

IUI/IFN 1939–2009

SJU DECENNIER AV FORSKNING
OM ETT NÄRINGSLIV I UTVECKLING

MAGNUS HENREKSON, REDAKTÖR

Ekerlids Förlag

Ekerlids Förlag
Tegnérsgatan 37
111 61 Stockholm
Tel 08-411 42 70, fax 08-411 42 71
E-post: info@ekerlids.com
Hemsida: www.ekerlids.com

Institutet för Näringslivsforskning (IFN)
Box 55665
102 15 Stockholm
Tel 08-665 45 01, fax 08-665 45 99
E-post: info@ifn.se
Hemsida: www.ifn.se

Foto: Fredrik Eriksson, Robert Nygren samt
SAF:s/Industriförbundets arkiv hos Centrum för Näringslivshistoria.
Se även respektive fotobyline vid vissa av bilderna.
För det fall fotografen är okänd ombeds upphovsmannen kontakta IFN.

© IFN
Formgivning omslag: Irons Design
Formgivning inlaga: Gyllene Snittet
Tryckt hos Bookwell, Helsingfors, augusti 2009
ISBN: 978 91 7092 115 5

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord 9

Björn Hägglund

Kapitel 1 Inledning – IFN/IUI 70 år 11

Magnus Henrekson

CHEFERNA

Kapitel 2 Ivar Anderson och Ragnar Sundén 34

Henrik Jordahl

Kapitel 3 Ingvar Svennilson 1908–1972 40

Mats Persson och Claes-Henric Siven

Kapitel 4 Erik Dahmén och Jonas Nordenson 59

Henrik Jordahl

Kapitel 5 Mina år vid IUI 65

Jan Wallander

Kapitel 6 Ragnar Bentzel: Forskaren, handledaren, vännen 97

Villy Bergström

Kapitel 7 Min tid på och med Industriens Utredningsinstitut 116

Lars Nabseth

Kapitel 8 IUI och dess verksamhet fram till 1976

– Specialiserad empirisk forskning eller övergripande samhällsanalyser? 125

Lars Wohlin

Kapitel 9 IUI – en privat akademi 137

Gunnar Eliasson

Kapitel 10 IUI/IFN:s ordföranden 147

Robin Douhan

IUI OCH STATEN

Kapitel 11 Långtidsutredningarna – en blandekonominns spegel 164

Carl Johan Åberg

FORSKARNA

Kapitel 12 Axel Iveroth: IUI:s förste sekreterare 182

Magnus Henrekson

Kapitel 13 Min tid vid IUI 185

Tore Browaldh

Kapitel 14 Sex år på Malmtorgsgatan 8 188

Erik Ruist

Kapitel 15 Gyllene år 197

Göran Albinsson Bruhner

Kapitel 16 Minnen från mitt långa beroendeförhållande till IUI 215

Per-Martin Meyerson

Kapitel 17 IUI-miljön på 1960-talet 225

Leif Mutén

Kapitel 18 Att träna in en attityd 229

Åke Ortmark

Kapitel 19 Assar minns: mina tre perioder på IUI 245

Assar Lindbeck

Kapitel 20 IUI under senare hälften av 1950-talet 251

Lars Lidén

Kapitel 21 Min lärlingstid på IUI 261

Albert Danielsson

Kapitel 22 En branschsuccés födslovåndor 269

Branko Salaj

- Kapitel 23 IUI – återblickar från framtiden** 276
John Skår
- Kapitel 24 IUI i retrospektiv** 290
Gunnar Törnqvist
- Kapitel 25 Transportexpert – men inte bara** 299
Lars Kritz
- Kapitel 26 Ingen samstämmighet – så bra för kreativiteten!** 311
Lars Vinell
- Kapitel 27 IUI – min forskarskola** 326
Bengt Rydén
- Kapitel 28 Forskningsmiljön på IUI
för 40 år sedan ur ett doktorandperspektiv** 332
Lars Lundberg
- Kapitel 29 Mina år på IUI: 1969–81 och 1986–90** 337
Birgitta Swedenborg
- Kapitel 30 Det började med avhandlingen** 349
Richard Murray
- Kapitel 31 Forskare på IUI under en tid
då nya metoder och data förnyade den empiriska forskningen** 360
Anders Klevmarken
- Kapitel 32 Reflektioner om min tid på IUI** 370
Bo Carlsson
- Kapitel 33 Tillväxtår vid IUI** 380
Göran Normann
- Kapitel 34 En ingenjör bland ekonomer: IUI 1967–1970** 393
Staffan Håkanson

Kapitel 35 Du är en av oss – Personliga IUI-minnen 1967–1980 399
Siv Gustafsson

Kapitel 36 Vad IUI betytt för mig 421
Ove Granstrand

IFN IDAG

Kapitel 37 Vilket värde kan Institutet för Näringslivsforskning
tillföra Svenskt Näringsliv och andra finansiärer? 434
Magnus Henrekson och Ulf Jakobsson

Kapitel 38 Från IUI till IFN: omställningen, nuläget och framtiden 444
Magnus Henrekson

Kapitel 39 Forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen 457
Fredrik Sjöholm

Kapitel 40 Forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi 472
Magnus Henrekson och Lars Persson

Kapitel 41 Forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi 484
Henrik Jordahl

Kapitel 42 Forskningsprogrammet Elmarknadens ekonomi 493
Thomas Tangerås

SAMMANSTÄLLNINGAR

IFN:s personal och affilierade forskare den 1 februari 2009 500

IUI/IFN:s verkställande direktörer och biträdande chefer 518

IUI/IFN:s styrelse 1939–2009 520

Kronologisk alumniförteckning över forskare vid IUI/IFN 1939–2009 524

Alfabetisk alumniförteckning över forskare vid IUI/IFN 1939–2009 538

Gruppbilder IFN:s nuvarande anställda 552

Personregister 554

FÖRORD

En god forskningsmiljö är som ett solitt hus. Det står på en stadig grund av värderingar och kompetens. Själva huset byggs med omsorg, sten för sten. Varje bit av kunskap har betydelse och passas noga in i sitt sammanhang. Detta är själva essensen i människans utveckling, att vi förmår bygga vidare på vad de före oss åstadkommit.

Denna skrift ger en bild av Institutet för Näringslivsforskning utveckling under 70 år, en knapp mansålder nu för tiden. Från bildandet år 1939 har det svenska samhället genomgått stora förändringar. Det speglas också av innehållet i bidragen i denna skrift. Men samtidigt finns det vissa drag i IFN:s verksamhet som stått sig väl över tiden. Det som främst slår mig är hur många av författarna som betonar det oberoende, den integritet, som alltid präglat institutets verksamhet. Finansieringen av verksamheten, den viktiga roll som företagen och deras organisationer härvid spelat, bidrar naturligtvis till att forskarna betonat sin integritet. Men också det faktum att de frågeställningar som bearbetas ofta är både aktuella och kontroversiella gör det viktigt att hävda sitt oberoende i själva forskningens utförande. Över tiden har det varit en viktig uppgift för styrelsen, inte minst under Marcus Wallenbergs långa ordförandetid, att stötta forskarna när deras resultat inte överensstämde med gängse föreställningar i näringslivet.

Institutet har byggts sten för sten. Även om naturligtvis vissa företrädare varit mer synliga – det framgår ganska tydligt av skriften – är det summan av allas bidrag som formar dagens IFN. Och mycket sitter i väggarna. Oberoendet har jag redan berört. Men också den kritiska balansen mellan relevans i frågeställningarna, vetenskaplig kvalitet, empiriskt underlag och information till samhället har ständigt diskuterats. Tyngdpunkten har varierat över tiden, men det står klart att för att vara framgångsrikt måste institutet prestera väl i alla de fyra nämnda avseendena.

IFN har producerat många viktiga resultat som kommit företag och samhälle till del. Men lika viktigt är den kompetens en lång rad skickliga medarbetare utvecklat inom institutets väggar och som förts vidare när de gått vidare till nya viktiga uppgifter. Institutets personalförteckning innehåller över åren en imponerande lista av personer som gjort stora insatser för företag och samhälle. Detta särskilt om man betänker hur litet IFN trots allt är jämfört med t.ex. de stora universiteten. Och är det inte så att de personer som från institutet sökt sig vidare i alldeles särskilt hög grad präglats av oberoende, integritet och nytänkande?

Sjuttio år har gått. IFN står starkt. Framtiden ser i skrivande stund dramatisk och inte helt oproblematisk ut. Dagens situation understryker att högklassig, oberoende, relevant och konstruktivt kritisk forskning har en viktig roll att spela

i framtiden. Så låt oss se denna jubileumsbok inte bara som en historisk exposé, utan också som en samling och ett avstamp för stora framtida uppgifter.

Vallentuna i april 2009

Björn Hägglund
Styrelsens ordförande

KAPITEL 1

INLEDNING – IFN/IUI 70 ÅR*

MAGNUS HENREKSON

Det är i år 70 år sedan Asea-chefen Sigfrid Edström, trots skepsis och en hel del motstånd i ledande näringslivskretsar, lyckades göra verklighet av sin övertygelse att näringslivet behövde ett eget kvalificerat utredningsinstitut. Industriens Utredningsinstitut (IUI) såg dagens ljus den 1 februari 1939. Under de 70 år som gått har IUI, sedan 2006 Institutet för Näringslivsforskning (IFN), spelat en central roll i tillämpad forskning och därmed också i den ekonomisk-politiska debatten. Ett stort antal inflytelserika utredningar och forskningsrapporter har skrivits vid IUI. Generationer av utredare och forskare har arbetat och utvecklats vid institutet och många har med stor framgång gått vidare till näringsliv, statsförvaltning, universitet och intresseorganisationer. Som en del av firandet av 70-årsjubileet har en inbjudan gått ut till ett trettiotal tidigare medarbetare att skriva en personlig betraktelse över vad tiden vid IUI har betytt för deras personliga och professionella utveckling. Resultatet blev denna digra volym som med uppsatser om och av institutets tidigare chefer, forskare och ordförande ger en inträngande och samtidigt personlig bild av institutets verksamhet under de gångna 70 åren.

Ett tillbakablickande över en framgångsrik tid som flytt ger lätt ett intryck av nostalgisk längtan efter bestående villkor – ett intryck som i detta fall skulle vara helt fel. För att en organisation skall överleva och blomstra under skiftande tider och förhållanden krävs att den både förnyar sig och hämtar kraft ur sin egen historia. Det känns därför angeläget att som en kontrapunkt beskriva de förändringar som IFN just genomgått och förutsättningarna inför framtiden. Detta görs i den sista delen (kapitel 38). Där redogörs för den omställningsprocess institutet genomgått under de senaste åren, hur nuläget ser ut och vilka de framtida utmaningarna är.

---

* Under arbetet med denna bok har jag haft ovärderlig hjälp av flera tidigare medarbetare, inte minst Erik Ruist och Lars Kritz. Ett alldeles särskilt tack till Göran Albinsson Bruhner, vars insatser varit både omfattande och av central betydelse för att höja kvaliteten på framställningen.

I detta kapitel ges först en översikt av volymen. Därefter gör jag ett försök att summera och dra några slutsatser av de olika bidragen. Frågan är vilka betingelser som skapar och upprätthåller en kreativ och produktiv forskningsmiljö.

INNEHÅLLET I DENNA VOLYM

Innehållet i denna jubileumsvolym är indelat i fem sektioner: Cheferna, IUI och staten, Forskarna, IFN i dag och Sammanställningar.

IUI/IFN har för närvarande sin tolfte vd. Under sektionen **Cheferna** finns i kronologisk följd bidrag om eller av de tio första av dessa, dvs. till och med Gunnar Eliasson, som var vd fram till våren 1994. Henrik Jordahl skriver i två kapitel om de fyra personer som endast var chefer en kort tid: Ivar Anderson och Ragnar Sundén (kapitel 2) samt Erik Dahmén och Jonas Nordenson (kapitel 4). Sammantaget satt dessa fyra chefer knappt sex och ett halvt år.

Mats Persson och Claes-Henric Siven bidrar med en uppsats om Ingvar Svennilson (kapitel 3) som var IUI:s chef 1941–49 och var den som med stor beslutsamhet och med stöd av styrelseordföranden Sigfrid Edström omvandlade IUI från en utredningsbyrå till ett forskningsinstitut med höga vetenskapliga ambitioner.

I kapitel 5 skriver Jan Wallander om sin tid vid IUI, främst om chefsperioden 1953–61, men också om åren på 1940-talet när han skrev sin avhandling vid institutet.¹

Villy Bergström bidrar med en uppsats (kapitel 6) om Ragnar Bentzel, IUI:s chef åren 1961–66. Bentzel anställdes vid IUI redan 1948 och var även knuten till institutet under en lång period sedan han avgått som chef efter att ha kallats till professuren i nationalekonomi vid Uppsala universitet.

Kapitel 7–9 utgörs av skildringar av de tre därpå följande cheferna för IUI: Lars Nabseth (1966–73), Lars Wohlin (1973–76) och Gunnar Eliasson (1976–94). Samtliga ger en ganska likartad bild av vilka utmaningar som de ställdes inför. I centrum står strävan att kombinera relevans i problemställningarna med en hög grad av vetenskaplighet i analysen och samtidigt lyckas nå ut med resultaten utanför den snäva akademiska kretsen.

I det avslutande kapitlet under sektionen Cheferna (kapitel 10) medverkar Robin Douhan med korta biografiska beskrivningar av institutets ordföranden:

¹ Här kan nämnas att Erik Höök var tillförordnad chef den 15 maj till 31 augusti 1961 i skiftet mellan Jan Wallander och Ragnar Bentzel. Erik Höök var en synnerligen central person i IUI:s historia, vilket inte minst flera av de som bidrar till denna volym vittnar om (t.ex. Wallander 2009, Ortmark 2009 och Vinell 2009). Höök förtjänar därför en egen längre uppsats, något som jag hoppas kan bli verklighet vid ett senare tillfälle. På liknande sätt var institutets sekreterare Hans Söderlund tillförordnad chef under tiden 1 maj – 30 juni 1953 i skiftet mellan Jonas Nordenson och Jan Wallander.

Sigfrid Edström, Ernst Wehtje, Sven Lundberg, Sven Schwartz, Marcus Wallenberg, Erland Waldenström, Curt Nicolin, Håkan Mogren och Björn Hägglund. Kapitlet innehåller också ett försök att, när så varit möjligt, identifiera varje ordförändras viktigaste insatser för institutet. Såväl Robin Douhans framställning som många bidrag i denna volym vittnar om ordförändras centrala betydelse, särskilt när det gäller att säkerställa resurser till verksamheten och att värna om institutets integritet och oberoende även i de fall då resultat framkommit som inte legat i linje med finansierarnas intressen.

Sektionen **IUI och staten** innehåller endast kapitlet 11 som är skrivet av Carl Johan Åberg. Här skildras IUI:s och Finansdepartementets mångåriga samarbete kring de statliga långtidsutredningarna. Innehållet kommenteras närmare i avsnittet ”IUI/IFN har påverkat” nedan.

Sektionen **Forskarna** består av 25 kapitel där vart och ett utgörs av en essä av tidigare forskare vid IUI. De som bjudits in att skriva är alla födda 1944 eller tidigare. Inbjudan var formulerad på följande sätt: ”att skriva en personlig betraktelse av vad tiden på IUI haft för betydelse för Din personliga och professionella utveckling. Bidraget bör vara personligt hållet.”

Följande uppställning (kapitel 12–36) anger vilka före detta IUI:are som medverkar med en egen essä, när de var vid IUI och något eller några nedslag i den efterföljande karriären. Bidragen är ordnade kronologiskt efter personens födelseår.

Forskare	Var vid IUI	Huvudkarriär därefter ^a
Axel Iveroth ^b	1939–46	Vd Industriförbundet
Tore Browaldh	1944–45	Vd och styrelseordförande Handelsbanken
Erik Ruist	1944–50	Professor i ekonomisk statistik HHS
Göran Albinsson Bruhner	1955–66	Vd SNS och publicist Svenska Dagbladet
Per-Martin Meyerson	1992–95	Författare
Leif Mutén ^c	1960–68	Senior advisor IMF, professor i internationell skatterätt HHS
Åke Ortmark	1954–58	Journalist och författare
Assar Lindbeck	1961–62, 1965–68, 1995–	Professor och chef Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet
Lars Lidén	1957–61	Vice vd Esselte
Albert Danielsson	1954–56	Professor i industriell ekonomi och organisation KTH
Branko Salaj	1965–67	Utredningschef Byggnadsindustriförbundet, vd BDO revision, minister i Kroatien
John Skår	1964–70	Professor i företagsekonomi Bodö, professor Karolinska Institutet

Gunnar Törnqvist	1964–67	Professor i ekonomisk geografi Lunds universitet
Lars Kritz	1960–76	Vice vd Industriförbundet
Lars Vinell	1961–64	Chef marknadspolitiska avdelningen och chefsekonom Industriförbundet
Bengt Rydén	1966–70	Vd SNS, vd Stockholms Fondbörs
Lars Lundberg	1969–72, 1989–91	Docent Umeå universitet, professor Örebro universitet
Birgitta Swedenborg	1969–81, 1986–90	Forskningsledare och vice vd SNS
Richard Murray ^d	1980–81, 1986–87	Chefsekonom Statskontoret
Anders Klevmarken	1968–76	Professor i ekonometri vid Göteborgs och Uppsala universitet
Bo Carlsson	1972–84	Professor Case Western Reserve University
Göran Normann	1972–81	Avdelningschef Industriförbundet, divisionschef OECD
Staffan Håkanson	1967–70	Vd Sonab, vd Telub, vd Adtranz Sweden
Siv Gustafsson	1967–80	Professor i nationalekonomi Amsterdams universitet
Ove Granstrand ^c	1981–93	Professor i industriell organisation och ekonomi, Chalmers tekniska högskola

^a Huvudkarriär därefter anger i regel bara den eller de allra viktigaste posterna som personen innehaft. För en mer fullständig bild hänvisas till respektive persons bidrag och till alumniförteckningen längst bak i denna bok.

^b Kapitlet om Axel Iveroth är en excerpt ur det korta avsnitt som handlar om IUI ur hans postumt publicerade minnen. I övrigt har kapitlet sammanställts av Magnus Henrekson.

^c Inte formellt anställd vid IUI, men samarbetade nära med IUI under perioden.

^d Samarbetade från och till med IUI även under mellanliggande år.

Sektionen **IFN i dag** inleds med en uppsats (kapitel 37) av undertecknad och Ulf Jakobsson, institutets nuvarande vd och dennes företrädare, där vi ställer frågan vilken nytta Svenskt Näringsliv och andra forskningsfinansiärer har av verksamheten vid Institutet för Näringslivsforskning.

Vi identifierar ett antal viktiga skäl till att IFN är av värde för sina finansiärer. De fyra viktigaste av dessa är: (i) det bidrar till ökad pluralism inom den svenska samhällsekonomiska forskningen, dvs. det säkerställer att forskning som rör näringslivets villkor faktiskt blir utförd; (ii) det bidrar till ökad pluralism i samhällsdebatten; (iii) det är en viktig plantskola för lovande akademiker som sedan går vidare till viktiga poster inom näringsliv, offentlig förvaltning och universi-

tetsvärlden; och (iv) för huvudmännen skapar det en länk till den akademiska forskningen.

I kapitel 38 redogör jag, som redan nämnts, för den omställningsprocess som institutet genomgått under de senaste åren.

Därefter följer fyra kapitel där de programansvariga beskriver bakgrunden till och verksamheten inom de fyra forskningsprogrammen: (i) Fredrik Sjöholm skriver om programmet Globaliseringen och företagen; (ii) Magnus Henrekson och Lars Persson om programmet Entreprenörskapets ekonomi; (iii) Henrik Jordahl om Tjänstesektorns ekonomi; och (iv) Thomas Tangerås om Elmarknadens ekonomi.

Utöver den forskning som bedrivs inom programmen finns också enskilda projekt.

Assar Lindbeck driver sedan tio år tillbaka projektet Välfärdsstatens ekonomi där välfärdsstaten studeras ur ett utvecklingsperspektiv. Hur påverkar välfärds-systemens utformning incitamentsstrukturen och därmed de ekonomiska aktörernas beteende? Hur påverkas grundläggande sociala normer? Tyngdpunkten ligger på socialförsäkringar och humantjänster, inklusive sjukvård.

Yves Zenou har sedan han kom till institutet 2003 initierat flera projekt där han använder sig av nätverksteori för att studera interaktion mellan aktörer. Exempel på frågor som studeras är forsknings- och utvecklingssamarbete mellan företag, segregation och diskriminering av minoriteter och hur de sociala interaktionerna fungerar inom den kriminella världen.

Flera arbetsmarknadsekonomiska projekt som ligger utanför de fyra programmen pågår eller har just avslutats. Ett exempel är Anna Sjögrens, Helena Svaleryds och Jonas Vlachos projekt om betydelsen av individuella val och arbetsmarknadens institutioner för inkomst- och löneskillnader mellan individer och grupper. Andra exempel är Per Skedingers projekt om effekter av reformer av förtidspensioneringssystemet på utbudet av arbetskraft bland äldre och ett projekt om konkurrens och lönemässig könsdiskriminering som leds av Helena Svaleryd och där Jonas Vlachos och Fredrik Heyman också medverkar.

Bokens femte och sista sektion **Sammanställningar** innehåller:

- En presentation av medarbetarna på IFN per den 1 februari 2009, vilket var den faktiska 70-årsdagen.
- En förteckning över samtliga chefer och biträdande chefer/sekreterare med uppgift om när de innehade sin position, var de kom ifrån och vart de tog vägen när de lämnade institutet.
- En förteckning över samtliga ordföranden och styrelseledamöter med uppgift om när de satt i styrelsen och vad de innehade för huvudposition vid inträdet i institutets styrelse.

- En förteckning över samtliga forskare som verkat vid IFN/UII sedan starten 1939 sorterade på två olika sätt: (i) kronologiskt, baserat på när forskaren slutade vid institutet, och (ii) i bokstavsordning. För varje forskare anges när denne arbetade vid institutet och de viktigaste posterna i den efterföljande karriären.
- Ett personregister.

NÅGRA SLUTSÄTER FRÅN DE SJÄLVBIOGRAFISKA UPPSATSERNA

Huvuddelen av denna volym består av 33 kapitel av eller om 35 tidigare chefer och forskare vid institutet. Det omfattande materialet låter sig knappast sammanfattas på några få sidor. Bidragen visar betydelsen av personliga relationer och individuella drivkrafter. De säger också mycket både om institutets inre liv och om dess i flera dimensioner stora betydelse i efterkrigstidens Sverige. Jag kommer här att lyfta fram några aspekter som jag finner särskilt slående.

IUI SOM PLANTSKOLA

IUI har i hög grad fungerat som en plantskola. Unga akademiker har under några år ägnat sig åt näringslivsrelaterad forskning – ofta i nära kontakt med företrädare för berörda företag – för att sedan fortsätta sin yrkeskarriär på andra håll: universitetsvärlden, näringslivet, intresseorganisationer eller den offentliga förvaltningen. Alumniförteckningen längst bak i denna volym visar att drygt en fjärdedel vardera av IUI-forskarna gått vidare till näringsliv (inklusive media) respektive offentlig förvaltning, drygt 35 procent har fortsatt sin akademiska karriär på annat håll, i regel som professorer vid ett universitet, och knappt en på åtta har gjort karriär i en intresseorganisation. Här kan särskilt noteras att IUI-arna Axel Iveroth och Lars Nabseth var verkställande direktörer för Industriförbundet under en period på sammanlagt 32 år.

IUI fick också stor betydelse för en annan organisation som varit tongivande i den svenska policydiskussionen och forskningen kring näringslivets villkor i efterkrigstidens Sverige, nämligen Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS. Två av de tre huvudarkitekterna bakom SNS – Axel Iveroth och Tore Browaldh – hade skolats på IUI. Den förste egentlige vd:n Jan Wallander hade skrivit sin avhandling vid IUI. När Wallander blev chef för IUI, efterträddes han på SNS av IUI-aren Hans B. Thorelli och därefter följde IUI-forskaren Torsten Carlsson. Efter två kortvariga vd:ar var IUI-arna Göran Albinsson Bruhner och Bengt Rydén chefer. Detta innebär att SNS i drygt 30 av de första 36 åren hade tidigare IUI-forskare på chefsposten (Ullenhag 1998). På senare år har IUI-forskarna Birgitta

Swedenborg och Pontus Braunerhjelm haft ledande poster vid SNS och SNS vd sedan 2003, Stefan Lundgren, var verksam vid IUI i slutet av 1980-talet.

Även i närtid är det lätt att finna exempel på att institutet fyller en roll som rekryteringsbas för tunga policyinriktade poster. Exempelvis blev Sten Nyberg chefsekonom på Konkurrensverket 2008 och Karolina Ekholm blev vice riksbankschef 2009.

Marcus Wallenberg, institutets ordförande i 25 år, sade uttryckligen att ett viktigt syfte med IUI var att bereda karriärmöjligheter för duktiga nationalekonomer, för att undvika att alla fick en inriktning mot frågeställningar som tog sin utgångspunkt i den offentliga sektorns problem. Vid symposiet i samband med sin 80-årsdag uttryckte han det i sitt tacktal på följande sätt: ”Ni nationalekonomer bör se till att det verkligen förklaras vem det är som svarar för framstegen i samhället och därmed för levnadsstandarden”. Det gäller att bidra till att undvika risken för ”en ekonomisk politik som begränsas av politikerns synsätt och problem att bli omvalda.”²

IUI SOM FORSKNINGSMILJÖ

Systematisk empirisk forskning baserad på ekonomisk teori och vedertagna statistiska metoder förekom knappast före 1930-talet. I slutet av 1930-talet bildades två empiriskt inriktade forskningsinstitut i Sverige: det statliga Konjunkturinstitutet, KI, 1937, och två år senare IUI. KI blev under Erik Lundbergs ledning inriktat på makroekonomiska – främst konjunkturella – frågeställningar och problem rörande den offentliga sektorn. IUI, å andra sidan, kom att betona det industriella framåtskridandet på längre sikt i relation till de strukturella förskjutningarna i samhället. Tidigt sattes också det enskilda företaget och den individuella företagaren i fokus. Under Svennilsons cheftid, 1941–49, omvandlades IUI snabbt till ett forskningsinstitut med en akademiskt kvalificerad forskarstab. IUI blev landets ledande forskningsinstitut inom tillämpad ekonomi (Nycander 2005).

Under 1940-, 50- och 60-talen var det få som disputerade i nationalekonomi. I Sverige var antalet disputationer inte fler än åtta under 1940-talet (Wadensjö 1992) och under 1960-talet disputerade endast 18 personer. Under denna tid fanns ingen reguljär forskarutbildning med tillräcklig bredd och kvalitet vid någon högre läroanstalt och IUI kom därför att spela en viktig roll även som utbildare av nationalekonomer. Under IUI:s första 30 år skrevs 11 doktorsavhandlingar och 15 licentiatavhandlingar vid institutet (Nabseth 1969).

Den som läser äldre IUI-studier slås av hur gedigna och välskrivna de är, och inte minst med vilket suveränt handlag skribenterna använder grundläggande

² Citerat från Ortmark (1982).

ekonomisk teori. John Skår (2009) skriver att IUI på 1960-talet var unikt och han menar att man då måste gå till National Bureau of Economic Research (NBER, grundat 1920) i USA för att finna en jämförbar institution. Bakgrunden till de två institutionernas tillkomst var också snarlik. Båda hade tillkommit för att samla, analysera och presentera fakta i frågor som hade stor ekonomisk-politisk betydelse och båda arbetar huvudsakligen inom nationalekonomins huvudfåra (*mainstream economics*) vad gäller teori och metodval.

Som framhävs av bl.a. Ove Granstrand (2009) har ett av IUI:s kännemärken alltid varit ett dynamiskt synsätt på ekonomins funktion och därtill en strävan att analysera samspelet mellan mikro- och makrofaktorer. Detta är mycket anmärkningsvärt med tanke på att mikro- och makroekonomi, åtminstone t.o.m. 1970-talet, var i stort helt åtskilda subdiscipliner där mikroekonomin dominerades av ett statiskt perspektiv. Granstrand menar att IUI i dessa avseenden var unikt i Europa och att han endast återfunnit något liknande vid Stanford Institute of Economic Policy Research (SIEPR).

Forskarnas självbild verkar dock inte riktigt ha avspeglat hur bra de faktiskt var. Villy Bergström (2009) vittnar om hur Ragnar Bentzel mycket tidigt gjorde fundamentala bidrag som bara publicerades på svenska i någon obskyr festskrift. Siv Gustafsson (2009) berättar, att när hon i ett brev till Jacob Mincer vid Columbia University tackade för inspiration och bifogade sin doktorsavhandling (skriven på svenska med en engelsk sammanfattning), så uppfattades detta av forskarkollegor som oerhört förmätet. Anders Klevmarken skrev visserligen sin avhandling på engelska, men huvudresultaten publicerades aldrig i någon tidskrift. När han några år senare besökte Finis Welch vid RAND Corporation tog denne fram Klevmarkens avhandling ur bokhyllan och sa mycket uppriktigt, att detta är ett exempel på hur man inte skall skriva en avhandling, om den egna forskningen ska få det genomslag den förtjänar (Klevmarken 2009). Ytterligare ett slående exempel är den förhållandevis ringa uppmärksamhet Birgitta Swedenborg erhöll internationellt för sina pionjärinsatser vad gäller datainsamling och forskning om multinationella företags agerande och betydelse.

Listan över särtryck på engelska visar att det inte är förrän under 1980-talet som internationell publicering av den egna forskningen ges viss prioritet och det är sannolikt inte förrän under 1990-talet som detta blir en självklarhet för varje forskare vid IFN/IUI.

I dag är internationell publicering utgångspunkten för alla projekt vid IFN, och den internationella granskningen och publiceringen av annan utgivare än IFN är den kvalitetsstämpel som ger IFN:s forskare tyngd och trovärdighet när de skriver utredningar och deltar i samhällsdebatten. IFN är i dag tillsammans med Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet och

Handelshögskolan i Stockholm (samt Riksbanken och IFAU med sina specialiserade inriktningar) sannolikt landets mest produktiva miljö för ekonomisk forskning.

VARFÖR BLEV IUI SÅ FRAMSTÅENDE?

Även om den interna kulturen i kombination med ett stänk av jantelag gjorde att IUI:s forskning länge inte fick det internationella genomslag och erkännande den förtjänade, så råder knappast någon tvekan om att den i många stycken var mycket framstående. Hur kunde verksamheten bli så bra? Hur kunde vad som startades som en ”industriens utredningsbyrå” bli ett framstående forskningsinstitut, trots att man hade två intresseorganisationer som huvudmän?

Något entydigt svar lär vi aldrig få på dessa frågor, men jag är övertygad om att Sigfrid Edströms och Ingvar Svennilsons tidiga insatser var helt avgörande. Båda var utomordentligt starka och principfasta och hade förmågan att driva igenom det de tagit sig före. Edström lyckades trots motstånd inom arbetsgivarfären (Henriksson 1990) få till stånd ett institut och när väl Svennilson blivit utsedd till chef hade han Edströms fulla stöd att omvandla det från utredningsbyrå till forskningsinstitut trots att det innebar långt mer diffus nytta för huvudmännen. Det var inte svårt att förutse att forskarna ibland skulle komma fram till resultat som var problematiska i den meningen att de gick emot huvudmännens intressen.

Som framgår av utdraget i Appendix ur det föredrag Svennilson höll på Nationalekonomiska Föreningen 1942 var Svennilson djupt övertygad om den ekonomiska forskningens potential att bidra till bättre allmänna levnadsvillkor och att näringslivet/industrin var motorn i denna process.³

När väl beslutet är fattat att IUI skall omvandlas till ett forskningsinstitut följer flera andra saker automatiskt: undersökningarna måste fylla vetenskapliga kvalitetskrav, acceptans måste finnas för att verksamheten är långsiktig och att väl underbyggda resultat kan vara mycket tidskrävande och därmed kostsamma att ta fram och – vilket är av största vikt – resultaten för undersökningarna skall publiceras. Även om resultatet av forskningen gick stick i stäv med finansierarnas åsikter och intressen så skulle det ändå offentliggöras. Eller som Jan Wallander (2009) skriver:

Man kan säga att principen om publicering är den helt avgörande. Följer man den blir det snart uppenbart för omgivningen om kvalitetskraven uppfylls och misstänkar om att mindre ”lämpliga” resultat undantrycks kan aldrig uppstå.

³ Se även de liknande tankegångar som framfördes ungefär samtidigt i en artikel i *Tiden* (Svennilson 1942).

Jan Wallander själv fick på nära håll uppleva vad Svennilsons försvar för denna princip kunde innebära. Wallander hade just avslutat insamlingen av primärmaterial till sin av Uddeholmsbolaget finansierade doktorsavhandling om avfolkningen av den värmländska skogbygden. Bolaget med dess vd i spetsen, den i svenskt näringsliv inflytelserike Nils Danielsen, utövade då starka påtryckningar mot Jan Wallander för att förmå denne att omgående avsluta arbetet och lägga vad som dittills framkommit ”i skrivbordslådan”.⁴ Svennilson reagerade omedelbart och kraftfullt, vilket fick till följd att Wallander våren 1949 kunde bli doktor på arbetet i fråga.

En annan central person i IUI:s historia från början av 1940-talet och närmare 50 år framåt var Erik Dahmén. Han skrev sin avhandling på IUI under Svennilsons chefskap och var således med när principen om vetenskaplighet och ovillkorlig publicering sjösattes och försvarades av denne. Dahmén blev tillförordnad chef 1949 och doktorerade 1950. I skriften *Industriproblem 1950* skrev han (s. 7–8):

Det stod härvid redan från början klart, att den [verksamheten] för att kunna tjäna sitt syfte måste bedrivas opolitiskt och efter vetenskapliga linjer. ... En begränsning av uppgifterna till servicebetonade snabbutredningar skulle emellertid alldeles frånsett detta [svårigheten att rekrytera tillräckligt kvalificerad personal] vara svår genomförbar och olämplig också av ett annat skäl, nämligen därför att en mera långsiktigt inriktad forskningsverksamhet i längden är en förutsättning för en effektiv serviceverksamhet.

Med andra ord slog Dahmén fast att vetenskaplighet och därmed följande publiceringskrav i själva verket är ett nödvändigt villkor även för den som egentligen bara är intresserad av utredningsdelen av verksamheten! Ungefär samtidigt blev Dahmén personlig rådgivare åt Marcus Wallenberg, MW, en position som han kom att inneha under återstoden av MW:s liv. MW blev i sin tur styrelseordförande i IUI, ett uppdrag som varade i 25 år. I denna bok finns åtskilliga exempel på hur MW försvarade forskarnas frihet och principen att även resultat som inte uppskattades av alla ovillkorligen skulle publiceras. Det finns även ett exempel där MW, efter att ha argumenterat för sin sak, själv respekterar publicering av ett utredningsresultat som går hans egna intressen emot. Det är inte svårt att föreställa sig att Erik Dahmén's inflytande som rådgivare gjorde det lättare för MW att hålla fast vid en viktig princip även när han själv drabbades av den.

Jan Wallander sjösatte samma principer på SNS där han var chef fram till

⁴ Hela incidenten finns beskriven i Wallander (1997, s. 202–205). Nils Danielsen var vid denna tid också styrelseledamot i IUI.

1953 och förvaltade och konsoliderade sedan dessa under sin chefsperiod på IUI från 1953 till 1961. En god illustration ges av Åke Sundström (privat e-postkorrespondens med undertecknad den 5 december 2008) som påpekar att Jan Wallander i moralstärkande syfte brukade citera filosofen Benjamin Höijers svar till en vän som varnade för vådan av förutsättningslöst tänkande: ”Sök sanningen! Och för den dig till helvetets portar, så klappa på.” Göran Albinsson Bruhner (2009) uttrycker det på följande sätt:

Jan argumenterade vänligt och vältaligt för arbetsgivarintresset. Detta stod alls inte i motsättning till den vetenskapliga integriteten. I fullgörandet av sitt uppdrag var det IUI:s skyldighet att agera självständigt och objektivt. Alla viktiga forskningsresultat skulle publiceras, varvid inga för uppdragsgivarna eventuellt obekväma fakta finge undertryckas.

Det framgår också av flera av uppsatserna i denna volym hur, när så behövdes, institutets vd (med stöd av sin styrelseordförande) försvarade forskarna mot påtryckningar utifrån. Det kanske mest kända exemplet är när Sockerbolagets vd Sven Hammarskiöld avgick ur styrelsen i protest mot Odd Gulbrandsens och Assar Lindbecks utredning om jordbrukspolitiken (Lindbeck 2009). I normalfallet blev det naturligtvis inga diskussioner över huvud taget, eftersom principen om forskarnas frihet var så fast förankrad. Ett bra exempel på detta är Åke Sundströms och Bo Carlssons starkt kritiska inlägg i den offentliga debatten om industrins, särskilt Curt Nicolins, dåvarande älsklingsprojekt, 12-reaktorsprogrammet.

Jan Wallanders efterträdare Ragnar (”Naja”) Bentzel kom till institutet redan 1948 och skolades därför tidigt in i samma anda. Bentzels goda egenskaper som intellektuell ledare, inspiratör och samtalspartner lyfts fram bland annat i Villy Bergströms porträtt av honom. Göran Albinsson Bruhner (2009) beskriver honom på följande sätt:

Najas ledarstil var en oförvanskad återspeglning av hans varma och storsinta personlighet. I minnet framstår Naja som en av de minst egocentrerade människor jag träffat. I trygg förvisning om den egna kompetensens vidd och djup stöttade han sina adepter och lät dem få äran av idéer och analytiska grepp som emanerade från honom själv. Naja underkände aldrig en forskningsansats utan att stillsamt lansera ett alternativ.

Gunnar Törnqvist (2009a) drar t.o.m. paralleller till fysikern Niels Bohr och dennes legendariska institut i 1920-talets Köpenhamn.

IUI-ANDAN

Jag menar att en helt avgörande förutsättning för IUI:s framgång var vetskapen hos forskarna, att när väl ett projekt var godkänt i styrelsen, vilket var den rådande ordningen fram till mitten av 1990-talet, så var de fria att efter bästa förmåga söka svaren på ställda frågor. I kombination med den goda tillgången på resurser och en jämfört med universiteten synnerligen väladministrerad arbetsplats, kunde den ”IUI-anda” som så många av bidragen i denna volym vittnar om utvecklas.

Vad är då denna IUI-anda? Den är inte helt enkelt att definiera, men jag tror det börjar med vetskapen hos den enskilde forskaren att dennes integritet som vetenskapsman inte kan kränkas vare sig av chefen eller av finansiärer och huvudmän. Samtidigt måste miljön förhindra att detta privilegium inte missbrukas genom att forskarna underpresterar, vare sig kvalitativt eller kvantitativt.

Här blir vi-andan viktig – att forskarna faktiskt känner sig privilegierade och stolta över sitt institut och värnar om att lyfta varandras arbeten genom ibland hårdhänt men i grunden konstruktiv kritik. Vittnesmålen om detta är många i bidragen till denna volym. Typiskt lärde man sig av varandra.⁵ Lunch- och kafferasterna⁶ fungerade som informella seminarier och sedan fanns både formaliserade möten varje vecka och flerdagarsövningar i fjällen eller annan avskild plats där omfattande slutmanus penetrerades in i minsta detalj. När det gällde att lyfta varandras arbeten fanns inga hierarkier. Erik Hööks och Ragnar Bentzels synpunkter må ha vägt särskilt tungt i kraft av deras skarpsinne och sakkunskap, men deras egna alster blev lika hårt och oförblommerat granskade som alla andras (Vinell 2009).

Institutet saknade också en formell hierarki, vilket gjorde att det inte blev någon intern konkurrens om positioner. Suboptimering och destruktiva revirstrider kunde därför undvikas. Så är det förhoppningsvis än i dag. De fyra forskningsprogrammen har visserligen egna chefer, men forskarna är inte anställda inom programmen utan rör sig fritt mellan dessa beroende på var det enskilda projekt de arbetar med råkar höra hemma. Som beskrivs närmare i kapitel 38 finns också en karriärstege med fyra steg, men dessa steg är relaterade till forskarens absoluta meritering och ger därför inte upphov till intern konkurrens.

Forskarna var kanske inte alltid explicit medvetna om sin privilegierade position, men upptäckte det senare när de gått vidare till andra ”mer normala” miljöer. En illustration av detta förhållande ges av följande citat från Lars Lidéns (2009) bidrag:

⁵ Ett talande citat kan hämtas från Erik Ruists (2009) bidrag: ”Vi lärde av varandra, och kanske mest av Erik Dahmén.”

⁶ Kafferastens och det informella småpratets betydelse för en arbetsplats kreativitet har nyligen lyfts fram i en omtalad bok av Handelshögskoleforskaren Gunnar Ekman (2003).

Senare i livet kom jag själv att sitta i diverse statliga utredningar med politiskt rekryterad ordförande, med direktiv som hade utarbetats i något departement och med strikt partsrekryterade medlemmar. Tänkta då ofta med saknad på hur obyråkratiskt och ”högt i tak” det hade varit vid IUI. Jag insåg, kanske starkare än tidigare, värdet av att vi inom svenskt näringsliv hade/har ett privat och oberoende forskningsinstitut.

Vetskapen att om man gjort sin läxa ordentligt så har man rätt att säga sanningen oavsett vilka intressen detta utmanar är en mycket stark och i längden utomordentligt konstruktiv kraft. Av många bidrag att döma har den IUI-anda som inympats i forskare som sedan lämnat akademien för andra karriärer spelat roll även där – på mediaredaktioner, i berörda företag, intresseorganisationer, departement och myndigheter.

IUI-MILJÖN

Gunnar Törnqvist, verksam vid IUI i mitten av 1960-talet, har på senare år forskat om vad som utmärker särskilt kreativa forskningsmiljöer (Törnqvist 2009b) och i sitt bidrag till denna volym försöker han applicera insikter därifrån på det IUI där han själv var verksam (Törnqvist 2009a, kursiv i original):⁷

I framgångsrika forskningsmiljöer finns tydliga elitistiska drag. Där kompetenta och idérika forskare samlas är betingelserna för förnyelse och utveckling goda. Forskare med gedigen *inomvetenskaplig kompetens* förmår ofta ställa de rätta frågorna. De vet var gränserna mellan olika specialiteter går och kan under kontrollerade former överskrida dem och understundom ta steget ut i det okända. ...

Ett inslag i verksamheten, som framträder tydligt om man följer den under några år, gäller omsättningen av forskare. Rörligheten in och ut på IUI har enligt min erfarenhet alltid varit betydligt större än vid de flesta institutioner vid svenska universitet. ...

Min erfarenhet är att gränsöverskridanden ofta sker när forskare rent fysiskt konfronteras med varandra. ... Utmärkande för framgångsrika miljöer är väl fungerande *kontakter* och livligt *informationsutbyte*, internt och externt. I en kreativ process konfronteras olika idéer och synsätt med varandra, ståndpunkter prövas och värderas. Även i vår tid – med alla till buds stående teletekniska hjälpmedel – spelar samtal och personliga kontakter en strategisk roll. ... För mig utgör IUI i detta sammanhang ett gott exempel. ...

Internationella utblickar visar att kreativiteten utvecklas bäst i *små egalitära organisationer*. ... Samtidigt är det en stor fördel för de små miljöerna att vara omgivna

⁷ Se även Bennich-Björkman (2007) för likartade slutsatser om vilka faktorer som befrämjar framväxten av kreativa forskningsmiljöer.

och stödda av en ekonomiskt resursstark omgivning. Den ideala storleken på en kreativ miljö varierar, men grupperingar om fyra till sju forskare är vanlig. Så små miljöer fungerar bäst om de är innefattade i en vidare gemenskap genom strategiska länkar till andra miljöer och vidare nätverk. ...

En närmare granskning av sådana [kreativa] miljöer visar en till synes motsägelsefull kombination av samarbete och rivalitet. I lyckliga stunder och på välsignade platser tycks generositet, jämlikhet och konkurrens vara möjliga att förena. ... IUI var, och är fortfarande efter vad jag förstår, en utpräglat platt organisation. Det finns en chef men därunder egentligen inte någon hierarkisk ordning. På min tid fanns det forskare som hade större inflytande än andra. Men deras dominans berodde inte på formella positioner utan på idérikedom, kunskaper och förmåga att inspirera. IUI var *inte* en arena för konkurrens.

Två andra särdrag som skiljde IUI från högskoleinstitutioner bör framhållas. Det första var förekomsten av tvärvetenskaplig kompetens i samma korridor och med samma huvudman. Nationalekonomer som arbetade med empiriskt material kunde lätt få hjälp av statistiker. Fram till 1960-talet fanns i regel ämnena sociologi, juridik, ekonomisk geografi, agrar ekonomi och företagsekonomi representerade inom forskarstaben. I dag är forskarnas grundskolning mer homogen, något som blivit nödvändigt i och med den ökade specialiseringen, men fruktbara frågeställningar hittas fortfarande ofta i gränslandet till andra discipliner.

Ett andra särdrag var IUI:s infrastruktur. Det är först under senare decennier som forskarna har fått tillgång till ”uppkopplade” personatorer. Tiden dessförinnan hade IUI:s forskare förmånen att kunna få intern hjälp med rutinuppgifter. En egen stab av mestadels damer bistod med en mängd tidsödande rutinuppgifter: räkna regressioner, skriva rent brev och manus på maskin, koda enkätformulär osv.

Annars talar det långa citatet i hög grad för sig självt och föranleder egentligen inte mer än två ytterligare kommentarer. För det första, att det är ledningens kanske allra viktigaste uppgift att värna om att miljön fortsätter att vara en av dessa ”välsignade platser” där kreativiteten flödar och produktiviteten är hög. För det andra, att vi i dagens IFN är lyckligt lottade i så motto att det i Stockholm/Uppsala finns dels mycket högkvalitativ forskarutbildning i nationalekonomi, dels flera framstående forskningsmiljöer. Totalt fanns det våren 2009 drygt 280 disputerade akademiskt verksamma nationalekonomer (inklusive finansiell ekonomi) och ca 210 doktorander i Stockholm/Uppsala.

Jag kan dock inte avhålla mig från en sista observation, nämligen efterfrågans fundamentala betydelse. Csikszentmihalyi (1990, 1996) menar att produktiv kreativitet, dvs. nydanande arbeten som får ett allmänt genomslag och erkän-

nande uppstår vid en växelverkan mellan tre element: *området*, *individ* och *expertisen*, där de senare har en roll som berättigar dem att bestämma vem eller vilka som skall få tillträde till området. Csikszentmihalyi frågar sig varför måleriet, arkitekturen och bildhuggeriet plötsligt uppvisade sådan kreativitet i 1400-talets Florens. Antalet talanger var antagligen inte större där och då än annorstädes och tidigare. Vad som förändrats var två saker. Området förändrades genom återupp-täckten av många kunskaper från Antiken. Lika viktigt var den plötsliga förändringen i efterfrågan på konst och arkitektur från den härskande klassen i Florens.⁸ Med en starkt ökad efterfrågan från sofistikerade beställare blomstrade den produktiva kreativiteten. Analogin till dagens forskning är inte så långsökt som man skulle kunna tro. I en riktigt bra forskningsmiljö råder akademisk frihet, men friheten leder samtidigt till att forskare söker sig till områden där efterfrågan på analys och nya viktiga resultat är stor. Denna efterfrågan skapas i ett komplicerat samspel mellan samhällsutvecklingen, vad som rent vetenskapligt är möjligt att forska om och vad potentiella finansärer är beredda att stödja.

IUI/IFN HAR PÅVERKAT

Bidragen i denna bok visar att IUI/IFN har spelat en viktig roll i det svenska samhället under de senaste 70 åren och väl förvaltat har institutet alla möjligheter att fortsätta göra det. Låt mig här peka på ett par viktiga aspekter, utöver vad som redan framkommit om institutets roll som ledande forskningsmiljö och plantskola.

Tack vare Ingvar Svennilson blev IUI initiativtagare till de statliga långtidsutredningarna (Åberg 2009). Svennilson var ordförande för de första långtidsutredningarna. IUI svarade fram till början av 1970-talet för den s.k. industribilagan i ett unikt samarbete med staten och IUI:s biträdande chef Erik Höök blev 1962 planeringschef i Finansdepartementet med ansvar just för LU. Långtidsutredningarna kom att spela en central roll som bas för den ekonomiska politiken i Sverige i flera decennier.

När samarbetet hade avbrutits övergick IUI i stället till att under två decennier göra egna alternativa långtidsutredningar under beteckningen *långtidsbedömningar*.

Som framgår av flera av bidragen i denna bok utgjordes en betydande del av IUI:s verksamhet åtminstone fram till slutet av 1960-talet av studier som var direkt relevanta för företagens beslutsfattande avseende den egna verksamheten – se Wohlin (2009) för en översikt. Branschstudierna, konsumtionsprognoserna och arbetskraftsundersökningarna var i hög grad avsedda att tjäna som beslutsunder-

⁸ Se Eliasson och Eliasson (1997) för en analys om beställarkompetensens betydelse för den konstnärliga kreativiteten i 1400-talets Florens.

lag för främst storföretagen. Göran Albinsson Bruhner minns t.ex. väl med vilket intresse bilbranschen, den kemiska industrin och byggföretagen tog del av forskningsresultat avseende för dem väsentliga utvecklingstendenser. Jan Wallander vittnar i sitt bidrag om att han ägnade mycket tid åt föredrag och artikelskrivande i facktidningar.

Dagens verksamhet är i mycket ringa utsträckning inriktad på studier och utredningar som är direkt användbara i företagets beslutsfattande. Skälen till detta är flera. Dels är företagets perspektiv ofta globalt och specifikt svenska underlag blir därför mindre viktiga. Än viktigare är att det i dag finns ett brett utbud av specialiserade konsultbolag med högt kvalificerad, forskarutbildad personal som fyller detta behov.

Under 1970- och 80-talen hade IUI möjlighet och råd att utveckla tre olika ekonometriska modeller av den svenska ekonomin. Modellerna tog sin utgångspunkt i tre radikalt olika premisser om verkligheten och kunde användas för att ge alternativa svar på vilka effekter som kunde förväntas av olika ekonomisk-politiska åtgärder. Gunnar Eliasson (2009) skriver: ”Modellerna gav olika svar på i stort sett varje fråga som ställdes till dem, vilket tydligt illustrerade vad *a priori*-förutsättningar betyder för resultaten av all analys, hur stor kalkylosäkerheten är samt inte minst hur lite vi vet när vi för politik, om vi inte fyller i med antaganden.” Det största värdet med modellerna var kanske att de visade att nyttan med sådana modeller är högst begränsad.

IUI har också varit viktigt för att ta fram statistik på centrala områden såsom industrin, byggsektorn (Salaj 1968)⁹ och hushållens tidsanvändning (Klevmarcken 2009). Detta arbete har sedan i regel tagits över och vidareutvecklats av SCB. Därutöver har IUI fortsatt att samla in och analysera egna unika data rörande centrala aspekter av det svenska näringslivet. Särskilt kan här nämnas den omfattande databasen över multinationella företags verksamhet, vilken började samlas in av Birgitta Swedenborg (1973, 1979). Dessa data har sedan fortlöpande uppdaterats och en rad tongivande forskningsrapporter har baserats på dessa även internationellt sett unika data. Studierna har också kommit att spela en stor roll i samhällsdebatten. Ett mer sentida exempel är Roger Svenssons egenhändigt insamlade och uppbyggda databaser över kommersialisering av patent ägda av uppfinnare och småföretag och över upphandling och internationalisering av konsulttjänster.

⁹ Branko Salaj (2009) beskriver hur detta projekt gav IUI:s ledning visst huvudbry. Priserna som observerades var visserligen vad byggherren fick betala, men eftersom de var administrativt bestämda kunde de inte säga något om bostadskonsumentens nytta. Resultatet blev en än strängare granskning av det empiriska underlaget, men i efterhand visade sig detta vara en klok linje: ”[Det] visade sig att omdömena om rapporten inom branschen och i statistikerkretsen blev mycket positiva och att grundstenen hade lagts för vad som skulle bli, i Statistiska centralbyråns regi, världens första byggnadsprisindex.”

I början av 1970-talet tog IUI upp tråden från Erik Dahmén's avhandling och satte företaget och den enskilde entreprenören i fokus för en stor del av forskningen. Här var man helt ensamma i Sverige. Gunnar Du Rietz arbetade under hela 1970-talet i Dahmén's efterföljd med att undersöka företagsetableringarnas orsaker och betydelse under efterkrigstiden i Sverige (Du Rietz 1980). Under 1970- och 80-talen forskade framför allt Bo Carlsson och Gunnar Eliasson om entreprenörskap och industriell utveckling på IUI.

IUI-forskningen har också fortplantat sig när tidigare medarbetare flyttat vidare till nya akademiska miljöer. Ett exempel är Bo Carlsson som genom de erfarenheter, insikter och kontakter han fick under IUI-tiden lade grunden till sin fortsatta forskning vid Case Western Reserve University i Cleveland. Bo Carlsson var också instrumentell vid etableringen av det nya forskningsområdet *industrial dynamics* (Carlsson 2009).

Det är lätt att hitta fler exempel. Albert Danielsson och Ove Granstrand har spelat en viktig roll när det gäller att öka inslaget av ekonomisk forskning vid våra två ledande tekniska högskolor. Bengt-Christer Ysanders flytt från IUI till professorsstolen i Uppsala blev startskottet för en kraftig uppryckning av forskningsmiljön där. Lars Lundberg blev den förste professorn i nationalekonomi vid Örebro universitet och byggde där upp en forskargrupp i internationell ekonomi. Jan Södersten blev professor i Uppsala och ledande expert på företagsbeskattning med otaliga doktorander som gått vidare till ledande positioner i statsförvaltningen på skatteområdet. Bertil Holmlund blev likaledes professor i Uppsala och får betraktas som huvudarkitekt bakom uppbyggnaden av en av Europas ledande forskningsmiljöer inom arbetsmarknadsekonomi. Siv Gustafsson blev Sveriges första kvinnliga doktor i nationalekonomi sedan Karin Kock disputerade 1929 och pionjär i jämställdhetsekonomi. Hon blev sedermera framgångsrik professor i ämnet vid universitetet i Amsterdam och byggde upp en egen forskargrupp där, trots att hon uppenbarligen inte fick det stöd hon förtjänade under sin tid vid IUI (Gustafsson 2009).

Under hela 1970-talet spelade IUI-forskare en viktig roll som sakkunniga kritiker och granskare av effekterna av ett alltmer konfiskatoriskt skattesystem. Ulf Jakobsson och Göran Normann klarlade att de s.k. Hagaöverenskommelserna där lägre inkomstskatt växlades mot högre sociala avgifter inte alls hade de påstådda positiva effekterna. Göran Normann visade att det heller inte var möjligt att genom den s.k. promsen flytta över skattebördan från den personliga inkomstskatten med alla dess marginaleffekter och i stället ta ut mer skatt ”direkt på produktionen” (Normann 2009). Tillsammans med Jan Södersten och flera andra IUI-forskare blev deras analyser ett viktig underlag för Stig Malm och Kjell-Olof Feldt som inför en häpen publik på en presskonferens i november

1988 förklarade att det svenska skattesystemet var ”ruttet” och ”perverst”.¹⁰

Det kritiska och välunderbyggda förhållningssätt som institutets forskare tränats i har de sedan tagit med sig ut i andra verksamheter där de fått stort inflytande. Bengt Rydén (2009) skriver exempelvis:

Min forskarskolning vid IUI kom att få stor betydelse för hela mitt fortsatta yrkesliv. Jag tränade mig att formulera problem, att göra relevansbedömningar, att se saker från olika perspektiv, att ifrågasätta och att vara systematisk och strukturerad i min ansats. ”Varför inte tvärtom” representerade ett synsätt som jag då tillägnade mig och som följt mig genom livet, inte sällan till min omgivningss irritation.

Mycket likartade formuleringar finns i flera av de bidrag som skrivits av personer som sedan gjort en renodlad näringslivskarriär – se t.ex. Staffan Håkanson (2009) och Jan Wallander (2009).

Åke Ortmark (2009) vittnar om att han tog med sig samma förhållningssätt in i journalistiken: ”Den stora lärdomen från institutet var att man inte får slarva när man uttalar sig om något så viktigt som verkligheten”. Tillsammans med den likaledes skolade nationalekonomen Herbert Söderström introducerade han den s.k. skjutjärnsjournalistiken, vilken kom att i grunden förändra svenska journalisters sätt att behandla makthavare och deras motiv.

Det bästa beviset för att institutet haft betydelse är självfallet det faktum att många tidigare medarbetare blivit så framgångsrika och gjort så stora insatser på breda områden i det svenska samhället. Alumniförteckningen som består av ca 230 personer talar sitt eget tydliga språk därvidlag.

AVSLUTNING

Ju närmare nutid vi kommer, desto svårare blir det att recensera och bedöma det som gjorts och görs. Det är dock helt klart att IFN i dag står starkt forskningsmässigt, finansiellt och personellt. Vi kan också visa på hög och på senare tid kraftigt ökad produktivitet i de för oss relevanta dimensionerna.

Efterfrågan på specialiserade forskarrapporter är i dag också en helt annan än tidigare. Doktorsexamen i nationalekonomi är numera en normalutbildning för toppjobb i statsförvaltningen. Kraven på att skriva så att ”den marginelle riksdagsmannen”¹¹ direkt kan tillgodogöra sig analysen och resultaten är därför inte lika tvingande som tidigare.

¹⁰ Feldt (1991, s. 386).

¹¹ Enligt Göran Albinsson Bruhner (2009) vägledes Ragnar Bentzel och Erik Lundberg av principen att för att en ekonomisk text skulle få genomslag måste den ”vara begriplig även för den marginelle riksdagsmannen”

För institutets ledning är den stora och allestädes närvarande utmaningen att värna miljön så att den fortsätter att vara en plats där kreativiteten flödar och produktiviteten är hög. Hur detta skall gå till är en ständigt pågående läroprocess och det är heller inte något som går att läsa sig till i någon handbok eller enkelt skriva ner i några policydokument eller arbetsmanualer. Övertygelsen om att det IFN/UII gör är viktigt och gör skillnad är dock fundamental.¹²

IFN/UII har nu funnits i 70 år och innehållet i denna bok visar att institutet har varit framgångsrikt. Ett viktigt syfte med en jubileumsbok är att stanna upp, sammanfatta och kanske till och med unna sig en viss stolthet över vad som åstadkommits. Ett annat och lika viktigt syfte är att hämta kraft i sina traditioner och sin egen historia för att möta kommande utmaningar med samma framgång.

Vi har de senaste åren genomgått en betydande omställning och förnyelse för att kunna fortsätta att ligga i framkant både vad gäller forskningen och den mer policy- och debattinriktade delen av verksamheten. För att lyckas med detta måste vi förvalta och bygga vidare på det stolta arvet och vidmakthålla och åter skapa de betingelser som präglar framgångsrika intellektuella miljöer.

IFN/UII har gjort skillnad och vi tänker fortsätta att göra det. Detta är särskilt viktigt i en tid då många budskap och rekommendationer visserligen är elegant pakerade, men vid en djupare granskning visar sig stå på bräcklig eller obefintlig grund.

I detta sammanhang är de berättelser som tidigare medarbetare och chefer vid institutet bidrar med i denna volym utomordentligt värdefulla. Jag vill avsluta med att rikta ett varmt tack till alla som bidragit och till alla nuvarande och tidigare medarbetare som medverkat till att institutet står starkt och kan se de närmaste 70 åren an med stor tillförsikt.

REFERENSER

- Albinsson Bruhner, Göran (2009), ”Gyllene år”. I denna volym.
 Bennich-Björkman, Li (2007), ”Universiteten, kreativiteten och politikens aningslöshet”.
 I Nils Karlsson (red.), *Den fria akademien*. Stockholm: Ratio.
 Bergström, Villy (2009), ”Ragnar Bentzel: Forskaren, handledaren, vännen”. I denna volym.
 Carlsson, Bo (2009), ”Reflektioner om min tid på UII”. I denna volym.
 Csikszentmihalyi, Mihály (1990), ”Kreativitet och kulturell utveckling”. I Georg Klein (red.), *Om kreativitet och flow*. Stockholms: Brombergs.
 Csikszentmihalyi, Mihály (1996), *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. New York: Harper Collins.

12 Klamer och Colander (1989) studerar den personliga utvecklingen hos doktoranderna vid de ledande amerikanska universiteten. Det visar sig att doktoranderna i Chicago är mest nöjda. Anledningen är att professorerna där lyckas förmedla att det de gör och det studenterna lär sig verkligen spelar roll. Chicagouniversitetet har också fostrat det största antalet nobelpristagare i ekonomi. Se även Klein (1990), som diskuterar hur avgörande det är att forskare uppfattar det de gör som utomordentligt viktigt.

- Dahmén, Erik (1950), "Ekonomiska utredningar och ekonomisk forskning till industriens tjänst. En översikt över verksamheten vid Industriens Utredningsinstitut". I *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Du Rietz, Gunnar (1980), *Företagsetableringarna under efterkrigstiden*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ekman, Gunnar (2003), *Från prat till resultat – Om vardagens ledarskap*. Malmö: Liber Ekonomi.
- Eliasson, Gunnar (2009), "IUI – en privat akademi". I denna volym.
- Eliasson, Gunnar och Ulla Eliasson (1997), *Företagandets konst: om konstproduktionen i renässansens Florens*. Stockholm: City University Press.
- Feldt, Kjell-Olof (1991), *Alla dessa dagar... I regeringen 1982–1990*. Stockholm: Norstedts.
- Granstrand, Ove (2009), "Vad IUI betytt för mig". I denna volym.
- Gustafsson, Siv (2009), "Du är en av oss. Personliga IUI-minnen 1967–1980". I denna volym.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Håkanson, Staffan (2009), "En ingenjör bland ekonomer: IUI 1967–1970". I denna volym.
- Klamer, Arjo och David C. Colander (1989), *The Making of an Economist*. Boulder, CO: Westview Press.
- Klein, Georg (1990), "Förord". I Georg Klein (red.), *Om kreativitet och flow*. Stockholm: Brombergs.
- Klevmarken, Anders (2009), "Forskare på IUI under en tid då nya metoder och data förnyade den empiriska forskningen". I denna volym.
- Lidén, Lars (2009), "IUI under senare hälften av 1950-talet". I denna volym.
- Lindbeck, Assar (2009), "Assar minns: mina tre perioder på IUI". I denna volym.
- Nabseth, Lars (1969), "Industriens Utredningsinstitut 1939–1969". I *Verksamhetsåret 1969. Institutets verksamhet under 30 år*. Stockholm: IUI.
- Normann, Göran (2009), "Tillväxtår vid IUI". I denna volym.
- Nycander, Svante (2005), *Från värdeteori till välfärdsteori. Nationalekonomin vid Stockholms Högskola/Stockholms universitet 1904–2004*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ortmark, Åke (1982), *Skuld och makt*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ortmark, Åke (2009), "Att träna in en attityd". I denna volym.
- Ruist, Erik (2009), "Sex år på Malmtorgsgatan 8". I denna volym.
- Rydén, Bengt (2009), "IUI – min forskarskola". I denna volym.
- Salaj, Branko (1968), *Bostadsproduktionens prisutveckling*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Salaj, Branko (2009), "En branschsuccés födslovändor". I denna volym.
- Skår, John (2009), "IUI – återblickar från framtiden". I denna volym.
- Svennilson, Ingvar (1942), "Ekonomisk forskning för näringslivet". *Tiden*, årg. 35, nr 6, 361–363.
- Swedenborg, Birgitta (1973), *Den svenska industrins investeringar i utlandet, 1965–1970*. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms – An Analysis of Determinants and Effects*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.
- Törnqvist, Gunnar (2009a), "IUI i retrospektiv". I denna volym.

- Törnqvist, Gunnar (2009b), *Kreativitet i tid och rum. Processer, personer och platser*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ullenhag, Kersti (1998), *I takt med tiden. SNS åren 1948–1998*. Stockholm: SNS.
- Vinell, Lars (2009), "Ingen samstämmighet – så bra för kreativiteten!". I denna volym.
- Wadensjö, Eskil (1992), "Recruiting a New Generation" och "Appendix D". I Lars Engwall (red.), *Economics in Sweden: An Evaluation of Swedish Research in Economics*. London och New York: Routledge.
- Wallander, Jan (1997), *Livet som det blev. En bankdirektör blir till*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Wallander, Jan (2009), "Mina år vid IUI". I denna volym.
- Wohlin, Lars (2009), "IUI och dess verksamhet fram till 1976. Specialiserad empirisk forskning eller övergripande samhällsanalyser?". I denna volym.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.

Appendix: Utdrag ur Ingvar Svennilsons inledningsanförande till en diskussion om "Behovet av ekonomisk forskning" inför Nationalekonomiska Föreningen den 23 november 1942¹³

En pessimistisk uppfattning [om den ekonomiska utvecklingen efter kriget] ligger närmast till hands om man undersöker de mera gripbara faktorer, som bilda grundvalen för vårt näringsliv. ... Om man trots allt anser sig berättigad att låta optimismen ta överhand över pessimismen, är det ej endast därför, att det svenska näringslivet trots allt har en relativt stark ställning utan kanske främst därför, att man tror, att det skall bli möjligt att med delvis nya metoder angripa och överkomma de svårigheter, som sannolikt komma att resa sig. Ett av de viktigaste leden bland dessa nya metoder är att grunda det ekonomiska handlandet av individer, företag, sammanslutningar eller statliga organ på en bättre kännedom om näringslivets förutsättningar och de ekonomiska sammanhangen. ...

Företagarna inom industrien har insett betydelsen av det slags samarbete, som tar formen av ekonomisk forskning genom ett gemensamt organ. Deras tre huvudorganisationer, Arbetsgivareföreningen, Industriförbundet och Exportföreningen, ha ställt sig bakom de arbeten, som nu utföras vid Industriens Utredningsinstitut. ... Dessa utredningar ta sikte på mera grundläggande och, om man så vill, strukturella faktorer i näringslivet och äro inriktade på att bilda ett underlag för industriens anpassning till efterkrigstidens nya förutsättningar.

Den första typen betecknades som produktionsundersökningar. ... Ett andra närbesläktat slag av utredningar inriktas på att klarlägga förhållandet mellan produktion och avsättningsmöjligheter. ... En tredje typ av utredningsuppgift är att för olika landsdelar kartlägga utvecklingstendenserna och näringslivets nuvarande tillstånd och att på grundval därav ställa prognoser för näringsliv och försörjning.

¹³ Nationalekonomiska Föreningens Förhandlingar 1942, s. 57–62.

Den ekonomiska forskningen bör utföras i så nära kännning med dem, som leda det ekonomiska livet, att resultaten verkligen utformas så, att det bildar en lämplig grundval för praktiska beslut. ...

Den ekonomiska forskningens uppgifter synas mig i nuvarande läge vara så viktiga, att det knappast är sannolikt, att vederbörande intressenter, vare sig stat eller näringsliv, skall anse sig ha råd att undvara dess medverkan.

FÖRFATTARPRESANTATION

Magnus Henrekson är professor och sedan den 1 november 2005 vd för IFN. Han är född 1958 och uppväxt utanför Vadstena. Han studerade på grundnivå vid University of Sussex och på Handelshögskolan i Göteborg. Han disputerade vid Handelshögskolan i Göteborg 1990 på avhandlingen *An Economic Analysis of Swedish Government Expenditure*. Förutom forskning om den offentliga sektorn analyserade han under denna tid effekterna av 1980-talets avveckling på de svenska kredit- och valutamarknaderna, bl.a. i boken *Räntebildningen i Sverige* (1988, 1991). Under avhandlingsarbetet var han gästforskare under ett år vid University of Michigan.

Henrekson var forskare vid Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning (FIEF) 1990–94 där han främst arbetade med projekt kring förklaringar till varför den ekonomiska tillväxten varierar mellan länder. Han rekryterades till dåvarande IUI 1995 där han var resten av 1990-talet. Vid denna tid kom hans forskning alltmer att inriktas mot entreprenörskapets ekonomi och mot att förklara företagsklimatets institutionella bestämningsfaktorer.

Tillsammans med Steven Davis vid University of Chicago har han utvecklat metoder för att visa att spelreglerna kan ha olika effekt på företag beroende på deras ålder, storlek, produktionsinriktning, ägandeförhållanden och kapitalintensitet. Denna metodik har tillämpats på ett antal områden för att förklara bl.a. företagsstruktur, företagstillväxt och benägenheten att starta företag, hur lönebildningssystemet påverkar företags- och branschsammanställningen, arbetsbeskattningens betydelse för valet mellan obetalt egenarbete och professionellt arbete och förklaringar till skillnader i betydelsen av akademiskt entreprenörskap i Sverige och USA.

År 2000 tillträdde Henrekson en forskartjänst vid Handelshögskolan i Stockholm där han 2001 blev innehavare av Jacob Wallenbergs forskningsprofessur i ekonomi med särskild inriktning på det svenska näringslivets utveckling och den ekonomiska politiken. Efter att Henrekson blev chef för IFN uppehölls professuren på deltid fram till halvårsskiftet 2009.

CHEFERNA

KAPITEL 2

IVAR ANDERSON OCH RAGNAR SUNDÉN

(FEBRUARI 1939 – AUGUSTI 1941)

HENRIK JORDAHL

IVAR ANDERSON (1891–1980)

TIDNINGSMAN, POLITIKER OCH INSTITUTETS FÖRSTE CHEF

FOTO: SVENSKT PRESSFOTO AB

När IUI startade i februari 1939 blev Ivar Anderson institutets förste chef. Personalstyrkan bestod till en början av tre personer: Anderson själv, sekreteraren Ragnar Sundén och amanuensen Axel Iveroth. Enligt det arbetsprogram som Anderson var med om att ta fram skulle det nya institutet syssla med långsiktigt utredningsarbete, biträda finansierarna Industriförbundet och Arbetsgivareföreningen vid behandlingen av industripolitiska uppgifter,

samt så småningom bedriva saklig upplysningsverksamhet ”för att främja de syften som motiverat organets inrättande.” Förhållandet mellan staten och näringslivet angavs som ett viktigt problemområde för institutet att uppmärksamma, men någon vetenskaplig inriktning var ännu inte aktuell.

Anderson stannade bara ett år på IUI och den tiden ägnades främst åt riksdagsbehandlingen av olika skattefrågor och till att lämna underlag till hur näringslivet skulle ställa sig till den socialdemokratiska regeringens samarbetsinbiter. Efter krigsutbrottet i september 1939 fick resurserna i stället koncentreras på att i remissvar och utredningar försöka fastställa landets resursbehov och försörjningskapacitet. Kriget förändrade också förutsättningarna för norrlandsutredningen, ett väldigt arbete som Anderson hade initierat våren 1939 och som kom att löpa ända fram till 1948. Den norrländska skogsnäringen hade lönsamhetsproblem i form av stigande råvarukostnader och de nödvändiga rationaliseringarna riskerade att slå hårt mot Sveriges socialt mest utsatta landsända. Liksom vid senare näringslivskriser hängde statliga interventioner i luften.

IUI:s förste chef föddes 1891 i Kalmar där fadern Axel drev och ägde Kalmar Bayerska Bryggeri. Utbildningsbanan gick från studentexamen i Kalmar 1909 och vidare till Uppsala universitet där Ivar Anderson tog en fil.kand. i litteraturhistoria, nordiska språk och statsvetenskap 1911; en fil.lic. i statsvetenskap 1913; och blev fil.dr i samma ämne i maj 1917. Doktorsavhandlingen färdigställdes under en intensiv tjänstledighet från arbetet som politisk journalist på Stockholms Dagblad och behandlade de inrikespolitiska problemen under Karl XIV Johans tid: *Oppositionen och ministeransvarigheten. Parlamentariska strömningar i svensk politik 1809–40*. Bland senare skrifter märks *Arvid Lindman och hans tid* (1956), *Svenska Dagbladets historia* (1–2, 1960–65), *Otto Järte – en man för sig* (1965), och memoarerna i två band: *Åsyna vittne* (1968) och *Från det nära förflutna* (1969).

Ivar Anderson gjorde sig bemärkt som publicist i högern. Efter sin licentiatexamen i Uppsala flyttade han med sin fru Märta till Kungsholmen i Stockholm och blev medarbetare i Stockholms Dagblad. Efter det var han huvudredaktör (som det hette på den tiden) för Östgöta Correspondenten i Linköping 1917–1930. Familjen flyttade 1930 från Linköping till Norrköping då Ivar tillträdde posten som huvudredaktör för Östergötlands Dagblad. Med ekonomiskt stöd från fadern Axel kunde Ivar även bli tidningens huvudägare. När han den 1 juli 1940 lämnade IUI efter ett drygt år som chef var det för att bli huvud- och senare chefredaktör för Svenska Dagbladet, en post som han innehade till 1955. Andersson var även ordförande för Publicistklubben och TT, samt Radiotjänsts vice ordförande. Som chefredaktör för Svenska Dagbladet höll han en klar gräns mot den nazivänliga delen av den svenska högern. Under alla krigsåren försökte han även genom sina kontakter stödja den tyska motståndsrörelsen.

Ivar Anderson gjorde politisk karriär i Högerpartiet: som ledamot av andra kammaren 1925–1940 och av första kammaren 1941–1948. Att samtidigt vara tidningschef och riksdagsman var fullt möjligt på den tiden. Som riksdagsman hade han en konservativ agenda och verkade bland annat för jordbruksstöd, ett starkt försvar och nationell samling. Omkring 1930 blev han en av högerledaren Arvid Lindmans närmaste medarbetare. Efter amiralens avgång 1935 kandiderade Ivar Anderson till posten som partiordförande, men förlorade till vännen och nationalekonomiprofessorn Gösta Bagge med en rösts marginal. Därefter var han ledamot av Högerens partistyreelse 1935–1949 och delegat vid Nationernas Förbunds generalförsamling i Genève 1936–1938.

Med sin fru Märta Elfverson fick Ivar Anderson tre söner och två döttrar. Sladdbarnet Nils Elvander blev professor i statsvetenskap i Uppsala men kom i slutet av sin karriär att orientera sig mot nationalekonomin med en specialisering mot arbetsmarknadsrelationer. I Elvanders memoarer *Minnen från sju decennier*

beskrivs Ivar som en ganska sträng och ofta frånvarande far med en stark kristen tro och ett, för den tiden, ovanligt jämställt förhållande till sin fru.

RAGNAR SUNDÉN (1907–1985)*

DIPLOMAT, GENTLEMAN OCH ORGANISATÖR

Som en av tre anställda fanns Ragnar Sundén med som sekreterare när IUI startade sin verksamhet 1939. Redan från början delegerade chefen Ivar Anderson delar av arbetsledningen till honom. Den 1 juli 1940 efterträdde Sundén vid 33 års ålder Anderson som institutets chef; först som tillförordnad och från februari 1941 som ordinarie. Liksom för Anderson varade hans chefskap endast ett drygt år, till augusti 1941.

På grund av kriget kom utredningsverksamheten inte i gång med full kraft under Sundéns cheftid. Institutet blev snarare en resurs för Arbetsgivareföreningen och Industriförbundets deltagande i de statliga krisorgan som hade inrättats med anledning av kriget. Inga nya utredningar påbörjades men Norrlandsutredningen och Småindustriutredningen som båda hade satts i gång av Ivar Anderson fortlöpte med nödvändiga anpassningar till orostidens krav. Helt naturligt upptog beredskapsfrågorna merparten av Sundéns energi på bekostnad av institutets långsiktiga utveckling. Efter Tysklands ockupation av Danmark och Norge den 9 april 1940 var Sverige nästan helt avskuret från handel västerut. Utrikeshandeln sjönk dramatiskt och många importvaror kunde inte ersättas av inhemsk produktion.

En milstolpe under Sundéns chefskap var att institutet började ge ut tryckta publikationer. Den allra första av dem, *Vår folkförsörjning i avspärrningstider I*, utkom våren 1941 och byggde på en serie radioföredrag som IUI hade arrangerat tillsammans med Radiotjänst. I skriftens företal kan man läsa att ”det moderna kriget är icke endast en militär angelägenhet mellan de krigförande länderna, det ingriper i samhällslivets alla områden, de ekonomiska och industriella såväl som de sociala och kulturella.” Sundén bidrog själv med ett föredrag om industriella anpassningsproblem där han argumenterar för aktiva statliga ingripanden eftersom ”en anpassningsprocess, framdriven enbart med prisbildningens hjälp, skulle ske alltför långsamt och att den framförallt skulle vara förenad med så stötande sociala konsekvenser, att man inte kan reflektera över denna metod.” Sundéns

* Ett stort tack till Erik Ruist för värdefulla kommentarer och information.

efterträdare Ingvar Svennilson stod för ett av de andra föredragen. Senare på året utkom *Vår folkförsörjning i avspärrningstider II*, som byggde på samma koncept och i vilken bland andra Torsten Gårdlund, Karin Kock, Erik Lundberg och Ernst Wigforss medverkade. Dessutom publicerades den stora Norrlandsutredningens första rapport. För en norrlänning är de beskrivna politiska konflikterna lätta att känna igen: ”Säger någon, att staten hämtar årliga miljoner ur Norrbottens gruvor, så genmäler en annan, att fullgörandet av statens uppgifter i det vidsträckta Norrland kostar stora summor. Vill någon påstå, att bolagen utsugit Norrland, så hävdar den andre, att utan kapital och utan företagsamt folk hade Norrlands skogar stått outnyttjade och hundratusentals arbetstillfällen saknats.”

Ragnar Sundén hade en begränsad skolning som nationalekonom men hade erfarenhet av ekonomiska utredningar från tre år som amanuens på Finansdepartementet. Där hade han bland annat sammanställt en översikt över de 200 största aktiebolagens vinster och utdelningar för Konjunkturinstitutets räkning. Att Sundén fick arbeta tillsammans med Konjunkturinstitutets blivande chef Erik Lundberg gjorde säkert gott för hans nationalekonomiska färdigheter. Granskningen av storföretagens bokslut var något som Sundén fortsatte med under sin tid på IUI. Dessa granskningar kom sedan att fortgå årligen under hans efterträdare Ingvar Svennilson. Detsamma blev fallet för den investeringsenkät som Sundén sände ut till Industriförbundets medlemmar med frågor om fabriks- och bostadsbyggen, skyddsrumsanläggningar och maskininköp.

Sin studentexamen tog Ragnar Sundén i födelsestaden Umeå där fadern Otto var rektor. Därefter vidtog studier i huvudstaden där Ragnar genomgick Handelshögskolan 1927–1929 och tog en jur.kand. vid Stockholms Högskola 1935. Mellan ekonomi- och juridikstudierna tjänstgjorde han ett år vid svenska beskickningen i Madrid.

Från IUI gick Ragnar Sundén till Ecklesiastikdepartementet (dåtida departement för utbildning, forskning, kultur och kyrkofrågor) där han var statssekreterare under Gösta Bagge 1941–1945. Under 1940-talet hade han också en rad sakkunniguppdrag, ofta i skattefrågor. Som internationell rådgivare och expert tog han sig an finansförvaltningsproblem i Venezuela, Ecuador och Bolivia. Utanför det ekonomiska området hade han styrelseuppdrag i Svenska institutet och AB Radiotjänst, samt en del kommunala och kyrkliga förtroendeuppdrag i Saltsjöbaden.

När samlingsregeringen avgick 1945 fick Ragnar Sundén sluta som statssekreterare och gick vidare till Industriförbundet och posten som andredirektör. Han lämnade Industriförbundet 1953 för att bli vd för Jernkontoret, där han sedan blev kvar till sin pensionering. Bland medarbetarna på Jernkontoret kan nämnas Erik Ruist och Lars Vinell, båda med egna bidrag i denna volym. Erik

Ruist beskriver Ragnar Sundén som en boren diplomat, en fulländad gentleman och en god organisatör. Med åren blev Sundéns styrelseuppdrag många; bland annat efterträdde han 1976 Hugo Stenbeck som Sandviks styrelseordförande och innehade den posten till 1979.

Strax efter det att Ragnar Sundén kom till Jernkontoret bildades Kol- och stålunionen (EKSG), embryot till EG, av Västtyskland, Frankrike, Italien och Beneluxländerna. Det blev en livlig diskussion, särskilt inom stålindustrin, om Sverige borde försöka ansluta sig. Sundén ivrade för en anslutning och agerade både nationellt och internationellt för detta. När Sverige så småningom fick ett samarbetsavtal med EKSG kom Sundén att ingå i den svenska delegation som hade fortlöpande kontakt med dess Höga Myndighet.

REFERENSER TILL AVSNITTET OM IVAR ANDERSON

- Albert Bonniers förlag (1942), "Anderson, Axel Ivar". I *Svenska män och kvinnor*, band 1, s. 87–88. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Anderson, Ivar (1917), *Oppositionen och ministeransvarigheten: parlamentariska strömningar i svensk politik 1809–1840*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Anderson, Ivar (1956), *Arvid Lindman och hans tid*. Stockholm: Norstedt.
- Anderson, Ivar (1960), *Svenska Dagbladets historia: Del 1, 1884–1940*. Stockholm: Svenska Dagbladet.
- Anderson, Ivar (1965), *Otto Järte – en man för sig*. Stockholm: Bonnier.
- Anderson, Ivar (1968), *Åsyna vittne: människor och händelser i press och politik 1914–40*. Stockholm: Norstedts.
- Anderson, Ivar (1969), *Från det nära förflutna: människor och händelser 1940–1955*. Stockholm: Norstedts.
- Anderson, Ivar och Björn Julén (1965), *Svenska Dagbladets historia: Del 2, Litteratur, konst, teater och musik i SvD 1897–1940*. Stockholm: Svenska Dagbladet.
- Bokförlaget Vem är Vem AB (1962), "Anderson, A Ivar, fil dr, fd huvudredaktör". I *Vem är Vem: Stor-Stockholm*, s. 46. Stockholm: Bokförlaget Vem är Vem AB.
- Elvander, Nils (2006), *Minnen från sju decennier*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Henriksson, Rolf (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Ruth, Arne (1998), "Ägandet avgör vem som har makten". *Dagens Nyheter*, 8 juli.

REFERENSER TILL AVSNITTET OM RAGNAR SUNDÉN

- Abramson, Ernst, Mauritz Bonow, Axel Granholm, Torsten Gårdlund, Karin Kock, Erik Lundh, Erik Lundberg, Åke Åkerman och Ernst Wigforss (1941), *Vår folkförsörjning i avspärrningstider II*. Stockholm: IUI.
- Albert Bonniers förlag (1954), "Sundén, Otto Ragnar". I *Svenska män och kvinnor*, band 7, s. 328. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Alm, Gunnar , Oscar Falkman, Torsten Hèrnod, Thorsten Streyffert, Erik Upmark och Erland Waldenström (1941), *Industrien och Norrlands folkförsörjning – orienterande föredrag*. Stockholm: IUI.

Bokförlaget Vem är Vem AB (1962), ”Sundén, O Ragnar, fd statssekreterare, direktör”. I *Vem är Vem: Stor-Stockholm*, s. 1238. Stockholm: Bokförlaget Vem är Vem AB.

Henriksson, Rolf (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.

Hèrnod, Torsten, Gunnar Hägglöf, Ivar Högbom, Vilhelm Lundvik, Ragnar Sundén, Ingvar Svennilson och Gustaf Söderlund (1941), *Vår folkförsörjning i avspärningstider I*. Stockholm: IUI.

Ruist, Erik (2009), mejlkorrespondens, februari 2009.

FÖRFATTARPRESANTATION

Henrik Jordahl är född 1971. Han disputerade 2002 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Essays on Voting Behavior, Labor Market Policy, and Taxation*, som bland annat innehöll empiriska studier av ekonomisk röstning i svenska riksdagsval, och utnämndes till docent vid samma lärosäte 2008. Efter en post doc-period vid Uppsala universitet rekryterades han till IFN 2006. År 2008 blev han affilierad forskare vid Institute for the Study of Labor (IZA, Bonn).

Henrik Jordahls huvudsakliga forskningsområden är offentligt finansierade tjänster, väljarbeteende, och tillit. Sedan 2007 är han ansvarig för forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi.

KAPITEL 3

INGVAR SVENNILSON

1908–1972*

MATS PERSSON OCH CLAES-HENRIC SIVEN

FAMILJEBAKGRUND

Som så många andra framstående svenskar stammade Ingvar Svennilson från Småland. Fadern, Sven Nilson, hade dock enligt familjetraditionen även franskt påbrå; han växte upp i trakten av Vetlanda, fick tillfälle att bedriva gymnasiestudier vid Fjellstedska skolan i Uppsala och därefter att utbilda sig till präst. Vid relativt mogna år gifte han sig med en flicka som varit hans konfirmand när han arbetade som pastorsadjunkt i Maria Församling på Södermalm, grosshandlardottern Auga¹ Andersson. Sven Nilson, berömd för sin vältalighet, gjorde en vacker kyrklig karriär och slutade som kyrkoherde i Solna, hovpredikant i Ulriksdal och kungafamiljens förtrogne. Han kunde erbjuda sina barn en välbeställd uppväxt i den vackra prästgården från 1720-talet intill Solnas 1100-talskyrka, där de i trädgården kunde beundra statyn över Solnas mest berömde kyrkoherde, Johan Olof Wallin. I dag ligger kyrkan mitt inne i en gigantisk begravningsplats, kringvärd av mäktiga trafikleder, men vid 1900-talets början var det en lantlig miljö, med stall och uthus, alldeles utanför staden. Sven Nilson dog sommaren 1923 i hjärtinfarkt utanför Grand Hotel. Han var på väg ut med ångbåten Thor IV till sommarstället Sunneräng på Stora Ängsholmen vid Torsbyfjärden på insidan av Värmdölandet. Änkan och de fem barnen, bland dem den 16-åriga Ingvar, fick lämna prästgården men hade det tillräckligt gott ställt för att kunna flytta in i en våning på Karlavägen på Östermalm.

---

* Vi är tacksamma för hjälp och kommentarer från Ann Svennilson Collste, Karl-Olof Faxén, Assar Lindbeck, Marianne Svennilson, Lars Werin och Carl Johan Åberg.

¹ Förkortning för Augusta, uttalas åga.

Prästfamiljen var ideellt och konstnärligt inriktad. Ingvar berättade senare för sina barn hur han, tillsammans med sina föräldrar, under nödåren i slutet av första världskriget delade ut soppa till de fattiga i Råsunda/Hagalund.² Det var då ett spännande nybyggarsamhälle vars numera nästan helt utplånade kåkstad – ställd i kontrast mot de jättelika hus som byggdes där under miljonprogrammet i början av 1970-talet – i dag framstår som en trevlig idyll, förevigad i Olle Olsson-Hagalunds naivistiska tavlor. Ingvar Svennilson skulle senare i livet hysa en stor kärlek till denne konstnär och kom även att äga en av hans målningar.

Från föräldrahemmet ärvde Ingvar inte bara en ideellt färgad humanism; han ärvde också ett starkt musikintresse och lärde sig som student på Norra Latin att spela orgel och flöjt. Bland skolkamraterna fanns en annan flöjtspelare och blivande professor, Ingemar Hedenius, som i sina memoarer beskriver skolmiljön som ”det dystra latinläroverket med sina brutala och många gånger dåliga lärare” (Hedenius 1992, s. 135).

Vänskapen mellan Svennilson och Hedenius var dock av äldre datum. Redan 1905 hade fadern, Sven Nilson, köpt sommarstället Sunneräng. På andra sidan Torsbyfjärden hade familjen Hedenius sitt sommarställe och en bit därifrån bodde familjen Cronvall. Vid ett besök hos Hedenius mötte Svennilson den två år yngre Margit Cronvall, och den sommaren rodde han ofta över fjärden – officiellt för att spela tennis med barnen Cronvall, men minst lika viktigt var att träffa Margit. De två studerade sedan båda vid Stockholms Högskola (Margit moderna språk och Ingvar matematik och nationalekonomi) och de gifte sig 1934.

Det kristet-ideella inslag som Svennilson förde med sig från föräldrahemmet tog sig uttryck i att han tillsammans med bl.a. den tre år äldre Dag Hammar-skjöld var med om att grunda Mäster Olofsgården i Gamla Stan 1931. Det var en organisation som var nära knuten till Storkyrkoförsamlingen och som hade till syfte att de ge Gamla Stans fattiga ett ställe där de kunde äta, värma sig och höra på föredrag, lyssna på musik och skådespel m.m. Det var i Mäster Olofsgårdens lokaler en annan stockholmsk prästson, nämligen Ingmar Bergman, skulle göra sin debut som regissör 1938.

Efternamnet Svennilson är givetvis sammansatt av faderns för- och efternamn och beror på att Ingvars mor kallades för fru Sven Nilson. Det ger också en ledtråd till uttalet. Tonvikten skall ligga vid andra stavelsen. Man uttalar helt enkelt namnet som om det var fråga om ett för- och ett efternamn.

² Fadern Sven Nilson kom också att bli involverad i den s.k. Wibom-affären. Ärkebiskopen Nathan Söderblom kände till att en stor arbetsgivare och fastighetsägare i Huvudsta och Hagalund, Max Wibom, hade bedrivit ett ”rysligt regemente” gentemot sina anställda och hyresgäster. Wibom hade vidare kommit över sina fastigheter med delvis tveksamma metoder. I samband med en visitation i Solna församling 1921 hade ärkebiskopen bett Sven Nilson om närmare uppgifter om detta. Det tal som ärkebiskopen sedan höll kom att ge upphov till en stormig debatt där han fick det borgerliga Sverige mot sig men understöddes av arbetarrörelsen.

FORSKAREN

Erik Lundberg har en gång sagt att trettiotalskrisen var den utlösande faktor som gjorde att hans generation började studera nationalekonomi. Den förklaringen ter sig särskilt rimlig när det gäller en socialt medveten prästson från Solna. Som nationalekonom kom Svennilson att formas av den rika intellektuella miljön i Stockholm under 1930-talet. Bertil Ohlin hade i två artiklar 1937 gett gruppen ekonomer beteckningen Stockholmsskolan. De kanske främsta medlemmarna var Erik Lindahl, Gunnar Myrdal och Bertil Ohlin. De var alla starkt påverkade av Knut Wicksells arbeten och då främst hans inflationsteori, den kumulativa processen. Det utmärkande för denna var att den inte beskrev jämviktslägen utan i stället följde ett förlopp över tiden där händelserna i en period gav upphov till den fortsatta utvecklingen.

Ett annat gemensamt drag var att Stockholmsskolans ekonomer lade stor vikt vid förväntningarna och hur dessa påverkade företagets och konsumenternas beteende. Här hade Gunnar Myrdals doktorsavhandling *Prisbildningsproblemet och föränderligheten* från 1927 spelat en viktig roll. I denna analyserade Myrdal hur företagets förväntningar om det framtida skeendet kunde påverka beteendet i nuet.

Slutligen var Stockholmsekonomerna intresserade av makroekonomiska frågeställningar. Detta var delvis ett arv från Knut Wicksell men berodde också på den instabila makromiljö som präglade mellankrigstiden med en djup men kortvarig arbetslöshetskris strax efter första världskriget och världsdepressionen i början av 1930-talet. Den 1927 tillsatta arbetslöshetsutredningen gav Stockholmsekonomerna både en organisatorisk ram att arbeta i och en möjlighet att finansiera forskningen.

Svennilsons licentiatavhandling från 1933, *Monopolistisk pris- och produktionspolitik*, innehöll en utvidgning av analysen i Gunnar Myrdals avhandling av företagsplaneringen till att gälla imperfekt konkurrens. Efter detta följde ett antal år av empiriskt arbete. Svennilson blev engagerad i det av Rockefellerstiftelsen stödda och av Gösta Bagge ledda stora projektet om inkomster och löner i Sverige där han tillsammans med Bagge och Erik Lundberg medverkade i *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1860–1930*, publicerad i två volymer 1933 respektive 1935. Bagges projekt resulterade i ett omfattande och värdefullt datamaterial. Men resultatet av det stora projektet blev ändå en besvikelse eftersom det empiriska arbetet inte integrerades med Stockholmsekonomens teoriutveckling.

När Svennilson återvände till de teoretiska studierna i arbetet på sin doktorsavhandling hade han alltså inte någon större nytta av sitt empiriska engagemang (den skulle komma först senare). Däremot fanns det en klar koppling både till ar-

betet med licavhandlingen och till Stockholmsskolans insatser. I licavhandlingen hade han ju byggt vidare på Gunnar Myrdals analys av hur företagens framtidsförväntningar påverkade deras planering. Detta var en av utgångspunkterna för det nu påbörjade arbetet med doktorsavhandlingen. Den andra utgångspunkten var Stockholmsskolans makroekonomiska analyser av arbetslöshetsproblemet. I Wicksells anda och i motsats till Keynes *General Theory* arbetade man inte med jämviktsmodeller utan undersökte ekonomiska förlopp. Även om Stockholmsskolans förloppsanalys inte helt saknade mikroekonomiska fundament – man kunde bygga på Myrdals förväntningsanalys från 1927 och Erik Lindahls intertemporala allmänna jämviktsanalys från 1929 – fanns det behov av en systematisk förankring i mikroekonomin.

AVHANDLINGEN

I sitt förord till doktorsavhandlingen påpekade således Svennilson (sid vii) att ”teorin för totala förlopp [förutsätter] en viss uppfattning om systemets detaljstruktur”. Detta skulle nås via formell analys: ” Detta försök till utformning av planeekonomisk teori kännetecknas av en strävan till kvantitativ precisering av begreppssystemet” (sid viii).

I Myrdals efterföljd byggde han således upp en teori för en organisations intertemporala planering under risk. Men Svennilsons analys låg genom sin systematiska användning av matematik på ett vida högre analytiskt plan än Myrdals.

Svennilsons analys påverkades av ett vid denna tid nyligen vunnet teoretiskt framsteg, nämligen Hicks och Allens utveckling av konsumtionsteorin med utgångspunkt från en ordinal nyttofunktion. Här kan man med hjälp av matematiska verktyg som har en geometrisk motsvarighet i indifferenskurvor och budgetlinjer analysera ett hushålls reaktioner på störningar i den ekonomiska miljö där det befinner sig.

Inflytandet från Hicks-Allen kan man se i Svennilsons språkbruk där han sammanfattar preferenser med indifferenskurvor. Han diskuterar också optimivillkor, nämligen att en indifferenskurva skall tangeras av den kurva som anger den möjliga kombinationen av olika värden på handlingsparametrarna. Däremot härleder han inte beteendeeckvationerna.

Svennilsons avsikt var emellertid att i första hand ge en systematisk begreppsdiskussion av de problem som uppträder vid planering av handlandet under en följd av perioder där man inte är säker på hur den miljö organisationen verkar inom kommer att utvecklas. Allt eftersom tiden fortskrider kommer denna osäkerhet successivt att upplösas. Planeringsproblemet kan därför formuleras som en obetingad plan för handlandet under den innevarande perioden (då miljön är

känd) medan planerna för handlandet under de följande perioderna blir betingat av vilken utveckling som kommer att realiseras.

Eftersom handlandet under en tidigare period påverkar valmängden under en senare period måste organisationens ledning inte bara ta hänsyn till de omedelbara konsekvenserna av handlandet utan också hur detta påverkar handlingsmöjligheterna under kommande perioder. För att göra detta måste man också väga in de olika sannolikheter med vilka olika framtida scenarier kan tänkas realiseras, och dessa påverkas av det tidigare handlandet: ”En viss omedelbar handling kan ge den stokastiska processen en viss utgångsriktning. Men den därpå följande processen kan även tänkas böjd i olika riktningar av planerna på längre sikt. Detta innebär, att planerna på kort och lång sikt *i samverkan* bestämma förväntningarna för mera avlägsna perioder” (s. 95).

Denna tanke ligger inte så långt från grundfilosofin bakom Bellmans dynamiska programmering från 1957. Däremot utvecklade inte Svennilson algoritmer för hur problemet rent praktiskt skulle behandlas. Det faktum att själva grundidén bakom dynamisk programmering fanns hos en svensk ekonom redan 1938 kastar dock ett intressant ljus över Bellmans bidrag. Kanske är det så att dessa tankar låg i luften både i Europa och i USA under 1940-talet. Bellmans bidrag skulle då ha varit att han gav en fast, analytisk form åt dem. Här finns möjligen ett intressant område för framtida doktrinhistorisk forskning.

Huvuddelen av Svennilsons framställning hölls på ett mycket abstrakt plan. Det finns emellertid åtminstone två exempel på mer tillämpade resonemang. Det första gäller frågan när i tiden en investering skall genomföras. Här diskuterade Svennilson frågor som kan formuleras i termer av om det kan finnas ett optionsvärde i att planera en investering men avvakta med att genomföra den: ”Ju större spridningen är av de förväntade förloppsalternativen, desto fördelaktigare måste det relativt sett vara att välja en sådan plan, att handlingsfältet i möjligaste mån icke beskäres och att handlingarna skjutas så långt fram i tiden som möjligt” (s. 108).

Det andra exemplet gäller de tre sista kapitlen av avhandlingen där han på ett mer konkret plan diskuterade planeringsproblemen för olika företagsformer. Där tog han inte endast upp betydelsen av inkomst- och likviditetsutvecklingen under olika förhållanden utan även frågan om det existerar en unik preferensfunktion som beskriver företagets handlande. Vad händer om företagspolicyn påverkas av olika intressegrupper med sinsemellan avvikande intressen?

Svennilsons avhandling innehåller en för sin tid mycket avancerad analys av de intertemporala planeringsproblemen under risk. Språket är oftast elegant och precist. Det vimlar av slående observationer och träffande iakttagelser. Att avhandlingen, trots dessa kvaliteter, fick ringa betydelse för den fortsatta teoriutvecklingen berodde antagligen på att den höll sig på en alltför abstrakt nivå. Än

viktigare är kanske att avhandlingen (till skillnad från studiekamraten Erik Lundbergs) var skriven på svenska; den blev därmed inte läst av mer än en handfull personer.

EMPIRISK FORSKNING PÅ IUI

Efter avhandlingen knöts Svennilson som sakkunnig till Konjunkturinstitutet, där Erik Lundberg också arbetade, och blev även chef för den statliga Industrikommissionens utredningsbyrå, varifrån han 1941 rekryterades till Industriens Utredningsinstitut (IUI). Uppbyggnaden av IUI:s organisation från att ha varit en serviceorganisation åt industrin till att bli ett självständigt forsknings- och utredningsinstitut tog naturligtvis stor kraft.³ Det var inte bara fråga om att rekrytera bra folk och att hävda IUI:s integritet. Dessutom skulle det empiriska arbetet inom institutet konsekvent bygga på vetenskaplig grund. Ett exempel på Svennilsons framsynthet är att han tidigt uppmuntrade till användande av ekonometriska metoder.

Det pågående kriget skapade ett mycket speciellt försörjningsläge för den svenska ekonomin med tidvis stor brist på arbetskraft på grund av inkallelserna och brist på tidigare importerade råvaror och insatsvaror i den svenska industrin. Trots detta kom mycket arbete inom IUI att handla om att få fram faktaunderlag för företagets planering inför efterkrigstiden. Det var alltså fråga om en framåtblickande analys. Det var därför följdriktigt att Svennilson under IUI-tiden också kom att leda arbetet på den första svenska långtidsutredningen. Den fick namnet *Svenskt långtidsprogram 1947–1952/53* (SOU 1948:45).

Bakgrunden var följande. OEEC (nuvarande OECD) hade i början av augusti 1948 vänt sig till den svenska regeringen och bett att få uppgifter om den svenska utrikeshandeln, bl.a. exportens och importens varu- och länderfördelning. Handelsdepartementet och statsrådet Karin Kock hade det närmaste ansvaret för att uppgifterna togs fram och själva arbetet förlades till en statlig utredning med Ingvar Svennilson som ordförande och med Arne Lundberg och Gustav Cederwall som ledamöter. Uppdraget är daterat den 14 augusti 1948 och den färdiga utredningen den 2 oktober samma år. Det var alltså fråga om en verklig snabbutredning. Betänkandet som är på knappt 40 textsidor tog alltså ca sex veckor att färdigställa.

Förutom de tre ledamöterna hade utredningen hjälp av ett antal experter. Man hade även möjlighet att få fram information från olika statliga myndigheter, näringslivsorganisationer och enskilda företag. Trots denna uppbackning får man nog ändå säga att det krävs en betydande organisationsförmåga att på så kort tid få fram materialet.

³ IUI:s tillkomst skildras i Henriksson (1990).

Utgångspunkten för undersökningen var det stora importöverskottet 1947 där exporten av varor endast uppgick till ca 70 procent av motsvarande import. Även tjänstebalansen var negativ. Det man diskuterade i utredningen var dels hur denna situation hade uppkommit, dels på vilka vägar det skulle vara möjligt att uppnå balans inom en femårsperiod.

Man menade inom utredningen att det var viktigt att importen kunde hållas fri, dvs. att krigstidens omfattande system med speciella importtillstånd måste avvecklas. Detta var viktigt inte minst mot bakgrunden av det stora importbehovet av råvaror, insatsvaror och maskiner till industrin och jordbruket som en fortsatt snabb utveckling av produktionen skulle kräva. Detta innebar att en avveckling av importöverskottet främst skulle ske genom en ökad export. Vad som var möjligt i det avseendet hade samband både med produktionskapacitetens utveckling och med hur övriga delar av den totala efterfrågan skulle utvecklas. Trots att utredningen utgick från behovet av att snabbt öka exporten kom den därför att kasta ljus även över andra delar av den svenska ekonomin och blev därigenom en långtidsutredning i miniatyr.

De ekonomisk-politiska medlen för att få fram denna utveckling diskuterades inte i detalj men de rekommendationer som utredningen skisserade bär prägelse av de omfattande regleringarna vid denna tidpunkt. Detta framskymtar också genom de bristande möjligheterna att uppväga ett importöverskott från ett land med ett exportöverskott till ett annat genom valutaclearing.

Efter den första långtidsutredningen blev Svennilson alltför engagerad i IUI:s inre arbete för att hinna göra mer omfattande egen forskningsinsats. Efter nio år på IUI fick han dock möjlighet att under ett antal år helhjärtat ägna sig åt eget vetenskapligt arbete i och med uppdraget för FN:s Economic Commission for Europe i Genève.

TILLVÄXT OCH STAGNATION

I Genève påbörjade Svennilson arbetet med den bok som Erik Lundberg (1972) betecknat som "his monumental book on the stagnation of the European economy during the interwar period". Det stora projektet *Growth and Stagnation in the European Economy* kom att ta en stor del av Svennilsons tid från 1949 fram till publiceringen 1954. Arbetet avsåg att ge ett ekonomiskt långtidsperspektiv på den ekonomiska utvecklingen. Då, några år efter andra världskrigets slut, var återuppbyggandet efter kriget fortfarande aktuellt. Frågan var om man kunde lära sig något av den ekonomiska utvecklingen efter första världskriget.

Svennilsons undersökning var således i första hand tillbakablickande. Mellankrigstiden stod i fokus men även utvecklingen från 1913 och fram till 1950 belys-

tes. Huvudtanken var att skildra tillväxten i de olika ekonomierna och sambandet mellan den cykliska utvecklingen och den mer långsiktiga trenden.⁴

Man ser kanske klarast vad Svenilsons arbete innebar om man jämför det med Solows klassiska artikel ”A Contribution to the Theory of Economic Growth” från 1956. Svenilson gick i första kapitlet igenom tillväxtteorin med utgångspunkt från en aggregerad produktionsfunktion med arbete, kapital och en teknikfaktor. Men i motsats till Solow var han inte intresserad av den riktigt långa sikten med ”steady state”. I stället stod olika spänningar i fokus, spänningar som var direkt eller indirekt förorsakade av det första världskriget.

Krigets effekter på de europeiska ekonomierna kan liknas vid en gigantisk mångdimensionell störning. Denna störning kom inte endast att leda till att utvecklingen försenades med de år kriget varade och de skador som kriget förorsakade. Utvecklingen kom också att länkas in i helt nya banor, och det var dessa som Svenilson försökte identifiera.

Kriget hade påskyndat delar av den tekniska utvecklingen men även lett till att de civila tillämpningarna försenades. Detta beror delvis på att tekniken i stor utsträckning är frusen i de nya kapitalföremålen. Ackumuleringen av ny kunskap borde i sig ha lett till en snabb tillväxt efter kriget i de europeiska länderna. Detta var också fallet inom vissa sektorer med bilindustrin (inklusive all kringverksamhet) och den elektriska industrin som främsta exempel.

I själva verket kom tillväxten i Europa att bli betydligt långsammare under mellankrigstiden än under perioden 1880–1913. Tillgången till nationalräkenskapsdata för dessa perioder är dålig och den statistiska kvaliteten varierar mellan olika länder. Men det finns indikatorer som stöder slutsatsen. Således ökade industriproduktionen för en grupp om sex länder (inkluderande England, Frankrike och Tyskland) med 3 procent per år under perioden 1880–1913 men endast med 1,4 procent under perioden 1913–1940.

Första världskriget innebar att Europa delvis kom att avskärmas från den internationella handeln. Detta gällde naturligtvis särskilt Tyskland och dess allierade men även i viss mån Ententeländerna. Eftersom den europeiska exporten av bearbetade varor minskade kraftigt kom industriproduktionen i USA och Japan att stimuleras. Världskriget ledde således till att världshandeln kom att länkas in på nya vägar.

I Versaillesfredens spår kom gränserna mellan länderna i Europa att flyttas och nya stater att uppstå. Det viktigaste exemplet är uppdelningen av Österrike-Ungern (Ryssland behandlas inte i undersökningen). De nya gränserna i kombination med uppkomsten av handelshinder ledde till att produktionen inte längre

4 Lennart Erixon (2005) diskuterar Svenilsons tillväxtanalys i förhållande till Schumpeters och Keynes teorier.

var lika väl lokaliserad i förhållande till energi- och råvarutillförseln. Den ökade protektionismen efter kriget skapade också ett behov av större diversifiering av näringslivet i de nya småstaterna.

Tillväxten under mellankrigstiden varierade mycket mellan de olika länderna i Europa. Som ett genomsnitt kom emellertid utvecklingen att bli långsammare under mellankrigstiden än vad den hade varit decennierna före första världskriget. Det kan tyckas naturligt om man beaktar de stora monetära störningar som drabbade ekonomierna. Under åren i början av tjugotalet uppkom det hyperinflation i bl.a. Tyskland samtidigt som en del länder, bl.a. Sverige, utsattes för en kraftig deflationschock. Den stora depressionen i början av 1930-talet är ett annat exempel.

Svennilson lade emellertid större vikt vid de strukturella förhållandena. Vid sidan av den växande protektionismen som redan nämnts pekade han på det successiva införandet av hinder både för kapital och för arbetskraft att fritt röra sig mellan de europeiska länderna. Problemet accentuerades av att den snabbt växande befolkningen i Syd- och Östeuropa inte längre hade samma möjligheter att emigrera till USA som före första världskriget. I kombination med uppkomsten av ett antal nya stater kom hindren för faktorrörligheten att innebära att anpassningsförmågan försämrades radikalt. Svennilson lade alltså tyngdpunkten vid strukturproblemen som förklaring till den låga tillväxten.

Titeln ”Growth and Stagnation” syftar inte bara på den höga amplituden på konjunkturcykler under mellankrigstiden utan även på de stora skillnaderna mellan olika länder och mellan olika branscher. Verket innehåller en rikedom på statistiska uppgifter och common sense-analyser av utvecklingen och dess orsaker. Man märker att det är en rutinerad nationalekonom som för pennan. Handen har den lätthet som utmärker en person som verkligen har trängt in i sitt ämne. Svennilson var en mästare på att tolka det ofta bristfälliga statistiska materialet. Läsaren får löpande en kvalitetsdeklaration av detta och av hur pass välgrundade slutsatserna är. Den tillbakablickande analysen i *Growth and Stagnation* utgör en intressant motpol till den framåtblickande analysen i långtidsutredningarna. Verket är fortfarande i högsta grad läsvärt. *Growth and Stagnation* är en studie i ekonomisk tillväxt som skiljer sig från de ensektorsmodeller som senare i Solows anda kom att bli dominerande inom den teoretiska tillväxtforskningen. I stället står analysen av de strukturförändringar som ligger bakom tillväxten i fokus.

Svennilson ledde den första långtidsutredningen. Den andra, *Ekonomiskt långtidsprogram 1951–1955*, utarbetades under hans tid i Genève så den kunde han inte ta någon aktiv del i. Men Svennilsons anda vilade över den. När han efter tiden i Genève återvände till Sverige kom han att leda de kommande långtidsutredningarna. Då var det emellertid inte som i den första långtidsutredningen i

första hand fråga om egna forskningsinsatser (se vidare Carl Johan Åbergs bidrag till denna volym).

CHEFEN OCH PROFESSORN

Den 1 september 1941 tillträdde Ingvar Svennilson som chef för IUI. Till en början kvarstod han dock som chef för Industrikommissionens utredningsbyrå och uppehöll dessutom Gösta Bagges professur (Bagge var då ecklesiastikminister i samlingsregeringen) vid Stockholms Högskola, dock med nedsatt undervisningsskyldighet. Svennilson fick således god användning för sin utpräglade förmåga att hålla många bollar i luften samtidigt.

Arbetet vid institutet var då starkt påverkat av det krig som nu rasade utanför Sveriges gränser. Några månader tidigare hade kriget åter gjort sig påmint i den svenska sommaridyllen; Per-Albin Hansson hade vid den s.k. midsommarkrisen tvingats ge efter för de tyska kraven att transportera tysk trupp per järnväg genom Sverige. I september trodde nog de flesta svenskar att segern i världskriget låg inom räckhåll för Hitler, vars pansardivisioner nu i hög fart dånade mot Moskva. I dag vet vi, med facit i hand, att det tyska anfallet på Sovjetunionen i själva verket var början till slutet för Hitlertyskland. Men under Svennilsons första höst på IUI tedde sig saken annorlunda.

Vid den tiden var IUI en liten organisation, med (utöver chefen själv) endast sex anställda. Av dessa var två forskare/utredare (Axel Iveroth och Eric Heinertz), medan fyra var sekreterare och administratörer. Det förefaller som om huvuddelen av IUI:s verksamhet då byggde på externt utarbetade rapporter, men under Svennilsons första år växte antalet fast anställda kraftigt, till sju forskare/utredare (däribland Erik Dahmén och Folke Kristensson) och fem sekreterare/administratörer. När Svennilson *de facto* avgick som IUI-chef 1949 (han förblev formellt anställd med tjänstledighet under ytterligare ett par år) hade organisationen vuxit till en imponerande storlek. Man hade då tjugofem anställda, varav femton forskare (däribland Ragnar Bentzel, Torsten Carlsson, Erik Höök, Erik Ruist och Jan Wallander) och fyra sekreterare/administratörer. Ett par ytterligare personalkategorier som tillkommit var räknebiträden (fyra) och kartritare (en). Dessa siffror skall naturligtvis tas med en nypa salt – vi vet t.ex. inte vilka som var heltids- resp. deltidanställda – men de tyder i alla fall på att Svennilson lyckades få organisationen att växa rent kvantitativt, samtidigt som den blev starkare inriktad på internt framställda rapporter med klar forskningsprofil (Siffrorna är hämtade från *Ingvar Svennilson och IUI* (1958)).

Hur var då Svennilson som IUI-chef? Utöver de vittnesbörd som ges av Erik Ruist och Jan Wallander i deras bidrag till denna volym kan man utläsa en del

omdömen ur den maskinskrivna festskriften från 1958. De vittnar om ett sällsynt varmt förhållande mellan chef och anställda. Svennilson var mycket mån om sina medarbetare, uppmuntrade dem och försökte på olika sätt utveckla dem – både genom att ge dem stimulerande arbetsuppgifter och genom att ge dem möjligheter till utbildning och erfarenheter på annat håll.

Flera av medarbetarna från 1940-talet vittnar dock om att han, under samtal och sammanträden, plötsligt kunde låta tankarna löpa längs helt andra banor än dem som samtalet handlade om. Ibland gick han mitt i ett samtal, eftersom han kommit på en idé som sedan sysselsatte honom ett bra tag. Denna andliga frånvaro kunde ibland bli rent fysisk. Erik Ruist beskriver i sitt bidrag till denna skrift hur Svennilson på grund av sina många uppdrag ständigt var svårträffbar, och historien om de felande sidorna 106 och 107 i en bok som har Ruist och Svennilson som författare är på sitt sätt betecknande för den strängt upptagne institutchefen.

Huruvida han egentligen var en skicklig administratör vet vi inte – sådana saker sköttes ju på den tiden av andra personer än chefen. Men man kan konstatera att organisationen under hans tid kunde växa och frodas, och hans samtida rykte som chef var gott. Erik Lundberg skriver t.ex. om honom i ett rekommendationsbrev från 1960: ”I betydande och med tiden växande utsträckning har S:s stora förmåga att planlägga, organisera och genomföra ekonomiska utredningar tagits i anspråk för offentliga uppdrag och kommittéarbeten av olika slag” (Lundberg 1960). Så uttalar man sig nog knappast om personen i fråga enbart var en världsfrånvärd drömmare och estet.

I stället kan kanske Svennilsons benägenhet att ibland rikta tankarna åt annat håll än den omedelbara omgivningen – en egenskap som ibland felaktigt kallas tankspriddhet – snarare ses som en koncentration av tankarna till det intressanta och utvecklingsbara på litet längre sikt. I modern management-litteratur skulle sådant kanske kallas för ”strategiskt tänkande”, även om Svennilsons medarbetare inte sällan uppfattade det som att han kunde bli andligen frånvarande.

Men trots sin frånvaro stod Svennilson alltid på forskarnas, och forskningens, sida när det behövdes. Jan Wallander berättar i femtioårsskriften om en episod från 1946 när han hade gjort en undersökning vars resultat inte stämde överens med en viss företagsledares intressen. Denne ville därför stoppa publiceringen av rapporten, men Svennilson skrev då ett brev till den mäktige företagsledaren:

... och gjorde synnerligen klart för honom att han här hade att göra med ett vetenskapligt undersökningsinstitut och vände man sig till ett sådant kunde man inte vänta sig att få veta något annat än sanningen ... Brevet gjorde avsedd verkan. Jag plockade fram det ur vårt arkiv häromdagen. Det är verkligen ett bra brev, lika bra som jag minns det från för tolv år sedan, och fränheten i tonfallet kan man inte klaga på. (Ur *Ingvar Svennilson och IUI*, 1958.)

1947 utnämndes Svennilson till professor i nationalekonomi vid Stockholms Högskola (numera Stockholms universitet). Under de första åren tycks han ha förenat professuren med chefskapet på IUI, men 1949 lämnade han det senare (till en början med tjänstledighet, medan Erik Dahmén blev tillförordnad föreståndare). Hans gamla studiekamrat från 1930-talet, Erik Lundberg, hade redan 1946 blivit professor i nationalekonomi där, men hans närvaro var till en början ganska sporadisk eftersom han fortfarande var chef för Konjunkturinstitutet. Under 1940-talet hade det funnits ett inslag av vänskaplig konkurrens, eller snarare uppdelning av verkligheten, mellan de två vännernas institut: Svennilson på IUI studerade de långsiktiga strukturfrågorna medan Lundberg på KI inriktade sig på de kortsiktiga fluktuationerna. Som professorer vid Stockholms Högskola hade de sina arbetsrum på den nationalekonomiska institutionen, i det nuvarande biblioteksannexet på Odengatan 61. De turades tillsammans med den tredje professorn i nationalekonomi, Anders Östlund, om att förestå institutionen. Studenterna var få och de forskarstuderande ännu färre. Det förekom inga licentiand- eller doktorandkurser. Den högre undervisningen bestod i regel av enstaka seminarier och för övrigt var professorernas huvudsakliga aktiviteter förlagda utanför institutionen.

Det var en idyllisk tid. Professorerna var med dagens mått mycket välavlönade. De härskade oinskränkt på institutionerna, som dessutom var så små och obyråkratiska att man i dag knappast kan föreställa sig arbetet där. Professorernas makt hade ett paternalistiskt inslag, vilket bl.a. innebar vissa representationsplikter. Dåvarande studenter har berättat för oss om hur institutionens personal ibland blev hembjuden till familjen Svennilson på Malmen i Drottningholm. Även en och annan student fick ibland resa ditut för att tentera inför den strängt upptagne professorn. Vid sådana tillfällen kunde Svennilsons döttrar kommanderas in i vardagsrummet för att konversera den väntande, och säkert ganska nervöse, studenten.

Både Lundberg och Svennilson slapp uppleva 1968 års studentrevolt. Den förre hade redan 1965 flyttat till Handelshögskolan, där revolutionens vindar blåste betydligt mildare än på universitetet. Och den senare lämnade nationalekonomiska institutionen 1967 för att efterträda Gunnar Myrdal som chef för Institutet för internationell ekonomi (IIES). Dess forskare arbetade vid den tiden fortfarande i Myrdals anda, dvs. i förnäm isolering och långt från det vardagliga universitetslivets vedermödor, i översta våningen på Wennergren Center. Svennilson fick dock aldrig tillfälle att sätta sin prägel på IIES; när han kom dit hade han redan drabbats av en hjärnblödning, och det var upprepade sådana som några år senare skulle ta hans liv.

DEN TREDJE UPPGIFTEN

En svensk professor har av tradition två huvuduppgifter, forskning och undervisning. Men det finns också en tredje mer utåtriktad uppgift som är litet diffus till sin karaktär. Det gäller dels att föra ut forskningsresultaten till en bredare allmänhet, dels att ställa sin kompetens till förfogande för samhället utanför universitet och högskolor. Redan under den första IUI-tiden kom Svennilson att göra en aktiv insats med en serie radioföredrag om det svenska försörjningsläget. Det var en slags parallell till det beslutsunderlag som IUI levererade till företagen. Men nu var det fråga om bred folkupplysning som antagligen spelade en viktig roll för att höja allmänhetens kunskap om det ekonomiska läget och därmed stärka den psykologiska motståndskraften under krigsåren. Liksom mycket annat som Svennilson bidrog till i sitt arbete på IUI var det i sista hand fråga om koordinering av förväntningar. Även arbetet inom långtidsutredningarna var en viktig insats inom ramen för det tredje uppdraget.

Svennilson spelade en viktig roll för *Ekonomisk Tidskrift*, nuvarande *Scandinavian Journal of Economics*. *Ekonomisk Tidskrift* grundades 1899 av David Davidson och denne kom att fortsätta arbetet som tidskriftens ägare och redaktör under ett fyrtiotal år. Så småningom tog emellertid åldern ut sin rätt och Svennilson och Erik Lundberg köpte 1939 i en gemensam aktion ut Davidson. De båda vännerna tog sedan aktiv del i tidskriftens utveckling som redaktörer fram till och med 1956 och lyckades sedan också rekrytera goda redaktörer i Bent Hansen och Karl Olof Faxén. Svennilson medverkade även till tidskriftens internationalisering i och med att engelskan blev publiceringsspråk 1965.

Förutom sitt arbete i långtidsutredningarna 1948, 1955 och 1959 deltog han i 1955 års statistikutredning och universitetsutredningen 1955–62.

Svennilson hade även många internationella uppdrag utöver sitt arbete i Genève. De var både av akademisk och mer praktisk natur. Han innehade den prestigefyllda Irving Fisher-professuren vid Yale 1959–60, han var ordförande för FN-kommissionen för internationella kartellfrågor 1952–54 och medlem av OEEC-kommittén för produktivitetsstudier 1952–55. I Hammarskjöldarkivet på Kungliga Biblioteket finns några brev från Svennilson bevarade där han diskuterar sina internationella uppdrag. Han kom också att få ett flertal uppdrag att analysera enskilda länders ekonomi och i samband med detta kom han att vistas utomlands i flera omgångar under 1950-talet. Dessa uppdrag förmedlades av OECD. En viktig anledning till att han blev tillfrågad var att han gjort sig känd genom sitt stora arbete *Growth and Stagnation*.

Många före detta studenter kan vittna om den festivitas som Svennilson skapade i samband med sitt inspektorsskap för Humanistiska/Samhällsvetenskapliga föreningen. Det var stor högtid när han tillsammans med sin hustru Margit

deltog i valborgsmiddagen och höll middagstalet till studenterna. Som prorektor 1958–66 fick han kombinera sina administrativa och representativa talanger.

SAMHÄLLSSYN

Som de flesta nationalekonomer var Svennilson starkt påverkad av det sätt att analysera samhällsekonomin som är karaktäristiskt för ämnet: det är fråga om ett interdependent system där skeendet på de olika marknaderna ömsesidigt påverkar varandra. Ytterst går detta synsätt tillbaka på klassikerna men kom att kodifieras i form av Walras allmänna jämviktsmodell. I Stockholm kom denna modell att under mellankrigstiden läras ut i Gustav Cassels tappning.

Den allmänna jämviktsmodellen gav en referensram, men denna innebar inte att de yngre stockholmsekonomerna litade på att det ekonomiska systemet under alla förhållanden skulle vara självreglerande. För det första menade man även före den keynesianska revolutionen att det inte fanns någon garanti för att makroekonomiska störningar skulle kunna elimineras utan stabiliseringspolitiska insatser. För det andra kunde man inte lita på att marknadsmekanismen skapade en någorlunda jämn välförhållning. Dessa två punkter sammanfattar Bertil Ohlins politiska utgångspunkter. Det behövs en aktiv stabiliseringspolitik på makronivå men det behövs också en aktiv fördelnings- och socialpolitik för att trygga framför allt de sämre lottades levnadsvillkor. Svennilson stod åsiktsmässigt nära dessa tankar.

Det finns emellertid ytterligare två aspekter på ekonomernas förhållningssätt till marknadsmekanismen. Kan man verkligen utgå från de enskilda individernas egna preferenser, förstår de alltid sitt eget bästa? De viktigaste representanterna för dessa tankar är kanske makarna Myrdal som bl.a. i boken *Kris i befolkningsfrågan* ville lägga livet till rätta, i synnerhet för de mest utsatta grupperna (se Hirdman 2000)⁵. Denna syn ovanifrån på människorna var inget som Svennilson delade. Han höll inte heller med om den andra aspekten, att marknadsekonomin på mikroplanet behövde styras genom direkta regleringar, ett slags planhushållning. Den positiva inställningen vad gäller de två första frågorna – stabiliseringspolitik och fördelningspolitik – och den negativa till de båda sistnämnda innebär att han åsiktsmässigt stod nära Bertil Ohlin och socialliberalismen.

Detta innebär emellertid inte att Svennilson menade att marknadsmekanismen

⁵ ”Vi tangerar här ett ömtåligt men betydelsefullt problem sammanhängande med hela familjestrukturens gestaltning i det mera fullständigt industrialiserade samhället, där den gifta kvinnan, berövad sina funktioner i produktionslivet, stänges in i sin miniatyrlägenhet och då ofta fetmar och blir slö och egoistisk. Att barnens näringsstandard därav kan bli lidande t.o.m. i familjer, där inkomsten är skaplig och barnantalet litet, beror på förstånd och okunnighet om elementära näringshygieniska förhållanden.” (Myrdal 1934, s. 164).

men klarar av alla koordineringsproblem inom den privata sektorn. Frånvaron av ett intertemporalt prissystem à la Lindahl (i dag skulle vi säga ”à la Arrow-Debreu”) behövde kompenseras. Det är också detta som går som en röd tråd från avhandlingen (1938) över långtidsutredningarna (från 1948 och framåt) via *Growth and Stagnation* (1954): att ge ett rationellt beslutsunderlag till företagen och den offentliga sektorn.

I dag uppfattar vi nog långtidsutredningarna som en exponent av dåtidens syn på hur man med politiska ingrepp skulle kunna styra ekonomin. Det är dock inte troligt att Svennilson såg långtidsutredningarna som styrinstrument, utan snarare som koordinationsinstrument. Det gällde att sammanställa information och framtidsprognoser så att företagen och den offentliga sektorn kunde få ett bättre underlag för sina beslut. I dag är vi nog mer skeptiska även beträffande den funktionen. Efter många exempel på kortsiktighet och informationsbrister i det offentliga beslutsfattandet förefaller det inte självklart att en statlig långtidsutredning skulle vara mer pålitlig än en studie genomförd av en privat tankesmedja, en vetenskaplig institution, eller ett storföretags utredningsavdelning. Men tidsandan på 1950- och 60-talen var annorlunda, och Svennilson var en god representant för den tidens rationella tänkande.

Förmodligen var han en lika god representant för tidsandan under 1930- och 40-talen. I augusti 1940, ett par månader efter Tysklands ockupation av Danmark och Norge, publicerades en uppmärksammad pamflett med titeln *Den svenska linjen*.⁶ Den har nyligen av journalisten Ola Larsmo (2007) utmålats som nationalistisk på gränsen till det otillbörliga.⁷ Pamflettens sista sida innehåller en lista med namn på personer som säger sig sympatisera med dess syfte – däribland Ingvar Svennilson, Erik Lundberg och den blivande riksantikvarien Sven B. F. Jansson. I pamfletten framförs bl.a. åsikten att Sverige måste ha ett starkt försvar för att kunna stå emot de då samarbetande diktatorerna Stalin och Hitler. På motsvarande sätt menar man (sid. 8) när det gäller inrikespolitiken att

Redan med hänsyn till de utrikespolitiska svårigheter, som kunna uppstå, kommer man ej ifrån kravet på en upplösning av kommunistpartiet. Lika givet är, att åtgärder böra vidtagas mot Sveriges nationalsocialister. Även utanför deras led finnas element, som böra hållas under kontroll. Dock måste varnas för att, såsom ofta sker, skära alla till höger om högern stående över en kam.

Det förekommer också resonemang i *Den svenska linjen* om rashygien och ”den svenska folkstammen” där författarna starkt påverkats av, och använder samma

⁶ Andréen m.fl. (1940).

⁷ Se också Oredsson (1996).

terminologi som, makarna Myrdal i *Kris i befolkningsfrågan* (1934). Även migrationen tas upp men nu som ett eko av det så kallade ”bollhusmötet” i Uppsala i februari 1939 då konservativa studenter protesterade mot immigrationen av judiska akademiker. Den kanske mest kände av skriftens författare, Arvid Fredborg, hade deltagit i mötet i Uppsala. Han var Svenska Dagbladets korrespondent i Berlin 1941–43. Den inblick han fick där kom honom att ta kraftigt avstånd från Hitlertyskland i den inträngande och avslöjande boken *Bakom stålvalLEN* publicerad 1943.

MÄNNISKAN

Hur var människan Ingvar Svennilson? På bevarade fotografier framstår han som en prydlig, småleende person – men så ser ju alla ut på foton från 1940- och 50-talen. I Svennilsons fall bekräftas dock denna bild av samstämmiga uppgifter från personer som såg honom på nära håll: han sägs ha varit vänlig, kultiverad och djupt musikalisk. Musiken var uppenbarligen viktig för honom. Han spelade flöjt och orgel, och under åren som välbeställd professor på Malmen i Drottningholm lär han om söndagarna ha förnöjt besökarna i Drottningholms Slottskapell med sitt orgelspel. Det var den klassiska musiken som stod honom närmast, men på resor till Paris eller USA slank han gärna in på jazzklubbar tillsammans med vännerna Axel Iveroth och Tore Browaldh. I likhet med Erik Lundberg älskade han Povel Ramels kombination av uppsluppenhet och god musik – och det var inte för inte som de två också var attraherade av den underfundiga humorn i Jacques Tatis filmer.

Hans estetiska sinne tog sig, under chefstiden på Industriens Utredningsinstitut, uttryck i de vackra funkisbanden på IUI:s publikationer från 1943 och framåt. Dessförinnan hade IUI-skrifterna haft standardmässiga, murriga pappomslag. Med *Norrland: natur, befolkning och näringar* (1942) och Jöran Curmans *Industriens arbetarbostäder* (1944) sker övergången gradvis, och vid mitten av 1940-talet blomstrar funkis-stilen i IUI:s bokutgivning. Curman själv var arkitekt, och det är möjligt att det var han som hittade på att hans bok skulle ha ljusa pärmar beströdda med bilder av små hus. I alla händelser gillade Svennilson idén, och därefter fick alla IUI:s större skrifter den typen av ljusa, läckra band. Denna funkis-tradition fortsatte sedan till några år efter Svennilsons avgång. Därefter bands institutets skrifter i de kraftiga, blågrå klotbanden som blev så karakteristiska för IUI:s bokutgivning under 1960-talet.

Svennilson var starkt påverkad av sin uppväxt i prästhemmet. Det behöver inte nödvändigtvis betyda att han var en troende människa, men i sin ungdom var han medlem av Kristliga Studentförbundet i Stockholm. Vänskapen med Dag Hammarskjöld kan också ge en ledtråd till hans livssyn. Med denne

delade han bl.a. intresset för sport och friluftsliv. Det finns ett fotografi av de två vännerna när de står på toppen av Kebnekaise och ser utöver de vida rymderna. Det finns en handfull brev från Svennilson till Hammarskjöld bevarade i Hammarskjöld-arkivet på Kungliga Biblioteket i Stockholm, men de är från 1950-talet när de bägge vännerna uppnått en mogen ålder – under tidigare decennier, innan Hammarskjöld flyttat till New York bodde de ju bägge i Stockholm och kunde kommunicera utan brev. Breven handlar därför knappast om några av de djupare frågor som man kanske diskuterade i tonåren och en bit upp i tjuogoårsåldern, men någon gång nämns Bach – och i förbigående hänvisar Svennilson till ”vår gamle, gemensamme vän Nathan Söderblom”. I ärkebiskopens efterlämnade papper (Carolina Rediviva i Uppsala) finns flera brev från och till kyrkoherden Sven Nilson, men inga spår av Ingvar Svennilson.

De starka kulturella intressena kombinerades således med längtan till natur och friluftsliv. Skidåkningen i Lapplandsfjällen fick dock oftast ersättas av den mindre vilda naturen kring Drottningholm. Från hemmet på Malmen var det nära till skridskoisarna runt Lovön, och Drottningholmsparkens kullar erbjöd visserligen blygsamma men dock skidbackar. Och även om snötillgången inte alla gånger var den bästa så kunde ett tunt snötäcke i kombination med hala löv erbjuda ett tillräckligt underlag för skidentusiasten.

Hemmet i Drottningholm kom att spela en viktig roll för familjen och för de många goda vännerna. Villan uppe på Malmen såg Ingvar och hans hustru Margit första gången i samband med en skidtur med pulka rakt över isen från Ängbybadet den kalla krigsvintern 1942. Den låg högt uppe med utsikt norrut över vattnet nästan i siktlinje mot Erik Lundbergs bostad uppe på höjden i Södra Ängby. Här i hemmet var han en aktiv och något okonventionell pappa och make. Föräldrarna var ofta bortbjudna på vardagskvällarna eller också hade de gäster hemma. Men lördagar och söndagar ägnades åt familjen. En anekdot har bevarats: Dag Hammarskjöld är på middag hemma hos Svennilsons omkring 1940. Döttrarna stöjar och skrattar kring middagsbordet, och Hammarskjöld säger sorgset: ”Tänk, en sådan här familjeidyll kommer jag aldrig att få uppleva hemma hos mig.”

REFERENSER

- Ahlberg, Gösta och Ingvar Svennilson (1946), *Sveriges arbetskraft och den industriella utvecklingen*. Stockholm: IUI.
- Andréén, Per G., Arvid Fredborg m.fl. (1940), *Den svenska linjen*. Stockholm.
- Bagge, Gösta, Erik Lundberg och Ingvar Svennilson (1933 och 1935), *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1860–1930*. Stockholm Economic Studies. London: P.S. King.

- Bellman, Richard (1957), *Dynamic Programming*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Erixon, Lennart (2005), "Combining Keynes and Schumpeter. Ingvar Svennilson's Contribution to the Swedish Growth School and Modern Economics". *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 15, nr 2, 187–210.
- Fredborg, Arvid (1943) *Bakom stålvalLEN*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söner. Återpublicerad av Fischer & Co 1995.
- Hedenius, Ingemar (1992), *Varför blev jag den jag är?* Stockholm: Brombergs Bokförlag.
- Henriksson, Rolf (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Hirdman, Yvonne (2000), *Att lägga livet till rätta: Studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm: Carlssons.
- Industriens Utredningsinstitut (1943), *Industriproblem 1943*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1950), *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Ingvar Svennilson och Industriens Utredningsinstitut 1.9 1941 – 1.10 1949*. Maskinskriven festskrift sammanställd med anledning av Svennilsons 50-årsdag 1958 av medarbetare på IUI. Det unika exemplaret finns i familjen Svennilsons ägo.
- Larsmo, Ola (2007), *Djävulssonaten. Ur det svenska hatets historia*. Stockholm: Bonniers.
- Lindahl, Erik (1929), "Prisbildningsproblemets uppläggning från kapitalteoretisk synpunkt". *Ekonomisk Tidskrift*, vol. 31, nr 1, 31–81.
- Lundberg, Erik (1960), Invalsförslag till Kungl. Vetenskapsakademien (Protokoll vid sammankomster i Kungl. Vetenskapsakademiens klasser och kommittéer år 1960).
- Lundberg, Erik (1972), "Ingvar Svennilson: A Note on His Scientific Achievements and a Bibliography of His Contributions to Economics". *Swedish Journal of Economics*, vol. 74, nr 3, 313–328.
- Myrdal, Gunnar (1927), *Prisbildningsproblemet och föränderligheten*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Myrdal, Alva och Gunnar Myrdal (1934), *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonniers. Återutgiven av Nya Doxa 1997.
- Ohlin, Bertil (1937), "Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investments I". *Economic Journal*, vol. 47, nr 185, 53–69.
- Ohlin, Bertil (1937), "Some Notes on the Stockholm Theory of Savings and Investments II". *Economic Journal*, vol. 47, nr 186, 221–240.
- Oredsson, Sverker (1996), *Lunds universitet under andra världskriget: motsättningar, debatter och hjälpsatser*. Lund: Lunds universitetshistoriska sällskap.
- Ruist, Erik och Ingvar Svennilson (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*. Stockholm: IUI.
- Solow, Robert M. (1956), "A Contribution to the Theory of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, nr 1, 65–94.
- SOU 1948:45, *Långtidsprogram 1947–1952/53*. Stockholm.
- SOU 1951:30, *Ekonomiskt långtidsprogram 1951–1955*. Stockholm.
- SOU 1956: 53, *Balanserad expansion*. Stockholm.
- SOU 1962:11, *Svensk ekonomi 1960–1965*. Stockholm.
- Svennilson, Ingvar (1933), *Monopolistisk pris- och produktionspolitik*. Licentiatavhandling. Stockholms Högskola.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering*. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Svennilson, Ingvar (1946), *Norrlands arbetskraftsbalans*. Stockholm: IUI.

Svennilson, Ingvar (1954), *Growth and Stagnation in the European Economy*. Genève: United Nations European Commission for Europe.

Åberg, Carl Johan (2009), ”Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel”. I denna volym.

FÖRFATTARPRESENTATION

FOTO: KERSTIN MOTHANDER

Mats Persson är professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Han var 1989–91 redaktör för *Scandinavian Journal of Economics* och 1997–98 redaktör för *Ekonomisk Debatt*. I sin forskning har han huvudsakligen arbetat med problem kring makroekonomi och offentlig ekonomi. För närvarande arbetar han med ett projekt om socialförsäkringar.

Claes-Henric Siven är professor emeritus i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Han var 1997–98 redaktör för *Ekonomisk Debatt* och ordförande för Nationalekonomiska Föreningen 2000–2001. Han har tidigare forskat kring inflation och arbetslöshet och forskar för närvarande inom områdena doktrinhistoria respektive brott och straff.

KAPITEL 4

ERIK DAHMÉN OCH JONAS NORDENSON

(OKTOBER 1949 – APRIL 1953)

HENRIK JORDAHL

ERIK DAHMÉN (1916–2005)*

DEN SVENSKA EKONOMINS KASSANDRA

Erik Dahmén blev tillförordnad chef för IUI i oktober 1949 när Ingvar Svennilson åtog sig ett FN-uppdrag i Genève för en stor studie av Europas ekonomiska tillväxt (Svennilson 1954). Dahmén hade arbetat på IUI sedan 1942, men hans period som institutets ledare varade bara ett år innan Marcus Wallenberg handplockade honom till Stockholms Enskilda Bank som sin personlige rådgivare.

Det var Svennilson som på rekommendation av Erik Lindahl hade rekryterat Dahmén till IUI efter att denne skrivit licentiatavhandling i nationalekonomi för Johan Åkerman i Lund. Även doktorsavhandlingen, *Svensk industriell företagarverksamhet: kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*, presenterades i Lund (1950) och var ett banbrytande arbete som fick stor medial uppmärksamhet. Avhandlingen var frukten av Dahmén's grundforskning vid IUI och lyfte fram mellankrigstidens industriella produktionsomvandling inom företag samt genom företagsbildning och företagsdöd. Den innehöll bland annat en 300-sidig tabellbilaga som institutets assistenter och räknebiträden hade hjälpt till med att ta fram.

Avhandlingen uppmärksammades internationellt med en positiv recension med avslutningen "this remarkable book" signerad Alexander Gerschenkron i *Review of Economics and Statistics*. Avhandlingen blev också – förmodligen därför – översatt till engelska genom American Economic Associations försorg. Den

---

* Ett stort tack till Rolf Henriksson för utförliga kommentarer och detaljerad information.

utkom dock först 1970. Som chef på IUI betonade Dahmén långsiktighet, både i själva forskningsarbetet och genom en inriktning mot frågor om det industriella framåtskridandet på längre sikt.

Erik Dahmén föddes i Halmstad 1916. Fadern var lektor och modern folkskollärarynna. Med siktet inställt på att bli diplomat började Erik på juristutbildningen i Lund. Men i stället blev det ekonomi och den nyss införda examenstiteln pol.mag. (1939). Undervisningen i nationalekonomi leddes av den idérike dåvarande docenten Johan Åkerman. När Dahmén hösten 1936 tenderade tvåbetygskursen i nationalekonomi för Åkerman föreslog denne – inspirerad av Friedrich Hayeks konjunkturteori – att Dahmén skulle inrikta sig på felinvesteringar. Dahmén tog sig an detta problem, men snart mer i Joseph Schumpeters anda med entreprenören som nyckelfigur. Enligt Dahmén's slutsatser är felinvesteringar lika viktiga för den långsiktiga ekonomiska utvecklingen som för de kortsiktiga konjunktursvängningarna. Därmed nådde Dahmén fram till begreppet *utvecklingsblock*, vilka uppstår när investeringar i olika branscher kompletterar varandra så att deras industriella potential kan utnyttjas till fullo. Åtminstone i Sverige har begreppet blivit bestående och används fortfarande vid klusteranalyser av investeringars långsiktiga interdependens.

Efter disputationen 1950 utsågs Dahmén till docent vid Stockholms Högskola och året därefter även vid Handelshögskolan i Stockholm. Vid Handelshögskolan blev han också 1958 professor i nationalekonomi med inriktning mot ekonomisk och social historia. Minst lika betydelsefull som den akademiska kommandohöjden blev Dahmén's position som ekonomisk rådgivare åt Marcus Wallenberg på Stockholms Enskilda Bank. Eftersom Marcus Wallenberg satt ordförande i IUI:s styrelse 1950–1975 fortlöpte Dahmén's inflytande över institutet även under denna period. Nu började Dahmén allt mer att inrikta sig mot penning- och kreditväsende. Boken *Kapitalbildningsproblemet: några samhällsekonomiska synpunkter* utkom 1959 och behandlar industrins finansiering utifrån begrepp som sparande, inflation och investeringskvot.

I början av 1970-talet fick Dahmén en fastare anknytning till IUI eftersom institutet under Lars Nabseths chefskap hade satt igång ett projekt för att uppdatera den empiriska analysen i Dahmén's doktorsavhandling. Det blev Gunnar Du Rietz som fick äran att förvalta och förmera arvet efter Dahmén, vilket resulterade i två böcker (varav en doktorsavhandling) och en artikel i *Journal of Political Economy*. Även Gunnar Eliasson (institutets chef 1976–1994) var inspirerad av Dahmén och ansträngde sig för att hålla dennes forskningsinriktning vid liv. Annars är kanske Klas Eklund den ekonom som har hållit Dahmén högst. Eklund skrev sin licentiatavhandling på Handelshögskolan för Dahmén och publicerade 1986 det frejdiga porträttet ”Det våras för Dahmén” om sin handledare, som

då vid 70 gick i pension. Dahmén perspektiv på den ekonomiska utvecklingen framträder också i betänkandet från den produktivitetsdelegation där Eklund i början av 1990-talet var ordförande. I en av noterna lyfts Dahmén fram som en svensk efterföljare till Schumpeter.

Att Dahmén, som Jan Wallander beskriver honom i denna volym, var en litterär och inte en matematisk ekonom var både en svaghet och en styrka. I takt med nationalekonomins snabba matematisering innebar detta ett krympande utrymme i internationella sammanhang. Å andra sidan fladdrade Dahmén aldrig omkring efter de skiftande teoretiska trenderna utan borrhade sig tålmodigt djupare ner i de frågor som han ansåg vara avgörande för näringslivets utveckling. Mot formella makromodeller var han kritisk. Avgörande historiska och institutionella aspekter gick förlorade i de teoretiska abstraktionerna och mikrofundamenten var som regel frånvarande. Som ledamot av Vitterhetsakademien kunde Dahmén samarbeta med humanister på ett sätt som många traditionella och mer ”fyrkantiga” nationalekonomer nog hade haft svårt för.

Även som samhällsdebattör gjorde Dahmén stort väsen av sig. Han var den förste ekonomen i Sverige som slog larm om miljökostnader. Boken *Sätt pris på miljön* (1968) lyfter fram den miljöförstöring som industrialiseringen och privatbilismen gett upphov till. Dahmén förespråkade avgifter och förkastade regleringar som lösning på miljöproblemen. När detta skrivs framstår boken som utomordentligt framsynt, men när den kom ut var det få svenskar som förstod att ta den på riktigt allvar. Ett särskilt uppsving som samhällsdebattör fick Dahmén när han med stor men välriktad pessimism lyckades förutspå den strukturkris som Sveriges industri hamnade i på 1970-talet. Redan innan spådomen slog in utnämnde Gunnar Sträng, vid en budgetdebatt i Nationalekonomiska föreningen, Dahmén till den svenska ekonomins Cassandra – den Trojanska skönhet som av Apollon fick gåvan att se in i framtiden men också förbannelsen att aldrig bli trodd.

På senare år har vi fått uppleva en ny våg av Dahmén idéer. År 1996 belönades Dahmén med Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademiens Stora guldmedalj. Åren före och efter hans bortgång 2005 uppmärksammades den vetenskapliga gärningen i två böcker sammanställda av Dan Johansson och Nils Karlson: *Den svenska tillväxtskolan* (2002) och *Erik Dahmén och det industriella företaget* (2007). Med anledning av Dahmén 75-årsdag 1991 gav IUI ut en samlingsvolym sammanställd av Bo Carlsson och Rolf Henriksson. Samlingsvolymen beskriver och ger en bakgrund till licentiat- och doktorsavhandlingen, dokumenterar hur teserna mottogs av ekonomkåren, samt innehåller två uppsatser av Dahmén som på senare år återvänder till sina tidiga idéer. Att en sådan publikation finns till hands är viktigt – än i dag finns det goda anledningar att läsa Dahmén.

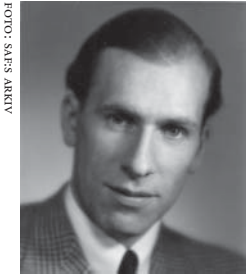
JONAS NORDENSON (1920–1976)***MED BRILJANS VIDARE TILL NÄRINGSLIVET**

FOTO: SAFES ARKIV

Den 1 januari 1951 efterträdde Jonas Nordenson Erik Dahmén som tillförordnad chef för IUI. Nordenson var 31 år gammal och hade arbetat på institutet sedan 1948. Den 1 oktober 1951 blev han ordinarie chef (direktör) efter det att Ingvar Svennilson i september blivit kallad till Lars Hiertas professur i nationalekonomi med finansvetenskap vid Stockholms Högskola. Nordenson gjorde en viktig arbetsinsats i en särskilt tillkallad utredningsgrupp för den andra långtidsutredningen 1950–1951. IUI var från början djupt involverat i långtidsutredningarna och Ingvar Svennilson hade tidigare lett arbetet med den första av dem (Åberg 2009). Nordenson var därefter ledamot av det gemensamma utskottet för nordiskt ekonomiskt samarbete, nationalbudgetdelegationen, tulltaxekommittén samt jordbrukspriskommittén. Han satt även ordförande i en kommitté tillsatt av OEEC (nuvarande OECD) med uppgift att studera finansieringen av de omfattande investeringar som förutsågs i Marshallhjälpens kölvatten.

Efter två år som chef gick Nordenson vidare till näringslivet. Hans efterträdare Jan Wallander beskriver honom som den mest briljanta person som han träffat. En annan av medarbetarna vid IUI, Willem Pepler, beskriver Nordenson som en eminent begåvning, en utomordentlig ledare och en stimulerande chef.

Direkt efter studentexamen på Södra Latin i Stockholm 1938 skyndade Nordenson vidare till Uppsala universitet. Han var aktiv i studentkåren och tog en pol.mag. 1946 och en fil.lic. 1948. Under studieåren blev han även reservofficer (löjtnant i pansartrupperna). I flera beskrivningar framstår den unge Nordenson som intelligent och brådmogen. Bland hans vänner fanns professorerna Erik Lundberg och Ingvar Svennilson. För en fortsatt vetenskaplig karriär tycks Nordenson dock ha varit alltför självkritisk och rastlös. Höga krav från fadern Harald (som var docent, industriledare och riksdagsledamot) var nog en hämmande faktor. Även modern Clare hade en hög ställning i samhället som ordförande för svenska Röda korset.

Sedan Nordenson lämnat IUI 1953 verkade han de följande tio åren i Grängesbergskoncernen där LKAB ännu ingick. Koncernchefen Erland Waldenström hade varit nära knuten till IUI 1942–1946 och skulle dessutom återkomma som institutets styrelseordförande på 1970-talet (Douhan 2009). Nordensons bidrag

* Ett stort tack till Erik Ruist för information.

blev det långsiktiga tänkandet kring marknadsutveckling och marknadsbedömning. Som försäljningschef förutsåg han tidigt den kommande omstruktureringen mot högvärdiga malmer och mer förädlade produkter. När LKAB blev helt förstatligt 1957 blev Nordenson chef för det nya företaget AB Malmexport med ansvar för malmförsäljningen från både Gränges och LKAB.

År 1963 blev Jonas Nordenson chef för Sveriges Allmänna Exportförening. Han omvandlade den traditionstyngda föreningen till en modern serviceinriktad organisation innan dess uppgifter vid 1960-talets slut övertogs av staten. Vid denna tidpunkt blev Nordenson chef för Svenska Bankföreningen, en post han stannade på fram till sin hastiga bortgång 1976, orsakad av en blodkärlsbristning i samband med en trivial förkylning.

Nordenson hann 1962–63 med en kort sejour i riksdagen för Högerpartiet, på faderns gamla plats i första kammaren. Samtidigt var han Nationalekonomiska föreningens vice ordförande (1962–65) och innehade en rad styrelseuppdrag, bland annat för Sida.

Till Nordensons intressen hörde konst, teater och musik. Han satt i Kungliga Operans styrelse och var ordförande för Drottningholmsteaterns vänner. Han trivdes också på sjön. Den egna segelbåten tycks ha varit en tillflyktsort från en på många sätt orolig och krävande tillvaro.

REFERENSER TILL AVSNITTET OM ERIK DAHMÉN

- Bokförlaget Vem är Vem AB (1962), "Dahmén, Erik V H, professor". I *Vem är Vem: Stor-Stockholm*, s. 275. Stockholm: Bokförlaget Vem är Vem AB.
- Carlsson, Bo och Rolf Henriksson (1991), *Development Blocks and Industrial Transformation: The Dahménian Approach to Economic Development*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet: kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1959), *Kapitalbildningsproblemet: några samhällsekonomiska synpunkter*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1968), *Sätt pris på miljön: samhällsekonomiska argument i miljöpolitiken*. Stockholm: SNS.
- Dahmén, Erik (1970), *Entrepreneurial Activity and the Development of Swedish Industry, 1919–1939*. Översatt av Axel Leijonhufvud på uppdrag av American Economic Association. American Economic Association translation series. Homewood, IL: Richard D. Irwin.
- Du Rietz, Gunnar (1975), *Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige 1954–1970*. Stockholm: IUI.
- Du Rietz, Gunnar (1980), *Företagsetableringarna i Sverige under efterkrigstiden*. Stockholm: IUI.
- Eklund, Klas (1986), "Det våras för Dahmén". *Skandinaviska Enskilda Banken Kvartalskrift*, vol. 15, nr 2, 47–53.

- Gerschenkron, Alexander (1957), Recension av Dahmén (1950). *Review of Economics and Statistics*, vol. 39, nr 4, 471–476.
- Hause, John och Gunnar Du Rietz (1984), ”Entry, Industry Growth, and the Micro-dynamics of Industry Supply”. *Journal of Political Economy*, vol. 92, nr 4, 733–757.
- Henriksson, Rolf (2002), ”Den Dahméniska ansatsens tillkomst och dess ställning i den schumpeterianska tanketraditionen”. I Dan Johansson och Nils Karlson (red.), *Den svenska tillväxtskolan*. Stockholm: Ratio.
- Henriksson, Rolf (2009), ”Den Dahméniska ansatsen uppmärksammas”. Manuskript.
- Henriksson, Rolf (2009), mejlkorrespondens, februari 2009.
- Johansson, Dan och Nils Karlson (red.), (2002), *Den svenska tillväxtskolan*. Stockholm: Ratio.
- Karlson, Nils, Per Storm, Dan Johansson och Bengt Mölleryd (red.), (2007), *Erik Dahmén och det industriella företaget*. Stockholm: Ratio.
- SOU 1991:82, *Drivkrafter för produktivitet och välbefinnande*. Produktivitetsdelegationens betänkande. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Svännilsson, Ingvar (1954), *Growth and Stagnation in the European Economy*. Genève: United Nations European Commission for Europe.
- Wallander, Jan (2009), ”Mina år vid IUI”. I denna volym.

REFERENSER TILL AVSNITTET OM JONAS NORDENSON

- Bokförlaget Vem är Vem AB (1962), ”Nordenson, Jonas W, verkst direktör”. I *Vem är Vem: Stor-Stockholm*, s. 971. Stockholm: Bokförlaget Vem är Vem AB.
- Douhan, Robin (2009), ”IUI/IFN:s Ordföranden”. I denna volym.
- Ersman, Sven (1991), ”Nordenson, Jonas Wilhelm”. I *Svenskt Biografiskt Lexikon*, band 27, s. 311–313. Stockholm: Norstedts.
- Peppler, Willem (2006), *Speglingar*. Stockholm: Triangle.
- Wallander, Jan (1997), *Livet som det blev: en bankdirektör blir till*. Stockholm: Bonniers.
- Wallander, Jan (2009), ”Mina år vid IUI”. I denna volym.
- Åberg, Carl Johan (2009), ”Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel”. I denna volym.

FÖRFATTARPRESANTATION

Henrik Jordahl är docent i nationalekonomi och forskare vid IFN. För en fylligare presentation hänvisas till kapitel 2 i denna volym.

KAPITEL 5

MINA ÅR VID IUI¹

JAN WALLANDER

Jag hade varit chef för SNS i ett par år när Erik Dahmén ringde mig en dag och sade att Marcus Wallenberg var intresserad av att komma upp och höra mig berätta om SNS. Jag blev glad eftersom vi hade haft dålig kontakt med Wallenbergföretagen. Nu fanns en chans att vinna en verkligt viktig proselyt och jag förberedde mig noggrant. Har ännu kvar de anteckningar jag gjorde som förberedelse till besöket som ägde rum i mars 1953. Marcus kom upp tillsammans med Erik och slog sig ner i SNS:s bibliotek och sammanträdesrum med överrocken på och hatten på en stol bredvid. Uppenbarligen på väg mellan två sammanträden.

Satte i gång att tala med all den entusiasm och övertalningsförmåga jag kunde uppstå för att försöka övertyga honom om att SNS var en organisation vars idéer det var värt att satsa på. Inte minst hade jag anledning att trycka på värdet av fri och obunden forskning. Det borde rimligen tilltala honom med tanke på att han själv var ordförande i IUI:s styrelse, en institution som i hög grad betonade den fria vetenskapliga forskningens värde och vikt. Han lyssnade intresserat och ställde en del frågor. Jag minns att vi bland annat talade om den ekonomiska politiken och att jag beskrev den fulla sysselsättningens problematik genom bilden av svårigheten att bära ett glas fyllt till brädden utan att spilla. En bild som verkade göra intryck på honom.

Han avlägsnade sig tillsammans med Erik Dahmén och senare ringde jag ivrigt till Erik för att få reda på vad han tyckt. Erik sade att han verkade ha fått ett positivt intryck av SNS. Några dagar därefter blev jag uppringd och erbjuden att bli chef för IUI. Jag förstod då att jag i själva verket varit föremål för en anställningsintervju.

Jag grubblade aldrig särskilt mycket över om jag skulle tacka ja till anbudet att bli chef för IUI. Det tedde sig självklart för mig att jag skulle ta jobbet och jag

---

¹ Detta är en förkortad och av Jan Wallander godkänd version av ett kapitel i hans memoarer *Livet som det blev. En bankdirektör blir till*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1997. Framställningen har uppdaterats på några ställen och en nyskriven efterskrift har tillkommit.

kände mig mycket smickrad över att ha fått erbjudandet. IUI var min *Alma Mater* och tanken att jag skulle få sätta mig i Ingvar Svennilsons chefsstol och bli ledare för Sveriges vid den tiden förnämsta ekonomiska forskningsinstitut var överväldigande. Men jag kände också en genuin osäkerhet inför om jag skulle klara av jobbet. Om jag skulle kunna leda och styra alla de framgångsrika forskare som fanns inom institutet och som enligt min mening var väsentligt bättre ekonomer än jag själv.

Det var en uppfattning som delades av flera. På ett för honom typiskt sätt sa Erik Lundberg, då han hörde om utnämningen: ”Säkert ett utmärkt val, men jag trodde man skulle ha en ekonom.”

När det gällde SNS tyckte jag att jag gjort ett rejält dagsverke och att det inte fanns anledning att ha dåligt samvete för att jag lämnade organisationen. Styrelsen kände sig dock en smula chockad över mitt besked och tyckte det var svårt att finna lämplig efterträdare. Jag minns att jag var med om en diskussion där man utlade alla de förträffliga egenskaper som en ny vd skulle ha och som jag, åtminstone till delar, hade haft. Efter ett tag utbrast Ragnar Sachs: ”När man hör er så tror man ni är på jakt efter någon ny Jesus.”

Ett vittnesbörd om att från judisk synpunkt är Jesus bara en i raden av profeter. Man fann emellertid ganska snart att Hans Thorelli skulle vara en lämplig ny chef.

Förslaget att göra mig till chef kom från Erik Dahmén, som sålde idén till Marcus Wallenberg.

Jag tackade alltså ja, men kände samtidigt att jag verkligen hade stora kunskapsbrister i nationalekonomisk teori. Särskilt gällde det de mer matematiska analysmetoder som börjat dominera inom den ekonomiska vetenskapen. Det här var ett stort problem för mig. Skulle jag vara chef så skulle jag också ha möjlighet att ta ställning till de olika problem som kom upp inom forskningen.

Det är typiskt att jag trots detta inte tvekade att ta på mig uppgiften. Jag blir uppenbarligen stimulerad av att ta itu med problem och försöka lösa dem. Min s.k. *need of achievement*, som psykologerna säger, visade sig än en gång vara stor.

Jag skulle tillträda till hösten och bestämde mig för att till dess försöka lära mig den matematik som behövdes. Det var svettigt, men jag kände mig onekligen något säkrare i sadeln när jag på hösten satte mig i Ingvars nötta chefsstol i rummet tre trappor upp vid Malm Morgsgatan.

SVERIGES FÖRNÄMSTA FORSKNING SINSTITUT

Denna stolta rubrik var fullt berättigad på 1950-talet och även därefter. I dag är det annorlunda, inte beroende på att institutet deklinerat, men väl på att forsk-

ningsverksamheten kraftigt byggts ut vid universitet och högskolor. Medtävlaren vid den tiden om tättplatsen var Konjunkturinstitutet (KI) med Erik Lundberg som chef. Standarden på arbetet vid KI var mycket hög, men ser man till produktionen i form av mer djupgående undersökningar låg man i lä av IUI.

IUI var vid den tiden till hälften finansierat av Industriförbundet och till hälften av SAF. Styrelsen bestod av de båda organisationernas direktörer samt i övrigt av framstående industriledare med hälften från vardera organisationens huvudstyrelse och med Marcus Wallenberg som ordförande. När jag för utländska besökare berättade om hur institutet var finansierat och hur dess styrelse såg ut, hade de svårt att tro mig när jag samtidigt förklarade att det var en institution som arbetade på precis samma sätt som om den hade varit knuten till ett universitet. Att det blev så är egentligen märkligt.

När institutet startades 1939 var ambitionen, som namnet anger, att skapa en skicklig utredningsavdelning, som skulle förse de två intresseorganisationerna med faktaunderlag i industripolitiska frågor. Att det blev annorlunda var i hög grad Ingvar Svennilsons förtjänst. Han blev chef 1941 och fortsatte som sådan fram till 1949. En viktig roll spelade också institutets dåvarande ordförande J. S. Edström, den legendariske ASEA-chefen. Han trodde på Ingvar Svennilsons idéer och hade den tyngd som behövdes för att i de två huvudorganisationernas styrelser driva igenom de anslag som institutet behövde för att motsvara intentionerna. Säkerligen var det många av industrimännen i de två styrelserna som hade svårt att förstå varför man skulle ge så mycket pengar till en samling teoretiker, som arbetade med problem som ofta föreföll fjärran från de realiteter som de dagligen kämpade med.

En viktig roll spelade också Axel Iveroth, som alltsedan starten hade varit institutets sekreterare, vilket innebar att han hade ansvaret för den administrativa delen av arbetet. Axel var ingen forskare, men hans idérikedom och entusiasm var en viktig tillgång under uppbyggnadsperioden.

Att institutet skulle fungera som en vetenskaplig forskningsinstitution innebar att undersökningarna skulle fylla de kvalitetskrav som man ställer inom vetenskapen. Var arbetet mer omfattande skulle det kunna användas som doktorsavhandling. Redogörelsen för undersökningarna skulle publiceras. Det betydde att även om resultatet av forskningen gick stick i stäv med finansiärernas åsikter och intressen så skulle det ändå offentliggöras. Man kan säga att principen om publicering är den helt avgörande. Följer man den blir det snart uppenbart för omgivningen om kvalitetskraven uppfylls och misstankar om att mindre ”lämpliga” resultat undantrycks kan aldrig uppstå.

Det var alltså de här principerna som Svennilson och Edström fick anslagsgivarna med på. Jag kan väl föreställa mig att det förekom en och annan incident,

där institutets styrelse frågade sig om det verkligen var nödvändigt att publicera resultat som inte tedde sig så behagliga. Ett sådant fall var den undersökning som jag själv sysslade med under 1940-talet och som helt finansierades av Uddeholmsbolaget (Wallander 1948).

När jag blev chef för IUI var principen fast etablerad. Från mina åtta år minns jag bara ett fall där jag blev utsatt för ett allvarligt försök till påverkan. Det gällde en mindre utredning rörande placeringen av den nya storflygplatsen. Skulle den ligga i Arlanda eller Jordbro? Vi hade fått i uppdrag att ta reda på vilket alternativ som var bäst med hänsyn till restider m.m. Vi gick grundligt till väga och provkörde olika tänkbara sträckor med bil och åkte buss och tåg. Vi kom fram till att en förläggning till Arlanda definitivt var att föredra framför Jordbro.

Vi hade fått utredningsuppdraget av Marcus Wallenberg, som genom sitt engagemang i SAS var starkt engagerad i frågan. Han hade uppfattningen att Jordbro avgjort var att föredra och väntade sig att vår utredning skulle ge stöd för den åsikten, som han drev i diskussioner med statsmakterna och kommunala organ. Vårt resultat blev alltså ett streck i räkningen för honom. Marcus Wallenberg var inte en person som, när han engagerat sig i en fråga, lämnade någon sten ovänd. Han blev missräknad och förbannad och försökte att påverka mig på alla upptänkliga sätt. I hans fall var dessa sätt inte få. Han förklarade att detta var ett knivhugg i ryggen från institutets sida. Detta institut som han så länge och så kraftfullt hade stött. Dessutom var våra metoder diskutabla. Han hade låtit andra personer köra samma sträckor och de hade kommit till helt andra resultat osv. Ju mer han skällde och bråkade, ju mer kände jag mig uppfylld av forskningens heliga ande och förklarade att det inte kunde komma på fråga att vi skulle ändra någonting. Det skulle strida mot de grundläggande principerna för institutets verksamhet. Så småningom förstod han att han inte kom någon vart och kastade in handduken. Efteråt talade vi aldrig mer om saken. Han var i fortsättningen ett lika gott stöd för institutet som tidigare.

Att vi ville vara och var en fristående vetenskaplig forskningsinstitution betydde inte att vi valde vilka forskningsprojekt som helst. Det var i stället självklart för Ingvar Svennilson, liksom för mig, att vi borde ägna oss åt för industrin vitala problem. Gjorde vi inte det kunde vi inte vänta oss att näringslivet i längden skulle finna det motiverat att satsa pengar på vår verksamhet.

Denna inriktning av arbetet kände jag aldrig som någon begränsning – området var sannerligen tillräckligt stort – utan tvärtom som en stor stimulans. Det var den också för medarbetarna på institutet.

Att ägna sig åt en forskningsverksamhet som endast förstås och uppskattas av en liten krets forskare, som sysslar med samma problem, blir i längden en rätt blodfattig sysselsättning. Att vi sysslade med problem som var av intresse för

industrin och för näringslivet betydde att vi av naturliga skäl kom att hämta en hel del av vårt primärmaterial från företagen och hade all anledning att diskutera våra teorier och hypoteser med företagen. Denna närkontakt med vårt centrala studieobjekt var livgivande och stimulerande.

Att vi fick de betydande resurser vi begärde berodde inte bara på att vi sysslade med näringslivet och dess problem. Det fanns även andra skäl. Skäl som Marcus Wallenberg hade mycket klart för sig.

ATT SKAPA TILLTRO OCH RESPEKT

Marcus Wallenberg var ingen intellektuell person. När jag i institutets styrelse redogjorde för hur vår forskningsverksamhet fortskred var han ofta måttligt intresserad. Han ägnade sig inte åt böcker. Jag skulle knappast tro att han läste mer än titelbladet på de publikationer vi gav ut. I själva verket ägnade vi oss på styrelsesammanträdena ganska lite åt institutets verksamhet. Undantaget var bokslutet och den därmed sammanhängande begäran om anslag för nästa år. Ur min synpunkt hade Dodde, som han så småningom blev för mig, ett besvärande och för mig svårbegripligt och tröttsamt intresse för den ekonomiska redovisningens alla detaljer.

Från min upphöjda forskarsynpunkt framstod de som triviala ”kamrersfrågor”, som jag inte satte mig så noga in i. Dodde hade emellertid ett obehagligt klart minne av vad jag något år tidigare lite lättsinnigt sagt om den ena eller andra siffran. Jag tvingades därför att ordentligt sätta mig in i bokföringen. Något jag långt senare hade stor glädje av.

Det som diskuterades på sammanträdena var i första hand olika näringspolitiska frågor. Vad som gav dessa diskussioner en särskild färg var att institutets styrelse egentligen var det enda ställe där representanter för de två lägren i näringslivet möttes till informella och öppna diskussioner. På den tiden var näringslivet på ett helt annat sätt än nu uppdelat i två läger – Wallenberglägret och de övriga. I institutets styrelse kunde nu ledare för de ”övriga”, sådana som Ernst Wehtje i Skånska Cement och Sven Schwartz i Boliden möta det andra lägrets obestridde ledare och ge signaler till varandra om hur de såg på olika problem och träffa uppgörelser.

Om Marcus Wallenberg inte var så intresserad av våra teorier och vetenskapliga resonemang, så hade han å andra sidan en klar blick för de praktiska implikationerna av våra resultat. Han hade givetvis ett självklart och starkt intresse av att främja de intressen han företrädde, dvs. näringslivet, företagen i hans grupp och den Wallenbergiska familjen. För honom tedde sig dessa intressen som i hög grad sammanfallande och synonyma med landets. Han var samtidigt medveten om

att en stor del av de remissvar och yttranden i näringspolitiska frågor, som kom från Industriförbundet och SAF, av regeringen betraktades som rena partsinlagor. Man fäste därför inte något större avseende vid dem, även om de kunde vara nog så välmotiverade. Kunde man däremot bygga under yttrandena med fakta som härrörde från utredningar vars objektivitet ingen ifrågasatte fick man en helt annan effekt. För detta behövdes det forskare och dessa var bara intresserade om de fick arbeta enligt vetenskapliga metoder och principer. Det var därför nödvändigt att finna sig i sådana personers stundom något stirriga sanningssökande. De uttryckte sig också på ett sådant sätt och med sådan terminologi som kändes hemvan för de ekonomer och experter i kanslihuset och ämbetsverken som det gällde att påverka. De kunde dessutom medverka till att sätta strålkastarljuset på olika problem som var väsentliga för näringslivet.

Det var i linje med dessa syften som institutet på 40-talet började samla in statistiska uppgifter om industrin. Den uppgiften övertogs senare av statliga organ. Men ännu på min tid svarade vi för framställningen av produktionsstatistiken för industrin samt för verkstadsindustrins orderstatistik.

Att man lyckades i sina strävanden att skapa tilltro och respekt framgår av att statsmakterna redan på 40-talet började vända sig till institutet för att få olika problem utredda. Det blev sedan vanligt.

IUI – EN PLANTSKOLA

Marcus Wallenberg hade den bestämda uppfattningen, att det var ett litet antal på olika sätt begåvade personer som drev landet framåt. Det gällde därför att få tag på sådana personer och placera dem på viktiga poster. Hans personintresse var därför stort. För honom var en viktig uppgift för IUI att dra till sig begåvningar av god akademisk kvalitet. I sitt arbete vid institutet kom de sedan att syssla med olika undersökningar rörande näringslivets problem, fick förståelse för dessa och fick kontakt med det praktiska livets män. Detta gav dem en erfarenhet och en intresseinriktning, som de sedan förde med sig ut i livet. På så sätt skulle sådana människor kunna bli till stor nytta för näringslivet. Detta syfte från hans sida blev också i hög grad tillgodosett.

Listan över dem som under min tid på ett eller annat sätt var knutna till institutet är en mycket imponerande förteckning. Flertalet nådde betydande positioner på olika områden inom samhällslivet. Tolv blev professorer: Ragnar Bentzel, Erik Dahmén, Odd Gulbrandsen, Bengt Höglund, Karl Jungenfelt, Folke Kristensson, Leif Mutén, Bengt Rundblad, Hans Thorelli, Roland Artle, Erik Ruist och Albert Danielsson. Två blev framstående journalister, Göran Albinsson och Åke Ortmark. Fem blev chefer för stora näringslivsorganisationer: Axel Iveroth

blev direktör för Industriförbundet och efterträddes så småningom av Lars Nabseth, Erik Höök blev chef för Jernkontoret, Jonas Nordenson för Bankföreningen och Carl-Gustaf Dahlerus för Bankernas Arbetsgivarorganisation. Andra nådde framträdande positioner inom näringslivet, t.ex. Lars Lidén (Esselte), Bertil Lundell (Gullfiber), Bengt Senneby och Torsten Carlsson (S-E-Banken) och Alv Elshult (SSAB).

Tore Browaldh som var sekreterare på institutet i mitten på 40-talet, blev chef för Handelsbanken och det chefskapet kom sedan också på min lott. Andra fick framträdande positioner inom den offentliga sektorn. Kurt Eklöf blev vice riksbankschef och Erik Höök blev planeringschef på Finansdepartementet.

FORSKNING OCH PLANERING

Efterkrigstiden var skördetiden ur socialdemokratisk synvinkel, då man skulle bygga det nya samhället i socialismens tecken. För industrins och näringslivets del tänkte man sig en omfattande planering i samhällets regi. Man började med bostadsbyggandet och det var då naturligt att intressera sig för den fysiska planeringen, inte bara för tätorterna utan för hela regioner, och därmed aktualiserades frågan om industrins lokalisering. Man menade också att en hel del verksamheter borde skötas av samhället, t.ex. läkemedelsindustrin, försäkringsbolagen och bankerna.

I själva verket fanns det, som jag tidigare varit inne på, under åren efter krigsslutet en hel del intresse för central planering hos näringslivet under förutsättning att man själv fick vara med och styra aktiviteterna. Man var heller inte främmande för att samverka med staten. Att det fanns sådana stämningar var ganska naturligt. Under krigsåren byggdes det upp en omfattande reglering av den svenska ekonomin – det svenska folkhushållet. Dessa regleringar sköttes i icke ringa utsträckning av näringslivets organisationer och som chefer för de olika statliga kommissionerna satt framträdande representanter för näringslivet. I kommissionerna samarbetade de med och kom att uppskatta unga statstjänstemän, som efter kriget följde dem tillbaka ut i näringslivet.

Näringslivet var vidare starkt kartelliserat – det vill säga företagen i olika branscher kom överens om hur mycket de skulle producera och vilka priser de skulle ta ut. Samarbetet knakade ofta i fogarna, men det tedde sig naturligt för dem att samverka på det här sättet och det kritiserades egentligen inte.

Inom nationalekonomin dominerade Keynes tankar. Inte minst var det fallet i Sverige där ekonomerna oberoende av Keynes kommit med egna bidrag till teorin – den så kallade Stockholmskolan. Ingvar Svennilson, Erik Lundberg, Dag Hammarskjöld och Alf Johansson var de sista skotten på Stockholmskolans träd.

För ekonomer med sådan teoretisk bakgrund var det naturligt att tänka sig att det kunde krävas en hel del samhällsingenjörskap för att ekonomin skulle fungera väl. Dessa tankegångar hade också i hög grad anammats av socialdemokratin.

Ingvars doktorsavhandling från 1938 hade titeln *Ekonomisk planering*. Den sysslade med företagens planeringsproblem. Det är ju inte säkert att de förutsättningar företagen lagt till grund för sin planering i efterhand kommer att visa sig riktiga. Hur hanterar de den svårigheten och vilken effekt har det på samhälls-ekonomin?

Under sin tid vid institutet kom Ingvar sedan att arbeta med och ta initiativet till forskning och utredningar som sysslade med planering av ekonomisk verksamhet. Av staten fick sålunda IUI i uppdrag att arbeta fram det första svenska långtidsprogrammet, som omfattade åren 1949–53. Ingvar gjorde utredningen tillsammans med Jonas Nordenson och andra vid institutet. Institutet kom sedan att svara för viktiga delar av den svenska långtidsplaneringen fram till början på 60-talet.

På hans initiativ gjordes vidare inom institutet stora strukturutredningar för olika branscher. Det var en vanlig uppfattning att många branscher hade en föråldrad struktur, men att någon ändring inte verkade vara på gång. Det problemet tänkte man sig komma till rätta med genom utredningar som skulle klarlägga hur strukturen såg ut och ge anvisningar om hur en mer rationell struktur skulle vara beskaffad. Under en följd av år gjorde institutet omfattande studier av en rad industrier. Dessa undersökningar tänkte man sig skulle kunna bli underlag för Industriens Produktionsråd, en avläggare till Industriförbundet, som hade till uppgift att omsätta tankegångarna i praktiken.

Vi unga utredare hade ofta en glad tilltro till vår förmåga att på basis av insamlat material och intellektuella analyser klara ut hur en rationell struktur för en viss industri borde se ut. Sedan var det bara för praktikerna, som vi inte alltid tyckte verkade så skärpta, att sätta i gång och förverkliga den framlagda ritningen. Långt senare kom jag själv som bankman att försöka åstadkomma strukturrationaliseringar. Jag fick då mycket klart för mig att det här var ingenting, som man kan utreda fram. Det blev heller inte så mycket praktiskt resultat av utredandet, men utredarna lärde sig mycket om olika industrigrenar.

En grupp begävarde forskare och ett antal utredningar under arbete var det arv som jag fick då jag på hösten 1953 satte mig i Ingvars chefsstol i hörnrummet tre trappor upp i Industriförbundets hus vid Malmtorgsgatan. Vad skulle jag då göra med det arv som jag fått? I själva verket fanns det inte behov av att ha så mycket åsikter i det fallet. Forskning är en långsiktig verksamhet och det fanns fullt upp med att slutföra det som redan var på gång.

LIVSMEDEL, KLÄDER, KYLSKÅP, BOSTÄDER, SJUKVÅRD OCH NÖJEN

Det forskningsprojekt som vid den tiden satte sin prägel på arbetet vid IUI var den stora konsumtionsundersökningen. Det var ett projekt som låg i linje med intresset för den långsiktiga utvecklingen av svensk ekonomi. Till det projektet kopplades senare en stor undersökning rörande de krafter som låg bakom bilismens expansion och en mindre utredning om televisionen. Sammanhang med projektet hade också undersökningar rörande bostadsefterfrågan.

Hemmamarknaden var av stor betydelse för huvuddelen av svensk industri, och det var därför naturligt att institutet skulle försöka ge en bild av hur konsumtionen av olika varor hade utvecklats i Sverige och hur man kunde räkna med att den skulle utveckla sig i framtiden. Ledare för forskarlaget var Ragnar Bentzel.

Undersökningen omfattade åren 1931–55 (Bentzel m.fl. 1957). Under de tjugofem åren hade den privata konsumtionen i Sverige stigit med drygt 60 procent per invånare. Det var alltså en mycket kraftig konsumtionsökning som hade ägt rum och samtidigt hade det skett stora förändringar i inriktningen av den privata konsumtionen på olika typer av varor. Undersökningen visade att det gick mycket bra att förklara de förändringar som hade skett med stöd av de samtidiga förändringarna av konsumenternas inkomster och förskjutningar i prisläget mellan olika typer av varor.

Det var nu tydligt att om man kunde göra något så när tillförlitliga prognoser över den framtida inkomst- och prisutvecklingen borde det också vara möjligt att förutse hur stor konsumtionen av olika varor skulle bli. Utredarna gjorde sådana prognoser för den närmaste tioårsperioden. Det här var ett material som var av stort intresse för producenterna. Jag höll under mina år vid institutet många föredrag inför sammanslutningar av textiltfabrikanter, tidningsutgivare, bilhandlare, livsmedelsimportörer, bokförläggare, pälsvaruproducenter osv., där jag beskrev hur vi inom institutet trodde att efterfrågan på deras produkt skulle utveckla sig under de närmaste tio åren. Efterfrågan på sådana föredrag var hög och jag fick på det sättet tillfälle att demonstrera, att vi sysslade med någonting som verkligen angick dem.

Att förutse den framtida prisutvecklingen för olika varor kan te sig svårt. I själva verket styrs emellertid prisutvecklingen av vissa fundamentala förhållanden som gör det möjligt att göra prognoser. Vad det gäller att förutse är den relativa prisutvecklingen. Styrande i det sammanhanget är möjligheterna att rationalisera olika typer av produktion. De totala rationaliseringsmöjligheterna ger i sin tur underlaget för inkomsthöjningar. Effekten blir nu den att för ”varor”, där priset till alldeles övervägande del bestäms av lönekostnader och rationaliseringsmöjligheterna är små, kommer priset att stiga lika mycket som inkomsterna. Typ-

exempel på sådana ”varor” är hårklippning och hembiträdestjänster. För andra varor spelar arbetslönen en mindre roll och rationaliseringsmöjligheterna är större. Man kan vänta sig att priserna på dessa varor relativt sett skall sjunka.

Vid mina föredrag brukade jag illustrera tankegången genom att säga att om utvecklingen fortsatte som hittills, så skulle vi alla om hundra år tjäna 400 miljoner. Det skulle betyda att vi alla kunde ha ett eget flygplan, men däremot skulle vi inte ha råd att hålla oss med hembiträden för de ville också tjäna 400 miljoner om året. Det brukade göra intryck och på den tiden var det ingen som undrade över miljöeffekterna av en sådan enorm konsumtion av flygplan. En konsekvens av detta resonemang är att det undan för undan blir allt dyrare att reparera varor, eftersom reparationer kräver mycket handarbete. Det blir därför mer ekonomiskt att köpa nytt i stället för att reparera det gamla. Denna utveckling leder för övrigt fabrikanterna till att anpassa produkterna till denna situation. Ett exempel på det är sågblad till vedsågar. Förr i världen – jag har själv varit med om det – gick man till särskilda sågfilare för att få sågen skärpt när den började bli slö. Numera är det svårt att uppbringa några sågfilare, eftersom dessa så småningom blivit alldeles för dyra att använda. Samtidigt har fabrikationen av sågblad rationaliserats så att bladen blivit mycket billiga. När det börjar bli slött kastar man det därför. Den här typen av utveckling finner man på varuområde efter varuområde.

Dessa ganska enkla konstateranden ledde till att jag blev engagerad i en debatt som rörde upp kraftiga känslor och nog gör det fortfarande. Det var debatten om ”slit och släng” mellan Lena Larsson och Willy Maria Lundberg. Lena hävdade ungdomens livsstil, som gick ut på att man slängde sina kläder när man inte tyckte de var roliga längre, medan Willy Maria Lundberg talade för kvalitet och för att vårda och bevara. Med stort engagemang kunde hon beskriva skönheten och känslan hos ett gammalt öskar, som lappats och lagats och vars handtag formats och nöts av många händer genom decennierna.

Det var två livsstilar som stod mot varandra och som starkt engagerade olika människor och gav stort genljud i debatten. Mot bakgrund av de ekonomiska resonemangen gav jag i debatten uttryck åt att alldeles oavsett personligt tyckande så var det Lena Larssons livsstil som långsamt skulle vinna terräng, så länge våra inkomster fortsatte att stiga. Detta som följd av obevekliga ekonomiska lagar. Sådana synpunkter väckte naturligtvis häftiga gensagor från Willy Maria Lundberg och från de många som kände som hon.

Det är en vanlig föreställning att man genom reklam lätt kan påverka människors preferenser, dvs. förmå dem att konsumera varor som de inte skulle ha konsumerat om inte reklamen funnits. Man tänker sig att det i själva verket inte är konsumenterna som styr produktionen, utan i stället är det producenterna som genom reklam styr konsumenterna. Det var därför naturligt att utredarna

sökte efter fall, där man kunde konstatera att konsumtionen av en viss varugrupp hade ökat som följd av effektiv reklam. Fall där man alltså inte kunde förklara utvecklingen enbart med hänvisning till förändringar i inkomster och relativa priser. Trots mycket letande fann man bara ett exempel på en sådan effekt och i det fallet var det inte fråga om reklam i vanlig mening. Det exempel man fann var Diors lanserande av den s.k. *new look* i slutet på 40-talet, då kjollängden flyttades till långt ner på vaden. Den modeförändringen slog igenom mycket snabbt och syntes i textilkonsumtionen.

Dessa resultat och även annat som jag kommit till i mina egna forskningar har lett mig till den bestämda uppfattningen att det är oerhört svårt att påverka konsumenternas preferenser och att den kommersiella reklamen i den mån den syftar till någonting sådant i stor utsträckning är verkningslös.

Samtidigt är det naturligtvis så att konsumenterna behöver få veta att producenter och distributörer introducerat nya varor på marknaden, gett produkterna en ny utformning, förändrat priset osv. Sådan information ges ofta formen av reklam och är givetvis mycket väsentlig och en förutsättning för att konsumenterna successivt skall kunna anpassa sin konsumtion till de nya erbjudandena. Det är uppenbarligen också möjligt att genom reklam förmå folk att köpa ett visst märke i valet mellan likartade varor. Men att få folk att köpa konserverad gröt med hjälp av mördande reklam – det är dömt att misslyckas.

De här tankarna och erfarenheterna kom att spela en hel del roll för mig i mitt fortsatta praktiska arbete. De gav mig en grund att stå på när jag senare i Handelsbanken avskaffade den centrala försäljningsavdelningen, som var inriktad på att arbeta med reklam. Som följd härav kunde vi dra ner en reklambudget på tiotals miljoner till en obetydlighet. Och banken gick allt bättre.

Jag har många gånger frågat mig hur det kan komma sig att föreställningen om reklamens oerhörda makt så ohämmat får breda ut sig i massmedia. Jag har stundom en misstanke att det finns ett tyst samförstånd mellan reklamens producenter och dess distributörer. Producenterna, dvs. reklammännen, värjer sig visserligen ibland en smula mot föreställningen om sin egen enorma makt, men deras invändningar blir ganska halvhjärtade. De är naturligen inte särskilt intresserade av att säga att de i stor utsträckning är maktlösa och att mycket av det som de sysslar med inte är värt pengarna. Distributörerna är framför allt tidningar och numera vissa TV-kanaler och för sin ekonomi starkt beroende av annonsintäkterna. En journalist som ifrågasätter det meningsfulla i att publicera annonser i den egna tidningen blir naturligtvis inte särskilt populär på försäljningsavdelningen och inser givetvis att han på så sätt sågar av den gren på vilken han själv sitter.

Föreställningen om den kommersiella reklamens oerhörda makt får också ett entusiastiskt stöd av kulturradikaler. Dessa måste till sin besvikelse konstatera att

den breda allmänheten ofta har en helt annan uppfattning om vad som är intressant att konsumera än de själva. Från deras utgångspunkt är det mer tilltalande att uppfatta detta, inte som ett uttryck för att den breda massan verkligen tycker annorlunda än de själva gör, utan i stället se det som resultatet av en lömsk konspiration av de kommersiella krafterna. Folket är vilsefört och det är deras uppgift att föra dem rätt.

I reklamdiskussioner brukar jag ibland ställa följande fråga: ”Om det nu är så att det är så lätt att påverka folk, hur kan det då komma sig att textilbranschen övertygat en stor del av den svenska befolkningen att de till söndags som vardags skall gå klädda i billiga, blå bomullsbyxor – jeans. I eget intresse borde fabrikanterna i stället ha förmått dem att gå i kostym med väst och slips och hatt.” En annan sak är att branschen hängt på modet och till och med lyckats ta betalt för konstgjord slitning av bomullsbyxorna.

Och hur kan det komma sig att man trots all samhällelig och oemotsagd propaganda under decennier inte förmådde påverka konsumenternas bostadspreferenser? Man lyckades inte förmå dem att lägga en större del av inkomsterna på bostäder och i stället minska på inköpen av bilar, kläder, TV och mycket annat. För att åstadkomma höjningen av bostadsstandarden var man i stället tvungen att subventionera den typen av konsumtion. Det är någonting som inte stämmer. Någonting som definitivt inte stämde var den vid denna tid mycket omtalade undersökningen, som visade att man kunde påverka människor genom reklamslag i filmer som blixtrade förbi så snabbt att ingen medvetet kunde uppfatta dem. Undersökningen visade sig senare vara ett skickligt iscensatt bedrägeri.

DEN SKÖTSAMME BILÄGAREN – SKAPELSENS KRONA

I början på 50-talet ökade bilägandet mycket starkt i Sverige. Antalet bilar fyrdubblades från slutet på 40-talet och fram till mitten på 50-talet. Utvecklingen uppfattades som dramatisk och det var i många branscher naturligt att föreställa sig att en mindre gynnsam utveckling för deras del sammanhänge med att folk nu i stället lade ner sina pengar på bilar. Det var till exempel en förklaring som var vanlig i textil- och skoindustrin, som hade betydande svårigheter. Senare har de praktiskt taget utraderats. De som kämpade för att folk skulle skaffa sig bättre bostäder och inte tyckte sig möta tillräckligt gehör skylldes också på bilismen. Den låga nativiteten sågs även den som ett resultat av bilismens expansion.

Det var därför naturligt att vi i den stora konsumtionsundersökningen skulle ägna särskilt intresse åt utvecklingen av bilägandet. Det ledde till att vi beslöt göra en särskild och omfattande undersökning av bilismen. Den undersökningen hade jag ansvaret för. Basen för utredningen var en stor intervjuundersökning av

sammanlagt 3 350 personer. Ungefär hälften av dessa hade bil, medan den andra hälften utgjordes av människor som inte hade bil, men som i övrigt hade samma inkomster och fördelade sig på samma sätt på landsbygd och städer etc.

Det visade sig nu att det faktiskt förhöll sig så, att i samma inkomstklass hade bilägarna bättre bostäder än icke-bilägare. De hade också en högre klädstandard. De hade heller ingen tendens att sälja av andra tillgångar för att på det sättet kunna klara av sitt bilinnehav. Dessa resultat tedde sig onekligen en smula paradoxala.

När vi trängde in i materialet fann vi att det fanns en hel del förklaringar. För det första hade bilägarna väsentligt lägre konsumtion av sprit och vin än icke-bilägare och den posten är stor i budgeten. De sparade, inte genom att öka sitt banktillgodohavande eller köpa aktier, utan genom att betala av på de krediter de tagit för att finansiera bilköpet. Den avbetalningen skedde i snabbare takt än bilen sjönk i värde. När de behövde byta bil hade de på det sättet alltså skaffat sig en tillgång, som de kunde använda som bytesvaluta.

Vi fann vidare att bilägare planerade sin ekonomi väsentligt bättre än icke-bilägare. De köpte mera på realisation, förde bok över sina inkomster och utgifter och kanske som en följd av detta hade de mindre småutgifter, som per år räknat kan gå upp till stora belopp. De höll vidare ner sina bilkostnader genom att själva svara för reparationer och underhåll av bilen. Bilen var för många ett viktigt redskap i arbetet och en hel del av kostnaderna kom därför att falla utanför deras privata konsumtion.

Ju mer vi borrade i materialet desto mer framträdde bilägarna som ett ovanligt skötsamt släkte, som hade god anledning att skaffa sig bil och som skötte sin ekonomi på ett föredömligt sätt. I jämförelse med dem framstod icke-bilägarna i mindre fördelaktig dager. Det här var en bild som stod fullkomligt i strid med på den tiden vanliga föreställningar.

Det var också naturligt att påpeka att utvecklingen i Sverige i själva verket inte var så enastående som många föreställde sig. Den utveckling vi genomlöpte på 1950-talet var densamma som man varit med om i Amerika på 1920-talet och som Australien, Nya Zeeland och Kanada upplevt på 1930-talet.

Likheten mellan utvecklingen i Sverige och den tidigare utvecklingen på andra håll i världen gjorde det naturligt att tänka sig att den svenska expansionen, liksom i dessa länder, hade karaktären av ett introduktionsförlopp. Från den utgångspunkten gjorde jag prognoser för utvecklingen av beståndet av personbilar fram till mitten av 70-talet. Eftersom vårt material visade att bilarna hade en medellivslängd på tretton à fjorton år kunde vi på basis av prognosen beräkna hur stor försäljningen av nya bilar skulle bli under samma tid.

Dessa prognoser stämde mycket bra. De pekade på en väsentligt snabbare

utveckling av bilismen än de flesta vid den tiden trodde vara möjlig. Jag blev en populär föredragshållare vid möten med bilhandlare.

Resultaten från vår undersökning publicerade vi 1956 i en bok som fick titeln *Bilägaren och bilen*. Den skrev jag tillsammans med Bengt Rundblad och Karl-Olov Samuelsson. Bengt blev senare sociologiprofessor i Göteborg och Karl-Olov statistiker på SAF. Jag ville emellertid tränga djupare in i materialet och i bilismens ekonomiska teori. Den uppgiften kom att fylla mycket av min tid under de närmaste åren.

Vid den här tiden, dvs. i slutet på 1950-talet, hade Gunnar Engellau, som var chef för Volvo, fått idén att det borde vara möjligt att sälja Volvobilar i Amerika. Det var en idé som många betraktade som huvudlös. Amerika var bilismens hemland och att försöka konkurrera med de jättestora amerikanska bilfabrikanterna verkade utsiktslöst för en liten svensk bilfabrik som Volvo. Det vore som om musen skulle ge sig på elefanten. Gunnar Lange, som vid den tiden var handelsminister, gjorde en del uttalanden av den typen.

Men Gunnar Engellau hade fått en idé och han var inte sinnad att släppa den. Han menade, att en liten och billig europeisk bil borde vara ett intressant alternativ som andrabil för de amerikanska bilfamiljerna. I Amerika hade det på den tiden blivit vanligt att man hade mer än en bil i familjen. Han sökte teoretiskt stöd för sin uppfattning och vände sig därför till mig och frågade om jag ville bli vetenskaplig rådgivare åt Volvo. Det ville jag mycket gärna och stimulerades av tanken att mina vetenskapliga rön skulle få direkt praktisk betydelse.

Sedan jag noga analyserat Engellaus idé for jag ner till Göteborg för att träffa honom på Volvos kontor. Jag satte mig mittemot honom vid skrivbordet och började utveckla mina tankar om hans idé. Han hade enligt min mening tänkt alldeles fel. Han hade inte insett att den bil han skulle konkurrera med, då han ville sälja en andrabil till det amerikanska hushållet var en begagnad amerikansk bil. En ny Volvo var i själva verket inte alls billigare än en begagnad amerikansk bil, utan den var dyrare. Visserligen förbrukade den mindre bensin, men med tanke på de låga bensinpriser som rådde vid den tiden så saknade det betydelse. Hans projekt var alltså chanslöst. Detta förklarade jag utan omsvep och hade på akademiskt sätt väntat mig att vi skulle råka in i en stimulerande diskussion. Därav blev intet. Allteftersom min argumentation fortsatte märkte jag att han blev allt mer ointresserad och blicken riktade sig över min axel mot någon fjärran punkt. Han tackade mig kort och snart satt jag på tåget till Stockholm. Jag hörde aldrig mera av honom. Mitt vetenskapliga rådgivarskap rann ut i sanden.

Volvo kom sedan i gång med sin export av personbilar till Amerika. Försöket blev en stor framgång och har varit av avgörande betydelse för uppbyggnaden av det nutida företaget. Det var i och för sig inget fel på min analys. Framgången

vanns inte som ett billigt alternativ till den amerikanska bilen, utan genom att det fanns en mindre krets av amerikanska bilköpare som sökte en exklusiv variant.

Detta blev grunden för såväl Volvos som andra europeiska bilars initiala framgångar på den amerikanska marknaden. Jag följde naturligtvis utvecklingen med stort intresse och frågade mig hur det kom sig att Volvo lyckats.

Den bild jag gjorde mig och som jag senare i livet sett många andra exempel på var följande: Gunnar Engellau som var en betydande och mycket viljestark företagsledare hade sagt sig att nog faen borde det gå att sälja Volvobilar på den ofantliga amerikanska marknaden. Hans bil var utmärkt och på många sätt bättre än de stora plåtbeläten som fyllde de amerikanska vägarna. Han hade bett mig komma ner till Göteborg för att jag skulle hjälpa honom att ge tanken en tilltalande teoretisk motivering. När jag sedan satt där och talade om att jag inte alls trodde på idén tappade han fullkomligt intresset. Eftersom den här experten inte hade lämpliga åsikter fick man försöka hitta någon annan. Gick det inte att sälja bilar på det sätt som han hade tänkt sig fick man väl försöka på något annat vis. Det helt avgörande var hans heta vilja att lyckas. Sedan fick man ändra konceptet allteftersom man vann erfarenhet. Det avgörande var trycket och engagemanget hos honom och hans förmåga att förmedla det till sina medarbetare.

För en nationalekonom ter sig utvecklingen som en följd av att nya tekniska och ekonomiska möjligheter skapas. Dessa kommer sedan att med större eller mindre framgång utnyttjas på olika håll i världen beroende på de naturliga och institutionella förhållanden som föreligger. Det kommer alltid att finnas någon eller några företagare som utnyttjar möjligheterna. Insatserna från de enskilda företagarna blir mer en följd av de ekonomiska möjligheterna än en förklaring till dem.

Vad jag upplevde vid kontakterna med Volvo och som jag sedan upplevt så många andra gånger har kommit mig att se utvecklingen mer som en följd av företagarnas förmåga att själva skapa förutsättningar för den idé som de har. Det är annars svårt att förklara hur vi i det här lilla avlägsna landet utan speciella förutsättningar lyckats skapa två stora bilindustrier som arbetar på världsmarknaden eller ett av världens ledande teleföretag.

TV-PROGNOSEN

I mitten på 1950-talet tog svensk television sina första stapplande steg. Några unga tekniker lärde sig att göra televisionsapparater och startade försökssändningar från Tekniska Högskolan i Stockholm. En av dessa unga tekniker var Hans Werthén. Televisionen hade då kommit långt i USA och förutseende nog tillsattes redan 1951 en statlig utredning, som hade att ta ställning till om och i vilken takt

man skulle bygga ut ett nät av sändare. Eftersom TV fördes in under radiomonopolet hade staten att fatta de avgörande besluten.

Utredningen vände sig till institutet och bad oss göra en prognos på basis av erfarenheterna från Amerika och England. Prognosen visade att om bara sändningar kom i gång så kunde man vänta sig en mycket stor efterfrågan (Wallander m.fl. 1954). Jag minns att vi, när vi presenterade resultaten för kommitténs ledamöter, möttes av en betydande klenrognhet. Några antydde att resultaten måste bero på att vi på något sätt var köpta av radioindustrin. I själva verket kom den faktiska utvecklingen att överträffa dessa första prognoser. För mig blev kommitténs och andras reaktioner en tankeväckande upplevelse. Det blev ännu en bra illustration till hur svårt vi har att uppfatta att något nytt och revolutionerande är på gång fast vi har det framför näsan.

INDUSTRIN OCH FÖRGUBBNINGEN

Ingvar Svennilson hade redan på 40-talet tagit initiativ till undersökningar om befolkningsutvecklingen och hur den kunde tänkas påverka industrins försörjning med arbetskraft. Mot den bakgrunden var det naturligt att vi frågade oss vilken effekt på industrin som den fortskridande förgubbningsen skulle få. För att belysa de problemen ordnade vi 1954 en konferens där experter belyste olika sidor av problemen. Medicinare talade om hur människors prestationsförmåga förändras med stigande ålder och sociologer belyste de problem som pensionärer ställs inför när de lämnar arbetslivet. Vi gav ut föredragen. För egen del analyserade jag i en inledande uppsats de ekonomiska konsekvenserna av att en allt större del av befolkningen skulle vara pensionärer och en allt mindre del vara aktiv (Wallander m.fl. 1955).

I min uppsats argumenterade jag för att det i realiteten var fullt möjligt för de blivande pensionärerna att klara sin egen försörjning. De medel som de sparar ihop investeras i fabriker och anläggningar vars avkastning de kan njuta av på sin ålderdom, samtidigt som de successivt så att säga säljer över dem till nästa generation. Hade vi valt den vägen hade det i princip inneburit att vi i dag haft väsentligt större kapitaltillgångar i landet än vi nu har.

Mot bakgrund av undersökningar om levnadsförhållandena för personer i olika åldrar och inkomstlägen undersökte jag vidare vilken inkomst ett pensionspar behövde för att leva på samma standard som en familjeförsörjare med två barn. Jag kom till att de inte behövde en inkomst som uppgick till mer än 1/3 av den aktives. Att det blev på det viset berodde dels på att de inte hade några barn att försörja, dels på att de under ett långt liv hade skaffat sig en kapitalutrustning som ofta kunde beräknas räcka deras liv ut.

Mot den bakgrunden och med tanke på den pensionsnivå som man då diskuterade, kom jag fram till att det var pensionärerna som skulle bli Sveriges framtida ekonomiska överklass. Mina prognoser på den punkten har överträffats av verkligheten, vilket bland annat sammanhänger med de stora förmåner som min egen generation beviljat sig vid konstruktionen av ATP-systemet.

Åsikter av det här slaget var förargelseväckande på den tiden och är så fortfarande, trots att verkligheten nu borde vara uppenbar för envar. Man behöver bara gå och titta på pensionärernas inlåningsräkningar i bankerna eller se vilka det är som dominerar bland charterresenärerna till utlandet för att få klart för sig att dagens pensionärer är ett välmående släkte. Det finns naturligtvis fortfarande människor i hög ålder som lever under mycket knappa ekonomiska villkor. Villkor som härstammar från tidigare och otillräckliga pensioneringssystem eller där pensionären inte riktigt passar in i det nuvarande systemet. Det rör sig emellertid om relativt små och försvinnande grupper. De lämpar sig emellertid bra som underlag för indignerade protester från pensionärsorganisationerna, när det blir tal om att nagga pensionerna i kanten.

LÅNGTIDSPLANERING OCH PROGNOSE

I början på år 1960 firade institutet sin 21-årsdag med en kontaktkonferens på gamla Odeonteatern vid Brunkebergstorg och efterföljande middag för samhällets stöttepelare på restaurang Gillet i samma hus. Att vi firade 21-årsdagen berodde på att vi helt enkelt glömt bort 20-årsjubileet. Vi gjorde då en dygd av nödvändigheten och firade i stället den dag då institutet enligt då gällande bestämmelser uppnådde myndig ålder. Vid konferensen presenterade vi de undersökningar vi höll på med. Rätt mycket var det fråga om att skapa underlag för prognoser på olika områden. Själv arbetade jag på uppdrag av staten på en framskrivning till 1965 av utvecklingen för de olika industribranscherna.

Att göra prognoser tillgick på så sätt att man stoppade sina data om den hittillsvarande utvecklingen i prognosmaskinen, tryckte på knapparna och lät det blixtra och lysa ett tag. Därefter spottade maskinen ur sig en prognos baserad på antagandet att vad vi hittills varit med om skulle upprepas i framtiden. De samband och beteenden vi funnit hos olika ekonomiska variabler skulle gälla även framöver.

Det här var ett trolleritrick som allmänheten, massmedierna och politikerna aldrig tröttnade på. Med förtjusning kastade de sig över resultaten som gav dem stimulerande underlag för debatter och utspel. Vi hade nu hållit på med tricket i mer än tio år och kunde konstatera att uppskattningen av vårt konststycke snarare ökade än minskade. Affärsidén var slitstark. Många konsultföretag och insti-

tut levde och lever gott på konceptet. En variant på temat var förutsägelser om framtida katastrofer. Dessa var mycket eftersökta. Vid den här tiden talades det mycket om att världen stod inför en fruktansvärd kris. Råvarorna höll på att ta slut. Snart fanns det inget kol kvar och oljan var alldeles för dyr. Inom institutet hade vi gjort en liten undersökning och kommit till att katastrofprofeterna nog skulle få fel. De hade inte tänkt på att stigande priser skulle leda till att den arabiska oljan på allvar började flöda och till en intensiv prospekteringsverksamhet. Vi fick rätt, även om vi inte anade vad som dolde sig i det norska havet.

I mitt middagstal i samband med jubileet 1960 beskrev jag hur det faktiskt går till att göra prognoser. När vi gör förutsägelser om framtiden har vi inte möjlighet att basera dem på någonting annat än vad vi har varit med om tidigare. Det okända, de nya varorna, de nya produktionsmetoderna, de nya upptäckterna, de nya idéerna, de nya kriserna, brotten i utvecklingen – allt detta har vi i realiteten inga möjligheter att förutse. I själva verket har vi mycket svårt att inse deras betydelse även när de inträffat. Insikten om att det är på det här sättet har viktiga konsekvenser för hur man ser på det meningsfulla i att göra prognoser. För min del ledde det så småningom till att jag blev alltmer kritisk till prognosmakeri.

En mycket viktig form av prognoser är budgetar. Min skepsis ledde till att jag ett femtontal år senare avskaffade budgeteringen i Handelsbanken och fyrtio år senare skrev en bok om mina bevekelsegrunder och hur man i stället borde lösa styrnings- och kontrollproblemen i företagen. Boken hette *Budgeten – ett onödigt ont* och kom i en andra upplaga 1995. Vid det laget började mina kätterska tankar sprida sig till näringslivet i övrigt.

De första tvivlen i min själ såddes i mitten på 50-talet. Jag satte mig då ner och analyserade utfallet av det första egentliga långtidsprogrammet. Det omfattade åren 1950–55 och det verkade naturligt att sedan den perioden var passerad undersöka hur utfallet blivit. Jag fann emellertid att intresset för sådana analyser från Ingvar Svennilsons och de andra utredarnas sida var mycket måttligt. De var däremot mycket intresserade av att göra nya långtidsprogram. Trots motståndet satte jag i gång med analysen som gavs ut under rubriken ”Långtidsprogrammet och verkligheten” (Wallander 1956b).

När långtidsprogrammet först publicerades hade man från statsmakternas sida intagit en mycket försiktig och avvaktande attityd. Av naturliga skäl ville man inte binda upp sin handlingsfrihet. När perioden väl var passerad förklarade emellertid finansministern att det hade varit ett utmärkt program och att man följt det till punkt och pricka. Han hade nämligen uppfattningen att program och verklighet stämde väl överens. Så verkade det också vid ett ytligt betraktande. När jag närmare analyserade siffermaterialet fann jag emellertid att så inte alls var fallet. Den skenbart goda överensstämmelsen berodde i själva verket på att vi

bland annat hade fått en mycket gynnsam utveckling av våra exportpriser, vilket dolde att överensstämmelsen med de grundläggande antagandena och rekommendationerna i själva verket var mycket dålig.

Jag fann vidare att en stor svårighet var att programförfattarna hade en felaktig uppfattning om var de befann sig när de gjorde programmet. De hade utgått från de uppgifter om storleken av konsumtion, export etc. för år 1950 som fanns i nationalräkenskaperna. Dessa siffror hade emellertid sedan dess kraftigt reviderats. Utgångsläget var alltså ett annat än vad man trodde. Det här problemet var inget speciellt för början på 50-talet, utan det gäller än i denna dag. De uppgifter som vi har i våra nationalräkenskaper revideras ständigt och många år efter det att de första gången publicerats. De siffror som politiker och experter så trosvisst förlitar sig på är ofta mycket osäkra stöd.

Men det var långsamt som min skepsis tilltog. Jag gjorde, som nämnts, prognoser för utvecklingen av såväl bilismen som televisionen. När jag i olika sammanhang skulle övertyga det praktiska livets män om att det vi sysslade med inom IUI var intressant för dem brukade jag använda mig av en bild. Jag beskrev hur vi teoretiker satt vid sidan av vägen och betraktade praktikerna som strömmade förbi ivrigt sysselsatta med dagens påträngande problem, medan vi satt vid väggkanten och funderade över vad som skulle möta dem när de kom över kullen långt därborta. Att våra förutsägelser möjligen kunde leda dem fel funderade jag inte så mycket över. När tvivlet ansatte mig kunde jag alltid trösta mig med att prognoserna kunde stimulera till en debatt, som kunde göra företagen mer redo att ta itu med de problem som kunde komma att möta dem och som kanske blev annorlunda än vad prognosmakarna tänkt sig.

Det var också så att den prognos som jag gjort för bilismens utveckling stämde förvånansvärt bra. I det sammanhanget gjorde jag en tankeväckande erfarenhet. Min prognos utgick från att vi i Sverige skulle genomgå samma utveckling som Amerika tidigare varit med om. Det betydde att vi skulle få samma bekymmer med bilar som trängdes på innerstädernas trånga gator och förpestad dem med buller och avgaser. För att öka framkomligheten skulle det ställas krav på rivningar, så man kunde bredda gatorna och bygga parkeringshus. Kraven skulle byggas under med att vi annars riskerade förslumning av city-områdena. Jag sökte upp den socialdemokratiska kommunikationsministern och framhöll att detta var konsekvensen av den utveckling jag förutsåg. Tyckte man inte att detta var ett tilltalande framtidsperspektiv borde man ingripa nu, när bilisterna bara var en liten del av väljarkåren. Senare skulle det bli mycket svårare, eftersom huvuddelen av väljarna då skulle ha bil. Ville man hejda upp bilismen borde man införa biltullar runt städerna och hårt beskatta bilismen. Inte lägga pengar på vägarna, utan i stället satsa på de kollektiva transportererna. Man borde kraftigt subventionera

järnvägar, bussar och spårvagnar. Statsrådet, den elegante Sven Andersson, lyssnade välvilligt men nappade inte.

I praktiken kom man att göra precis tvärtom. Ofantliga summor satsades på att bygga ut och förbättra vägnätet och Stockholms innerstad revs ner för att öka framkomligheten, medan SJ tilläts förfalla.

Detta kan ses som ett exempel på mänsklig dårskap, men i själva verket hade kanske inte statsrådet något val. Att i mitten på 1950-talet föreslå och i riksdagen driva igenom drastiska åtgärder, vars vettighet skulle bli uppenbara för alla först om trettio år, fanns det nog inga förutsättningar för. Mot den bakgrunden var den ruskiga framtidsvision jag målade upp för statsrådet ganska ointressant för honom. Om han trodde på den eller inte spelade inte så stor roll. Han var bunden av dagens problem och målet att vinna nästa val.

På samma sätt är det för företagen. Det är effekten på årets och kanske nästa års resultaträkning som styr. Vad som skall hända om tio år är rätt ointressant. Om jag som bankman år 1980 hade fått del av en förutsägelse om att vi tio år senare skulle uppleva en dramatisk fastighetskris kunde det knappast gett mig anledning att inte bevilja byggnadskreditiv eller ge lån till fastighetsköpare.

En variant på tankegången är konstaterandet att politiken har en tendens att bli konservativ i en demokrati. Man försöker konservera den rådande strukturen på näringslivet eller vrida klockan baklänges ett stycke. Jordbruks- och näringslivspolitikerna är bra exempel på detta. När jag senare kom till Norrland och fick anledning att syssla med "Norrlandsproblemet" hade jag många gånger anledning att göra den reflektionen. Vad norrlandspolitikerna försökte göra var att satsa pengar på att få nytt liv i orter där utflyttningen redan gått långt och förutsättningarna för en positiv utveckling var små. Resultaten uteblev också. Effekten karakteriserade jag med uttrycket "den asfalterade ödemarken". Mot bakgrund av mina erfarenheter i Värmland pläderade jag för att man i stället skulle satsa på de orter – kuststäder och andra – som ännu visade ett friskt liv. För sådant saknades det emellertid politiskt stöd. En sådan politik skulle väljarna aldrig förstå. Det var förmodligen en riktig bedömning.

Min växande skepsis till ekonomers och planerares förutsättningar att förutse och styra samhällsutvecklingen gjorde att jag åter tog upp de problem som jag sysslade med då jag såg min framtid som "samhällsingenjör" och var aktiv i Föreningen för Samhällsplanering. På den tiden hade jag och de andra i föreningen varit fyllda av övertygelsen att man inte kunde överlämna åt enskilda initiativ att utforma samhällsstrukturen, utan det krävdes en kraftfull och genomtänkt samhällsplanering för att nå ett gott resultat. Vi föreställde oss att om näringslivets lokalisering enbart baserade sig på de kalkyler som gjordes upp av företagen, så skulle man komma till ett ur hela samhällets synpunkt felaktigt resultat. Indu-

striföretagen tog nämligen inte med, och kunde inte ta med, i sina kalkyler en mängd samhällseliga kostnader och intäkter.

Men ju mer jag funderade över den här typen av problem desto mindre troviss blev jag. Desto mer såg jag riskerna med att en total planering ledde till stelnade strukturer och att misstagen blev permanenta. Samhället, dvs. de politiska organen, har i efterhand svårt att erkänna att man gjort misstag i sin planering. Risken är stor att man döljer misstagen genom att laborera med subventioner och dylikt. Jag började vidare känna mig alltmer tveksam till om det verkligen var på det sättet att det förelåg stora skillnader mellan den företagsekonomiska och den samhällsekonomiska kalkylen.

I uppsatsen ”Samhällsplanering och industrilokalisering” (Wallander 1956a) utvecklade jag skälen till att i flertalet fall var skillnaden mellan de två kalkylerna sannolikt ganska ringa. Det fanns dessutom stor risk för att man vid ingripande från samhällets sida kom att övervärdera de problem och kostnader som förelåg i nuet och inte tog hänsyn till de mycket stora kostnader och förluster som man fick på sikt, om man valde en ur företagsekonomisk synpunkt felaktig lokalisering.

Företagen tvingas, vare sig de vill eller inte, att anpassa sig till de förändringar som sker i det ekonomiska livet och de nya faktorer – i dag okända – som undan för undan dyker upp. Sannolikheten för att vi får en sådan anpassning blir mycket mindre om samhället har tagit ansvar för lokaliseringen.

De tvivel jag hade hindrade mig emellertid, som sagt, inte från att fullfölja institutets traditioner med långtidsutredningar och prognoser. För det fanns det starkt stöd både i styrelsen och i industrin. Mitt sista arbete på institutet gällde utvecklingen av de olika industribranscherna under första halvan av 60-talet för 1959 års långtidsutredning.

FÖRHÅLLET TILL FINANSIÄRERNA

Att vi skulle driva verksamheten med vetenskapliga metoder och publicera resultaten var grundläggande principer som vi hela tiden levde efter. Det hindrar inte att det då och då kunde mullra en del ute i näringslivet när våra publikationer tedde sig obekväma. Jag kunde emellertid alltid räkna med min ordförandes – Marcus Wallenbergs – stöd i sådana sammanhang. De problem vi tog upp var sådant som behandlades i Industriförbundets styrelse och det var alltså i första hand från medlemmarna i denna månghövdade skara som vi kunde räkna med kritiska synpunkter. Styrelsen i SAF sysslade helt naturligt i första hand med lönepolitiska frågor, som vi inte var engagerade i.

Vi gjorde en del utredningar som inte föll alla på läppen. Erik Höök – en

utomordentligt gedigen forskare med en lågmäld framtoning – kom att väcka en hel del negativa känslor till liv genom sina forskningar. På femtiotalet hade man börjat observera den starka ökningen av antalet tjänstemän inom industrin och samtidigt den begynnande ansvällningen av offentligt anställda. Eftersom tjänstemän traditionellt betraktades som improduktiva, strävade man inom industrin efter att hejda ökningen och helst minska antalet tjänstemän. De offentligt anställda tjänstemännen uppfattades som byråkrater som ägnade sig åt att skyffla papper till varandra och i onödan krångla till livet för medborgarna och inte minst för företagen. Man retade sig på alla de blanketter som skulle fyllas i och alla tillstånd som skulle sökas.

Erik utredde först förhållandena inom industrin (Höök 1955). Han fann att ökningen var en följd av den industriella omvandling som var på gång. Den innebar att en hel del funktioner som tidigare utförts på verkstadsgolvet nu flyttats över till tjänstemän inne på kontoren. Tidigare hade kanske förmannen tillsammans med arbetaren ritat upp med krita på en golvplåt nere i gjuteriet hur den nya stekpannan skulle se ut. Nu fick arbetaren i stället i sin hand en noggrant måttsett ritning så att produkten skulle uppfylla de krav på precision, som den moderna produktionsprocessen krävde. Det här innebar att problemet inte var att det var för många tjänstemän i industrin, utan i stället att en hel del företag hade för få tjänstemän och därmed en föråldrad produktionsprocess.

I sin stora undersökning om den offentliga sektorns expansion (Höök 1962) visade sedan Erik att expansionen i allt väsentligt sammanhängde med de krav som följer av en stigande levnadsstandard. Stegringen leder till ökade behov av sådant som utbildning, sjukvård, social omvårdnad etc. I vårt land sköttes sådant i flertalet fall av samhällseliga institutioner. Skillnaden mellan utvecklingen i Sverige och i exempelvis Amerika var i själva verket mycket liten, även om de privata institutionerna dominerade i USA. Sådant var beska piller att svälja. Detta så mycket mer som utredningen väckte stor uppmärksamhet och författaren knöts till Gunnar Strängs Finansdepartement.

En annan undersökning som väckte blandade känslor gällde verkstadsindustrins maskinkapital (Wallander 1962). Den gjordes på uppdrag av verkstadsindustrin. Inom industrin upplevde man starkt – som nu – att utvecklingen gick i rasande fart och att företagen därför efter kort tid måste skrota sina maskiner för att kunna hänga med i utvecklingen. De behövde därför förkorta avskrivningstiderna mer än skattemyndigheterna gick med på. För detta sökte man stöd i en utredning.

Vi gick grundligt till väga och följde olika årgångar av verkstadsmaskiner fram genom livet och tog också fram material från andra industriländer. Resultatet var att i Sverige, liksom i andra länder, hade maskinerna mycket lång livslängd. Det rörde sig om minst 25–30 år. Den ekonomiska förslitningen spelade inte alls den

roll man vanligen föreställde sig. Det var alltså inte industrin, men väl skattemyndigheterna som fick ammunition genom vår utredning. Själv fick jag återigen ett belägg för att utvecklingen inte går så fort som vi gärna vill intala oss.

Det var alltså inte så märkligt om vi ekonomer på institutet stundom kunde uppfattas som farligt radikala av medlemmarna i styrelserna för Industriförbundet och SAF. Själv uppträdde jag vid några tillfällen inför Industriförbundets styrelse och redogjorde, utan sidoblickar på det ”lämpliga”, för synpunkter och fakta i anslutning till remissbehandlingen av något förslag från myndigheternas sida. Vid en sådan överläggning blev diskussionen livlig och plötsligt vände sig den skräckinjagande Harald Nordenson högröd i ansiktet mot mig och sträckte anklagande ut sitt pekfinger och röt: ”Du, du är för fan socialist!”

För mig framstod det som mycket viktigt att vi genom föredrag, deltagande i paneldebatter och annat dylikt förde ut resultaten från våra forskningar. Det kunde ge näringslivets direktörer en föreställning om att vi sysslade med något intressant och därmed var värda ekonomiskt stöd. Jag hade inga illusioner om att de läste våra böcker. Tillfällen till sådana anföranden gavs vid branschorganisationernas årsmöten och andra sammandragningar, där arrangörerna kände behov av att spåda ut förhandlingarna med något belärande. Själv höll jag mängder av sådana föredrag om institutet och våra forskningar. Försökte stimulera de olika forskarna att göra sammalunda. De var inte sällan en smula ovilliga. En del skyggade för att tala offentligt, medan andra kunde känna det som en profanering av den heliga vetenskapen. Den senare synpunkten har jag alltid haft föga förståelse för.

Det är klart att för många av åhörarna vid årsmötena framstod våra utläggningar som teoretikers funderingar, utan närmare kontakt med verkligheten. Jag brukade i det sammanhanget använda mig av ett retoriskt grepp, som verkade gå hem hos åhörarna. Jag brukade säga så här:

– Mina herrar, det finns inga som är så teoretiska som ni, men problemet för er praktiker är att ni inte vet om det. Vad är egentligen teorier? Jo, det är utsagor om hur verkligheten hänger ihop, hur de ekonomiska sammanhangen ser ut. Teorier säger någonting om vad som händer när man drar i en viss spak. Vad som blir effekten av till exempel en prishöjning. Det handlar alltså om det som ni sysslar med dagarna i ända. Vi teoretiker försöker blottlägga de olika teorierna, formulera dem klart och sedan testa om de verkligen är hållbara. En hållbar teori är det mest praktiska som finns, för då vet man hur man skall handla för att nå ett visst resultat. Att ha dåliga teorier, dvs. att basera sitt handlande på lösa förmodanden, på vag intuition eller på gamla och förlegade tumregler, det är däremot mycket opraktiskt.

Åhörarna nickade instämmande, men själv kände jag mig undan för undan mindre säker.

ATT FORSKA OCH LEDA FORSKARE

Inte sällan var det en smula prövösamt för styrelsen att våra forskningar drog ut så mycket på tiden. Skulle vi aldrig bli färdiga? För att knyta an till deras egen begreppsvärld brukade jag då säga till styrelsemedlemmarna att satsning på forskning var en ovanligt riskfylld företagarverksamhet. Det betydde att man satsade på en ny produkt som man inte visste hur lång tid det skulle ta att få fram, inte hur mycket den skulle kosta och inte hur den kunde komma att se ut. Det fanns alla chanser att forskningen visade något helt annat än man väntat sig när man startade. I själva verket var det själva poängen med verksamheten att det skulle vara på det viset, annars behövde man inte forska. Men det fanns också en risk att dessa forskartyper som så mullvadsaktigt grävde sig ner i sina omfattande material till slut bara kom upp med en gammal tennisboll.

Att leda forskare och få dem att inom rimlig tid prestera förstklassiga resultat är en uppgift av ungefär samma art som att sköta en opera eller en teater. Det är som bekant inte det lättaste. I jämförelse därmed är skötseln av en bank enkel.

Skickliga forskare skall vara kreativa, ha originalitet och helst en droppe genialitet. De är engagerade i ett arbete som fångar dem helt och där de kastas mellan hopp och förtvivlan. Hopp och lycka när de tror sig på väg att åstadkomma något nytt och uppgivenhet när de finner att deras förhoppningar grusats. Någon annan har kommit före eller det visar sig att materialet inte håller för att pröva de hypoteser de ställt upp. De kommer från universitet och högskolor fyllda av sina glänsande studieframgångar. Nu skall de börja med empirisk forskning. De föreställer sig gärna att forskning är en fråga om 90 procent genialitet och 10 procent svett. Huvuddelen av det ganska rutinartade bearbetandet av grundmaterialet vill de helst överlåta på assistenter. Det gäller nu att lära dem att det i själva verket är fråga om 90 procent svett. Det primära är att samla in och bearbeta ett stort grundmaterial. Det är ett tråigt, hårt och rätt mekaniskt arbete som ställer stora krav på noggrannhet. Det måste forskarna i stor utsträckning göra själva, så att de verkligen kan sitt material. Det är först då de har chans att dra de intressanta och konstruktiva slutsatserna och formulera de nya hypoteserna och teorierna.

Sedan gäller det att skriva ner den vetenskapliga redogörelsen för undersökningen – att åstadkomma en akademisk avhandling. Detta har många forskare svårt för. De lockas hela tiden av nya uppslag och nya idéer som kommit fram under arbetets gång, uppslag som kräver insamlande av ytterligare material för att kunna testas osv. Att sätta punkt betyder att ens årslånga arbete skall upp till bevis. Prestationen skall nu bedömas av den vetenskapliga världen. Många skyggar inför detta. De har också så länge sysslat med sitt material, att de har svårt att se skogen för träden som de så väl känner i alla deras detaljer.

Enligt den akademiska traditionen på den tiden var det bara en person –

författaren på titelbladet – som kunde skaffa sig akademiska meriter på en avhandling. Det hindrade inte att arbetet vid institutet bedrevs som ett lagarbete. Insatserna av de olika personerna fördelades och beskrevs sedan på lämpligt sätt i förordet. Arbetet med författarens utkast till slutrapport bedrevs i flera fall så, att de som engagerades i skrivandet for bort tillsammans med författaren till något lämpligt ställe, hotellet i Saltsjöbaden eller en stuga i fjällen, där de isolerade sig från omvärlden och tog itu med manuskriptet.

Det var ungefär som vid påveval. Medlemmarna av gruppen fick inte komma ut ur sin isolering förrän de hade ett färdigt och genomarbetat manuskript. Jag har själv, både som författare och som gruppmedlem, varit med om många sådana sessioner där dag ut och dag in utsagor och teorier fingranskats, ifrågasatts och stötts och blötts tills vi kommit fram till formuleringar som alla kände var riktiga, klagörande och hållbara. Att vi arbetade på detta sätt var en viktig förutsättning för att forskningsresultaten skulle komma fram inom rimlig tid och hålla den kvalitet som vi eftersträvade. En person som med sin stora kunnighet, kritiska begåvning och långa erfarenhet spelade en stor roll i dessa sammanhang, var min närmaste man – Erik Höök. Det är sannerligen många avhandlingsförfattare och senare professorer som har anledning att känna stor tacksamhet för vad de lärt sig av honom.

Forskningens livsluft är det konstruktiva tvivlet. En forskare bör ha samma valspråk som målaren Dardel: ”Varför inte tvärtom!” Forskare av den rätta sorten är därför starkt ifrågasättande och antiauktoritära. De är samtidigt mycket intelligenta och verbala. Det kan göra dem svårhanterliga. Deras grundinställning till chefers idéer och förslag är att de måste vara fel. Sådan opposition gäller det att kämpa sig igenom, så att alla så småningom känner sig övertygade om att man är på rätt väg. Det är jobbigt, men nyttigt och uppfostrande. Långt senare mötte jag samma typ av människor och samma grundinställning, när jag blev ordförande i Marieberg och fick att göra med journalister.

Samtidigt som jag hade att vägleda andra blev jag själv vägledad och uppfostrad. IUI har sannerligen varit min visa moder – min *Alma Mater*. Jag fick ledarskapsträning och jag blev ordentligt utbildad i vetenskaplig teknik, dvs. tekniken för det systematiska sanningssökandet. Jag fick lära mig att frigöra mig från konventionella föreställningar om verkligheten och sammanhangen i den mån de saknade grund i fakta. Och att hålla fast vid den uppfattning jag kommit fram till efter noggrann prövning även om den stod i strid med vad som då var gängse.

Allt detta har jag senare haft stor glädje av. I näringslivet finns en hög grad av konformism. Vid samma tidpunkt har de flesta ungefär samma åsikter och springer i ungefär samma riktning. Det är då en stor fördel att ha blivit tränad i att inte falla i farstun för dagens konventionella idéer. Vad det gäller är att sedan

man noggrant tänkt igenom problemen lugnt gå sin egen väg, även om alla andra springer åt ett annat håll. Det kan låta enkelt och självklart, men i praktiken är det inte så enkelt.

MINA LÄRARE

Vad jag lärde mig lärde jag av de andra som arbetade på institutet. Under mina år på institutet under fyrtiotalet var Ingvar Svennilson min chef och min vetenskapliga handledare. I praktiken var emellertid den handledning jag fick nästan obefintlig. När jag sökte hans råd och stöd hade han antingen inte tid eller också ägnade han mina utläggningar ett mycket förstrött intresse. När det fanns risk för att hela min värmäländska utredning skulle hamna i skrivbordslådan gjorde han däremot en mycket viktig och för mig helt avgörande insats.

I samband med att Ingvar år 1958 fyllde femtio gjorde vi, hans efterträdare på chefsstolen – Erik Dahmén, Jonas Nordenson och jag själv – samt Axel Iveroth, en liten festskrift, där vi berättade om vårt samarbete med honom. Av den skriften framgår mycket tydligt, att mina erfarenheter inte på något sätt var unika. Undantaget var Jonas som varit Ingvars närmaste medarbetare vid tillkomsten av det första långtidsprogrammet för Sverige, som i hög grad var Ingvars verk.

Alla hade vi upplevt hans förmåga att koppla bort det som inte just då intresserade honom. När man redogjorde för något problem märkte man att han inte längre lyssnade. Blicken var fjärrskådande och han reagerade inte på vad man hade att säga. Hans tankar var långt borta och sysslade med något annat problem som fångat hans intresse. Som många högt begåvade människor var han en stor egocentriker och med ett starkt behov av att hävda sig som vetenskapsman.

Att vara en av Ingvars medarbetare kunde alltså vara en ganska frustrerande upplevelse. Samtidigt var det tydligt att vi alla hade en stor och uppriktig tillgivenhet för honom, nästan en ömhet. Vi kände och förstod hans nervösa hävdelsebehov och vi beundrade hans förmåga att blixtnsnabbt se det väsentliga i ett problem och hans skicklighet i att finna konstruktiva sätt att angripa och analysera frågorna.

Det var också han, som av en utredningsavdelning tillkommen för att betjäna två intresseorganisationer lyckades skapa ett högklassiskt forskningsinstitut. Med den beskrivning jag lämnat av hans sätt att leda verksamheten kan man onekligen fråga sig hur en sådan utveckling över huvud var möjlig. Vad som utmärkte hans sätt att leda var ju avsaknad av ledning. För att en dylik ledningsmodell skall fungera krävs det två saker.

För det första måste man se till att rekrytera personer, som har förmåga att snabbt lära sig simma när de kastas i det kalla vattnet. Jag hade aldrig någon

känsla av att Ingvar ägnade sig åt att systematiskt leta efter begåvningar. Många rekryteringar kom i själva verket till rätt slumpmässigt. Men uppenbarligen hade Ingvar en intuitiv förmåga att urskilja begåvningar.

Å andra sidan behöver även unga forskare som har god förmåga att lära sig simma en hel del stöd och vägledning för att det skall gå väl. Eftersom Ingvar inte engagerade sig i detta måste andra göra det. Så var också i hög grad fallet. På ett självklart sätt hjälpte vi varandra med alla de problem och svårigheter som uppstod under arbetets gång. I brydsamma situationer slöt institutets forskare upp kring den vilsegångne och hjälpte honom eller henne – ofta mycket handgripligt – till rätta. Detta kräver en öppen atmosfär. Ingvar skapade en sådan öppen atmosfär kring sig. Det tedde sig naturligt att man gick in till varandra för att diskutera olika frågor som man grubblade över. Ofta är de mer informella kontakterna viktigare än mer organiserade diskussioner.

Vilka var det då som gav mig hjälp och stöd först med avhandlingen och sedan med bilundersökningen och annan forskning jag bedrev?

Erik Ruist var institutets statistiker och det var många gånger som jag sökte mig till hans rum i korridorkröken för att få hjälp med de statistiska problem som kom upp i avhandlingsarbetet. Han hjälpte mig tålmodigt, lika tålmodigt – förmodar jag – som han senare som professor vägledde sina elever vid Handelshögskolan.

När jag befann mig i slutskedet av avhandlingsarbetet kom Ragnar Bentzel till institutet. Han blev därför aldrig involverad i den boken. Desto större roll kom han att spela för mina ansträngningar att formulera en teori för konsumtionen av bilar. Mitt angreppssätt avvek från den uppläggning han använde sig av vid institutets stora undersökning av konsumtionsutvecklingen i Sverige. Vi kom därför att ha många och intensiva diskussioner. Hans analytiska skarpsinne och stora teoretiska kunnande tvingade mig på ett helt annat sätt än annars blivit fallet att utveckla och precisera mina funderingar.

Det var en stor lycka att han kom till institutet och jag tänker då i första hand inte på hans insatser som forskare, utan på den stämning han spred kring sig. Hans värme, hans generositet och hans humor. Jag tror man måste vara underligt skapt för att inte känna sig glad och upplivad och stimulerad när man träffat Naja. Våra kontakter och vårt samarbete fortsatte genom åren. I den forskningsstiftelse som Handelsbanken skapat och där jag var ordförande till 2007 var han under många år ledamot av den vetenskapliga nämnden.

Han hade dessutom en utpräglad professorlig framtoning när han bekymrat kliade sig i den yviga hårmanen som snart blev vit och konstaterade att han kanske inte ägnat det ena eller andra administrativa problemet den uppmärksamhet som det förtjänade.

En klippa var Erik Höök. Han spelade stor roll för kvaliteten på de produkter som vi åstadkom under min chefstid vid institutet. I arbetet med att få fram manuskripten spelade givetvis sekreterarna stor roll. Först Lars Nabseth och sedan Lars Kritz.

När jag på det här sättet uppehåller mig vid olika namn har jag en tendens att ta fram sådana som kan tänkas vara kända av en vidare krets. En avgörande roll spelade emellertid alla de, som såg till att de insamlade materialen blev sorterade, tabellerna ifyllda och rättade och manuskripten utskrivna och korrekturlästa. Detta var före datorernas tid och arbetet var omfattande. De flesta som gjorde det var kvinnor. Den centrala personen i det sammanhanget var Ruth Wiklund-Ellestad. Hon började som räknebiträde i mitten på fyrtioalet och hade varit trettio år vid institutet när hon 1974 lämnade med pension.

Några år efter hennes ankomst kunde man bekymrat konstatera att institutets finanser råkat i viss oordning. En del av tillgångarna visade sig ha blivit investerade i en kosterbåt, som dessutom befann sig i sjunkande tillstånd. Det var definitivt inte bra alls och härvan borde snarast klaras upp. Eftersom Ruth uppenbarligen hade en del kunskaper i bokföringens praktiska mysterier fick hon uppgiften och på kort tid hade hon bringat reda i räkenskaperna. Under alla kommande år var det sedan hon som svarade för redovisningen och bokslutet och var min läromästare i dessa ting. Ruths lärdomar hade jag senare stor glädje av. Men Ruth var inte bara kamrer, utan också personalchef, den som skötte kontakterna med tryckerierna och mycket, mycket annat.

I verksamhet av det här slaget uppstår ständigt krisungar. Manus som inte blivit färdiga i tid, korrektur som måste levereras i morgon, fatala fel som upptäckts, varför en stor del av tabellerna måste göras om, folk som blivit sjuka och så vidare i all oändlighet. Bekymrade sitter vi inne på mitt rum och grubblar på hur vi skall klara upp saken. Med ett snabbt ryck är Ruth utanför dörren och har satt i gång med att ta itu med problemet.

Jonas Nordenson kom till institutet 1948, dvs. strax innan jag disputerade och sedan for till Amerika. Vi blev därför aldrig arbetskamrater vid institutet. Desto mer fick jag med honom att göra inom SNS, där Jonas var en aktiv styrelseledamot, och sedan som diskussionspartner, då jag kom tillbaka till institutet. Vi höll en nära kontakt under alla mina år som bankdirektör. Jonas blev så småningom direktör i Svenska Bankföreningen, där jag var styrelsemedlem och i olika omgångar ordförande.

Jonas var nog den mest briljanta person som jag träffat, men han var samtidigt en olycklig människa. Få kunde som han sammanfatta en diskussion så att vi alla kände att det här är kvintessensen av det vi ville ha sagt, även om vi inte kunde formulera det lika bra och väl som Jonas. Men när han skulle sätta ner sina tankar

på papperet då knöt det sig för honom och tvivlets svartalfer började gnaga honom. Han skyggade inför att formulera några definitiva slutsatser av sina resonemang och kände så starkt trycket att han förväntades åstadkomma något som inte bara var bra, det skulle också vara lysande. Varifrån trycket bland annat kunde komma var inte så svårt att föreställa sig om man mött hans far, den oerhört dominerande industriledaren och docenten i fysikalisk kemi – Harald Nordenson. Jonas kom därför aldrig att under sitt liv sätta de djupa spår, som många väntade sig och han själv så gärna ville.

En person som inte kunde karakteriseras som briljant och blixtrande, men som sannerligen kommit att sätta djupa spår var Erik Dahmén. I slutet på fyrtioalet höll vi båda på med vårt avhandlingsarbete vid institutet. När det körde ihop sig var det en lisa att gå in till Erik och börja prata om de problem man hade. På sin trygga halländska började han sätta sig in i svårigheterna och försöka bena upp dem. Det gick inte fortare än man lätt hängde med, när han envist borrhade sig vidare. Det är väl inte minst denna envishet som lett till att hans insatser fått sådan betydelse. År efter år har han ihärdigt och konsekvent tagit upp vissa problem, som han starkt känt är av väsentlig betydelse. Erik var en litterär ekonom, det vill säga han var inte intresserad av de avancerade matematiska analysmetoder som på senare tid dominerat den akademiska forskningen. Långa tider kan det därför verka som om han var vid sidan om den egentliga diskussionen. Men Erik lät sig inte påverkas, utan från sina utgångspunkter tog han upp och analyserade de problem som enligt hans mening var de viktiga och uppmanade sina kolleger att komma ut ur den matematiska ”redskapsboden”.

Långt före de flesta av oss insåg han allvaret i miljöproblemen och introducerade idén att ”sätta pris på miljön”.

Under åren talade vi mycket med varandra; inte minst talade vi om företagare. Vad som utmärkte sådana och hur de fungerar. Vi hade härvid ett oss närliggande fall att begrunda. Samtalen med Erik om vårt studieobjekt – Marcus Wallenberg – och dennes göranden och låtanden, var inte bara lärorika utan innebar också att jag genom Erik kunde till höga vederbörande försöksvis framföra vissa tankar och idéer och få tillbaka en del matnyttiga informationer. Samtalen om MW blev inte mindre givande under alla de år då han inte längre var min ordförande, utan först min samarbetspartner inom bankväsendet och därefter min främste konkurrent. Allt givetvis inom de snäva gränser som banksekretessen sätter.

Det är naturligt att man inom näringslivet under den mångåriga socialdemokratiska eran kände sig alltmer tillbakaträngd och orättvist behandlad genom olika ingripanden från de styrandes sida. I remissvar och genom uppvaktningar protesterade man. Samtidigt kändes det, som jag tidigare varit inne på, torftigt att bara säga nej och inte själv ha ett program för hur olika samhällsproblem

skulle angripas. Med jämna mellanrum kom därför tanken upp under 1950- och 60-talen att näringslivet skulle be ett antal unga ekonomer och samhällsvetare sätta sig ner och skriva ett Näringslivets program. Flera sådana försök gjordes och tillsammans med Erik Dahmén och Jonas Nordenson har jag deltagit i flera diskussionsgrupper, som haft detta mål. Det var utomordentligt roliga och givande övningar för deltagarna, men så mycket resultat blev det inte.

Vad berodde detta på? Hämmades vi av medvetandet att vi aldrig skulle få våra uppdragsgivare med på våra förslag och att ett framläggande av dem kunde ha negativa konsekvenser för oss själva? Jag tror faktiskt inte det. Vi kände oss i hög grad oberoende. Det var nog något annat.

Förklaringen till vårt tillkortakommande var helt enkelt att vi var barn av vår tid och inte förmådde att höja oss ur den och se vår värld utifrån och med friska ögon. På samma sätt är det naturligtvis i dag. Vi är lika fångna av dagsproblemen, den aktuella diskussionen och den gängse bilden av verkligheten. I efterhand kommer vi att förvåna oss över att vi hade en så skev bild av verkligheten och inte insåg vad som verkligen var på gång och vilka slutsatser vi borde ha dragit. Så kommer det alltid att vara, men det är ett värde att inse det och därmed kanske få ökade möjligheter att tänka nytt och friskt.

När det gäller de ekonomiska vetenskaperna tror jag faktiskt risken för att alla anpassar sig till de vid varje tillfälle konventionella synsätten snarast har ökat och att avvikande idéer får svårare att göra sig gällande. Det finns en påtaglig tendens att mer systematiskt än tidigare bedöma unga forskares kvalitet efter antalet publicerade uppsatser i välrenommerade vetenskapliga tidskrifter. Under sådana omständigheter har naturligtvis forskarna all anledning att bygga vidare på de idéer som omfattas av de etablerade forskarna inom deras gren av vetenskapen. Att hålla sig väl med ”forskarsamhället” – i sig ett talande uttryck – blir mycket väsentligt.

EFTERTANKAR NEDTECKNADE I NOVEMBER 2008

Jag var knuten till IUI under de femton åren mellan 1945 och 1960, med undantag av två och ett halvt år då jag var stipendiat i Amerika och sedan chef för SNS. Skildringen ovan är skriven 1996, det vill säga 36 år efter att jag lämnat institutet. När jag i dag läser igenom texten är det nästan 50 år sedan jag slutade och väl det för huvuddelen av tiden. Minnet har alltså haft god tid på sig att blekna. Men det har det inte. Händelserna och människorna står mycket levande för mig och jag fylls av glädje och tacksamhet för att jag en gång hade turen att bli knuten till institutet.

Under krigsåren var det sparsamt med undervisning i samhällsvetenskaperna

vid Stockholms Högskola. Skulle man lära sig något fick man själv ta itu med litteraturen. Jag skriver på flera ställen i texten att IUI har varit min *Alma Mater* och det är verkligen sant. Den utbildning och fostran jag fått som forskare skedde i mycket stor utsträckning inom IUI. Jag har svårt att tänka mig en bättre utbildningsmodell än att samtidigt som man arbetar med egna undersökningsuppgifter ständigt ha tillgång till mer erfarna forskare med vilka man kan diskutera och pröva de problem och idéer som man har. De ungdomar som i dag knyts till IFN upplever rimligen samma sak.

På min tid var vi inte i så liten utsträckning tvungna att gå ut på fältet för att få tag på de primäruppgifter vi behövde. Numera finns på ett helt annat sätt sådana uppgifter i olika datoriserade register och forskaren kan göra jobbet sittande vid datorn i sin kammare – en fördel men också en nackdel. Jag upplevde alltid mycket starkt att det var först när man gav sig ut på fältet och träffade de människor som var forskningens föremål som man riktigt begrep problemen och fick möjlighet att frigöra sig från konventionella synsätt. Jag tror det är en viktig uppgift för IFN:s ledning att stimulera forskarna att ge sig ut på fältet och få kontakt med primärmaterialet. Förmodligen kommer de att vara en smula motsträviga.

När jag tänker på vad jag åstadkommit som praktiker är det tydligt för mig att det i stor utsträckning har sin grund i de insikter jag fick, de resultat jag kom till och den människa jag blev under åren vid IUI.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar m.fl. (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1968), *Sätt pris på miljön: Samhällsekonomiska argument i miljöpolitiken*. Stockholm: SNS.
- Höök, Erik (1955), *Tjänstemännen och den industriella omvandlingen*. Stockholm: IUI.
- Höök, Erik (1962), *Den offentliga sektorns expansion: En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–58*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Rundblad, Bengt G., Karl-Olov Samuelsson och Jan Wallander (1956), *Bilägaren och bilen*. Stockholm: IUI.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering*. Doktorsavhandling. Stockholms Högskola.
- Wallander, Jan (1948), *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Stockholm: IUI.
- Wallander, Jan (1956a), ”Samhällsplanering och industrilokalisering”. *Plan*, årg. 11, nr 1, 1–7.
- Wallander, Jan (1956b), ”Långtidsprogrammet och verkligheten”. *Skandinaviska Banken Kvartalsskrift*, årg. 37, nr 2, 50–58.
- Wallander, Jan (1958), *Studier i bilismens ekonomi*. Stockholm: IUI.

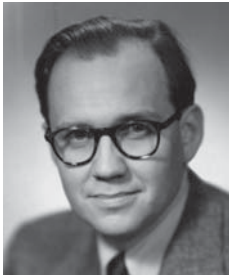
Wallander, Jan (1962), *Verkstadsindustrins maskinkapital. En studie av dess sammansättning och av maskiners åldrande och död*. Stockholm: IUI.

Wallander, Jan (1995), *Budgeten – ett onödigt ont*. 2:a reviderade upplagan. Stockholm: SNS Förlag.

Wallander, Jan m.fl (1954), *Svensk television – efterfrågan, tillverkning, import. En prognos* (kompendium). Stockholm: IUI.

Wallander, Jan m.fl. (1955), *Industrien och förgubbningen*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

Jan Wallander är född 1920. Han kom till IUI 1945 och skrev där doktorsavhandlingen *Flykten från skogsbygden* (1949). Efter att först ha varit forskningschef och sedan vd för SNS återkom han 1953–61 till IUI som vd. Under denna tid gjorde han flera större egna studier, bl.a. *Studier i bilismens ekonomi* (1958) och *Framtidsperspektiv för svensk industri* (1961).

Jan Wallander lämnade den akademiska banan 1961 när han blev vd för Sundsvallsbanken. 1970 blev han vd för Handelsbanken och därefter styrelseordförande 1979–91. Numera är han hedersordförande.

Jan Wallander har skrivit ett flertal böcker om sin syn på företagsledning och ledarskap. Här kan bl.a. nämnas: *Ledarskap: teorierna och verkligheten* (1990) och *Budgeten – ett onödigt ont* (1994). Sina tankar och erfarenheter sammanfattar och utvecklar han i sin senaste bok *Med den mänskliga naturen – inte mot. Om att leda och organisera företag* (2002).

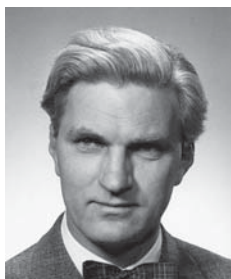
Han har också givit ut memoarerna *Livet som det blev: en bankdirektör blir till* (1997) och *Forskaren som bankdirektör* (1998).

Genom sitt mångåriga engagemang och ordförandeskap i Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse och Tore Browaldhs Stiftelse har han främjat forskning inom det ekonomiska området i Sverige.

KAPITEL 6

RAGNAR BENTZEL: FORSKAREN, HANDEDAREN, VÄNNEN

VILLY BERGSTRÖM

Ragnar Bentzel hade inga ovänner. Han hade en sällsynt läggning för humor, självironi och vänlighet. Han intervjuades en gång på 1980-talet av en fåkunnig journalist som kallade honom för "demonprofessor". Längre från verkligheten kan man inte komma. Journalisten hade sett den yviga, vita kalufsen och dragit fel slutsats.

När Ragnar, kallad av fakulteten – vännerna kallade honom Naja – tillträdde professuren i Uppsala 1966, ändrades hela stämningen vid nationalekonomiska institutionen. Där hade den charmige och råbegåvade Tord Palander styrt enväldigt och erratiskt. Ragnar tillförde trygghet.

Det mest utpräglade och särskiljande draget hos Ragnar, jämfört med de flesta akademiska kollegor, var prestigelösheten. Ragnar kunde berätta dråpliga historier om sina egna tillkortakommanden och om löjliga situationer han hamnat i. Det gjorde han aldrig om andra, bara om sig själv. Märkligt nog förenades detta drag med en viss osäkerhet, trots att han var, som det heter, trygg i sig själv.

Allt detta kombinerades med ett sällsynt skarpsinne och en djup vetenskaplig begåvning. Hur blir man sådan? Vad betyder det genetiska arvet och vad beror av miljön? Vilken bakgrund hjälper till att forma dessa tilltalande egenskaper? Jag kan naturligtvis inte svara på det. Kanske finns några ledtrådar i uppväxten.

Ragnars far, Hjalmar Bentzel, kom från en mjölnarsläkt i Skåne. Hjalmar flyttade som ung till Göteborg, där han etablerade sig som grosshandlare i spannmål. Han blev framgångsrik. Två år före Ragnars födelse, 1917, köpte Hjalmar en stor egendom, Hulan, i Aspen i Lerums kommun utanför Göteborg. Hjalmar

utvecklade herrgården genom köp av skog, såg och åkermark. Läget just utanför Göteborg gav upphov till ansenliga värdesteeringar.

Ragnar var ett av fyra syskon i denna välbärgade familj. Han gick på latinläroverket i Göteborg, där han vid sidan av studierna ägnade sig åt friidrott samt – inte utan framgång – bandy och tennis. Tennis fortsatte han med ända tills en höftoperation sent i livet satte stopp.

Ragnar dog 2005, 86 år gammal. Licentiatexamen avlades 1947 vid 28 års ålder. Han disputerade 1953 och utnämndes 1959 till professor vid Handelshögskolan i Stockholm. Ragnar lämnade professuren där 1961 för att bli chef för Industriens Utredningsinstitut (IUI) där han stannade tills han kallades till professuren i nationalekonomi vid Uppsala universitet 1966. Ragnar valdes in i Kungliga Vetenskapsakademien 1972 och var under 15 år sekreterare i priskommittén för nobelpriset i ekonomi.

Ragnar började sin akademiska bana med studier i matematik och statistik. Licentiatavhandlingen skrevs i ämnet statistik, på svenska. Mitt referat nedan av artikeln, skriven tillsammans med Herman Wold i *Skandinavisk Aktuarietidskrift*, baseras på Ragnars licentiatavhandling. Ragnar gick senare in för nationalekonomi. Hans akademiska lärare var Herman Wold, statistikprofessor i Uppsala och, framför andra, den av Ragnar högt uppskattade Erik Lindahl, professor i nationalekonomi i Uppsala. Bent Hansen, den danske ekonom som sedermera blev chef för Konjunkturinstitutet och slutligen professor vid Berkeley i Kalifornien, betydde mycket för Ragnar under forskarutbildningen.

FORSKNINGEN

Ragnar Bentzels vetenskapliga produktion omfattar statistisk och ekonometrisk teori, ren ekonomisk teori, doktrinhistoria och ett stort antal empiriska arbeten. Han skrev en licentiatavhandling som handlade om betydelsen av ekonomiska modellers struktur för valet av statistisk estimeringsmetod. Avhandlingen skrevs på svenska men avkastade två vetenskapliga artiklar på engelska, en tillsammans med Herman Wold och en annan tillsammans med Ragnars vän och studiekamrat, Bent Hansen. Den förstnämnda artikeln är svåråtkomlig, tryckt i *Skandinavisk Aktuarietidskrift* 1946. Den andra kom i *Review of Economic Studies* 1954–55. Ragnar var här involverad vid fronten av den ekonometriska debatten i diskussioner med storheter som Trygve Haavelmo, Jan Tinbergen och Tjalling Koopmans.

Frågan gällde hur ekonometriska modeller skall konstrueras, om variablerna i en modell kan tillåtas påverka varandra simultant inom en och samma period eller om modellerna skall konstrueras som logiska kausala kedjor, s.k. rekursiva system, där variabler i en period påverkar variabler endast i efterföljande perio-

der, eller i samma period men då blott i en riktning. Vid estimering av parametrar i den första typen av modeller fallerar den enkla standardmetoden den s.k. minsta-kvadratmetoden (OLS). Tryggve Haavelmo bevisade att den gav upphov till oklarheter om vad som estimeras. För den andra typen av modeller, kausala kedjor, visade Bentzel och Wold att OLS fungerar lika bra som s.k. *maximum likelihood*, och alltså inte snedvred de estimerade resultaten.

Problemet gäller inte bara hur man bör bygga ekonometriska modeller utan också vad som är möjligt med hänsyn till hur det statistiska materialet ser ut. Rena kausalkedjor ställer mycket större krav på datatillgång än de simultana, interdependenta modellerna. Data är ju ofta aggregerade över tiden, exempelvis årsdata över BNP, konsumtion och investeringar. I sådana fall verkar simultanitet vara det enda rimliga, då tidsperioden är så lång att det hinner pågå ömsesidig påverkan inom tidsperioden, t.ex. så att konsumtionen påverkar BNP samtidigt som BNP påverkar konsumtionen. Relationerna mellan de variabler som bestäms av en modell kan då inte ges en kausal tolkning. För att bygga rena kausalkedjor måste data disaggregeras över tiden, till så korta perioder att påverkan mellan variablerna bara kan gå i en riktning. Problemet blir då främst en fråga om tillgången på data. Stockholmskolans makroteori utgjordes av enkla kausala kedjor, som teorin framställdes exempelvis i Erik Lindahls *Studies in the Theory of Money and Capital* från 1939.

I uppsatsen med Bent Hansen visar författarna att en grundmodell kan vara en kausal kedja, eller som det heter rekursiv, vid korta periodlängder, men att förlängningen av periodlängden för de använda statistiska dataserierna introducerar simultanitet mellan de i modellen bestämda variablerna. Det betyder att de data som oftast finns tillgängliga gör minsta kvadratmetoden olämplig vid regressionsanalys.

AVHANDLINGEN

Efter licentiatavhandlingen och artiklarna 1946 och 1954–55 återvände Ragnar aldrig till renodlade statistiska och ekonometriska problem. Fast avhandlingen, på vilken Ragnar disputerade 1953, innehöll en teoretisk genomgång av olika mått på inkomstfördelningars skevhet. Avhandlingen, som utkom 1952, heter *Inkomstfördelningen i Sverige* och är ett omfattande och gediget empiriskt arbete om olika aspekter på vårt lands inkomstfördelning under 1930- och 40-talen. Den förblev länge ett standardverk inom ämnesområdet och är i Sverige hittills oöverträffad vad gäller omfattning och klarhet. Vid tiden för publiceringen var den nog oöverträffad även internationellt, vad gäller omfattning och noggrannhet.

I en försiktig kommentar gjorde dock Ragnar misstaget att förutsäga att den skattepolitiska utjämningen av den vertikala inkomstfördelningen knappast skul-

le fortsätta, däremot förutsade han att den automatiska utjämningen skulle fortsätta. Den skulle följa av omflyttningen av arbetskraft från jordbruk till industri, det faktum att större förmögenheter beskattades och att den allmänna demokratiseringen medförde utbyggd socialpolitik. Vad gäller de senare förutsägelserna fick Ragnar rätt.

I avhandlingen lanserade Ragnar, tillsammans med andra mått på ojämnheten hos en inkomstfördelning, den s.k. maximala utjämningskoefficienten. Det måttet anger hur stora inkomster som måste överföras från de välbeställda (de som har högre inkomst än medelinkomsten) till de mindre välbeställda (de under medelinkomsten) för att alla skall få samma inkomst. Ragnar föredrog detta mått, på grund av dess enkelhet och därför att måttet har en värdemässig välfärdstolkning. Svagheten är möjligen att måttet är helt okänsligt för omfördelningar mellan individer ovan respektive under medelinkomsten. De flesta andra mått är komplexa och svåra att tolka intuitivt. Ursprunget till detta mått var en idé från Erik Lindahl.

Det säger något om kvalitetskraven på doktorsavhandlingar vid början av 1950-talet att Ragnar bara erhöll betyget *Ba*, ett betyg som inte gav docentkompetens. Men det var en överenskommelse med läraren Erik Lindahl att avhandlingen skulle läggas fram med det lägre betyget för att spara tid.

Avhandlingen fick inte många efterföljare. Området är svårbehandlat, tungt empiriskt och ligger lite vid sidan av den ekonomiska teorins kärnområden.¹ Den skevs på svenska vid IUI, som en del av den statliga Penningvärdeundersökningen och utgör inledningen till Ragnars många omfattande empiriska arbeten.

Ragnar själv, däremot, återkom till fördelningsproblematiken 1970 i en uppsats publicerad i tidskriften *Review of Income and Wealth*. Ragnar frågar sig där hur meningsfulla olika inkomstfördelningsstudier är. Att inkomstfördelningen tilldrar sig politiskt intresse beror på dess förmenta betydelse för konsumtionsfördelningen i samhället och i sista hand för fördelningen av ”välfärden”. Ragnar anger flera skäl varför inkomstfördelningen har föga informationsvärde för fördelningen av konsumtionen och än mindre för välfärden; ungdomar bor kvar hemma, män gör militärtjänst och några lever på ärvda förmögenheter.

Han byggde vidare på en uppsats han skrivit för IARIW (Bentzel 1957b) där han konstruerat ett fördelningsmått som tar hänsyn till det faktum att inkomstfördelningsmåttan är motiverade av den relation som finns mellan inkomstfördelningen och konsumtionsfördelningen. I uppsatsen från 1970 tillämpar han samma metod för att belysa inkomstfördelningen med hänsyn till dess relation till välfärdsfördelningen. Analysen är teknisk-matematisk, men utgångspunkten lik-

¹ Roland Spånt var student till Ragnar och doktorerade på studien *Den svenska inkomstfördelningens utveckling* (Spånt 1975).

nar den maximala utjämningskoefficientens. Analysen är abstrakt och kan inte lätt tillämpas empiriskt, men den belyser bristerna i traditionella fördelningsstudier.

KONSUMTIONSSUDIEN VID IUI

Från 1948 var Ragnar anställd vid IUI i olika omgångar. 1961 blev han, som nämnts, institutets chef. Det skrevs många fina doktorsavhandlingar under den tid Ragnar var chef. IUI förblev under Ragnars ledning den ledande institutionen i Sverige vad gäller empirisk forskning i nationalekonomi. Han stannade vid IUI till 1966, då han kallades till professuren i Uppsala.

Slutet av 1950-talet var en produktiv period för Ragnar Bentzel. Han skrev då både omfattande empiriska verk och teoretiska uppsatser. Det största arbetet är studien *Den privata konsumtionen i Sverige 1931-65*, genomförd vid IUI. Boken utkom 1957 och omfattade prognoser för olika slags privat konsumtion fram till 1965. Studien är den första i sitt slag i Sverige med en uppdelning på ett 60-tal varugrupper. Datamängden var alltså omfattande och Ragnar höll ihop detta projekt med sju medarbetare. Metoden var regressionsanalys för uppskattningar av inkomst- och priselasticiteter. De viktigaste förklarande variablerna var inkomstnivå, befolkningens storlek och priser. Tidsseriedata jämfördes med estimat från de statliga levnadskostnadsundersökningarna och annat tvärsnittsmaterial och liknande studier från andra länder än Sverige. Det visade sig när tiden gick att prognoserna stämde väl med utfallen.

TEORETISKA UPPSATSER

1956 utkom en festskrift till Ragnars lärare Erik Lindahl. Ragnar bidrog med en teoretisk studie, "Om aggregation av produktionsfunktioner". I makroekonomisk teori används produktionsfunktioner ofta som om t.ex. nationen, näringslivet eller industrisektorn vore *ett* ekonomiskt subjekt, som eftersträvar vinstmaximering ungefär som ett enskilt företag, men med endast en produkt på programmet. Produktionsvolymen bestäms av insatserna av arbetskraft och kapital samt av den tekniska utvecklingen. På det sättet används produktionsteorin i analogi med dess användning i mikroteorin för ett enskilt företag. Man använder t.ex. som villkor för jämvikt på arbetsmarknaden, att det råder överensstämmelse mellan arbetskraftens marginella produktivitet i samhället som helhet och reallönen.

Frågan som Ragnar behandlade är om man med aggregat av variabler för hela eller stora delar av samhället kan arbeta på samma sätt som med individdata. Bara att mäta kapitalmängden i samhället som ett realt bestånd, "en volym", bestämd av tidigare investeringar är inte heller det en lätt sak. Ragnars resultat är att det behövs mycket speciella villkor för att det skall vara möjligt att arbeta med aggregerade produktionsfunktioner. Men makroanalysen, som alltid medför

aggregationer, behöver inte vara ofruktbar om den kompletteras med analys av de speciella effekter som följer av att aggregerade data alltid är mer eller mindre inadekvata, t.ex. relativprisförändringar (något som sällan sker). Uppsatsen är tämligen teknisk och skrevs på svenska.

Ragnars uppsats ”Produktivhetsproblemet i den penning- och lönepolitiska diskussionen i vårt land” är en utförlig doktrinhistorisk redogörelse för den diskussion bland ekonomer, som startade med vår världsberömd lundaprofessor Knut Wicksells studie *Geldzins und Güterpreise* redan 1898. Det var en debatt som med olika intensitet pågick ännu in på 1950-talet. Ragnars uppsats trycktes i *Ekonomisk Tidskrift* 1956.

Frågan gällde huruvida produktivitetstillväxten i samhällsekonomin borde medföra prisstabilitet och stigande löner eller fallande priser och konstanta löner. Diskussionen tog fart när Knut Wicksell och David Davidson, professor i nationalekonomi i Uppsala, kom att inta olika ståndpunkter.

För Knut Wicksell representerades monetär jämvikt av stabila priser. Under världskriget 1914–1918 pågick en snabb försämring av penningvärdet. Prisnivån steg då med 140 procent eller ungefär 25 procent per år. Trots att monetär jämvikt representerades av stabila priser rekommenderade Wicksell efter första världskriget ett prisfall, som skulle möjliggöra återknytning av kronan till guldpriset vid 1914 års nivå. Wicksells motiv var rättvisa. Folk som sparat t.ex. i obligationer hade ju fått se sina förmögenheter urholkade av prisstegringarna under kriget. Av rättviseskäl borde priserna sänkas så att förmögenheterna kunde återfå tidigare realvärde.

Politiken drevs faktiskt igenom så att Sverige, som första land i världen, återknöt till guldpriset från 1914 precis efter tio år. Löner och priser sänktes genom en drastisk konjunkturedgång efter kriget. Följden blev massarbetslöshet, produktionsbortfall och misär.

Precis Wicksells argument för återknytning av valutan till 1914 års guldpris låg bakom ”Davidssons norm”, att priserna genom penningpolitiken, borde styras så att de utvecklades omvänt proportionellt mot produktiviteten. Vid stigande produktivitet borde priserna falla i samma mån och nominallönerna hållas konstanta. På så sätt skulle inte bara löntagarna utan även pensionärer med förmögenheter i obligationer eller vanligt banksparande få del av standardstegringen. Diskussionen fick betydelse för regeringens politik efter andra världskriget och för lönepolitiken.² Davidssons norm återfinns klart formulerad i *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* liksom i Proposition 252 till 1944 års riksdag. Finansminister Ernst Wigforss låg bakom båda publikationerna.

² Se också kapitel 2 i min bok *Rättvisa, solidaritet och anpassning. Landsorganisationens ekonomiska politik under fem årtionden* (Bergström 2007).

Ragnars genomgång är en bred redovisning av den debatt där många framstående ekonomer deltog, bl.a. Erik Lindahl, Gunnar Myrdal, Dag Hammarskjöld och Erik Lundberg. Davidssons norm kan närmast sägas innebära, i jämförelse med dagens penningpolitiska inflationsmål på två procent, att den nominella BNP-utvecklingen hålls konstant.

POLITIKORIENTERADE BIDRAG

Ragnar syftade aldrig direkt till att publicera sig i internationella tidskrifter, något som i dagens forskarvärld är en bjudande, helt dominerande uppgift. Ragnar, liksom den äldre professorskollegan Erik Lundberg, och flera med dem, skrev ofta på svenska i alla möjliga och omöjliga publikationer. Jag frågade en gång Erik Lundberg om detta. Han svarade att när han utbildades som forskare på 1930-talet fanns det knappast något finare att skriva i än svenska publikationer, t.ex. *Ekonomisk Tidskrift*, föregångaren till *Scandinavian Journal of Economics*. De bästa forskarna i nationalekonomi fanns i Sverige och möjligen i övriga Skandinavien. Det fanns ingen anledning att söka sig utomlands för att bli tryckt, sådan var inställningen.

Ragnar tillhörde en yngre generation än Lundberg, Myrdal, Ohlin och Lindahl. Hans generation levde i brytningen mellan den nationella och internationella orienteringen av ämnet nationalekonomi. På 1950- och 60-talen hade den internationella inriktningen av publiceringen slagit igenom och USA blivit den ledande och dominerande nationen inom den ekonomiska forskningen. Ragnars generation och de tidigare nämnda forskarna var policyorienterade, dvs. mindre inomvetenskapligt inriktade än dagens nationalekonomer. Man sökte främst sina problem i verkligheten, utan att i lika hög grad som blev vanligt senare, sträva efter anknytning till den pågående inomvetenskapliga debatten.

Under IUI-tiden arbetade Ragnar med många praktiska frågor och politikproblem. 1957 analyserade han orderstatistikens uppläggning i verkstadsindustrin och vilka ändamål den kan användas för, i den lilla skriften *Verkstadsindustrins orderstatistik*, utgiven av IUI. Det är svårt att tänka sig att en ung forskare i dag skulle ägna tid åt sådant.

1963 skrev Ragnar tillsammans med Assar Lindbeck och Ingemar Ståhl den lilla boken *Bostadsbristen. En studie av prisbildningen på bostadsmarknaden*. Boken behandlar både bostadsmarknaden och byggmarknaden och hur dessa samspelar.

Bostadsmarknaden utmärks av ett trögrörligt bestånd av bostäder, som visserligen kan byggas om och utökas över tiden, men i relation till hela bostadsbeståndet är de årliga förändringarna av bostadsutbudet mycket små. Detta ger denna marknad speciella egenskaper.

Hyresregleringen med hyror under nivån på en fri marknad gav upphov till bostadsbrist med köer. Eftersom hyressättningen baserades på historiska produk-

tionskostnader i byggsektorn uppstod en hyressplittring i jämförelse med en efterfrågestyrd hyressättning, som skulle ge olika hyror beroende på bostadskonsumenternas preferenser vad gäller läge och attraktivitet i övrigt, inte de historiska produktionskostnaderna.

Genom de regleringar, som rådde i Sverige på 1950- och 60-talen, var hyrorna alltså tämligen oberoende av bostadskonsumenternas värderingar med hänsyn till läge, kommunikationer och andra förhållanden. (Detta gäller i stort sett fortfarande för hyreslägenheter.) Författarna pläderade för en övergång till marknadshyror kombinerad med olika samhällsekonomiska insatser, som skatter och bidrag, för att motverka de fördelningskonsekvenser som marknadshyror skulle medföra.

Vid tiden för bokens publicering var den bostadspolitiska debatten intensiv och IUI-boken spelade en stor roll i denna. Den lyfte hela debatten. Bokens analys baserades på gängse modeller av utbud och efterfrågan på denna speciella marknad med ett på kort sikt närmast konstant utbud av lägenheter. Någon omprövning av hyresregleringen skedde dock inte förrän just i våra dagar, då lägesfaktorer och andra efterfrågekomponenter (försiktigt) skall ges en större roll i hyresbildningen.

Under 1950- och 60-talen gavs IUI vid flera tillfällen uppdraget att i samband med de statliga långtidsutredningarna (LU) belysa framtidsperspektiven för svensk industri. Ragnar spelade en viktig roll inom långtidsutredningarna som ledamot i LU 55 och LU 59. Han blev vikarierande ordförande i den fjärde långtidsutredningen (LU 59), den som avhandlade perioden 1960–65, när Ingvar Svennilson, som var utredningens ordförande fick ett internationellt uppdrag.³ Denna LU innehåller en omfattande studie, *Framtidsperspektiv för svensk industri*, som ingick som bilaga i SOU 1962:111, då Bentzel var institutets chef. Huvudansvarig för utredningen var Jan Wallander, IUI:s tidigare chef. Den byggde på omfattande enkätundersökningar och var av mycket hög klass. (Till denna LU skrev Ragnar den nedan behandlade uppsatsen om sparandets beroende av åldersfördelningen i samhället.)

1966 skrev Ragnar tillsammans med Jan Beckeman *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980*, också denna studie publicerades som en bilaga till LU, nämligen LU 65. Studien utgavs också som en separat skrift från IUI. Boken är en genomgång av framtidsutsikterna för alla viktiga industribranscher. Även denna studie är baserad på enkätundersökningar.

Författarna förutsåg en snabb utveckling för verkstadsindustrin med en upp- och nedbromsning för varven, gruvorna, järnverken samt skogsindustrin. Dessa retarder-

³ I Carl Johan Åbergs uppsats i denna volym skildras samarbetet mellan långtidsutredningarna och IUI, samt den roll Ragnar Bentzel spelade i dessa sammanhang (Åberg 2009).

rande branscher svarade vid mitten av 1960-talet för 50 procent av den svenska exporten och för att undvika problem med betalningsbalansen skulle verkstadsindustrin behöva expandera i mycket snabb takt. Författarna var tveksamma till möjligheterna att åstadkomma en så snabb ökning av verkstadsindustrin att den skulle kunna kompensera för de vikande branscherna. 1970-talet blev ju också ett årtionde med ständiga bytesbalansproblem och stora omstruktureringar av de näringar som utpekats som retarderande. Analysen höll mycket hög klass.

Ragnar deltog också i IUI:s ambitiösa utredning om den svenska varvsindustrins framtidsutsikter, publicerad 1970 som *Varvsindustrins problem. Efterfrågan – konkurrens – framtidsutsikter*. Bedömningen av industrins framtidsutsikter var positiva, därför att Sverige hade förmågan att bygga stora, tekniskt komplexa fartyg för exportmarknaderna. Det var en mindre lyckad framtidsbedömning, ty under 1970-talet kom varvsindustrin att i stort sett uttraderas i Sverige, delvis sammanhängande med stigande subventioner till varven i andra länder.

Här skall också nämnas att Ragnar under fyra år, 1979–80 till 1983–84, deltog i det arbete som bedrevs av SNS Konjunkturråd (1983–84 SNS Ekonomiska råd). Det var en brytningstid i Sverige med kostnadskriser, devalveringar, regeringsbyte och offentlig skulduppbyggnad. Rådet bestod av några av de bästa policyorienterade ekonomerna i landet och spelade en stor roll i den ekonomisk-politiska debatten under dessa år.

EKONOMISK TILLVÄXT

Ragnar Bentzel hade ett starkt intresse för ekonomisk tillväxt. En stor del av den senare delen av forskarkarriären ägnade han frågor relaterade till densamma. Ett par av de viktigaste bidragen inom ramen för tillväxt (i vid mening) publicerades i svåråtkomliga, föga spridda publikationer, varför de förblev okända för den internationella ekonomkåren.

De två viktigaste uppsatserna skrevs på svenska i en klar språkdräkt, läsbar för alla intresserade. Ragnar skrev själv om bortvalet av matematik: ”Att jag gått denna föga ortodoxa väg är betingat därav, att jag velat göra framställningen läsbar även för personer utan större matematiska insikter.” Detta skrev Ragnar om i sin uppsats ”Några synpunkter på sparandets dynamik” i *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg* (Uppsala universitets Årsskrift 1959:9). Sundberg var juridikprofessor i Uppsala.

Genom Keynes makroteori blev den privata konsumtionen, och därmed sparandet, viktiga vid analysen av samhällsekonomin. Konsumtionen står normalt för över hälften, ja i många länder för så mycket som 2/3 och till och med mer, av den totala efterfrågan i samhället. Bestämningfaktorererna bakom den privata konsumtionen är därför viktiga både ur konjunkturpolitisk synvinkel och som

styrmedel för den ekonomiska tillväxten. Efter det att Keynes bok *The General Theory of Employment, Interest and Money* hade publicerats 1936 kom en stor del av makroforskningen att ägnas åt den aggregerade konsumtionsfunktionen i samhällsekonomin.

Keynes hade framhållit att sparandets andel av inkomsten i allmänhet ökar med stigande inkomst. Flera forskare i Keynes efterföljd höll fast vid den hypotesen, som implicerar risk för en framtida stagnation, därigenom att det ökande sparandet skulle medföra bortfall av efterfrågan och sysselsättningssvårigheter, förutsatt att inte sparandet kompenseras av stigande investeringar. De kunde ju observera att vid en given tidpunkt var sparandet relativt högre hos personer med hög inkomst jämfört med personer med låg inkomst. Forskarna drog därav slutsatsen att samma fenomen skulle uppstå i samhället som helhet med stigande inkomster.

Detta synsätt kom snart att revideras. James Duesenberry, men även Franco Modigliani, formulerade teorier om den relativa inkomstens betydelse för sparandet. Fattiga hushåll spar lite eller inget, rika hushåll mycket. Det är detta sparandemönster som observeras vid så kallade tvärsnittsstudier (budgetstudier) vid en given tidpunkt, men det är en helt annan sak vad som sker med sparandet när inkomsterna stiger över tiden för alla grupper i samhället med den ekonomiska tillväxten. De relativt fattiga kommer att spara mindre än de relativt rika, men sparandet som andel av de totala disponibla inkomsterna behöver inte stiga. Framkomsten av ständigt nya varor motverkar sjunkande sparande.

En annan teori om sparandet lanserades av Milton Friedman, nämligen den om betydelsen av den permanenta inkomsten. Friedman tänkte sig att hushållens inkomster kan delas upp i en permanent del och i en tillfällig del, som adderas till den permanenta för att ge den aktuella inkomsten. Med permanent konsumtion avsåg Friedman den planerade konsumtionen, medan han antog att det finns en tillfällig del som kan betraktas som en restpost. Det är mellan den permanenta inkomsten och den permanenta konsumtionen som man kan vänta sig ett konstant förhållande, både i tvärsnittsstudier och vid inkomstutveckling över tiden. Dessa hypoteser avfärdade den risk för stagnation som var en viktig implikation av Keynes formulering.

Ragnar vände sig emot implikationen från dessa två teorier, att sparande och inkomster vid ekonomisk tillväxt skulle växa parallellt. Han introducerade i stället den s.k. generationseffekten som modifierar de ovan nämnda teorierna.

Tankegången är följande. Antingen målsparar hushållen för senare konsumtion eller också köper de på kredit, varvid sparandet inträffar efter konsumtionen. I båda fallen blir det fråga om ett tidsavstånd mellan sparandet och konsumtionen. För att klargöra sin tankegång tar Ragnar försäkringssparandet som exempel.

Det är därvid fråga om ett målsparande för framtida konsumtion. Han antar att det inte sker någon förändring i människors preferenser eller befolkningens sammansättning och att priserna förblir konstanta. Om människors inkomster i detta fall är stationära år efter år, uppstår inget nettosparande. Det som de aktiva generationerna betalar in som premier samt räntan på premiereserven motsvarar då precis de utfallande pensionerna. Försäkringspremierna är ju utformade så, för ett stationärt samhälle, att den aktiva befolkningens årliga sparande (premierna plus räntan) är lika stort som den passiva befolkningens förbrukning av de hop-samlade sparmedlen.

I ett samhälle med stigande inkomstnivå kommer de aktiva generationernas sparande däremot att överstiga de passiva generationernas förbrukning, så att ett nettosparande uppstår, förutsatt att sparviljan växer med inkomstens storlek. Ragnar visar också att det omvända gäller vid fallande inkomster, då blir nettosparandet negativt, mer negativt ju snabbare takten i inkomstminskningen är. Denna s.k. generationseffekt innebär att nettosparandet blir desto större ju snabbare inkomsterna ökar. Den tankegång som Ragnar exemplifierade med pensionssparande illustrerar en mekanism som är närvarande vid allt målsparande.

Jag går inte närmare in på analysen i denna originella uppsats, som alltså utgörs av en livscykelmodell, driven av befolkningsökningen och tillväxten i per capita-inkomsten. Generationseffekten blev senare allmänt känd genom en uppsats av Albert Ando och Franco Modigliani (1963). Ragnars uppsats hade då varit tryckt i fyra år i den anonyma årsskriften från Uppsala universitet 1959.

Ragnar återkom till sparandeproblematiken 1983. Han skrev då en uppsats tillsammans med Lennart Berg, docent vid Uppsala universitet, ”The Dynamics of National Saving and Wealth” publicerad i *Proceedings of a Conference held by the International Economic Association at Bergamo, Italy*. Uppsatsen redovisar ekonomiska test av det nationella sparandets bestämningsfaktorer.

I samklang med den uppsats som ovan refererats fann de i sina tester att inkomstillväxten är en viktig bestämningsfaktor för hushållens sparkvot, men också för hushållens nettoförmögenhet. Däremot fann de inga avgörande effekter från förändringarna av åldersfördelningen i samhället. Vidare upptäckte de, något förvånande, att pensionärerna i Sverige har påverkat hushållens sparkvot positivt, så att en inkomstomfördelning till förmån för pensionärerna skulle ha höjt hushållens sparkvot under perioden för undersökningen, 1950–1979.

Den andra uppsatsen om sparandets bestämningsfaktorer, som jag nämnde inledningsvis i detta avsnitt, är normativ. Denna originella uppsats, liksom den om generationseffekten vid sparandet, publicerades också i en föga spridd publikation, nämligen 1968 i en festskrift till universitetsrektor Torgny Segerstedt. Uppsatsen hade ursprungligen skrivits för den statliga långtidsutredningen 1960.

Ragnar undersökte där möjligheterna att bestämma den optimala investeringskvoten i samhällsekonomin, alltså vilken den bästa nivån (från välfärdssynpunkt) är på andelen investeringar av BNP. Detta var ett problem som inte hade fått någon tillfredsställande lösning när Ragnar skrev sin uppsats 1960.

Det samhällsekonomiska problemet att bestämma en optimal sparkvot är helt olikt det problem som enskilda individer står inför vid sina sparbeslut. En enskild individ kan fatta ett sparbeslut, t.ex. att göra en banksättning, med förväntan om en viss avkastning och med vissheten om att det kapital som sparats kan disponeras när som helst. Sett från en enskild individs synpunkt förhåller det sig inte så vid samhällsekonomiska sparbeslut. Enskilda individer betalar alltid för offentliga investeringar, genom höjda skatter och därmed sänkt privat konsumtion eller genom sänkta utgifter för offentlig konsumtion. Det "belopp" som en individ då avstår från för att finansiera den offentliga investeringen kan aldrig återfås av den enskilde. Detta ställer högre krav på den offentliga investeringens avkastning sett från individens synpunkt än motsvarande privata investering. Ragnar liknar en offentlig investering vid att en enskild individ köper en obligation som är oinlöslig. För att någon skall vara villig att köpa en sådan obligation måste avkastningen vara högre än för en obligation vars nominella belopp när som helst kan återinlösas.

Men problemet ställer sig olika för individer i olika åldrar. För att en person i slutet av sitt liv skulle vilja köpa en oinlöslig obligation måste avkastningen vara mycket hög jämfört med en vanlig obligation. Avkastningen måste ju vara så stor att den under den återstående (korta) livstiden överstiger den gjorda investeringen. För att det skall vara en intressant investering för en ung person måste avkastningen visserligen vara högre än för en vanlig obligation – även för en ung person måste ju avkastningen inte bara ge en viss ränta utan också motsvara hela den gjorda investeringen – men den behöver inte vara så mycket högre som för en äldre person, eftersom en yngre person kan avnjuta investeringens avkastning under en längre tid. Ju yngre en person är desto mer vinner denne på att samhällets sparkvot stiger och därmed höjer framtida inkomster via ökad kapitalbildning.

Ragnar konstaterade att i en växande ekonomi med stigande inkomster kommer framtida generationer att ha det bättre ställt än de nu levande. Morgondagens 30-åringar kommer att få det bättre än dagens 30-åringar, morgondagens 40-åringar får det bättre än dagens 40-åringar osv. Varje kohort får högre inkomstnivå än den närmast föregående kohorten.

Om investeringskvoten höjs, med stigande framtida inkomster som följd, innebär det en inkomstomfördelning från äldre till yngre åldersklasser. De yngre hinner då få del av avkastningen av investeringen medan de äldre främst får betala utan att hinna "skörda frukterna" i samma utsträckning som de yngre. Det

innebär därmed att det sker en omfördelning från personer med relativt låga inkomster till personer med högre inkomster.

Ragnar gjorde tankeexperimentet att det sker en omröstning om sparkvoten, där medianväljaren med hänsyn till ålder faller utslaget. I ett räkneexempel visade han att, vid en investeringsökning med 12 procents internränta, skulle personer över 40 år rösta emot en höjning av investeringskvoten, personer under 40 skulle rösta för om alla individer drabbas lika av finansieringen och individerna handlar rationellt med egennyttan för ögonen. En väg ut ur denna generationskonflikt vore en differentiering av skattefinansieringen av investeringar efter ålder.

Tre generella slutsatser kommer ur analysen, alla av relevans för den långtidsutredning som uppsatsen skrevs för:

1. Motivet att höja investeringskvoten i samhället är större ju högre räntabiliteten är på den marginella investeringen.
2. Motivet för en höjning av investeringskvoten är lägre ju större andel av befolkningen som är nära eller över pensionsåldern.
3. Ju snabbare den ekonomiska tillväxten är, desto mindre är motivet för att höja investeringskvoten.

Ragnars uppsats är ett utnyttjande av medianväljarteoremet innan detta hade kommit till användning i ekonomisk teori. Uppsatsen är skriven utan formelapparat, så att vem som helst kan ta del av den, vilket är typiskt för mycket av Ragnars vetenskapliga produktion. Nya idéer, som visar sig ha långtgående implikationer, kan formuleras i enkel språkdräkt.

Vid mitten av 1960-talet ledde Ragnar en studie av tillväxten i den svenska ekonomin, som ingick i ett större sammanhang initierat från Stanforduniversitetet. Ur detta projekt framkom fyra licentiatavhandlingar. Ragnar själv arbetade länge med en sammanfattning av projektet. Resultatet blev ett flertal uppsatser, men kom inte att helt avslutas enligt de intentioner som han från början hade.

En svensk sammanfattning av Ragnars tillväxtforskning publicerades i festskriften till Marcus Wallenberg, *Industriell utveckling i Sverige. Teori och verklighet under ett sekel*. Boken är utgiven av IUI 1980. Ragnars uppsats heter "Svensk ekonomisk tillväxt 1870 till 1975". Den teoretiska modellanalysen finns i ett Working Paper från 1978, utgivet av nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet, "A Vintage Model of Swedish Economic Growth from 1870 to 1975".

På svenska kallar vi den typ av modell Ragnar använde för "årgångsansatsen". Denna typ av tillväxtmodeller är mycket rikare än de neoklassiska modellerna. Investeringsarnas tidsprofil spelar här en roll för produktionsvolymens utveckling. Kapitalförslitning och skrotning av kapital bestäms inom ramen för modellen.

Den tekniska utvecklingen delas upp i sådant som beror av att investeringar genomförs och sådan produktivitetsökning som uppstår utan investeringar. Det senare brukar kallas "Horndalseffekten" och beror av dagliga små förbättringar av produktionsmetoderna, av organisatoriska förändringar m.m. Vidare, i denna typ av modeller är det skillnad på möjligheterna till substitution mellan arbetskraft och kapital när investeringsprojekt planeras och efter det att projekten har genomförts.

Ragnars studie omfattar ett tidsspänn på över 100 år. Alla som sysslat med ekonomisk forskning inser vilka svårigheter datainsamlingen medför. Trots detta fick Ragnar ut intressanta och trovärdiga resultat av de simuleringar som han genomförde med modellen.

Modellen användes till att skriva fram den ekonomiska utvecklingen med hjälp av investeringsvolymens och kapitalräntans utveckling samt (åsatta) värdet före år 1870 på utnyttjade kapitalåtgångar, löneandel och den s.k. kapitalkoefficienten i nyproduktionen.⁴ Investeringar och ränta bestäms alltså inte av modellen, de är exogena faktorer som "driver" utvecklingen. Utan att utnyttja de tidsseriedata som modellen skall förklara framskrevs den ekonomiska utvecklingen för hela perioden 1870–1975 märkligt väl.

Vid framskrivningen av den ekonomiska utvecklingen utgick Ragnar från förutsättningen att den produktionsförbättrande tekniska utvecklingen är "arbetskraftsökande" (*labor augmenting*) och inte beroende av investeringsverksamhet. Det betyder att den tekniska utvecklingen ökar arbetskraftens effektivitet. Att han valde denna uppläggning avgjordes av det faktum att varje annat sätt att introducera teknisk förändring i modellen gav nonsensresultat. Ökad utbildning och allt bättre hälsa kan ha varit faktorer bakom den arbetskraftshöjande tekniska utvecklingen.

Några tydliga och intressanta resultat om den ekonomiska tillväxten i Sverige framkommer, t.ex. att den tekniska utveckling som får modellen att fungera är arbetskraftsökande, icke investeringsbundna framsteg, det som brukar kallas Horndalseffekter.⁵ Mellan 1870 och 1950 ökade arbetskraftens effektivitet med 1,5–2 procent per år, därefter fram till 1970-talet var produktivitetstegringen så hög som 4 procent per år, och inte mindre än 6 procent i industrisektorn. På 1970-talet föll den tillbaka till mer "normala" 2 procent.

1950- och 60-talen tycks ha varit exceptionella, kanske sammanhängande med Sveriges unika ställning på världsmarknaden efter kriget. Produktionsap-

⁴ Med kapitalkoefficienten menas kapitalets produktivitet, produktionsvolymen, dividerad med kapitalbeståndet i nyproduktionen.

⁵ Erik Lundberg satt i Fagerstakoncernens styrelse, när han upptäckte att produktiviteten steg med 2 procent per år under en femtonårsperiod vid anläggningen i Horndal, trots att inte en enda nettoinvestering hade vidtagits.

paraten var intakt och USA hade ett tekniskt försprång som kunde imiteras. En annan faktor var handelns liberalisering under dessa årtionden.

Ragnar jobbade lång tid med denna omfattande studie. Han fick inte ut den internationellt men den utgör ett viktigt bidrag till studiet av den svenska ekonomiska historien. Som vanligt är studien välskriven, noggrann och full av intressanta tolkningar av den svenska verkligheten.

LÄRAREN—HANDLEDAREN

Under forskarutbildningen efter licentiatexamen, hade jag privilegiet att ha två handledare, Ragnar Bentzel och Erik Lundberg. Den senare därför att jag deltog i ett litet projekt vid Handelshögskolan i Stockholm, som leddes av Lundberg. Det erbjöds inte några doktorandkurser i Uppsala vid den tiden och litteraturstudiet för doktorsexamen var egentligen bara den omfattande litteraturlista jag hade läst och tenterat av för Ragnar inför licentiatexamen. Däremot erbjöds seminarier och träffar på tu man hand för genomgång av manuskript och idéer.

Erik och Ragnar var mycket olika. I Eriks fall bestod handledningen av diskussioner om manuskript vid seminarier. Erik flödade av idéer och uppslag. Hans bidrag bestod inte särskilt mycket av detaljgranskning av manus. Snarare tog Erik manus som utgångspunkt för egna reflexioner och uppslag till alternativa ansatser och undersökningar. Den stackars doktorand som lydde varje vink från Lundberg kunde återkomma vid nästa seminarium och finna sig ställd inför en Lundberg som undrade vad doktoranden nu tagit sig för.

För att dra full nytta av Eriks handledning måste man vara ganska långt kommen, ha självförtroende och eget omdöme, annars hamnade man i ständiga återvändsgränder. Erik fick inte fram särskilt många doktorer under sin aktiva tid. Men Erik var spännande, uppslagsrik och humoristisk. Ibland tog humorn överhand med förödande resultat för någon stackars manusförfattare som närmast krossades.

Hur annorlunda var inte Ragnar! Han kunde komma med ämnesförslag, som då var väl genomtänkta. Han gav kanske inte mycket anvisning på metoder och litteratur i förväg men var desto värdefullare när något fanns skrivet. Ragnar kunde mycket matematik och upptäckte genast när något var galet. Men det var inte det viktiga, ty han trängde alltid in bakom formlerna, in i det ekonomiska innehållet. Det gick aldrig att komma förbi Ragnar med oklarheter i matematik och framför allt inte när det gällde det ekonomiska sakinnehållet. Det var just dessa egenskaper som visade Ragnars skarpsinne. Han rensade alltid bort onödig matematik. (Han använde själv aldrig matematik i "onödan".)

Erik framstod kanske genom sin snabbhet som briljantare men jag tvekar inte

att säga att Ragnar hade den djupare vetenskapliga begåvningen. Denna egenskap framgår av hans originella uppsatser om sparandet, som representerar ett nytt tänkande, utan direkta förebilder i litteraturen. För mig var det givande att ha två så olika handledare samtidigt.

Som jag nämnde fanns det just inget kursutbud ovanför trebetygsnivån (numera C-nivån) när jag gick forskarutbildningen. Men Ragnar föreläste vid enstaka tillfällen. Ragnar berättade om sin värderade lärare, Erik Lindahl, som var en framstående teoretiker. Lindahl har gjort viktiga bidrag till offentlig ekonomi, skatteteori, penningteori och makroteori. Lindahl var en dålig föreläsare, berättade Ragnar. Han framstod som osäker och virrig vid svarta tavlan. Han kunde skriva upp den enklaste formel, den för en rät linje, och börja sudda och flytta om parametrar och variabler. Ragnar funderade om Lindahl gjorde detta för att locka studenterna till aktivitet och diskussion. Men så var det nog inte. Det komiska är att när Ragnar beskrev Lindahl är det som om han beskrev sig själv. Ragnar var ingen vidare föreläsare.

Eftersom kurssystemet inte var utvecklat för högre studier skedde undervisningen i seminarieform. Där kom Ragnar med sitt skarpsinne mer till sin rätt. Ibland var han något okänslig för uppskärade och osäkra studenter i behov av uppmuntran. I några fall medförde det att begåvade studenter lämnade Uppsala i vredesmod efter någon seminarieövning. Detta berodde på, har jag kommit fram till senare, att Ragnar behandlade alla som jämlikar. Han kritiserade en ung doktorand som han skulle ha kritiserat en framstående kollega, vänligt men skarpt i sak.

På det stora hela var dock Ragnars fel att han var alltför snäll. En professor måste stålsätta sig och ibland rekommendera någon student att avbryta studierna och söka sig ut i yrkeslivet. Det tror jag aldrig Ragnar gjorde. Resultatet blev ibland årtal av harvande utan resultat, och det kunde gå så långt att vederbörande blev ett hopplöst fall även på arbetsmarknaden utanför universiteten.

Ragnar var duktig på att ordna finansiering genom stipendier och välbetald undervisning åt oss studenter. Han såg till att vi kom med på konferenser och utbyten. Institutionen företog på Ragnars initiativ resor till framstående lärosäten utomlands. Han organiserade ett regelrätt utbyte mellan University of Florida och Uppsala universitet, så att några av oss som kommit en bit i studierna blev gästprofessorer i Gainesville. Han låg tillsammans med Assar Lindbeck bakom att några av oss i Uppsala fick generösa Ford Foundation-stipendier till USA för hela familjer. Ragnar behöll hela tiden i Uppsala ett nära samarbete med sin gamla arbetsplats IUI, så att några studenter kunde skriva sina doktorsavhandlingar där med finansieringen ordnad.

ÖVRIG VERKSAMHET

Då och då anlätades Ragnar som föredragshållare av någon organisation inom näringslivet eller någon annan intresseorganisation. Han gjorde det inte för pengar, som han verkade rätt ointresserad av. Jag minns en morgon på 1960-talet när jag stötte på honom efter att han varit ute och talat. Han var helt upprörd. Kan Du tänka Dig, sa han, de försökte betala mig svart. Ragnar besjälades av den gamla ämbetsmannamoral, som länge präglade vårt land.

Ragnar anlätades av olika offentliga utredningar, några har nämnts ovan. Och han var, som jag nämnt, under några år engagerad i SNS Konjunkturråd. I alla sådana populärvetenskapliga eller utredningssammanhang tog han mycket allvarligt på uppgiften. Han skrev om ofta och hans prosa präglades av en sällsynt klarhet. Uppdragsgivarna fick alltid valuta för pengarna, ibland förstod de nog inte vilken hårdvaluta de fick.

PENSIONERINGEN

Ragnar och hustrun Bibbi stannade kvar i Uppsala efter pensioneringen. Ragnar upprätthöll kontakten med sin gamla institution. De hade ett generöst hem och ett livligt umgänge. Ofta var vi gamla elever trakterade av Bibbis och Ragnars stora gästfrihet. Bibbi gick bort före Ragnar och ensamheten blev inte lätt. Ragnar drabbades av en tumör bakom ett öga som han miste. Så småningom blev det flera tumörer och Ragnar visste att slutet närmade sig. Han sa själv på vintern 2005 att han ville leva under sommaren men inte en vinter till. Han slutade på Hospis i Uppsala, ständigt uppvaktad av sina barn och gamla vänner bland stans professorer och gamla elever.

Han förlorade aldrig humorn. En av de sista gånger jag besökte honom började jag som vanligt med att fråga hur det var. Jodå, det går väl an särskilt med tanke på alternativet, blev svaret. In i det sista kunde vi samlas vid ett glas konjak, för att lindra, och samspråka. Naja ville alltid höra om andra ekonomer, vilka jag träffat i utlandet och om politiken i Sverige. Jag kunde berätta att jag på olika resor mött ekonomer på flera håll i världen med minnen av Ragnar, en person som alltid spred ljus och värme i sin omgivning. Just detta präglade hans begravning i en fullsatt Helga Trefaldighetskyrka i Uppsala en vacker sommar dag.

REFERENSER

- Ando, Albert och Franco Modigliani (1963), "The 'Life Cycle' Hypothesis of Saving: Aggregate Implications and Tests". *American Economic Review*, vol. 53, nr 1, 55–84.
- Bentzel, Ragnar och Herman Wold (1946), "On Statistical Demand Analysis from the Viewpoint of Simultaneous Equations". *Skandinavisk Aktuarietidskrift*, vol. 29, 95–114.

- Bentzel, Ragnar (1952), *Inkomstfördelningen i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar och Bent Hansen (1954–55), "On Recursiveness and Interdependency in Economic Models". *Review of Economic Studies*, vol. 22, nr 3, 153–168.
- Bentzel, Ragnar (1956), "Produktivitetensproblemet i den penning- och lönepolitiska diskussionen i vårt land". *Ekonomisk Tidskrift*, vol. 58, nr 4, 219–236.
- Bentzel, Ragnar (1956), "Om aggregation av produktionsfunktioner". I *25 Economic Essays in Honour of Erik Lindahl, 21 November 1956*. Stockholm: *Ekonomisk Tidskrift*. Även utgiven som Småtryck från IUI 1957:6. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar m.fl. (1957a), *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar (1957b), "Some Aspects of the Economic Interpretation of Changes in the Inequality of Income Distribution". I Milton Gilbert och Richard Stone (red.), *Income and Wealth Series VI*. London: Bowes and Bowes.
- Bentzel, Ragnar (1957c), *Verkstadsindustrins orderstatistik*. Småtryck från IUI 1957:2. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar (1959), "Några synpunkter på sparandets dynamik". I *Festskrift tillägnad Halvar Sundberg*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Bentzel, Ragnar, Assar Lindbeck och Ingemar Ståhl (1963), *Bostadsbristen. En studie av prisbildningen på bostadsmarknaden*. Småtryck från IUI 1963:27. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar och Jan Beckeman (1966), *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar (1968), "Den optimala fördelningen mellan konsumtion och investering". I Birger Lindskog (red.), *Universitetet och forskningen: Studier tillägnade Torngny T. Segerstedt på sextioårsdagen*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bentzel, Ragnar (1970), "The Social Significance of Income Distribution Statistics". *Review of Income and Wealth*, vol. 16, nr 3, 253–64.
- Bentzel, Ragnar (1978), "A Vintage Model of Swedish Economic Growth from 1870 to 1975". Working Paper 1:1978, nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Bentzel, Ragnar (1980), "Svensk ekonomisk tillväxt 1870 till 1975". I Erik Dahmén och Gunnar Eliasson (red.), *Industriell utveckling i Sverige. Teori och verklighet under ett sekel*. Festskrift till Marcus Wallenberg. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar och Lennart Berg (1983), "The Role of Demographic Factors as a Determinant of Savings in Sweden". I Franco Modigliani och Richard Hemming (red.), *The Determinants of National Saving and Wealth*. London: Palgrave Macmillan.
- Bergström, Villy (2007), *Rättvisa, solidaritet och anpassning. Landsorganisationens ekonomiska politik under fem årtionden*. Stockholm: Atlas.
- Ekström, John (1970), *Varvsindustrins problem. Efterfrågan – konkurrens – framtidsutsikter. Med bedömning av den svenska varvsindustrins utvecklingsförutsättningar av Ragnar Bentzel m.fl.* Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Lindahl, Erik (1939), *Studies in the Theory of Money and Capital*. London: George Allen & Unwin.
- SNS Konjunkturråd (1979), Bengt Rydén (red.), *Mot nya förlorade år? Konjunkturrådets rapport 1979–80*. Stockholm: SNS Förlag.

- SNS Konjunkturråd (1980), Bengt Rydén (red.), *Stabiliseringspolitik för 1980-talet*. Konjunkturrådets rapport 1980–81. Stockholm: SNS Förlag.
- SNS Konjunkturråd (1981), Bengt Rydén (red.), *Fördelning, stabilitet, tillväxt*. Konjunkturrådets rapport 1981–82. Stockholm: SNS Förlag.
- SNS Konjunkturråd (1982), Bengt Rydén (red.), *Ut ur krisen?* Konjunkturrådets rapport 1982–83. Stockholm: SNS Förlag.
- SNS Ekonomiska råd (1983), Bengt Rydén (red.), *Skuldfällan*. Ekonomiska rådets rapport 1983–84. Stockholm: SNS Förlag.
- SOU 1962:11, *Svensk ekonomi 1960–1965. Bilagor 1–5*. Stockholm: Sekretariatet för ekonomisk planering.
- Spånt, Roland (1975), *Den svenska inkomstfördelningens utveckling*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Wicksell, Knut (1984 [1898]), *Geldzins und Güterpreise: Eine Studie über die den Tauschwert des Geldes bestimmenden Ursachen*. Aalen: Scientia Vlg.
- Åberg, Carl Johan (2009), ”Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel”. I denna volym.

FÖRFATTARPRESENTATION

Villy Bergström föddes 1938. Han studerade vid Uppsala universitet, där han blev pol.mag. 1963, fil.lic. 1973 samt fil.dr och docent 1981.

Under studietiden var han lärare vid Uppsala universitet, forskare vid IUI 1965–69. Han forskade vid Stanford University 1973–74 och var gästprofessor vid University of Florida 1976. 1981–84 var han forskare vid Arbetslivscentrum. Mellan 1985 och 1995 byggde han upp och ledde Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning (FIEF). 1995–99 var han chefredaktör för *Dala-Demokraten* och 1999–2005 vice riksbankschef.

1965–1970 var han redaktör för tidskriften *Tiden* och på 1970-talet för *Ekonomisk Debatt*. 1975–77 samt 1983–84 var han medlem i SNS konjunkturråd. Han var ledamot av *Placeringsutredningen*, till vilken han skrev bilagan ”Varför är reala kapitalräntan normalt positiv?” (SOU 1983:44).

Han har bl. a. givit ut boken *Den ekonomiska politiken i Sverige och dess verkningar*, licentiatavhandling skriven vid IUI, doktorsavhandlingen *Studies in Post-war Industrial Investment in Sweden* (Uppsala universitet, 1981), *Kapitalbildning och industriell demokrati* (Tiden, 1973) samt *Rättvisa, solidaritet och anpassning. Landsorganisationens ekonomiska politik under fem årtionden* (Atlas förlag, 2007).

Han har skrivit en politisk mini-självbiografi, ”Ljuva drömmar: Möte med verkligheten”, i Enn Kokk, Klas Gustavsson och Stig-Björn Ljunggren (red.), *Var blev ni av, ljuva drömmar*, (Ordfront, 2002).

KAPITEL 7

MIN TID PÅ OCH MED INDUSTRIENS UTREDNINGSGENOM INSTITUT

LARS NABSETH

VARFÖR IUI?

Mitt intresse för nationalekonomi grundlades redan under militärtjänstgöringen. Det var så tråkigt i intendenturen att jag på fritiden måste göra något annat. Fanns då intressanta ekonomiska böcker på biblioteket på Int. 1 i Solna. Jag hade också några ekonomiska böcker i hemmet som följde av att min äldre bror hade gått igenom Handelshögskolan. Jag tänkte mig en forskarkarriär inom nationalekonomin, men fick felaktigt för mig att man inte kunde disputera i nationalekonomi på ”Handels”, som ursprungligen var mitt första val efter militärtjänsten.

Jag började därför i stället på gamla Stockholms Högskola med huvudinriktning nationalekonomi. Läste emellertid också statistik och flera ämnen inom jur. kand.-examen. Detta hade jag senare i livet stor nytta av.

Professorerna i nationalekonomi vid Högskolan var vid denna tid Erik Lundberg, Kjeld Philip och tf. Harald Dickson (Ingvar Svennilson, professor och tillika chef för IUI var i Genève på uppdrag av Gunnar Myrdal). Jag fick högt betyg i nationalekonomi, vilket gjorde att jag ville gå vidare och ta en fil.lic. i ämnet. Samtidigt tyckte jag att det i alla fall fanns poänger med att gå igenom ”Handels”. Man fick både nationalekonomin och juridiken från Högskolan direkt överskrivna.

Våren 1951 kontaktade Jonas Nordenson mig (då tillförordnad chef för IUI under Ingvar Svennilsons frånvaro) om att börja på IUI: Jag läste då igenom flera av IUI:s böcker bl.a. Erik Dahmén's – i mitt tycke – mycket fina avhandling och Folke Kristenssons bok om textila industrier. Mitt redan tidigare väckta intresse för svenskt näringsliv stärktes ytterligare (hade börjat att spara i aktier i liten skala under gymnasietiden 1946–47).

Började därför på IUI den 1 juli 1952 sedan studierna på Handelshögskolan klarats av. Jag fick som löfte vid anställningen att få skriva på en avhandling. Detta var ett inte oviktigt löfte då jag därigenom skulle få hela avhandlingsarbetet finansierat. Avhandlingarna då var mera omfattande än vad som nu är fallet.

FÖRSTA PERIODEN PÅ IUI (1952–59)

Mitt första arbete på institutet var att gå igenom Roland Artles manuskript till den planerade boken *Svenskt distributionsväsende* (Artle blev senare professor i Göteborg och därefter i USA). Institutet hade initierat en serie skrifter som belyste olika sidor av svensk ekonomi. Dessa berörde distribution, transporter, befolkningsutveckling och inkomstfördelningar. Den senare skriften författad av Ragnar Bentzel (senare professor på Handelshögskolan i Stockholm och i Uppsala) lades fram som avhandling vid Uppsala universitet. I denna presenterades för första gången de senare så berömda ”inkomstlöknarna”.

De nämnda skrifterna hade Jonas Nordenson (alltför tidigt bortgången) som första ledare. Nordenson var en kort tid institutets chef sedan Erik Dahmén gått till Handelshögskolan och Enskilda Banken. Nordenson skrev inte bara förordet till böckerna utan också en särskild notis om att han hade lett arbetet. Detta för-
anledde Torsten Gårdlund att tala om den episkopala karaktären för böckernas publicering i sin recension i *Svenska Dagbladet*. Jag tror inte någon senare chef gjort om misstaget.

Under Jan Wallanders chefskap och ledning skulle sedan arbetet med den första långtidsutredningen vad avser industrisidan börja. Ingvar Svennilson fick det statliga uppdraget att leda delar av arbetet med den första långtidsutredningen i landet som en följd av krav från USA i samband med Marshallhjälpens introduktion. Detta arbete fortsatte sedan under kommande institutchefer varför jag också kom att beröras av dessa utredningar.

Själv gav jag förslag till en utredning rörande löneökningars verkningar inom industrin efter en förebild från en motsvarande amerikansk studie. Förslaget godtogs av Jan Wallander och av styrelsen. Arbetet innebar besök vid ett antal industriföretag. Därvid användes gällande ekonomisk mikro teori som grund för de hypoteser rörande effekterna av löneökningar i företagen som kunde förväntas. En bieffekt av detta arbete blev att jag – till en statlig utredning om en eventuell arbetstidsförkortning – fick göra en mindre studie av de tänkbara verkningarna av en arbetstidsförkortning inom industrin. Arbetet resulterade i en skrift som blev en bilaga till den statliga utredningen (Nabseth 1956).

Jag fann emellertid – så småningom – att enbart syssla med sin egen undersökning blev något enformigt varför jag – då sekreterarbefattningen vid institutet

blev ledig – bad att få den vid sidan av fortsatt arbete med avhandlingen. Sekreterarbefattningen som tidigare innehafts av Tore Browaldh innebar till exempel att vara med vid styrelsesammanträden, skriva protokoll, deltaga vid planeringen i övrigt av institutets arbete samt att deltaga i seminarier rörande kommande skrifter från institutet.

Marcus Wallenberg var ordförande för institutet och denna första kontakt med denne utan tvivel mycket kunnige och talangfulle man var – som det senare skulle visa sig – av stort värde för min fortsatta karriär.

Två skrifter som publicerades under andra hälften av 1950-talet och som väckte stor uppmärksamhet var *Den privata konsumtionen i Sverige* under Ragnar Bentzels ledning och *Bilismens ekonomi* med Jan Wallander som huvudförfattare. I bägge fallen fick jag mycket aktivt deltaga i arbetet med de kommande böckerna.

Författarna använde sig av olika metoder vid sina förslag till prognoser om kommande utveckling. I det ena fallet var det pris- och inkomstelasticiteten som gällde, i det andra (bilstudien) en jämförelse med tidigare utveckling i USA. Båda metoderna gav – som det senare skulle visa sig – godtagbara resultat.

Sysslan som sekreterare vid institutet bidrog till att fördröja avhandlingsarbetet. Jag började också i viss mån att tröttna på arbetet. Detta ledde till att jag år 1960 fick arbete som chef för den ekonomisk-politiska avdelningen på Industriförbundet. Innan dess ville jag emellertid på ett hedervärt sätt (genom en lic.-uppsats) avsluta mitt forskararbete.

När denna väl avslutats med en längre skrift fick den högsta betyg vid Handelshögskolan. Det behövdes bara ett mindre tillägg för att kunna presentera en doktorsavhandling; ett kapitel om den eventuella prisorrligheten inom svensk industri (en genomgång av producentprisindex vid Kommerskollegium under efterkrigstiden) lades till. Som följd av utmärkt handledning av professorerna Ragnar Bentzel och Erik Dahmén presenterades avhandlingen på Handelshögskolan år 1961. Tyvärr gavs den endast ut på svenska. Sett i backspegeln var det synd eftersom den faktiskt innehöll en del poänger (bl.a. om kostnaden för ett företag att skaffa sig information om efterfrågan) som senare uppmärksammats.

En viktig lärdom som Wallander gav mig i sekreterarbetet var sättet att skriva protokoll. Dessa behöver inte återge vad styrelsemedlemmarna faktiskt sagt utan snarare vad ordföranden och verkställande direktören tyckte att de *borde* ha sagt. Detta blev en viktig kunskap för mig i min fortsatta utveckling.

TILLFÖRORDNAD CHEF 1964–65

Ragnar Bentzel fick ett erbjudande om att vara *visiting professor* vid Yale 1964–65. Jag blev tillfrågad om att vikariera som chef för IUI under hans frånvaro. Detta

medförde självfallet ett mera ingående engagemang i de olika forskningsprojekt som då pågick vid institutet. Men det bestående minnet från denna tid blev ändå en allvarlig kontrovers med SAF:s berömda vd Bertil Kugelberg som var självskriven ledamot av styrelsen (som en följd av att SAF bidrog med halva finansieringen).

Ett uppdrag som institutet vid denna tid hade var att en gång i halvåret skriva en ganska kort konjunkturrapport som gick ut till alla de företagsnämnder inom industrin (ca 1000 stycken) som då existerade. Detta uppdrag gavs vanligtvis åt någon yngre ganska nyanställd forskare vid institutet. Jag hade själv haft uppdraget år 1954. Denna gång var det Lars Vinell som hösten 1963 hade uppdraget. Det pågick då omfattande svåra löneförhandlingar mellan SAF och LO. I Vinells skrift gavs prognoser om en kommande stark internationell konjunkturuppgång. För SAF och Kugelberg var detta besvärande information. Kugelberg ringde mig därför och krävde att skriften (IUI 1964) som redan var tryckt – men ej utskickad – skulle dras in.

Självfallet var detta en svår situation för mig som tillförordnad chef. Mitt svar till Kugelberg blev dock att han och SAF naturligtvis kunde ta avstånd från innehållet i skriften, men att IUI:s rykte som en oberoende forskningsinstitution allvarligt skulle skadas om vi drog in skriften. Detta skulle med säkerhet komma ut i massmedia. Jag vägrade därför att dra in skriften. Kugelberg hördes inte av mer i frågan och det blev *de facto* en kraftig internationell konjunkturuppgång under 1964.

Jag har alltid ansett att denna skrift var en av Vinells bästa. Som chef för Jernkontoret hade jag senare nöjet att vara förste opponent på Vinells på många sätt intressanta doktorsavhandling rörande svensk stålindustri.

ORDINARIE CHEF FÖR INSTITUTET 1966–72

Sommaren 1966 fick jag överta det mycket trevliga chefsrummet för IUI på fyra trappor i Industrihuset. Två administrativa förändringar genomfördes ganska omgående. Min egen erfarenhet av avhandlingsarbete hade lärt mig att det endast är ett begränsat antal yngre personer som gör ett bra forskningsarbete enbart genom att man ger dem ett rum, en penna och papper samt en Addo räknemaskin (numera en dator).

Det behövs också någon eller några som intresserar sig för vad de gör och hur arbetet fortskrider. Jag startade därför på måndagsmorgnarna sammanträden med alla forskare där vi gick igenom vad som hänt under veckan (ofta blev det var 14:e dag). För en del var kanske dessa sammankomster något pinsamma då inget skett sedan sist. För andra tror jag emellertid att de gav inspiration till fortsatt arbete. Ett synligt bevis på detta var att vi under andra hälften av 1960-talet

presenterade ett flertal avhandlingar om bl.a. kreditmarknaden (Gunnar Eliasson), skogsindustrin (Lars Wohlin) och fusionsaktiviteten (Bengt Rydén). Professor Erik Lundberg påpekade någon gång att i ämnet nationalekonomi var det vid denna tid endast från IUI som det kom fram några avhandlingar.

Ytterligare ett sätt att få fram både bra avhandlingar och i övrigt bra skrifter var att vi hyrde en stuga nära Köjagården i Jämtland under en vecka för att gå igenom manuskripten till de planerade böckerna. Några av forskarna fick i uppdrag att bearbeta var sitt kapitel och vara opponenter. Vi sammanträdde på morgonen, gick igenom respektive kapitel varefter författaren fick tillfälle att ändra i kapitlet under dagen medan vi övriga åkte skidor. På kvällen samlades vi åter för slutgenomgång. Metoden fungerade utmärkt bland annat ifråga om Lars Wohlins i mitt tycke mycket läsvärda avhandling.

Samma metod tillämpades på juridikprofessor Leif Muténs planerade bok. Leif hade varit deltidsanställd under ganska många år på IUI när han fick ett förnämligt erbjudande om att bli skatteexpert på IMF i Washington. Jag tyckte dock att han borde avsluta sin bok på ett hyggligt sätt innan han lämnade fosterjorden, varför vi införde exportförbud på Leif Mutén till den sista januari 1968. Efter minnesvärda insatser av bl.a. Jan Bröms och professor Sven-Erik Johansson på Handelshögskolan, som var god vän med Leif, kunde manuset slutföras och boken ges ut.

En annan erfarenhet erhöles då Ragnar Bentzel och jag gick igenom slutkapitlet till Gunnar Eliassons avhandling (den lades senare fram vid Uppsala universitet). Vi föreslog en hel del förändringar som vi trodde skulle förbättra avhandlingen. Döm om vår häpnad när vi läste den tryckta boken och upptäckte att många av våra förslag valts bort trots att Gunnar noggrant nedtecknat dem. Förklaringen gavs senare av författaren som sade att han använt två pennor, en med grönt bläck som angav att det låg något i vad vi sade och en med rött bläck som angav motsatsen. Denna metod kanske fortfarande används.

Under 1968 fick jag åter uppleva krav på att vi inte skulle publicera – en förvisso kontroversiell – men mycket bra bok. Det gällde Assar Lindbecks och Odd Gulbrandsens skrift om den dåvarande svenska jordbruksregleringen. Boken var ett – från ekonomisk synpunkt – kraftigt angrepp på denna reglering. Detta var hösten 1968 och det skulle hållas riksdagsval. Professor Bertil Ohlin, dåvarande folkpartiledare, ringde mig och ansåg att vi borde dra in boken då den skulle störa relationerna med centerpartiet som Ohlin menade var viktiga för en borgerlig valseger.

Mitt svar var detsamma som tidigare. Vi skulle inte kunna rekrytera bra forskare till institutet om vi avstod från att publicera kontroversiella forskningsprojekt. Boken kom ut året därpå och vi hörde inte mera från Bertil Ohlin. Men det blev vad jag vet första och enda gången som en styrelseledamot (Sven Hammar-skiöld, vd för Svenska Sockerbolaget) avgick som följd av en av våra skrifter.

Arbetet med att få slutföra olika forskningsprojekt i förening med försöken att rekrytera nya begåvade forskare medförde klara begränsningar i den tid jag själv kunde ägna åt egen forskning. Två stora projekt där jag aktivt deltog kunde emellertid genomföras under min chefsperiod.

Det ena gällde en ny studie av den förväntade industriutvecklingen i landet under 1970-talet på uppdrag av den statliga långtidsutredningen. Tidigare chefer hade ju lett dylika utredningar. När jag blev tillfrågad om motsvarande uppdrag år 1968 hade dock samhällsklimatet klart förändrats. Vietnamkriget, studentoroligheter och dylikt hade lett till en radikalisering av det ekonomiska klimatet. Det kunde inte undgå att sätta sina spår även i Finansdepartementet. Anställda därifrån kom upp till institutet och menade att vi visserligen liksom tidigare kunde få uppdraget att skriva industridelen, men man ville ha rätt att gå igenom och ändra i vårt manuskript. Mitt svar var att de naturligtvis i huvudbetänkandet kunde skriva vad de önskade, men i vårt manuskript och i vår färdiga bok stod vi helt för innehållet. För denna inställning fick jag starkt stöd i styrelsen. Boken publicerades år 1971, men kom också att ingå som en delbilaga till den statliga utredningen (SOU 1971:5).

Ett annat projekt som engagerade mig ganska mycket var en förfrågan från National Institute of Economic Research i London om att delta i en studie där man jämförde hastigheten i spridningen av ny teknik i ett antal industriländer. Detta blev så småningom de sex länderna England, USA, Tyskland, Italien, Österrike och Sverige. Vi valde ut tio klart nya tekniker introducerade under efterkrigstiden och försökte sedan visa och förklara spridningsförloppet i de olika länderna. Självklart kan ett litet land som Sverige inte svara för mer än ett begränsat antal innovationer, men det visade sig i studien att när en ny teknik framstod som ekonomiskt lönsam blev spridningen inom industrin i Sverige förvånansvärt snabb. En förklaring ansågs vara de aktiva branschföreningarna i vårt land som inte fullt ut hade sin motsvarighet i de andra länderna. Studien väckte sedan den publicerats av Cambridge University Press betydande uppmärksamhet, inte minst i många utvecklingsländer som hade behov av dylika studier.

Det sista utredningsuppdraget jag ledde under min institutstid var en förfrågan om att göra en studie av den förväntade utvecklingen för svensk varvsindustri. Med hjälp av Bentzel och John Ekström utfördes denna utredning. Vid denna tid – 1970 – svarade Sverige ännu för 10 procent av produktionen av handelsfartyg i världen. Japan stod för 50 procent. Vi hade i vårt land fyra stora varv. I studien ingick bl.a. en studieresa till Japan där vi genom ambassadens och den japanska varvsindustriföreningens hjälp fick besöka tre stora japanska varv. När vi skulle resa från Japan inträffade en lustig episod som bekräftade vår misstanke att japanerna egentligen såg oss som föga önskvärda spioner.

Sista dagen på morgonen före avresan till Sverige (en lördag) hade jag beställt tid hos den japanska chefen för deras förening för att tacka för hjälpen och för att överlämna ett fint Orreforsfat. Döm om min häpnad då jag på morgonen dyker upp i föreningens lokaler och av damen i receptionen får veta att chefen var ute på landet och skulle bli borta hela dagen. Jag lämnar över gåvan och ber damen i fråga att ge den till chefen på måndagsmorgonen med vårt tack för hjälpen. Jag hade inte gått mer än 50 meter från byggnaden förrän damen kommer springande och meddelar att chefen just kommit in. Jag får tillbaka gåvan och far upp till sju trappor och mottas av chef och flera medhjälpare. De bugar djupt som man brukar i Japan. Jag bugar lika djupt och överlämnar gåvan. Fast det var nära att jag hade frågat hur det hade varit på landet. Men japansk humor är inte av samma märke som den svenska så jag avstod.

Tyvärr blev våra bedömningar i utredningen inte så bra. Vi trodde att Sverige på sikt endast kunde bibehålla ett, högst två storvarv beroende på konkurrenssituationen. Vi var för påverkade av varvschefernas uttalanden. *De facto* har vi i dag lagt ned alla storvarven. De kranar man kan se från tidigare Götaverken – då man far med båt från Göteborg – är en påminnelse om vår storhetstid på varvssidan.

DELTAGARE OCH MEDLEM I IUI:S STYRELSE

Jag fick förmånen att delta i styrelsens arbete under många år. Det var intressant bland annat därför att i styrelsen ingick ett antal framstående industriledare från SAF och Industriförbundet under Marcus Wallenbergs ordförandeskap, vilket borgade för att folk kom till styrelsesammanträdena.

Jag blev ganska snart på det klara med att Wallenberg aldrig läste några av våra skrifter. Men detta spelade mindre roll eftersom han hade Erik Dahmén som rådgivare. Denne berättade de väsentliga slutsatserna i skrifterna för Wallenberg. Det för institutet positiva resultatet av detta förfarande var att Wallenberg i andra företag där han var ordförande hänvisade till våra resultat i diskussionerna. Vd:arna blev på detta sätt stundom slagna på fingrarna. För oss på institutet blev resultatet att flera vd:ar som Sven Ture Åberg i Ericsson och Åke Vrethem i Asea ringde mig och ville komma upp på institutet för att få reda på alla ”fina” slutsatser vi kommit fram till och vad vi egentligen sysslade med.

Ett ständigt närvarande problem för en IUI-chef var finansieringen av verksamheten. Den betalades alltid med hälften var från SAF och Industriförbundet. Från SAF var det aldrig några problem med finansieringen under min tid, men Industriförbundet hade alltid problem med att ställa upp med pengar för exempelvis nya större projekt. Det var min uppfattning att institutets verksamhet nått en sådan kvalitetsnivå att vi borde kunna få bidrag för många projekt från olika

stiftelser. Vi började söka dylika bidrag och när jag slutade låg finansieringen från andra än huvudorganisationerna runt 30 procent av den totala budgeten.

Man kan inte bortse ifrån att det i huvudorganisationerna fanns många som tyckte att IUI inte behövdes och att den forskning som bedrevs borde betalas av andra. Bakom Wallenbergs breda rygg fick emellertid denna kritik inte något större utrymme.

Man kan inte heller förbise att det bland en del ledande industrimän sannolikt upplevdes som positivt att det inom institutets ram gick att fånga in begåvade samhällsekonomiskt intresserade personer med marknadsliberala synpunkter.

VAD JAG LÄRT AV ÅREN PÅ OCH MED INSTITUTET

Det är helt klart att min egen fortsatta karriär blev beroende av åren på IUI. Jag träffade där framträdande industrimän som gav mig förtroende att bekläda andra viktiga poster i näringslivet. Min egen intellektuella utveckling blev också klart positivt påverkad av tiden på IUI. Särskilt den analytiska förmågan blev kraftigt utvecklad av alla seminarier och alla diskussioner inom institutets väggar. Jag har tidigare nämnt ett antal namn som jag är tacksam över att jag har lärt känna. Här bör också läggas till Lars Kritz och den för tidigt bortgångne Erik Höök.

Jag är övertygad om att institutets publikationer och medarbetarna på institutet har haft en betydande påverkan på samhällsdebatten i landet. Med mina värderingar har denna påverkan varit i hög grad positiv. Att LO under några år lät inrätta ett motsvarande institut med en gammal IUI-medarbetare som chef (Villy Bergström) styrker den anförda tesen. IUI-tiden har också bidragit till att jag helst vill vända på Thomas Thorilds berömda devis som står över Uppsala universitets ingång: ”Att tänka fritt är stort, att tänka rätt är större.” För mig bör det mot bakgrund av allt som hänt i världen hellre låta: ”Att tänka rätt är stort, att tänka fritt är större.”

REFERENSER

- Artle, Roland (1952), *Svenskt distributionsväsende: Några drag i dess uppbyggnad och utveckling*. Stockholm: Företagsekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Bentzel, Ragnar (1952), *Inkomstfördelningen i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar m.fl. (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar, John Ekström och Lars Nabseth (1970), ”Bedömning av den svenska varvsindustrins utvecklingsförutsättningar”. I John Ekström, *Varvsindustrins problem. Efterfrågan – konkurrens – framtidsutsikter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ekström John (1970), *Varvsindustrins problem. Efterfrågan – konkurrens – framtidsutsikter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar (1967), *Kreditmarknaden och industriens investeringar*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1969), *Jordbruksnäringens ekonomi*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- IUI (1964), *Det ekonomiska läget*, nr 2, juni. Utarbetad inom IUI av Lars Vinell och distribuerad av SAF:s sektion för företagsnämnder, Stockholm.
- Kristensson, Folke (1946), *Studier i svenska textila industriers struktur*. Doktorsavhandling vid Handelshögskolan i Stockholm. Stockholm: IUI.
- Mutén, Leif (1968), *Bolagsbeskattning och kapitalkostnader*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Nabseth, Lars (1956), *En arbetstidsförkortning: Verknningar i olika industriföretag*. Stockholm: Småttryck från IUI.
- Nabseth, Lars (1961), *Löneökningars verknningar inom industrin*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Nabseth, Lars m.fl. (1971), *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Lars Nabseth och George F. Ray (1974), *The Diffusion of New Industrial Processes: An International Study*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rydén, Bengt (1971), *Fusioner i svensk industri*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Vinell, Lars (1973), *Business Cycles and Steel Markets: Studies in Demand Variations and Firms' Short-term Behaviour in the Swedish Steel Market*. Stockholm: Beckman.
- Wallander, Jan (1958), *Studier i bilismens ekonomi*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: MOGENS DIDDRICHSEN/SAE FOTOBANK

Lars Nabseth är född 1928. Efter studentexamen i Bromma 1947 och militärtjänst blev han pol.mag. vid Stockholms Högskola 1950 och civilekonom vid Handelshögskolan 1952. Han var sedan forskare vid IUI under resten av 1950-talet och skrev där både sin licentiat- (1959) och doktorsavhandling (1961).

Efter doktorsexamen blev han chef för Industriförbundets ekonomisk-politiska avdelning fram till dess att han 1966 återkom till IUI som dess chef, en tjänst som han innehade fram till 1972 då han blev vd för Jernkontoret. Från 1977 till 1989 var han vd för Industriförbundet.

Han har också varit adjungerad professor vid Stockholms universitet (1970–75) och vid Handelshögskolan (1989–94). Han har haft ett flertal styrelseuppdrag i ledande industriföretag såsom MoDo, Fläkt, Marabou och Höganäs. Han är sedan 1972 ledamot i IVA.

IUI OCH DESS VERKSAMHET FRAM TILL 1976

SPECIALISERAD EMPIRISK FORSKNING ELLER ÖVERGRIPANDE SAMHÄLLSANALYSER?

LARS WOHLIN

År 1960 anställdes jag på IUI och tio år därefter utsågs jag till biträdande chef under Lars Nabseth. Två år senare fick jag en förfrågan om att bli chefsekonom på Svenska Arbetsgivareföreningen (nedan SAF). Jag började den första juli 1972. Avsikten var att efter ett år efterträda dåvarande chefen för SAF:s ekonomiska sekretariat Karl-Olof Faxén. Jag ställde dock som villkor att om chefskapet för IUI blev ledigt så fick min anställning på SAF inte vara ett hinder för att komma ifråga för en sådan eventuell utnämning, detta ifall IUI:s styrelse skulle bedöma att jag var den mest lämpade. IUI:s styrelse erbjöd mig sedermera att efterträda Nabseth och den 1 januari 1973 tillträdde jag posten som chef för institutet.

Efter valet 1976 frågade den blivande ekonomiministern Gösta Bohman om jag ville bli statssekreterare hos honom på Ekonomidepartementet. Jag frågade professor Ragnar Bentzel – tidigare chef för IUI – vad han tyckte. Han svarade att det skulle vara ett kliv nedåt i min utveckling att bli högste tjänsteman i ett statligt departement. Det var en ”helt meningslös” syssla som han bestämt avrådde från. Samma uppfattning hade IUI:s dåvarande ordförande Erland Waldenström i Grängesbergskoncernen. Vad kunde man uträtta på en sådan befattning? Det vore att förslösa min tid.

Den här attityden visar det stora avstånd som fanns mellan akademiker och topparna i näringslivet å ena sidan och den offentliga, politiska sfären å den andra.

Med mina insikter om svensk politik hade jag en helt annan uppfattning. En

sådan möjlighet att få ingå i toppledningen i Ekonomidepartementet¹ skulle jag bara få en gång i livet. En borgerlig regering skulle sannolikt inte komma tillbaka under lång tid framöver och då skulle jag vara för gammal. Nu eller aldrig, tänkte jag, och beslutade mig för att tacka ja.

Därmed sattes punkt för en spännande tid som chef för IUI. Sammanlagt blev det 14 givande år på institutet varav knappt fyra som dess chef. De enda avbrotten var två års studier i USA och den korta tiden som chefsekonom på SAF.

Jag kommer här att redovisa några av de steg som IUI har tagit på vägen mot ett uppfyllande av de mål som grundarna av IUI angivit. Jag är medveten om att det är ett subjektivt urval, men min uppgift har inte varit att skriva IUI:s hela historia utan att delge läsaren mina personliga intryck och erfarenheter från IUI, givetvis med betoning på min egen tid som institutets chef. För att ge en bakgrund till det som hände under mitt chefskap 1973–76 vill jag först nämna något av allt det viktiga som tilldrog sig före min tid och som utgör det fundament på vilket den fortsatta verksamheten restes.

IUI:S TILLKOMST OCH SYFTE

IUI tillkom som bekant på initiativ av ASEA-chefen J. Sigfrid Edström 1939. En av tankarna bakom bildandet var att näringslivet borde ha ett eget utredningsinstitut – staten hade inrättat Konjunkturinstitutet 1937. Tidigt etablerades en informell arbetsfördelning mellan instituten: KI arbetade med konjunkturbedömningar och ekonomisk politik medan IUI i huvudsak kom att ägna sig åt långsiktiga analyser av ekonomin.

I denna tanke låg, som jag har tolkat den, att IUI inte skulle låsas in i det statliga utredningsväsendet. Grundarna ville att institutet skulle stå fritt. Samtidigt lockades IUI hela tiden att ta emot statliga forskningsanslag. Visserligen togs anslag endast emot under förutsättning att det stod IUI helt fritt att publicera resultaten, men detta hindrade inte att anslagen delvis styrde vilka frågor som kom att utredas och beforskas.

Styrelsen hade självfallet också en betydande roll. En del forskningsprojekt initierades av att en fråga hade blivit politiskt brännbar. Andra program tillkom genom att kvalificerade forskare hade med sig både egna projekt och anslag när de rekryterades till IUI.

Det fanns fler aspekter än den ovan nämnda vid bildandet av IUI. Några av

¹ Den borgerliga regering som tillträdde 1976 delade upp Finansdepartementet i Ekonomi- och Budgetdepartementen, vilka leddes av Gösta Bohman (m) respektive Ingemar Mundebo (fp).

dem står att finna i Tomas Mattis avhandling i ekonomisk historia från 2006: *Professionella Patriarker – Svenska storföretagsledares ideal, praktik och professionaliseringsprocess 1910–1945*.

Här är några illustrativa citat:

Det fanns en rädsla hos näringslivet för att den yngre intelligentian skulle lockas över till socialdemokratin och statens förvaltningsorgan. Under sent 1930-tal bildades därför IUI – Industriens Utredningsinstitut av företrädare från näringslivet, för att genom denna organisation kunna sprida en ekonomisk ideologi på vetenskaplig grund som passade de stora exportföretagens syften.²

Fem stora industriföretag; ASEA, Separator, L M Ericsson, Electrolux och SKF hade bildat en klubb, *The Big Five*, som bättre skulle tillvarata storindustrins och exportföretagens intressen.³

Industriens Utredningsinstitut kom att bildas ur Edströms och *The Big Fives* strävanden efter ett ekonomisk-politiskt samarbete när det gällde opinionsbildning. Det gällde att lägga samarbetet och den nya organisationen på vetenskaplig grund, för att på så sätt öka trovärdigheten och kunna locka till sig unga ekonomer som annars kunde komma att närma sig socialdemokratin.⁴

En tolkning som Matti (2006, s. 103) gör är

att de stora företagen som medlemmar i Industriförbundet inte tyckte att Industriförbundet kunnat möta arbetarrörelsens idéutveckling på det politiska området och att de därför sökt sig nya vägar där IUI med sin vetenskapliga kraft fått utgöra det synliga beviset på potens hos de framträdande företagsledarna.

Huruvida Sigfrid Edström och övriga instiftares mål för IUI kom att förverkligas och fullföljas tål att diskuteras. Jag återkommer till frågan nedan.

IUI:S MEDVERKAN I STATENS LÅNGTIDSUTREDNINGAR

År 1941 blev Ingvar Svenilsson chef. IUI:s första publikation, *Vår folkförsörjning i avspärrningstider I*, utkommer. I en skrift som utges i samband med Edströms

² Matti (2006, s. 42), citerat från Henriksson (1990).

³ Matti (2006, s. 102). Brev från Edström till Österberg. Volym 276, J. Sigfrid Edströms arkiv, RA.

⁴ Matti (2006, s. 102f.). Författaren hänvisar till ett uttalande av Bertil Almgren, verkställande direktör i Stockholms Bryggerier AB, vid sammanträde den 7 januari 1938. Protokoll s. 3. Volym 36, J. Sigfrid Edströms arkiv, RA.

avgång som styrelseordförande 1943 beskriver sig IUI för första gången som ett forskningsinstitut. Denna bild bekräftas av dagens bedömare. Nationalencyklopedin beskriver det så här:

IUI tillkom på initiativ av den s.k. Direktörsklubben och hade i början svårt att leva upp till principen om fri forskning. Inom storindustrin ville man förena den vetenskapliga verksamheten med industriell upplysning och propaganda, och det var först under ledning av Ingvar Svennilson 1942–51 som IUI blev ett fullt självständigt forskningsinstitut.⁵

Hur som helst, 1944 påbörjades IUI:s långa samarbete med staten och inriktningen på långsiktiga frågor i stället för på konjunkturanalyser. Arbetet leddes av Ingvar Svennilson. Rapporten *Industrins sysselsättning under åren närmast efter kriget* publicerades. Detta var IUI:s första större offentliga uppdrag och en föregångare till kommande uppdrag för de statliga långtidsutredningarna.

I slutet av 1940-talet utnämndes professor Erik Lundberg till chef för Konjunkturinstitutet. Som jag nämnt ovan sågs det som en naturlig arbetsfördelning att IUI skulle syssla med de mer långsiktiga bedömningarna av svensk ekonomi medan Erik Lundberg och KI koncentrerade sig på konjunktur- och stabiliseringspolitik. Det var därför naturligt för Ingvar Svennilson att IUI skulle ta på sig ansvaret för en kartläggning och analys av industrins långsiktiga investeringsplaner.

Formellt var det dock staten som via Finansdepartementet uppdrog åt IUI att utarbeta industribilagan till långtidsutredningarna. Det var också Finansdepartementet som bekostade arbetet.

IUI fullföljde under 1950- och 1960-talen samarbetet med staten. År 1966 utgavs boken *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980* av Ragnar Bentzel och Jan Beckeman. Två år senare kom John Ekström med *Långtidsutredningens industriprognos för 1970. En granskning och revidering*.

INDUSTRISTRUKTUR OCH KONSUMTIONSANALYS

När jag nu ser tillbaka så är det svårt att fastslå exakt vad som var IUI:s generella inriktning. Många av IUI:s rapporter tillkom genom att de var del i avhandlingar skrivna av doktorander som redan hade påbörjat sina avhandlingar innan de kom till institutet. Några grundläggande teman var dock *industristruktur* och *konsumtionsanalys*.

⁵ Här kan noteras att Ingvar Svennilson i praktiken avgick som chef redan 1949, då han blev tjänstledig och Erik Dahmén trädde in som tillförordnad chef.

Forskarna analyserade industrin som sådan och undersökte utvecklingsblock inom textilindustri, skogsnäring och konjunkturkänslig industri. Flera viktiga arbeten publicerades, t.ex. *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden* av Erik Ruist och Ingvar Svennilson 1948. Detta var den första ekonometriska studien i Sverige och den sista rapporten i Norrlandsutredningen, IUI:s mest omfattande forskningsprojekt.

Om Svennilson kan också nämnas att han åtog sig det statliga uppdraget att kartlägga den svenska industrins situation och behov av stöd i samband med Marshallplanens genomförande 1947.

Mycket viktiga insatser gjordes också på 1950- och 60-talen. År 1950 blev Marcus Wallenberg ordförande och Erik Dahmén var då chef. Samma år lade Dahmén fram en av landets mest uppmärksammade doktorsavhandlingar i nationalekonomi: *Svensk industriell företagarverksamhet 1919–1939*. Några viktiga strukturutredningar under denna epok var *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri* av Erik Ruist och *Svensk verkstadsindustri. Struktur och utvecklingstendenser* av Göran Albinsson.

I detta sammanhang vill jag nämna min egen avhandling som utkom 1970: *Skogsindustrins strukturuomvandling och expansionsmöjligheter*. Den byggde på den australiensiske ekonomen Wilfred Salters (1960) analys av "embodied and disembodied technological change" dvs. att ny teknik i hög grad förutsätter investeringar i nytt realkapital. Ny teknik kan införas endast i takt med att de totala kostnaderna per enhet är lägre än de rörliga kostnaderna i gamla ännu ej utmönstrade anläggningar. Därför kan införandet av ny teknik ta mycket lång tid.

Med cheferna under 1950- och 60-talen kom IUI:s forskning mer att inriktas på konsumtionsanalys. Hit hör Jan Wallanders *Studier i bilismens ekonomi* och *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–1965* av Ragnar Bentzel m.fl. samt *Vår konsumtion, återblick – prognos* av Göran Albinsson. Denna inriktning följdes sedan upp av Erik Höök, som 1962 presenterade sin betydande avhandling *Den offentliga sektorns expansion – En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–58*. Han analyserade efterfrågan på offentliga tjänster och dess effekter på inkomstfördelningen.

Nämnas bör också undersökningar av mer sociologisk karaktär, som *Norrländska framtidsperspektiv* av bl.a. Göran Albinsson och sociologiprofessorn Gunnar Boalt,⁶ Jan Wallanders *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen* och Bengt G. Rundblads *Arbetskraftens rörlighet. En studie av en lokal arbetsmarknad*.

⁶ Denna antologi tillkom på initiativ av Sundsvallsbanken i samband med firandet av bankens 100-årsjubileum 1964.

FRIGÖRELSEN FRÅN STATEN

I slutet av 1960-talet blev svensk politik starkt vänsterinriktad. Statens näringspolitik skulle aktiveras. Socialdemokraternas ambition var att skaffa sig ett ökat inflytande över industrins investeringar. År 1967 etablerades Sveriges Investeringsbank. Dess uppgift var att stödja finansiering av olika industriprojekt. Man kan se bildandet av Investeringsbanken som ett sätt att flytta ut en del av statens industristöd till en institution utanför den statliga budgeten, s.k. *offbudget spending*. Det fanns också en önskan att hålla beslut om industriinvesteringarna utanför regeringens direkta ansvarsområde. Ett annat steg i denna riktning var att föra de statliga bolagen in i Statsföretag. I detta syfte tillskapades likaså Industridepartementet tillsammans med Industriverket som verkställande organ. Inom detta verk inrättades en utredningsenhet. Chef för denna blev den tidigare IUI-medarbetaren och socialdemokraten Östen Johansson.

Erik Höök, som varit verksam vid IUI under många år, anställdes nu som planeringschef på Finansdepartementet med uppgift att leda arbetet med 1970 års långtidsutredning. För honom var det då naturligt att låta IUI fortsätta att utarbeta industribilagan till långtidsutredningarna.⁷ Ansvaret för industribilagan flyttades dock från Finans- till Industridepartementet. Syftet var också att påbörja en rullande bedömning av industrins investeringsplaner.

Inledningsvis fick IUI uppdraget att skriva industribilagan till statens långtidsutredning som en uppföljning av 1970 års långtidsutredning. Det var dock tydligt att Industriverket i framtiden skulle ta över IUI:s uppgift att vara underordnat statens långtidsutredningar. Syftet på längre sikt var, som jag såg det, att utredningsenheten inom Industriverket skulle ansvara för industrienkäterna.

Inom den regerande socialdemokratin fanns en viss vilja att engagera industrin i arbetet med den nu mer interventionistiska politiken för att undvika konfrontation. Det ansågs bättre att samarbeta politiskt med näringslivet än att skapa en konfrontationsstämning som riskerade att bli svårhanterlig. Utan näringslivets medverkan skulle företagens vilja att till staten rapportera sina framtida investeringsplaner bli i det närmaste obefintlig.

Mitt första uppdrag som IUI-chef var att färdigställa en uppföljning av industribilagan till 1970 års långtidsutredning (*Svensk industri 1972–1977*). Den byggde bland annat på enkäter till industriföretag om deras långtidsplaner. Arbetet med industribilagan upplevde jag emellertid som en inskränkning i möjligheterna att själv formulera vilka antaganden som skulle läggas till grund för den allmänna ekonomiska utvecklingen, t.ex. BNP-utvecklingen, den privata konsumtionen och bytesbalansen. Från Finansdepartementet kom olika instruk-

⁷ Se vidare Carl Johan Åbergs uppsats i denna volym.

tioner om vilka makroekonomiska förutsättningar som planerna skulle grundas på för att helhetsbilden skulle bli konsistent.

Mot denna bakgrund beslöt jag att IUI skulle stå helt fritt och göra sina egna långtidsutredningar. Målet var också att IUI skulle göra sig oberoende av finansiering från staten. Som jag såg det var detta en förutsättning för att IUI fritt skulle kunna välja vilka frågeställningar vi ville belysa och vilka policyrekommendationer vi ville lyfta fram.

För IUI var det ett betydande steg att bryta det långvariga samarbetet med statens långtidsutredningar. Jag tror att det på vissa håll kom att uppfattas som ett hot att staten förlorade sin ensamrätt till analys av de långsiktiga ekonomiska bedömningarna. Vilken trovärdighet skulle man tillmäta planer som företagen tvingats lägga fram för sina långfristiga investeringsplaner? Hela tanken att staten skulle få industrin att ange sina investeringsplaner på lite längre sikt kom – bland annat genom IUI:s inträde som en av staten oberoende leverantör av långtidsbedömningar – att ebba ut. Ett annat skäl till att sådana övningar blev meningslösa var att det var omöjligt att förutse de återkommande kostnadskriser som politiken med fasta växelkurser skulle medföra. Det fanns inga förutsättningar att med politiska interventioner hålla pris- och lönestegringarna i schack.

För mig var det viktigt att IUI skulle bidra med en konsistent helhetsbild av ekonomin. För detta krävdes en heltäckande ekonometrisk modell. Huvudansvaret för denna lades på Ulf Jakobsson. Jag ansåg det vara viktigt, att näringslivet förfogade över en modell som gjorde det möjligt att simulera effekterna av ändrade politiska och makroekonomiska förutsättningar. Näringslivets behov av en egen sådan modell är måhända mindre i dag när liknande utredningar görs av Riksbanken och Riksdagens utredningstjänst, RUT. Trots det anser jag att det är viktigt att Sverige har en från staten helt fristående utredningstjänst som – oaktat avsaknad av en egen ekonometrisk modell – har kapacitet att löpande följa ekonomin.

För IUI var det viktigt att attrahera duktiga ekonomer som kunde arbeta med makrodata och hade god kännedom om nationalräkenskapernas uppbyggnad. Sådana ekonomer var dessvärre sällsynta. Vid universiteten hade studenter bara begränsade möjligheter att få utveckla kompetens att hantera makroekonomiska data och sätta sig in i nationalräkenskapernas redovisningsmetoder. Där dominerade – och dominerar fortfarande – teoribildning framför empiriska studier.

IUI:s arbete med en egen långtidsutredning kom att involvera en stor del av forskarstaben. De frågeställningar som togs upp var t.ex. industrifinansiering, miljöåtgärder och energiförsörjning, vilka är av största angelägenhet också i dag.

En långtidsutredning kräver ett omfattande statistiskt arbete. Stora datamäng-

der måste bearbetas. Huvudsakligen var det Statistiska centralbyrån som levererade dataunderlaget. Om det inte fanns data måste det insamlas via enkäter, vilket var oerhört mödosamt och dyrbart. Därför kom empiriska analyser i hög grad att koncentreras till områden där det redan fanns statistiskt underlag.

Statistiska centralbyrån var underställd Finansdepartementet. Staten fick därför ett stort inflytande över vilken statistik som kom att tas fram. Därigenom blev också studerade problem begränsade till områden som låg inom de aktuella politiska frågeställningarna. SCB var mycket lyhörd för regeringens syn på vad som var politiskt intressant. Inte för att statistiken i sig inte blir objektiv utan för att frågor som borde vara av intresse inte blir belysta om den relevanta statistiken saknas. Som jag ser det är det viktigt att ha opartiska kravställare på den statistik som skall tas fram, statistiken bör inte produceras endast för statens fromma.

Ett lyckat exempel på IUI:s satsning på egna utredningar och framtagande av egen statistik är Birgitta Swedenborgs utredningar (t.ex. Swedenborg 1979) om svenska företags utlandsinvesteringar – som sedermera har följts upp av SCB. Ett annat exempel är Anders Klevmarkens (Klevmarken 1980) utredning om tjänstemännens löneutveckling. Hans utredning visade hur livslönen utvecklades för civilingenjörer. Där påvisades bland annat det starka sambandet mellan livslönen och den ålder vid vilken civilingenjören hade utexaminerats. Den som tog sin examen vid 24 års ålder hade hela livet i genomsnitt en högre lön än den som kom ut tre år senare. Detta aktualiserade frågan om vilka konsekvenser det får för Sverige att genomsnittsåldern för akademikernas första examen har stigit till ca 28 år. Den typen av analyser togs inte upp av SCB förrän ett årtionde senare.

Under 1980-talet fortsatte Gunnar Eliasson med IUI:s egna, från staten fristående, analyser. Den sista IUI-studien i linje med ansatsen i långtidsutredningarna kom 1993: *Den långa vägen – Den ekonomiska politikens begränsningar och möjligheter att föra Sverige ur 1990-talets kris*. Därmed sätts punkt för en intressant och inte oviktig period i IUI:s historia.

MARCUS WALLENBERG

Marcus Wallenberg satt som ordförande för IUI under 25 år (1950–75), vilket förvisso präglade verksamheten. Det fanns inte ett styrelsemöte där inte alla stora industriledare mangrant infann sig, och en sak visste man säkert: Hur uppbokade dessa personer än var, så råkade de alla ha en lucka i sin almanacka just vid det datum som Marcus Wallenberg föreslog för nästa möte.

Som IUI-chef var det också intressant att minutiöst behöva redogöra för ett bokslut på ett par futtiga miljoner. Nog fanns det viktigare saker att diskutera,

men jag antar att det var ett sätt för Marcus Wallenberg att bedöma den föredragande personen snarare än bokslutets relevans.

För Marcus Wallenberg var det viktigt att alltid bli först informerad om forskningsresultaten. Att hela tiden vara bättre informerad än andra var en av hans viktigaste metoder för att få ett övertag som industri- och finansman. Som sekreterare i IUI:s styrelse under många år var det dessutom mycket givande att lyssna till hans utläggningar om läget i USA och i svensk industri.

Han hävdade kraftfullt att IUI skulle stå fritt att bedriva en självständig forskning och att utredningarna skulle publiceras oavsett resultaten. Ett exempel på detta fick jag erfara under mitt arbete om skogsindustrin. Min tes var att prisbildningen var helt fri på världsmarknaden för skogsindustriprodukter och att priset för de inhemska skogsföretagen därför var exogent bestämt. Samtidigt fanns vid den tiden ingen fri marknad för massaved eller timmer. Skogsindustrin var i början av 1960-talet helt hänvisad till inhemsk råvara. Ju högre världsmarknadspriserna var, desto högre pris kunde skogsindustrin betala för råvaran. Från skogsindustrin hävdades att sambandet var det omvända. Det höga priset på massaved och timmer äventyrade skogsindustrins överlevnad. Skogsindustrins organisationer ansåg att jag borde avskiljas från utredningen. Tack vare Marcus Wallenbergs ingripande vågade de emellertid inte driva denna fråga.

SAF och Industriförbundet svarade till lika delar för IUI:s basfinansiering. Industriförbundet hade ofta ont om pengar, medan SAF var rikt. När Industriförbundet var ovilligt att ge IUI mer pengar föreslog jag vid ett tillfälle Marcus Wallenberg att Bankföreningen skulle bidra med en tredjedel och att IUI i högre grad skulle ta upp finansiella frågor i sitt forskningsprogram. Marcus Wallenberg avvisade bestämt detta förslag med motiveringen att Bankföreningen var intellektuellt undermålig och inte kunde anförtros att få inflytande över IUI:s forskning.

OFULLBORDAD AMBITION

Min tid som chef för IUI blev relativt kort. Mitt syfte med satsningen på egna långtidsutredningar var att löpande årsvis presentera konsistenta analyser för hela ekonomin. Forskarna skulle i olika bilagor kunna ta fram fördjupade analyser på skilda områden t.ex. arbetsmarknadsanalyser, energiförsörjning, företagens finansiering m.m. Förhoppningen var också att IUI därmed skulle få större genomslag för sina publikationer.

En sådan ambition krävde en annan organisation av IUI. Rekryteringen av forskare skulle inriktas på personer som var intresserade av speciella områden. Deras forskningsresultat skulle också kunna sättas in i ett helhetsperspektiv. Kan-

ske hade det dock blivit svårare att rekrytera kvalificerade akademiska forskare som huvudsakligen var inriktade på sin egen akademiska karriär. En väg att förena dessa mål var att låta utomstående väletablerade forskare från den akademiska världen bidra med fördjupade analyser på speciella områden.

Det är inte min sak att i detta sammanhang söka bedöma hur efterträdarna på IUI under de dryga 30 år som gått sedan jag lämnat IUI hanterat den svåra frågan om avvägningen mellan aktuella övergripande samhällsanalyser och specialinriktade forskningsprojekt som kräver mödosamt ihopsamlat empiriskt dataunderlag under lång tid.

FÖRVERKLIGADES EDSTRÖMS SYFTEN?

Har då IUI förverkligat grundaren Sigfrid Edströms intentioner? Frågan kan formuleras på ett annat sätt: Har IUI utgjort en tankesmedja av det slag som har skapat alternativa synsätt och frågeställningar? IUI fick ganska liten inverkan med sina analyser av bilefterfrågan och andra branschstudier i den samhällsekonomiska debatten. Ser man tillbaka fick IUI aldrig något större inflytande över mer fundamentala ideologiska frågeställningar. Man sysslade för litet med övergripande frågor som t.ex. avvägningen mellan statens roll och individens ansvar, arbetsmarknadens reglering, konsekvenserna för penningpolitiken av den fasta växelkursen, välfärdssystemets effekt på tillväxten etc.

Huruvida IUI bör betraktas som ett framgångsrikt kapitel i industrins och näringslivets historia råder det säkert delade meningar om. Visst kan man hävda att IUI har spelat en roll för att med empiriska studier och vetenskapliga rapporter ha analyserat industrins och näringslivets interaktion med samhället och att man därmed har ökat förståelsen för näringslivets villkor och fördjupat kunskaperna om svensk ekonomi. Den riktigt stora betydelse för samhällsdebatt och politiskt beslutsfattande som grundaren hade hoppats på fick man dock inte. Dock skall sägas att flera av dem som bedrev forskning på IUI senare kom att engagera sig i de breda samhällsfrågorna inom andra institutioner.

Empirisk forskning kräver vanligen insamlande av stora mängder data. Studierna tar ofta många år i anspråk. När resultaten läggs fram har intresset för frågan som motiverade beslutet att starta utredningen ebbat ut. Det behövs därför bättre former för uppföljning av resultaten.

Den statistik som produceras framkommer i hög grad på beställning från statliga myndigheter såsom Finansdepartementet, Riksbanken med flera. Det är viktigt att ha ett fristående institut som har kunskap att göra kvalificerade utvärderingar av det statistiska underlagsmaterial som kan ligga till grund för ekonomernas analyser. IUI kunde här vara en pådrivande kraft och extern kravställare

på statistiskt material. Nya frågeställningar kräver nytt empiriskt material, vilket oftast inte finns tillgängligt.

Det är viktigt med en fristående institution som kan initiera forskning på olika områden och inte ägna så mycket tid åt att söka forskningsanslag på olika håll speciellt när det kommer till större empiriska forskningsprogram. Risken är annars stor att tyngdpunkten flyttas till smala teoretiska analyser, vilka är enklare och billigare att genomföra.

Min grunduppfattning är att näringslivet även i framtiden behöver ett forskningsinstitut med bred inriktning på makroanalyser som står fritt från statligt kontrollerade institutioner med forskningsinriktning.

REFERENSER

- Albinsson, Göran (1958), *Vår konsumtion, återblick – prognos*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Albinsson, Göran (1961), *Svensk verkstadsindustri. Struktur och utvecklingstendenser*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Albinsson, Göran, Gunnar Boalt, Erik Dahmén, Odd Gulbrandsen, Sven-Ola Hellmér, Erik Karlsson, Lars Kritz, Esse Lövgren och Jan Wallander (1964), *Norrländska framtidsperspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Andersson, Thomas, Pontus Braunerhjelm, Bo Carlsson, Gunnar Eliasson, Stefan Fölster, Lars Jagrén, Eugenia Kazamaki Ottersten och Kent Rune Sjöholm (1993), *Den långa vägen – den ekonomiska politikens begränsningar och möjligheter att föra Sverige ur 1990-talets kris*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Bentzel, Ragnar m.fl. (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Bentzel, Ragnar och Jan Beckeman (1966), *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ekström, John (1968), *Långtidsutredningens industriprognos för 1970. En granskning och revidering*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Hèrnod, Torsten, Gunnar Hägglöf, Ivar Högbom, Vilhelm Lundvik, Ragnar Sundén, Ingvar Svernilson och Gustaf Söderlund (1941), *Vår folkförsörjning i avspärrningstider I*. Stockholm: IUI och Kooperativa förbundets bokförlag.
- Höök, Erik (1962), *Den offentliga sektorns expansion: En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–58*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Industriens Utredningsinstitut (utan enskilda författare) (1944), *Industrins sysselsättning under åren närmast efter kriget*. Stockholm: IUI.
- Klevmarken, Anders (1980), *Ålders- kvalifikations- och beföringstillägg. En studie av industrijänstemännens lönebildning*. Statistiska institutionen, Göteborgs universitet, Skriftserie nr 17. Stockholm: Almqvist & Wiksell International

- Matti, Tomas (2006), *Professionella Patriarker – Svenska storföretagsledares ideal, praktik och professionaliseringsprocess 1910–1945*. Doktorsavhandling i ekonomisk historia. Uppsala Studies in Economic History, vol. 75. Uppsala.
- Ruist, Erik (1966), *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ruist, Erik och Ingvar Svenilsson (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*. Stockholm: IUI.
- Rundblad, Bengt G. (1964), *Arbetskraftens rörlighet. En studie av en lokal arbetsmarknad*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Salter, Wilfred E. G. (1960), *Productivity and Technical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms. An Analysis of Determinants and Effects*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.
- Wallander, Jan (1948), *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Stockholm: IUI.
- Wallander, Jan (1958), *Studier i bilismens ekonomi*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Wohlin, Lars m.fl. (1973), *Svensk industri 1972–1977*. Uppföljning av industribilagan till 1970 års långtidsutredning. Särtryck ur SOU 1973:21 (*Svensk ekonomi fram till 1977: 1970 års långtidsutredning avstämd och framskriven*). Stockholm: IUI.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.

FÖRFATTARPRESANTATION

Lars Wohlin är född 1933. Han blev ekon.dr på Handelshögskolan i Stockholm 1970 på en avhandling om skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter. År 1973 utsågs han till chef för IUI. 1976 blev han statssekreterare hos Gösta Bohman i Ekonomidepartementet. Åren 1979 till 1982 var han riksbankschef. Efter den borgerliga regeringens fall 1982 utsågs han till chef för Stadshypotek, vilket han var fram till 1996. Han var därefter under tre år adjungerad professor i nationalekonomi vid Linköpings universitet och under de tre följande åren vid Uppsala universitet. Under fyra år var han ordförande för Dresdner Banks nordiska verksamhet. Sedan 2004 är Lars Wohlin EU-parlamentariker.

IUI – EN PRIVAT AKADEMI

GUNNAR ELIASSON

Efter krigsslutet fick Sverige uppleva drygt två decennier av stadig och snabb ekonomisk tillväxt. Det intakta Sverige försåg med god förtjänst ett krigshärjat Europa med råvaror och industriprodukter. Ekonomin tycktes gå på räls och svenskarna byggde upp en stark tilltro till framtiden. Vi kunde tryggt kosta på oss lite mer, gärna ta ut lite i förskott från en ljus ekonomisk framtid.

1970-TALETS OLJEKRISER – EN LÄRORIK HISTORIA

Så kom plötsligt 1970-talets oljekriser. De följdes av ett drygt decennium av stagnation bland industriländerna. Den politisk-ekonomiska debatten skakades om ordentligt. Ur den makroekonomiska analys som av tradition dominerat svensk ekonomisk-politisk debatt kunde inte något sammanhang i vad som hände vaskas fram. Den politik som fördes snarast förvärrade det ekonomiska läget. Intresset för den då nästan bortglömde entreprenörsteoretikern Joseph Schumpeter vaknade dock upp över hela västvärlden.”Bristen på entreprenörer” blev ett tema som levde kvar under hela 1980-talet. Försöken att hitta nya och bättre modeller för att förklara betydelsen av ekonomisk dynamik innebar att keynesiansk makroteori tappade anseende. Därmed reducerades också snart den centrala teoretiska roll som keynesiansk makroteori ger åt statsmakten genom att den *antas* kunna kontrollera den totala efterfrågan i ekonomin.

Jag skrev min avhandling på IUI under några år på 1960-talet och minns mycket väl hur den svenska trygghetskänslan och självgodheten växte sig stark i takt med att den ekonomiska tillväxten gjorde oss allt rikare. Jag kom tillbaka till IUI som chef mitt under pågående oljekriser. Och mötte därvid en styrelse som nära nog ställde krav på att institutet skulle klargöra vad som pågick och vad det hade för konsekvenser för den politik som borde föras.

FÖRETAGANDETS OCH ENTREPRENÖRSKAPETS ROLL I EKONOMIN

Att klarlägga entreprenörens och företagandets roll i den ekonomiska tillväxten var dock ingen lätt uppgift, och inom den nationalekonomiska professionens huvudfåra var intresset för sådana frågor mycket svårt långt in på 1980-talet. Att lyfta fram och explicit analysera den mycket resurskrävande kommersialiseringsprocess där industriellt kompetenta och privat förmögna *venture*-finansiärer spelar en avgörande roll tog också emot i en politisk miljö där statsmakten under flera årtionden försökt skatta av privatpersoner deras förmögenheter. För denna inställning fick man också ytterligare stöd i de keynesianska makromodellerna.

IUI var dock relativt väl förberett för denna diskussion. Forskningsagendan hade länge innehållit ett betydande inslag av mikroekonometri och ambitionen fanns att föra upp kunskaper från mikroplanet till makronivån. Detta skapade utrymme för att föra in entreprenören-företagaren i analysen för att studera dennes betydelse även för den makroekonomiska utvecklingen.

Efterfrågan på ny teori var också påtaglig bland dem som skulle bedriva ekonomisk politik och IUI blev en efterfrågad partner i många offentliga utredningar. Oavsett politisk schattering önskade man från kanslihus och opposition intellektuell vägledning vad gällde förslag på kraftfulla ekonomisk-politiska insatser. Det var inte små saker i den ekonomiska makrodynamiken som måste rättas till: svag tillväxt, hög inflation och från början av 1990-talet en hög arbetslöshet. Och hur skulle man klara detta när man var hänvisad till ekonomiska modeller som antingen saknade kontakt med "marknivån" eller helt saknade dynamik.

En överförenklad version av Joseph Schumpeters entreprenöriella teorikonstruktion, som Schumpeter tyvärr själv bar ansvaret för med sin bok *Capitalism, Socialism and Democracy* från 1942, återställde i någon mån statsmaktens centrala teoretiska ansvar för tillväxten. Nu var det subventioner till forskningen som skulle styra upp innovationstakten och den tekniska utvecklingen. Sedan skulle tillväxten ordna sig själv. Nya institutioner som Statens Industriverk, Styrelsen för Teknisk Utveckling och senare VINNOVA (Verket för innovationssystem) kunde med hjälp av denne s.k. "linjära Schumpeter" formulera sitt *raison-d'être*. Mot dessa nya förenklingar av verkligheten måste vi på IUI värja oss med god empiri även om det var svårt när den nya synen fått fotfäste vid universiteten.

Inom näringslivet, och inte minst i IUI:s styrelse, som av tradition bestod av enbart industriledare, var man sedan länge både förbryllad och irriterad över den diskussion som fördes under hela 1970- och 80-talen. Denna debatt byggde på en teoretisk grundmodell som företagsledarna hade svårt att både förstå och acceptera. I denna modell antogs den ekonomiska utvecklingen styras av statsmaktens

politik och där fanns ingen ingen aktiv eller självständig roll vare sig för företag eller företagare. Det fanns ett kraftfullt stöd för att institutet skulle bedriva god empirisk ekonomisk forskning som bättre förklarade vad som ägde rum och som gav entreprenören, företagaren och företaget, och även den ekonomisk-politiska miljö de verkade i, en roll av någon betydelse. Styrelseledamöterna var därför inte särskilt trakterade av att den empiriska forskningen grundades på modeller som *a priori* inte gav någon explicit roll för dessa aktörer och den miljö de arbetade i. Det symposium som IUI anordnade 1979 med anledning av hedersordföranden Marcus Wallenbergs 80-årsdag, och den konferensvolym med titeln *Industriell utveckling i Sverige – teori och verklighet under ett sekel* som publicerades 1980, blev något av en programförklaring i detta avseende.

GOD TEORI

God empirisk forskning kräver god teori för att ordna tankar (förutsättningar) och fakta på ett relevant sätt. Men god ekonomisk teori kan inte utvecklas annat än i direkt samverkan med empirisk forskning.

Jag hör ibland från mina kolleger nationalekonomerna att företagsledare inte förstår den modellvärld ekonomer arbetar i och att de inte uppskattar ekonomernas teoretiska abstraktioner. Det är inte min bild, och det gällde definitivt inte IUI:s styrelse under min tid då flera ledamöter som civilingenjörer hade en gedigen matematisk skolning i botten, ofta mycket bättre än den skolning ekonomerna själva bar med sig. Många styrelsemedlemmar förstod mycket väl, när de tog sig tid, vad *a priori*-förutsättningar spelade för roll för de slutsatser man drog ur ekonomiska modeller. Den tiden avsattes ofta vid IUI:s stora årliga styrelsemöte som alltid förlades vid ett par av ”våra” företag. Då presenterades ett urval forskningsprojekt mycket grundligt under ett par dagars sammanträden. Behovet av att utveckla modeller och redskap för att fånga betydelsen av företagandets dynamik för makroekonomin var stor. Om sedan den empiriska forskningen grundad på sådana ”bättre” modeller skulle visa att dessa aktörer egentligen spelade en underordnad roll för den ekonomiska utvecklingen så fick man ta den konsekvensen.

Intressant i detta sammanhang är att samma typ av diskussion låg till grund för beslutet att bilda IUI 1939, nämligen en stor irritation bland industrins företrädare över att politik med stora konsekvenser fördes utan grundläggande kunskaper om hur industrin fungerade. De ansåg också att akademierna bar ett betydande ansvar för denna brist på kunskap.

GRUNDANDET

Idén om en industrins tankesmedja uppkom redan 1934 i form av ett samtal mellan dåvarande ASEA-chefen Sigfrid Edström och dåvarande statsministern Per Albin Hansson, där den förre beklagade sig över politikernas bristande kunskap om vad som pågick i industrin. Per Albin Hansson föreslog att ”industrin” skulle göra något åt saken.

De verkställande direktörerna i fem stora företag (ASEA, SKF, Elektrolux, Separator och LM Ericsson), den s.k. Direktörsklubben, drev under Edströms ledning frågan hur industrin skulle kunna göra sig bättre hörd och utöva inflytande på den ekonomiska politiken. Problemet uppfattades som akut i kölvattnet av en världsdepression, en ökad protektionism samt den socialdemokratiska regeringens ambitioner att styra och ställa med ekonomin utifrån en ideologisk plattform. Försöken att finna former för sakligt umgänge mellan arbetsmarknadens parter ledde så småningom fram till att den svenska policymodellen etablerades. Detta ställde dessutom krav på industrins representanter att kunna presentera fakta i sitt mål. Edström och direktörsklubben var missnöjda med hur Industriförbundet och SAF hade hanterat sitt uppdrag som folkupplysare.

De ansåg att dessa organisationer saknade nödvändig kompetens och var för byråkratiska för att kunna ta på sig en sådan uppgift. Näringslivet bedömdes behöva en ansedd ekonom som Eli Heckscher för att klara av att stå upp mot vänsterekonomernas centralplaneringsargument, inte minst från Gunnar Myrdal. Men Heckscher ville först slutföra sin stora studie över svensk ekonomisk historia, och det var svårt att finna någon annan lämplig kandidat. Diskussionen i Direktörsklubben kom dessutom i konflikt med organisationernas intressen och drog ut på tiden. Direktörsklubben satte därför upp ett särskilt utrednings- och upplysningsorgan (FUIF), som dock misshagade organisationerna ännu mer. Resultatet blev så småningom att IUI inrättades den 1 februari 1939. Och redan i IUI:s ”stiftelseurkunder” var det klart utsagt att institutet inte skulle ägna sig åt mindre och kortsiktiga utredningar av rutinkaraktär eller åt serviceverksamhet, vilket bäst kunde skötas av organisationernas egna kanslier. Ett kort tag senare gjordes också klart att institutet inte skulle befatta sig med något som kunde betraktas som politisk propaganda. Edström hade fått som han ville.

IUI ETABLERAS SOM EN UNIK PRIVAT FORSKNINGSINSTITUTION

Kriget kom dock emellan och institutet drogs ändå in i mera kortsiktigt aktuella utredningar. Först med IUI:s tredje chef Ingvar Svennilsson blev det möjligt för institutet att förverkliga den identitet som nedlagts i urkunderna. Institutets

tidiga historia har beskrivits på annat håll.¹ Jag nöjer mig här med att kort säga att en rad chefer och seniora forskare har bidragit, bland dem Erik Dahmén, Jan Wallander, Ragnar Bentzel, Erik Höök, Lars Nabseth, Erik Ruist, Lars Wohlin, Bo Carlsson, Anders Klevmarcken och Bengt-Christer Ysander samt Pontus Braunerhjelm, som inte bara efter sina studier vid Genève-universitetet snabbt tog till sig IUI:s forskningstradition utan även med sin organisatoriska förmåga hjälpte till att avlasta chefen i ett forskningsinstitut vars hierarki bestod av en portfölj forskningsprojekt som ständigt ändrades. Under åren har dessa forskare bidragit till att utveckla och etablera IUI:s unika forskningstradition. En rad starka ordföranden från industrin, bland dem Sigfrid Edström, Ernst Wehtje, Marcus Wallenberg, Erland Waldenström, Curt Nicolin och Håkan Mogren, skyddade hela tiden institutet från kortsiktig påverkan utifrån. IUI var en konstruktion med få motsvarigheter. Frågan är också om någon annan svensk forskningsinstitution inom samhällsvetenskaperna har skolat fram forskare till så många professors-tjänster som IUI. Till detta kommer de många IUI:are som rekryterades till höga tjänster inom privat och offentlig byråkrati eller näringslivet.

EN UNIK, INNOVATIV INSTITUTION – EN ALTERNATIV PRIVAT AKADEMI

IUI blev en alternativ och konkurrerande privat akademi inom samhällsvetenskaperna. Respekt för vetenskaplig tradition, generöst tilltagna resurser och frihet från såväl akademisk byråkrati som inkräkthet gjorde det möjligt för institutets forskare att under tillräcklig tid ägna sig åt såväl traditionella vetenskapliga forskningsuppgifter som udda och djarva projekt som aldrig kunnat föras fram i den dominerande akademiska forsknings- och finansieringsmiljön.

Inriktningen var empirisk och styrd av problem hämtade ur verkligheten, och ett viktigt studieobjekt, produktionen och näringslivet låg nära och tillgängligt för direkt observation. Men dörrarna var öppna för såväl teori- som metodutveckling och IUI:s forskning kom med tiden att täcka det mesta som nationalekonomer har sysslat med. Jag tror denna öppenhet, tillgänglighet och bredd lockade de flesta forskare som kom till IUI, inte bara att de fick bättre finansiella villkor än de som gick till universitet och högskolor. En unik, annorlunda och innovativ forskningsmiljö växte fram i gränstrakterna mellan produktionen och akademierna.

Så grundlades IUI:s forskningstradition. Det var viktiga problem som skulle studeras, och vilka som skulle tas upp hade IUI:s styrelse synpunkter på. Den tradition jag tog över var att styrelsen formellt beslutade i frågan vilka problem

¹ Se Henriksson (1990).

som skulle adresseras, vilka projekt som skulle finnas i institutets forskningsportfölj och därefter lämnade över till institutets chef och forskare att utan vidare inblandning formulera problemet och genomföra projektet. I praktiken kom de flesta förslagen på nya projekt, dock inte alla, upp på initiativ av forskarna själva. Detta blev vanligare allt eftersom institutet blev mer beroende av extern finansiering. Styrelsens stora engagemang tyckte jag var en bra ordning. Institutet fick in en frisk fläkt från verkligheten och hölls på avstånd från den alltför vanliga akademiska inställningen att forskningsproblemen enkom skulle sökas inom ramen för den ekonomiska teorivärlden. Den synpunkten hade industriledare inte någon förståelse för. Frågan om val av metoder och verktyg lade de sig däremot inte i. Det valet ankom på IUI:s forskare efter det att beslut fattats om vilket problem som skulle behandlas. Saknades verktyg fick forskarna utveckla nya. Detta innebar ofta att verktyg måste hämtas från andra discipliner än nationalekonomin och att ett antal tvärvetenskapliga projekt, som i de reguljära forskningsstiftelserna skulle ha betraktats som icke forskningsbara, rullade i gång. Det innebar också att IUI måste bemannas med forskare med mycket olika bakgrund och kompetens.

IUI:s projektportfölj ändrade sig ständigt allteftersom projekt avslutades, ofta radikalt. IUI utvecklade därför aldrig en väldefinierad specialitet med många forskare som sysslade med samma problem. Problemen skiftade ju hela tiden och krävde utvecklandet av nya verktyg. Detta var i linje med den tvärvetenskapliga forskningstradition som grundlagts vid IUI redan på 1940- och 50-talen då institutet hade geografer, statistiker, företagsekonomer, sociologer och jurister i forskarstaben – även om ingen från början var medveten om att det var så det kallades. För industriledarna var det naturligt. All forskning inom industrin är tvärvetenskaplig.

Ett särskilt problem, som i första hand drabbade institutets chef, var att traditionen krävde att alla projekt som beslutades skulle avslutas med en publikation. Det skulle med andra ord inte finnas någon som helst möjlighet för utomstående att hävda att styrelsen, eller institutets chef, lagt ned ett projekt därför att för näringslivet negativa omständigheter kommit i dagen. Under min tid avvecklades heller aldrig något projekt som en gång beslutats.

FLERA MODELLER

Jag hade som chef på IUI förmånen att tillsammans med olika forskargrupper samtidigt både ha möjlighet och råd att utveckla tre olika ekonomiska modeller av den svenska ekonomin. Modellerna tog sin utgångspunkt i tre radikalt olika premisser om verkligheten: (i) en traditionell dynamisk sektorsmodell med tydliga såväl keynesianska som neoklassiska inslag som fanns under utveckling när jag

kom till institutet 1977, och som sedan en grupp under Bengt-Christer Ysander utvecklade till en av de elegantaste modeller av denna typ som konstruerats; (ii) en högaggregerad monetär modell som Bo Axell tog fram; samt (iii) en mikro-/företagsbaserad simuleringsmodell för hela ekonomin som jag själv ansvarade för. Vi använde alla tre modellerna i IUI:s Långtidsbedömning 1979 (*Att välja 80-tal*).² Den övningen var i sig själv inte utan interna konkurrensproblem. Modellerna gav olika svar på i stort sett varje fråga som ställdes till dem, vilket tydligt illustrerade vad *a priori*-förutsättningar betyder för resultaten av all analys, hur stor kalkylosäkerheten är samt inte minst hur lite vi vet när vi för politik, om vi inte fyller i med antaganden. Det som jag personligen uppskattade var att min styrelse uppfattade dessa modellexerciser som ekonomiskt-politiskt relevanta, inte som världsfrånvända akademiska abstraktioner. De förstod mycket väl att politiker och ekonomer tillsammans inte hade särskilt bra kontroll över den svenska ekonomin och de resultat man åstadkom med sin politik, och att man därför ofta begick grova ekonomisk-politiska misstag. Ett entydigt resultat från våra modellövningar var ju att mindre – inte mer – politik borde föras, åtminstone om man var angelägen att minimera oönskade sidoeffekter av politiken.

För den som undrar hur ett litet forskningsinstitut med en forskarstab på runt 20 personer kunde hålla sig med tre modeller, varav två krävde betydande forskarresurser för att underhållas och utvecklas, skall nämnas att varje modell tagits fram för att underbygga analysen i helt andra projekt och att vi därför utnyttjade möjligheten till synergier.

Efterfrågan på utredningar med IUI:s stämpel var stor såväl från näringslivet som från det offentliga. Under min tid gavs flera tillfällen att växa oss stora genom att expandera ut i rutinforskning, någonting som snart skulle ha tvingat fram en uppdelning i avdelningar med särskilda chefer. Jag var emot sådan expansion och styrelsen likaså. Att konsultverksamhet inte skulle bedrivas på IUI hade noterats i protokollet vid flera styrelsesammanträden. IUI växte därför aldrig över den kritiska gräns där en chef och en biträdande chef/sekreterare med hjälp av flexibla projektgrupper kunde hålla ihop institutets mycket varierade agenda med forskare från olika discipliner. Den period som Bengt-Christer Ysander och Bo Carlsson, som biträdande chef, samtidigt var på IUI var för mig idealisk. Tyvärr för mig försvann efter ett tag båda till professorsstolar, den förre till Uppsala, den senare till Cleveland, Ohio.

---

² IUI:s långtidsutredningar var en totalekonomisk analys av den svenska ekonomins långsiktiga förutsättningar som togs fram i konkurrens med, och som alternativ till, de statliga långtidsutredningarna. Se Carl Johan Åbergs uppsats om just dessa långtidsutredningar i denna volym.

NÄRHETEN TILL PRODUKTIONEN

Ett viktigt inslag i IUI-forskarnas miljö var kontakterna med företagen och deras problem och den ökade och annorlunda förståelse för nationalekonomiska frågor som därmed skulle följa. Redan IUI:s grundare hade ju betonat betydelsen av att den svenska byråkratin tog till sig människor med sådana insikter. IUI-forskaren skulle tillbringa en tid på institutet, gärna skriva sin avhandling där, och därefter cirkulera vidare till olika uppgifter i samhället och med sin vidgade syn och erfarenhet bidra till en större förståelse för hur näringslivet fungerar. Politiskt återfanns IUI:s forskare med god spridning både till vänster och till höger om mitten. Detta var viktigt under den tid den svenska policymodellen stod högt i kurs.

Den svenska modellens umgängesprinciper omhulldades även av företagsledare när jag kom till IUI, men hade till stora delar tappat lyster mot 1980-talets slut. Allt eftersom den svenska ekonomin fick problem och allt eftersom marknadskrafterna bröt in i det svenska folkhemmet och den svenska modellens samförståndspolitik knakade i sina fogar ändrades därför den positiva inställningen. Att konsensusmaskineriet mellan fack, näringsliv och politik tappade i slagkraft var förmodligen bra för Sverige, men det hade negativa konsekvenser för IUI.

IUI SOM KOMPETENSFÖRSÖRJARE FÖR BYRÅKRATI, NÄRINGSLIV OCH UNIVERSITET

Under många år hade efterfrågan på industriellt kunniga ekonomer varit stor. Omsättningen av IUI-forskare var snabb, och detta förhållande innebar att forskare inte gjorde karriär på institutet. Någon gång mot slutet av 1980-talet gjorde jag en överslagsberäkning, som visade att under IUI:s femtioåriga historia omsattes forskarstaben nästan helt under en tioårsperiod. IUI-forskarna försvann också åt olika håll. Jag gjorde samtidigt en grov beräkning över vart de under årens lopp tagit vägen och fann att de relativt jämnt fördelade sig med en fjärdedel var på den privata och den offentliga byråkratin samt till näringslivet och akademierna. Att IUI:s roll som en slagkraftig forskarmiljö och som en utbildande akademi uppfattades som betydelsefull illustreras inte minst av att Bengt-Christer Ysander, inför bildandet av Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning (FIEF) 1985, frågade mig om han fick berätta för LO-folket hur IUI, inte bara var organiserat utan även hur det fungerade. Man kan tycka att det vore lätt att observera utifrån, men så enkelt var det inte.

Det stora intresse som industrins företrädare visat för sakliga utredningar om näringslivets och ekonomins tillstånd under min första tid som chef för IUI svalnade så småningom, allt eftersom marknaderna tog den reella makten från både parterna och staten och allt eftersom nya och unga företagsledare i internationella

storföretag började dominera i näringslivet. Det var företagsledare med en ny syn på politik och ekonomi. De ansåg sig kunna klara sig och sina företag bra på egen hand. I den svenska politikens bakvatten betraktades nyttan av brett definierad forskning inom samhällsvetenskaperna inte längre som lika viktig för industrin. Den respekt för nationalekonomernas insikter som man tidigare visat naggades också med tiden i kanten. Detta innebar att IUI:s exklusiva ställning som privat akademi med egen finansiering och en helt egen forskningsagenda sakta försvagades. Beroendet av extern forskningsfinansiering från reguljära källor ökade. Forskarnas framtida arbetsmarknad begränsades därmed allt mer till den akademiska och det styrde också över deras forskningsinriktning mot en tydligare meritering för akademiska tjänster.

Därmed blev innovativt akademiskt entreprenörskap i IUI:s regi svårare att både finansiera och upprätthålla. Risken att traditionell nationalekonomisk forskning skulle bli dominerande ökade betänkligt. Näringslivets företrädare hade nämligen haft, och hade fortfarande, en rationellt grundad anledning att ta initiativ till att stödja ekonomisk forskning inom för dem viktiga områden, forskning som inte ägnades uppmärksamhet på universiteten. Sannolikheten är däremot betydligt lägre att de någon längre tid skulle intressera sig för att med tid och pengar stödja en verksamhet som bara var en kugge i det akademiska forskarmaskineriet.

REFERENSER

- Dahmén, Erik och Gunnar Eliasson (red.), *Industriell utveckling i Sverige – Teori och verklighet under ett sekel*. Stockholm: IUI.
- Eliasson, Gunnar (1967), *Kreditmarknaden och industrins investeringar*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar, Bo Carlsson, Bengt-Christer Ysander, Bertil Holmlund, Ewa Christina Horwitz, Märtha Josefsson och Jan Södersten (1979), *Att välja 80-tal. IUI:s långtidsbedömning 1979*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Schumpeter, Joseph A. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: George Allen & Unwin.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.

FÖRFATTARPRESANTATION

Gunnar Eliasson är född 1937 och professor emeritus i industriell ekonomi/dynamik vid Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm. Han var chef för IUI 1976–94 och dessförinnan avdelningschef/chefsekonom på Sveriges Industriförbund. Hans forskning handlar om företagens ekonomi och management, kompetenskraven på den nya ekonomins arbetsmarknader samt entreprenörskap och ekonomisk utveckling. Han har under många år utveck-

lat en företagsbaserad simuleringsmodell för hela den svenska ekonomin.

Gunnar Eliasson har en omfattande vetenskaplig publicering inom nämnda områden. Han disputerade och blev docent 1968 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Kreditmarknaden och industrins investeringar*, författad vid IUI. Bland Eliassons monografier kan nämnas *Business Economic Planning – Theory, Practice and Comparison* (John Wiley & Sons, 1976), *Firm Objectives, Control and Organization – the Use of Information and the Transfer of Knowledge within the Firm* (Kluwer, 1996). Han har varit redaktör för ett antal konferensvolymmer, bland dem *Industriell utveckling i Sverige* (IUI, 1980, med Erik Dahmén), *The Dynamics of Market Economies* (1986, med Richard H. Day) och *The Markets for Innovation, Ownership and Control* (1993, med Richard H. Day och Clas G. Wihlborg). De båda senare publicerade av North Holland och IUI.

Tillsammans med sin hustru Ulla Eliasson författade han *Företagandets konst* (City University Press, 1997) om konstmarknaderna i renässansens Norditalien.

KAPITEL 10

IUI/IFN:S ORDFÖRANDEN*

ROBIN DOUHAN

IUI/IFN:s styrelse har alltid utgjorts av personer med stor erfarenhet från näringslivet och dess villkor. För institutet har denna kompetens varit viktig för utstakandet av framtida forskningsriktning och för formulerandet av forskningsfrågor som utgår från relevanta och aktuella problem. De porträtt av styrelseordförandena som här tecknas är därför en viktig pusselbit i förståelsen av IUI/IFN:s utveckling.

Genom åren har IUI/IFN:s styrelse haft nio styrelseordföranden. Tillsammans representerar de centrala delar av svensk näringslivshistoria under det gångna seklet och in i nutid. Porträtten bygger på biografiska och självbiografiska källor och koncentrerar sig på respektive persons viktigaste insatser. Särskild tonvikt har lagts på sådant som direkt anknyter till uppdraget som ordförande för institutets styrelse. En mer detaljerad utredning av deras påverkan på institutets utveckling ligger dock utanför denna presentation.

J. SIGFRID EDSTRÖM (1870–1964)

Sigfrid Edström ledde den kommitté som 1938 beslutade om skapandet av Industriens Utredningsinstitut. Som ordförande i Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och genom sitt stora engagemang för upplysningsfrågor blev Sigfrid Edström en starkt drivande kraft i IUI:s tillkomst. Han var också (1939–43) institutets förste ordförande.

Idén om ett utredningsinstitut ägnat studier av näringslivets villkor hade diskuterats bland ledande industrimän under en längre tid. Behovet framstod tydligt mot bakgrund av ett intellektuellt klimat där planhushållning och socialisering av många betraktades

---

* Ett varmt tack till Göran Albinsson Bruhner för konstruktiva synpunkter på en tidigare version av detta kapitel.

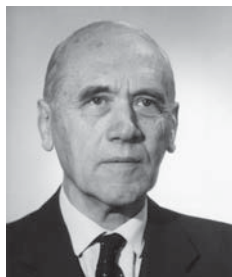
som reella alternativ. Inriktningen för ett utredningsinstitut blev dock föremål för intensiv debatt, inte minst gentemot Industriförbundet som var den andra stora intressenten vid sidan av SAF. På ena sidan stod de som argumenterade för att industrin hade behov av ökad kunskap och på den andra de som ansåg att industrin borde satsa på upplysning och opinionsbildning.

I ett tidigt vägledande dokument för IUI:s verksamhet är den första punkten uppgiften att genom utredningar ”göra industrien bättre rustad att möta de problem och uppgifter, som utvecklingen på de politiska, ekonomiska och sociala områdena kan komma att framkalla” (Henriksson 1990, s. 97). Som en annan viktig uppgift nämns den utåtriktade upplysningsverksamheten, vilket förmodligen i hög grad kan tillskrivas Edströms inflytande.

Tillsättningen av IUI:s förste chef, Ivar Anderson, speglar spänningen mellan utredning och upplysning. Anderson hade en gedigen akademisk bakgrund med doktorsgrad i statsvetenskap men var samtidigt en framstående pressman och huvudredaktör för Östergötlands Dagblad. Tidigare argumentation till trots fick det nyskapade institutet under Edströms ordförandeskap snart en tydlig inriktning mot forskning. Profileringen tydliggjordes i och med utnämmandet av den lovande, nyligen disputerade, nationalekonomen Ingvar Svenilsson till ny chef för institutet 1941. I publikationen *Industriproblem 1943* tillkännagavs formellt, att IUI nu var ett renodlat utrednings- och forskningsinstitut.

Som industriman är Sigfrid Edström främst ihågkommen som chef för ASEA-koncernen. Han rekryterades till posten 1903 efter att framgångsrikt ha lett elektrifieringen av spårvägarna i Zürich och Göteborg. Under Edströms tid vid ASEA utvecklades företaget till ett internationellt storföretag. När Edström avgick från posten som vd 1933 hade företaget under hans ledning vuxit från 1 400 till 10 200 anställda.

IUI var inte det enda uttrycket för Edströms samhällsengagemang. Bland mycket annat var han delaktig i bildandet av Sveriges Industriförbund och Sveriges Elektroindustriförening. Inom idrotten utmärkte sig Edström i unga år som en av Sveriges bästa sprintrar. Senare i livet kom hans intresse för idrotten till uttryck som ledare och organisatör. Den främsta enskilda insatsen gjorde han som högste ansvarig för arrangerandet av Olympiska spelen i Stockholm 1912. Till hans gärningar hör även ett mångårigt engagemang i Sveriges idrottsförbund och i Internationella Olympiska Kommittén, där han var ordförande både vid spelen 1948 och 1952. Han var också initiativtagare till Internationella idrottsförbundet (Gunér 1989, Bratt 1950, 1953).

ERNST WEHTJE (1891–1972)

Ernst Wehtje var ledamot av IUI:s styrelse från starten 1939. Han övertog ordförandeskapet 1943 och ledde styrelsen fram till 1946, och var sedan kvar som styrelseledamot fram till 1962. Jan Wallander, vd 1953–61, minns honom som en stark röst i en styrelse som dominerades av Marcus Wallenberg.¹

Som utbildad jurist var Wehtje under sin levnad aktiv inom såväl näringsliv som politik och vetenskap. Hans främsta gärning som industriman var som chef för Skånska Cement, numera Skanska. Företaget växte under hans ledning till att bli ett av Sveriges största. Till Wehtjes insatser inom näringslivet hör även att han var styrelseledamot i Skandinaviska Banken, ordförande i Svensk Sockerfabriks AB och vice ordförande i Osram-Elektraverken.

Wehtjes koppling till industrin och hans ordförandeskap för IUI utgör ett bra exempel på den korsbefruktnings mellan forskning och näringsliv som möjliggörs inom institutets ramar. När Wehtje övertog ordförandeskapet i IUI:s styrelse var han involverad som sakkunnig i institutets forskningsprojekt i bostadsfrågor. Den så kallade Industribostadsutredningen hade som mål att kartlägga bostadsbehovet samt att utreda bostadsbyggandets roll i stävandet av arbetslöshet. Ernst Wehtjes stora engagemang och goda kontakter hjälpte till att göra utredningen till IUI:s dittills mest uppmärksammade forskningsprodukt (Curman 1944).

Under andra världskriget var Wehtje aktiv i en rad kommissioner. Han var engagerad i frågor rörande prissättning under krigsåren samt i efterkrigsplaneringen. Politiskt tillhörde Ernst Wehtje Högerpartiet. Efter kriget representerade han partiet i riksdagens första kammare och gjorde sig känd som en talesman för industrins intressen och underströk betydelsen av att staten ger näringslivet tillräcklig rörelsefrihet.

Ernst Wehtje bidrog även med insatser inom vetenskapliga institutioner. Han var bland annat ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och Kungliga Tekniska högskolans styrelse.

SVEN LUNDBERG (1889–1947)

Sven Lundberg tillträdde som ordförande för IUI:s styrelse 1946, han hade då varit ledamot i fyra år. Ett år senare avled han, 58 år gammal.

Lundberg var utbildad bergsingenjör med en gedigen utlandspraktik i Tysk-

¹ I telefonintervju med Robin Douhan, februari 2009.

FOTO: SAFS ARBY

land, USA och Burma. Yrkeskarriären inleddes inom det i hög grad internationella Svenska Diamantbörnings AB. Hans första chefsuppdrag påbörjades 1931 som vd för Reymersholms Gamla Industri AB i Helsingborg. Han verkade senare även som vd för AB Förenade Superfosfatfabriker.

Som politiker tillhörde Lundberg Högerpartiet. Han representerade partiet i riksdagens andra kammare från 1937 fram till 1944. Politiskt var han främst en talesman för näringslivets intressen. Hans argumentation beskrivs dock som balanserad och han insåg fördelarna med en arbetsmarknad präglad av samförstånd och framhöll även trygghetsfrågornas betydelse. När han hastigt avled 1947 gavs han följande eftermäle av Axel Gjöres, företrädare för den socialdemokratiska regeringen (citerat i Söderpalm 1982):

[Lundberg var en representant] för modern industrialism, en man som betraktade det industriella livet inte bara såsom ett förvärvsmässigt företagande utan såsom ett stort samhälleligt strävande, syftande till att göra förhållandena bättre för människorna.

SVEN SCHWARTZ (1891–1976)

FOTO: SAFS ARBY

Sven Schwartz ledde arbetet i IUI:s styrelse under åren 1947–50. Han återkom sedan till IUI:s styrelse som ledamot under åren 1952–62.

Schwartz var bergsingenjör och började sin yrkeskarriär i svenska och utländska gruvbolag. Åren 1936–40 var han vd för Bolidens Gruv AB. Schwartz var som industriman även aktiv inom en lång rad andra näringar. Till de främsta insatserna hör posten som vd för Stockholms Bryggerier, arbetet som ledamot i styrelsen för Skandinaviska Banken och försäkringsbolaget Thule. Schwartz har beskrivits som ett av de första exemplen på ett, som det i dag kallas, styrelseproffs.

Sven Schwartz är kanske främst ihågkommen för sitt engagemang som mångårig ordförande i Industrikommissionen under andra världskriget och sedermera i Svenska Arbetsgivareföreningen. Krigsåren krävde en samordning av produktionen för krigsmaktens behov och andra strategiskt viktiga områden. Industrikommissionen ansvarade för fördelningen av produktionsmedel och råvaror, vilket innebar en balansgång mellan statens och industrins intressen. Schwartz insatser som medlare har beskrivits som mycket värdefulla (De Geer 2002). Som ordförande för SAF kom han fortsatt att spela en central roll för den intima samverkan

mellan staten och arbetsmarknadens intresseorganisationer som präglade efterkrigstidens Sverige. Schwartz ordförandeskap för SAF varade från 1947 fram till 1967 (med ett avbrott 1951–54). Hans roll i den svenska samförståndsmodellen för arbetsmarknaden blir tydlig i följande personbeskrivning.

[Schwartz] hade en märklig förmåga att ur den förvirrade mångfalden av argument urskilja det väsentliga och att finna på den i situationen riktiga framgångslinjen. Alla överbetoningar dog bort, den uppdrivna oron stillnade, det blev enighet kring bordet. Han behövde aldrig höja rösten, han blev aldrig irriterad. Han var i alla lägen den lugna och klara bedömningens man. (Gjöres 1967, s. 103)

I början av 1970-talet tillsattes en utredning för att studera ansvars- och arbetsfördelning mellan SAF och Industriförbundet. Schwartz tilldelades ansvaret för utredningen.² Slutsatsen blev att överlappning i arbete och ansvarsfrågor inte förekom i större utsträckning, och att ett samgående inte skulle förordas. 2001 slogs dock Industriförbundet och SAF samman till Svenskt Näringsliv. För IUI:s del innebar det att man nu hade endast en huvudman.

Sin sakkunskap i ingenjörsmässiga och tekniska frågor utnyttjade Schwartz senare i livet genom att delta i uppbyggnaden av gruvindustrin i Kongo efter landets självständighet. Hans intresse för vetenskapliga frågor mer generellt märktes även genom hans arbete som ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien.

MARCUS WALLENBERG (1899–1982)

FOTO: SAHNS BILDARKIV

Marcus Wallenberg ledde IUI:s styrelsearbete under åren 1950–75, och är därmed institutets i särklass mest mångåriga ordförande. Efter sin avgång 1975 utsågs han till institutets hedersordförande.

För att placera in IUI-perioden i Marcus Wallenbergs innehållsrika livsgärning kan nämnas att han 1946 efterträdde sin bror Jacob som verkställande direktör för Stockholms Enskilda Bank. När han övertog ledningen för IUI:s styrelse var han alltså sedan fyra år tillbaka operativ chef för kärnan i Wallenbergfamiljens maktsfär. Han hade förberett sig under mer än ett kvarts sekel för att axla rollen som tronarvinge. Utbildning vid Handelshögskolan hade följts av en mångårig praktik på utländska banker i Genève, London, New York, Paris och Berlin. Utöver djupgående kunskap om bankverksamhet grundlades

² Se vidare Lars Kritz bidrag i denna volym.

under dessa år ett svåröverträffbart kontaktnät och vida språkkunskaper. Efter hemkomsten 1925/26 inträdde Marcus Wallenberg i bankens verkställande ledning och blev efter något år även styrelseledamot.

Som industriman hade Marcus Wallenberg mött sina första utmaningar som styrelseledamot i Atlas Diesel och ASEA. Det som i Ulf Olssons (2000) biografi benämns hans gesällprov var dock hanteringen av Kreugeraffären. När Kreugerkoncernens hopplösa finansiella ställning blev uppenbar 1932 utformades en plan där Riksbanken tillsammans med de tre stora affärsbankerna skulle gå in med ytterligare krediter för att rädda koncernen. Krisen krävde ett snabbt beslut, och eftersom både brodern Jacob och fadern Marcus Wallenberg Sr var på resa föll ansvaret på Marcus Wallenberg. På grundval av information från utländska kontakter vägrade han både inför riksbankschefen och statsministern att bevilja ytterligare lån. Beslutet visade sig dagarna efteråt vara riktigt.

Som initierad i Kreugeraffären föll en stor del av ansvaret för att lösa upp krångliga ägarförhållanden i kölvattnet av krisen på Marcus Wallenberg. Hans långvariga engagemang i LM Ericsson kan ses som en direkt konsekvens av detta händelseförlopp. Till LM Ericsson kan läggas en lång lista av företag där han gjorde betydande insatser; Saab och SAS kan nämnas som två framträdande exempel.

Lika vanskligt som det är att försöka sammanfatta Marcus Wallenbergs gärningar inom svenskt näringsliv är det att uttala sig om vad som gjorde honom så framgångsrik. En utpräglad noggrannhet och sinne för detaljer kombinerat med en helhetsvision och en blick för de stora sammanhangen bör dock nämnas som utmärkande för hans ledarskap. Jacob Palmstierna lyfter fram en annan nyckel till hans framgångar,

[D]et handlade om en lidelse för affärer och för människor, en lust att till varje pris finna den ideala kombinationen av företag och rätt företagsledare. Allting skulle – med ett uttryck han gärna använde – vara ”musikaliskt”. (Palmstierna 2008, s. 51)

Prägeln på de företag där Marcus Wallenberg engagerade sig avslöjar en annan av hans starka drivkrafter, nämligen tilltron till nya tekniska landvinningar. Detta märktes inte minst i Stockholms Enskilda Bank efter hans tillträde som verkställande direktör. Kassatjänsterna moderniserades med nya maskiner och effektiviteten i dokumenthantering ökades kraftigt genom tidigt införande av hålkortstekniken. Passionen för innovationer och ny teknik kom också till uttryck i skapandet av Incentive 1963, ett företag vars syfte var att medverka till att företag med inneboende växtkraft fick ytterligare utveckling. Detta var en tidig form av vad som i dag kallas *venture capital*-verksamhet.

Innovatörens betydelse för tillväxten studeras i dagens IFN inom ramen för

ett särskilt entreprenörskapsforskningsprogram. Marcus Wallenberg återkom flera gånger till detta tema. I IUI:s skrift *Industriproblem 1960* säger han följande om ekonomisk utveckling.

Den avgörande rollen i denna utveckling har spelats av de progressiva företagen – innovatorerna – och det är förutsättningarna för och verkningarna av deras aktivitet, som varje studium av det ekonomiska framåtskridandet i första hand måste gälla. (Wallenberg 1960, s. 12)

För IUI var det naturligtvis en stor styrka att ha svenskt näringslivs mäktigaste man som styrelseordförande. När det gällde att få företag att ställa upp med pengar till IUI eller ställa material till förfogande, var namnet Wallenberg en säker dörröppnare. Utöver denna mycket påtagliga nytta för institutet bör två andra viktiga konsekvenser av Marcus Wallenbergs ordförandeskap nämnas. Båda dessa illustreras i följande återgivning av Åke Sundström³ som var anställd på IUI 1958–69.

När det gäller MW:s respekt för forskarnas integritet var det, vill jag minnas, en allmänt delad åsikt om vår på den tiden oerhört mäktige styrelseordförande – en viktigare person än statsministern. Utifrån sin status kunde han kanske förväntas uppträda arrogant och styrande (utöver medverkan i valet av projekt), men visade sig tvärtom vara en intresserad lyssnare som accepterade våra slutsatser även om de ibland kolliderade med hans föreställningar eller intressen.

Marcus Wallenberg höll sig uppdaterad om den forskning som producerades inte minst genom de sammanfattningar som Erik Dahmén försåg honom med. Institutets forskning kom på så sätt att användas som argument i praktiska spörsmål av ingen mindre än den mäktigaste företrädaren för svensk industri. Detta torde ha bidragit till att ge IUI:s forskning högt anseende inte bara inom akademiska kretsar utan även i näringslivet.

Den andra viktiga aspekt av Marcus Wallenbergs ordförandeskap som man kan framhålla är hans respekt för den oberoende forskningen och IUI:s självständiga ställning. Han beskriver själv sin inställning i följande ord:

I det praktiska arbetet inom institutet och dess styrelse kom man snart underfund med att det enbart var en sådan objektivt utredande verksamhet som institutet borde ägna sig åt. Övertygelsen att detta är en riktig linje har under årens lopp vuxit sig allt starkare och lett till att institutet kommit att bedriva sin verksamhet på ungefär

³ I e-postkorrespondens med Magnus Henrekson hösten 2008, återgivet med Åke Sundströms godkännande.

samma sätt som t.ex. de forskningsinstitut, vilka är knutna till universitet och högskolor. (Wallenberg 1960, s. 9)

Om näringslivets mest inflytelserike man lyssnade till och respekterade forskning med ambitioner på objektivitet, vem borde då inte göra det? I ett annat bidrag till denna volym berättar Jan Wallander om en episod från den tid då det rådde debatt kring var Stockholms storflygplats skulle ligga (Wallander 2009). Han var IUI-chef och Marcus Wallenberg hade beställt en utredning från IUI i frågan. Marcus Wallenberg var genom sin ställning i SAS mycket involverad i debatten och själv övertygad om att Jordbro var det bästa alternativet. IUI:s utredning förordade däremot Arlanda. Detta gav upphov till en argumentationsstorm från Marcus Wallenbergs sida. Han fick dock till sist ge upp eftersom Wallander inte tänkte vika en tum från principen att publicera de resultat IUI hade kommit fram till.

Marcus Wallenbergs prestationer och insatser inskränkte sig inte snävt till de egna ekonomiska intressena. Till de saker som bör nämnas även i ett kort porträtt som detta hör hans insatser under krigsåren, främst som ledamot av svenska kommittéer i krigshandelsförhandlingar med England och USA. I det storpolitiska spelet under krigsåren kom Marcus Wallenberg tack vare sitt omfattande kontaktnät att vid flera tillfällen hamna i händelsernas centrum.

ERLAND WALDENSTRÖM (1911–1988)

FOTO: WILMA BJÖRLING

Erland Waldenström var ordförande i IUI:s styrelse under åren 1975–85. Han hade sedan 1962 varit ledamot av styrelsen.

Med en examen från KTH som kemiingenjör inledde Waldenström sin karriär inom cellulosaindustrin (Lindman 1955). Hans främsta gärning som industriman var som vd i Grängesbergs AB under 19 år fram till 1971. Han frånträdde då den verkställande positionen och blev i stället ordförande i bolagets styrelse. Företaget bedrev förutom järnvägstransporter även gruvverksamhet, metallverk och rederirörelse. I mitten 70-talet drabbades Grängesbergs AB hårt av varvskrisen och de snabba strukturomvandlingarna i svenskt näringsliv. Waldenström ställde, som en följd av krisen i företaget, sin plats i styrelsen till förfogande 1977.

Waldenström hade ett stort intresse för akademiska frågor och är sannolikt den ordförande för IUI som ägnat mest tid åt egen forskning inom nationalekonomi. Han var tidigt engagerad i IUI och tillsammans med Ingvar Svennilson författare till studien *Till frågan om det industriella framåtskridandet*, en av de

första skrifterna som gavs ut av institutet (1942). Han deltog även som sakkunnig och medarbetare i Norrlandsutredningen och Småindustriutredningen, två av de projekt som tilldelades mycket resurser under IUI:s första år. Han bidrog även till internationellt samarbete i den ekonomiska Europakommission som tillsattes av Förenta Nationerna efter andra världskriget.

När Waldenström övertog ordförandeskapet för IUI:s styrelse var Sverige mitt inne i en lågkonjunktur, vilken inte minst hade drabbat det egna företaget Grängesbergs AB. Konjunkturläget och en begynnande insikt om att Sverige tappat i konkurrenskraft fick även avtryck i IUI:s forskning. I förorden till IUI:s årsböcker under slutet av 1970-talet betonar Waldenström vikten av långsiktiga utredningar och särskilt en analys av konkurrenskraftens utveckling (Industriens Utredningsinstitut 1977a, 1977b; 1979).

Stig Ramel (1994, s. 399) beskriver Waldenström som en ”ovanlig fågel i svenskt näringsliv”. Hans inblandning i debatten kring löntagarfonderna understryker detta. Den s.k. Waldenströmgruppen bildades 1974 och finansierades av Industriförbundet (sedermera även SAF). Uppgiften var att utforma alternativa förslag till den ursprungliga Meidnerska idén.⁴ Waldenström kom att förespråka en modell där en del av vinsten skulle tillfalla arbetarna i form av aktier. Under de år som debatten kring fonderna varade växte motståndet i de egna leden och kompromissviljan avtog. Därmed minskade även betydelsen av alternativa lösningar. Waldenström höll trots detta styvnackat fast vid sitt förslag; kanske var denna envishet ett utslag av forskarens fascination för eleganta teoretiska konstruktioner. I slutänden fann sig Waldenström utmanövrerad och fick backa från sitt förslag (Meyerson 1997).

Erland Waldenström är den ordförande som det har varit svårast att teckna ett rättvisande porträtt av. Waldenström var i Stig Ramels ord både en örn och en näktergal: ”Som örn blev han vingklippt genom att det stolta Gränges blev ett offer för kostnadskrisen och lågkonjunkturen [...] som näktergal ska hans minne leva länge” (Ramel 1994, s. 399). Ramel åsyftar i den sista strofen Waldenströms insatser inom viktiga kulturinstitutioner. Följande beskrivning av Tore Browaldh ger ytterligare inblick i denna komplexa personlighet.

[Erland Waldenström] är en ”scholar and gentleman”, för att använda en engelsk term i hög grad tillämplig på denne lärde man, som trots sina asketiska drag och något av den introvertes skygga leende har en finstämd humor och förmåga att uppskatta både en Sole Walewska och ett glas Pouilly Fuissé. Bredden på hans intressen kan exemplifieras med ordförandeskapet i Thielska Galleriet och Konsertför-

⁴ Gruppens förslag var endast vägledande. Industriförbundet och SAF förbehöll sig rätten att själva ta ställning till dess förslag (Meyerson 1997, s. 108).

eningen, omfattande kunskap i skönlitteratur och skicklighet som pianist – klassisk musik. Någon gång då vi promenerat tillsammans har jag kallat honom för näringslivets Carl von Linné; Erland är nämligen en skicklig botaniker och har på sin meritlista vissa fynd i Tivedens flora. (Browaldh 1980, s. 273)

CURT NICOLIN (1921–2006)

Curt Nicolin ledde IUI:s styrelse under åren 1985–93, men hade sedan 1976 varit styrelseledamot.

Curt Nicolin var utbildad ingenjör med inriktning mot flygteknik och befann sig tidigt i sin karriär i fronten av teknikutvecklingen på området. Följande måleriska beskrivning, hämtad från Olof Ehrenkronas biografi, tjänar väl som ingress till ett porträtt av Curt Nicolin:

Till och med hans personlighet för tanken till en turbin, det kompakta kraftpaketet med ett inre liv som går på högvarv. (Ehrenkrona 1991, s. 108)

Efter avslutade studier vid Kungliga Tekniska högskolan gjorde Curt Nicolin en snabb karriär vid STAL (Svenska Turbinfabriks Aktiefbolaget Ljungström). Det hade beslutats att Sverige skulle satsa på att utveckla en egen jetmotor och STAL var huvudpartner i utvecklingsarbetet. Den unge ingenjören Nicolin blev den som i praktiken ledde arbetet fram till en färdig prototyp. Det var en ingenjörsmässig prestation av stora mått, och Curt Nicolin tilldelades hedersmedalj av Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien för sitt arbete. Projektet var ändå en industrimässig besvikelse för Nicolin eftersom produktion av en egen flygplansmotor visade sig vara för dyr för ett litet land som Sverige.

Curt Nicolins ledarskapstalang och blick för rationell industriell produktion hade uppmärksammats av Marcus Wallenberg. Några år efter det avslutade projektet med jetmotorn gav han Nicolin erbjudandet att bli vd för STAL. Efter att ha lett företaget genom sammanslagningen med de Laval Ångturbin AB fortsatte hans karriär 1961/62 som vd för ASEA. Under hans tid utvecklades bland annat företagets kärnkraftsverksamhet och robottekniken introducerades som en viktig produkt. Nicolin var vd för ASEA fram till 1976 och satt sedan kvar som styrelseordförande fram till 1991, dvs. även under fusionen med schweiziska Brown Boveri år 1987.

Hans tillträde vid ASEA uppsköts med drygt ett år av ett oanat mellanspel. Det inleddes med att Nicolin sent en kväll fick ett telefonsamtal från Marcus Wallenberg som meddelade att: ”I morgon blir du utsedd till verkställande

direktör i SAS”. Efter nio månader av intensivt spar- och rationaliseringsarbete hade Nicolin vänt flygbolagets förlust till vinst. Relationen med Marcus Wallenberg utvecklades under åren och kan beskrivas som nära. Det förtroende som industrimannen Wallenberg visade den unge ingenjören illustreras av följande episod. Vid tillträdet som vd för ASEA fanns röster i styrelsen som undrade om det var tillrådligt att omedelbart låta den unge ingenjören påbörja ett omfattande förändringsarbete, Marcus Wallenberg stödde Nicolin helhjärtat.

Ni ville ju ha en vd med friska idéer och ni har ju vid flera tillfällen framfört önskvärdenheten att öka räntabiliteten i företaget. Här får ni nu en massa förslag för att förverkliga det, och jag kan inte förstå varför vi inte skall låta honom sätta igång med detsamma. (Ehrenkrona 1991, s. 146)

Som ordförande för SAF under åren 1976–1984 spelade Nicolin en viktig roll för mobiliseringen av näringslivet gentemot en allt mer radikaliserad arbetarrörelse. Den stora arbetsmarknadskonflikten 1980 kan till stor del tillskrivas Nicolins ovilja att retirera och hans förmåga att få de egna leden att sluta upp bakom sig. Utfallet av strejken var ett nederlag för SAF, till stor del beroende på sviktande stöd från den borgerliga regeringen. Trots detta kan konflikten ses som en vändpunkt eftersom man från näringslivshåll hade visat att man var beredd att strida för sina intressen. Näringslivets kompromisslöshet fick även i löntagarfondsfrågan en tydlig frontfigur i Nicolin. Protestaktionen 1983 som samlade 75 000 demonstranter visade tydligt uppslutningen bakom honom. Även efter åren i SAF fortsatte Nicolin att påverka utformningen av politiken. Han satt med i den utredning som föregick 1990/91 års reformering av företagsbeskattningen. Tack vare ett tydligt mandat från näringslivets makthavare kunde Nicolin verka som en stark förespråkare för reformbehovet.

Nicolins sinne för teoretisk reflektion kommer till uttryck i hans bok *Makt och ansvar* (Nicolin 1976), som skrevs kring tiden för hans frånträde som vd för ASEA. En noggrann teoretisk strukturering och kalkylering låg även bakom de omfattande rationaliserings- och omorganiseringsarbeten han genomförde i ledande positioner. Det teoretiska intresset riktade sig också mot bredare samhällsfrågor och nationalekonomiska frågeställningar. Särskilt på senare år fanns tid och utrymme att odla detta intresse, och kopplingen till IUI var då viktig. Nicolin var en varm tillskyndare av IUI:s forskning och hans ordförandeskap innebar en post som han inte försummade. Gunnar Eliasson som då var vd för IUI berättar om hur Nicolin kunde ringa upp honom och föra timslånga diskussioner. Samtalen handlade ofta om stora samhällsekonomiska frågor såsom marknadsekonomins gränser (en fråga som även kom att ge namn åt ett IUI-projekt). Vid ett tillfälle

avbröts samtalet först när batterierna till den mobiltelefon som Eliasson använde sig av i sitt sommarhus tog slut.⁵

HÅKAN MOGREN (1944–)

Håkan Mogren var ordförande för IUI:s styrelse under åren 1993–2003.

Håkan Mogren tog civilingenjörsexamen vid KTH 1969, dit han senare återvände för forskarutbildning inom bioteknik. Efter disputation 1974 arbetade Mogren en kort tid som vd för det av Norsk Hydro och Marabou samägda bolaget Norprotein innan han 1977 blev vd för Marabou.

Som industriman är Mogren främst känd som vd för Astra under perioden 1988 till 1999. Läkemedelssektorn präglades under dessa år av en snabb struktur-omvandling, och 1999 tog Håkan Mogren initiativet till fusionen mellan Astra och det Londonbaserade företaget Zeneca. Engagemanget i det fusionerade bolaget fortsatte i styrelsearbetet där Mogren nu är vice ordförande. Utöver detta uppdrag är han i dag ledamot av styrelsen för Investor AB och den franska livsmedelsproducenten Groupe Danone. Den internationella prägeln på Mogrens karriär understryks av tidigare styrelseuppdrag i bl.a. Norsk Hydro och det franska företaget Rémy Cointreau.

I en intervju sammanfattar Mogren sin syn på ordförandens roll i IUI.⁶ Denne ska tjäna som en partner i utstakandet av forskningsinriktning och uppställandet av för näringslivet relevanta forskningsfrågor. I kraft av sin ledarskapsfarenhet blir ordföranden även ett viktigt bollplank i praktiska och administrativa frågor, och dennes personliga nätverk blir en effektiv dörröppnare. Slutligen nämner Mogren ordförandens betydelse i finansiering av verksamheten. Denna del av uppdraget kräver särskilt omdöme eftersom bindningen vid enskilda uppdragsgivare på längre sikt kan komma att stå i konflikt med IUI:s roll som ett oberoende forskningsinstitut.

Gentemot huvudmännen minns Mogren hur det ibland kunde finnas enskilda personer som efterlyste ett mer ”högljutt” IUI i debatten. Trots att han instämmer i vikten av synlighet betonar Mogren att det kräver att man har väl på fötterna. Trovärdigheten och genomslaget i debatten ligger ytterst i väl underbyggda påståenden. Det är intressant att notera hur den spänning mellan forsk-

⁵ Intervju med Robin Douhan, februari 2009.

⁶ Intervju med Robin Douhan, januari 2009, återgivningen är granskad av Håkan Mogren.

ning och upplysning som fanns vid tiden för grundandet av IUI går som en röd tråd genom institutets historia in i nutid.

Med en egen bakgrund inom naturvetenskaplig forskning kan Mogren även reflektera över skillnaderna gentemot samhällsvetenskapens förutsättningar. I så måtto att man utgår från tidigare vetenskapliga resultat och kritiskt tillämpar de senaste metoderna är angreppssätten likartade. Samtidigt föreligger olikheter i möjligheten att bevisa studerade samband. Inom nationalekonomi är de studerade sambanden mer makroskopiska och sammansatta och därför svårare att bevisa. Detta, menar Mogren, förminskar inte den samhälleliga nyttan av att studera dem.

Den forskning som presenterades under styrelsemötena kunde ofta tjäna som en viktig inspirationskälla. Mogren beskriver dessa tillfällen som en pedagogisk övning med diskussioner kring ekonomiska och ekonomisk-politiska processer. Forskarna kunde med hjälp av nationalekonomiska metoder och resonemang ofta förmedla en övergripande bild till de inom näringslivet praktiskt verksamma styrelsemedlemmarna. De senare bidrog till att nyansera generella teorier och ge dem en förankring i verkligheten. Vid dessa tillfällen blev Mogren tack vare sin egen vetenskapliga bakgrund, som han själv säger, ”inte så imponerad att det hindrade mig från att ifrågasätta”.

Mogrens insatser utanför näringslivet märks på flera sätt än genom det mångaåriga ordförandeskapet i IUI. Hans internationella engagemang har kommit till uttryck genom ett tioårigt ordförandeskap i Sweden-Japan Foundation, ordförandeskap i Sverige-Amerika Stiftelsen och nu i Svensk-Engelska Föreningen. Intresset för vetenskapen märks i dag främst i hans arbete som ledamot i Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien.

BJÖRN HÄGGLUND (1945–)

Björn Hägglund är sedan 2003 ordförande för IFN. Därmed har han varit delaktig i de förändringar som skedde när institutet bytte namn från Industriens Utredningsinstitut till Institutet för Näringslivsforskning.

I likhet med tidigare ordförande för IUI/IFN har Björn Hägglund en gedigen karriär inom näringslivet. Han har även en bakgrund inom vetenskaplig forskning och mångårig erfarenhet av offentlig förvaltning.

Redan under studietiden hade Hägglund siktet inställt på att forska. Efter examen som jägmästare 1968, engagerade han sig i forskningsprojekt som syftade till att utveckla nya metoder för att fastställa skogsmarkens bördighet. Detta arbete, som hade en utpräglat matematisk-statistisk inriktning, ledde bl.a. fram till en

doktorexamen 1972. Hägglund bidrog till utvecklandet av prognosmodeller för skogstillväxt, vilka möjliggjorde ett mer effektivt skogsbruk. Han tillträdde 1977 en professur i skogsinventering, s.k. skogstaxering, och engagerade sig i skapandet av ett nytt system för att skatta de långsiktiga avverkningsmöjligheterna i de svenska skogarna. År 1983 blev han dekanus för Lantbruksuniversitetets skogsvetenskapliga fakultet.

Hägglund utnämndes 1985 till generaldirektör för Skogsstyrelsen. Skogsbruket genomgick under denna tid stora förändringar, främst drivna av en snabb förskjutning av politikens tillämpning i riktning mot mer naturvårdshänsyn. Hägglund beskriver själv hur tiden som chef för en stor offentlig myndighet var en värdefull erfarenhet som gav insikt i det politiska systemet och i politiskt beslutsfattande.⁷

Efter att ha accepterat ett erbjudande om tjänst som skogschef vid STORA (vd STORA Skog) lämnade Hägglund statsförvaltningen 1991. På sin nya befattning ansvarade han för företagets virkesförsörjning under en tid av snabb rationalisering och mekanisering av avverkningsprocessen. Sex år senare tillträdde han posten som koncernchef för STORA. Snart aktualiserades en fusion med det finska företaget Enso, och Hägglund befann sig återigen i centrum för stora omvandlingar. Han insåg den industriella potentialen i en fusion mellan de båda företagen och blev en starkt drivande kraft i förverkligandet av Stora Enso. Företaget fick sitt huvudkontor i London; Hägglund sammanfattar den moderna industrimannens villkor i följande ord: ”Som operationell chef kom jag att vara utlandssvensk, en positiv upplevelse även om jag tillbringade fler nätter på flygplatser och hotell än i den trivsamma Londonvåningen.”

Björn Hägglund är sedan 2005 pensionerad från Stora Enso men är fortfarande aktiv inom ett flertal styrelser, däribland Alfa Laval. Många av uppdragen är inom skogsindustriföretag, såväl etablerade som nya och innovativa. Hans intresse för skogen, inte bara som en industriresurs, märks genom engagemanget som ordförande i Världsnaturfonden i Sverige och styrelseledamot av stiftelsen för miljöstrategisk forskning (MISTRA). Utanför sammanträdesrummen driver Björn Hägglund också en skogs- och jordbruksfastighet norr om Stockholm. Ungdomens forskande och teoretiserande har ersatts av handgriplig tillämpning av resultaten i fält.

---

⁷ Referatet samt nedan angivna citat bygger på e-postkorrespondens med Robin Douhan hösten 2008, återgivningen är granskad av Björn Hägglund.

REFERENSER

- Bratt, Karl Axel (1950, 1953), *J. Sigfrid Edström. En levnadsteckning*. Stockholm: Norstedts.
- Browaldh, Tore (1980), *Vägen vidare*. Stockholm: Norstedts.
- Curman, Jöran (1944), *Industriens arbetarebostäder*. Stockholm: IUI.
- De Geer, Hans (2002), "Sven Gustav Schwartz". I *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Stockholm: Norstedts.
- Ehrenkrona, Olof (1991), *Nicolin – En svensk historia*. Stockholm: Timbro Förlag.
- Gjöres, Axel (1967), *Vreda vindar*. Stockholm: Norstedts.
- Gunér, Göran (1989), *Tala inte – handla!* Dokumentärfilm om J. Sigfrid Edström baserad på dennes dagboksanteckningar och omfattande film- och fotoarkiv. Stockholm: Athena Film.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1943), *Industriproblem 1943*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1977a), *Verksamhetsåret 1976*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1977b), *Verksamheten 1977–1978*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1979), *IUI 40 år: 1939–1979: Företagen i marknadsökonomi*. Stockholm: IUI.
- Kritz, Lars (2009), "Transportexpert – men inte bara". I denna volym.
- Lindman, Sigurd (1955), "Erland Waldenström". I *Svenska män och kvinnor*. Stockholm: Bonniers.
- Meyerson, Per-Martin (1997), *Sockerbagare i doktorshatt – en självbiografi*. Stockholm: Fischer & Co.
- Nicolin, Curt (1973), *Makt och ansvar*. Stockholm: Askild & Kärnekull.
- Olsson, Ulf (2000), *Att förvalta sitt pund: Marcus Wallenberg 1899–1982*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Palmstierna, Jacob (2008), *Jacobs steg: triumfer och nederlag i en bankmans liv*. Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Ramel, Stig (1994), *Pojken i dörren: minnen*. Stockholm: Atlantis.
- Svennilson, Ingvar och Erland Waldenström (1942), *Till frågan om det industriella framåt-skridandet i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Söderpalm, Sven Anders (1982), "Sven Lundberg". I *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Stockholm: Norstedts.
- Thiel, Jacques (1955), "Ernst Wehtje". I *Svenska män och kvinnor*. Stockholm: Bonniers.
- Wallander, Jan (2009), "Mina år vid IUI". I denna volym.
- Wallenberg, Marcus (1960), "Industriens Utredningsinstitut 1939–1956". I *Industriproblem 1960*. Stockholm: Industriens Utredningsinstitut.

FÖRFATTARPRESENTATION

Robin Douhan är född 1978 och fil.lic. i nationalekonomi från Uppsala universitet (2009). Han är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och har en fil. mag. i filosofi och sociologi från Uppsala universitet. Robin Douhan är anställd vid IFN där han arbetar med att slutföra sin doktorsavhandling. Hans forskning är inriktad på innovationer och entreprenörskap med särskilt fokus på hur de påverkas av (och i sin tur påverkar)

institutionella faktorer.

IUI OCH STATEN

KAPITEL 11

LÅNGTIDSUTREDNINGARNA – EN BLANDEKONOMINS SPEGEL

CARL JOHAN ÅBERG

Samarbetet mellan de statliga långtidsutredningarna och det privata Industriens Utredningsinstitut (IUI) under 1950- och 60-talen utgör ett intressant inslag i den ekonomisk-politiska kultur, som säkert bidrog till de ekonomiska framgångarna i Sverige under dessa år. Visst fanns det åsiktsskillnader mellan den politiska och den privata sektorn. Det hade varit konstigt annars. Men IUI uppfattades som en självständig *think tank* med en betydande integritet och ekonomisk kompetens som i fråga om kunskaper om produktion och näringsliv knappast alls fanns representerad inom regeringskansliet eller utredningsväsendet.

Det var därför ganska naturligt att utredningarna och i sista hand regeringskansliet sökte kontakt med och byggde upp ett samarbete med IUI. Detta fördjupades ända fram till de turbulenta åren kring 1970 då det började krackelera för att helt upphöra omkring 1975. Historien om detta samarbete är inte särskilt känd utanför kretsen av de närmast berörda. Mig veterligen har den heller inte tidigare dokumenterats på ett sammanhållet sätt. Syftet med föreliggande uppsats är att söka fylla detta tomrum. Att just jag åtagit mig detta beror på att jag under många år arbetade med långtidsutredningarna, både som tjänsteman i Finansdepartementet och som forskare genom min doktorsavhandling *Plan och prognos* (Åberg 1971).

HUR DET BÖRJADE

Om det är någon som tror att den första långtidsutredningen (LU), som kom 1948, var ett utflöde från socialdemokratins radikaliserings i planekonomisk riktning efter andra världskriget, så är detta helt fel. Det var snarare tvärtom – mer

ett resultat av den politiskt habile Dag Hammarskjölds verksamhet än av Gunnar Myrdals något bullriga försök till en politisk styrning av ekonomin.

Utredningen innebar ett både politiskt och ekonomiskt närmande till USA och till den nya samarbetsorganisationen OEEC. Bakgrunden var arbetet med den s.k. Marshall-planen – USA:s bidrag till att återuppbygga Europa efter andra världskriget. Men Sverige hade ju inte drabbats av bombningar eller krigshärjningar. Tvärtom hade vi en väl bibehållen industri och infrastruktur. Vi kvalificerade egentligen inte som vare sig bidrags- eller låntagare. Men den socialdemokratiska regeringen – och här kan man ana Hammarskjölds inflytande – ville ändå delta i arbetet. I så fall avkrävdes av oss att vi utarbetade en ”plan” för hur de efter krigsåren kvarstående balansbristerna skulle åtgärdas. Det var detta som blev den första långtidsutredningen – utarbetad under två månader 1948 under ledning av Ingvar Svennilson, som då var chef för IUI och som 1938 hade disputerat på avhandlingen *Ekonomisk planering* (Svennilson 1938). Svennilson och Hammarskjöld kände varandra väl. De hade båda varit verksamma under trettioalet vid Nationalekonomiska institutionen på Stockholms Högskola då det som kommit att kallas för Stockholmsskolan bildades och utvecklades.

Valet av Ingvar Svennilson som ordförande för denna första långtidsutredning kan inte ha varit särskilt svårt – i varje fall inte för kretsen kring Dag Hammarskjöld. Svennilson hade varit chef för IUI sedan 1941. Han hade omvandlat institutet till en akademiskt kvalificerad institution med egen grundforskning. Han hade själv 1947 utsetts till professor vid Stockholms Högskola.

Jag är för egen del ganska svag för denna första LU. Den är på bara drygt 50 sidor men mycket problemrelevant och skriven på ett lättflytande språk – en genuint makroekonomisk bok som inte tyngs av alltför många ekonomiska eller politiska detaljer. Enkelt och tydligt beskrivs vad som krävs för att i första hand få Sverige tillbaka till extern balans och vilka krav och svåra avvägningar detta ställer politikerna inför. En kraftig ökning av exporten och en dämpning av import och inhemsk efterfrågan – men inte större än att tillväxten och sysselsättningen hölls uppe – var den inte helt lätta uppgiften för politikerna att lösa.

Ur metodsynpunkt var denna första långtidsutredning i all sin enkelhet normgivande för en rad följande utredningar. För Svennilson var det helt centralt att skaffa sig en uppfattning om både efterfråge- och utbudsutvecklingen. I ett femårigt perspektiv hinner ekonomins kapacitetssida att förändras av investeringar och arbetskraft och av den tekniska utvecklingen. Det är en viktig del av de ekonomisk-politiska avvägningarna att diskutera hur stor del av resursutrymmet som skall avsättas för att påverka produktionskapaciteten i framtiden. Denna diskussion om avvägningen mellan konsumtion i dag och konsumtion i framtiden handlar egentligen om valet av tillväxttakt, ett tema som inte utvecklades särskilt

långt i denna första långtidsutredning men som skulle dyka upp i kommande utredningar.

En annan central uppgift som Svennilson ålade sig var att inhämta synpunkter och uppfattningar inte bara från de politiska maktsfärerna utan också från näringslivet i bred bemärkelse. Hans position som chef för IUI gav honom utmärkta möjligheter att nå de tunga beslutsfattarna inom industrin. Detta kompletterades med särskilda kontakter med t.ex. representanter för jordbruket. Han kom senare (Svennilson 1955) att utveckla sin syn på hur en planeringsmodell i en marknadsekonomi bör utformas. Grundsynen är hämtad från hans avhandling från 1938 där han beskriver hur det ekonomiska förloppet styrs av de olika aktörernas förväntningar och planer. Dessa förändras ständigt i mötet med andra aktörers liknande framtidsföreställningar. Staten har ingalunda att spela rollen som överordnad instans i denna modell och det blir naturligt att försöka kartlägga planläget hos ekonomins olika aktörer och låta dessa framtidsbilder möta varandra. Denna grundsyn kom att prägla en lång rad av följande långtidsutredningar.

EN UTREDNING MED FÖRHINDER

Det var inte givet att denna första utredning skulle följas av ytterligare liknande utredningar. Men det blev ändå så. En anledning var att utvecklingen efter utredningens startår 1948 kom att gå mycket fortare än vad som låg i beräkningarna. Redan 1950 hade väsentliga delar av utredningens femårsprogram förverkligats. Även samarbetet med OEEC motiverade ett fortsatt arbete med ekonomins utveckling på längre sikt. Redan 1950 tillsatte regeringen en utredning om ”långtidsplaneringen på det samhällsekonomiska och statsfinansiella området”. Men då hade Ingvar Svennilson lämnat IUI och Sverige för att i Genève arbeta med sitt stora arbete *Growth and Stagnation in the European Economy* (Svennilson 1954). I stället valdes Arne S. Lundberg till ordförande.¹ Han var då tf. kabinetssekreterare på UD, ett något originellt val av person till denna ekonomiskt sett tunga utredning. Även här kan jag – utan att ha något bevis för detta – ana Hammarskjölds inflytande. Det var Arne S. Lundberg som först vikarierade för och sedan efterträdde Hammarskjöld som kabinetssekreterare vid UD. Det var också Hammarskjöld som fortsatte att handlägga frågorna om det internationella ekonomiska samarbetet sedan han blivit konsultativt statsråd. Så tanken är inte särskilt långsökt.

¹ Arne S. Lundberg, 1911–2008, började sin yrkesbana som journalist. Sedermera statssekreterare på Kommunikationsdepartementet och kabinetssekreterare på UD. Från 1957 legendarisk vd i LKAB under två decennier. Blev känd för den bredare allmänheten under LKAB-konflikten 1969.

Utredningsarbetet blev dock tungt och svårt. Ungefär samtidigt som utredningen tillsattes sommaren 1950 bröt Koreakriget ut, ett krig som ledde till stora störningar även i vår ekonomi och i vår omvärld. Man skriver i utredningen att man var tveksam till att det i rådande läge fanns förutsättningar för en ”realistisk långtidsplanering”. Hur som helst fullföljs utredningen men framtidsbilderna är allmänt hållna och de ekonomisk-politiska rekommendationerna likaså. Det är emellertid intressant att notera att detta är första gången som IUI uppträder som leverantör av ett konkret underlagsmaterial till en långtidsutredning. Det gäller en ganska ambitiös promemoria om arbetskraftsbalansen 1945–1955 som ingår som Bilaga 1 till huvudbetänkandet *Ekonomiskt långtidsprogram 1951–1955* (SOU 1951:30) Här går man betydligt längre i precisering av både förutsättningar och prognoser än vad utredarna gör i huvudbetänkandet. Den hade skrivits av två amanuenser vid IUI – Alv Elshult och Erik Höök. Erik Höök skulle återkomma i flera olika LU-sammanhang under de kommande decennierna.²

Det är svårt att bedöma vilken betydelse denna utredning hade för den ekonomiska politiken. När den lades fram sommaren 1951 kämpade regeringen med de stora problem som Koreakriget hade skapat i form av bl.a. inflation och stor oro på valutamarknaderna. Fullföljandet av utredningen innebar emellertid att vi fick en andra långtidsutredning och den stadfäste egentligen den institution med femåriga makroutrredningar om ekonomins utveckling som sedan, i något olika former, kom att bestå ända fram till slutet av 1970-talet.

TVÅ SJÄLVSTÄNDIGA UTREDNINGAR

1950 års långtidsutredning hade en kabinettssekreterare som ordförande och en byråchef vid Finansdepartementet som sekreterare. Trots att utredningen hade fått egna direktiv och arbetade med externa experter hade arbetet en klar förankring i kanslihuset. De två därpå följande utredningarna gavs en mera självständig ställning. De var visserligen fortfarande statliga utredningar men personsammansättningen blev annorlunda och arbetet förankrades i en rad institutioner och organisationer utanför kanslihuset. När 1955 års utredning tillsattes hade Ingvar Svennilson återkommit från Genève och återinträtt som professor vid Stockholms Högskola. Han blev ordförande i utredningen – men då utan att direkt företräda

² Erik Höök anställdes vid IUI 1948 och var kvar vid Institutet ända till 1963 då han blev planeringschef vid Finansdepartementet och ansvarig för långtidsutredningarna som då hade flyttat in i departementet. Han var biträdande forskningschef vid institutet under alla år han var där och kom i den egenskapen att också engageras i IUI:s arbete med långtidsutredningarna. Men hans viktigaste insats som forskare var doktorsavhandlingen *Den offentliga sektorns expansion* (Höök 1962). Sedan Erik Höök lämnat Finansdepartementet 1975 blev han vd för Jernkontoret.

IUI. Det blev i stället Ragnar Bentzel och Erik Ruist – båda forskare vid IUI – som knöts till utredningen och IUI fick för första gången i uppdrag att göra en omfattande kartläggning av planeringsläget i industrin för hela femårsperioden 1955–1960.

Institutet fick visserligen en del givna förutsättningar för den makroekonomiska utvecklingen som också fick styra frågorna i enkäterna. Men detta var inte ett uttryck för något planekonomiskt maktspråk utan snarare ett utflöde från Svennilsons planeringsfilosofi – nämligen att utredningen på grundval av sina preliminära bedömningar av utvecklingen under de framförliggande fem åren skulle ”spela ut ett första kort” som sedan ekonomins olika delar skulle reagera på. Avsikten var att i tid avslöja balansbrister, flaskhalsar och andra problem som skulle kunna försvåra den makroekonomiska utveckling som utredningen tecknat i sin preliminära framtidsbild. I en andra omgång skulle sedan utredningen och i sista hand regeringen analysera dessa problem och då vara beredd att antingen förändra sin egen preliminära framtidsbild och/eller om så bedömdes nödvändigt vidta politiska åtgärder. Avsikten var att minska osäkerheten om framtiden – en osäkerhet som ofta har sin grund i att man inte vet något om hur andra aktörer inom ekonomin kommer att handla under den kommande femårsperioden. Genom det informationsutbyte som skedde inom långtidsutredningens ram kunde förhoppningsvis denna osäkerhet minska – förutsatt att man kunde lita på varandra och på politikerna. En vacker men kanske inte alltid realistisk tanke.

1955 års utredning resulterade i en stark rekommendation att öka investeringskvoten i ekonomin och i motsvarande mån hålla tillbaka konsumtionen. Investeringarna inom industrin borde öka mer än vad som framkommit i enkätsvaren – både för att företagens egna produktionsplaner skulle kunna förverkligas och för att den av LU antagna BNP-ökningen skulle kunna realiseras. Finansministern Gunnar Sträng skriver i kompletteringspropositionen 1957 (Prop. 1957:175) att utredningens rekommendation om ”en stark ökning av investeringsvolymen /.../ bör kunna läggas till grund för den ekonomiska politiken under de närmaste åren.” Så blev det också: byggnadsregleringen liberaliserades, investeringsavgifterna slopades samt under stora delar av 1958 och 1959 även investeringsfonderna.

Den fjärde långtidsutredningen som skulle behandla perioden 1960–1965 tillsattes redan 1959. Ingvar Svennilson blev på nytt ordförande och samarbetet med IUI fördjupades på flera sätt: Ragnar Bentzel, som under utredningens gång blev chef för IUI, blev ledamot i utredningen och även vikarierande ordförande när Svennilson på nytt fick ett internationellt uppdrag. Industrienkäten ökade i både omfattning och djup. Direktiven till denna utredning blev mer omfattande

än någonsin tidigare, vilket återspeglade att dessa utredningar nu nått en sådan ställning och fått en sådan trovärdighet att de tilltrordes förmågan att kunna lösa långt fler problem än de som den första tvåmånadersutredningen hade anförtrotts. Spännvidden var stor: från nordisk tullunion och sextatsunionen (som EG kallades då) till en avvägning mellan olika investeringsområdets inbördes angelägenhet. Det blev Jan Wallander, chef för IUI fram till 1961, som själv tog hand om uppgiften att med utgångspunkt i enkätsvaren skriva rapporten om den industriella utvecklingen i Sverige under första hälften av 1960-talet: *Framtidsperspektiv för svensk industri* (Wallander 1961) – även publicerad som bilaga till SOU 1962:11 (1959 års långtidsutredning).

Men enkätsvaren var för Wallander bara en utgångspunkt för en närmare analys av om dessa femåriga produktions- och investeringsplaner kunde förverkligas, och om så var fallet, vilka som var de makroekonomiska och politiska villkoren för att detta skulle kunna ske. Wallander presenterar resultaten för en rad olika industrigrupper och även för industrin som helhet i form av en stor mängd kurvor och extrapolationer. Upplägget var ambitiöst. Som prognoser blev de emellertid inte särskilt lyckade. Det investeringsbehov som han diagnostiserade för att de uppsatta produktionsmålen för hela femårsperioden skulle kunna uppnås förverkligades t.ex. redan efter två år.

Jag undrar om inte mycket av den skepsis mot prognoser och kurvritningar som Jan Wallander långt senare uttryckte när han hade blivit en mäktig bankdirektör hade sin grund i hans arbete åt 1959 års långtidsutredning. Inte desto mindre arbetade Svennilson in en hel del av Wallanders resultat i huvudbetänkandet. Men jag tror inte att det var så mycket av dialog mellan dessa båda herrar. Detta vet jag emellertid inte så mycket om – bara ett intryck som jag fick från den utkikspunkt som en byråchefstjänst vid SCB kunde bjuda på.

Det kanske också bör nämnas att de finansiella sektorerna och analyserna debuterar i 1959 års utredning genom ett särskilt appendix utarbetat av Börje Kragh, som då var avdelningschef vid Finansdepartementet. Dessa skulle också enligt min mening kunnat ske i samarbete med IUI men frågorna var kanske för känsliga – inte minst i förhållande till Riksbanken – för att läggas ut på ett privat institut. De beräkningar som redovisas i Kraghs appendix är också synnerligen försiktiga – närmast finansiella konsekvensberäkningar av utredningens och IUI:s reala kalkyler. De präglas av att kapitalmarknaden vid denna tid fortfarande var i hög grad reglerad. Med viss tillspetsning kan man säga att vad Kragh gör är att ”flytta pengar” mellan olika sektorer och användare. Men detta sker inte genom marknadskrafter eftersom det skulle kunna tolkas som pekpinna till Riksbanken och regeringen. I stället förutsätts regel- och kontrollsystemet se till att detta blir gjort. Och Kragh kunde inget annat göra.

Huvudbetänkandet blev inte färdigt förrän i början av 1962 och anmäldes efter sedvanlig remissomgång i kompletteringspropositionen i maj. Finansministern ställer sig i allt väsentligt bakom utredningens analyser och förslag: ”Utredningens allmänna syn stöddes av så många väldokumenterade förhållanden att den kan läggas till grund för den allmänna uppläggnings av den ekonomiska politiken med vilken den för övrigt står i god samklang.” (Prop. 1962:150, s. 18)

LU FLYTTAR IN I KANSLIHUSET

På en punkt var emellertid Sträng inte helt nöjd med 1959 års utredning – den hade tagit för lång tid. Den hade tillsatts redan i maj 1959 och borde ha varit färdig långt innan en så stor del av planperioden gått till ända. Konsekvensen av detta missnöje – som Sträng inte var ensam om – blev att arbetet med långtidsutredningarna i fortsättningen skulle ske inom Finansdepartementet med hjälp av fasta resurser. Man skulle inte behöva bygga upp ett nytt sekretariat för varje ny utredning utan arbetet borde kunna pågå mer eller mindre kontinuerligt. Den tidigare ekonomiska avdelningen inom Finansdepartementet gjordes om till ett sekretariat för ekonomisk planering som delades i två enheter – en för nationalbudgetarbetet och en för långtidsutredningarna, som fick behålla sitt namn trots att de inte längre var några utredningar i vanlig mening. Till chef för LU-avdelningen utsågs Erik Höök som hämtades från IUI och som tidigare gjort sig känd för sina analyser av efterfrågan på offentliga tjänster – men också för sitt arbete med långtidsutredningarna inom IUI.

En del av de rättrogna inom kanslihuset blev förvånade över detta personval. Erik Höök ansågs inte precis tillhöra socialdemokratins supporterklubb. Men Sträng hade fått respekt för Höök i egenskap av ekonom och han ville definitivt inte öppna för att långtidsutredningarna skulle utvecklas till en partipolitisk spelplats. Hela konstruktionen med att låta det fortsatta arbetet ske i ett sekretariat inom departementet markerade att det inte var en del av den politiska verksamheten utan en ekonomisk expertfunktion som politikerna visserligen senare kunde ta till sig och yttra sig över men först sedan ekonomerna sagt sitt.

Som en konsekvens av den nya ordningen gavs 1965 års långtidsutredning inga skrivna direktiv. I inledningen till huvudrapporten framhåller Höök att han uppfattat sitt uppdrag på i stort sett samma sätt som angavs i de senast skrivna direktiven till 1959 års utredning. Men problemen hade blivit annorlunda. Ett prognostiserat omslag i tillgången på arbetskraft drog ner tillväxten samtidigt som anspråken på både privat och offentlig konsumtion blev allt större. Under-

skottet i bytesbalansen växte oroväckande och måste åtgärdas. På samma sätt som tidigare vände sig utredarna – men nu företrädna av Finansdepartementet – till IUI för att få hjälp med att kartlägga planläget inom industrin i fråga om i första hand produktion, investeringar, sysselsättning och export. Hösten 1964 tar Ragnar Bentzel upp frågan i institutets styrelse om IUI:s fortsatta medverkan i utredningen. Saken hade ju onekligen kommit i ett något annat läge genom att denna flyttat in i själva ”lejonets kula” – dvs. i Finansdepartementet. Men styrelsen tvekade inte utan beslöt att fortsätta samarbetet. I sin missivskrivelse till de ca 2 000 industriföretag som skall ingå i IUI:s undersökning skriver Bentzel att styrelsen anser att det är ”väsentligt för svensk industri att man på detta sätt från industrins sida aktivt deltar i utredningsarbetet”. Bentzel underlåter naturligtvis inte att i skrivelsen framhålla att det är Marcus Wallenberg som är ordförande i styrelsen för IUI med en rad andra näringslivsprominenser som ledamöter.

I anvisningarna ges en del preciseringar av vilka förutsättningar företagen skall utgå ifrån när de besvarar enkäten: BNP stiger i ungefär samma takt som föregående femårsperiod, inga större handelspolitiska förändringar och fullt kapacitetsutnyttjande när det gäller arbetskraften. Men dessa är ju tämligen allmänna. Om företagen ändå av olika skäl tvingas utgå från andra förutsättningar ombeds de ange detta på branschblankettens baksida. Svarefrekvensen blev relativt hygglig bland de större företagen (drygt 70 procent), men den blev bara drygt 40 procent bland de mindre. Men detta tog utredarna med jämnmod. Det var trots allt de större företagen som var i fokus för IUI, liksom för LU.

Det var detta material som Ragnar Bentzel med biträde av främst Jan Beckeman gav sig i kast med att bearbeta och analysera. Resultatet blev boken *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980* (Bentzel och Beckeman 1966), som dels kom som en bilaga till långtidsutredningen (SOU 1962:11), dels som en egen bok utgiven av IUI. För var och en av elva olika industrigrupper görs fyra olika redovisningar: den historiska bakgrunden, resultatet av planenkäten, frågan om planerna kan förverkligas och slutligen IUI:s prognos för industrigruppen för hela perioden fram till 1980. Utöver detta redovisar IUI också ett försök till en samlad bedömning av den svenska industrins framtid. Planerna pekar visserligen på en kraftig expansion, men IUI ser inga större hinder för att denna skall kunna förverkligas – möjligen med undantag för att tillgången på arbetskraft kan bli ett hinder. Men den förutsatta kraftiga ökningen av investeringarna tror man inte kommer att bli något problem. Det gör man däremot i långtidsutredningens huvudbetänkande (SOU 1966:1) där LU-utredarna – läs: Erik Höök – går i polemik med IUI:s utredare – läs: Ragnar Bentzel: ”Man kan fråga sig – huruvida industrin kan tänka dra till sig så mycket arbetskraft och kapital som fordras för att

förverkliga planerna. Man kan också fråga sig om industrin har utsikter att finna avsättning för den ökande produktionen” (s. 150). Alla dessa förutsättningar finner Erik Höök ”tivelaktiga” (s. 152).

Denna första IUI-utredning som gjordes efter det att långtidsutredningarna drog in i kanslihuset ger alltså prov på en ganska betydande divergens i uppfattningarna om framtiden mellan utredarna i departementet och på IUI. Jag vet inte om Sträng gjordes uppmärksam på detta. Jag tror det, eftersom utredningen bland annat föredrogs i det så kallade planeringsrådet där Sträng var ordförande. Men jag skulle inte alls bli förvånad om både Sträng och Höök såg det som ett värdefullt resultat av IUI:s arbete att dessa olika framtidsbilder kom upp ”på bordet”. De kunde signalera framtida balansbrister i ekonomin som krävde ekonomisk-politiska åtgärder. De kunde också vara signaler till näringslivet självt om t.ex. en växande konkurrens om arbetskraften eller att det skulle bli svårt att förverkliga en del av de framtidsplaner som man redovisat i enkäten när de mötte den makroekonomiska verkligheten.

Att Erik Höök som huvudansvarig för LU också var beredd att ge IUI en betydande frihet i sitt arbete är inte heller ägnat att förvåna: Erik Höök var en, låt vara, något envis men i grunden genuint liberal person.

1965 års utredning avrapporterades tämligen utförligt i kompletteringspropositionen 1966 (nr 125) – både genom hänvisningar i den egentliga finansplanen och i form av en särskild bilaga (nr 9) till propositionen. Finansministern anmäler bara en invändning i finansplanen och den gäller produktiviteten som han anser att utredarna överskattat.

Sammanfattningsvis tycker jag att man med fog kan hävda att långtidsutredningen som institution klarade av att flyttas in i kanslihuset och att 1965 års utredning snarare hade ökat dess trovärdighet. Arbetet med utredningen hade emellertid avslöjat ett problem som redan tidigare utredningar stött på, nämligen att hålla samman den växande mängden sektorer och variabler så att de olika delarna hängde ihop och inte motsade varandra. Det hade varit mycket krävande att för hand säkra denna interna konsistens, vilket i sin tur lagt begränsningar på möjligheterna att arbeta med olika alternativa utvecklingsbilder. I en del andra länder med en starkare ekonometrisk tradition än Sverige – t.ex. Nederländerna, Norge och Storbritannien – hade stora ekonometriska modeller byggts som knöt samman ekonomins olika delar till konsistenta helheter.

1966 blev jag tillfrågad av Ingvar Svennilson om jag kunde tänka mig att utarbeta en ekonometrisk modell som skulle kunna användas vid arbetet med 1970 års LU. Han erbjöd sig samtidigt att bli min handledare om jag ville använda arbetet till en doktorsavhandling. Jag misstänker att det var Erik Höök

som hade satt honom på spåret. Konsekvensen blev att jag under de närmaste tio åren kom att arbeta med långtidsutredningarna ända fram till det som blev den sista av den typ som introducerats av Svennilson, nämligen 1975 års utredning. Tyvärr drabbades emellertid Svennilson av ohälsa efter bara några år av vårt samarbete. I stället blev det Börje Kragh, då både chef för Konjunkturinstitutet och professor vid Stockholms universitet, som blev det vetenskapliga ankaret. Tillsammans prövade vi redan i anslutning till den avstämning av 1965 års utredning som gjordes 1967 (SOU 1968:24) en ekonometrisk modellansats som visade att detta var ett grepp som gjorde att man på ett helt annat sätt än tidigare kunde laborera med alternativa förutsättningar och därigenom belysa olika avvägningsproblem i den ekonomiska politiken. Arbetet med modellen fortsatte så att den kunde användas redan i samband med 1970 års utredning. Detta medförde att utredningen inte som de tidigare koncentrerades på ett huvudalternativ utan flera olika alternativ kunde studeras. Härigenom kunde både osäkerheten i vissa centrala antaganden belysas och intressanta politiska valsituationer illustreras.

Det i denna utredning allt annat överskuggande problemet var det snabbt växande underskottet i bytesbalansen. Att åtgärda detta var utredningens viktigaste mål och mycket talade för att ett snabbt ingripande var nödvändigt. I ett alternativ studerades konsekvenserna av att jämvikt skulle uppnås redan 1973, men detta skulle kräva en så kraftig reduktion av den inhemska resursförbrukningen att utredningen stannade för att som ett mera realistiskt alternativ senarelägga målet till 1975. Denna diskussion kopplades också till studiet av olika andra faktorer, såsom kapacitetsutnyttjandet och en eventuell arbetstidsförkortning och alla de olika alternativen fick på olika sätt konsekvenser för den industriella utvecklingen.

Det visade sig emellertid vara svårt att återkoppla denna ”alternativexercis” till IUI:s enkätundersökning och institutets analys. Enkäten genomfördes hösten 1969 och arbetet med huvudrapportens centrala delar skedde först under 1970. Enkäten låg alltså inte i fas med den centrala avvägningsdiskussionen i utredningen. Enkätresultaten spelade ändå sin roll för arbetet med LU. För de olika alternativen i utredningen kunde man t.ex. ur modellen härleda vilken utveckling för industrisektorn som skulle bli en sannolik konsekvens av just detta alternativ. En skärpning av bytesbalanskravet skulle enligt modellen leda till större krav på den industriella sektorns utveckling. Skulle i så fall industrins efterfrågan på arbetskraft och investeringsbehov kunna tillgodoses? Här kunde man gå in i enkätmaterialiet och se efter hur dessa prognosresultat förhöll sig till företagens planer och förväntningar. Man kunde t.ex. konstatera att i flertalet av alternativen låg företagens planer för produktionen över modellresultaten. Däremot trodde man sig

inte ha möjligheter att öka exportandelen så kraftigt som prognoserna förutsatte.

Dessa jämförelser mellan LU-modellens resultat och företagens planer var naturligtvis i sig intressanta för långtidsutredarna i Finansdepartementet men de ledde aldrig till en fortsatt dialog med företagen och med IUI. Man skrev om dem i utredningens slutbetänkande men gav inte industrin någon möjlighet att kommentera eller reagera på diskrepanserna. Den intressanta frågan om hur företagen skulle reagera om förutsättningarna för planeringen inom företagen skulle komma att ändras – t.ex. till följd av förändringar i den ekonomiska politiken – blev aldrig belyst. Väl så viktigt för relationerna mellan IUI och Finansdepartementet var att staten då, i slutet av 1960-talet, inlett ett arbete med att själv bygga upp egna utredningsresurser på både Industridepartementet och Statens industriverk. Självfallet tryckte Industridepartementet på och ville delta i långtidsutredningsarbetet. Det fick de också, men Erik Höök hade hållit fast vid att IUI även denna gång trots de metodiska problemen skulle medverka genom att utföra en enkätundersökning av planläget inom industrin. IUI hade en erfarenhet som den statliga sidan ännu inte hade skaffat sig.

Arbetet leddes av Lars Nabseth som 1966 hade efterträtt Ragnar Bentzel som chef för institutet. Hans rapport *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet* (Nabseth 1971), som också gavs ut som en bilaga till huvudbetänkandet (SOU 1971:5), är lättläst och pedagogisk och den mest ambitiösa av IUI:s olika LU-utredningar. Den gav ändå upphov till en kontrovers med Finansdepartementet. Jag har själv inget minne av detta, men enligt Nabseth blev han uppkallad till departementet där en tjänsteman som tagit del av IUI:s rapport i en preliminär version krävde en rad ändringar i denna. Om inte Nabseth gick med på detta skulle inte IUI-rapporten få ingå som en bilaga till LU:s huvudbetänkande. IUI skulle i så fall själv få trycka den. Så vitt jag vet hade någon sådan utpressning aldrig tidigare förekommit mellan departementet och IUI. Nabseth anmälde frågan för sin styrelse, där Marcus Wallenberg fortfarande var ordförande. Jag tror emellertid inte att frågan någonsin anmälades för Sträng. Det skulle nog ha varit honom helt främmande att ställa sig bakom några sådana krav. Och efter en del palavrer mellan IUI och departementet återtog kraven och Nabseths bok fick utan retuschering tryckas som en bilaga till huvudbetänkandet.

Men det säger en del om det hårdnande klimatet mellan den socialdemokratiska regeringen och näringslivet. IUI ansågs alltmer företräda näringslivets intressen och det fanns en del politiskt korrekta tjänstemän i kanslihuset som inte gillade samarbetet med IUI. Vem det var som frambar just detta budskap har emellertid varken Nabseth eller jag kunnat få klarhet i.

1970 års LU är nog den utredning som satt tydligast spår i den ekonomiska

politiken. Utredningens koncentration på bytesbalansproblemen tog Sträng helt och fullt till sig. Vi hade föredragit externbalansproblemen för Sträng redan innan LU publicerades hösten 1970, men han ville inte ingripa innan valet i september 1970. När det blev klart att regeringen satt kvar började Sträng att kraftigt strama åt ekonomin bl.a. genom en stor höjning av arbetsgivaravgifterna. Redan tidigare samma år hade riksbankschefen Per Åsbrink infört sitt ”idiotstopp” på kreditmarknaden och momsens höjts som ett led i särbeskattningsreformen. Dessa åtgärder ledde till ”de förlorade åren” som ledde till att Palme alltmer satte ifråga om Sträng var rätt person som finansminister. Hans ställning i regeringen försvagades alltmer. Men med facit i hand kan man konstatera att den politik som i allt väsentligt bar Strängs signum gjorde att utförsåkningspolitiken av externbalansen stoppades i varje fall temporärt och att BNP återhämtade sig redan 1973. Denna utredning spelade en långt större roll för politiken än vad t.ex. Bergman m.fl. (1991) redovisar.

Jag hörde aldrig Sträng under de svåra åren skylla ifrån sig på LU 70 – även om den utredningen hade varit något av en *blueprint* för åtstramningspolitiken. Men det låg inte för Sträng att skylla ifrån sig.

SKILSMÄSSAN

Arbetet med nästa LU började redan genom den avstämning av LU 75 som gjordes 1973. Även denna gång engagerades IUI men det är intressant att notera att detta skedde på uppdrag av Industridepartementet – inte som tidigare av Finansdepartementet. Själv hade jag då lämnat planeringssekretariatet och börjat på budgetavdelningen, så jag följde inte arbetet med denna avstämning. Men jag kan konstatera att när jag nu läser Lars Wohlins rapport om den enkät som IUI gjorde under 1972 (*Svensk industri 1972–1977*) så får jag ett intryck av att institutet gjorde detta mest för att fullfölja ett traditionsrikt uppdrag. Wohlin hade tillträtt som chef för IUI 1973 och hade klara ambitioner att själv bygga upp en makroekonomisk analyskapacitet vid institutet. Tidigare hade rollfördelningen mellan sekretariatet på Finansdepartementet och IUI varit ganska klar. Sekretariatet stod för de makroekonomiska analyserna och prognoserna och institutet för enkäterna till och konsekvenserna för industrin. Wohlin var inte helt tillfreds med denna arbetsfördelning.

1973 hade sekretariatet för ekonomisk planering ombildats till en ekonomisk avdelning vid departementet. Jag gjordes till chef för hela avdelningen och blev då också chef för långtidsutredningarna som låg på en särskild enhet där. Det innebar att jag också hade att ta ställning till frågan om det fortsatta samarbetet med IUI. Jag har inga särskilt tydliga minnesbilder av hur diskussionerna gick och jag har

skam till sägandes inget minne alls av det samtal som jag hade i ärendet med Lars Wohlin och Ulf Jakobsson. Enligt deras samstämmiga version hade jag då sagt att det inte var aktuellt med något fortsatt samarbete mellan departementet och IUI i fråga om långtidsutredningarna. Uppgiften att göra en enkät om planläget inom industrin skulle i fortsättningen utföras av Statens industriverk i samarbete med SCB. För IUI:s vidkommande innebar detta att Lars Wohlin började bygga upp en egen makroekonomisk kompetens vid institutet och för Ulf Jakobsson att han började snickra på en egen ekonometrisk modell som skulle spela i stort sett samma roll inom institutet som min modell gjorde i LU-arbetet. Om detta har dock säkert andra mer att berätta än jag.

För LU:s vidkommande innebar bytet av industriell samarbetspartner att vi kom närmare dem som formade den nya industri- och näringspolitiken. Detta var naturligtvis värdefullt men utan att vilja vara kritisk må det ändå tillåtas mig att påstå att denna politik under sjuttioalet inte alltid var helt kristallklar.

VILKEN ROLL SPELADE SAMARBETET MED IUI?

Av den tidigare framställningen hoppas jag att det framgått att IUI hela tiden lade ner betydande resurser på att ta fram ett bra underlag för långtidsutredningarna och att ambitionen från institutets sida hela tiden växte. För LU:s del innebar samarbetet att vi fick del av ett stort material om planläget inom den svenska industrin. Men vi fick också ”ingångar” till viktiga delar av industrisektorn – i varje fall till de större företagens ägare och chefer. LU kunde också knyta kontakter med flera av landets främsta ekonomer som på olika sätt hade nära relationer till IUI. Detta gällde i första hand Ingvar Svennilson som gjorde den första utredningen när han var chef för institutet men som sedan var ordförande i tre på varandra följande utredningar under 1950- och 60-talen. Likaså var Ragnar Bentzel expert och ledamot i två utredningar (LU 65 och LU 70) samtidigt som han under en stor del av arbetet med utredningarna också var chef för institutet. Detta gäller även Erik Höök som först jobbade åt två utredningar från sin position på IUI, sedan själv blev chef för verksamheten på departementet och närmast ansvarig för två utredningar (LU 65 och LU 70) och två avstämningar.

Jag tror att IUI-samarbetet också spelade en roll på ett mera allmänt plan. Genom enkäterna motiverades företagsledningarna att tänka efter hur utvecklingen inte bara i det egna företaget utan även i omvärlden kunde tänkas bli under den kommande femårsperioden. Många hade säkert egna planer av olika kvalitet men jag tror ändå att det hade ett egenvärde att på det sätt som skedde i IUI-enkäterna se sig själv som en del i ett nationellt perspektiv. Framtiden är i långa stycken en gemensam angelägenhet.

HUR KUNDE VI MISSA DETTA?

Avslutningsvis vill jag vädra ett dåligt samvete som jag har gått och burit på i många år och som jag rimligen har gemensamt också med de ansvariga på IUI. I 1975 års långtidsutredning behandlades med stor detaljrikedom utvecklingen under åren 1975–1980. IUI:s motsvarande utredning, som man gjorde utan något samarbete med LU 75, utkom 1976 och behandlade samma period. Inte i någon av dessa utredningar tar man upp det problem som skulle bli det dominerande under senare delen av sjuttioalet – nämligen kostnadskrisen i det svenska näringslivet. Några misslyckade skattereformer som ledde till kraftiga höjningar av arbetsgivaravgifterna, några okontrollerade lönerörelser och en allmän röra i politiken som i allt väsentligt berodde på jämviktsriksdagen, var några av de faktorer som ledde till att kostnadsökningen under åren 1975–76 blev alldeles för hög. Vi förlorade marknadsandelar på bred front. Företag slogs ut över hela landet. Den nya regeringen tvangs redan ett halvt år efter sitt tillträde till en kraftig devalvering. Fler följde därefter. Den nye industriministern Nils G. Åsling (c) fick öppna en akutmottagning för alla krisande företag för att undvika öppen massarbetslöshet.

Vi som gjorde 1975 års LU fick en förkänsla av att kostnadsutvecklingen höll på att gå över styr när vi såg hur de som hade ansvar för lönerörelsen helt struntade i att man hade lovat att vara återhållsam som erkänsla för de tidigare skattesänkningarna. Dessa sänkningar hade finansierats genom höjningen av arbetsgivaravgifterna. Det skall emellertid till ett stort moraliskt mod hos ett antal tjänstemän i Finansdepartementet att i en offentlig utredning året innan ett val tillstå att regeringen begått ett antal misstag i den ekonomiska politiken.

Det finns en mera teknisk förklaring till misslyckandet och det har med den ekonometriska modellens struktur att göra. Den var direkt dålig på att belysa sambanden mellan kostnads- och konkurrensfaktorerna å ena sidan och deras effekter på utrikeshandeln och sysselsättningen å den andra. Det blev bättre i senare versioner av min modell, men dessa samband fanns inte med i den modell som kom till användning i 1975 års långtidsutredning. De fanns heller inte med i Ulf Jakobssons modell som användes i 1976 års IUI-utredning (IUI 1976). Att skylla den dåliga analys av senare delen av 70-talet som både departementet och IUI gjorde sig skyldiga till på defekterna hos en ekonometrisk modell är emellertid en synnerligen dålig undanflykt. Ekonometrin får aldrig ta makten över tanken och det sunda förnuftet. Jag har en känsla av att den gjorde detta just då i mitten av 1970-talet. Och vi har en rad exempel på att detta upprepats sedan dess. Det verkar finnas gott om ekonomer som har svårt att lära av sina misstag.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar och Jan Beckeman (1966), *Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980*. Stockholm: IUI.
- Bergman, Lars, Lars Heikensten och Stefan Lundgren (1991), ”Långtidsutredningarnas metodik och roll i den ekonomiska politiken”. I *Ekonomi och samhälle 2: Ekonomisk tillväxt och utveckling* (Festskrift till Karl G. Jungenfelts 60-årsdag). Stockholm: SNS Förlag.
- Höök, Erik (1962), *Den offentliga sektorns expansion: En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–58*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- IUI:s långtidsbedömning 1976: *Utvecklingsvägar för svensk ekonomi fram till 1980*. Stockholm: IUI.
- Nabseth, Lars (1971), *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet*. Stockholm: IUI.
- SOU 1948:45, *Svenskt långtidsprogram 1947–1952/53*. Stockholm.
- SOU 1951:30, *Ekonomiskt långtidsprogram 1951–1955* (1950 års långtidsutredning). Stockholm: Nordiska Bokhandeln.
- SOU 1956:53, *Balanserad expansion*. Betänkande av 1955 års långtidsutredning. Stockholm.
- SOU 1962:11, *Svensk ekonomi 1960–1965: Betänkande*. Bilagor 1–5 (1959 års långtidsutredning). Stockholm: Sekretariatet för ekonomisk planering.
- SOU 1968:24, *Avstämning av 1965 års långtidsutredning: Sammanfattning av huvudresultaten jämte bilagor*. Stockholm: Sekretariatet för ekonomisk planering.
- SOU 1973:21, *Svensk ekonomi fram till 1977: 1970 års långtidsutredning avstämmd och framskriven*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Stockholms Högskola.
- Svennilson, Ingvar (1954), *Growth and Stagnation in the European Economy*. Genève: United Nations Economic Commission for Europe.
- Svennilson, Ingvar (1955), ”Planning in a Market Economy”. *Weltwirtschaftliches Archiv*, Band 95, Heft 2, 184–200.
- Wallander, Jan (1961), *Framtidsperspektiv för svensk industri*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1973), *Svensk industri 1972–1977*. Stockholm: IUI. Även publicerad som bilaga till SOU 1973:21.
- Åberg, Carl Johan (1971), *Plan och prognos: En studie i de svenska långtidsutredningarnas metodik*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet.

FÖRFATTARPRESANTATION

Carl Johan Åberg är född 1930. Han är fil.dr och ekon.dr (h.c.) och docent i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Han blev först fil.lic. i statistik i Uppsala, men bytte sedan till nationalekonomi och disputerade 1971 i Stockholm på en avhandling om långtidsutredningar (*Plan och Prognos*).

Han har vidare bl.a. givit ut böckerna *Sambällsekonomisk prognosteknik* (Stockholm: Norstedts, 1966), *The Demand for Paper and Paperboard in Western Europe 1950–1962* (Stockholm: Stockholm Economic Studies, 1968), *Ett svårskött pastorat* (Stockholm: SNS Förlag, 1997) samt memoarboken *Berättelser från 1900-talet* (Stockholm: Atlantis, 2006).

Han har bl.a. varit planeringschef i Finansdepartementet, statssekreterare vid UD, landshövding i Västmanland samt vd för AP-fondens första–tredje fondstyrrelser.

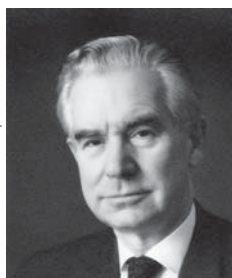
FORSKARNA

KAPITEL 12

AXEL IVEROTH: IUI:S FÖRSTE SEKRETERARE

MAGNUS HENREKSON

FOTO: RAJA STUDIO/SAE FOTOKRIV

Axel Iveroth anställdes vid IUI redan från starten och blev omgående en helt central medarbetare. Hur det gick till när han anställdes har han själv skildrat i sina postumt publicerade minnen på följande sätt:¹

En gång på vintern 1938 före världskrigets utbrott befann jag mig på ett slädparti på en gård i närheten av mitt hem på Ekerö. Festen gick av stapeln under stort jubel efter en lyckad gammaldags slädfärd med facklor under snötyngda granar. När vi kom hem vidtog måltid och kaffe m.m. och dans. Då kom ett telefonsamtal som uppgavs vara till mig. Telefonen stod i dansrummet och det tog någon tid att hitta mig men då strömmade in i hörluren det livliga flödet av svenska folkdanser. Det var Ivar Anderson, förstakammarhögerns ordförande, som ringde och han ville få ett sammanträffande med mig. Jag var inte riktigt på det klara med vad det gällde. Han hade letat efter mig länge och bad om ursäkt för att han ringde vid den tiden på dygnet. Eftersom han ringde en lördagskväll, trodde jag det var viktigt och accepterade genast den tid han föreslog till sammanträffande. Detta ägde rum i Stockholm efter några dagar. Jag träffade då också dåvarande statssekreteraren i Ecklesiastikdepartementet, Ragnar Sundén. Det visade sig att man ville sätta upp Industriens Utredningsinstitut (IUI). Institutets ledning skulle bestå av Ivar Anderson, chef, Sundén, generalsekreterare och mig själv, amanuens, enligt ordningsregler. Vi kom snabbt överens därvidlag, allrahelst som min lön på 500 kr på Anagra [en skjortfabrik] höjdes till 1 000 kronor.

Jag hade tidigare själv planerat att resa till USA, för att jag ville fullfölja mina

---

¹ Iveroth skrev inte några memoarer utan talade in sina minnen på band veckorna innan sin död 1993, vilka sedan redigerades till en bok av Harriet Sohlman med förord av Tore Browaldh. Trots att han var anställd vid IUI i över fem år i ett tidigt skede av sin karriär är avsnittet om detta formativa skede i hans karriär endast rapidt skildrat.

studier från Handels där. Rektor, professor Ivar Högbom, tog ett särskilt intresse i mina förhållanden. Han hade fått sin uppmärksamhet fäst på mig sedan jag hållit ett föredrag i samband med en studieresa som Handelshögskolan företog till Norrland. Jag hade redan vid den tiden börjat samla på historier. Föredraget blev nog därför ganska roligt och han glädde sig tydligen mycket åt det. Han låg bakom att jag över huvud taget kom till IUI, sedan han rekommenderat mig till Ivar Anderson. Jag hade beställt biljett till USA, i god tid till den tredje september 1939, men fick avbeställa den eftersom kriget bröt ut.

Vilken nyckelroll Iveroth spelade för institutets tidiga utveckling och inte minst i samband med dess omdaning från utrednings- till forskningsinstitut framgår inte minst av Rolf Henrikssons framställning i boken *Som Edström ville* (s. 99):

Valet av Iveroth visade sig bli särskilt betydelsefullt med tanke på institutets långsiktiga utveckling. Denne kom att förbli i institutets tjänst ända fram till 1944 och blev därmed den viktigaste kontinuitetsfaktorn i den transformation som ägde rum under den period som behandlas i denna studie. Trots sin ungdom – han var född 1914 och således 25 år när han anställdes – nådde Iveroth efter att ha börjat som amanuens snabbt den även formellt framskjutna positionen som institutets sekreterare. En sådan post var givetvis betydelsefull vid ett litet institut, där överordnade chefer ofta särskilt märktes genom sin frånvaro. Iveroth blev dock även genom sin blotta personlighet redan från början mycket av institutets dynamo.

Parallellt med sina administrativa uppgifter bedrev Iveroth under IUI-tiden egen forskning kring småindustrins problem, vilket 1943 slutredovisades under titeln *Småindustri och hantverk i Sverige*. Under denna period hade Iveroth också hunnit med att vara sekreterare i den statliga hantverks- och småindustriutredningen, vilken avlämnade sitt betänkande våren 1941 (SOU 1941:14).

Under arbetet med småindustrins problem kom Iveroth att utveckla ett mycket omfattande kontaktnät och en djup kännedom om det svenska näringslivet. Han var sannolikt också den förste i institutets historia som i praktiken tillämpade idén om att forsknings- och utredningsverksamheten skulle genomföras i samverkan och dialog med studieobjektet, dvs. näringslivet.

Iveroth var innan han kom till IUI programledare vid Radiotjänst och hade redan då lärt sig värdet av kommunikation även utanför en snävare krets av specialister. Efter IUI-tiden spelade han en framträdande roll som idégivare åt näringslivet, bl.a. som redaktör för tidskriften *Industria* 1946–47 och tillsammans med Tore Browaldh och Lars-Erik Thunholm som initiativtagare till Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (ordförande 1948–60). Han var under 20 år (1957–77) vd för Industriförbundet, vilket under hans ledarskap genomgick en omfattande modernisering och utbyggnad.

REFERENSER

- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Iveroth, Axel (1943), *Småindustri och hantverk i Sverige*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Iveroth, Axel (1994), *Det härliga livet. Minnen, skrönor och debattinlägg*. Stockholm: Industrilitteratur.
- SOU 1941:14, *Betänkande med utredning och förslag till åtgärder för främjande av hantverk och småindustri*. Betänkande av 1940 års hantverks- och småindustriutredning. Stockholm: Handelsdepartementet.

FÖRFATTARPRESENTATION

Magnus Henrekson är professor och vd för IFN. För en fylligare presentation hänvisas till kapitel 1 i denna volym.

MIN TID VID IUI*

TORE BROWALDH

Under de första åren efter hemkomsten vidgades Gunnels och mitt umgänge till en för oss helt ny krets av personer, samhällsforskare och då framför allt ekonomer och deras fruar. Vi knöt många vänskapsband som blev bestående för framtiden. Torsten Gårdlund, Karin Kock, Erik Lundberg och Ingvar Svennilson, vilka alla varit mina lärare på Stockholms Högskola, behandlades väl till en början av mig med viss respekt i tilltal och diskussioner. Gårdlunds och Lundbergs förmåga till oväntade och skämtsamma formuleringar, i Lundbergs fall ofta med ironisk snärt, förvandlade snabbt högaktningen till muntert kamratskap. Även om det aldrig var något tvunget i mina relationer till Karin och Ingvar, tog det dock i deras fall längre tid för mig att övervinna min respekt. Sannolikt hade detta samband med att bägge också varit mina chefer – Karin i Myrdalskommissionen och Ingvar på Industriens Utredningsinstitut (IUI), där jag tjänstgjorde på deltid, parallellt med arbetet inom Myrdalskommissionen. Båda kunde dock släppa sig lösa och delta i allmänna förlustelser, även om skämtet och stojet i deras fall var disciplinerat. Till Ingvars sällskapstalanger hörde för övrigt hans skicklighet som pianist och organist. Han spelade dock uteslutande klassisk musik.

IUI var som arbetsplats sällsynt gynnat. Redan det faktum att personalen var liten till antalet förklarade en del av trivselkänslan. Men samtidigt gav IUI intrycket att vara utan personintriger och helt i avsaknad av den typ av armbågar och karriärism, som ibland gör att intelligenta och arbetsamma individer förgiftar arbetsatmosfären. När jag här endast nämner några av forskarna är det främst därför att mina kontakter med dem blivit bestående.

Erik Dahmén – ”Sweden’s greatest economist”, som Assar Lindbeck brukar säga; Erik är nära två meter lång – var vid mitt inträde på IUI i färd med att diskutera uppläggningsen av sin epokgörande undersökning om svensk industriell

---

* Utdrag ur första delen av Tore Browaldhs memoarer *Gesällvandring* (Stockholm: Norstedts, 1976). Tillstånd att återpublicera detta utdrag har erhållits från Gunnel Browaldh i samtal med Magnus Henrekson den 2 december 2007.

företagsamhet. Dahmén var påverkad av sin lärare i Lund, professor Johan Åkerman, och av Joseph A. Schumpeters ekonomiska teorier om innovationernas och företagarsatsens betydelse för den industriella utvecklingen. Att få delta i de mera teoretiska diskussionerna kring materialbearbetningens och hypotesställandets problem var utomordentligt värdefullt. Samma omdöme gäller Folke Kristenssons avhandling om den svenska textilindustrins struktur med dess för den tiden nya grepp, när det gällde exempelvis definition av vad som konstituerar en marknad.

Jan Wallander var under min tid på institutet sysselsatt med insamlingen av material till undersökningen om ”Flykten från landsbygden”. Eftersom detta i stor utsträckning ägde rum i Värmland träffades vi endast sporadiskt. Efter min återkomst från Europarådet återknöts kontakten. Wallander gjorde redan då intryck genom de egenskaper som under vårt samarbete i Handelsbanken blivit så uppenbara: kombinationen av praktiskt jordnära arbetsmetoder med en förmåga att pröva logiskt uppbyggda hypoteser emot fakta – och ett påtagligt tilläggsvärde, nämligen färdighet i behandlingen av svenska språket. Erik Lundberg bekräftade för övrigt långt senare detta omdöme med ett expertutlåtande. Professor Erik Wellander, författaren till standardverket *Riktig svenska*, påpekade i lärarkollegiet när Jans avhandling ventilerades att den var skriven ”på så vacker svenska”.

Samvaron med dessa nya vänner och seminarierna på Stockholms Högskola avrundade första fasen i min intellektuella mognadsprocess. Jag tillägnade mig insikten om faran med de säkra åsikterna, om nödvändigheten av att ständigt ifrågasätta de egna uppfattningarna. Samtidigt tjusades jag av dessa forskares öppenhet för nya strömningar, deras villighet att ompröva, deras oförskräckta uttalanden mot konventioner och fördomar.

FÖRFATTARPRESANTATION

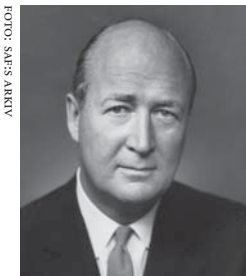

FOTO: SAHNS ARNDV

Tore Browaldh, 1917–2007, legendarisk bankman och son till Ernfrid Browaldh. Genom sina studier i nationalekonomi vid Stockholms Högskola kom Browaldh tidigt i kontakt med Gunnar Myrdal och var i början av 1940-talet Myrdals assistent när denne arbetade på sin stora studie om den amerikanska rasproblematiken (*An American Dilemma*, 1944). Vid hemkomsten från Amerika arbetade han parallellt som sekreterare (biträdande chef) vid IUI och på Finansdepartementet som biträdande sekreterare i Kommissionen för efterkrigsplanering (den s.k. Myrdalskommissionen).

Tillsammans med Axel Iveroth och Lars-Eric Thunholm var han initiativta-

gare till bildandet av Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) år 1948.

Browaldh var verksam vid Europarådets generalsekretariat i Strasbourg 1949–51 och vice vd i SAF 1951–54, innan han gick över till Svenska Handelsbanken där han var vd 1955–66 och styrelseordförande 1966–1978. Han satt dessutom med i en rad styrelser och hade många hedersuppdrag.

Browaldh var livligt engagerad i den ekonomiska debatten på 1960- och 70-talen. Han gav ut memoarerna *Gesällvandring* (1976), *Vägen vidare* (1980) och *Motlut och medvind* (1984).

KAPITEL 14

SEX ÅR PÅ MALMTORGSGATAN 8

ERIK RUIST

VARFÖR JAG HAMNADE PÅ IUI

Att jag hamnade på IUI var mest en slump. Jag hade tagit två betyg i matematik och två betyg i nationalekonomi och höll på med det som skulle bli mitt huvudämne, statistik. Strax före jul 1943 hade jag klarat av den skriftliga tentamen för två betyg även där. Återstod att skriva en uppsats. Eftersom jag var intresserad av ekonometri ville jag gärna ha något ämne med ekonomisk anknytning. Det var inte så lätt att hitta någon som hade dels en intressant frågeställning, dels ett bra statistiskt material. Jag var uppe hos flera statistiker på ämbetsverken, men fick inte något bra förslag, tyckte jag. Men så träffade jag en dag på spårvagnen Pelle Holm – sedermera planprofessor på Teknis – som jag lärt känna på Stockholms Högskola. Han rekommenderade mig att gå upp till Ingvar Svennilson på det för mig okända IUI och höra om inte han hade något förslag.

Efter något besvär – Ingvar Svennilson var svårträffbar – fick jag prata med honom. Han menade att IUI nog skulle kunna tänkas ha något ämne åt mig och hänvisade mig till Erik Dahmén, som då arbetade på IUI med frågor för den ekonomiska efterkrigsplaneringen. Bland annat skulle han försöka beräkna hur mycket uppdämd efterfrågan på varaktiga konsumtionsvaror som kunde tänkas bli frigjord efter kriget, när man åter skulle kunna köpa kylskåp, dammsugare och annat utan några restriktioner. Han gav mig i uppdrag att göra en sådan beräkning för radioapparater. Det nappade jag på. Jag fick löfte om att delvis sitta på IUI och göra studien och skulle säkert få en hel del hjälp av Erik D. och andra.

VAD JAG GJORDE PÅ IUI

När uppsatsen var klar och godkänd var jag färdig med min fil.kand. Då fick jag erbjudande om att bli anställd på IUI, i första hand för att hjälpa Ingvar Sven-

nilson med en utredning om den norrländska skogsindustrin, en utredning som han påbörjat men sedan inte hunnit med. Det gällde att beskriva dess konjunkturkänslighet och beteende i fråga om produktion, virkesinköp kontra avverkning i egna skogar och annat. Det skulle naturligtvis bli en hel del ekonomiska beräkningar för att beskriva sambanden, så jag tyckte det lät spännande och accepterade tacksamt.

Detta var ju långt före datorernas tid, och alla beräkningar måste göras på elektriska räknemaskiner, som var ganska högljudda och som skakade om skrivborden rejält när de multiplicerade eller dividerade. Jag fick ett räknebiträde, som hjälpte mig med beräkningarna. En regressionsanalys med tre förklarande variabler tog en halv dag att genomföra, så man fick tänka noga innan man beställde en sådan. Det gick inte att som i dag pröva sig fram med många olika alternativ! Räknebiträdena var i allmänhet yngre damer, som tillsammans med sekreterarna åstadkom att könsfördelningen hos personalen var angenämt jämn – de flesta utredarna var ju män. Till den feminina sidan hörde också en karriterska, som bland annat ritade alla diagram till böcker och andra publikationer. Där har ju också datorerna numera åstadkommit en möjlighet till personalindragning.

Det var inte helt lätt att arbeta åt Ingvar. När man skulle berätta om nya resultat för att få kommentarer och förslag, kunde han plötsligt få något fjärrskådande i blicken, och efter en stund lyfta på telefonluren och ringa upp någon i ett helt annat ärende. Men när man väl lyckats fånga hans intresse, var hans kommentarer alltid relevanta. Studien resulterade så småningom i en bok, där Ingvar och jag båda står som författare, men där jag fått skriva huvuddelen. I sista sekunden, när korrekturet till boken var ombrutet och tryckeriet väntade på trycklov, läste Ingvar mina delar litet ordentligare, och fann att jag hade skrivit ner några tämligen banala funderingar om framtiden som ett försök till avslutning. De var inte helt i Ingvars smak, och eftersom som det var väl sent att skriva om dem, var det enklast att stryka alltihop. Det blev två sidor som försvann, och för att slippa paginera om de sista 30 sidorna, som utgjordes av bilagor, beslöts att helt enkelt hoppa över de båda sidorna. Vår bok är nog den enda i världen, där sidan 108 kommer direkt efter sidan 105!

Trots sin tankspriddhet – vi brukade säga att han var väl kvalificerad att bli professor – var Ingvar naturligtvis en stor inspirationskälla, kanske mest på det sättet att han hade en näsa för att hitta problemområden som var aktuella och som passade institutet. Han hade skrivit en avhandling om ekonomisk planering, och han såg till att IUI fick uppdrag i samband med den planering som då var aktuell i samhället. Som jag redan nämnt deltog IUI i den ekonomiska efterkrigsplaneringen, och Ingvar ledde den första långtidsutredningen, som kom till på beställning av OEEC – föregångaren till OECD (SOU 1948:45).

Under kriget hade de tillfälliga kommissionerna – Industrikommissionen, Livsmedelskommissionen, Bränslekommissionen och vad de nu hette – samlat in en hel del statistik från företagen för att kunna följa utfallet av de olika regeringarna. Efter krigsslutet lades kommissionerna ner, en efter en, och frågan var vad som skulle hända med deras statistik. Ingvar var som nämnts mycket engagerad i efterkrigsplaneringen och tyckte det var synd att bara skrota den här statistikinsamlingen. Vissa delar togs över av Kommerskollegium eller Statistiska centralbyrån, men sen gick IUI in och kompletterade. Här fick jag som uppgift att ta hand om en del datainsamling, men framför allt också att se till vilka av alla nya dataserier som skulle kunna användas i beräkningen av Industriförbundets produktionsindex, som publicerades varje månad, men som var baserat på ett ganska bräckligt underlag.

Det beslöts att IUI skulle ta hand om beräkningen av detta index. Jag fick i uppdrag att organisera rutiner för insamling av alla data, både direkt från företagen och i sammanställd form från branschföreningar och andra, och för en månatlig beräkning och publicering av index. Det var en nyttig övning att varje månad försöka analysera vad som hänt och skriva en kort kommentar för publicering. Kommentaren skulle godkännas av direktör Settergren, Industriförbundets vd, som var ganska kritisk. Det är inte så lätt att förklara att en nedgång från föregående månad kan vara en uppgång, om man tar hänsyn till säsongeffekten. Men projektet krävde också ett studium av indexteori och funderingar över mätning av produktionsvolym.

Ingvar hade ett speciellt intresse för att försöka förklara industrins produktionsutveckling på litet längre sikt med hjälp av någon sorts produktionsfunktion. Bland annat ville han ta hänsyn till att det använda kapitalet inte är homogent. Moderna maskiner är mer produktiva än äldre med motsvarande funktion. Det innebär att expansiva branscher, vilkas maskinpark har en förmånligare åldersstruktur än stagnerande branscher, borde ha en snabbare utveckling av sin effektivitet.

Det här blev inte något formellt forskningsprojekt under min tid, men Ingvar tog då och då upp någon fråga med anknytning till problemet, och jag fick i uppdrag att ta fram uppgifter för att belysa den. Det blev även i detta sammanhang aktuellt att fundera över hur man skulle mäta ett företags eller en industribranschs produktionsvolym och, ännu besvärligare, dess produktivitet. Det sistnämnda begreppet operationaliserades som produktionsvolym per arbetstimme, men tolkades ofta i den allmänna debatten som effektivitet, vilket irriterade mig och fick mig att fundera över vad man skulle mena med effektivitet. Det resulterade senare i en artikel i den av IUI utgivna antologin *Industriproblem 1950*. Där försökte jag lansera termen PAT, produktion per arbetstimme, som skulle ersätta

ordet produktivitet och inte så lätt misstolkas som effektivitet. Men det var ingen som nappade på det förslaget.

I USA var man vid denna tid mycket intresserad av att med hjälp av PAT-mätningar för olika företag få dessa att jämföra sig med varandra och på så sätt hitta rationaliseringsmöjligheter. I samband med Marshallhjälpen, USA:s program för att hjälpa Europa på fötter igen efter kriget, bildades OEEC, föregångaren till OECD, för att samordna och fördela hjälpinsatserna. OEEC rycktes nu med av intresset för ”produktivitet” och anordnade – och bekostade – en studieresa till USA med en kurs i produktivetsmätning i Washington för intresserade från olika europeiska länder. Jag kom med på denna studieresa och fick ytterligare anledning att fundera över mätmetoder och frågan om vad det är man egentligen mäter.

Det blev ändå inte något IUI-projekt om produktivetsmätning förrän flera år senare, när jag för länge sedan hade lämnat institutet. Jan Wallander, som då var chef, bad mig att på deltid skriva en bok om hur företagen skulle kunna mäta sin ”produktivitet”. Jag fick hjälp av Sven Fajersson. Vi reste runt till några företag som hade försökt sig på en sådan mätning, och resultatet av vårt arbete blev en handbok, *Industriföretagets produktionseffektivitet – Några mätningmetoder*, som kom ut 1960. Här övergav jag nomenklaturen med PAT och försökte i stället lansera måttet ”arbetsåtgång per producerad enhet”, alltså det inverterade värdet av PAT. Det är lämpligt att ställa bredvid andra åtgångstal, t.ex. av råvaror och kapital, för att tillsammans med dem eventuellt ge en uppfattning om effektivitetsutvecklingen.

OECD blev intresserad av boken och gav ut den i engelsk och fransk översättning som specialnummer av sin tidskrift *Productivity Measurement Review*. Eftersom OECD:s skrifter var fritt kopieringstillåtna, kunde den sedan också översättas till japanska utan att jag fick någon kännedom om det förrän i efterskott. Jag hade ju ändå inte klarat av att korrekturläsa den!

Jag hade kunnat använda min och Ingvars bok om skogsindustrin som licentiatuppsats i statistik, men nu ville jag också skriva en doktorsavhandling. Omständigheterna gjorde att jag valde att doktorera för professor Harald Cramér i matematisk statistik. Det var svårt att hitta något ämne på IUI som var tillräckligt teoretiskt, så jag valde med sorg i hjärtat att säga upp mig från IUI och försöka leva på ett doktorandstipendium under några år.

Efter disputationen 1954 hamnade jag på Jernkontoret, stålindustrins branschförening, för att bygga upp en statistikavdelning där. Men det betydde inte att mina kontakter med IUI var avslutade. Som jag redan nämnt bad Jan Wallander mig, när han hade blivit IUI-chef, att på deltid fortsätta produktivetsdiskussionen och skriva en bok om hur företagen skulle kunna mäta sin egen produk-

tivitetsutveckling. Sedan Jernkontoret accepterat detta, höll jag på under ett par år med det projektet.

IUI var ju länge involverat i långtidsutredningarna. I samband med arbetet med 1965 års långtidsutredning fick institutet i uppdrag att utföra en undersökning av utvecklingstendenserna inom svensk industri. Naja Bentzel, som då var IUI-chef, bad mig utföra en sådan undersökning avseende stålindustrin, och det blev ett nytt deltidsarbete och en ny bok. Men den blev inte översatt till något främmande språk. Den kom ut 1966, och sedan dess har jag inte varit engagerad i något IUI-projekt.

IUI SOM ARBETSPLATS

IUI var en utomordentligt trevlig arbetsplats, även om lokalerna på Malmtorgsgatan 8 inte var idealiska. Vissa av rummen hade mycket tunna väggar mot korridoren, så man kunde ofta bli störd av spring och prat därute. Men kamratandan var god, och vi hade kul tillsammans. Minnesvärd är exempelvis utflykten till Lund när Erik Dahmén disputerade där 1950. Avhandlingen var en IUI-skrift, och hela arbetet hade utförts på institutet, så praktiskt taget hela personalen var med på middagen på Akademiska Föreningen och utflykten till Köpenhamn dagen därpå. Hela förloppet har förtjänstfullt skildrats av Naja Bentzel i den skrift *Några positiva och negativa sidor*, som tillägnades Erik Dahmén av kamraterna när han lämnade institutet.

Men viktigare var naturligtvis att IUI var en ypperlig plantskola för blivande forskare. Vi lärde av varandra, och kanske mest av Erik Dahmén.

Under den tid jag var på IUI tillkom de tre första doktorsavhandlingarna där. Den första var Folke Kristenssons *Studier i svenska textila industriers struktur*, klar 1946, den allra första avhandlingen i landet för den nyinstiftade ekonomie doktorsgraden. Många på institutet var engagerade för att på olika sätt hjälpa till i arbetet, men jag kan inte minnas att vi hade några seminarier för att diskutera hela eller delar av boken. Som statistiker var jag med och granskade tabeller och diagram, och jag blev förskräckt när jag fann några stapeldiagram, där skalan för staplarnas längd var logaritmisk. Jag minns inte om jag lyckades få dem ändrade.

Nästa avhandling var Jan Wallanders. Han hade samlat in sina data under ett år i Uddeholm och kom sedan till IUI för att analysera dem och skriva sin rapport *Flykten från skogsbygden*, som han disputerade på 1948. Jag var i USA under en del av den tid han arbetade med den, så jag är kanske inte helt vittnesgill, men jag tror inte att det var så många på institutet som var formellt engagerade i hans arbete.

Det var det däremot när det gällde Erik Dahméns arbete med doktorsavhandlingen *Svensk industriell företagsamhet 1919–1939*, som ventilerades 1950. Ett par personer hjälpte honom på heltid med insamling och bearbetning av det väldiga primärmaterialiet, och alla var vi väl indragna i arbetet i något sammanhang. Inte heller i detta fall kan jag dock minnas att det förekom några seminarier om olika avsnitt.

Nog märkte vi att Eriks avhandling var tungt vägande (och i två delar dessutom!), men vi insåg kanske inte att den var så epokgörande som det så småningom skulle visa sig. Genom att den liksom både Folkes och Jans avhandlingar var så tjock och hade inneburit så mycket arbete med primärmaterial verkade den kanske lite avskräckande på oss yngre. Måste en avhandling vara så omfattande?

Liknande tankar spreds senare även till forskningspolitiska kretsar, och på 1960-talet infördes den nya doktorsexamen, som skulle vara mindre krävande när det gällde avhandlingens omfattning. Den första avhandlingen av detta slag på Handelshögskolan i Stockholm var också en IUI-produkt, nämligen Lars Wohlins *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Den vållade reaktioner av samma typ som den ovannämnda: Ska verkligen en avhandling av den nya sorten behöva vara så omfattande?

Det förekom alltså under min tid knappast någon regelbunden seminarieverksamhet på IUI, men vi betraktade oss som en akademisk institution. Förutom den interna upplärningsprocedur som försiggick vid kaffebord och i korridorer hände det att personalen skickades i väg för utbildning på andra håll. Själv fick jag tillbringa en månad i början av 1946 – inte långt efter krigsslutet – hos Ragnar Frisch i Oslo för att insupa lite ekonometri-atmosfär. Ekonometri var då ett ganska nytt ämnesområde, som ännu inte hade fått någon framträdande företrädare i Sverige. Frisch var en utmärkt handledare, och resultatet av vistelsen där blev en artikel i *Econometrica*, som Frisch då var redaktör för. Det var min första publicerade artikel, och jag var mycket stolt över den.

Sedan fick jag förmånen att 1948–49 som första IUI-stipendiat få tillbringa ett läsår i USA och studera ekonometri. Under höstterminen låg jag vid University of North Carolina, där Harold Hotelling byggt upp en statistisk institution med gott rykte. Därifrån begav jag mig till Chicago, där jag tillbringade vårterminen vid ekonometrins dåvarande högberg, Cowles Commission. Där fanns då Tjalling Koopmans som chef och ytterligare två blivande Nobelpristagare, Franco Modigliani och Kenneth Arrow, som medarbetare. Det var en mycket stimulerande miljö. Där fanns också bland mina jämnåriga Carl Christ, senare författare till en avancerad lärobok i ekonometri. Han ledde en studiecirkel för oss yngre. Den studerade von Neumann och Morgensterns *Theory of Games and Economic Behavior*, som precis hade kommit ut i sin andra och utökade upplaga. Jag blev

fascinerad av idéerna i den, liksom av dess anknytning till statistisk beslutsteori. Boken hade just inte uppmärksammats i Sverige, så när jag kom hem skrev jag en anmälan av den i *Ekonomisk Tidskrift*. Jag är rädd för att inte heller den fick särskilt stor uppmärksamhet, så spelteorin fick knappast någon spridning i Sverige förrän senare.

Bland profilerna på IUI under min tid måste nämnas Gösta Ahlberg, Tore Browaldh och Axel Iveroth. Den förstnämnde var statistiker och höll mest på med befolkningsprognoser av olika slag. Det var en mycket försynt man med goda kunskaper och intressanta idéer. Jag efterträdde honom som institutets aktuarie när han 1946 flyttade till Göteborg för att starta statistikundervisning vid universitetet där. Han disputerade sedan på en avhandling om *Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige*. Den hade inte utförts på IUI, men baserade sig delvis på de utredningar som Gösta A. hade utfört på institutet. Jag fungerade som andreopponent vid disputationen, en intressant erfarenhet.

Axel Iveroth var institutets sekreterare när jag började, men han försvann ganska snart för att under någon tid vara industriattaché vid ambassaden i Washington. Han bidrog till den goda stämningen på institutet, men utrednings- och forskningsmässigt hade jag inte någon kontakt med honom. När han kom hem från USA fick han på Industriförbundet arbeta med att starta och utforma tidskriften *Industria*. Där beställde han mer eller mindre regelbundet ett ”aktuellt diagram” av mig och Rune Hellberg, som också jobbade på IUI. Vi hade fria händer att hitta någon aktuell fråga som kunde belysas med ett diagram, och sedan utforma detta. Det var en nyttig övning i att göra ett diagram både intressant och informativt.

Efter Axel övertog Tore Browaldh sekreterarsysslan på IUI. Han hade varit sekreterare åt Gunnar Myrdal, när denne ledde kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. Även han spred en allmän trivsel omkring sig, och betydde mycket för den goda stämningen och kamratandan på institutet, men hade, såvitt jag minns, inte något eget forskningsprojekt.

SLUTORD

Min IUI-tid blev netto inte mer än knappt sex år, men den satte en stark prägel på mitt fortsatta professionella liv. Det gäller ämnesmässigt, där jag blev uppmuntrad att ägna mig åt ekonometrin, både teoretiskt och empiriskt. Lika viktig var upplevelsen av den närhet till ”konsumenterna” av forskningen, som åtminstone då var viktig för IUI:s verksamhet. Samtidigt var ambitionen att hålla en hög vetenskaplig kvalitet. Det kunde bli en stor utmaning att försöka kombinera höga krav på teoretisk stringens med en skyldighet att uttrycka sig förståeligt för fler än

de ”närmast sörjande”. Visserligen misslyckades jag helt med detta i min matematisk-statistiska avhandling. Min ambition hade varit att skriva en text som kunde förstås i alla fall av nationalekonomer, och så ha finstiltat stycken för de teoretiker som krävde ordentliga bevis. Men därav blev intet. Få om ens någon ekonom torde ha försökt läsa avhandlingen, och om de försökt, kom de nog inte så långt. Men efter det har jag försökt att dels ägna mig åt problem som var intressanta för praktiker, dels förklara mina resultat på ett begripligt sätt. I vilken mån jag lyckats, får väl andra avgöra.

Liksom jag upplevde att IUI krävde, eller åtminstone uppmuntrade, såväl problemrelevans och vetenskaplig stringens som begriplig redovisning, tycker jag att det är viktigt att IFN har en liknande inriktning. De båda senare egenkaperna bör väl karakterisera alla vetenskapliga institutioner. Det är kanske när det gäller att välja problem som är relevanta för näringslivet som IFN har en särställning. Det är då inte bara frågan om IFN:s egna forskningsprojekt. Minst lika viktigt tror jag det är att ett antal unga forskare får en inblick i hur man tänker och arbetar inom näringslivet, och vilken typ av problem som deras nuvarande och framtida forskning skulle kunna hjälpa till att belysa och, kanske, lösa.

REFERENSER

- Ahlberg, Gösta (1953), *Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige 1911–1950*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms kommunalförvaltning.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet*. Band 1 och 2. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Kristensson, Folke (1946), *Studier i svenska textila industriers struktur*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Långtidskommittén (1948), *Svenskt långtidsprogram 1947–52/53*. SOU 1948:45.
- Ruist, Erik (1946), ”Standard Errors of the Tilling Coefficients Used in Confluence Analysis”. *Econometrica*, vol. 14, nr 3, 235–241.
- Ruist, Erik (1949), ”Spelteori och ekonomiska problem”, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 51, nr 2, 112–117.
- Ruist, Erik (1950a), ”Industriförbundets reviderade produktionsindex. Problem och beräkningsmetoder”. *Ekonomisk Tidskrift* årg. 52, nr 2, 113–133.
- Ruist, Erik (1950b), ”Vad är produktivitet?”, I *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Ruist, Erik (1954), *Comparison of Tests for Non-parametric Hypotheses*. Doktorsavhandling. Stockholms Högskola: Arkiv för matematik. Utgivet av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Band 3, nr 9.
- Ruist, Erik (1960), *Industriföretagets produktionseffektivitet. Några mättningsmetoder*. Stockholm: IUI.
- Ruist, Erik (1961), ”Production Efficiency of the Industrial Firm. Some Methods of Measurement”. *Productivity Measurement Review*, Special Number, OECD, December, 1–81.

- Ruist, Erik (1966), *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ruist, Erik och Ingvar Svennilson (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*. Stockholm: IUI.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering*. Doktorsavhandling. Stockholms Högskola.
- von Neumann, John och Oskar Morgenstern (1947), *Theory of Games and Economic Behavior*. 2:a reviderade upplagan. Princeton: Princeton University Press.
- Wallander, Jan (1948), *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESENTATION

Erik Ruist är född 1921 och kom till IUI direkt efter fil. kand.-examen (matematik, nationalekonomi, statistik) och var anställd där 1944–50. Han blev fil.dr i matematisk statistik 1954 på avhandlingen *Comparison of Tests for Non-parametric Hypotheses*. 1954–66 var han chef för statistikavdelningen på Jernkontoret och 1966–86 professor i ekonomisk statistik vid Handelshögskolan i Stockholm. Utöver de publikationer som omnämns i uppsatsen i denna volym kan nämnas *Prognos över stålförbrukningen 1980 och 1985* (SOU 1977:16, bilaga 1) och *Modellbygge för empirisk analys* (1990).

KAPITEL 15

GYLLENE ÅR

GÖRAN ALBINSSON BRUHNER

Det är väl belagt, att människor har en benägenhet att förtränga negativa upplevelser och låta minnet domineras av positiva händelser. Eftersom vi aldrig fotograferade i regnväder tror vi gärna, att det ständigt var vackert väder. Ändå vågar jag utan reservationer hävda, att i fråga om ljusa, spännande och glada tilldragelser kan ingen period i mitt liv mäta sig med tiden vid IUI. De elva åren från 1955 till 1966 innebar mycket mer än fortgående intellektuell utveckling och personlig mognad. De förändrade i grunden hela tillvaron. Under samlandet och ordnandet av hågkomsterna härom har insikten vuxit, att min guldålder tursamt sammanföll med en storhetstid för IUI.

HUR VERKSTADSKAMRERN BLEV AMANUENS

Till livets gåtor hör vad som hösten 1955 meriterade mig för en anställning vid ett ansett forskningsinstitut. Ja, Sveriges främsta inom sitt gebit. Mitt akademiska bagage från Stockholms Högskola var lätt. Det bestod av två betyg – på nysvenska 40 poäng – i nationalekonomi, förvärvade tack vare de ämnesansvarigas ambition att i görligaste mån erbjuda kvällsundervisning. Vi var många för vilka studielån inte utgjorde något realistiskt alternativ till arbetsinkomst.

Det var ren och skär vetgirighet som fick mig att läsa nationalekonomi i stället för något mer matnyttigt såsom företagsekonomi eller civilrätt. Jag hade länge fascinerats av marknadshushållningen och på egen hand funnit en själsfrände i 1700-talsskotten Adam Smith. Med hans metafor undrade autodidakten: Hur fungerar i modern tid den ”osynliga hand” som gör egoism till ett samhällsintresse?

Vid 28 års ålder hade jag hunnit med nära ett decenniums verksamhet inom industriföretag: Hjälpredda vid ett järnverks metallurgiska laboratorium (Surahammars Bruk), bokhållare vid ett asfaltkokeri (Nya Asfaltbolaget) och verkstadskamrer vid en hissfabrik (Graham Brothers) med ansvar för bl.a. löneberäkningarna, mässen och personalbostäderna. Härtill kom mer än fyra års tjänstgöring vid sig-

naltrupperna, ett tekniskt avancerat vapenslag i intim samverkan med Tele(graf)verket och LM Ericsson. Dessa arbetslivserfarenheter skulle visa sig vara en originell kvalifikation. Långa perioder var jag den ende vid Industriens Utredningsinstitut som hade arbetat inom industrin.

Det var den förre IUI-chefen Ingvar Svenilsson som i början av 1955 övertalade mig att byta levnadsbana. Kontakten förmedlades av den nationalekonomiska institutionens allt i allo Kurt Martin Savosnick. Denne hade läst min uppsats för två betyg och delade slutsatsen, att giganterna John Stuart Mill och Alfred Marshall i Homeros efterföljd hade slumrat till, när de i sina respektive *Principles* skrev om utilitarismen. En dag aviserade Savosnick besök av ett stjärnskott från Uppsala: ”Håll ögonen på honom. Han är sosse och kommer att bli statssekreterare i finanserna.” När jag numera blir tillfrågad ifall jag känner Assar Lindbeck kan jag svara, att det gör jag ända sedan han stavade efternamnet med ä. Apropå justerade efternamn, så har jag numera ett jämställt sådant: Albinsson efter far och Bruhner efter mor.

Svenilsson var professor i nationalekonomi med finansvetenskap vid den juridiska fakulteten. Då ämnet inte var obligatoriskt i examen för jur.kand. hade Svenilsson gott om tid för externa uppdrag. Nu hade han ett temporärt behov av ett biträde inom en utredning rörande textilindustrins internationalisering. Ragnar Bentzel berättade, att när han hade kallats till professor vid Uppsala universitet, undrade Svenilsson vilka extraknäck han tänkte satsa på. Bentzel svarade, att han inte hade några särskilda planer på biinkomster. ”Du menar väl inte att du tänker leva på grundplåten!”, utbrast en förvånad Svenilsson.

Understödd av min hustru Elsa fattade jag det djupt oansvariga beslutet att byta en trygg tillvaro mot en högst osäker existens. Vi hade tre barn och bodde i en till skorstenen in-tecknad villa. Frånvaron av staket fick min lillebror att vid första besöket fråga var bankens tomt slutade och grannens började. Vår tillit till Svenilsson var i hög grad baserad på att hans far, Sven Nilson, hade varit kyrkoherde i Solna och döpt en av Elsas systrar. Jag visste inte då, att chefskapet för IUI var förbehållet ansvarskännande personer.

Vi blev inte besvikna. När textilutredningen efter ett kvartal var färdig vände sig Svenilsson till professor Erik Lundberg i dennes egenskap av ordförande i 1951 års penningvärdeundersökning. Licentiaten Guy Arvidsson behövde hjälp med en till företag riktad enkät avseende effekter av ränteförändringar. Delvis hämtades min lön ur frimärkskassan. Då Finansdepartementet inte hade avsatt några pengar för arbetet med granskning och hålkortsförberedelser ordnades medel härför genom en krympning av enkäten.

De två månaderna i Oxenstiernska palatset vid Storkyrkobrinken var oerhört stimulerande. Jag skall aldrig glömma hur stolt jag blev, när mitt namn förekom i

Ekonomisk Tidskrift. I en not till Guys artikel om enkäten stod: ”Behjälpliga med materialets insamling och bearbetning har varit fil.stud. Göran Albinsson och fil.stud. Lars Hansson.” När jag numera följer Riksbankens manipulationer av styrrentan finns Arvidssons slutsats i bakhuvudet: ”Sammanfattningsvis kan om ränthöjningen 1955 sägas att den enligt vår enkät reducerat industrins investeringar i fast realkapital under 1955 med 1 à 2 procent.”

Trots det kortvariga samarbetet hann Guy och jag bli goda vänner. 1959 fick jag ett ovanligt erbjudande av den vid Lunds universitet nyutnämnde preceptorn. I den dåtida akademiska hierarkin var preceptor en befattning som krävde professorskompetens men inte innebar professorslön. Guy frågade om jag genom att reducera hans boksamling ville bidra till lägre flyttkostnader. Såväl fack- som skönlitteratur med hans namnteckning vittnar i dag om att jag ställde upp. En annan stimulerande bekantskap var den till penningvärdeundersökningen utlånade LO-ekonomen Gösta Rehn. Vardagsnätterna kinesade han på sitt arbetsrum. På lördagseftermiddagarna cyklade han hem till Solna. Jag är inte säker på att han använde söndagarna till avkoppling.

På tal om vad han lärt sig av Marcus Wallenberg berättar Jan Wallander i sitt bidrag till denna volym hur han som chef för Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS, fick besök av Wallenberg. I efterhand förstod han, att samtalet om SNS i själva verket var en anställningsintervju avseende chefskapet för IUI. Jan ger goda skäl varför de bästa anställningsintervjuerna kännetecknas av att den påtänkte medarbetaren inte är medveten om vad saken gäller. Jag inser nu, att jag själv blev utsatt för en variant av den wallenbergska urvalsmetoden.

Troligen var det Svennilson som kände socialt ansvar och lanserade mitt namn. Rimligen bör Wallander ha känt tveksamhet inför idén, att till IUI:s ansedda forskarstab knyta en person med rudimentära akademiska meriter. Vad jag med säkerhet vet är att jag kontaktades av dåvarande IUI-medarbetaren Åke Ortmark. Han sade, att institutet var intresserat av ett referat från en konferens om atomenergins möjligheter. Självklart åtog jag mig att vara rapportör. Entusiastisk över både det hedrande uppdraget och det framtidsinriktade ämnet lade jag ner stor möda på att rapporten skulle bli läsvärd. Inte visste jag att den skulle bedömas som en platsansökan.

Vid ett möte kort därefter erbjöd Jan Wallander mig anställning vid IUI och föreslog du-ande. ”I externa sammanhang använder vi våra akademiska titlar”, sade han. ”Tillsvidare kommer du att kallas amanuens.”

EN ANNORLUNDA ARBETSPLATS

Präglad av hierarkiska arbetsmiljöer och konkreta uppgifter hade jag anpassningsproblem. Att säga du till chefen bar emot. Militärdrillen satt i. När jag lämnade överordnades rum vände jag automatiskt vid dörren för att med en bockning gå ut baklänges. Trots Jans skratt dröjde det innan jag förmådde att göra informella sortier. I min fostran ingick att korridorsnack var ett oskick. Men hos IUI skingrades inga pratande grupper när chefen kom inom synhåll. Ständiga tankeutbyten med kolleger är ju ett viktigt inslag i kreativ forskning. Jag var van vid att man såg när folk arbetade: smeden med slägga och bokföraren med reservoarpenna. Men forskare kunde knoga med cigarrett i ena handen och kaffekopp i den andra. Långa kafferaster var inte ineffektiv sysslolöshet utan produktiva spontanseminarier.

Arbetsfördelningen kändes inte helt främmande. Chefen och hans assistent var män. Forskarkollektivet utgjorde en manlig bastion. Under ledning av Ruth Wiklund-Ellerstad svarade damer för de administrativa göromålen. Skrivmaskinerna gick varma, när utskrifter med halvdussinet karbonkopior skulle framställas av klottriga manuskript.

IUI:s lokaler i Industriförbundets hus vid Malmtorgsgatan förde tankarna till en ganska trist offentlig institution. En korridor med ljusgula väggar ledde till mitt lilla rum. Ambitiös och morgonpigga arbetade jag stundom på söndagsförmiddagarna. En gång vandrade jag längs korridoren i sällskap med en nyligen vaccinerad fyraårig dotter. Plötsligt kramade en liten hand min näve: ”Ingen polipruta, far! Ingen polipruta, far!”

Lokalerna i Industrihuset kunde inte härbärgera en växande forskarstab, varför en filial måste etableras. Adressen blev Sveavägen 45. Efter ett par år förflyttades jag dit. Jan smickrade mig med att jag i fråga om arbetsdisciplin skulle bli ett behövligt föredöme. April 1961 återsamlades IUI:s samtliga medarbetare i Industriförbundets nybyggda hus i hörnet av Artillerigatan och Storgatan på Östermalm. Jan Wallander, som hade blivit bankdirektör, flyttade till Sundsvall. Med Erik Höök som förbindelselänk efterträddes han efter en kort tid av Ragnar Bentzel, professor och IUI-veteran.

Jag känner flera Janne men Jan Wallander är inte bland dem. Ingen skulle komma på tanken att till- eller omtala honom med annat än Jan. Lika främmande framstod det att kalla Ragnar Bentzel för Ragnar. Nej, han var Naja i alla sammanhang. Man behöver inte vara psykolog för att konstatera, att frånvaron respektive förekomsten av smeknamn säger en hel del om personligheten. (Kom att tänka på, att såvitt bekant var Gunnar Sträng den ende som kallade Olof Palme för Olle.)

Jag hade tidigare erfarit, att verksamhetens ledare var av utslagsgivande bety-

delse för laboratoriets/kompaniets/fabrikens sätt att fungera. Detsamma visade sig gälla forskningsinrättningen. Läsandet av Jans memoarer och minnesartiklar leder tankarna till *déjà-vu*-fenomenet. Hela hans liv verkar ha varit en enda lång kurs i management. Ett genomgående tema är vad han lärt av olika förebilder. Ovan har nämnts personurval enligt Wallenberg-principen. Var det egen spontan gästfrihet eller kopiering av Ingvar Svennilsons solidaritetsbefrämjande bjudningar, som låg bakom Jans invitationer till våningen vid Djurgårdsbron och skärgårdsstället? Strunt samma. Det väsentliga är att Jan lyckades befordra en arbetsmiljö präglad av trivsel och sammanhållning.

Jan var duktig i att organisera och övertala. Min bakgrund gjorde det lätt för mig att sympatisera med hans sätt att hantera den konflikt som lätt uppstod mellan å ena sidan forskarnas ambitioner och å andra sidan IUI:s behov. Målet för medarbetare som siktade på en akademisk karriär var att IUI-utredningarna skulle kunna godkännas som högt betygsatta avhandlingar. I deras föreställningsvärld bestod den primära läsekretsen av befordringskommittéers ledamöter, vilka främst värdesatte eleganta teorier och fotnoter som visade beläsenhet i de invigdas skrifter. Jag tyckte att dessa kolleger alltför lätt glömde hur privilegierade de var. De fick ju lön av IUI för att meritera sig hos en annan arbetsgivare.

Jan argumenterade vänligt och värtaligt för arbetsgivarintresset. Detta stod alls inte i motsättning till den vetenskapliga integriteten. I fullgörandet av sitt uppdrag var det IUI:s skyldighet att agera självständigt och objektivt. Alla viktiga forskningsresultat skulle publiceras, varvid inga för uppdragsgivarna eventuellt obekväma fakta finge undertryckas. Men de företag som via sina topporganisationer finansierade IUI måste känna, att institutets verksamhet var av betydelse för dem. Detta krävde att den på vetenskaplig grund fotade forskningen var empiriskt förankrad och framtidsinriktad.

Många nationalekonomer hade svårt att leva som de lärde. En grundsats är att det maximala resultatet uppstår när kurvan för den stigande marginalkostnaden korsar kurvan för den sjunkande marginalintakten. I enlighet härmed borde varje IUI-projekt avbrytas, då ytterligare slit kostade mer än värdet av det eventuella kunskapstillskottet. Men eftersom IUI betalade lönerna och även efemärt vetande kunde ha meritvärde tenderade forskarna att i all oändlighet putsa på sina rapporter. Det var ingen åstundan att undanhålla fakta som låg bakom Jans uppmaningar, att de borde sätta punkt för futilt sanningsökande.

Trots att Naja i väsentliga avseenden var olik sin företrädare blev även han en framgångsrik IUI-chef. Med sitt hårsvall och sin fundersamma uppsyn såg han ut som den arketypiske professor han också var. Naja behärskade alla för avancerad ekonomisk forskning nödvändiga matematiska och statistiska metoder. Han hade varit favoritelev till Herman Wold, internationellt uppburen statistikprofessor vid

Uppsala universitet. Liksom Jan betonade Naja, att IUI:s studieföremål var den konkreta verkligheten. Teorier, metoder och modeller utgör blott hjälpmedel, som inte har något värde i sig. Naja var en mästare när det gällde att i lättillgänglig verbal form redovisa resultaten från avancerade statistiska beräkningar. Han tycktes verka enligt samma princip som Erik Lundberg: För att få genomslag måste en ekonomisk text vara begriplig även för den marginelle riksdagsmannen.

Najas ledarstil var en oförvanskad återspeglning av hans varma och storsinta personlighet. I minnet framstår Naja som en av de minst egocentrerade människor jag träffat. I trygg förvissning om den egna kompetensens vidd och djup stöttade han sina adepter och lät dem få äran av idéer och analytiska grepp som emanerade från honom själv. Naja underkände aldrig en forskningsansats utan att stillsamt lansera ett alternativ. Visst hade han brister som administratör, men de kompensterades av assistenten Lars Kritz praktiska handlag.

IUI hade en platt projektorganisation. För varje utredning svarade en eller flera medarbetare. När rapporten var skriven upplöstes gruppen. Härav följde att det inom IUI varken fanns revirstrider mellan fast etablerade avdelningar eller karriärstrider mellan anställda som ville bli avdelningschefer. Det var i egenskap av den främste bland likar som Naja före chefsutnämningen stod i spetsen för dem som arbetade med den stora konsumtionsstudien.

Forskarkollektivet rymde en stimulerande ämnesblandning. Visst dominerade nationalekonomi men företrädde var också disciplinerna ekonomisk geografi, kulturgeografi, skattejuridik, sociologi, statistik och företagsekonomi. Det fanns inga barriärer mellan projektgrupperna. Den forskare som fastnat och behövde hjälp att komma vidare fick stöd av kolleger. Den möjligheten betydde oerhört mycket. Jag kan inte påminna mig annat än tålmodiga privatlektioner som respons på mer eller mindre elementära frågor.

Med tiden kunde även jag bidra till den ömsesidiga hjälpsamheten. Inför sin disputation 1961 frågade Lars Nabseth, om jag ville bli hans tredjeopponent. En sådan hade den svåra uppgiften att lätta upp stämningen efter en mestadels utdragen och långtråkig procedur. Jag antog utmaningen och bjöd hem Åke Ortmark. Lars avhandling var delvis baserad på intervjuer med beslutsfattare i företag. Åke och jag spelade in några toksamtal. När stunden var inne berättade jag, hur noga Lars hade förvarat sina kassetband under dubbla lås. Men ett hade kommit på avvägar och därför skulle det nu bli möjligt för betygsnämnden att värdera Lars omdöme. Lars har förträngt episoden, men flera närvarande har bekräftat mitt intryck, att han inte kunde dölja en impulsiv förskräckelse. Efter en kort stunds lyssnande upplöstes spänningen av allmänt skratt.

Under arbetets gång måste utredaren vid flera tillfällen inför en större krets

redovisa vad han presterat. I de flesta fall avvek dessa seminarier från den sammanträdeskultur jag var van vid. De dominerades av bitande och mestadels träffande kritik. Det bollades med utopiska uppslag till alternativa ansatser. Alla hade roligt utom en allt mer moloken skribent vars enda tröst bestod i möjligheten att senare kunna ge igen.

Helhjärtat anammade jag det utslag av IUI-andan som tog sig uttryck i kompromisslös granskning av faktaunderlag, analysmetoder och slutsatser. Som professionell recensent bedömde jag senare i livet böcker som vore de IUI-manuskript. För att demonstrera integritet var jag särskilt sträng mot dem jag kände. Härtill kom att jag, med Erik Lundberg som dåligt föredöme, hellre avstod från en vän än en vits. Men med tiden tvingades jag till moderation. Kritik framförd i en morgontidning läses ju inte bara av balanserade sakkunniga utan också av familjemedlemmar, grannar och bekanta. Och värst av allt, av antagonister och rivaler. Flera kamrater – bland dem ett par gamla IUI-kolleger – sade upp bekantskapen. Klumpigt ursäktade jag mig med, att jag stod för min kritik, men att jag borde ha hållit inne med den. Då gav mig Elsa en lektion. Hon betonade att sanningssägande alls inte behöver vara brutalt utan mycket väl kan präglas av hänsyn och omtanke och att det stundom kan finnas fler än en sanning.

Industriförbundets kansli var blott några trappavsatser avlägset. Där fann jag åtskilliga stimulerande förtrogna. Erik Braunerhielm kallade mig frände, emedan våra respektive anfäder från Karl XII:s tid var bröder. Direktionssekreterare var den gode vännen och tidigare IUI-medarbetaren Lars Lidén. I samband med mitt första Vasalopp ställde han upp som familjens chaufför. Det grämer mig än i dag, att jag inte fick fira silverbröllop med Vasaloppet. Efter det 24:e sade Elsa till en grånad make, att nu får det vara nog. Wilhelm Paues lockade mig att under rubriken *På tvären* bli regelbunden krönikör i Industriförbundets månadstidskrift. Det är ingen konst att vara originell, sade Wille. Du behöver bara se med oförvillade ögon på tillvaron. Den erfarenheten gav mersmak. Långt senare skrev jag tusentalet *På tvären*-krönikor i Svenska Dagbladet.

Med verkställande direktören och IUI-vännen Axel Iveroth kunde jag glädja mig åt ett ömsesidigt förtroende. Bevis härför utgör en episod i samband med Sovjetdiktatorn Nikita Chrusjtjovs besök i Sverige vid midsommartid 1964. Jag var med Najas medgivande aktiv i en protestkommitté och fann att opinionsbildning kostar pengar. De storföretagsledare jag vände mig till uttryckte sympati för initiativet. Men av hänsyn till affärerna med Sovjetunionen avböjde de att stödja det. Så en dag kallade Iveroth på mig. Utan kommentarer överräckte han ett tjockt kuvert som, när jag senare öppnade det, visade sig innehålla många sköna tusenlappar. Den okände donator som via Iveroth hade skänkt pengarna fick god avkastning på dem. De användes bland annat till en provokation som fick den

hetlevrade Chrustjov att i Göteborg leverera förstasidesstoff till världspresen. Jag har bevarat några klipp. Han dunkade inte någon sko i lunchbordet, men frågade argt Tage Erlander om denne planerade krig.

SLINGRIG VÄG FRÅN TVÅ BETYG TILL LICENTIATEXAMEN

Att bli anställd vid IUI var en så omvälvande upplevelse att jag endast gradvis fattade vad som hänt. Det framstod som överkligt att jag, som visste så litet, skulle få hjälpa till i sökandet efter ny kunskap. Jag blev besatt av en ambition att visa mig värd förtroendet. Det gällde att snabbt öka den egna kompetensen. Jag satsade hårt på att lära mig bemästra multipla regressioner och annat som hörde till hantverket. Benämningen amanuens kommer från latinets *a manu* och har innebörden ”tillhanda”. Detta blev en ständig påminnelse om vikten av att samla betyg, så att titeln skulle kunna ändras till fil.kand.

Från första dagen kände jag att Jan aktivt intresserade sig för amanuensens strävanden att bli kvalificerad för forskningsuppdrag. Han hade också förståelse för familjeförsörjarens behov av extrainkomster. Efter ett år publicerades min första trycksak. Det var en småskrift på drygt 50 sidor med titeln *Företagsvinster – ett samhällsintresse*. Utgivare var dock inte IUI utan SNS. Sidouppdraget, som i huvudsak utfördes på fritid, hade Jans välsignelse. Jag refererade utförligt Najas avhandling *Inkomstfördelningen i Sverige*. Skriften blev därmed ett led i den av Jan så omhuldade marknadsföringen av institutets forskningsresultat.

Jag var faktiskt hyggligt skickad att – med undertiteln ord – producera *en kort orientering om vinsterna och deras plats i det ekonomiska livet*. Det samhällsekonomiska avsnittet handlade om vinsterna – eller rättare sagt strävandena efter vinster – i den ”osynliga handens” tjänst. Jag redogjorde så pedagogiskt jag kunde för incitaments-, effektivitets- och allokeringsfunktioner. Avsnittet om företagets vinstberäkningar innebar inga större problem för en nyligen aktiv kamrer. Dessutom ingick den blide professorn i företagsekonomi Nils Västhagen i den referensgrupp som knutits till projektet. Första sammanträdet avslutades med lunch på Metropol, som låg i hörnet av Sveavägen och Odengatan och var en så kallad guldkrog där det var status att bli sedd. SNS-chefen Hans ”Palle” Thorelli bjöd Västhagen hedersplatsen. Denne avböjde: ”Jag sitter hellre närmast fönstret, för den händelse någon kollega från Handelshögskolan skulle gå förbi.”

Jan placerade mig i den av Naja ledda grupp som studerade den privata konsumtionen. Det hade gjorts en uppdelning av konsumtionen i åtta huvudgrupper och 60-talet undergrupper. Jag fick ansvar för huvudgruppen bostad. Nervositeten försvann sedan jag blivit bekant med mina bussiga handledare, de två uppsaliensarna Naja och Kurt Eklöf.

För en generell översikt av konsumtionsundersökningen hänvisas till Jans bidrag i denna volym. Studiet av bostadssektorn följde det allmänna mönstret med beskrivning, analys och prognos. Uppgiften försvårades av politikens inriktning på priskontroll, lånesubventioner och favoriserande av kommunalt byggande. Jag formulerade maximin: Allmännyttan kallas så, emedan den drar nytta av det allmänna. De totala boendeutgifterna var ett ofullkomligt mått på efterfrågan. Långa bostadsköer vittnade om otillfredsställd efterfrågan.

Sedan Naja löst de teoretiska problem som var förknippade med tidsserieanalysen, kunde jag på egen hand skriva bostadskapitlet i den nästan 500-sidiga boken *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Uppenbarligen var jag läraktig, ty jag anförtroddes appendix 2 innehållande de statistiska beräkningarna avseende marginella konsumtionsbenägenheter och elasticiteter. Till stor del hade dessa utförts på matematikmaskinen BESK (Binär Elektronisk Sekvens Kalkylator), som fyllde ett stort rum i Tekniska Högskolans hus med adress Drottninggatan 95. Det år 1954 invigda tekniska monstret var Sveriges första – och för en kort tid världens snabbaste – elektroniska kalkylator. De tre ofta krånglande elektriska skrivmaskinerna från IBM utgjorde en flaskhals. Resultat som framkom efter tre minuter kunde kräva upp till tre timmar för utskrift.

BESK sparade mycket tid och arbete men var i vissa avseenden ofullkomlig. Vår standardmodell krävde beräkning av elasticiteter och korrelationskoefficienter på basis av logaritmerade serier. Emedan logaritmen för noll är negativa oändligheten klarade inte BESK noll-utgifter. Under viss munterhet tilldelades absolutisterna brännvin för en krona var. Nonsensresultat! BESK fick finna sig i nesan att bli kompletterad med en Facit räknedurra.

När bostadskapitlet var färdigt fick jag det godkänt som en uppsats för tre betyg i nationalekonomi. På den tiden gällde muntlig tentamen inför alla tre professorerna (Erik Lundberg, Ingvar Svenilsson och Anders Östlind). När Lundberg frågat färdigt sade han krasst uppmuntrande: ”Er väntar en lysande framtid. Nu för tiden kan man ju bli LO-ekonom på ett betyg (Per Holmberg) och riksbankschef på två betyg (Per Åsbrink). Vad skall man då inte kunna bli på tre betyg!” Därefter lade han bort titlarna.

Jag måste ha fördelat dygnets 24 timmar på ett optimalt sätt mellan arbete, familjeliv, studier (statistik, statskunskap, ekonomisk historia) och sömn. När Jan den 17 maj 1957 signerade förordet till konsumtionsboken harangerades jag såsom fil.kand.

Vad var bättre förr? Mitt svar är givet: Framtiden. Konsumtionsboken med sina genomarbetade prognoser publicerades i en tid präglad av allmän tro på en ljus framtid. För att vara en forskningsprodukt väckte den ett enormt intresse. Det rådde marknadssug efter framtidsbedömningar. Jan nämner föredrag inför

branschföreträdare av alla de slag. Jag för min del upptäckte, att det fanns branschföreningar – t.ex. Sveriges Trähusfabrikers Riksförbund och Föreningen Svenska Sågverksmän – om vilkas existens jag tidigare inte haft en aning. Eftersom overhead-apparaten ännu inte var uppfunnen illustrerade vi föredragen med diagram och tabeller ritade på stora vita rullgardiner.

Vi var några konsumtionsutredare som medverkade i ett direktsänt TV-program i vilket Naja skrev TV-historia. På den tiden avslutades sändningarna klockan 21. Trots diskreta signaler från studiopersonalen avbröt inte Naja en utläggning. Programledaren Ivar Ivre lät sändningen fortgå ytterligare 20 minuter. Något liknande hade aldrig hänt tidigare och får numera bara ske vid sändning av stora idrottsevenemang.

I egenskap av TV-känd bostadsexpert nominerades jag av de borgerliga politikererna i det socialdemokratiska fästet Sundbyberg till förtroendevald revisor i det kommunala bolaget Förvaltaren. Verkställande direktören – riksdagsmannen och ordföranden i kommunstyrelsen Arthur Sköldin – var en personifikation av Pampen med stort P. Inför ett omfattande byggnadsprojekt redovisade han lägenhetsstrukturen för revisorerna. Jag undrade vilka överväganden som låg bakom dominansen av små bostäder i hus med en förväntad livslängd på 70–90 år. Sköldin tittade overseende på den naive frågaren: ”Tror du att jag är så dum, att jag tänker bygga bort majoriteten!”

IUI:s goda anseende gällde även inom vad som på den tiden kallades Folkrorelse-Sverige. HSB:s tidskrift *att bo* – tryckt hos det av socialdemokratiska partiet ägda AB Tiden – bad mig att skriva två artiklar. Vid en HSB-kongress efterträdde jag självaste statsminister Tage Erlander på podiet. Då jag skrivit en sammanfattning i pocketformat av den stora konsumtionsluntan, ansågs jag skickad att tala om mer än bostäder. En föredragning inför KF:s direktion i ett av cigarrök fyllt styrelserum ledde till en minnesvärd turné.

Den nyutnämnde verkställande direktören Harry Hjalmarsson frågade, om jag tillsammans med honom ville sprida IUI:s prognosbudskap. Han för sin del avsåg att plädera för behovet av strukturrationalisering inom Kooperationen. På min lott föll att inleda sammankomsterna. Därefter trädde Hjalmarsson fram och började sitt anförande med konstaterandet, att nu har Göran Albinsson berättat vad som väntar. Hans slutkläm löd: ”Om Kooperationen skall kunna bevara sin ställning måste den snabbt och radikalt anpassa sig.” Hjalmarsson hade agitatoriska talanger. Jag tror att det var i Lycksele han drog till med en fras om att ett antal ”lappbutiker” måste läggas ner. Ett halvt dussin män med väderbitna ansikten reste sig och lämnade tysta lokalen. Hjalmarsson, som genast insåg att han hade överilat sig, teg en lång pinsam stund.

En gång medverkade jag i de vertikalt integrerade Bonnierföretagens koncern-

konferens. Där fanns intresse för möjligheterna att härleda efterfrågan på papper och tryckerimaskiner från efterfrågan på tidningar och tidskrifter. Stolt över IUI:s breda forskningsprogram refererade jag Bengt Höglunds färska uppsats ”Input-output och den strukturella interdependensen”.

Jag var krigsplacerad vid en av Högkvarterets sektioner med uppgift att ordna det interna telefonnätet. Under en beredskapsövning kom jag i samspråk med den nya bekantskapen Lukas ”Lucke” Bonnier, i det civila verkställande direktör för Åhlén & Åkerlunds Förlag. Efter uttryckningen återkom Lucke med en ovanlig förfrågan. Skulle jag kunna tänka mig, att som ett konsultuppdrag sammanställa en rapport om populärpressen i den begynnande TV-åldern. Jan bejakade och jag fick några månaders tjänstledighet under vilka jag upptäckte, att konsulteri är en utomordentligt lönsam verksamhet.

Så var det dags för en större uppgift. Jan hade kontaktats av chefen för Mekanförbundets kansli, Nils Lundqvist. Frågan gällde ifall IUI vore villigt att till organisationens 50-årsjubileum framställa en branschmonografi över verkstadsindustrin. Med nära 40 procent av alla industrianställda var verkstadsindustrin det svenska näringslivets flaggskepp. Jag blev stormförtjust när Jan erbjöd mig uppdraget. Tänk att i en IUI-bok få ovanifrån beskriva och analysera den bransch som jag kände så väl underifrån!

Genom en generalrepetition gav Jan en lektion i vad han själv lärt för länge sedan. Syftet var att få Mekanförbundet att betala så mycket som möjligt av utredningen. Vi prövade argumenten och bestämde vem som skulle säga vad och i vilken ordning. Även stolarnas placering diskuterades. Resultatet av den förhandling som följde blev mycket positivt för IUI:s ekonomi. I avtalet ingick att Mekanförbundet skulle köpa minst 2 000 böcker.

Boken om verkstadsindustrin blev i ett avseende en originell IUI-produkt. Med Jans tillstånd klev jag i ett avslutningskapitel ned från forskarens alpina utsiktspunkt till verkstadsgolvet med dess yrkeshumor. Mycket vanliga var skämten om räknestickan som statussymbol. Arbetsstudiemännen var alltid lättlurade. Arbetarna framställdes gärna som slagfärdiga.

Prosten besöker Husqvarna Vapenfabrik och pratar med filaren August.

– Nå August, hur lyder fjärde budet?

– Då vet ja inte.

– Men August!

– Tja, kan prostens säga hur många skruvar då finns i ett bösslås?

– Nej, det kan jag verkligen inte.

– Ja, si där. Var å en ä specialist på sitt område.

Vid Mekanförbundets jubileumsstämma den 16 maj 1961 höll jag det enda anförandet. Huvudfrågan gällde varför verkstadsindustrin visade stagnationsten-

denser. Produktionen ökade betydligt långsammare än under mellankrigstiden. Sverige släpade klart efter konkurrentländerna. Den efterföljande diskussionen inleddes av IUI:s ordförande Marcus Wallenberg. Han var just så optimistisk som man bör vara vid ett jubileum. Lunchen kunde avätas i god stämning.

Trots vetskapen om att IUI:s ordförande aldrig läste våra böcker kallade vi stundom institutet för *Dodde School of Economics*. Även för meniga forskare var nämligen Marcus "Dodde" Wallenberg en central person. Här gällde det gamla talesättet: När det regnar på prästen, stänker det på klockarn. Den IUI:are som ville tala med någon hög beslutsfattare blev aldrig avvisad. Alla visste ju att IUI var Marcus Wallenbergs skötebarn. En gång om året förlades styrelsemötena till företag runt om i Sverige. De forskare som då deltog fick uppleva ett genuint intresse för sina projekt och ett nästan kamratligt bemötande.

Normalt skrev Erik Dahmén de wallenbergska talen. En gång då Dahmén var utomlands som gästprofessor ringde Naja: "Dodde är här och vill ha hjälp med ett tal. Kan du ställa upp?" Det fanns naturligtvis bara ett svar och efter några minuter satt Dodde i min besöksstol. Jag har tänkt mig något i den här stilen, sade han, och utbredd sig om de människor som är outhärliga för skapandet av välstånd: Riskvilliga kapitalister, envisa entreprenörer, begåvade forskare och politiker som begriper betydelsen av ett fritt näringsliv. Jag kände igen de dahmén-ska teserna och levererade ett manus i hans anda. Från Dodde hördes sedan ingenting. Av tidningsreferaten framgick, att han åtminstone delvis måste ha hållit det tal som jag hade furnerat. Jag insåg att mäktiga och upptagna män inte har någon anledning att särskilt tacka underordnade för att dessa gör vad de har betalt för.

På nyårsaftonens förmiddag satt jag vid mitt skrivbord. En knackning på dörren. In klev en vaktmästare från Enskilda Banken kånkande på en tung kartong. Han överräckte ett kuvert och fortsatte till nästa mottagare. Kartongen visade sig innehålla åtta buteljer franskt årgångsvin. I dag är flaskorna urdruckna och slängda. Men det handskrivna kortet, med MW tryckt i övre vänstra hörnet, har jag bevarat: "27.12.1962. Broder, Mitt varma tack för hjälpen till Revisorsföredraget och samtidigt mina bästa välgångsönskningar inför det Nya året. Tillgivne Dodde" – Så rationaliserar man skapandet av lojalitet.

När Naja läste min konsultrapport om populärpressens framtid blev han intresserad av en utvidgning och fördjupning. Han ansåg, att en sådan skulle passa väl in i den serie av specialstudier som följde på 1957 års stora konsumtionsutredning. Vi kontaktade Lukas Bonnier som medgav publicering av delar som kunde ha allmänt intresse. Gustav Endrédi och Bertil Olsson biträdde med bearbetning av det statistiska materialet.

Efter publiceringen fick jag nästan dåligt samvete. Det visade sig, att de satser

som jag, på basis av konsultrapporten, förgäves hade predikat för Lucke anammades av hans konkurrenter. Tidningarna hos det marknadsledande Åhlén & Åkerlunds Förlag var i genomsnitt dyrare än övriga förlags tidningar. Jag gav Lucke flera goda argument för en långsiktig ändring av produkt- och prispolitiken: Televisionens väntade segertåg, bilismens expansion, den inrikes omflyttningen och förskjutningarna i åldersstrukturen. Men han lät sig förledas av kortiktig optimism, därför att upplagorna hade ökat något under televisionens första introduktionsår. Utvecklingen blev dock att Åhlén & Åkerlunds Förlag steg för steg tappade sin rangställning.

Ingvar Svennilson uppvaktades med ett dedicerat exemplar av *Svensk populärpress 1931–61. Utvecklingstendenser, marknadsbeskrivning och efterfrågeanalys* i förhoppning att han skulle godkänna den som licentiatavhandling. Redan innan Ingvar hade öppnat munnen såg jag på hans ansiktsuttryck vad han tänkte säga. Den intellektuelle finsmakaren förmådde inte dölja sin avsmak inför tanken, att någon skulle kunna bli licentiat i hans fina ämne genom att skriva om Damernas Värld, Vecko-Revyn, Lektor och andra lågklassiga tidskrifter, kollektivt benämnda kolorerad veckopress.

Förtänksamt nog hade jag som alternativ tagit med ett exemplar av verkstadsboken. Försiktigt argumenterade jag, att populärpressstudien faktiskt utgjorde en klart analytisk produkt medan verkstadsundersökningen var mer deskriptiv. Ingvar gav med sig. Jag är emellertid säker på att han inte hade läst avhandlingen om populärpressen, när han satte ett enligt min mening alltför slätt betyg. Kompensation blev ett fint vitsord i muntlig tentamen.

Min sista IUI-skrift kom att bli en konsumtionsprognos för 1965 års långtidsutredning gjord i samarbete med Gustav Endrédi.

I STORA VÄRLDEN

En viktig stimulans utgjorde de utlandsresor som både Jan och Naja initierade. Flera förords-tack till nordiska specialister vittnar om att mötena för nationalekonomer i Köpenhamn, Helsingfors och Bergen befördrade personliga kontakter. 1960 deltog jag i ett sommarsymposium på temat vad företagsledare kan lära av samhällsvetare. Det ägde rum i den schweiziska alpbyn Rigi Kaltbad. Arrangör var industriländernas samarbetsorganisation OECD med säte i Paris. Bland föreläsarna fanns en gammal IUI:are, professor Folke Kristensson. Ett kvällsnöje var skyttetävlan med luftgevär i en gemytlig ölstuga. Personalen flinade, när Kristensson bad om – inte ”Zwei Schiesskarten, bitte”, men väl – ”Zwei Scheisskarten, bitte”.

I symposiet deltog också docenten i ekonomisk psykologi Karl-Erik Wärne-

ryd. Tillsammans med Sten Tengelin från Näringslivets Opinionsnämnd blev han sedermera medförfattare till den 1964 utgivna *Reklamens ekonomiska roll*. Projektet hade Najas stora stöd, eftersom han såg det som ett led i konsumtionsutredandet. Att boken fick status som den mest sålda IUI-skriften genom tiderna torde ha berott på att den blev långlivad kurslitteratur. Härtill bidrog särskilt Wärnerys och Tengelins för beslutsfattare nyttiga bidrag.

Bland de utländska föreläsarna fanns Paul Lazarsfeld, professor vid Columbia-universitetet i New York och en av sociologins stora pionjärer. Han var född och uppvuxen i Wien. Många av hans lekkamrater hade efter första världskriget fått åka till Sverige för att äta upp sig. En reminiscens härav var Lazarsfelds förmåga och glädje att deltaga i svensk allsång. *Vi gå över daggstänkta berg* utgjorde favoriten. Lazarsfeld kommenterade sitt deltagandet i de marknadsstudier som föregick lanseringen av Ford Edsel, alla tiders största bilfiasko. Han skylldes på kulturkrock. Lazarsfeld och hans medhjälpare hade funnit, att den amerikanska medelklassen gärna ville köra bilar av europeisk prägel. Slutsatsen framfördes i termer av typen sofistikerad, exklusiv, smart och raffinerad. I Detroit tolkades detta som att dollargrinen borde ha ännu större och vassare bakflyglar, ännu bredare säten och ännu fler stora strålkastare.

En annan personlighet var professor William Baumol från Princeton-universitetet. Baumol och jag höll sedan en sparsam brevkontakt. Då han som gästprofessor kom till Handelshögskolan inviterade Elsa och jag honom till middag. Medgäster var Erik Lundberg och hans hustru Gertrud. Baumol tog tillfället i akt att få veta något om de blivande kollegerna: "That professor Dahmén, is he a great economist?" "He is a tall economist", svarade Lundberg tvetydigt. Vi svenskar, som drillats i engelska språkets alla synonymer för adjektivet stor, fnissade belevat. "Men, Erik!" hyssjade Gertrud. Baumol såg frågande ut.

Lustigt nog kom Baumol att senare gå i Dahmén's fotspår. 1968 hade jag glädjen att som SNS-chef få publicera Dahmén's banbrytande skrift *Sätt pris på miljön* i vilken han argumenterade för prissättning på utsläpp såsom ett medel i miljöpolitiken. 1971 gjorde Baumol i en Wicksellföreläsning debut som miljöprofet i Dahmén's anda. Därefter fick han samma huvudintresse som Dahmén, nämligen entreprenörskap och innovationer.

Det hörde till ekonomisk allmänbildning att ha läst *Economic Dynamics*, Baumols förstlingsverk från 1951/59 med ekonomiska modeller uttryckta i differenskvationer. På Rigi Kaltbad gav han en snabbkurs i operationsanalys, som efteråt visade sig ha varit ett smakprov ur hans kommande lärobok *Economic Theory and Operations Analysis*. Denna var en utmärkt introduktion till hur ekonomisk teori med bruk av matematik kan appliceras på olika managementproblem. Det för mig centrala med Baumols ansats kom att bli hans distans till det egna teoretise-

randet. I likhet med Bentzel kunde han i enkla ord uttrycka innebörden av matematiska kalkyler.

Matematiken och dess systrar, t.ex. den matematiska statistiken, är att likna vid homeriska sirener, som med förförisk sång kan leda unga ekonomer i fördärvet. För det första är matematiken i sig en lockelse. Inpräglat i mitt sinne är de tidiga tonårens möte med elementär algebra. Jag fann det ytterst märkvärdigt, att man kunde multiplicera och dividera med bokstäver likaväl som med siffror. Och när så skedde uppstod ett välordnat system. Räkning förvandlades till matematik. Långt senare väckte inblicken i differential- och integralkalkylernas värld liknande lustkänslor.

För det andra är matematiken ett outhärligt instrument vid dissekerandet av ekonomiska företeelser. Den skärper logiken, vidgar generaliteten och underlättar kommunikation. Men för personer som har studerat matematik framstår de ekonomiska problemen lätt som sekundära. När de konstruerar modeller blir gärna möjligheter till matematisk manipulation viktigare än ekonomisk relevans. Centrala aspekter ignoreras därför att de är svåra eller omöjliga att uttrycka i kvantifierbara termer. Banden mellan teori och empiri löses upp. Matematiken blir nationalekonomins herre i stället för dess tjänare.

1962 var jag en termin vid Oxford-universitetets Nuffield College, donerat av Lord Nuffield, som blivit stormrik på tillverkning av folkbilen Morris. På väggen i stora matsalen hängde hans vapensköld. Devisen *Fiat Justitia* väckte munterhet emedan småbilmärket Fiat var Morris främsta konkurrent. Genom ett introduktionsbrev från Svennilson fick jag delta i John R. Hicks seminarier i hans rum på All Souls College. Något som i sin tur öppnade dörrar till andra, blott för invidga förbehållna, lokaliteter.

Vintern 1965–66 tillbringade jag vid Stanford-universitetet i utkanten av staden Palo Alto med Moses Abramowitz som omtänksam mentor. Avsikten var att jag skulle ges tillfälle att förkovra mig för medverkan i IUI:s tillväxtutredande. Jag fick anledning att minnas vår Kalifornienvistelse, när jag häromdagen hörde den nyvalde presidenten skämta, att det för familjen Obama vore passande med en hund av blandras, *a mongrel*. En dag kom nämligen vår dotter hem från skolan i Palo Alto med en herrelös hund, som ingen ville veta av. Efter många sprutor och blanketter kunde Palo flygas till Sverige. Som svar på den ständiga frågan om Palos ras svarade jag: Han är en Kalifornisk Mongrel.

Under båda utlandsvistelserna levde jag avskärmad från IUI:s av empiri dominerade tankevärld. Frestelsen att läsa matematik som beroendeframkallande självändamål blev stor. Ja, matematiksirenens sång var nära att bringa mig ur kurs. I Odysseus anda lyckades jag till slut att styra rätt. Det skedde med immateriella öronproppar som tillhandahölls av Naja och Baumol.

EFTER IUI

Med vemod lämnade jag IUI efter att ha accepterat ett erbjudande att bli chef för SNS. Därifrån värvades jag sju år senare till Svenska Dagbladet med uppgift att leda ekonomiredaktionen, ansvara för debattsidan *Brännpunkt* och skriva krönikor. Beslutet att bli tidningsman var lätt. Det lockade att i en stor dagstidning få ge utlopp åt den folkbildarerfarenhet som jag hade förvärvat genom att skriva artiklar och läroböcker. Mitt första IUI-uppdrag av den karaktären var att 1958 hjälpa Odd Gulbrandsen med en populär sammanfattning av hans avhandling. Kamraterna fick sedan fler anledningar att skämta med mig: Vad gör dom på IUI? Forskarna tänker och Albinsson skriver.

De personliga relationerna till gamla IUI:are vidmakthölls, medan kontakterna med själva institutet blev glesare. Till glädjejämnena på Svenska Dagbladet hörde den fortsatta yrkesbaserade kontakten med Naja. Varje år skrev han en, för den bildade allmänheten avpassad, presentation av den eller dem som tilldelats ekonomipriset. Än i dag smärtar det mig, att jag – naturligtvis oavsiktligt – kom att bidra till att Naja fick obehag av sitt medarbetarskap. Under löfte om total sekretess levererade han sitt manuskript dagen innan namnen blev offentliga. På tidningen var vi tacksamma. Sättning av texter var nämligen en omständlig procedur. 1977 års pristagare var Bertil Ohlin och James Meade. Tack vare Najas popularisering kunde en intervju inskränkas till de vanliga journalistfrågorna: Hur känns det att ha fått ett så fint pris? Vad skall professorn göra med pengarna? Reportern som fick uppdraget att intervjua Bertil Ohlin hade varit aktiv i Folkpartiet och kunde inte motstå frestelsen att före offentliggörandet ringa på sin förre partiledares dörr. Ohlin blev djupt stött över att en simpel murvel och inte en representant för Vetenskapsakademien överbringade det glada budskapet. Trots allt klander Naja fick utstå fortsatte han att skriva prispresentationer, dock med sen lämning av manuskriptet.

För mig som popularisator framstod IUI i växande grad som ett av national-ekonomins allt fler elfenbenstorn. Till dessa drar sig grubblande forskare tillbaka för att ostörda av den vulgära och motsägelsefulla verkligheten kunna konstruera eleganta och sammanhängande modellvärldar. Kommunikationerna inom och mellan elfenbenstornen sker medelst kodade meddelanden, vilkas dechiffring kräver kunskap om aktuellt formelspråk. För underrättelser på klarspråk används en nyansfri amerikansk dialekt av *Her Majesty's English*.

Den i det föregående beskrivna konflikten mellan å ena sidan forskarnas karriäregoism och å andra sidan IUI:s ansvar mot sina uppdragsgivare tycktes avgjord till de förras fördel. Anpassning till professionens belöningssystem hade blivit en viktigare styråra än nyttan för industrin/näringslivet. Men Historien lär oss att marknadsmekanismerna bara tillfälligt kan undertryckas. Det må gälla

Ryssland, Kina eller IUI/IFN. Jag gläds åt en uppenbar insikt hos dem som i dag förvaltar arvet efter Jan och Naja: Det är ett överlevnadsvillkor för IFN att forskningen, med bevarad vetenskaplig integritet, sker i samklang med finansierarnas behov.

En amerikansk redaktörskollega har sagt: ”Att skriva krönikor är som att kasta ett papper i Grand Canyon och sedan lyssna efter ekot.” När jag började tycka detsamma aktualiserades ett av mitt livs misslyckanden. Jag hade lämnat IUI utan doktorsgrad och greps nu av revanschlust. Varför inte disputerar på en public choice-inriktad analys av den politiskt impregnerade dagspressen; en bransch präglad av subventioner, skattefäbörer och legal särställning? Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond lovade att finansiera projektet genom lämplig institution. Torsten och Ragnar Söderbergs Stiftelser gav mig ett generöst resestipendium. Med dryga miljonen på fickan vände jag mig till IUI, som 1988 hade haft ekonomipristagaren och public choice-pionjären James Buchanan som gästföreläsare. Men där rynkade man på näsan.

Däremot ställde SNS villigt upp. Jag frågade Jan om han ville agera ordförande i den sedvanliga referensgruppen. Han bejakade. Drömmen blev verklighet. Äntligen kunde jag i förordet till en doktorsavhandling – *Dagspressens politiska ekonomi* – tacka Jan Wallander, den person som i egenskap av chef för ett ledande forskningsorgan vågade anställa en avsuttan verkstadskamrer med två betyg i nationalekonomi som enda akademiska merit.

REFERENSER

- Albinsson, Göran (1956), *Företagsvinster – ett samhällsintresse?* Stockholm: SNS.
- Albinsson, Göran (1957), ”Efterfrågeanalys på bostadsområdet”. I *att bo* 1957:3.
- Albinsson, Göran (1958), *Vår konsumtion. Återblick – prognos*. Stockholm: Industriens Upplysningstjänst och IUI.
- Albinsson, Göran m.fl. (1960), *IUI:s konsumtionsprognos för år 1965. En granskning och revidering*. Stockholm: IUI.
- Albinsson, Göran (1961), ”Efterfrågan på småhus”. I *att bo* 1961:2.
- Albinsson, Göran (1961), *Svensk verkstadsindustri. Struktur och utvecklingstendenser*. Stockholm: IUI.
- Albinsson, Göran (1962), *Svensk populärpress 1931–61. Utvecklingstendenser, marknadsbeskrivning och efterfrågeanalys*. Stockholm: IUI.
- Albinsson, Göran (1964), ”Norrlänningarnas konsumtionsvanor”. I *Norrländska framtidsperspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Albinsson, Göran, Sten Tengelin och Karl-Erik Wärneryd (1964), *Reklamens ekonomiska roll*. Stockholm: IUI.
- Albinsson, Göran, Sten Tengelin och Karl-Erik Wärneryd (1965), *Reklam och konsumentupplysning. En analys av deras roll som informationskällor – med kritik och förslag*. Stockholm: SNS.

- Albinsson, Göran och Gustav Endrédi (1965), *Den privata konsumtionen 1950–70*. Stockholm.
- Albinsson, Göran (1967), *Ekonomi och samhälle. Lärobok i samhällskunskap för gymnasiet*. Stockholm: SÖ-förlaget/Skolöverstyrelsen.
- Albinsson, Göran (1969), "Problem kring reklamen". I Leif Lundvall (red.), *Konsumenten och samhället. Rapporter från ett forskarseminarium*. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Albinsson, Göran (1980), "Industrin och idéerna". I Erik Dahmén och Gunnar Eliasson (red.), *Industriell utveckling i Sverige. Teori och verklighet under ett sekel*. Festskrift till Marcus Wallenberg. Stockholm: IUI.
- Albinsson Bruhner, Göran (1990), *På tvären*. Stockholm: Timbro.
- Albinsson Bruhner, Göran (1998), *Dagspressens politiska ekonomi*. Stockholm: SNS.
- Baumol, William J. (1961), *Economic Theory and Operations Analysis*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Baumol, William J. (1971), *Environmental Protection, International Spillovers and Trade*. Wicksell Lecture. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Baumol, William J. (2002), *The Free-Market Innovation Machine. Analyzing the Growth Miracle of Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bentzel, Ragnar (1952), *Inkomstfördelningen i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar m. fl. (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–65*. Stockholm: IUI.
- Gulbrandsen, Odd och Göran Albinsson (1958), *Jordbruket under omvandling*. Stockholm: IUI.
- Höglund, Bengt (1958), *Input-output och den strukturella interdependensen*. Stockholm: Småttryck från IUI.
- Nabseth, Lars (1961), *Löneökningars verkningar*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESENTATION

Göran Albinsson Bruhner är född 1927. Med arbetslivserfarenhet från försvaret och industrin anställdes han vid IUI 1955. Under sina elva år vid institutet var han särskilt engagerad i undersökningar av den privata konsumtionen och dess bestämningsfaktorer. Han svarade för specialstudier av bostäder, populärpress och reklam. Göran Albinsson Bruhner skrev också en branschmonografi över den svenska verkstadsindustrin. Han lämnade IUI för att bli chef för Studieförbundet Näringsliv och Samhälle, SNS. Därefter innehade han olika befattningar inom Svenska Dagbladet. På uppdrag av Skolöverstyrelsens Förlag skrev Göran Albinsson Bruhner 1967 den första läroboken i samhällsekonomi för gymnasiet (*Samhällskunskap: lärobok i samhällskunskap för gymnasiet. 2, Ekonomi och samhälle*). Bland senare publikationer kan nämnas doktorsavhandlingen *Dagspressens politiska ekonomi* och en bok om konkursinstitutet ur samhällsekonomisk synvinkel.

MINNEN FRÅN MITT LÅNGA BEROENDEFÖRHÅLLANDE TILL IUI

PER-MARTIN MEYERSON

Mitt förhållande till IUI började redan på 1970-talet, närmare bestämt i min handledare professor Lars Werins tjänsterum på Stockholms universitet. Vi befann oss mellan två regelsystem för avläggandet av doktorsexamen och Lars, som den försiktige general han var, ville försäkra sig om att min avhandling skulle fylla kraven för båda. Han föreslog därför att min teoretiska uppläggning om företagets anpassning till ny teknik skulle kompletteras med en empirisk del, förslagsvis en jämförelse mellan ett företag som lyckats väl med sin anpassning och ett som lyckats mindre väl. Han hade därför kontaktat chefen för IUI, Lars Nabseth, som i sin tur lovat kontakta Sandvik och Fagersta om medverkan.

Sandvik tackade ja och Fagersta nej, något som möjligen kan förstås mot bakgrund av det senare företagets misslyckanden. Min första IUI-kontakt blev visserligen ingen framgång men organisationen hade införlivats i mitt nätverk som företrädare för det paradigm, den schumpeterianska evolutionära modellen, som skulle bli utgångspunkten för mitt arbete under lång tid.

För att läsaren bättre skall förstå mitt växande beroendeförhållande till IUI vill jag börja med en tidigare händelse under mina studier i nationalekonomi vid Stockholms universitet. Den skulle lägga grunden för mitt engagemang i den "kreativa förstörelseprocess" vars huvudaktörer är entreprenörerna, om inte okända bland ekonomer och politiker så i varje fall negligerade. Händelsen utspelar sig i slutet av 1960-talet i en annan lärares tjänsterum. Efter avlagd magisterexamen utspann sig ett animerat samtal med tentator, professor Erik Lundberg, om det ekonomiska etablissemangets kunskapsmonopol. Efter mer än två decennier som företagare hade jag klivit in i den akademiska världen för att genom samhällsvetenskapliga studier söka komma till rätta med den bristande förståelsen

för entreprenörens betydelse hos den svenska modellens konstruktörer. Med det engagemang som är mig naturligt när det gäller hjärtefrågor ”föreläste” jag inför den stillsamt leende professorn om vad jag tyckte om den undervisning i hans ämne som kommit mig till del. Den hade knappast något med verkligheten att göra. I varje fall inte med den jag verkat i under så lång tid. När jag så småningom gav professorn möjlighet till genmäle blev det en total avvärpning. ”Det värsta är att jag tycker detsamma”, konstaterade Lundberg utan omsvep. Därefter vidtog en diskussion om svårigheterna att i undervisningen få sådan litteratur accepterad som behandlade entreprenörstalangen karaktär, betydelse och de institutionella villkor som skulle få den att komma till sin rätt.

Med några böcker helt utanför de traditionella litteraturlistorna tågade jag ut ur professorns tjänsterum.¹ En ny era i mina studier hade tagit sin början. Med de nya profeternas hjälp började teori och verklighet att stämma överens. De nya insikterna blev en effektiv ammunition mot de socialdemokratiska ambitionerna att utöka välfärdsstaten på marknadens bekostnad. De spelade en stor roll för möjligheterna att under 1970- och 80-talen komma till rätta med allehanda fördelningspolitiska eskapader, statliga företag, politisk kontroll av företagets utländska investeringar, löntagarfonder och storleken av den offentliga sektorn. Men än i dag kvarstår till viss del bekymret att den politiska och fackliga ledningen i landet är utbildad i den på Keynes teorier grundade statliga interventionspolitiken och den traditionella allmänna jämviktsanalysen, där entreprenörsbegreppet aldrig givits någon plats.

Efter avlagd doktorsexamen hade viss pessimism tagit överhanden. Vem hade användning för en överårig doktor i nationalekonomi, som dessutom såväl i teori som praktik representerade något i tiden så föraktligt som företagaren i dennes roll som entreprenör? Min största merit var kombinationen av praktisk erfarenhet av företagande och teoretisk utbildning med tonvikt på företagandets villkor och betydelse för den ekonomiska tillväxten. Två personer, Axel Iveroth och Gunnar Eliasson, vd respektive chef för ekonomisk-politiska avdelningen på Industriförbundet, förstod att värdesätta denna kombination. Men nog visade de stort mod

¹ En av dessa böcker skulle på ett sätt komma att dominera min framtida verksamhet som ingen tidigare eller senare framställning gjort. *Productivity and Technical Change* av den australiske ekonomen Wilfred E. G. Salter skulle inte bara inspirera mig till en doktorsavhandling i ämnet utan också vara mitt huvudsakliga stöd under min tid som försvarare av en på privat ägande grundad marknadsekonomi. Salters på robust empiriskt material grundade teori förklarar inte bara den tekniska utvecklingens betydelse för den förbättrade produktiviteten i ekonomin utan också hur företagen anpassar sig till dessa förändringar. Men också hur produktivitetens fördelas mellan kapitalägare och olika kategorier löntagare med hjälp av marknadsmekanismerna. Dessa överföringar sker genom förbättringar av produktionsfaktorernas ersättningar och förändringar i priser på varor och tjänster. En ”utarmning av proletariatet” förhindras alltså i första hand av marknadsmekanismerna själva. Politikernas uppgift inskränks i Salters modell till att stävja benägenheten hos företag och fackföreningar att utveckla monopol, att upprätthålla konkurrensen på de olika marknaderna.

när de anställde denne ”frisinnade vilde”, van att själv bestämma och handla efter egen uppfattning. För min del hade en ny era i mitt liv tagit sin början som skulle vara i över 20 år.²

En händelse i början av min nya karriär som organisationspolitiker (ett trevligare ord för en lobbyist) är signifikativ. Någon gång i mitten på 1970-talet inbjöds SAF:s chefsekonom Karl-Olof Faxén och jag till TCO för att diskutera ekonomisk tillväxt i allmänhet och företagarens roll i synnerhet. Jag dristade mig att föreläsa om ekonomins behov inte bara av rika företag utan också av privata rika ägare. Det skulle i framtiden bli en av mina huvuduppgifter att förklara marknadsekonomins behov av starka ägare. Men efter mitt anförande lutade sig Faxén mot mig och viskade: ”Inte en gång till. Då förlorar vi helt vår trovärdighet.”

Faxéns reaktion avspeglar den vid tiden mer allmänna inställningen i det svenska samhället till marknadsekonomins aktörer och till behovet av vinster. Företagarnas girighet, manifesterad genom ett ohämmat vinstbegär, togs till intäkt för långtgående förslag om förstatligande eller åtminstone en rigorös kontroll av företagen. Produktionen skulle ske för att tillfredsställa behov, inte för att uppnå vinst. Ekonomer definierades som personer som enbart brydde sig om priser men inte värden.

FÖRETAGENS UTLÄNDSKA DIREKTINVESTERINGAR – ETT STATSRÅD GÅR VILSE

Men tillbaka till IUI. Den ensamhet jag kände som förkunnare av marknadsekonomins evangelium, och då särskilt betydelsen av företagaren, gjorde det nödvändigt att söka förankra budskapet i solid ekonomisk empiri. Här fanns mycket att hämta i de många gedigna studier som gjordes vid IUI. Utvecklingen i Sverige alltsedan krigsslutet kan karakteriseras som ett gigantiskt samhällsexperiment, från 1950-talets utvecklingsoptimism och 1960-talets skördetid över 1970-talets stagnation fram till 1980-talets förhoppningar och besvikelse. Sverige byggdes under de första decennierna efter kriget av pragmatiska kapitalister och pragmatiska socialister. Fundamentalister i båda lägren lyckades man vanligen hålla i schack. Hot om planhushållning och fondsocialism avväjdes genom bataljer mellan akademiskt utbildade från båda lägren. En dialog mellan parterna, ofta på en stimulerande hög nivå, karakteriserade det politiska livet. Den politiska reto-

---

² När efter dessa år min mångårige chef, Lars Nabseth, under en paneldebatt i anledning av utgivandet av mina memoarer, utfrågades av Sven Ivan Sundqvist om Meyerson någonsin varit en användbar tjänsteman svarade han efter viss betänketid: ”Man kanske kan säga att han var ett gränsfall.” Det diplomatiska svaret utlöste stor munterhet.

riken till trots, sakargumenten avgjorde till slut. Som aktör utan andra maktmedel än egen kunskap var man tvungen att vara ordentligt påläst.

All den teoretiska och empiriska kunskap som togs fram av forskarna på IUI stod nu till mitt förfogande. I sitt empiriska arbete hade de en för mig alldeles särskilt viktig tillgång – information om företagen och deras problem direkt från företagsledningarna. Det var inte i första hand som industriförbundare jag i mitt arbete skulle komma i åtnjutande av detta förtroende utan som nära lierad med forskarna på institutet. Jag skall här nedan ge några exempel.

Det fanns i början av 1970-talet en strävan hos ledarna för arbetarrörelsen att finna former för ökad ”demokratisering” av arbetslivet. Det handlade bl.a. om fackliga krav på ökat inflytande över storföretagen på företagsledningarnas och ägarnas bekostnad. Två frågor kom att särskilt forma detta nya slagfält: kraven på medinflytande över företagets utländska investeringar och kraven på medägande via fackliga fonder. Under mitt deltagande i båda dessa strider spelade min akademiska inriktning och de välgjorda studierna från IUI som jag kunde stödja mig på en avgörande roll.

Redan dagen efter mitt inträde i Industriförbundet satt min chef Gunnar Eliasson och jag på planet till Göteborg i syfte att förankra ett utredningsprojekt som tillkommit på initiativ av dåvarande ordföranden i SKF:s styrelse Folke Lindskog. Utredningen skulle kartlägga bakgrunden till företagets utländska investeringar. Hos Volvos ordförande, Gunnar Engellau, diskuterades företagets medverkan till en utredning i syfte att stävja de fackliga representanternas ambitioner. Närvarande utöver Engellau var också Volvomannen Per Ekström, den nyutnämnde finansdirektören Olof Sjöström samt Gunnar Eliasson och jag. Gunnars och min akademiska bakgrund spelade en inte oväsentlig roll här liksom under mina senare besök på SKF, Atlas Copco, Ericsson och Sandvik. Förtroendet för oss och de organisationer vi representerade var en viktig förutsättning för det tilltänkta projektets genomförande. Seriös empirisk forskning var något som företagsledarna förstod och gärna ville medverka till. Det skulle också visa sig att väl underbyggda argument med stöd i sådan forskning var ett verksamt vapen mot särintressen och ideologiskt grundad polemik, även när det gällde politiker med särskild fallenhet för sådan.

En sådan politiker var Carl Lidbom. Som ledare för den kommission som behandlade frågan om företagets utländska investeringar måste han ju försvara den lagstiftning som blivit resultatet av kommissionens arbete. Lagstiftningen syftade till att på administrativ väg kunna förändra storleken och inriktningen på företagets utlandsetableringar. Lidbom var mycket skicklig i sitt försvar av lagstiftningen. De debatter jag deltog i mot honom resulterade alltid i nederlag. Men Lidbom vann egentligen aldrig på poäng. Sakfrågorna intresserade honom

mindre. Hans metod var polemikerns. Han satsade på knockout i första ronden för att därefter kunna agera i ringen ensam. Men den sista debatten förlorade han. Jag hade nogsamnt studerat hans teknik och tog tidigt initiativet. Efter Lidboms vanliga, lite övermaga beskrivning av de stora kommersiella dinosauriernas framväxt, allmänna gräslighet och framtidshot, blev det min tur. Med en aggressivitet och skärpa, som inte minst förvånade mig själv, startade jag ett omedelbart frontalangrepp. Nu var det min tur att befinna mig ensam i ringen och jag kunde med "vetenskapens" hjälp vinna åhörarna för min sak.

Många år senare deltog jag i ett möte i Paris, arrangerat av ambassadören Lidbom, med syfte att redogöra för motiven till svenska storföretags etableringar i Frankrike. Ambassadören visade inte bara förståelse för företagets anpassning till en alltmer internationaliserad värld. Han insåg också betydelsen av att inte lägga hinder i vägen för denna anpassningsprocess genom politiska åtgärder. Som vanligt framfördes hans synpunkter med stort engagemang. Under en kort paus i framställningen lutade jag mig tillbaka i stolen och tänkte högt: "Carl Lidbom, vad Du har lärt Dig! Han tillhörde synbarligen den grupp av personer som kunde vara lika entusiastiska när de har rätt som när de har fel. Kanske hade han till slut, genom studier av Birgitta Swedenborgs (1976, 1979) på IUI genomförda stora undersökningar och min egen utredning i Industriförbundets regi utgiven 1976, förstått faran av att låta obsoleta ideologier och inte robust ekonomisk teori bestämma den ekonomiska politiken. Hur som helst, den på IUI bedrivna forskningen i syfte att kartlägga drivkrafterna bakom storföretagens investeringsverksamhet, mig veterligt det enda ställe där sådan forskning bedrevs, hade säkert betydelse inte bara för lagstiftningens tillämpning utan också för dess korta livslängd.

LÖNTAGARFONDSDEBATTEN – "ANNA VILLE SÅ GÄRNA"

Är en statssekreterare i Finansdepartementet eller en fackföreningsombudsman lika effektiv i ägarrollen i näringslivet som privata kapitalägare? Eller med andra ord: hur skall ägandet i näringslivet vara organiserat för att en effektiv allokering av resurserna skall uppnås? Det var den fråga som förslaget om införandet av fackföreningskontrollerade fonder, de Meidnerska löntagarfonderna, ytterst handlade om. Det radikala förslaget tog inte bara näringslivets representanter på sängen utan även stora delar av arbetarrörelsens politiska ledarskap, däribland Olof Palme och Kjell-Olof Feldt. För att förstå det befängda i att låta politiker och fackföreningsledare ta ansvaret för ägarrollen krävdes antingen gedigna erfarenheter av företagandets villkor eller insikter i den schumpeterianska evolutionära modellen. Det politiska och ekonomiska etablissemanget hade vanligen ing-

endera. IUI med sin access till företagen representerade bådaderna. Så gjorde även jag. Det var därför naturligt att frågan hamnade på mitt bord. Förslaget var ofullständigt och inkonsistent. Det erkände Meidner under en debatt på Industriförbundet. Men varför hade han då publicerat det? En trängd Meidner förklarade med en suck: ”För att Anna ville så gärna.” Anna, det var Meidners nära medarbetare Anna Hedborg, sedermera biträdande socialförsäkringsminister och generaldirektör för Riksförsäkringsverket.

Debatten kom redan från början att styras av fackliga särintressen och gammal marxistisk ideologi. Sakfrågan var för komplicerad för att lämpa sig som underlag i debatten. Den blev till slut så infekterad och osaklig att inte ens SNS med sin policy-inriktning vågade delta i den och naturligtvis än mindre forskarna på IUI. Dessa viktiga opinionsbildare saknade vanligen både kunskaper i frågan och vilja att ”smutsa ned sig”. Till slut fattade ett antal kända samhällsvetare mod. Sammantaget levererade de ett totalt fördömande av hela projektet. Jag tror att det var denna enade och sakliga akademiska debatt som hjälpte arbetarrörelsen att komma till rätta med sin militanta vänsterflygel. Inspiration och stöd för min egen verksamhet hämtades som vanligt från olika forskare på IUI. Jag vill särskilt nämna Bengt-Christer Ysander som med sin erfarenhet av socialdemokratisk politik fick mig att inse att Meidnerfonderna egentligen bara var ett skott på en redan murken gren, som den storm som nu uppstått snart skulle befria oss från.

Mina förutsättningar att genom min akademiska bakgrund samarbeta med forskare på IUI och på universiteten var nog den viktigaste orsaken till att Erland Waldenström valde mig som huvudsekreterare i sin ”privata” utredning kring möjligheten att införa individuella vinstdelningssystem. Waldenström hade bestämt sig för att Meidnerfonderna var ett förhandlingsutspel och med ett ”marknadskonformt” vinstdelningsförslag trodde han sig kunna mota Olle i grind. Mitt oförsiktiga räkneexempel i min bok *Löntagarfonder eller...* (av mina kritiker benämnt Meidner light) är ett förslag i samma anda. Jag tror alla i utredningen, förutom Waldenström, snart förstod att hans metod var dömd att misslyckas. För min del avgick jag efter kort tid i protest mot den servilitet som medlemmarna i gruppen uppvisade i förhållande till sin ordförande. Arbetarrörelsens maktanspråk i SAF:s tolkning kom snart att dominera näringslivets inställning. Fackets övertagande av ägarmakten är ingen förhandlingsfråga slog Curt Nicolin fast. Det är en stridsfråga. Och för striden anslogs i stort sett obegränsade resurser.

Även om jag delade Nicolins uppfattning, var jag inte helt lycklig över de metoder som användes under striden. Kanske var det min akademiska miljöskada som fick mig att tro på resultat mer genom insiktsfulla artiklar och debatter och mindre genom de slagpåsar som oreflekterat användes som tillhyggen av engage-

rade men mindre nogräknade kollegor. I socialdemokratisk politik hade ju marxistiska äventyr alltid till sist fått stå tillbaka för en pragmatisk välfärdspolitik. Så skulle säkert bli fallet även denna gång, hävdade jag, bara vi kunde riktigt förklara konsekvenserna av Meidners snedsprång. ”Får man vara så naiv vid Din ålder?” replikerade min tidigare handledare, professor Anders Östlind.

Frihetstiden brukar betraktas som det svenska folkets politiska emancipation. Jag är benägen att betrakta löntagarfondsdebatten som början till samma *ekonomiska* emancipation. Långsamt men säkert förankrades under denna tid det privata ägandets och företagsledandets villkor och avgörande betydelse för den ekonomiska tillväxten i den svenska modellen. Vad som tidigare varit så självklart för företagen att det egentligen inte behövde utredas och så oförståeligt för så många att man haft svårt att ta det till sig, höll nu på att inplanteras i det allmänna medvetandet. Arbetsgivareföreningens budskap (Industriförbundet hade offentliga företag i medlemskretsen och måste därför agera försiktigt) togs alltmer upp av andra institutioner, entreprenören hade plötsligt blivit synlig, nödvändig och snart också populär.

IUI SOM GARANT FÖR EN ALLSIDIG BELYSNING AV VIKTIGA SAKFRÅGOR

Med Gunnar Eliasson som chef för IUI kom forskningen vid institutet att i högre grad än tidigare handla om att studera den kreativa förstörelsens betydelse och villkor. Ett led i hans arbete var att ”utbilda” företagsledarna genom att låta dem få kontakt med prominenta utländska ekonomer, särskilt med sådana som i sin forskning intresserade sig för företagens villkor. I familjen Wallenbergs representationsvillan på Djurgården eller på dess hotell i Saltsjöbaden möttes intresserade svenska storföretagsledare och ekonomer från olika länder i seminariets form. Att få träffa världseliten bland nationalekonomerna och med dem diskutera gemensamma problem möjliggjordes genom Gunnars förbindelser och entusiasm tillsammans med familjen Wallenbergs internationella prestige. Milton Friedman, Kenneth Arrow, Herbert Simon, Franco Modigliani, Robert Clower och Mancur Olson hörde till de ekonomer som frikostigt delade med sig av sitt kunnande. Storföretagare och prominenta medlemmar av ekonomskräet syntes trivas väl med varandra i den vackra svenska sensommarmiljö som bildade bakgrund till dessa möten.

Inom IUI frodades också en forskning riktad mot de ”järntrianglar” som skapats för att tillgodose vissa särintressen på folkhushållets bekostnad. Ett sådant var böndernas och livsmedelsindustrins gemensamma försvar för en reglering av jordbruks- och livsmedelssektorn. När jag trots min chefs, Lars Nabseths, varning

tillsammans med Lundaprofessorn Ingemar Ståhl och professorn i jordbruksekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala, Olof Bolin, engagerade mig i ett utredningsprojekt om möjligheterna att skrota jordbruksregleringen, skulle jag komma att arbeta i en gammal IUI-tradition. Odd Gulbrandsen och Assar Lindbeck hade långt tidigare publicerat resultatet av sin forskningsinsats på området i en bok utgiven av IUI. Den hade väckt stort uppseende och livsmedelsindustrins representant i institutets styrelse avgick i protest. Dåvarande ordförande i IUI:s styrelse, Marcus Wallenberg, tog saken med ro och lät honom gå.³ Därmed hade principen om forskarnas frihet på IUI blivit stadfast och skulle vad jag kan minnas aldrig mer ifrågasättas.

Situationen var lite mer komplicerad för mig som representant för en organisation som skulle verka för medlemmarnas intresse. När den av SNS utgivna boken om *Makten över maten*, efter många påtryckningar om att lägga den på hyllan, publicerades 1984 och jag i ett antal föredrag och artiklar förklarade dess innehåll, slog kvarnindustrin till. Vad som tidigare inträffat på IUI hjälpte inte på Industriförbundet, Meyerson skulle bort. Men hjälpen kom från annat håll. Jag tilldelades plötsligt Företagarförbundets förtjänstmedalj för särskilda insatser i företagandets tjänst. En medalj som instiftats några år tidigare och som bland sina första mottagare räknade Curt Nicolin och Lars Nabseth. Inte kunde man sparka en medlem i det sällskapet. Härmed räddades inte bara min anställning utan också organisationens integritet. Inom ramen för det ekonomiska system vi var satta att förklara och försvara var ju böndernas och livsmedelsindustrins särintressen en anomali som måste bekämpas.

FÖRETAGANDETS VILLKOR – ENTREPRENÖREN I DEN SVENSKA MODELLEN

Som nybliven folkpensionär tilldelades jag år 1992 ett ”emeritusrum” på IUI. Jag skulle nu få möjlighet att i rätt miljö få skriva boken om entreprenörens ekonomiska teori och de institutionella villkor som var en förutsättning för ett produktivt entreprenörskap. Det var en inspirerande miljö med tillgång till forskare som Bo Carlsson, Gunnar Eliasson och Stefan Fölster, samtliga med särskilt intresse för det forskningsområde jag valt. Efter tjugo år som företagare och lika många år på barrikaderna till försvar för ett ekonomiskt system där den entreprenörielle företagaren utgjorde den primära drivkraften, var jag nu redo för ett avslutande opus. Att jag misslyckades kan varken skyllas på arbetsmiljön eller mina tidigare meriter. Svårigheten att integrera entreprenörsteorin med den konventionella allmänna jämviktsteorin var uppenbar. Sannolikt var det inte möjligt. En snabbt

³ Se vidare Assar Lindbecks bidrag i denna volym.

tilltagande hjärt-kärlkrampssjukdom tvingade mig till operation och därefter en långvarig konvalescens. Åter i arbete förstod jag att projektet nu vid mina år var för arbetskrävande och därför borde överlämnas till ”nästa generation”. Så blev också fallet. Magnus Henrekson tog över där jag slutade. I över tio år förde vi en dialog i ämnet och 2007 publicerade han sin bok (skriven tillsammans med Mikael Stenkula) om entreprenörens betydelse för jobbskapande och välfärdsutveckling.

För min del avslutades arbetet på IUI med att jag publicerade mitt arbete kring företagandets villkor i tre fristående artiklar i *Ekonomisk Debatt*, som tillsammans också gavs ut i IUI:s särtrycksserie. Samtidigt kom delar av mitt arbete att ingå i mina memoarer. Den tredje och sista artikeln i *Ekonomisk Debatt* utgjorde ett försök att på ekonomisk grund förklara nödvändigheten av det belöningssystem för entreprenörer som blivit så kraftigt kritiserat. Det hade aldrig givits möjlighet att under min tid på Industriförbundet initiera en debatt i denna fråga. Mina huvudmän menade att ingen politiker eller journalist skulle förstå eller vilja förstå bakgrunden till det belöningssystem, som satte företagsledare i särklass.

När jag så här på ålderns senhöst plockar fram böcker och artiklar från min tid med och på IUI för att skriva ned några minnen, överflyglas jag av en känsla, som jag gärna vill föra vidare till nuvarande och kommande barrikadkämpar för ett fungerande samhällssystem. För det var så vi såg vårt arbete på Industriförbundet. Vårt uppdrag var inte att försvara vissa grupperns särintressen, t.ex. kapitalägarnas och företagarnas, utan att förklara och försvara ett ekonomiskt system som vi kände var omistligt. Kapitalism och demokrati är, som den amerikanske ekonomiprofessorn Arthur M. Okun konstaterar i sin bok *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, en närmast otrolig blandning: ”Kanske är det också därför de behöver varandra för att göra jämlikheten mer rationell och kapitalismen mer human.” Det var i den andan många av oss arbetade och tilläts arbeta. Men för att förklara och försvara de rikedomsbildande krafterna på ett trovärdigt sätt behövde vi kunskaper som bara kan förvärfvas genom deltagande i forskning i rätt miljö. IUI tillhandahöll just en sådan miljö.

REFERENSER

- Bolin, Olof, Per-Martin Meyerson och Ingemar Ståhl (1985), *Makten över maten*. Stockholm: SNS Förlag.
- Henrekson, Magnus och Mikael Stenkula (2007), *Entreprenörskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Lindbeck, Assar (2009), ”Assar minns: mina tre perioder på IUI”. I denna volym.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1968), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonniers.

- Meidner, Rudolf, Anna Hedborg och Gunnar Fond (1975), *Löntagarfonder*. Stockholm: Tiden.
- Meyerson, Per-Martin (1973), *Företagen och innovationerna: Studier i den industriella förnyelsens betingelser*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Meyerson, Per-Martin (1976), *Företagens utländska direktinvesteringar – motiv och sysselsättningseffekter*. Ekonomiska utredningsrapporter. Serie A, 0347-1276. Stockholm: Sveriges industriförbund.
- Meyerson, Per-Martin (1978), *Löntagarfonder eller...: ägande och demokrati i en marknadsekonomi*. Stockholm: Norstedts.
- Meyerson, Per-Martin (1994), "Företagsamhetens ekonomiska teori och politiska villkor". *Ekonomisk Debatt*, årg. 22, nr 2, 149–158.
- Meyerson, Per-Martin (1995), "Hur avlöna entreprenörer?". *Ekonomisk Debatt*, årg. 23, nr 3, 251–253.
- Meyerson, Per-Martin (1995), "Entreprenören och den ekonomiska tillväxten – fallet Sverige?". *Ekonomisk Debatt*, årg. 23, nr 7, 567–578.
- Okun, Arthur M. (1975), *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*. Washington, D.C.: Brookings Institution.
- Salter, Wilfred E. G. (1960), *Productivity and Technical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swedenborg, Birgitta (1976), *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1970–74: en preliminär rapport*. Forskningsrapport nr 5, IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms – An Analysis of Determinants and Effects*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

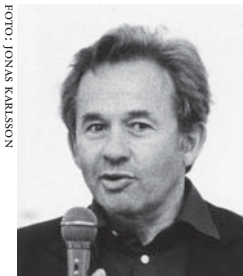

FOTO: JONAS KARLSSON

Per-Martin Meyerson är född 1927 och fil.dr i national-ekonomi. Han doktorerade år 1973 på avhandlingen *Företagen och innovationerna: Studier i den industriella förnyelsens betingelser*. Innan han inledde sina akademiska studier var han under ett par decennier entreprenör och egen företagare inom livsmedelsbranschen i Winborgs Fabriker (ättika, senap och konserver) och Vivels (bagerier, konditorier och restauranger) samt i Ljungberg & Co som utvecklade och tillverkade medicinsk utrustning. Efter den verksamhet som skildras i uppsatsen i denna bok har Meyerson ägnat sig åt författarskap inom historia och religionsfilosofi. Hans senaste produktion är böckerna *Staten Israel, drömmar och verklighet* (Malmö: Sekel Bokförlag, 2005), *Gud & Mammon. Om religion, kapitalism och demokrati i ett judiskt perspektiv* (Malmö: Sekel Bokförlag, 2009).

KAPITEL 17

IUI-MILJÖN PÅ 1960-TALET

LEIF MUTÉN

År 1959 hade jag just disputerat och blivit tf. professor i finansrätt med finansvetenskap efter Erik Lindahl. Då tog Jan Wallander kontakt och föreslog att jag skulle skriva en IUI-bok om bolagsskatten. Det var början till mitt engagemang för IUI, och varken Wallander eller jag hade då en aning om vilken lång tid jag skulle behöva för att få fram boken.

Början var snabb och spännande. En konferens ordnades på Köjagården i den jämtländska fjällvärlden. Vi ventilerade företagsskatteproblem och det kom ut en liten skrift i frågan 1960. Styrelsens ordförande Marcus Wallenberg var med och så intresserad att han höll en liten introduktionsföreläsning som för en gångs skull jag och inte Erik Dahmén fick spökskriva. Ämnet var förstås politiskt laddat, men jag upplevde det som ärligt menat när vår ordförande betonade sin gamla tes att ett IUI som bara skrev vad huvudmännen ville höra vore värdelöst.

Det skulle rinna mycket vatten under broarna både i Stockholm och Uppsala innan boken blev färdig. Professuren, som jag speciminerade för och fick 1961, måste ju alltid komma först. Prioriteringen var inte helt självklar och kunde säkert ha lett till konflikt om någon velat ha den. Men arbetsklimatet på IUI var inte konfliktskapande.

Då och då fick jag vara med på styrelsesammanträden som föredragande både om skattefrågor i allmänhet och min forskning. Minst ett sådant sammanträde om året avhölls på någon industri. Besöken var i högsta grad lärorika. ”Dodde”, som vi fick kalla Marcus Wallenberg, har visserligen av Sture Linnér (1982, s. 282) beskrivits som en man som aldrig läste en bok, bara bolagsrapporter. Men det gick bra ändå med Erik Dahmén som gjorde läs- och skrivjobbet, och otaliga företagsdirektörer i sfären som fick vara beredda på telefonsamtal när som helst på dygnet när chefen ville veta något.

Jag minns särskilt ett företagsbesök, jag tror det var på Skånska Cementgjuteriet, där jag vid informationsmötet tog upp frågan hur vissa skatteåtgärder hade påverkat företagets marknad. Den föredragande direktören svarade undvikande

och ointresserat, men när Dodde fråste till att han fann frågan intressant blev svaret så utförligt som föredraganden bara kunde.

Vid det här laget finns det mycket skrivet om Marcus Wallenberg (MW), både positivt och negativt. Det förefaller mig som om IUI under hans ordförandetid i jämförelse med Wallenbergföretagen var något av en skyddad verkstad, dels därför att styrelsen respekterade vår vetenskapliga frihet, dels därför att MW var påtagligt road av att vara institutets ordförande. Vi fick en ”Söndagsdodde” som kunde utöva betvingande charm, samtidigt som många direktörer i sfären måste ha upplevt den dagliga pressen uppifrån som svåruthärdlig och med all rätt fann att de hade skäl att avundas oss.

Själv fick jag gno på i den takt jag kunde hålla, och det var säkert frustrerande för ledningen, även om varken Jan Wallander eller Naja Bentzel räknade med att arbetet skulle gå fortare om de använde de hotelser och hårda ord som kunde ha varit berättigade.

Mitt största problem visade sig vara att skriva om ett ekonomiskt ämne med användande av juridiskt språk. Jag hade visserligen nationalekonomi i licentiatexamen och hade skrivit en del i ekonomiska ämnen, men min huvudsakliga meritering var juridisk. Mellan ekonomer och jurister är ett svalg befast, vilket inte minst kommer fram i den skriftliga framställningen. Som Lars Nabseth påpekat blev det till sist (1968) en bok: *Bolagsbeskattning och kapitalkostnader*. Boken åtnjuter än i dag ett stadgat rykte som svårsåld och oläslig. Ekonomer har med enstaka undantag visat sig ur stånd att tränga igenom en text där formlerna är för få och den text de ersätts med för invecklad. Juristerna å sin sida fann boken alltför ekonomisk för att de skulle få något ut av den. Krister Andersson har i den festskrift jag fick 1999 varit älskvärd nog att poängtera att vad jag skrev ihop faktiskt föregrep vad de stora auktoriteterna Mervyn King och Don Fullerton skulle komma med några år senare (King och Fullerton 1984). Men de skrev på lysande engelska – redan det att den var på svenska var en klar brist hos min bok – och inte den svengelska som odlas här i landet.

Min bok slutbehandlades på Köjagården medan min USA-biljett till en ny tjänst på IMF brände i fickan. Jan Bröms var ung och energisk och rätt man för att göra min text mindre obegriplig för ekonomer. Sven-Erik Johansson, som jag varit parhäst med på många skattedagar, såg till att den företagsekonomiska sidan fungerade och Lars Nabseth höll i det hela. Kritikerna åkte gudskelov skidor ibland så jag hann skriva om efter deras intentioner. Det var visserligen stressigt på slutet, men boken kom faktiskt ut.

IUI var en enormt intressant arbetsplats som jag är glad att jag fick uppleva. När Sundsvallsbanken lockade över Jan Wallander till näringslivet totade vi till en ”festskrift” som särskilt utmärkte sig genom vår analys av bankaktiens kurs-

nedgång vid utnämningen. Den sjönk någon krona men med lämplig placering av abskissan i diagrammet såg det ut som ett jordskredsfall. En liknande skrift till Naja Bentzel anspelade på hans vana att hänskjuta kniviga frågor till ett appendix. Den fick titeln *19 Appendices in Honor of Ragnar Bentzel*. Dessa interna token-skaper var dock bara små spånor från verkstaden medan de seriösa skrifterna bidrog till IUI:s goda vetenskapliga rykte. Det som skrevs och gavs ut från IUI fick ofta betydande genomslag i pressen och påverkade ibland det politiska skeendet även om det alltför ofta visade sig att vi inte kunde rå på politikens heliga kor.

Gamla IUI-are samlas sedan länge en kall februaridag till Midvintermiddag för att värmas av kollegial samvaro. Det är vid dessa tillfällen trevligt att med stöd av deltagarlistan kunna konstatera att arbete på IUI finns med i meritförteckningen för en lång rad personer på viktiga poster i samhället, både akademiska, politiska och näringslivsorienterade. Meriterande har det varit för alla som varit med om det att få sina tankemödor diskuterade av den positiva och uppmuntrande samlings kloka människor som vid varje tid har varit verksamma vid institutet.

Jag tänker avstå från att lista ett antal stora namn som vi alla känner till. Men litet roligt är det att erinra om att IUI-bakgrunden i ett fall har lett till en post som informationsminister. Branko Salaj, som vanligen utövade sin expertis i byggsektorns ekonomi, kände i samband med Jugoslaviens sönderfall sitt kroatiska blod svalla och anmälde sig till tjänstgöring för att främja frigörelsen. Det gjorde han till en början som informationsminister. Man fick ofta höra Branko tala fin engelska på BBC och lika fin svenska i Dagens Eko. Det var tal om att han skulle bli utrikesminister men inte ville offra sitt svenska pass. I stället blev han kroatisk ambassadör i Paris, företrädande den nya staten i en, till de torftiga ekonomiska förhållandena anpassad, minimal hyresvåning.

Utän namns nämnande vill jag avslutningsvis utnyttja detta tillfälle att nämna hur glad jag är för alla de vänner IUI-tiden gett mig. Redan detta ger mig skäl att vara tacksam för att IUI-ledningen satsade på min bok.

REFERENSER

- Andersson, Krister (1999), "Corporate Taxation and Growth". Sid 11–28 i Gustaf Lindencrona, Sven-Olof Lodin och Bertil Wiman (red.), *International Studies in Taxation: Law and Economics: Liber Amicorum Leif Mutén*. London: Kluwer Law International.
- King, Mervyn A. och Don Fullerton (red.), (1984), *The Taxation of Income from Capital. A Comparative Study of the United States, the United Kingdom, Sweden and West Germany*. Chicago: University of Chicago Press.
- Linnér, Sture (1982), *Min odysse*. Stockholm: Norstedts.
- Mutén, Leif (1960), *Företagsbeskattningsproblem*. Stockholm: IUI.

Mutén, Leif (1968), *Bolagsbeskattning och kapitalkostnader*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

Nabseth, Lars (2009), "Min tid på och med Industriens Utredningsinstitut". I denna volym.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: STUDIO VON DULON

Leif Mutén är född 1928, tog studentexamen i Härnösand 1946, blev fil.pol.mag. i Uppsala 1949, jur.kand. där 1951, och jur.dr 1959 på avhandlingen *Inkomst eller kapitalvinst. Inkomstskatteproblem vid obligations- och fastighetsaffärer*. Han blev tf. professor i finansrätt med finansvetenskap vid Uppsala universitet 1959, och ordinarie professor 1961. År 1968 blev han senior advisor vid Internationella Valutafondens Fiscal Affairs Department i Washington. År 1991 återvände han till Sverige för att tillträda en professur i internationell skatterätt vid Handelshögskolan i Stockholm. Leif Mutén avgick från denna tjänst 1995, men tjänstgjorde 1997–99 som rektor för Stockholm School of Economics in Riga. Han var gästprofessor vid Freie Universität Berlin 1963 och vid London School of Economics 1966. En bibliografi finns i festskriften *International Studies in Taxation* redigerad av Gustaf Lindencrona, Sven-Olof Lodin och Bertil Wiman (London: Kluwer Law International, 1999).

ATT TRÄNA IN EN ATTITYD

ÅKE ORTMARK

UTGÅNGSPUNKTER

Man kan leka med olika infallsvinklar till frågan om IUI:s betydelse för en själv och andra. Jag vill framför allt säga att på institutet fick man på nära håll se stora elefanter dansa. Man lärde av dem. Den ivrige kunde till och med efter förmåga delta i piruetterna. Det fanns en del små elefanter också, och några halvstora, men det är bjässarna som har stannat i minnet, sådana som Naja, alltså Ragnar Bentzel, och Erik Höök.

Jag ser dem i ett förälskat skimmer och är tacksam för att de stundtals lyfte mig till sin egen nivå. Det var en fascinerande upplevelse, ungefär som att spela tennis med en stjärna. Man hissas upp till en sfär där man långsiktigt inte hör hemma, men det är en njutning så länge det pågår, och när man sedan famlar kring i korridoren utanför seminarierummet anar man att man har varit med om något personlighetsutvecklande.

Genom denna skrift får jag nu anledning att belysa Najas och Eriks betydelse för den svenska journalistiken. Det skulle ha roat dem att veta att de spelat en viktig roll även på detta område. Eller också skulle det ha oroat dem, eftersom journalistik inte precis är det som människan förväntas syssla med.

Man mådde bra av att komma till IUI på femtiotalet. Det är säkert likadant i dag på IFN, men det är åren 1954–58 som jag har erfarenhet av. IUI var en institution som förbättrade människor, jag skulle vilja säga förädlade dem. Jag tror att vi, var och en på sin nivå, blev kunnigare och klokare och att vi förkovrade vår eventuellt redan föreliggande analytiska förmåga. Det centrala var att vi tränade in en *attityd*, ett förhållningssätt till verkligheten. Det har med sökandet efter sanningen att göra, det som vi med all rätt kallar sanning.

Det sagda gäller även den journalist jag var, när jag kom till IUI, och den journalist jag genom decennierna i stort sett förblivit, låt vara med många och långa avbrott. Jag har aldrig riktigt kunnat bestämma mig för vad jag ska syssla med. Jag har skrivit artiklar, uppsatser, ett tiotal böcker, skönlitteratur, dramatik, jag har varit chefredaktör för en affärstidning, arbetat politiskt i USA och jag gjorde

också ett gästspel som direktör i ett stort företag, kanske lockad av de förmåner som en mer akademisk läggning hade kunnat få mig att bortse från.

IUI förädlade på femtiotalet filosofie kandidater och civilekonomer till doktorer. Det var vanligt att anställda skrev avhandlingar på betald arbetstid. Ibland blev resultatet också en akademisk karriär. För mig var det annorlunda. Jag var ganska färsk civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm, men hade under inflytande av en lärare, Torsten Gårdlund, hamnat på Svenska Dagbladets handelsida. Det hette ”handelsida” på den tiden, innan Naja och Erik gripit in och Sverige fått sin mer ambitiösa ekonomijournalistik.

Jag kom inte till IUI för att forska, utan för att hjälpa till med att sprida resultaten till en vidare krets. Tidigare hade man, under ledning av bland andra Erik Dahmén, haft en snorkigare attityd till den allmänhet som troligen rörde sig ute bland buskarna. Den som inte läste de utmärkta rapporter och böcker som producerades fick skylla sig själv. Jan Wallander, chefen på institutet, och Lars Nabseth, sekreteraren, ville introducera en ny politik. Det var självklart för dem att vissa forskningsresultat hade allmänt intresse och eventuellt till och med betydelse för samhället. Desto viktigare att nå fram till människorna, inklusive politikerna, i åtminstone någon utsträckning.

Denna ganska tilltalande PR-verksamhet blev en av mina arbetsuppgifter. Vid sidan av det skrev jag konjunkturrapporter och en historik över Sveriges industriella utveckling under första hälften av 1900-talet. Jag hade också – som jag alltid haft och fortfarande har – vissa akademiska ambitioner och hade kunnat ta steget i denna den enda rätta riktningen om lusten varit tillräckligt stor, och om förmågan inte hade kunnat betvivlas, men jag förblev vid min läst under Jans säkra ledning. Det är egentligen bara fråga om temperament, förklarade han älskvärt. Sittfläsk. Så särskilt stora elefanter är de inte för övrigt, inte alla, långtifrån. Märkligt, förresten, att beståndet av små obetydliga elefanter kunde vara så stort.

Jag var alltså enligt den wallanderska analysen, sådan som den presenterades i våra dialoger, framför allt en mer otålig, kanske rent av överlägsen typ som snart skulle försvinna bort över de öde vidderna. Jan fick, som så ofta, rätt. Jag kom till IUI som civilekonom och lämnade institutionen i samma något ömkliga tillstånd. Senare försök att komma i närheten av Den Stora Avhandlingen har också strandat, bland annat beroende på min skräck för nationalekonomins matematisering. På ett ganska tidigt stadium på institutet hade jag försökt besegra denna skräck. Det framgick tydligt att man förväntades slita med Roy G. Allens *Mathematical Analysis for Economists* under somrarna. Jan Wallander själv hade gått igenom detta lidande, om jag minns rätt. Och Nabseth talade om Allen med ett tonfall som antydde att han både läst och förstätt. Jag har däremot än i dag

svårt att tänka på Allen med ömhet och förståelse. Somrarna var inte tillräckligt många och långa.

Men skolningen vid institutet hade för övrigt betydelse i den speciella dimension som jag nu har snuddat vid. Man fick lära sig att hjälpligt hantera sina mindervärdeskomplex, ständiga följeslagare i den akademiska världen liksom på andra områden. Misslyckandet finns på alla nivåer. Det är skönt att verkligen förstå och ta till sig insikten att det alltid finns någon som ligger före i den internationella citatstatistiken, alltid någon som skrivit fler uppsatser och bättre uppsatser, alltid någon som fått Nobelpriset eller som fick det tidigare, alltid någon som kan underblåsa den prestationsångest som är akademikerns arvedel, alltid någon som kan förenkla en formel, eller komplicera den. Även en genial elefant som Bertil Ohlin (en av mina lärare på Handelshögskolan) kunde plötsligt mitt i en föreläsning börja berätta om sin bitterhet, framför allt naturligtvis i förhållande till Keynes, den oförskämde mannen, som till råga på allt skrev en elegant engelska och därigenom lättare kunde erövra den stora marknad som Ohlin betraktade som sin. Ohlin hade skickat en uppsats om den internationella handelns teori till *Economic Journal*. Där började han utveckla de tankar som senare skulle betraktas som banbrytande. Men Keynes arbetade som *reader* för tidskriften och gillade inte uppsatsen. Hans handskrivna refuseringslapp bifogades Ohlins manuskript av misstag när det returnerades: "This amounts to nothing and should be refused."

DEN NYA JOURNALISTIKEN

Jag vågar säga att institutet i mig fick en mottaglig, tacksam och i viss mån bearbetningsbar figur. Jag älskade vetenskapen och beundrade vetenskapsmännen. Jag var sedan tidigare en produkt av Hedenius, Russell och Tingsten. Jag höll mig med någonting som jag i Hedenius anda vågade kalla en intellektuell moral. Hedenius hade ju predikat i *Tro och vetande* att vi inte ska "tro på något som det inte finns några förnuftiga skäl att anse vara sant" och att vi måste "tills vidare tänka *som om* vetenskapens nuvarande resultat bestod av sanningar". Jag hade fått en injektion av vad som har kallats "den vetenskapliga andans skepticism" (Hedenius 1949, s. 29 och 35, Russell 1948, s. 11f.).

Erik och Naja var skeptiker. Det var en upplevelse att sitta vid deras fötter och höra dem nagelfara halvfärdiga manuskript vid seminarierna. Naja var i allmänhet snällare än Erik, om inte i sak så i sina formuleringar. Hans något tankspridda attityd hade en speciell effekt. Han var under den perioden, som man kan förstå, mest road av funderingarna kring sin egen akademiska karriär, inkluderande den professur han ännu inte fått, och ibland kunde församlingen få intrycket att han

inte läst de förelagda papperen med den ambition som författaren ansåg motiverad. Men det visade sig vanligen vara ett misstag. Naja syntes vakna, det blixtrade under den yviga kalufsen, och han ställde frågan varför man inte lika gärna kunde påstå motsatsen. Om det var så att man sökte sanningen, om man ville veta hur det förhöll sig där ute i verkligheten. Naja föreföll ofta vara road av denna verklighet, i varje fall på formaliserad nivå, och kanske till och med av människornas villkor. Det är ju det som det gäller i slutänden. Och även om alla inser att de bästa svaren finns hos Machiavelli och Shakespeare så kan det inte uteslutas att en nationalekonom kan lämna något litet bidrag, i sitt hörn.

Det kanske journalisten också kan. Det bör vara arbetshypotesen. Det professionella livet måste, liksom det privata, levas som om det vore värt att leva. Det finns inga ambitioner som är alltför stora, annat än möjligen i förhållande till kapaciteten, vilket å andra sidan är en intressant reservation.

Man kunde misstänka att mitt trälände på låg nivå på IUI skulle ha förstärkt mitt redan frodiga mindervärdeskomplex, särskilt som det inträffade vid flera tillfällen att jag inte begrep vad Erik och Naja sade. Det kunde framför allt bli ansträngande när Naja konfronterade kringstående med reflexioner som hade anknytning till statistisk metod. Denna negativa effekt på mitt själsliv fanns säkert och den var inte obetydlig. Men jag tycks samtidigt ha fått en ordentlig injektion av självförtroende på institutet. Här hade inte minst närheten till Jan Wallander betydelse. Han var ett föredöme vad beträffar självständighet och integritet, en klippa. Sanningen skulle uppsökas och förmedlas till allmänheten, även om vissa makthavare, till exempel bland finansierarna i näringslivet, blev irriterade. Jag njöt av den atmosfär av oberoende som odlades med sådan framgång i denna miljö. Några svagheter i fronten kunde jag inte upptäcka. I lyckliga stunder inbillade jag mig i ungdomlig yra att jag hade en naturlig hemvist bland dessa fria forskare.

Det var med ett sådant bagage från institutet som jag på allvar inledde mitt arbete som journalist och författare. Naturligtvis fanns det här ett inslag av hybris. Jag kände mig kanske ibland som den nyblivne ”juris utriusque kandidat” som Albert Engström berättar om. Denne har efter tolv års arbete lyckats avlägga sin examen och träder fram på universitetstrappan med spänt bröst: ”Nu jävlar i min själ ska svenska folket dömas!” (Engström 1965, s. 232).

Jag började ta konflikter, jag dömde, jag mätte ut straff. Det fanns anledning att undervisa galenpannor i journalistiken, politiken, facket och näringslivet, men inte bara där. Även på akademierna fanns det konstigt folk. Jag hittade en eller annan professor som hade behov av undervisning och handfast vägledning, till exempel i samband med banala vetenskapliga metodproblem. Jag ska strax återkomma till det.

Det blev naturligt för mig att betona – i externa och interna debatter – likheterna mellan den journalistiska arbetsuppgiften och den vetenskapliga. I båda fallen är det i princip fråga om att identifiera problem och om att beskriva och förklara verkligheten, utan hänsyn till särintressen eller politiska passioner. Journalisten arbetar på en annan nivå och i ett annat tempo än vetenskapsmannen – för att nämna några skillnader – men det är inte det väsentliga i det här sammanhanget. Det är attityden, förhållningssättet, som är poängen. I denna ideala modell vill ingen av dem förändra samhället i ena eller andra riktningen. Det är sökandet efter och förmedlingen av kunskap som är det väsentliga.

Detta som jag trodde lättfattliga budskap förvånar många journalister. Det har blivit vanligt i dessa kretsar att erinra om att ”den totala objektiviteten” inte existerar. Det är sant, om man arbetar med de definitioner som är rimliga i sammanhanget, men det allvarliga problemet uppkommer när denna kunskapsteoretiska insikt i nästa steg resulterar i hämningslös subjektivitet. Det gäller bara för oss alla att vi ska kunna ta till oss ett mycket okomplicerat resonemang: även en journalist kan träna in en professionell attityd som utesluter eller försvårar medvetna ställningstaganden för eller emot särintressen. Förhållningssättet blir utredande och analytiskt. Syftet är inte politiskt. För journalisten blir huvudregeln att alla makthavare ska studeras i samma granskande anda. Det har inte alltid varit fallet, för att uttrycka det mildt. TV2, som startades 1969 ungefär samtidigt som gruvstrejken bröt ut i Kiruna och landet tycktes nära en revolution, dominerades länge av en vänsterfalang, som ville utnyttja kanalen för att nå politiska mål. Det var en uppörande tid.

Vid sextiotalets början introducerade Herbert Söderström, nationalekonom från Uppsala, och jag den så kallade skjutjärnsjournalistiken i radio. Programserien hette ”Utfrågningen” och var en föregångare till 3-O-intervjuerna som jag vid årtiondets mitt gjorde i tv med Gustaf Olivecrona och Lars Orup. Termen ”skjutjärnsjournalistik”, skapad av arga kritiker, är alltför dramatisk. Vad det gällde är något som är frapperande i sin fundamentala enkelhet: Var påläst. Ha en hypotes om vad som är intressant på det aktuella området. Bli ännu bättre påläst. Sök de relevanta frågorna. Formulera dem precist. Ha en hypotes om vad svaret blir. Var envis. Kräv klarast möjliga besked av makthavaren. Behandla alla lika. Behandla makthavarna som företrädare för särintressen snarare än som auktoriteter.

Nej, det var inte frapperande enkelt. Den negativa reaktionen blev våldsam. Herbert och jag arbetade i en kultur där politiker och andra makthavare hade behandlats med stillsam artighet. Det var vanligt att fråga statsrådet om han möjligen kunde tänka sig att kommentera läget, vilket innebar att det var han som hade problemformuleringsprivilegiet. Vi frågade i stället, till exempel, varför handelsministern inte hade nått det mål som han satt upp inför förhandlingarna

under eftermiddagen i Genève? Vad var orsaken till misslyckandet? Hur stort var hans personliga ansvar? Tror han att hans avgång nu aktualiseras?

Denna självständiga journalistiska attityd dominerar i dag helt. Tacka IUI för det, Erik, Jan och Naja. Många invänder att det är fel att ge institutet och de stora elefanterna hela äran. Det ligger mycket i den invändningen. Den så kallade skjutjärnsjournalistiken växte fram i en oemotståndlig våg över stora delar av den västliga världen. Till en del var det fråga om auktoritetsupproret i det nya samhället efter andra världskriget. Vem kan förklara vad som bestämde den processen? Jag åtar mig för ögonblicket inte en sådan forskningsuppgift. Jag nöjer mig med gissningen att skjutjärnsjournalistikens seger i Sverige hade fördröjts med något år om jag aldrig avnjutit Najas piruetter och om jag inte fått tillfälle att inspireras av Jans självständighet. Det var också tack vare influenserna från IUI som jag kunde hantera samarbetet med den uppkäftigt begåvade, kvartsstore elefanten Herbert, som genomgått en liknande skolning i Uppsala.

SLARVIGA AKADEMIKER

De noteringar som nu gjorts innehåller flera paralleller mellan journalistiken och vetenskapen. En av de viktigaste handlar om behovet på båda verksamhetsområdena av hypotesformulering och hypotesprövning. Någon kanske anser att det är anspråksfullt att använda sådana termer i journalistiska sammanhang. Jag är anspråksfull. IUI hade sin effekt på människan.

Det är intressant att studera nationalekonomernas självbild. Å ena sidan finns det gott om exempel på självkritik och självvranssakan (Flam och Horn 1995, Jonung 1996). Å andra sidan antyds det gärna att nationalekonomin tack vare formaliseringen fått en överlägsen position bland samhällsvetenskaperna (Johansson-Stenman 2007).

Politikerna är ofta sura när nationalekonomin kommer på tal. Churchill var ironisk och Gunnar Sträng brutal. Göran Persson beklagade att "Alltför mycket av politiken har kommit att bestämmas av ekonomernas ensidiga perspektiv...[J]ag måste erkänna att jag har väldigt litet förtroende för den ekonomiska professionen och dess företrädare" (Persson 1997, s. 34).

Jag tänker nu, bland annat stödd av erfarenheterna från IUI, säga en del snällt om nationalekonomer. Som journalist rör man sig över vida områden, många skulle säga alltför vida. Det ligger mycket i det. Det är en del av yrkets tjuvning och förbannelse. Men jag vågar påstå att jag har fått en viss inblick i hur företrädare för tre olika discipliner fungerar: nationalekonomer, statsvetare och historiker. Jag har försökt markera att jag lider av en inte helt besvarad kärlek till nationalekonomin. Det är dock till den disciplinen som jag har fått min närmaste

anknytning, framför allt genom tiden på institutet, och jag har intrycket att man sällan bland ekonomer möter de slarviga generaliseringar och det hämningslösa anekdotberättande som så ofta påträffas i statsvetenskaplig och historisk litteratur.

Maktbegreppet och maktstudierna tycks sent omsider ha börjat spela en växande roll inom statsvetenskapen. Området är också viktigt i den journalistiska rapporteringen. Men jag har svårt att tro att en seriös, eftertänksam journalist skulle våga gå så långt i sina generaliseringar som vissa statsvetare ibland gör. Peter Esaiasson och Nicklas Håkansson uppger till exempel att det under de senaste decennierna har skett ”en revolution i det tysta”. Det gäller ”journalisternas inträde som politiska aktörer. [N]umera fungerar journalisterna som självständiga aktörer med rätt att bestämma vilken bild av politiken som skall presenteras för publiken. [S]annolikt rör det sig om *en av de största maktförskjutningarna i samhället under 1900-talet*” (Esaiasson och Håkansson 2002, s. 15, kursiv här). Det kanske är sant att det har skett en sådan maktförskjutning, men det verkar äventyrligt att fälla ett sådant påstående, eftersom det är oklart till sin innebörd och inte kan beläggas. Det blir en fråga om tro, inte vetande.

Ekonomhistorikern Torsten Gårdlund var en stor anekdotberättare. I sina arbeten, till exempel i biografien över häradshövdingen Marcus Wallenberg (Gårdlund 1976), är han både närgången och underhållande, men problemet är att läsaren inte får klart för sig varför en viss roande eller uppseendeväckande episod har fåsts på papperet. Gårdlund hade som författare och historiker den stora bristen att han nalkades det utvalda ämnesområdet utan att ställa frågor till den mängd av material som väntade. Det gäller även hans doktorsavhandling, *Industrialismens samhälle*. Det framgår redan av förordet att han inte riktigt vet vad han ska tala om. Han avser att ”översiktligt behandla den svenska industrialiseringen och dess sociala verkningar, företrädesvis under perioden 1870–1914” (Gårdlund 1942, s. 7). Avhandlingen inleds sedan av något skäl med en berättelse om den stora industriutställningen i London 1851. Fakultetsopponenten, Karin Kock, hade svårt att acceptera Gårdlunds anekdotiska läggning och hans nonchalans mot vetenskaplig metod. Det räcker inte med dokumentsamlingar eller deskriptiva arbeten, påpekade Kock (1943, s. 69): ”Man måste klarlägga varför man samlar in vissa fakta och utesluter andra.”

Kock, som säkert kunnat erövra en anställning på IUI, har här slagkraftigt formulerat den huvudregel, den enkla, banala, men absolut grundläggande tes, som bör gälla för vetenskapligt arbete – och för den seriösa samhällsjournalistik som gärna vill betrakta sig som ättling till vetenskapen.

Jag hade själv en dispyt med Gårdlund om ett annat viktigt metodproblem, nämligen frågan om och när det är acceptabelt att stödja sig på ett anonymt inter-

vjumaterial. I en bok (Ortmark 1982) hade jag sökt tränga in i den process som ledde fram till fusionen mellan Enskilda Banken och Skandinaviska Banken och jag belyste i det sammanhanget de omständigheter som troligen låg bakom Marc Wallenbergs självmord. Det var fråga om kontroversiella problem och det är självklart att de intervjuade personerna beviljades anonymitet. Men intervjumaterialet var stort, samtalen systematiskt förberedda och stenografiskt protokollförda. Jag intervjuade en rad personer i bankens ledning, i familjen Wallenberg och i finansvärlden i övrigt, vänner och ovänner till de närmast berörda. Flera av de bäst placerade intervjuobjekten hade vänligheten att läsa manuskriptet med penna i hand före publiceringen.

Det har känts angeläget för mig att skriva om denna utdragna och ambitiösa arbetsprocess, eftersom den i så hög grad var inspirerad av erfarenheterna från institutet.

Gårdlund attackerade användningen av anonyma intervjuer i en recension. Han var mycket upprörd. Min redogörelse var ”skvallrig”. Gårdlunds kritik hade två allvarliga svagheter. För det första bortsåg han från ett elementärt förhållande: ”[D]et är en stor skillnad mellan en biografi över en sedan länge avliden person och en framställning som behandlar levande personer och närliggande problem” (Ortmark 1982, s. 8). Om de ”närliggande problemen” rör liv och död blir arbetet mycket känsligt. Vem, utom Gårdlund, kan tro att Marc Wallenbergs släktingar, kolleger och vänner skulle velat medverka på det öppna sätt som skedde i mina intervjuer om de inte fått löfte om anonymitetsskydd?

För det andra kände Gårdlund tydligen inte till att denna arbetsmetod används också i rent vetenskapliga sammanhang. På den punkten kunde jag hänvisa honom till Sven Ulric Palmes arbete om intervjumetoden vid historisk forskning (Palme 1967). Jag kunde också påminna om att ledande amerikanska forskare, som Graham T. Allison och Richard E. Neustadt, använt anonymitetsskydd när det varit nödvändigt om information över huvud taget ska bli tillgänglig för allmänheten. ”Många av mina källor i Washington tillförsäkrades anonymitetsskydd”, säger Neustadt i sin klassiker *Presidential Power*.

Bör man som regel vänta sig att få ett gott skratt när man sätter sig ner med ett svenskt historiskt eller ekonomihistoriskt bokverk? Eller ligger gråten närmare till hands? Det är märkligt att se hur vanligt det är att problemformuleringar och metoddiskussioner undviks även i framställningar som gör anspråk på att vara ”vetenskapliga”. Palme påpekar att ”det är påfallande att de metodiska problemen inte ofta diskuteras i denna litteratur. Intervjuutalanden återges sällan ordagrant och i så fall endast vid brevintervjuer. Inget besked ges om hur frågan var ställd. Inga fakta ges om vad jag vill kalla intervjuklimatet” (Palme 1967).

Det verkar som nationalekonomer är ett mer seriöst släkte. Liksom journalisterna, många av dem.

SITTFLÄSK I MEDIEVÄRLDEN – ELLER FÖRSÖKET ATT HITTA EN SYNTES

Det hade som framgång visat sig på institutet att jag vågade för lätt. Jag hade inte förmått utveckla det sittfläsk som, om jag fattade Jan Wallander rätt, är en av elefantens förnämsta tillgångar. Jag var dömd att springa längs det journalistiska spåret, ofta andfådd, ibland upphetsad.

Men journalistiken kan ge intressanta ingångar och, i bästa fall, en ojämför- lig access till makthavare. På sextiotalet var mediebranschen i Sverige liten och vad etern beträffar outvecklad. Det fanns en enda tv-kanal. Jag var en av de få profeterna i ett av monopol dominerat samhälle. Förbluffande snabbt lärde jag känna ett stort antal makthavare i näringsliv och samhälle, några av dem ganska nära. Jag fick alltså anledning att ställa ett stort antal frågor till det omfattande material som ganska plötsligt dukades upp för mig: Vad innebär det att ha makt? Varför blir man makthavare? Vad uträttar man i den rollen? Fordras det någon kompetens? Vilka beslut kan man påverka när och hur – och varför? Hur ser beslutsprocesserna ut? Vad utmärker en framgångsrik ledare? Är det sant att makt nästan alltid korrumpierar? Hur mäter man framgång? Och, ja just det, hur *mäter* man ”makt”?

Det gäller att spänna bågen ordentligt när frågor formuleras och svar sö- kes. Kanske kan ett ambitiöst sittfläsk komma till användning även i den mediala världen. Kanske kan man drömma om en fruktbar syntes mellan vetenskap och journalistik, där journalister i ökad grad hämtar inspiration från den seriösa forskningen, inte minst vad beträffar *attityden* och sättet att angripa problem.

Jag hade inte världsmonopol. Det började växa fram en internationell, journa- listisk litteratur som tycktes syssla med maktproblem av den nyss angivna arten. Mest känd blev den brittiske journalisten Anthony Sampson (Sampson 1962). Men det var en litteratur som jag skulle vilja kalla gårdlundsk: osystematisk, anek- dotisk, kåserande. Det stod förfärande klart att Sampson aldrig lyssnat till Karin Kock och inte heller till Naja. Det blev för Sampson aldrig fråga om att ”klarlägga varför man samlar in vissa fakta och utesluter andra”.

Jag attackerade maktproblemen, och studerade den svenska maktutövningen, framför allt i tre böcker (Ortmark 1967, 1969 och 1971). Jag gick in i detta ar- bete med erfarenheterna från IUI som bas, inklusive den anda och den attityd som förmedlades på institutet. Jag samrådde också nära med statsvetaren Nils

Elvander, en av de stora på området och en av dem som inte drabbas av mina generaliseringar ovan om kvaliteten på svenska statsvetare.

I pocketupplagan av *Maktspelet i Sverige* (Ortmark 1968, s. 247f.) utvecklade jag ambitionen i detalj: jag ville

[i] samhällsjournalistiken försöka introducera ett mer systematiskt grepp. Det kan ske genom att man söker svar på frågan hur vissa utvalda makthavare har agerat i vissa utvalda politiska stridsfrågor. [M]etoden kan i bästa fall ge till resultat att man får en antydning till 'mått' på makthavarnas makt, dvs. deras makt på den smala sektor som studerats. Man kan konstatera, för att ta ett exempel, att i samband med ett visst politiskt utspel agerade både X och Y, men X var, såvitt framgår av intervjuer och protokoll, den drivande kraften: det var X som kastade fram idén och stred för den, Y anslöt sig på ett senare stadium och var då mer reserverad.

Deklarationer av denna sort borde vara klarläggande även för de lättsinniga, men man får inte alltid de läsare man drömmer om. Personregistret i *Maktspelet i Sverige* upptar ungefär 250 personer. Denna förteckning uppfattades av somliga som en lista över "Sveriges mäktigaste personer", medan det naturligtvis bara var fråga om personer som agerat i de utvalda frågorna. Jag koncentrerade mig på fyra maktcentra (regeringen, ämbetsmannakåren, oppositionen och storföretagsamheten) och på frågan hur aktörer i dessa centra agerat på fyra områden (kampen om regeringsmakten, ATP, skatteberedningens förslag och frågan om reklam i tv). Materialet samlades in genom 75 stenografiskt protokollförda, timslånga intervjuer. I vissa fall blev intervjuerna väsentligt längre och vissa intervjuobjekt utfrågades flera gånger. Litteraturstudier kompletterade bilden. I de två följande volymerna i maktrilogin studerade jag de kungliga, militärerna, journalisterna, poliserna, åklagarna, domarna, advokaterna och vaktpersonalen på fängelserna. Sedan tycks jag ha kommit fram till att Sverige tagit slut.

I det här arbetet uppkommer rader av metodproblem. Det gäller val av intervjuobjekt, bedömning av intervjusvar, trovärdighetsanalyser och annat. Mycket av detta har jag berört i det nyss citerade metodavsnittet. Det är särskilt intressant, och inte ovanligt, att två "makthavare" lämnar olika versioner av ett förlopp där båda varit inblandade:

Ibland kan uppgifterna strida mot varann på ett dramatiskt sätt. En tjänsteman på medelnivå lämnade t.ex. en intressant uppgift om två ledande makthavare, X och Y. Enligt tjänstemannen skulle både X och Y ha utfört den politiskt betydelsefulla handlingen A. Jag sökte upp X; nej, han hade inte gjort A, däremot hade Y gjort det. Jag sökte upp Y; nej, absolut inte, han hade inte gjort A, däremot hade X gjort det. Sådana fall är irriterande; en trovärdighetsbedömning blir nödvändig;

journalisten får liksom historikern utöva källkritik. Men om X och Y båda bekräftar uppgiften är det inte nödvändigtvis en tillräcklig garanti för exaktheten. Ett försök till analys av personligheter, intervjusituation osv. är alltid ofrånkomlig. Att tala om "analys" i detta sammanhang är naturligtvis att använda starka ord. Alltför ofta blir det fråga om en synnerligen godtycklig bedömning från intervjuarens sida. [Sven Ulric Palme berättar att han] hade att välja mellan två versioner från olika intervjuobjekt: "Jag uppfattade Y som ett långt bättre vittne än X, som sakligare, mindre effektsökande, ärligare". Varken journalisten eller vetenskapsmannen undgår att göra sådana bedömningar; det ligger i öppen dag hur godtyckliga de är. (Ortmark 1968, s. 257)

Min maktrilogi hade aldrig fått sin ambitiösa uppläggning utan den träning jag fått vid institutet. Jag hade fått lära mig att det är förståndigt att uttala sig i skriftliga sammanhang av det här slaget först efter en undersökning och att en undersökning börjar med en hypotesformulering. En annan sak är att hypotesen kan få en annan formulering när arbetet fortskrider och de första resultaten kommer in. Men i de flesta fall gäller vad Karl Popper sagt: "All observation är impregnerad av teori: det finns ingen ren, opartisk, teorifri observation. För att förstå detta kan vi, med hjälp av lite fantasi, försöka jämföra mänskliga observationer med en myras eller en spindels" (Popper 1997, s. 90).

Hypoteserna, teorierna, gissningarna och spekulationerna kan naturligtvis vara mer eller mindre intressanta, väsentliga, fruktbara.

Den stora lärdomen från institutet var att man inte får slarva när man uttalar sig om något så viktigt som verkligheten, till exempel om maktförhållanden. När man säger dumheter, vilket man ofta gör, ska det inte bero på nonchalans eller bristande ambition. Keynes har med perfektion formulerat den attityden till omvärlden. Man hoppas kunna

make essentially vague notions clear by using precise language about them and asking exact questions. It was a method of discovery by the instrument of impeccable grammar and an unambiguous dictionary. 'What *exactly* do you mean?' was the phrase most frequently on our lips. If it appeared under cross-examination that you did not mean *exactly* anything, you lay under a strong suspicion of meaning nothing whatever. (Keynes 1949, s. 88, kurs. i originalet)

Keynes utvecklade här det credo som bestämde attityderna i de kretsar som hade sina rötter i Cambridge och som senare analyserade, diskuterade, åt, drack och älskade i Bloomsbury under inflytande av stränga intellektuella krav på alla de nämnda punkterna. "What *exactly* do you mean?", det är den fråga som gör Keynes till skjutjärnsjournalistikens inspiratör och andlige fader, på nivå med Erik och Naja. Ett växande antal journalister i demokratierna började attackera makt-

havarna i den anda som frågan uttrycker. Här ligger någonstans också en kittlande känsla av överlägsenhet. Journalisten betraktar sig som minst lika insiktsfull som makthavaren och han har ett moraliskt försteg, eftersom han inte företräder något särintresse. En lockande reflexion, som kanske någon gång, någonstans, har innehållit en viss substans, kanske ganska ofta, vad jag nu *exakt* kan mena med det.

Mina böcker handlade inte bara om maktproblem. I en debattskrift från början av sextioalet kritiserade jag lögnen i reklamen och argumenterade för konsumentens rätt till riktig information. Inte heller den boken hade blivit skriven utan de instrument som Hedenius, Keynes och andra satt i mina händer och som vässats under tiden på IUI. Oljebolaget Shell var en av måltavlorna för attacken. Företaget hävdade i sin reklam att ”Bilar går bättre på Shell”. Exakt vad kan det tänkas innebära? Om utsagan ska ha någon meningsfull innebörd måste det vara att konsumenten upptäcker skillnader, om han tankar det ena märket i stället för det andra, och/eller att skillnader, ifråga om till exempel prestanda och slitage och så vidare, kan fastställas av teknisk expertis. Debatten med reklamens företrädare blev intensiv, för att inte säga vild (Ortmark 1963, s. 33f.).

FRÅN MAKTSPEL TILL SLUTSPEL

Jag fyller åttio 2009. Det är memoardags. Även i det arbetet försöker jag efter förmåga systematisera, formalisera och ställa rätt frågor till materialet, i den anda som institutet representerar. Jag fylls under memoararbetet av känslor av tacksamhet. IUI – Bentzel, Höök, Nabseth, Wallander och andra elefanter i olika storlekar och schatteringar – tillförde mig så mycket, mer troligen än studierna vid Handelshögskolan, Berkeley och Harvard.

Somliga kommer att säga att det är naivt att som jag känna respekt på gränsen till beundran inför nationalekonomins större elefanter. Jag tar det som en komplimang och en uppmuntran. Kanske är det en prestation att kunna behålla sin naivitet genom decennierna. Naiviteten kan ses som en fruktbar kraft, nära besläktad med den vetenskapliga nyfikenheten och upptäckarlusten. Många har drunknat i sin erfarenhet, sin visdom och sitt mogna omdöme, alltså i sina fördomar. Och när man talar om ”beundran” är det så mycket som beror på perspektivet, infallsvinkeln, känslan för proportioner. Marcel Proust sade att ”eftersom medicinen är ett kompendium över läkarnas sinsemellan motsägande villfarelser genom tiderna” så är det ”den största tänkbara dårskap” att tro på den medicinska vetenskapen, men det vore ”en ännu större (dårskap) att inte tro på den – ty i längden har faktiskt en och annan sanning kommit fram ur detta hopande av misstag” (Proust 1966, s. 277). Läkaren är trots allt det bästa som vi har, för dagen.

På liknande sätt förhåller det sig med nationalekonomins elefanter och giganter. Bättre finns inte, inte i dag, på den här teatern.

Vem vill vi ska ta temperaturen på ekonomin? En fri intellektuell på avancerad nivå, som Assar Lindbeck, verksam på institutet under flera perioder, en mycket stor elefant, eller en så kallad handlingsmänniska som den tidigare nämnde Persson, sliten mellan svårtyglade passioner och det vardagliga schackrandet, mannen som alldeles oförtjänt kom att framstå som hjälte under nittioalets saneringsarbete? (Se Jonung 2008.)

”Fri intellektuell”? Hur var det med friheten på institutet? Vad skulle Keynes och Russell ha sagt? Jag har hittills nästan helt gått förbi frihetsfrågan. Jag tror att de båda brittiska observatörerna hade blivit imponerade, i positiv mening.

Erik Lundberg, en av de mest intressanta elefanterna, fick frågan om ”friheten” under sin tid som chef för det statliga Konjunkturinstitutet. Han lär ha svarat att friheten varit i det närmaste total – under den förre finansministern (Ernst Wigforss) beroende på dennes stora respekt för vetenskapen, under den nuvarande (Gunnar Sträng) beroende på dennes nästan totala brist på intresse för vetenskapen.

Gunnar Sträng hade en motsvarighet på IUI, nämligen den väldige Marcus Wallenberg, ordförande i styrelsen 1950–75. De två männen liknade varann och trivdes med varann. Men man vågar nog säga att MW, Dodde, framstår som mer komplicerad. Å ena sidan är det tydligt att MW aldrig läste några skrifter från institutet, å andra sidan hade han någon slags respekt för vetenskapen och, tror jag, för Jan Wallander och vissa andra chefer på institutet, som Naja. Jag har förstått att det på andra håll i denna bok finns exempel på att han tog ställning för friheten och mot den politisering som vissa direktörer önskade. Jag har aldrig riktigt förstått varför MW var så snäll och foglig under sin långa tid på institutet, men det tycks han ha varit, bland annat att döma av litteraturen, om nu ”foglig” är den term man söker när MW ska karakteriseras.

Det som nu sagts utesluter inte alls att IUI ur MW:s perspektiv samtidigt var en viktig *politisk* institution. Det gällde att skapa en plantskola och en utvecklingsbas för lovande unga ekonomer, så att hela sällskapet inte omedelbart försvann in i kanslihuset och närliggande maktcentra. Tanken var att ekonomerna på institutet skulle få en inblick i näringslivets villkor. Insikterna skulle kunna vara betydelsefulla när de anställda gick vidare i karriären, som när Erik Höök blev planeringschef vid Finansdepartementet.

På min nivå var friheten på institutet stor. Jag kände att den var ifrågasatt någon gång, men egentligen bara i två intressanta fall. Det första är mest skattretande, men det säger en del om tillståndet i den tidens samhälle. Institutet producerade under denna period ett index över industriproduktionens utveckling. Nya

siffror skulle varje månad före publiceringen presenteras för den ena huvudmannen, Sveriges Industriförbund. Förbundet representerades i detta sammanhang av en person som helt saknade förtroende för kvinnor och problemet var att en sådan varelse hade huvudansvaret för denna statistik på institutet. Det föll därför på min lott att vid möten på förbundet överlämna siffrorna till representanten. Jag hade åtminstone en viktig kvalifikation för denna arbetsuppgift, en uppgift som visade sig vara mer krävande än väntat. Det inträffade nämligen ibland att industriproduktionen hade ökat, dessvärre kanske i ett antal branscher. Om sådana tragiska siffror offentliggjordes kunde en lättsinnig allmänhet få intrycket att villkoren för industriell verksamhet i Sverige var gynnsamma. Det skulle kunna försämma Industriförbundets läge på opinionsfronten. Vem kunde fästa avseende vid kraven på skattelättnader när industrin glänste av välmåga? Kunde man för övrigt verkligen lita på siffrorna? Fanns det garantier för att kvinnor inte varit involverade i produktionen av statistiken, annat än i maskinskrivande och stencildragande funktioner? Jag fick i sådana lägen ständigt upprepa att det på institutet fanns vetenskapsmän, alltså *män*, av betydande kvalitet och att ett antal omräkningar och kontroller med all säkerhet hade skett, särskilt som man insett att siffermaterialet var oroväckande. Jag brukade krydda min framställning med iakttagelsen att mörka moln redan dykt upp vid horisonten och att dystrare – det vill säga mer glädjande – siffror med stor sannolikhet skulle kunna läggas fram redan nästa månad. Vi brukade skiljas åt som vänner, men jag kände Industriförbundets mistrogna blickar i ryggen när jag gick. Jag märkte någon gång en glimt av medlidande i Jans ögon när vi diskuterade dessa ömtåliga förhandlingar.

Mitt andra exempel är besläktat, men har en allvarigare underton. De konjunkturrapporter jag skrev skulle presenteras för institutets andra huvudman, Svenska Arbetsgivareföreningen, för vidare spridning till breda grupper av selsatta i näringslivet. Det inses lätt att det uppstod komplikationer med tanke på de löneförhandlingar som skulle inledas på måndag eller nästa år. Det var alltid en avtalsrörelse som väntade runt hörnet och det låg alldeles uppenbart i SAF:s intresse att bilden av konjunkturutsikterna skulle ha tydliga sorgkanter.

Det var en delegation från SAF som tog emot rapporterna och diskussionerna blev utdragna. Det gällde naturligtvis inte så mycket framlagda fakta som själva tonfallet i framställningen och prioriteringen när olika förfärligheter skulle skildras. Var det inte så att vissa negativa för att inte säga disaströsa omständigheter, som till exempel hade med kostnadsläget att göra, kunde avhandlas på fler rader och med större kraft och inlevelse?

Jag tror att jag i allmänhet klarade dessa förhandlingar på ett hyggligt sätt. Man får alltid ge sig på någon punkt för att spänningarna ska hållas i schack på lång

sikt. Låt motståndaren få två vinster av tio möjliga, det tycks vara principen. Jag kunde i dessa sammanhang framträda med självförtroende, eftersom jag hade det utsökta nöjet att företräda vetenskapen gentemot särintresset och det var särskilt stärkande för självkänslan att särintresset var finansiär. Jag var naturligtvis heller inte dummare än att jag redan hade förankrat konjunkturrapportens huvudteser hos Jan, om denne inte rentav hade dikterat dem. Jag lånade också drag av Erik och Naja i detta spel. Ytligt sett är man älskvärd och mottaglig för argument, men i grunden är man orubblig på gränsen till det förstockade, eftersom man vet att man har rätt, eller mest rätt. Det visste jag, i detta sällskap. I de blindas rike blir den enögde kung.

REFERENSER

- Allen, Roy G. (1949), *Mathematical Analysis for Economists*. London: Macmillan.
- Engström, Albert (1965), *Bläck och saltvatten*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Esaiasson, Peter och Nicklas Håkansson (2002), *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och tv*. Stockholm: Stiftelsen etermedierna i Sverige.
- Flam, Harry och Henrik Horn (1995), *Är misstron mot nationalekonomerna befogad? I En vänbok till Assar Lindbeck*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gårdlund, Torsten (1942), *Industrialismens samhälle*. Stockholm: Tidens Förlag.
- Gårdlund, Torsten (1976), *Marcus Wallenberg 1864–1943 – hans liv och gärning*. Stockholm: Norstedts.
- Hedenius, Ingemar (1949), *Tro och vetande*. Stockholm: Bonniers.
- Johansson-Stenman, Olof (2007), "Om nationalekonomisk imperialism och idéutveckling". *Ekonomisk Debatt*, årg. 35, nr 2, 68–78.
- Jonung, Lars (red.), (1996), *Ekonomerna i debatten – gör de någon nytta?* Stockholm: Ekerlids Förlag.
- Jonung, Lars (2008), "De stora krismyterna". *Dagens Nyheter*, 17 juni.
- Keynes, John Maynard (1949), *Two Memoirs*. London: Rupert Hart-Davis.
- Kock, Karin (1943), "Replik (till Torsten Gårdlund)", *Ekonomisk Tidskrift*, årg. 45, nr 1, 69–70.
- Neustadt, Richard E. (1960), *Presidential Power: The Politics of Leadership*. New York: Wiley.
- Ortmark, Åke (1963), *Sveket mot konsumenterna*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Ortmark, Åke (1967), *Maktspelet i Sverige*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ortmark, Åke (1968), *Maktspelet i Sverige*. Omarbetad och utvidgad pocketutgåva. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ortmark, Åke (1969), *De okända makthavarna*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ortmark, Åke (1971), *Maktens redskap*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ortmark, Åke (1982), *Skuld och makt – en kapitalistisk historia*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Palme, Sven Ulric (1967), *Intervjumetoden vid historisk forskning*. Studier i Historisk Metode II. Oslo: Universitetsforlaget.
- Persson, Göran (1997), *Den som är satt i skuld är icke fri*. Stockholm: Atlas.

Popper, Karl R. (1997), *Popper i urval av David Miller*. Stockholm: Thales.

Proust, Marcel (1966), *Kring Guermantes*. Del III av *På spaning efter den tid som flytt*. Stockholm: Bonniers.

Russell, Bertrand (1948), *Sceptical Essays*. London: Allen & Unwin.

Sampson, Anthony (1962), *Anatomy of Britain*. London: Hodder and Stoughton.

FÖRFATTARPRESANTATION

Åke Ortmark är född 1929 och civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm. Efter tiden på IUI (1954–58) har han arbetat som journalist i radio, tidningar och TV i Sverige och utomlands. Han har också skrivit ett tiotal böcker, där han bland annat sysslat med att söka belysa maktförhållanden och beslutsprocesser. Boken *Skuld och makt* (1982) är ett försök att belysa den ekonomiska och politiska betydelse som familjerna Medici, Rothschild, Rockefeller och Wallenberg haft i sina respektive samhällen. Även här har det varit fråga om ett studium av maktutövning. Beslutsprocesser behandlas också i boken *Ja-sägarna* (Stockholm: Gedin, 1996). Han har vidare skrivit skönlitteratur och varit verksam i näringslivet, bland annat som konsult och styrelseledamot. På senare tid har han engagerat sig i Humanisterna, som i Hedenius anda bekämpar vidskepelse i olika former, samt i Stockholmsinitiativet, en organisation som företräder uppfattningen att klimatdebatten är alltför påverkad av domedagsprofetior.

ASSAR MINNS: MINA TRE PERIODER PÅ IUI*

ASSAR LINDBECK

Jag har varit vid IUI, numera IFN, under tre perioder. Under den första perioden, som varade 1961–62, arbetade jag med bostadsmarknadens problem tillsammans med IUI:s dåvarande chef Ragnar Bentzel och professor Ingemar Ståhl. I början av 1963 gav vi ut boken *Bostadsbristen – en studie i prisbildningen på bostadsmarknaden*. Som framgår av bokens underrubrik analyserade vi bristen på bostäder som ett prisbildningsproblem. I dag är detta synsätt dominerande bland ekonomer, men det var det inte då, med två undantag: Eli Heckscher och Sven Rydenfelt. Man såg bostadsbristen som ett resultat av en växande stadsbefolkning och ett alltför litet bostadsbestånd, utan att relatera utbud och efterfrågan på bostäder till hyressättningen, dvs. till prisbildningen på bostäder.

En huvudtes i vår bok var att det inte var möjligt att, som politikerna föreställde sig, bygga bort underskottet på bostäder. Via en kraftigt subventionerad nyproduktion av bostäder skulle man i princip, efter en viss tid, kunna uppnå balans mellan utbud och efterfrågan i *nyproduktionen*. Men om det därmed blir balans för nyproducerade bostäder skulle bostadsbyggandet gå ned kraftigt, samtidigt som efterfrågeöverskottet på äldre bostäder skulle kvarstå, eftersom hyresregleringen gör dessa relativt billiga. (Just detta kom att inträffa vid ett par tillfällen efter perioder med särskilt stora subventioner av nyproduktionen.) Den förhärskande tanken bland politiker att man skulle kunna ”bygga bort” bristen på bostäder var därför, och är fortfarande, en illusion.

För att få balans mellan utbud och efterfrågan i *hela* bostadsbeståndet fordras en avveckling av hyreskontrollen. Nu skulle naturligtvis en sådan avveckling leda till en inkomstomfördelning från hyresgästerna till fastighetsägarna – enligt våra uppskattningar (1962) i storleksordningen en procent av nationalinkomsten. Vår

---

* Detta är en bearbetad utskrift av en intervju med Assar Lindbeck genomförd av Johan Egebark och Niklas Kaunitz i februari 2008.

följdfråga var därför om, och hur, en sådan inkomstomfördelning skulle kunna motverkas, exempelvis genom att en del av fastighetsägarnas vinstökning skulle dras in till statskassan för vidarebefordran till hyresgästerna. I boken diskuterade vi olika tillvägagångssätt att åstadkomma detta – något som jag följde upp i senare uppsatser och i en IUI-skrift från 1972 i samarbete med Sören Blomquist, *Hyreskontroll och bostadsmarknad*. Frågeställningen i alla dessa skrifter var därmed hur man skulle kunna uppnå balans på bostadsmarknaden, och därmed uppnå ett effektivare utnyttjande av bostadsbeståndet, utan socialt störande omfördelningar av inkomster till fastighetsägarnas förmån.

I boken *Bostadsbristen* förde vi också fram ett ”listigt” förslag att begränsa omfördelningen av inkomster till fastighetsägarna utan att använda skattevapnet. Förslaget gick ut på att en hyresvärd som önskar höja hyran med ett givet belopp skulle vara tvingad att ge ett skuldbevis – en växel kan vi kalla det – till hyresgästen för en del av beloppet. Hyresgästen skulle då kunna besluta att antingen bo kvar och betala en högre hyra med hjälp av växeln, eller flytta till en mindre lägenhet med lägre hyra. I det senare fallet skulle han kunna ta ut mellanskillnaden i kontanter, exempelvis genom att lösa in växeln i en bank. Syftet med detta system skulle vara just att kombinera balans på bostadsmarknaden (och därmed valfrihet och effektivitet i bostadsbeståndet) med en socialt acceptabel inkomstfördelning.

I båda skrifterna menade vi att hyresreglering är ett otyg när det gäller fördelningen av bostäder. Det visade sig också att inte mer än cirka 20 procent av hyresgästerna på den tiden fick sina bostäder via kommunala bostadsförmedlingar. Övriga medborgare fick bostad främst via kontakter och den svarta marknaden. Det är sant att lägenheter i stor uträkning fördelas i proportion till hushållens inkomster vid jämviktsprisbildning på bostadsmarknaden. Men vid hyresreglering och överskottsefterfrågan blir det i stället främst individens kontaktnät och förmögensituation som ligger bakom fördelningen av bostäder. Vi ville i båda skrifterna visa att den så kallade sociala bostadspolitiken i praktiken inte alls var särskilt social.

När boken kom ut blev det ett förfärligt liv. Hyresgäströrelsen var upprörd och bråkade på oss. Men efter ett par år lyckades jag övertyga Tage Erlander, bostadsministern Rune Johansson och Olof Palme (som då var byråsekreterare i statsrådsberedningen) om att hyresregleringen var ett elände och måste avskaffas. Det uppdrogs åt mig och de båda statssekreterarna Reidar Tiler och Ove Rainer att utarbeta en proposition med sikte på att avskaffa hyresregleringen. Till en början såg det ut som att vi skulle få igenom ett förslag om en sådan avveckling *i kombination* med en indragning av en del av fastighetsägarnas inkomstökning via skattesystemet.

Men i detta skede grep Gunnar Sträng in: om regeringen lägger en skatt på hyrorna så kommer folk att säga att ”regeringen höjt hyran”. Det är mycket bättre, menade Sträng, att regeringen helt enkelt avskaffar hyresregleringen, och låter hyrorna stiga. Då får nämligen fastighetsägarna skulden för hyreshöjningen. Den socialdemokratiska regeringen lade mycket riktigt fram en proposition utan att föreslå någon indragning av vinsten. Men då reagerade folkpartiledaren Bertil Ohlin – huruvida han blev genuint upprörd eller bara ville utnyttja situationen politiskt låter jag vara osagt. Han menade att det var oansvarigt av regeringen att avskaffa hyresregleringen utan att vidta kompenserande skattepolitiska åtgärder. Ohlins utspel gjorde Sträng så arg att han ringde Erlander, som då var i Helsingfors, minns jag, och bad att få dra tillbaka propositionen. Så skedde också, och vi sitter fortfarande kvar med hyresregleringen, som alltså skulle ha avskaffats i mitten av 1960-talet om inte Sträng och Ohlin trasslat till det hela. Detta var sagan om den svenska hyresregleringen.

Den andra stora prisregleringen under den här tiden var jordbruksregleringen. Under min andra period på IUI, omkring 1965 till 1968, fick jag och Odd Gulbrandsen, som var jordbruksekonom på Ultuna, i uppdrag av IUI att göra en analys av jordbrukspolitiken. Regelsystemet var en riktig härva och vi tvingades utföra ett omfattande empiriskt arbete för att förstå vad det rörde sig om. Vi skrev tillsammans en forskningsbok om detta, *Jordbruksnäringens ekonomi*, och därutöver en mer populariserad skrift: *Jordbrukspolitikens mål och medel*. I båda böckerna analyserade vi olika ekonomiska och sociala effekter av jordbruksstödet. Vi betonade att jordbruksstödet tenderade att kapitaliseras i marknadsvärdena på jordbruksfastigheter. Det betyder att jordbruksstödet fördelar om inkomster till existerande ägare på bekostnad inte bara av konsumenter utan också av framtida köpare, som får höga kapitalkostnader.

Vi ställde också upp en kalkyl för en optimal jordbrukspolitik med sikte på att klara en internationell avspärrning (på tre år). Vi fann att det billigaste sättet inte alls var att fortsätta med produktion på 2,2 miljoner hektar odlad mark. En optimal politik skulle i stället bestå av att skära ner arealen till 1,2 miljoner hektar, och att gå över till ett mer vegetabiliskt orienterat jordbruk i samband med ett eventuellt framtida handelsstopp. Detta eftersom vegetabilier ger åtta gånger så många kalorier per ytenhet i jordbruksproduktionen som animalier. Under en eventuell framtida avspärrning från världsmarknaden skulle vi i viss utsträckning ”knacka ner” djurbeståndet, dvs. äta upp djuren, och sedan gå över till en mer vegetabilisk produktion. Dessutom fann vi att det var lönsamt med lagring av vissa livsmedel under fredstid, framför allt socker.

Den här gången var det bönderna som blev arga. De ringde hela tiden hem till mig, men min hustru var vänlig nog att ta samtalen och föra långa diskussioner

med landets upprörda bönder. Det var särskilt en person som blev upprörd, vilket jag inte fick reda på förrän många år senare, nämligen Svenska Sockerfabriks AB:s (Sockerbolaget) chef Sven Hammarskiöld, som vid denna tid satt i IUI:s styrelse. Odd och jag hade visat att det var billigare att importera och lagra socker än att subventionera inhemsk betodling, där gränsskyddet var flera hundra, eller till och med tusen, procent.

En optimal beredskapspolitik skulle därmed leda till att hela sockerproduktionen i landet skulle slås ut. Det var därför Hammarskiöld blev så upprörd och ville stoppa boken. Historien berättar att IUI:s mångårige ordförande Marcus Wallenberg gjorde klart att styrelsen inte hade någon som helst rätt att intervensera på det sättet. Vad jag förstår ledde detta till att Hammarskiöld lämnade IUI:s styrelse i protest. Wallenbergs lakoniska kommentar till det hela lär ha varit: ”Hammarskiöld platsar inte i gänget.”

Under arbetet blev jag också ledamot i den statliga jordbruksutredningen, där jag bland annat drev frågan att, liksom i England, gå över till lågprislinjen, dvs. att i stället för tullar (på cirka 70 procent) ge direkt stöd till bönder. Vi skulle alltså acceptera världsmarknadspriser men direkt kompensera bönderna med ett inkomststöd. Med en sådan ordning skulle inte konsumenterna drabbas lika mycket som vid ett tullskydd (eftersom relativpriserna i konsumtionsledet inte skulle deformeras).

Jag lyckades faktiskt övertyga jordbruksminister Erik Holmqvist och Olof Palme om att gradvis avveckla jordbruksregleringen. Sträng gick också, något motvilligt med på detta. Jag minns inte om och hur Tage Erlander var inkopplad i den här frågan. Men nu läckte det ut att regeringen skulle komma med ett sådant förslag; om jag minns rätt talade Holmqvist offentligt om saken. Då blev det uppror bland bönderna. De reste jättelika skyltar ute i naturen (detta var under ett valår har jag för mig) med texten: ”Kan ni tänka er denna glesbygd utan jordbruk?” Regeringen blev så uppskrämd att den aldrig vågade lägga fram någon sådan proposition.

Sverige tog långt senare (i början av 1990-talet) flera steg mot en uppmjukning av jordbruksregleringen, men i samband med EU-medlemskapet var vi tillbaka i ett starkt reglerat jordbrukssystem. Så även min andra period vid IUI innehöll vissa inslag av dramatik.

Min tredje period har varit lugnare. Den inleddes 1995, då jag började arbeta på IUI två dagar i veckan. Mitt arbete under denna (hittills) 13-åriga period har gått ut på att stillsamt sitta och skriva artiklar för internationella tidskrifter. Jag har i huvudsak sysslat med makroteori, arbetslöshet, socialförsäkringar och andra frågor kring välfärdsstaten. Eftersom det i huvudsak har varit fråga om akademiska skrivelser har jag, mig veterligen, inte retat upp vare sig några politiker

eller företagare den här gången. När det gäller mina uppsatser om välfärdsstatens problem har jag särskilt betonat samspelet mellan ekonomiska incitament och sociala normer – ett samspel som medverkat till det gradvis ökade överutnyttjandet och missbruket av välfärdsstatens förmåner. Det är uppenbart att denna utveckling äventyrar välfärdsstatens framtida utveckling. Det vore minst sagt beklagligt eftersom välfärdsstaten är vad jag i olika sammanhang kallat ”en triumf för västerländsk civilisation”.

I november 2006 slutförde jag också en tidskrävande (tvåårig) studie åt Världsbanken om ekonomiska och sociala konsekvenser i Kina av de omfattande ekonomiska reformerna i landet. Det är uppenbart att den imponerande tillväxttakten efter övergången till marknadsekonomi skett med extremt stora resursinsatser. Jag vet att flera kinesiska ekonomer i dag delar den bedömningen, och även ger uttryck för detta. Ägandet av mark är en känsligare fråga. Trots att Kina numera har privata jordbruksföretag så ägs marken av lokala myndigheter, som arrenderar ut den till bönderna. Men makthavarna har i stor utsträckning exproprierat sådana arrenden från bönder, och sedan överlåtit arrendena till ekonomiskt starka aktörer inom andra sektorer (bostäder, kontor, industrianläggningar, butikscentra osv.). Företrädare för sådana sektorer har nämligen ofta kunnat betala flera gånger så mycket som bönderna. Makthavarna har själva ofta lagt beslag på en del av mellanskillnaden.

Det finns skäl att tro att en överföring av ägande av jordbruksmark från kommuner till bönder skulle öka effektiviteten i jordbruket. Av den anledningen förordade jag i studien en sådan överföring. Men detta är en politiskt känslig fråga. Mitt förslag kan därför knappast vara särskilt populärt bland beslutsfattare i Kina. Men nu tror jag naturligtvis inte att någon makthavare i Kina bryr sig särskilt mycket om vad en akademisk ekonom i ett litet och avlägset land skriver i den här frågan.

Ja, det här är några kommentarer kring min verksamhet och mina upplevelser under tre perioder vid IUI/IFN. Jag har inte under någon av dessa perioder varit särskilt mycket inblandad i övrig verksamhet vid institutet – med undantag för att jag flitigt deltagit i institutets onsdagsseminarier. Vad andra vid institutet sysslat med under årens lopp kan andra rapportera mer om. Det har varit allt från strukturanalys under Ingvar Svennilsons tid, konsumtionsundersökningar under Jan Wallander och Ragnar Bentzel, långtidsutredningar främst under Ragnar Bentzel och Lars Nabseth (men också under Lars Wohllins korta tid som chef) och så småningom mer inriktning på forskning kring internationellt företagande, bland annat under Ulf Jakobssons tid, och nu allra senast under Magnus Henreksons ledning en inriktning på tjänstesektorn och entreprenörrollen. Men de historierna kan andra berätta bättre än jag.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar, Assar Lindbeck, Ingemar Ståhl (1963), *Bostadsbristen – en studie av prisbildningen på bostadsmarknaden*. Småtryck från IUI 1963:27. Stockholm: IUI.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1966), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1969), *Jordbruksnäringens ekonomi*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell. (Även publicerad på engelska 1973 med titeln *The Economics of the Agricultural Sector*.)
- Lindbeck, Assar, under medverkan av Sören Blomquist (1972), *Hyreskontroll och bostadsmarknad*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESENTATION

Assar Lindbeck är född 1930 och var fram till 1995 professor vid Stockholms universitet och chef för Institutet för internationell ekonomi (IIES). Sedan 1995 delar han sin tid mellan IFN och IIES. Han har under senare år framför allt forskat om arbetslöshet, välfärdsstat, omorganisation inom företag och samspelet mellan incitament och sociala normer.

Utöver detta har han under 2000-talet genomfört en omfattande studie för Världsbanken av ekonomiska reformer, sociala förändringar och socialpolitik i Kina. Lindbecks forskning sedan han återkom till IFN/IUI 1995 har nästan helt varit inriktad mot internationell publicering och från 1995 till 2008 har detta bland annat efterlämnat drygt trettio arbeten i IFN:s engelska särtrycksserie.

IUI UNDER SENARE HÄLFTEN AV 1950-TALET

LARS LIDÉN

Yrkeslivet är för de flesta av oss kantat av vägskalet. Ofta är det tillfälligheter som avgör riktningen, och efteråt vet vi sällan vilket av alternativen som hade varit bäst. Man känner ju bara till hur det gick längs den väg man faktiskt valde.

För mig kom valet att stå mellan IUI och ett utlandsarbete. En av lärarna vid Handelshögskolan hade för min räkning tagit kontakt med en professorskollega i USA. Det lät intressant, men besked dröjde.

Samtidigt hade jag via Erik Dahmén, också han en av lärarna på Handels, kommit i kontakt med IUI.

Efter några turer hit och dit blev det IUI. Men tillfälligheterna spökade in i det sista. Samma dag i januari 1957 som jag hade varit hos Jan Wallander och samtidigt fått praktiska uppgifter av Lars Nabseth, låg det grönt ljus från USA i brevlådan, när jag kom hem på kvällen.

Jag ångrade aldrig mitt val. En bättre ouvertyg än IUI till det fortsatta förvärvslivet kunde jag knappast ha fått. Men visst kan det nu efteråt ge upphov till en eller annan reflektion. Om jag som nyutexaminerad 26-åring hade fått arbete i USA, är det väl inte osannolikt att jag hade blivit kvar där.

Blotta namnet Industriens Utredningsinstitut var imponerande och ingav respekt. Själv saknade jag erfarenhet av utredningsarbete och forskningsmiljöer. Jag hade heller inte någon egen erfarenhet av den industri vi förväntades tjäna. Men jag märkte snart att det hade egentligen ingen annan heller bland mina kolleger. Jag hade före Handelshögskolan arbetat något år vid företag inom tung industri i Tyskland och England. Det var dock på nivåer som inte gav någon yrkeserfarenhet värd namnet. Däremot hade jag klarare än förut lärt mig inse vilken skyddad värld jag hade vuxit upp i, särskilt jämfört med jämnaåriga arbetskamrater i det tyska företaget. Industristaden Stuttgart, där jag hade börjat hösten 1951, uppgavs med tysk grundlighet ha varit uttraderad till 56 procent! Nu reste sig de många sönderbombade fabriker igen och banade väg för vad som snart skulle

benämnas Västtysklands *Wirtschaftswunder*. Jag kan för min inre syn fortfarande se hur det lyste bland ruinhögarna då jag kalla vintermorgnar åkte spårvagn till jobbet.

TVÅ ARBETSPLATSER

IUI fanns, när jag började, på två ställen i Stockholm. "Huvudkontoret" låg vid Malmtorgsgatan 8, i en numera riven fastighet. Där satt institutets vd, Jan Walander. Där satt en erfaren forskare som Ragnar Bentzel, han som ledde undersökningen av den privata konsumtionen i Sverige. Där satt bland flera andra vännen Göran Albinsson Bruhner, som då sysslade med svensk populärpress. Där fanns också Lars Nabseth. Han var institutets sekreterare. Och som sådan hjälpte han Jan att hålla i det mångskiftande utredningsarbetet – när han inte skrev på sin egen avhandling om löneökningars verkningar inom industrin.

På Malmtorgsgatan fanns dessutom institutets kamrer, Ruth Wiklund Ellerstad. Hon var en klippa som inte bara höll i pengarna och vakade över institutets duktiga biträdespersonal. Hon höll också ett vaksamt öga på forskarna.

Själv fick jag de första åren arbetsrum i "filialen" vid Sveavägen 45. Där fanns ett knappt tiotal forskare med varierande bakgrund, arbetande på mycket olika projekt. Jag lärde mig snabbt förstå att namnet Industriens Utredningsinstitut var alltför snävt med tanke på den breda palett av utredningar som pågick vid institutet. Bland mina rumsgrannar forskade Erik Höök om den offentliga sektorn, Odd Gulbrandsen om jordbruksekonomi, John Ekström om dryckeskonsumtion och så vidare. Själv kom jag till stor del att syssla med distributionsfrågor – pris-differentiering inom handeln, effekterna av nya distributionsformer (Lidén och Holmberg 1960). Det ledde för min del snart till en spännande kontaktyta gentemot uppslagsrika entreprenörer, både inom den akademiska världen och den mer handfast praktiska. En av kontaktpersonerna blev den dynamiske Göteborgs-professorn Ulf af Trolle. Jag ville höra hans uppfattning om konsekvenserna av det 1953 avskaffade bruttoprissystemet inom handeln, dvs. den ordning där detaljhandels pris för en vara hade dikterats av tidigare led, fabrikant eller grossist. Bland praktikens män fanns t.ex. Folke Millqvist och hans Hemköp, en nagel i ögat på den traditionella detaljhandeln, företrädd av Köpmannaförbundets stridbare vd, Karl Erik Gillberg. Vidare Ingvar Kamprad och hans IKEA, då ännu bara en lovande planta. Fick bl.a. tillfälle göra ett besök vid hans första möbelvaruhus i Älmhult. Hur imponerad jag än var, kunde jag inte för ett ögonblick föreställa mig vilken internationell jättesuccé den affärsidén skulle bli.

Den industriella erfarenheten inom IUI fanns huvudsakligen hos institutets styrelse. Där satt ett antal riktigt tunga industriledare med ordföranden Marcus

Wallenberg i spetsen. När jag första gången fick tillfälle att presentera en undersökning för styrelsen – den gällde skiftarbete inom verkstadsindustrin (Lidén och Wallander 1959) – kändes det uppmuntrande att mötas av livlig diskussion och självupplevda synpunkter. Om dessa upptagna personer sedan tog sig tid att verkligen läsa den färdiga boken är en annan fråga.

EXEMPLET GRÄNGES

För att bredda medarbetarnas industriella erfarenhet bjöd Jan Wallander ibland in företrädare för näringslivet. De kom då till oss för att berätta om, och kanske testa (?), sina marknader och nysatsningar. Det var fascinerande.

Minns särskilt när Jonas Nordenson (IUI-chef åren 1951–53) återkom till sin gamla arbetsplats och berättade vad Gränges, hans dåvarande arbetsgivare, skulle ”göra av miljarden”. Numera verkar alla räkna i miljarder, men vid mitten av 1950-talet var det kolossalt mycket pengar; Gränges kunde ha köpt en icke föraktlig del av börslistan om man hade nöjt sig med den sortens placeringar. Nu hade man i stället ambitionen att åstadkomma en stor industriell nysatsning.

Exemplet Gränges kom att göra så starkt intryck på mig att jag vill utveckla det lite närmare. Bakgrunden, nästan glömd i dag, var att staten 1955 hade begagnat sig av sin avtalsenliga rätt att inlösa Grängesbergsbolagets stamaktier i gruvjätten LKAB. De partsförhandlingar som följde fastställde inlösenbeloppet till 925 miljoner kronor. Jonas Nordenson berättade nu för oss hur de väldiga framtidssatsningarna hade vuxit fram.

Kommer ihåg hur imponerad jag – och säkerligen många med mig – var av Nordensons eleganta föredragning. Ledningen för Gränges föreföll ha utrett och nagelfarit varje tänkbart alternativ innan bolagets styrelse fattade beslut om investeringarna. Ingenting verkade ha lämnats åt slumpen. Gränges hade också rekryterat all expertis som gick att köpa för pengar.

Det här blev en lärdom för livet. Under de närmast följande åren kunde man i tidningarna följa hur besluten materialiserades. Gränges, på den tiden landets största och rikaste företag, förekom ju ständigt i spalterna. Läste t.ex. om den pampiga invigningen av Oxelösunds Järnverk 1961 – kunglig närvaro, specialkomponerat orkesterstycke av Karl-Birger Blomdahl etc., etc. Ändå, trots all tankemöda och trots den respekt som Erland Waldenström och hans medarbetare inom ledningen åtnjöt, blev allting fel i slutänden. Och 20 år senare – långt efter att jag lämnat IUI, gick det stora Gränges i kvav. Vägen utför blev brant och dramatisk. De genomarbetade planer man hade baserat sina investeringar på höll inte alls.

Hur kunde det gå så snett? Motfrågan lyder: Vem hade t.ex. vid mitten av

1950-talet kunnat förutsäga att den stolta svenska varvsindustrin, en given avnämare för Gränges grovplåt, skulle slås ut helt under 1970-talet? Det kunde i varje fall inte IUI förutse. Så sent som 1970, alltså femton år närmare katastrofen, lade institutet fram en egen studie (*Varvsindustrins problem*) där man fortfarande bedömde framtidsutsikterna som goda!

För min del ledde det här efter hand till en misstro mot allt vad långsiktspolering hette. Jag hade själv försökt utarbeta sådana planer i det företag där jag kom att arbeta. Men med Gränges för ögonen blev tveksamheten allt starkare. Varje plan måste ju på något sätt utgå från utvecklingen i det nära förgångna. Och om det inte fanns uppenbara skäl till pessimism plussade man sedan gärna på med den tillväxt som ekonomin i dess helhet föreföll indikera. Och hade man en gång arbetat fram en plan med alla dess siffror och fått den godkänd, blev det planens inre logik som styrde utvecklingen, inte förändringarna i verkligheten. Denna blockering måste ha gjort sig särskilt gällande i en supertung industri som den Gränges representerade. Där var produktionsfaktorerna – malmbrytning, stålverk, järnvägs- och sjötransporter av malm, järn och stål – låsta för decennier framåt.

Misslyckanden ger ofta nyttigare erfarenhet än de lysande framgångsexemplen. Det är tvivlet, inte tron, som genererar ny kunskap.

NÅGRA AV KOLLEGERNA VID EFTERMIDDAGSKAFFET

Varje större projekt inom IUI brukade ha en referensgrupp, som fortlöpande stöttade arbetet med råd och synpunkter. Vi kunde ibland också dra nytta av större internatdiskussioner, som Jan Wallander initierade.

Men frågan är om inte de viktigaste lärdomarna strömmade emot oss dagligen inifrån huset, t.ex. under eftermiddagarnas kaffepauser. På Sveavägen kännetecknades de här rasterna inte av passivt kaffedrickande. De präglades i stället av intensiva diskussioner kring aktuella händelser. För det mesta gällde de naturligtvis något av de utredningsuppdrag, som pågick vid institutet. Nykomlingen satt väl till en början mest och lyssnade, fascinerad av de kunniga, engagerade och ofta mycket artikulerade kollegerna. Men snart märkte han (det var alltid en ”han”) hur matnyttiga de här diskussionerna var. Visst trampades det ibland på ömma tår, men det gick ju över. IUI var en kreativ miljö.

De kolleger jag minns var inbördes mycket olika. Erik Höök hörde inte till de högljudda, men hans ord vägde ändå tungt. Han var dalkarl från början och fungerade som ”platschef” för oss på Sveavägen, ständigt beredd att lyssna och dela med sig av sina erfarenheter. Självt brottades han med sin väldiga avhandling *Den offentliga sektorns expansion*. Tvärtemot vad somliga kanske trodde – och

de politiskt vinklade debattörerna nog hade hoppats – blev den knappast någon stridsskrift. Erik Höök visade i stället, lugnt och sakligt, hur han såg på sambanden. En betydande del av den offentliga sektorns tillväxt, hävdade han, berodde på att staten, landstingen och kommunerna tillhandahöll den sorts tjänster – t.ex. sjukvård och utbildning – som mötte ökad efterfrågan när inkomsterna steg. Själv gick han efter disputationen över till Finansdepartementet som planeringschef. Vid mitten av 1970-talet skulle han sedan med professors namn bli vd för Jernkontoret.

Odd Gulbrandsen, som namnet antyder av norskt ursprung, hade sedan 1952 forskat vid IUI om jordbruksekonomi och jordbrukspolitik. När han disputerade 1957, färdades ”hela Sveavägen” till Uppsala och Ultuna för att lyssna. I mitten av 1960-talet publicerade Odd sedan tillsammans med Assar Lindbeck en uppmärksammas småskrift, *Jordbrukspolitikens mål och medel*.

Odds fortsatta karriär blev mycket omväxlande. Akademiska befattningar vid Lantbrukshögskolan varvades med livet som praktiskt utövande bonde och med uppdrag för internationella organisationer.

En period drev alltså han och hans familj ett eget jordbruk. Odd hade räknat ut att det skulle bli mycket billigare att hyra maskinparken av grannarna än att själv köpa traktor, plogar, skördetröska och annan dyrbar utrustning, som ju ändå bara kom till användning ett begränsat antal dagar varje år. Det här lät bestickande, men visade sig lättare sagt än gjort. Den urgamla principen att varje bonde skulle ha sina egna arbetsverktyg, gick fortfarande inte att rubba. Alla föreföll behöva plöja, harva, så och skörda samtidigt.

Gulbrandsens återgick till det urbana livet. Odd blev först biträdande professor vid Ultuna. 1969 tillträdde han en befattning vid det nyskapade FN-organet UNCTAD i Genève. Så återvände han under fem år till Ultuna som professor i marknadslära för att 1977 än en gång bege sig söderut, nu till en chefsbefattning vid UNCTAD. Han kom dessutom att verka som konsult vid FAO och andra världsomspännande organisationer.

John Ekström diskuterade med sydeuropeisk *espri*. Så var han också gift med en fransk generalsdotter! Hans undersökning av *Den textila konsumtionen* sade mig kanske inte så mycket. Den andra studien, som han slutförde tillsammans med Åke Sundström, var emellertid spännande. Den publicerades 1962 under namnet *Dryckeskonsumtionen i Sverige*.

Arbetet med rapporten påbörjades ett par år efter det att motboken hade avskaffats 1955. Samhällsdebatten om de här frågorna hade varit livlig. Vad skulle hända? Skulle svensken suppa ihjäl sig, som vissa tycktes befara.

Jag hade några år tidigare av ren tillfällighet kommit i kontakt med doktor Ivan Bratt, han som på 1910-talet hade gett sitt namn åt det s.k. Brattsystemet

och som smått felaktigt också kommit att kallas motbokens fader. Den en gång så lysande debattören var nu en sjuk gammal man som endast förmådde viska. Men engagemanget från förr fanns kvar och han var orolig för vad som skulle hända när motboken avskaffades utan att, som han sade, något sattes i dess ställe.

Åke Sundströms och John Ekströms utredning täckte så mycket mer än enbart spritdrycker, starköl och vin, men den statistik som lades fram inom motbokens gamla område, bekräftade i stort sett Ivan Bratts farhågor. Måttlighetsdrickarna ändrade, efter en inledande konsumtionsökning, inte sina vanor. Det blev missbrukarna och ungdomen som bestående drack så mycket mer än förut.

Bengt Rundblad var en annan av de debattglada kollegerna på Sveavägen, en ständigt lika stabil och vänlig person. Han forskade om arbetskraftens rörlighet, ett ämnesområde som SAF och LO ofta hade skilda uppfattningar om. Här sattes därigenom institutets integritet på prov.

Det hände inte så sällan att forskare lade fram rön och förslag som stred mot enskilda företags eller branschens intressen. Då kunde det komma påståtningar, antingen direkt från de berörda företagen eller, mer sällan, via någon av huvudmännen (SAF och Industriförbundet) eller deras branschföreningar. Glädjande nog stod IUI:s styrelse emot sådana försök till censur. Inte minst ordföranden var angelägen om att understryka IUI:s anseende som fristående forskningsinstitut, där varje forskare hade frihet att motivera och lägga fram sina resultat.

Senare i livet kom jag själv att sitta i diverse statliga utredningar med politiskt rekryterad ordförande, med direktiv som hade utarbetats i något departement och med strikt partsrekryterade medlemmar. Tänkte då ofta med saknad på hur obyråkratiskt och ”högt i tak” det hade varit vid IUI. Jag insåg, kanske starkare än tidigare, värdet av att vi inom svenskt näringsliv hade/har ett privat och oberoende forskningsinstitut.

Åter till Bengt Rundblad: 1964 lade han fram sin stora undersökning och lämnade därefter IUI för att i Göteborg tillträda en professur i sociologi.

ÖVRIG DEBATT – SOM IBLAND KUNDE SNEDTÄNDA

Bland mer allmängiltiga debattämnen som engagerade starkt de här åren minns jag särskilt frågan om obligatorisk tjänstepension. För dagens människor är det antagligen svårt att förstå de lidelser den utlöste – och de partipolitiska konsekvenser den fick. En folkomröstning i oktober 1957 och två allmänna val 1958 dominerades helt av pensionsfrågan. Därtill den dramatiska slutvoteringen i maj 1959, när folkpartisten Königson vägrade följa sitt parti och därigenom möjliggjorde för (s)-regeringen att med en enda rösts övervikt få igenom sin proposition.

Allt detta diskuterades fortlöpande runt kaffebordet. Och i centrum för våra åsikter stod inte alltid de stridande partiledarna utan Dagens Nyheters karismatiska huvudredaktör, Herbert Tingsten. Med stöd av sin lärdom, polemiska slagkraft och stilistiska briljans blev han en av 1900-talets främsta publicister i Sverige. Han var avskydd av många, beundrad av minst lika många, ointressant för ingen.

Hur som helst ledde motsättningarna i pensionsfrågan till att den tongivande liberala tidningen, Dagens Nyheter, på ett uppseendeväckande sätt fronderade mot Bertil Ohlins folkparti. Det senare förlorade stort i båda valen 1958 och Sveriges partipolitiska karta måste ritas om.

Våra diskussioner i den här frågan vitaliserades dessutom av en politisk ”insider”, Sven H. Åsbrink, som vid denna tid var ordförande i Folkpartiets ungdomsförbund. Åsbrink, själv en slagkraftig debattör, hade sitt arbetsrum hos oss på Sveavägen 45, även om han var anställd vid en systerorganisation, Industriens Produktionsråd (med samma huvudmän som IUI).

Någon gång tyckte jag kanske att mina debattglada kolleger kom in på sidospår. Vid ett sådant tillfälle gällde det spörsmål som inte hade det minsta med våra forskningsämnen att göra, nämligen det positiva sambandet mellan rökning och lungcancer. De här rönen hade kommit från USA och blev mycket uppmärksammade, också i svenska medier.

Många, ja de flesta av IUI-arna var själva storrökare. De var dessutom drivna statistiker och gjorde nu allt för att motbevisa caccerrapporterna. Debattörerna övertygade ivrigt sig själva och varandra om att de amerikanska slutsatserna inte var ”signifikanta”. Diskussionen blev, trots det allvarliga temat, mycket underhållande.

Näväl, den debatten slutade snart. Återigen skulle jag lära mig någonting. I det här fallet rörde det sig om den omedvetna faran med att använda sina akademiska verktyg för att bevisa saker som man *vill* tro på. Eller rättare sagt, att föra sig själv bakom ljuset!

EEC OCH EFTA

Det ämnesområde som kanske mest av alla engagerade oss under andra hälften av 1950-talet och början på 60-talet, och där även IUI kom att spela en roll, var integrationssträvandena i Västeuropa. Wilhelm Paues var mannen som för många av oss nästan blev synonym med de här frågorna. Han kom 1958 till IUI från Textilrådet där han skrivit den översiktliga boken *Europamarknaden och företaget*.

Bakgrunden var att Kol- och stålunionen, som trätt i kraft 1952, hade blivit en framgång. Nu var de sex medlemsländerna mogna att gå vidare. Nästa steg

togs 1957, då de sex länderna undertecknade det s.k. Romfördraget och upprät-tade Europeiska ekonomiska gemenskapen, EEC.

Vad skulle allt detta betyda för Sverige och svensk industri? Resultaten av sam-arbetet inom EEC blev snabbt lockande även för andra västeuropeiska stater. För-handlingar fördes därför om att skapa ett bredare frihandelsområde i anslutning till sexstatsunionen. De här förhandlingarna bröt emellertid samman i december 1958, främst beroende på den förhållningspolitik som hade bedrivits från fransk sida.

Vid överläggningar i Saltsjöbaden i juli 1959 enades de sju ”utestängda” väst-europeiska länderna om att i stället bilda ett yttre frihandelsområde, European Free Trade Association, EFTA. Härvidlag kom Wilhelm Paues att spela en viktig roll, så viktig att somliga kallade honom ”Mr EFTA”.

Han var en färgstark person, uppslagsrik och drivande – men inte särskilt diplomatisk, vilket efter hand skaffade honom fiender inom regeringskansliet. Under året på IUI satt Wilhelm Paues huvudsakligen på Malmstorgsgatan. Han dök emellertid upp på Sveavägen ibland, när han ville diskutera eller när han behövde hjälp med siffersammanställningar. Mig inspirerade han att skriva pro-europeiska debattartiklar om EEC, EFTA och nationalstatens förändrade roll. Det gällde ju för oss ”troende” att försöka påverka den, som vi tyckte, tröga och neutralitetsfixerade svenska opinionen.

1959, medan dragkampen i Europa fortsatte, blev Wilhelm Paues chef för den s.k. Samarbetskommittén för integrationsfrågor. Därifrån övergick han året efter till Industriförbundet.

NYTTIGA ÅR

Ja, det var några av kollegerna jag minns från min tid på IUI. Jag kunde ha nämnt fler: Göran Ahrsjö, Claes Lagerkvist, Bertil Olsson, Åke Ortmark. Alla har jag bevarat i tacksamt minne. Alla har, hoppas jag, förblivit mina vänner.

Det var nyttiga år. Jag lärde mig bl.a. att mer frimodigt än tidigare intervjua uppsatta personer inom näringsliv och förvaltning. Den som var påläst och väl förberedd behövde sällan hamna i underläge, inte ens när ämnet var känsligt.

Tror över huvud taget att jag på IUI lärde mig att vara systematisk, att ifråga-sätta, att kritiskt granska empiriskt material.

Av bister erfarenhet lärde jag mig också att det nästan alltid tar längre tid än beräknat att samla ihop allt vetande och utforma ett godtagbart slutbetänkande.

Och sist men inte minst: Ville man sedan bli läst utanför en snäv krets in-vigda, gällde det att formulera sig koncist och på ett begripligt språk. Det var, och är, bara alltför frestande ibland att gömma sig bakom en yrkesjargong.

Via IUI kom jag vidare att lära känna SNS, Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. Kopplingarna till oss på institutet var många. Jan Wallander hade varit chef för SNS innan han kom till IUI. Göran Albinsson Bruhner skulle några år senare bli chef där. Axel Iveroth, gammal IUI-are, nu i institutets styrelse och min blivande chef, var en av SNS grundare 1948. När jag själv 1964 tog steget över till Esselte, skulle SNS så att säga bli mitt nya IUI, där jag gav ut debattböcker och deltog i den näringspolitiska debatten.

Dessförinnan hade jag 1959 varit i USA för att på IUI:s uppdrag studera amerikanska företeelser inom varudistributionen. När jag sedan kom tillbaka därifrån efterträdde jag 1960 Lars Nabseth som institutets sekreterare. Det betydde samtidigt att jag fick lov att bryta upp från Sveavägen och flytta över till Malmtorgsgatan.

OCH DÄREFTER ...?

Vad skulle jag göra härnäst? Om jag stannade på IUI borde jag sikta på att försöka skriva en egen avhandling. Samtidigt hade jag efter hand fått ett par lockande erbjudanden från företagsvärlden. Återigen ett vägskäl alltså. Vilket av alternativen skulle jag välja?

Det blev någonting mittemellan. Axel Iveroth erbjöd mig nämligen att bli hans "avlastande och skrivande" högra hand på Industriförbundet. Där kom jag att på dagarna få se näringslivets verkliga tungviktare i aktion, för att på nätterna agera spökskrivare åt Axel själv, åt Industriförbundets styrelseordförande Marcus Wallenberg och andra estradörer. Ett intressant mellanspel som, med eftervärldens ögon, råkade sammanfalla med Sveriges kulmen som industrination. Kronan var stark – i paritet med D-marken och schweizerfrancen. Varken förr eller senare skulle den s.k. svenska modellen stå så högt i internationell kurs.

Paradoxalt nog – eller kanske inte så paradoxalt ändå? – avlöstes de här framgångsåren av det sena 60-talets vänstervåg, ungdomsrevolten och alla 1970-talets överdrifter, med industridöd och kronförsvagning i släptåg.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar, John Ekström och Lars Nabseth (1970), "Bedömning av den svenska varvsindustrins utvecklingsförutsättningar". Kapitel 8 i John Ekström, *Varvsindustrins problem. Efterfrågan – konkurrens – framtidsutsikter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ekström, John (1958), *Den textila konsumtionen*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ekström, John och Åke Sundström (1962), *Dryckeskonsumtionen i Sverige*. Stockholm: IUI.

- Gulbrandsen, Odd (1957), *Strukturömvandlingen i jordbruket*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1966), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Höök, Erik (1962), *Den offentliga sektorns expansion: En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–58*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lidén, Lars och Bengt A. Holmberg (1960), *Prisdifferentiering inom handeln. En studie av köparprestationer ur leverantörens synpunkt*. Stockholm: IUI.
- Lidén, Lars och Jan Wallander (1959), *Skiftarbete i verkstadsindustrin. En undersökning rörande de ekonomiska förutsättningarna*. Stockholm: IUI.
- Paues, Wilhelm (1957), *Europamarknaden och företaget*. Stockholm: SNS.
- Rundblad, Bengt G. (1964), *Arbetskraftens rörlighet. En studie av en lokal arbetsmarknad*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

Lars Lidén föddes i Gävle 1930. Han studerade vid Handelshögskolan i Stockholm och tog civilekonomexamen 1956. Forskare vid IUI 1957–61. Anställd vid Sveriges Industriförbund 1961–64. År 1964 anställdes han vid Esselte AB, där han var vice vd 1984–91.

Bland hans externa styrelseuppdrag kan nämnas Gehrman's Musikförlag 1958–2000, SNS 1964–71, Svenska Institutet 1976–80, Riksbankens valutastyrelse 1979–89, AB Sporrong 1980–82, Mälarskog 1982–85, Samhall AVEBE 1989–92, Graphium 1990–96, Skandinavisk Teknikinformation 1992–98.

Lars Lidén har bl.a. skrivit: *Skiftarbete i verkstadsindustrin* (med Jan Wallander, IUI, 1959), *Prisdifferentiering inom handeln* (med Bengt A. Holmberg, IUI, 1960), *Makten över företaget* (SNS, 1966 och 1974), *Ägarmakt på avskrivning?* (SNS, 1979), *Effektivare styrelsearbete* (med andra, SNS, 1990), *God styrelsesed* (med andra, SNS, 1996).

Debatten efter Lidéns maktböcker på SNS var livlig och urartade i ett verbalt ”tvåfrontskrig”. Dels med den akademiska 68-vänstern, som kallade honom ”kapitalistlakej”. Dels mot toppar inom näringslivet, för vilka han framstod som en ideologisk socialist.

MIN LÄRLINGSTID PÅ IUI

ALBERT DANIELSSON

Jag började på IUI våren 1954 efter det att jag avslutat mina studier på Handelshögskolan i Stockholm (HHS) och fullgjort min värnpliktstjänstgöring. Min uppgift var i första hand att assistera Lars Nabseth i arbetet med en studie om löneökningars inverkan på industriföretagens rationalisering. Lars och jag hade börjat på HHS samma år, men Lars hade en pol.mag. i bagaget och hade blivit klar före mig.

Lennart Schön betecknar i sin *En modern svensk ekonomisk historia* perioden 1950–1975 som en ”guldålder för industrialismen i Sverige”. Koreakriget hade avslutats 1953 och i övrigt var de internationella förhållandena stabila inom ramen för det kalla kriget. Industrin expanderade med arbetskraftsbrist och betydande löneökningar som följd. Företagen mötte utvecklingen med mekanisering och andra former av rationaliseringar. Levnadsstandarden ökade vilket inte minst syntes genom bilismens kraftiga expansion. Med denna högst påtagliga materiella utveckling följde även ett stämmingsläge som utmärktes av framtidstro och utvecklingsoptimism.

ETT FÖRSTA STICKSPÅR

Inom IUI återspeglades denna utveckling på flera sätt. Den största satsningen ägnades åt studier av bilismens framväxt och framtida utveckling i Sverige. Dessa studier sysselsatte huvuddelen av de seniora forskarna. En annan viktig fråga, med betydande policyimplikationer för den regionala planeringen, gällde vilka förutsättningar som styrde industrins geografiska lokalisering. Bakgrunden var att regioner och kommuner i Sverige till följd av utveckling och stämmingsläge planerade för en alltför kraftig industriexpansion. Ett förverkligande av alla planer skulle kräva en orimligt stor befolkningsökning. Jag fick, som en egen arbetsuppgift, i uppdrag att genomföra en mindre utredning av frågan.

Den regionala planeringen utgick då, i mitten av 1950-talet, från olika förutsättningar i det geografiska planområdet. Viktiga förutsättningar var markens be-

skaffenheter, tillgången på kommunikationer (hamn, järnväg, vägar, etc.), tillgång på arbetskraft av olika slag och demografiska variabler såsom kön och ålder. Givet förutsättningarna undersöktes vilka slag av industriföretag som skulle kunna attraheras. Mitt uppdrag var inriktat på att förse planerarna med information och kunskaper om vilka krav som ställdes av industriföretag inom olika branscher. Informationen ansågs vara värdefull för att t.ex. avgöra vilka förutsättningar som var viktiga eller kritiska i ett bestämt planområde. Den kunde även användas för att göra ett första grovt urval av vilka typer av företag som var relevanta för en viss lokalisering.

Vidare kunde information användas som en viktig del i en prognos över lokaliseringen till ett bestämt planområde. En sådan prognos kunde emellertid endast göras med en rad förbehåll. Det viktigaste förbehållet var naturligtvis att man inte kunde förutsäga den totala volymen av ny- och omlokaliseringar i hela Sverige. En andra begränsning var att ett företag som står inför en ny- eller omlokalisering i allmänhet har flera alternativ att välja bland. En studie av befintliga lokaliseringar kan därför endast delvis ge kunskap om de avvägningar mellan olika förutsättningar som görs vid ny- och omlokaliseringar. Särskilt gäller detta eftersom befintliga företag förmodligen har anpassat sig till de existerande förutsättningarna och att deras behov har förändrats sedan etableringstillfället.

En empirisk studie av detta slag diskuterades med en grupp regionala planerare. De visade emellertid inte något större intresse eftersom användbarheten till följd av reservationerna skulle bli begränsad. Studien lades därför ned. Efter min disputation 1963 tog jag upp ämnet igen, nu med utgångspunkt i det individuella företaget. Resultaten publicerades 1964 i *Ekonomisk Tidskrift* i uppsatsen "The Locational Decision from the Point of View of the Individual Company".

EKONOMISK ANALYS OCH EKONOMISK BEDÖMNING

Som redan nämnts var min huvudsakliga arbetsuppgift att assistera Lars Nabseth i projektet Löneökningars verkningar. Lars hade en fråga som han ville undersöka empiriskt. Den baserade sig på pris- och produktionsteorins utsagor om betydelsen av prisrelationerna mellan bl.a. arbetskraft och kapital för graden av mekanisering. Frågan gällde om det skulle vara möjligt att finna empiriskt belägg för att de kraftiga löneökningarna påskyndade mekanisering och andra rationaliseringsåtgärder. Studien krävde besök hos ett stort antal svenska industriföretag verkssamma i olika branscher och i olika delar av landet. Besöken varade i allmänhet mer än en dag och omfattade studier av produktionen under sakkunnig ledning och naturligtvis intervjuer med såväl ledningen som flera andra personer med olika uppgifter i företagen.

Arbetet gav två slags erfarenheter och insikter, båda med för mig långsiktiga verkningar. De omedelbara erfarenheterna kom från besöken i företagen i kombination med våra diskussioner om betydelsen och tolkningen av empirin i förhållande till teorin. Här spelade också den mer allmänna diskussionen på institutet stor roll – mer om detta nedan. Värdet för en ung nybakad civilekonom av att på detta sätt få en inblick i den svenska industrin och några av dess problem och möjligheter kan knappast överskattas. Insikter om vikten av att kombinera konkreta empiriska studier av företag med mer teoretiska studier och överväganden både på företagsnivå och på övergripande nivåer växte fram helt naturligt under studiens gång.

De studerade företagen var med 1950-talets svenska mått mätt mellan stora till stora, men i jämförelse med dagens motsvarigheter små. Ledning och administrativ personal i produktionen bestod av ett fåtal personer och detta gällde så långt vi kunde se även den allmänna administrationen. För en civilekonom var det särskilt påtagligt hur få civilekonomer vi mötte i företagen. Även om ekonomicheferna i allmänhet var civilekonomer och en eller ett par ibland också fanns på redovisningsavdelningarna så mötte vi endast någon enstaka civilekonom på produktionsavdelningarna.

En liten kuriositet om de förändrade alkoholvanorna i det svenska arbetslivet kan avsluta denna del av redogörelsen. Det var tydligt att mer än en av våra värddar gärna såg att vi gjorde sällskap med dem och tog en snaps till lunch.

Lars Nabseth disputerade 1961 med avhandlingen *Löneökningars verkningar inom industrin*. Fakultetsopponenten Karl-Olof Faxén anförde, att själva ökningen av mekaniseringen oftast byggde på en investering och att frågor om investeringar borde behandlas med utgångspunkt i kapitalteorin och inte i pris- och produktionsteorin. Problemet med denna invändning är dock att betalningsströmmarnas storlek inte kan bestämmas inom kapitalteorin – för det krävs pris- och produktionsteorin. Det blir därför nödvändigt att kombinera teorier och modeller för att kunna behandla sammansatta problem. Min insikt från detta var att det inte existerar någon generell teori för alla de handlingar som omfattas av ett nationalekonomiskt mikroperspektiv. Än mindre existerar en sådan generell teori inom företagsekonomin. Denna omedelbara insikt pekar i sin tur framåt rakt in i nutiden.

Problemet är att frågor om val av teori (eller modell) inte kan behandlas inom teorin. Den kan inte ingå i analysen utan måste bli föremål för en bedömning utanför teorin. Så länge det inte finns någon överordnad teori måste denna bedömning i sin tur bygga på förtrogenhet både med tillgängliga teorier och med det område inom vilket de skall tillämpas. Först genom en av det förra seklets viktigaste vetenskapsteoretiska landvinningar har vi fått verktyg för att systematiskt

behandla förtrogenhet och bedömningar och särskilja dem från analysen. I en utveckling av Wittgensteins filosofi har den norske filosofen Kjell S. Johannessen (1999) definierat tre olika slags kunskap: påståendekunskap, förtroghetskunskap och färdighetskunskap.

Förtroghetskunskapen, som bl.a. är baserad på egna erfarenheter, kan inte, till skillnad från den påståendekunskap till vilken ekonomiska teorier hör, artikuleras direkt genom språket. För att användas på ett fruktbart sätt måste teorin och analysen omges, eller inbäddas i, bedömningar av relevans och rimlighet som ofta är underförstådda och outtalade. Redan problemformuleringen och urvalet av relevanta teorier baseras på en bedömning, vilken kräver en förtrogenhet med både studieområdet och teoribildningarna. Även tillämpningen av ett analytiskt resultat kräver en bedömning huruvida teorins antaganden och förenklingar är rimliga i den aktuella situationen. Frågor rörande ekonomisk analys och ekonomisk bedömning försöker jag behandla i en kommande bok.

BEHOVET AV ÖVERBLICK OCH GRÄNSÖVERSKRIDANDE KOMMUNIKATION

Forskningsmiljön och det vetenskapliga samtalet på institutet präglades under de år som jag överblickar av en grupp nationalekonomer från Uppsala, vilka rekryterats av den tidigare institutchefen Jonas Nordenson. Av dessa hade Ragnar Bentzel rollen som vetenskaplig rådgivare på institutet medan Erik Höök, som blev ansvarig för "filialen" på Sveavägen, påtog sig uppgiften som mentor för flera av oss yngre. Företagsekonomi som ämne fanns inte utanför de två handelshögskolorna förrän 1958. Att dessa nationalekonomers kunskaper och insikter om företagsekonomi i huvudsak var väl så goda som mina – och i varje fall i ett avseende helt överlägsna – var därför inte bara förvånande utan rent av smått irriterande. Jag skall här ge ett exempel på detta förhållande som inledning till en mer allmän kommentar.

Nils Västhagen, då professor i redovisning på HHS, hade skrivit om de fria avskrivningarna. Inom företagsekonomi uppfattades dessa ge väsentliga fördelar inte minst med hänsyn till den höga beskattningen. Fri avskrivning tillät ju företagen att genom högre avskrivningar än vad som var motiverat med hänsyn till värdeminskningen minska den beskattningsbara vinsten för perioden. Inte bara skattebetalningarna utan även utdelningarna kunde minskas. I kombination med fri (skattemässig) lagervärdering gav den företagets styrelser och ledning stora möjligheter att reglera den redovisade vinsten och därmed också det disponibla egna kapitalet. Ökningen av företagets disponibla kapital ansågs vara fördelaktig

både därför att det gav företaget möjligheter att investera och en stabilitet i tider av vikande efterfrågan t.ex. i samband med en konjunkturedgång. Detta resonemang är ett exempel på ett i allmänhet icke uttalat centralt antagande inom stora delar av företagsekonomi, som gäller än i dag. Man antar att företaget – egentligen bolaget – kan studeras i sin egen rätt och ofta dessutom kan antas utgöra en egen, oberoende ram för studiet.

I diskussionen på IUI ifrågasattes denna tolkning och framför allt att det skulle vara den enda, den självklara eller ens den bästa tolkningen. Det var ju långt ifrån självklart att företagets styrelse och operativa ledning hade den bästa kunskapen och överblicken över tillgängliga alternativa användningar av medlen. Företagets ägare som ju har högst legitima intressen av medlen kan mycket väl föredra att ge dem en bättre avkastning via kapitalmarknaden. Men kritiken rörde inte främst det individuella företagets agerande. Snarare riktade den sig emot den totala inlåsnings av medel i befintliga företag, och den risk för bristande dynamik i näringslivet som detta medförde.

Efter globaliseringen av finansmarknaderna och den finansiella avregleringen, har den då inom IUI diskuterade tolkningen blivit närmast självklar. Företagens redovisning förväntas spegla resultat och ställning så rättvisande som möjligt och dessutom tydligt redovisa reservationer för framtida bruk. Transparens har blivit ett viktigt begrepp. På gott och ont är det företagets ägare samt presumtiva ägare och finansärer, dvs. finansmarknaden, som anger förutsättningar och sätter gränserna för verksamheten.

Min medvetenhet om betydelsen av diskussionen på IUI under 1950-talets mitt återuppväcktes hösten 2008 vid ett seminarium på IVA. Med utgångspunkt i sin gemensamma rapport till Globaliseringsrådet diskuterade institutets nuvarande chef Magnus Henrekson tillsammans med sin företrädare Ulf Jakobsson frågor kring globalisering, företagsägande och *corporate governance*. På detta område har den gamla insikten om behovet att studera både individuella företag och olika relevanta marknader, blivit uppenbar i och med finansmarknadens tillväxt som i dag trotsar nationsgränser.

En annan sak som framkom i diskussionen på IVA var att flera av de finansiella specialisterna inte har industriell och affärsmässig kompetens. Troligen är de inte heller medvetna om att sådan kompetens behövs för att de framgångsrikt skall kunna utöva en aktiv ägarfunktion. Kommunikationen mellan finansmarknaden och företagen blir inte lättare av att industriledarna på motsvarande sätt saknar finansiell kompetens. Behovet av att få till stånd kommunikation mellan tekniker och ekonomer är en viktig bakgrund till den utbildning av ekonomiingenjörer på KTH, vilken jag byggt upp och ansvarat för. Frågor avseende möjligheter och svårigheter att förena och skapa kommunikation mellan olika kompetenser

har sedan länge varit angelägna för mig. Den förmåga att växla perspektiv och överblicka flera studienivåer som de nationalekonomiska forskarna på IUI redovisade i mitten av 1950-talet har varit en bra utgångspunkt. Forskarna behärskade tillfredsställande flera områden inom ekonomin såsom produktion, prisbildning och finansiering och detta på flera olika nivåer såsom företag, bransch och nationell nivå. Men, diskussionen på IVA-seminariet tyder på att den specialiserade expertkompetens som krävs i dag är så omfattande och djup att det behövs särskilda åtgärder för att uppnå överblick och kommunikation.

Ett första problem är ofta bristande insikt i att det existerar skillnader i kunskaper och kompetens som behöver överbryggas. Insikten försvåras eftersom man på ytan har flera likheter, t.ex. en gemensam terminologi, trots att begreppens innebörd kan skilja sig. Experter inom de finansiella institutionerna kan tillgodogöra sig information om den befintliga verksamheten genom företagets redovisning och på andra sätt. Men det är inte lika lätt att inhämta den ovan nämnda förtrogenhetskunskapen rörande företagets verksamhet. Problem uppstår därför i de kapitalförvaltande institutionerna, framför allt när det gäller nya satsningar. Riskkapitalbolagen försöker hantera dessa kompetens- och kommunikationsproblem genom att bygga upp långvariga nätverk av individer med kompetens inom olika områden. Borde inte denna typ av frågor gällande ett så övergripande problem som kommunikation vara ett intressant studieområde för forsknings- och utbildningsinstitutioner?

En avsikt med de konkreta exemplen från min tid på IUI och deras förlängning in i nutid har varit att betydelsen av tidiga erfarenheter och insikter för min utveckling skall framträda. I min nuvarande verksamhet studerar jag innehållet i ledarskap och management. Utövandet av ledarskap och management innehåller bland annat avvägningar och prioriteringar mellan olika intressen och perspektiv; i allmänhet inte bara ekonomiska. Som underlag behövs då övergripande och gränsöverskridande studier och bedömningar i vilka intressena och perspektiven sätts in i sina sammanhang.

*

För att denna redogörelse för min tid på IUI och dess betydelse för min personliga utveckling skall kännas komplett vill jag avsluta med några ord om kamratskapet och de vänner jag fick. Under den tid som jag överblickar bedrevs verksamheten på två ställen, huvudkontoret i Industriförbundets hus på Malmfortorgsgatan och en filial på Västra Trädgårdsgatan i ett nu rivet hus mellan Tändstickspalatset och Hamngatan. Med medarbetare i olika åldrar och från skilda discipliner var seminarier och andra allmänna möten viktiga för att skapa kontakter samtidigt som de personliga relationerna utvecklades djupast i gemensamma projekt och i de dagliga kontakterna i respektive lokal. Vi var tre kurskamrater

från HHS som anställdes ungefär samtidigt av vilka Lars Lantz och Åke Ortmark placerades på "huvudkontoret" och jag på Västra Trädgårdsgatan.

Lars O. Andersson var pol.mag. och började studera på Handelshögskolan 1954. Lars och jag var rumsgrannar. Mitt enda riktigt tydliga minne från den tiden är hur Lars och jag samtalade och diskuterade med varandra genom att luta oss ut ur de öppna fönstren till våra rum samtidigt som vi betraktade trafiken på Hamngatan och till och från NK.

Tiden efter flytten till Sveavägen har lämnat både fler och djupare spår. En gammal klasskamrat från realskolan, Bertil Olsson satt här och en ny, något yngre, arbetskamrat blev nu också Per-Jonas Eliceson. Till seniorerna på Sveavägen hörde förutom Erik Höök, bl.a. Odd Gulbrandsen, som var lantbruksekonom och Bengt Rundblad med en doktorsgrad i sociologi. En för samtalet mycket viktig person var Sven H. Åsbrink, som inte var anställd på IUI utan vd för Industriens Produktionsråd och hade rum i samma lokaler.

En viktig källa till insikter och kunskaper var de miniseminarier till vilka eftermiddagsfikat ofta utvecklade sig. De hölls under Erik Hööks försynta ledning och alla, även vi yngre, fick komma till tals. Sven H. Åsbrink inledde ofta med en dagsaktuell fråga i vilken han för att få i gång diskussionen gärna intog en provocerande hållning. Bengt Rundblad modererade och utvecklade samtalet alltid lika kunnigt som vänligt. Jag kan se framför mig Erik Hööks lite skeva lätt spefulla leende när han med vänliga kommentarer såg till att både relevans och omdöme fick råda.

Vännerna Lars O. Andersson och Per-Jonas Eliceson är de med vilka jag haft mest kontakt efter tiden på IUI, Lars blev universitetslektor i Lund och författare till den mest sålda läroboken i företagsekonomi. Han var en uppskattad tredjeopponent vid min disputation. Per-Jonas skapade IFL och blev rektor för HHS. Utan hjälp från både Lars och Per-Jonas hade denna korta redogörelse för min tid på IUI blivit ännu magrare.

REFERENSER

- Danielsson, Albert (1964), "The Locational Decision from the Point of View of the Individual Company". *Ekonomisk Tidskrift*, vol. 66, nr 2, 47–87.
- Andersson, Lars O. (1985), *Allmän företagsekonomi* (7:e upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Henrekson, Magnus och Ulf Jakobsson (2008), *Globaliseringen och den svenska ägarmodellen*. Underlagsrapport nr 19 till Globaliseringsrådet. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Johannessen, Kjell S. (1999), *Praxis och tyst kunnande*. Stockholm: Dialoger.
- Nabseth, Lars (1961), *Löneökningars verkningar inom industrin*. Stockholm: IUI.
- Schön, Lennart (2000), *En modern svensk ekonomisk historia*. Stockholm: SNS Förlag.

FÖRFATTARPRESANTATION

Albert Danielsson är född 1930 i New York. Sedan familjen återvänt till Sverige 1932 fick han sin huvudsakliga uppväxt i Stockholm. 1954 efter examen från HHS kom han till IUI. 1956–1957 bedrev han studier på Columbia University i New York och i Berkeley på stipendium från HHS. Från 1957 forskare och lärare på HHS där han 1963 disputerade på *On Measurement and Analysis of Standard Costs*. Efter disputationen var han docent och tf. professor på HHS.

1965 utnämndes han till professor i kostnads- och intäktsanalys på en nyinrättad professur vid Handelshögskolan i Göteborg. Som ett led i uppbyggnaden av ämnet och dess forskning bedrev han där tillsammans med Sveriges förste professor i vetenskapsteori, Håkan Törnebohm, en kollokvieserie i tio år.

1969 utnämndes han till professor i industriell ekonomi och organisation på Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm. Från slutet av 1980-talet arbetade han med uppbyggnad och genomförande av en industriell ekonomilinje vid KTH.

Av hans publicerade arbeten kan nämnas boken *Företagsekonomi – en översikt* (1975), småskriften *Beslut fattas. Ett alternativ till beslutsteorin illustrerat med ett exempel* (1979, med Anders Malmberg), uppsatserna ”Ledarskapets villkor” (1986), ”On Accounting and Management Information” (1989), ”Ledarskap över och i Banverket” (2002) samt ”A Note on Decision and Other Models of Behavior in Business” (under tryckning).

EN BRANSCHSUCCÉS FÖDSLOVÅNDOR

BRANKO SALAJ

Mitt gästspel vid IUI, 1965–67, inföll under slutet av Ragnar ”Naja” Bentzels chefsperiod och Lars Nabseths debut som institutets chef och utmynnade i en bok om bostadsproduktionens prisutveckling 1950–65. I flera avseenden var jag en något udda figur i institutets forskargång – med utländsk bakgrund, den akademiska ”karriären” bakom mig och vägen redan utstakad inom arbetsgivarfären.

Min akademiska bakgrund var brokig: Ett års studier i engelska och etnologi i födelsestaden Zagreb i Kroatien (dåvarande Jugoslavien). Efter avhoppet till Sverige: två år franska, juridik och nationalekonomi i Strasbourg, fil.kand. med en trea i nationalekonomi vid Stockholms högskola (med Erik Lundberg och Ingvar Svennilson som mina viktigaste lärare) och en M.A. i nationalekonomi vid Johns Hopkins i Baltimore (där jag bl.a. för den dåvarande finansteoretiske gurun Richard Musgrave – i enlighet med den svenska uppläggnings – omformulerade grunddragen i den amerikanska federala budgeten i en drift- och en kapitaldel).

Utbildningen var alltså god och av skiftande karaktär och gav tillsammans med utredningsarbetet under studietiden (med bl.a. (s)-ideologen Gösta Rehn och SAF-tänkaren Karl-Olof Faxén) en ganska hyfsad grund att stå på. Jag var emellertid tämligen svag i matte och mycket mer intresserad av vad som dolde sig bakom *ceteris paribus* än av det som antagandet skulle hjälpa till att belysa – inget doktorsämne med andra ord.

Men jag var bra på att bearbeta och tyda statistik och hade en stark ambition att empiriskt förankra det jag höll på med. Däremot var jag tämligen likgiltig inför alltför lidelsefulla näringspolitiska doktriner. Om man som ung inom loppet av tio år utsätts för, i tur och ordning, kommunism, svenskt välfärdstänkande, fransk merkantilism och amerikansk marknadsdyrkan, kan man lätt få distans till doktrinerna och mest bli road av att söka verkligheten bakom dem.

Attityden kunde passera inom arbetsgiveriet, sysselsatt som man där var med

att i praktisk Saltsjöbadsanda värna om freden på den svenska arbetsmarknaden. Den hade platsat sämre i en mer doktrinärt laddad föreställningsvärld inom branschorganisationerna. Under IUI-tiden fick jag erfara inte bara skillnader mellan näringslivets två grupperingar utan också hur de indirekt påverkade forskningens villkor.

Tanken på en studie av byggnadspriser hade väckts i IUI-styrelsen av Sven Dahlberg, ordförande och tidigare vd i byggföretaget SIAB och ordförande i SAF:s näst största förbund, Svenska byggnadsindustriförbundet (kortare Byggförbundet). Organisationen skulle stå för fiolerna medan institutet skulle sörja för att det hela blev vetenskapligt stringent och empiriskt oantastligt. Det var viktiga krav i en näringspolitiskt infekterad fråga.

Byggproduktionen utpekades nämligen ofta som en stor hemmamarknadssektor där avsaknaden av effektiv utlandskonkurrens medförde låg produktivitet och relativt kraftiga prishöjningar. Uppfattningen om det dyra byggandet tycktes dessutom bli bekräftad och förstärkt genom att det svenska byggnadskostnadsindexet i regel ökade mer än t.ex. konsumentpriserna.

Inom byggbranschen tyckte många att verkligheten var en annan och att den inhemska konkurrensen ofta kunde leda till väl så stora produktivitetsvinster. Det hela stannade emellertid vid spridda påståenden som omvärlden tog med en axelryckning.

Byggbranschen var nämligen själv delad i sin inställning till problematiken. Flertalet entreprenadavtal var knutna till utvecklingen av just byggnadskostnadsindex, som vägde samman prisförändringarna för produktionsfaktorer utan någon korrigerande för produktivitet eller vinst. Här fanns alltså en viss möjlighet för entreprenören att överkompensera sig och från detta ville särskilt de högproduktiva företagen ogärna avstå. Helst skulle saken förtigas. I stort sett kom denna åsikt att företrädas av branschorganisationen Svenska byggnadsentreprenörförbundet som huvudsakligen omfattade de större bolagen. Under långa tider var dess ordförande den soignerade gamle bronsolympiern i höjdhopps Bo Ekelund (styrelseordförande för Armerad Betong, tillika *grand old man* i Sveriges olympiska kommitté), men det ideologiska sköttes huvudsakligen av vd:n, den engagerade högerriksdagsmannen Sten Källenius.

Problemet såg väsentligt annorlunda ut inom arbetsgivarlägret, upptaget som det var av efterkrigstidens stora fördelningsspel inom ramen för kollektiva avtalsförhandlingar. Att bli sedd som en skyddad bransch med låg produktivitet medförde oönskade näringspolitiska konsekvenser. Inom Byggförbundet, där praktiskt taget alla byggföretag var med, ville man därför kartlägga om de effektivitetsförbättringar som kunde iakttas i enskilda företag dämpade prishöjningarna på nybyggen på den svenska bostadsmarknaden. Denna organisations

vd var Gunnar Olofgörs, partipolitiskt obunden men med en lätt socialliberal framtoning och med ofta något ansträngda relationer till Källenius.

Med Byggförbundets ordförande sittande i IUI:s styrelse vann organisationen den första rondan i branschträtan om en i grunden viktig samhällsekonomisk fråga. När IUI väl tagit beslut om utredningen blev det dags för en liten rond 2. De två byggorganisationerna hade under tiden samsats om en salomonisk lösning: jag skulle utreda i godan ro och få experthjälp av en av Entreprenörföreningen tillsatt grupp med tre duktiga tekniker, vd:ar i stora företag. När jag efter kanske ett drygt halvårs utredande kunde skönja vartåt det hela bar hän samlade jag dem och bad om tolkningar av vad jag då hunnit få fram. Någon längre diskussion blev det emellertid inte – herrarna gav mig i stället det bestämda rådet att snarast möjligt avveckla uppdraget. Följden blev att gruppen sammankallades igen först efter två år för att ta sig en titt på slutmanuset.

Men tillbaka till IUI 1966. I och med att de motsträviga ”branschöverrockarna” mer eller mindre försvann ur bilden var problemen med utredningen dock långt ifrån överståndna. Några internationella förebilder fanns inte. Arbetet med SCB:s byggnadsprisindex, som så småningom inspirerades av IUI-resultaten, hade pågått i åtta år innan de första siffrorna publicerades 1975. Då var man tidsmässigt ändå väl framme, jämsides med USA och långt före t.ex. Nederländerna, Tyskland och Australien.

Det är nämligen inte lätt att följa priser på ett område som består av mer eller mindre unika produkter, framställda i regioner med olika prisnivåer och utvecklingstendenser. I Sverige handlade det dessutom om en marknad med tung statlig inblandning i pris- och hyressättningen. Redan efter de första samtalen med Naja Bentzel förstod jag att särskilt det sistnämnda skulle bli ett större problem än väntat. Vi var för övrigt ”gamla” bekanta som hade träffats under synnerligen angenäma former. Några år tidigare ledde jag en stor tvåveckors samhällsvetarresa till europeiska samarbetsorgan, där Naja, snart IUI-chef, i sista stund ersatte en av institutets tidigare chefer Ingvar Svennilson, som hade fått förhinder.

Under huvuddelen av min tid vid IUI leddes det dock av Lasse Nabseth, som jag upplevde som en energisk och resultatnriktad utredningsledare. Efter några år på hög befattning i Industriförbundet var han också synnerligen väl orienterad i vad som rörde sig i organisations-Sverige. Han, och under en period även Lars Wohlin, tog på sig det för dem säkert otacksamma arbetet att granska mina utrednings-PM. Mycket av materialet måste i grunden ha känts främmande för dem och den krävde dessutom omtolkningar för att passa i den klassiska pris-teorins begreppsapparat.

Problem tillstötte redan på det rent terminologiska planet. Det empiriska underlaget var Bostadsstyrelsens s.k. belåningsstatistik och myndigheten utgick från

byggherrens perspektiv; de priser, som byggherrarna skulle betala för att få nybyggen uppförda, uppfattades som kostnader.

Den verklighet jag skulle mäta var byggföretagens – det som i byggherren/beställarens kalkyl uppträdde som en kostnad var för byggföretaget det pris som det skulle få som *en marknadsbestämd motprestation* för att det levererade byggnaden. Det som i Sverige komplicerade saken var att priset påverkades, för att inte säga dikterades, av de schablonvärden som Bostadsstyrelsen använde vid godkännandet av byggherrens kostnader.

Ibland, särskilt i början, tyckte jag mig nästan förnimma hos Nabseth och Wohlin en sorts fysisk olust över att behöva offra tid att putsa på och försöka hitta någon mening i priser som tillkommit på den största återstående statsreglerade bristmarknaden, ett teorifattigt landskap belamrat med allsköns tekniska detaljer men utan stöd i marknadens A och O: konsumentens suveräna beslut och fri prisbildning.

Som ekonom förstod jag mycket väl dessa synpunkter men tyckte att man måste leva med den värld som man fått sig tilldelad; landskapet fanns ju där även om kartan inte riktigt ville veta av det. Till sist kunde vi enas om att vårt material inte sade något om konsumentens nytta men att det innehöll hyfsade mått på vad han fick betala. Detta var ett stort genombrott. Det fanns emellertid ett aber med i spelet – varenda fråga, stor eller liten, som kunde inverka på uppgifternas konsistens, skulle utredas *to the bitter end* och utfallet skulle bli avgörande för publiceringsbeslutet.

Dess bättre var Byggförbundets finansiella ställning god och jag hade inga svårigheter att få täckning för de ibland omfattande kompletteringsprojekt som erfordrades.¹ För flera av dem förstod man visserligen på förhand att de endast kunde ha en marginell, om någon, påverkan på slutresultatet – men allt som kunde göras gjordes! Jag tyckte att skillnaden var stor mot tillvägagångssättet i många andra utredningar där makromodeller laborerade med långt mer osäkra aggregat. Men sanningen skulle ha sitt pris. Det blev en lång och dyr utredning.

Märkligt nog för ett forskningsinstitut av IUI:s typ var man mån om att låta rapporten ha en så teknisk karaktär som möjligt och det var sannolikt också anledningen att kalkylerna skulle vara så vattentäta som möjligt. Mina försök att hänvisa till det ansenliga näringspolitiska intresset av resultaten – annars ett ganska vanligt inslag i förorden till institutets rapporter – brukade avvisas av Nabseth

¹ Byggförbundets goda ekonomi hade för övrigt en intressant förklaring: På 1930-talet var det vanligt med byggkonkurser som gjorde att många byggarbetare blev utan intjänad semesterersättning. Byggförbundet avtalade då med facket att byggföretagen skulle betala ersättningen till förbundet som i sin tur skulle garantera utbetalningen vid bestämd tidpunkt. Inbetalningarna till förbundet inföll vanligen vid en tidpunkt då bankernas likviditet var säsongsmässigt ansträngd och förbundet kunde påräkna en god ränta under de få månader då det förvaltade ersättningen. Räntorna fonderades och växte så småningom även av egen kraft.

som en onödig belastning eller inbjudan till kontroverser. Jag kommer ihåg att jag då undrade, om det var ett utslag av osäkerheten om den behandlade sektorn eller av rädslan att institutet på något sätt höll på att bli manipulerat av utredningens förslagsgivare och finansiär. Eller var det möjligen ett uttryck för oviljan att låta institutet stå för uttolkningen av resultat som gick litet på tvären och slaktade en och annan helig ko i produktivetsdebatten?

Hur det än var med den saken upplevde jag att jag hade fått en väl hårdspänd munkavle och när utredningen till slut nådde fram till publiceringen kände jag en stor lättnad. Ännu mer lättad, men av ett annat skäl, blev jag när det sedan visade sig att omdömena om rapporten inom branschen och i statistikerkretsen blev mycket positiva och att grundstenen hade lagts för vad som skulle bli, i Statistiska centralbyråns regi, världens första byggnadsprisindex. I efterhand hade jag anledning att känna stor tacksamhet för den hårda granskning som det empiriska materialet och analysen hade blivit utsatta för inom institutet.

En del minnen dröjer sig kvar från utredningens slutskede, närmare bestämt från det styrelsemöte vid vilket unga forskare skulle orientera sig om de rapporter som var nära publicering. Sådant förekom en gång om året och det för mig aktuella mötet hölls 1966 i Saabs styrelserum i Linköping. Allt gick mycket städat till och efter mötet följde lunchen. Vi yngre höll oss försynt i en egen grupp men vid kaffet anslöt sig Marcus Wallenberg som helt på eget initiativ utförligt började berätta om Kreugerkraschen. Vi skulle övertygas om Enskilda Bankens, i hans tycke, föredömliga agerande i sammanhanget. Det mest minnesvärda blev den långa pläderingens slutkläm: ”Så lyckades vi rädda åt Sverige viktiga delar av svensk industri inför de judiska Wall Street-bankirernas anstormning.”

Efter lunchen inbjöds vi att besöka Saabs underjordiska flygplanstillverkning och se en av de första svenska industriella robotarna i full verksamhet. Dagen därpå befann vi oss i en av den svenska industrins dåvarande stoltheter, Facit i Åtvidaberg, där den alltid lika optimistiske vd:n och stjärnförsäljaren Gunnar Ericsson kunde meddela att den framträngande elektroniken visserligen hade stört marknadsföringen av de elektriska räknesnurrorna, men att de senaste signalerna från Asien och Afrika tydde på en stor marknad i vardande för dessa. Inom fyra-fem år var bolaget konkursmässigt. Framtidens ljus och dödens skugga på några mils avstånd ...

*

Vad fick jag ut av arbetet vid IUI? Karriärmässigt var det kanske inte så mycket även om en IUI-rapport var en värdefull fjäder i hatten. Jag hade redan dessförinnan fått arbetsuppgifter inom byggbranschens arbetsgivarorganisation som kändes meningsfulla. I mycket av det arbete (främst i produktivets- och strukturfrågor inom byggandet), som jag satte i gång där hade jag dock stor nytta av den

disciplin i ord och tanke som följde med arbetet vid institutet. Sannolikt upplevdes jag av medarbetarna som en lika ifrågasättande och petnoga mentor som exempelvis Lasse Nabseth var i mina ögon.

Frågor om forskningens villkor dröjde sig dock kvar länge. En seriös institution värnar om sin frihet och det gjorde IUI med besked både inom och utanför huset. Men hur stor var egentligen denna frihet, i fråga om såväl pengar som forskningsmetod?

Min utredning, som rörde en samhällsekonomiskt viktig fråga, genomfördes först sedan jag lyckats forcera den genom ett kraftfält av motsatta branschintressen och den överlevde i praktiken tack vare initiativtagarens goda finanser och i någon mån min egen tjurskallighet.

Med forskningens metodförutsättningar hade jag på sätt och vis större problem. Det kändes som att omständigheten att studien gällde en sektor med betydande reglering av efterfrågan influerade synen på det empiriska materialet och dess uttolkningar. I och med att problemet inte kunde formuleras i klassiska pristeoretiska termer lämnades den samhällsekonomiska problematiken i stort sett åt sidan. I stället jagades möjliga felkällor med en nit som jag inte upplevt maken till vare sig före eller efter. Själv verkade jag då i olika sammanhang för marknads-tänkande inom bostadssektorn och hade en självklar sympati för recensenternas värderingar. Men jag tyckte att det var en smula aningslöst av dem att inte inse hur tomhänta de blivit när de inte hade den vedertagna metoden att tillgå.

Nåväl, dessa bryderier upphörde efter en tid. Till bilden hörde att jag även hade andra intressen och ett av dem skulle med tiden ta allt mer plats i mitt liv och leda mig in i helt andra banor. Jag var redan engagerad i en rörelse som arbetade för demokrati i mitt första hemland Kroatien och just i början under IUI-tiden lärde jag känna Franjo Tudjman, den man som 25 år senare skulle bli det nya landets första president.

Även på denna väg uppstod dock en viss IUI-synergi och snudd på diplomatiska förvecklingar. När den jugoslaviske presidenten Tito skulle besöka Stockholm på våren 1976 hörde nämligen den gamle IUI-aren och bekanten Göran Albinsson Bruhner, då redaktör för SvD:s debattsida, av sig och undrade hur jag upplevde en just publicerad och smått panegyrisk skildring av statsmannen. Den höll jag inte alls med om och Göran gav mig utrymme att utveckla motargumenten på hans debattsida. Det blev ett herrans liv. Jugoslaverna hotade med att inställa besöket och när de sedan kom demonstrerade de sin aversion genom att lämna sina fruar hemma.

På 1990-talet fick jag så uppleva kriget i Kroatien på nära håll. Bryderierna från IUI-tiden framstod då i en helt annan dager: Tänk vad det käbblades åt alla håll och ändå förblev vi vänner!

REFERENSER

Salaj, Branko (1968), *Bostadsproduktionens prisutveckling*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: JOHN BERGÖ

Branko Salaj är född i Zagreb, Kroatien 1932. Han studerade engelska och etnologi i Zagreb 1950–51 och franska, juridik och nationalekonomi i Strasbourg 1952–54. Han tog fil.kand. vid Stockholms Högskola 1960 och en MA-examen vid Johns Hopkins i Baltimore (1961–63). År 1959 var han ordförande i Samhällsvetenskapliga föreningen vid Stockholms Högskola.

Under studietiden arbetade han i olika statliga utredningar och på Svenska Arbetsgivareföreningen. Mellan 1958 och 1973 var han anställd vid Svenska byggnadsindustriförbundet, med tjänstledigheter för USA-studier och arbete vid IUI (1965–67). Under 1967–73 var han direktör och chef för utredningsavdelningen där. Mellan 1973 och 1987 var han managementkonsult och rådgivare till Statens råd för byggnadsforskning. 1988–91 ledde han revisionskedjan BDO revision.

Han var rådgivare till Kroatiens president 1991 och informationsminister 1991–92, kroatisk ambassadör i Paris 1992–95 och Haag 1995–97, samt vd i kroatiska nyhetsbyrån Hina 1997–99.

Salaj har förutom IUI-boken skrivit bl.a. *USA bygger: insyn i amerikanska byggföretag* (projektledning och strukturkapitel; Byggförbundet, 1970), *Små bygger på* (Byggförbundet, 1972), *Produktiviteten inom byggnadsindustrin* (SAF, 1975), *Uppluckrat kostnadsansvar – byggpriser och byggkostnader i 1970-talets bostadsproduktion* (Byggforskningsrådet BFR, 1982), *Byggpriser i 80-talets bostadsproduktion* (BFR, 1990) samt medverkat under 1970- och 80-talen som skrivande projektledare i flera forskningsprogram om byggekonomi och byggprocess inom BFR.

KAPITEL 23

IUI – ÅTERBLICKAR FRÅN FRAMTIDEN

JOHN SKÅR

VÄGEN TILL IUI

Hur mycket av den verksamhet som en person är engagerad i under en viss period beror på eget val, slumpen, eller genom att andra styr val och handlingar? Vilken betydelse har idéer för händelseförloppen och hur uppstår idéer? Det är frågor som filosofer, historiker, evolutionsforskare och författare har brottats med under lång tid. För egen del brukar jag inte fundera mycket över detta. När jag tillfrågades om jag ville bidra till denna jubileumsskrift, började jag fundera över hur det kom sig att jag började på IUI. Vilka lärdomar gav IUI-tiden och vad kan den ha betytt i olika sammanhang senare? Utgångspunkten för min berättelse är alltså åren 1964–1970, den tid då jag arbetade vid IUI.

HÄR BÖRjade DET – EN NORGEHISTORIA

En student vid Norges Handelshøyskole (NHH) fick år 1959 en IUI-produkt i händerna, nämligen *Den privata konsumtionen i Sverige 1931–1965* (Bentzel 1957). Han bläddrade i boken och fann analyserna intressanta. Något liknande hade inte producerats vare sig i Norge eller Sverige tidigare. Studenten visade boken för Preben Munthe som då var docent och senare professor vid Universitetet i Oslo, och frågade om det gick att få tenta på boken som s.k. specialpensum i tillämpad nationalekonomi. Jo, det accepterades och studenten blev godkänd och klar som civilekonom. Första året som ekonom åkte han tillsammans med lektor Arne Fostvedt runt i Norge och intervjuade 20 företagsledare om företagens investeringar. Ekonomen skrev utförligt om fallen, 400 sidor. Lektorn skulle använda materialet för en bok som sedan aldrig blev skriven. Ekonomen lärde sig mycket om investeringar men blev besviken över att hela arbetet hamnade i en låda som sedan inte öppnades.

Händelsen beskriver litet av inställningen till forskning i Norge på den tiden. Forskning var inte viktig och få professorer hade – som traditionen påbjöd i Sverige – en doktorstitel. Det fanns ingen forskarutbildning, vilket vår ekonom efterlyste. En professor, Dag Coward, doktor och sedermera rektor, hade en licentiatgrad från Göteborg. Han berättade om det svenska systemet för ekonomen som blev nyfiken. Men Dag Coward lade till att ”det svenske systemet er bra, men meget vanskelig å trenge inn i for utlenninger og alle de beste stillingene beholder svenskerne for seg selv”.

Året efter fick vår ekonom ett resestipendium som en svensk affärsman, Thure Mårtensson, hade skänkt till Norges Handelshøyskole. Resplan gjordes upp med professor Olav Harald Jensen (senare rektor vid NHH) med syfte att studera och rapportera om licentiatstudiet vid Handelshögskolan i Stockholm. Licentiatstudiet fanns inte i Norge. På Handelshögskolan i Stockholm blev civilekonomen väl mottagen. Professor Paulsson Frenckner som han senare blev kollega med på Stockholms universitet, hade gjort upp ett ambitiöst program. Ett långt möte med professor Gerhard Törnqvist, distributionsforskningens *grand old man*, var mycket givande. Ekonomen återvände till NHH med goda intryck. I rapporten föreslogs ett utbildningsprogram för licentiatgrad. Doktorsgrad fanns redan och professor Ole Myrvoll var den förste som dispute- rade i nationalekonomi, 20 år efter handelshögskolans start. Efter bearbetning i olika organ gick förslaget igenom och fastställdes i en ”kgl. resolusjon” år 1962 till regeringen som avgav proposition till Stortinget. En särskild lag antogs om licentiatgraden och civilekonomen blev först i Norge med just den graden. Ett års studier vid University of California, Berkeley, med Kong Olav V:s Amerikastipendium och som Fulbright fellow, gav den forskarutbildning som behövdes och som inte existerade i Norge. I Berkeley tenderade stipendiaten i mikroteori för professor Roland Artle och i makroteori för professor Andreas Papandreou.

TILL IUI

I augusti år 1964 lämnade jag in min licentiatavhandling till bedömning vid NHH och väntade på resultatet. Jag befann mig i Stockholm och fick idén att besöka IUI. Där blev jag mottagen av Göran Albinsson (Bruhner tillkom senare). Göran berättade om IUI. Jag talade om att jag läst konsumtionsboken och att Preben Munthe hade tenderat mig på den. Göran tyckte mycket om att höra detta och samtalet kom in på vad mina framtidsplaner gick ut på. Jag hade fått en tjänst som forskningsledare vid NHH men tyckte att Stockholm verkade spännande. Samtalet slutade med att jag ombads återkomma med licentiatavhandlingen. Så skedde och då var Lars Nabseth, tillförordnad chef, också med. Samtalet blev

livligt med båda dessa herrar. Mitt kompetensområde var distributionsekonomi, visserligen med systemteori i botten och inte strukturekonomi à la professor Folke Kristensson. Ämnet var inte alls okänt på IUI. Det visade sig att IUI hade producerat en bok om svenskt distributionsväsende med Roland Artle som huvudförfattare och i vilken Lars Nabseth medverkat (Artle 1952). Frågan kom upp om jag skulle kunna bidra till en aktualisering av den gamla boken. Jag skissade några idéer om det och blev engagerad för att göra en undersökning av möjligheterna att genomföra en ny utredning. Data från den planerade företagsräkningen för handeln skulle kunna användas. Samma höst försvarade jag i Bergen min avhandling inför en avhandlingskommitté som bestod av professorerna Olav Harald Jensen, Leif Holbaek-Hansen, och Preben Munthe. Med licentiatgraden följde ett erbjudande om anställning på IUI där min uppgift skulle vara att genomföra den nya utredningen.

Jag frågade Preben Munthe till råds om erbjudandet från IUI. Han funderade och sa sedan: ”Vi skall alle bli amerikanere, men först skall vi bli svensker.” Detta, tror jag, uttrycker något som många norrmän kände på den tiden. Sverige hade industri och stora världskända företag. Norge hade sjöfart med fartyg huvudsakligen byggda i Sverige. Exploateringen av olja och gas var ett klart underskattat område. Sverige hade en industriell miljö och hade begreppet *technology and knowledge transfer* existerat på den tiden så hade man använt det flitigt i ledande kretsar i båda länderna men med helt olika innebörd. Inte oviktigt var att Sverige hade en tung tradition med omfattande och djuplodande offentliga utredningar som betytt mycket för forskningen.

SVERIGE PÅ MIN IUI-TID

Jag tror att det under de första decennierna efter kriget byggdes upp en optimistisk nationell hållning. Horisonten var lång och möjliga kommande varvs- och energikriser fanns inte i medvetandet. Strängs budget växte med 70 procent under perioden. Mervärdesskatt infördes liksom högertrafik och färg-tv. Essingeleden blev klar och Kaknästornet likaså. I Kalmar byggdes 117 000-tonnare. Nya uppfinningar, t.ex. konstgjord njure och strålkniv, presenterades. Ny forskarutbildning och fasta studiegångar infördes. Lönerna ökade med upptill 9 procent per år vilket kanske gjorde att de stora skatteökningarna inte märktes. Priserna steg också vilket medförde användningen av begreppet ”normal penningvärdeförsämring”. Volvos aktier steg med 152 procent år 1968. Exporten blommade, mycket tack vare EFTA. Brist på bostäder och höga matpriser var dock problemområden. Självförsörjningsgraden – ett begrepp med stor tyngd – sänktes från 95 till 80 procent. Det var tämligen generösa tider och de flesta var på gott humör. Det

kalla kriget, kärnvapen i Kina, Vietnam, och tävlandet i rymden märktes inte så mycket, varken i samhället eller på IUI.

Sammantaget var 1960-talet en rätt behaglig period med stigande välstånd, trots bostadsköer och annat, men det är naturligtvis en fråga genom vems ögon betraktandet sker. En ung forskare av i dag som gjorde en tidsresa till 1960-talet skulle bli överraskad över ett långsamt tempo i nästan alla sammanhang, inget internet, ingen diskussion om globalisering och miljöfrågor, söndagsstängt i affärerna, och forskarnas futila sökande efter lagbundenhet i alla social-strukturella sammanhang osv. I tennistermer så spelade ingen på volley, vilket alla kan nu för tiden.

IUI INIFRÅN

IUI var på sextioalet och senare ett helt unikt forskningsställe. Internationellt tror jag att man får gå till NBER i USA för att finna en jämförbar institution. Båda hade tillkommit för att presentera ”fakta” i frågor som hade stor politisk betydelse (Henriksson 1990; Johnson 2007). På båda ställena rådde det neo-klasiska paradigmet inom nationalekonomin, men inte dogmatiskt. IUI:s nära koppling till främst näringslivet och samhällsfrågor av betydelse för industrin gjorde tillämpningen av nationalekonomin pragmatisk. Till detta bidrog naturligtvis IUI:s autonoma karaktär och, som Lars Nabseth skriver i ett annat kapitel i denna bok, behovet att värna IUI:s integritet. Folk skulle kunna lita på kvaliteten i det som kom från IUI. I miljön rymdes därför lite av andra vetenskapsområden också: sociologi, kulturgeografi, företagsekonomi och av naturliga skäl statistik med modellutveckling och ekonometri.

Med tanke på den skattehöjningskarusell som Sträng startat, fanns givetvis i miljön också professor Leif Mutén. Jag upplevde IUI som en öppen och generös miljö som det var lätt att trivas i (se Industriens Utredningsinstitut 1969).

Forskningen på IUI hade inriktning mot breda sektorer som bostäder, skog, jordbruk, konsumtion, och textil. Till denna grupp hänfördes sektorn handel som skulle utredas av mig. Med ökad branschblandning och vertikal integration var det inte lika lätt att karakterisera forskningen i traditionella sektorstermer. När det inte direkt handlar om makrostudier eller mikrostudier (på agentnivå) så finns benämningen meso för denna mellannivå. Den som skall studera händelser och utveckling på mesonivån arbetar med andra antaganden och verktyg än den som forskar på de andra nivåerna. Häri fanns det forskningsdilemma som kom att uppta mycket av min tid på IUI. Då var inställningen och traditionen att i detalj och på basis av stora datamängder och med hjälp av regressionsmodeller estimerade effekter på t.ex. produktivitet och produktionstillväxt. Om jag skulle ha

bedrivit forskning om handel år 2009, så hade jag sannolikt valt att använda mig av agentbaserad modellering och simulering för att belysa andra frågeställningar. Forskningsuppgiften skulle ha fått mycket större inriktning på att visa och förklara möjliga sammanhang. En undersökning av handeln i dag skulle använda andra begrepp: systemtermer, marknadsandelar, ägande, fastighetsföretag, köpcentra, konkurrensprofil, innovationer, kontantflöden, börsvärden.

På 1960-talet var det inte så stor strukturomvandling inom handeln. Butiker låg där de legat länge. Konsumentkooperation hade börjat etablera nya butiker och det påstods att kooperationen hade fördelar av sin närhet till den politiska makten. ICA hade ännu inte riktigt kommit i gång. Det stora nya inslaget i handeln var införandet av självbetjäning som teknik. Det gjordes jämförelser med utvecklingen i USA. Det blev klart för många att handeln stod inför stora förändringar. Samtidigt fanns det väldigt lite kunskap om området. Frågan var på vilket sätt skulle handeln kunna belysas? Vilket eller vilka perspektiv borde forskningen välja? På den tiden var produktivetsfrågorna i ropet och det arbetades med dessa inom flera utredningar på IUI. Man kan faktiskt säga att produktivetsperspektivet var det dominerande paradigmet på IUI och hade varit så ett bra tag. Perspektivet *industrial organization* med Joe Bain som andlig fader och upphovsman, slog igenom först senare. Produktivetsperspektivet var betydelsefullt, t.ex. för att belysa konkurrensförhållanden till utlandet och mellan sektorer. Uppfattningen var att sektorer med låg produktivitet borde stimuleras med ny teknik vilket skulle frigöra arbetskraft till andra sektorer. Man misstänkte att det inom sektorn handel fanns gott om lågproduktiva ”produktionsanläggningar” (= försäljningsställen) för att använda rådande terminologi. I litteraturen och bland ekonomer som hade varit i USA, talades det mycket om ”produktivetsgapet”, dvs. att arbetsproduktiviteten var mycket lägre inom service och handel än inom tillverkningsindustrin.

IN I ETT ANNORLUNDA PARADIGM

Att utreda sektorn handel med den kunskap och metodik som då kännetecknade forskningen om handel och distribution, kändes inte givande varken för uppgiften eller mig som forskare. Min favoritplattform var systemteori, vilket inte ingick i IUI-forskarnas referensramar. På IUI fick vi alla ta del av varandras forskning bl.a. i löpande seminarier och det mesta handlade om nationalekonomi. Jag insåg efter ett tag att den ansatsen jag anställts för att arbeta med, inte skulle duga för att belysa produktivetsfrågorna. Hur skulle då handelns produktion kunna stoppas in i en modell och vad slags modell? Ja, vad skulle räknas som produktion inom handeln över huvud taget? Att producera tegelsten anses av ekonomer vara

enkelt och själva produktionen kan mätas i antal tegelstenar per tidsenhet. Min idé blev att använda samma tankesätt för handel. Ett handelsföretag kombinerar kapital, arbete och insatsvaror på ett sätt som lockar kunder att lägga varor i kundvagnen och betala vid utgången. Det genomförs transaktioner så varför inte räkna transaktioner som produkt? Ett sådant synsätt mötte ingen stor förståelse i början och detta var innan transaktionskostnadsteorin med Oliver Williamson (och Ronald Coase som Williamson utgick ifrån) fick spridning på 1970-talet. Jag möttes av frågan: Det går väl inte för sig att okritiskt tillämpa beprövade metoder på något så löst sammanhängande som handel? Nej, naturligtvis inte. Man kan inte bortse från att konsumenternas beteende gör sig gällande direkt in i handelns produktionsfunktion. De blivande transaktionerna kan svårligen läggas i lager, tänkte vi då. I dag är det annorlunda.

Mycket tack vare förseningar från Statistiska centralbyrån blev det gott om tid för läsning av facklitteratur om transaktioner och produktivitet. Det visade sig finnas fruktbara synsätt i litteraturen och särskild stor nytta hade jag av ett nytänkande kring efterfrågeteori från Kelvin Lancaster (1966). Kenneth Bouldings skrifter betydde också mycket. I allt detta sökande hade jag naturligtvis problem med min bakgrund i företagsekonomi. En företagsekonom – i varje fall på den tiden – var ofta detaljfixerad: Det gällde att ta med all världens faktorer och föremål för att beskriva t.ex. kostnadsfördelning. Ett bra exempel från den tiden är Curt Kihlstedts doktorsavhandling från HHS (Kihlstedt 1961). Han beskrev sortimentsfrågor på djupet. Vad jag upplevde bland nationalekonomerna på IUI och nationalekonomer över huvud taget, var det motsatta, nämligen förenkling. Det fanns inga betänkligheter alls att formulera en produktionsfunktion som Q beroende av faktorn arbete, L , och kapital, K , en teknikfaktor och med ett litet antagande om att övriga variabler verkade med $= 0$ (noll) i genomsnitt och en given varians.

Jag beundrade denna förenklingsförmåga men hade svårt med den ekonomiska teorins psykologiska antaganden om beteende, perfekt konkurrens, rationalitet, vinstmaximering osv. Hade det inte varit för många fina samtal med Yngve Åberg som samtidigt arbetade med ett projekt om produktion och produktivitet, så hade jag kanske inte kommit ända fram (Åberg 1969). I bakgrunden fanns en trygg person i IUI:s chef, Ragnar Bentzel, Naja. Följande episod kan belysa hans förmåga till insikt. Jag presenterade mina idéer på det sedvanliga seminariet och fick mängder av synpunkter och ändringsförslag. En månad senare hade jag ändrat min PM och inkluderat det jag kunde från diskussionen och presenterade manuset på ett nytt seminarium. Efter det seminariet gick jag till Naja och sa, att nu föreslog man ju det jag hade med förra gången och hur skall jag göra? Då sa Naja: ”Det visar hur dum du är. Du måste lita på dig själv”. Varken förr eller senare har jag lärt så mycket av så lite.

Jag blev ivrigt påhejad i min forskning av min formelle handledare, professor Sune Carlsson, som hade börjat bygga upp en företagsekonomisk institution i Uppsala. Carlsson hade själv doktorerat i Chicago på en avhandling om produktionsteori och – enligt mina sagesmän vid Universitetet i Oslo – hämtat mycket inspiration från sin läromästare Ragnar Frisch i Oslo. En sliten bok från den tiden har jag bevarat, nämligen *Estimation and Identification of Cobb-Douglas Production Functions* av Marc Nerlove (1965). Nu i efterhand är det inte lätt att förstå hur jag kunde komma på idén att stoppa in hela handeln i en Cobb-Douglas-produktionsfunktion. För den som inte är bekant med denna funktion – och det är få nu för tiden – så går det hela ut på att skapa en relation, helst estimerbar, mellan input och output i produktionen. Knut Wicksell var först med idén och den testades år 1928 av Charles Cobb och Paul Douglas. Ragnar Frisch skall enligt en trovärdig källa ha sagt: ”Hvis du absolutt må bruke Cobb-Douglas-funksjonen, så gjør det ordentlig”.

Hur som helst så växte det fram ett projekt helt i neoklassisk anda med massor av skattningar av produktiviteter, elasticiteter och koefficienter av alla möjliga slag. Genom att grunddata från två företagsräkningar för handeln kunde kodalas om (för hand) efter teknik och geografiska områden blev det möjligt att även skatta tillväxt och undersöka skalfördelar för marknadsområden (91 s.k. A-regioner). Det blev en doktorsavhandling till slut (Skår 1971). Disputationen i Uppsala 1971 blev lite fördröjd av min nya anställning på Stockholms universitet och av Sune Carlsson som fick för sig att jag måste ha en licentiatgrad också från Uppsala.

INTRYCK FRÅN IUI MED FÖRDRÖJD VERKAN

Ett inslag under IUI-tiden sådde frön till idéer som växte fram långt senare. De ständiga diskussionerna om perfekt konkurrens – ”atomistiska marknader” – fick mig att fundera på hur aktörerna på sådana marknader egentligen fungerade utan styrning av någon. Var och en observerar ”priset”, handlar därefter och jämvikt uppstår. Illusioner, ja, men vad fanns det för alternativ då? I min licentiatavhandling och i min doktorsavhandling hade jag gjort de halsbrytande antaganden som behövdes. Det kändes inte alltid helt rätt. I verkligheten och i mina data fanns det ju massor av skeva fördelningar, koncentrationer och olikheter – som beskrevs men förblev oförklarade. Sådana skeva förhållanden uppstår (*emerge*) undan för undan genom komplicerade självorganiserande mekanismer. Det naturliga i alla sammanhang tycks ju vara skeva fördelningar. Ekonomen Brian Arthur satte namn på detta, *path dependence*, men Vilfredo Pareto var före med belysningen av fenomenet. Adam Smith hade implicit och indirekt definierat begreppet själv-

organisering, men det blev Paul Krugman som fick det fina priset till Nobels minne. För egen del fick jag chansen att studera idéer om självorganisering när jag flyttade in i biovetenskaparnas värld.

Ett annat mer kuriöst inslag var en diskussion som under rätt lång tid pågick i rummet intill mitt på IUI. Det var Odd Gulbrandsen som skrev en bok om jordbruket. Den som diskuterade med honom var Assar Lindbeck. Jordbruket måste, enligt Lindbeck, reformeras med ny teknik, nya produkter och nya organisationer och han hade många idéer. Om jag minns rätt så borde lantbrukskooperationen förbjudas eftersom den var ett stort konkurrenshinder. Boken fick stor uppmärksamhet. Lindbecks ”föreläsningar” om kooperativa företag väckte mitt intresse. Jag samlade på mig lite information och konstaterade att denna företagstyp skiljer sig från vanliga företag. Mer gjorde jag inte med detta men tio år senare fick jag en doktorand på Stockholms universitet som ville forska om Kooperation och då var jag beredd. Jag bildade en forskningsgrupp och verksamheten resulterade i ett antal doktorsavhandlingar och för min egen del två intressanta uppdrag att utforska samverkan. Det ena var att belysa det kooperativa företaget teoretiskt och empiriskt. Industriminister Nils G. Åsling var en ivrig tillskyndare till en offentlig utredning som beställde forskning om kooperativa företag. Arbetet resulterade i en SOU (Skår 1982).

Det andra uppdraget var att undersöka hur det kom sig att lantbrukskooperationen vuxit sig så stark i USA där sådan Kooperation egentligen var att räkna som sammansvärjning. Lantbrukskooperationen i Sverige, LRF, kände ett starkt hot mot verksamheten. Konkurrensverket och andra på 1980-talet arbetade hårt för att visa att Kooperationens verksamhet var i strid med konkurrenslagstiftningen och därför borde upphöra. Denna ståndpunkt hade jag ofta hört genom väggen på IUI. Efter materialinsamling i Washington D.C. och Minnesota kunde jag visa, att det i USA fanns en särskild lagstiftning som skyddade lantbrukskooperationen i syftet att främja produktivitet och tillväxt. Frågan om denna förutsättning från 1920-talet fortfarande gällde på 1980-talet blev besvarad med ja även av mycket starka anhängare av fri konkurrens. Detta redovisade jag i kooperativa rådet där jag var ledamot. Rådet utsågs av regeringen och hade ett statsråd som ordförande. I rådet möttes lantbruks- och konsumentkooperationen och det var laddade möten, inte minst genom det som inte sades under mötena. Lantbrukskooperationen är nu en sektor som inte skiljer sig från andra. Men Kooperation genom företag är, som jag ser det, en temporär lösning på den klassiska frågan om vad som är lönsamt att göra själv och vad som är lönsamt att låta marknaden göra.

Fem år i en miljö där nationalekonomerna var i majoritet sätter sina märken och här vill jag lyfta fram ett bestående sådant. På IUI talade i stort sett alla

forskare med varandra oavsett ämnestillhörighet. Det gav i varje fall mig nya insikter och idéer. En bestående uppfattning växte fram hos mig att indelningen av ekonomi i separata ämnen som ”nationalekonomi” och ”företagsekonomi” – särskilt använd vid universiteten – är olycklig, kanske skadlig och alltmer otidsenlig. Ekonomisk teori har genomgått en revolution och det är verkligen skillnad på vad ekonomer blev belönade för på 1970-talet – Ragnar Frisch, Jan Tinbergen m.fl. – och på senare tid – såsom Amartya Sen och Paul Krugman. Som jag ser det handlar ekonomi om något som är fundamentalt i samhället, dynamiskt och mycket föränderligt på många plan och i flera dimensioner. Alla utmaningar fordrar att ekonomer arbetar tillsammans och med andra från många discipliner. Ekonomer använder begreppet alternativkostnad om värdet av det man går miste om genom att inte göra något som är möjligt att göra. Min bestämda uppfattning är att företagsekonomi och nationalekonomi båda haft höga alternativkostnader men dessa är störst för företagsekonomen. Man borde riva institutionsgränser och arbeta tillsammans och lära av varandra så som vi gjorde på IUI.

FRÅN FORSKNING PÅ IUI TILL UTBILDNINGSFABRIKEN I FRESCATI

Våren 1969 blev jag uppmanad att söka en tjänst som universitetslektor i företagsekonomi på Stockholms universitet. Min avhandling var nästan klar men tjänster av det här slaget var sällsynta. Jag sökte tjänsten, fick den och hamnade på en starkt växande utbildningsfabrik med 4 000 studerande, långt från den relativt skyddade miljön på Storgatan. På SU försökte jag verka efter min övertygelse att det inte finns någon reell skillnad mellan företagsekonomi och nationalekonomi. I praktiken blev detta som att hugga i sten, men jag drev igenom att alla doktorander i företagsekonomi skulle läsa mikroteori. Det hjälpte faktiskt inom institutionen men inte till att riva de vattentäta skotten mellan de ekonomiska institutionerna. Prefektskapet som jag hade i tre år från 1973 tog mycket av min tid så brobyggandet till nationalekonomin fick jag ge upp. Där emot inträffade det att ett starkt ökande antal forskarstuderande tog för sig och fräckt – enligt utomstående – lånade teorier och metodik från psykologi, sociologi, och geografi. De bidrog till att göra företagsekonomi till ett samhällsvetenskapligt ämne.

KONSTEN ATT BYGGA EN HANDELSHÖGSKOLA

Våren 1985 fick jag ett erbjudande från utbildningsdepartementet i Oslo, ivrigt understött av min tidigare mentor vid NHH, professor Olav Harald Jensen, att

bygga upp en ny civilekonomutbildning i Nord-Norge, närmare bestämt i Bodö. Det fanns då bara två sådana utbildningar i Norge, nämligen vid Norges Handelshøyskole från 1936 och vid Bedriftsøkonomisk Institutt i Oslo, godkänd från 1983. För mig var det helt naturligt att från början arbeta med en vision för en framtida handelshögskola. Under min tid som dekanus var målet en handelshögskola och så blev det också till slut. Rekryteringen av lärare blev den stora utmaningen. Det gällde att få kvalitet i utbildning och forskning men också få rätt kompetenser. Kampen för egen forskarutbildning blev hård. Ett starkt stöd från Storting och näringsliv underlättade. Utbildningen var fyraårig men jag lyckades få stöd för idén att rekryteringen av studenter skulle riktas till de tvååriga distrikthögskolornas kandidater. Det fanns 25 sådana högskolor och konkurrensen om platserna i Bodö blev stenhård. Bodö fick de bästa studenterna. Med två års studietid blev utexamineringsprocenten hög och den var i många år högre än 95 procent, vilket väckte uppmärksamhet i Stortinget. Det kanske roligaste med detta projekt var studenternas starka engagemang och trivsel. Lyckat blev också försöket att bygga upp en fungerande tvärvetenskaplig forsknings- och utbildningsmiljö. Med erfarenheterna från Stockholms universitet gällde det framför allt att undvika stämpeln ”studentfabrik”. Det var därför glädjande att forskningen snabbt producerade goda resultat. Handelshögskolan i Bodö blev det nationella centret för forskning i entreprenörskap, som var en av de två inriktningar som valdes från början.

Handelshögskolor och forskningsställen som IUI – senare IFN – har en sak gemensamt. De är smältdeglar för en mängd intryck, kunskap och kompetenser. En väsentlig skillnad är att handelshögskolorna har undervisning. Som modell för gränsöverskridande och tvärvetenskaplighet är handelshögskolorna oslagbara – när de fungerar väl. Med erfarenheter från universitets- och högskolesystemen i Sverige, Norge och flera andra länder har jag kommit fram till att många av de strukturer som finns i dag, borde ersättas med nya anpassade till framtiden. De stora universiteten som tar merparten av medlen för forskning och utbildning borde slippa utbildning på *bachelor*-nivå. *Bachelor*-utbildningen som ger den verkligt stora utbildningsprodukten globalt sett, kunde öppnas för nya aktörer och högskolor med inriktningar anpassade till ett rörligt och dynamiskt närings- och arbetsliv. En viktig förutsättning för att öppna en sådan utbildningsmarknad är nog att införa ett system med ”studentpeng” som följer studenten och att medlen inte som nu går direkt till utbildningsenheterna.

FRÅN EKONOMI TILL IDÉER INOM BIOLOGI OCH MEDICINSK FORSKNING

Kan en ekonom begripa något av medicinsk forskning? Och möjligtvis få någon insikt i det s.k. *technology transfer*-problemet? Är det möjligt att effektivisera TT som det kallades då? Med dessa frågor började jag år 1996 ett engagemang i medicinsk forskning som pågår än. Min uppdragsgivare, TeknikBroStiftelsen i Stockholm, sökte svar. Man misstänkte att forskarna hade massor av uppfinningar i sina lådor och talade om trögheter. Det gällde att få uppfinningarna ut till företagen för mer konkret innovationsutveckling. Den snabba utvecklingen inom biomedicin och bioteknik i USA skapade på 1990-talet förväntningar i Sverige och intressenter började göra sig gällande. Några universitet fick egna utvecklingsföretag. Det var den linjära innovationsdogmen – som inte är död ännu – som rådde.

Mitt engagemang våren 1996 gick ut på att intervjua forskningsledare på Karolinska Institutet, dvs. de som verkligen bedriver forskning. I en rapport kunde det visas att forskarna satt hårt fast i *publish or perish*-syndromet. De måste forska och publicera för att överleva som forskare även om en tredjedel av tiden gick åt att skriva ansökningar. Det fanns inga lådor att tömma. Nya idéer behövdes. Samtal med rektor på KI, Hans Wigzell, ledde till att jag fick uppdraget att skapa ett centrum för långsiktig innovationsutveckling och som professor i det nya ämnet medicinsk innovationsvetenskap, särskilt bioteknik och biomedicin, driva verksamheten. Dette skedde med ekonomiskt stöd från TeknikBroStiftelsen i Stockholm. Jag anställdes på KI för att se om det gick att göra något som kunde främja forskning och utveckling. Jag började med att i samarbete med bioteknikföretag och forskare på KI utforma en ny typ av forskarutbildning i bioteknik. Forskningsproblemen blev till 20 projekt som utvecklades i samarbete med bioteknikföretag. Projektet blev lyckat och följdes av en ny forskarskola i bioinformatik som var ett stort bristämne kring millenieskiftet. Detta projekt som kommer att avslutas 2010, har 31 doktorander, och är liksom bioteknikprojektet 100 procent externfinansierat. På den vägen gick det, från kartläggning till idé, vinnande av extern finansiering och sedan genomförande. Enkelt? En nyckel till överlevnad för en ekonom i den extrema konkurrensmiljön som medicinsk forskning representerar, är nog att försöka förstå systemet biomedicinsk forskning och identifiera intressanta utvecklingsområden. Att detta skulle innebära en lång vandring in i en mycket spännande och givande paradigmatvärld, den biologiska och medicinska, hade jag inte förutsett.

Bakgrunden till många nya satsningar inom medicinsk forskning, också i Sverige och på KI, kan kort beskrivas som följande: Det har under de senaste 40–50 åren satsats mer och mer på medicinsk forskning och resultaten har kommit men

ännu inte några definitiva lösningar på de stora folksjukdomarna. Några orsaker: Komplexiteten, datamängderna, kostnaderna och behoven har ökat. Biomedicinsk forskning kännetecknas fortfarande av småskalighet, dvs. forskning i små forskningsgrupper. Dessa forskningsgrupper har varit ett utmärkt medel när det gäller analys, dvs. att med alla reduktionistiska medel få fram nya kunskaper om de allra minsta biologiska byggstenarna. Nu är utmaningen, som biologen och fysiologen Denis Nobel ofta framhåller, att använda all denna kunskap för att bygga upp igen, vilket kräver nya idéer och nya forskningsmodeller. För att gå vidare från småskaligheten ökar nu samarbeten inom och mellan discipliner. Nationellt och från Bryssel stimuleras detta i en rad integrerande samverkansprogram. En följd av detta blir att olika kompetenser och discipliner kommer att samarbeta ännu mer – och nya kompetenser kommer att utvecklas.

Mitt engagemang vid KI har mycket handlat om att föra samman kompetenser kring idéer och därmed skapa nytt. Medlet har varit konkreta projekt för utveckling av biomedicinsk forskning och strategin är samarbeten. Ett projekt i detta sammanhang är nog påverkat av min IUI-tid. På IUI talades det mycket om ekonometri, dvs. kvantitativa beräkningar. Inom den medicinska forskningen i Sverige arbetas det mycket med modeller men lite med kvantitativa matematiska modeller. Här finns utrymme för stora satsningar. Idén att KI nu, år 2009, har påbörjat ett femårigt program med inriktning mot kvantitativ medicin och inrättat en professur i ett nytt ämne som benämns beräkningsmedicin, får nog sägas ha sin bakgrund i min IUI-tid. Denna KI-satsning har en kvantitativ filosofi, systemtänkande och kompetenssamverkan som förutsättningar.

Nästan allting kan, anser många, ses i systemperspektiv och det mesta kan kvantifieras. Med systemperspektivet följer metoder för att identifiera komponenter, bygga upp strukturer, analysera och utvärdera. Människokroppen är full av system, blodomlopp, nervsystem, immunsystem, matsmältning, syn, hörsel osv. Problemen börjar när man rör sig mellan olika nivåer i systemen och dessutom följer förloppen i tid och rum. Det finns skillnader men också stora likheter mellan ekonomiska system och biologiska system. Inom de ekonomiska systemen kan man aggregera. Det kan man inte inom biologin. Man kan studera aggregerat beteende men det som sker på en viss nivå kan vara mycket svårt att koppla till lägre eller högre aggregeringsnivåer. Även i bakteriernas värld uppstår samverkan i bakteriernas strävan efter att uppströms nå fram till föda. Nya kunskaper och insikter om denna typ av samverkan och organisationsproblem utvecklades i Proceedings från ett Nobelsymposium med världsledande forskare (Skår och Coveney 2003). Temat var självorganisering i det biologiska perspektivet, men ämnet är inte okänt i ekonomin (Krugman 1996). Självorganiseringstemat är kanske den roligaste idé jag arbetat med under de 50 åren som gått sedan jag läste

konsumentboken från IUI. Men som många teman har självorganisering rötter långt tillbaka i tiden. Intresset för självorganisering har ökat under senare decennier i takt med systembiologins utveckling. Självorganisering i biologiska och i sociala sammanhang är vetenskapligt sett en gåta. Nobelsymposiet år 2002 om självorganisering var ett försök att söka några svar på gåtan.

REFERENSER

- Artle, Roland (1952), *Svenskt distributionsväsende*. Stockholm: IUI.
- Bentzel, Ragnar (1957), *Den privata konsumtionen i Sverige*. Stockholm: IUI.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Industriens Utredningsinstitut (1969), *19 Appendices in Honour of Ragnar Bentzel*. Stockholm: IUI.
- Johnson, Anders (2007), *Brobyggare & ifrågasättare. IUI från starten 1939 till namnbytet 2006*. Stockholm: IFN.
- Kihlstedt, Curt (1961), *Sortiment inom detaljhandeln: studier inom detaljhandelsföretag av sortimentsstorlek och sammansättning samt vissa kostnads- och intäktssamband*. Doktorsavhandling. Stockholm: Norstedts.
- Krugman, Paul (1996), *The Self-Organizing Economy*. Oxford: Blackwell.
- Lancaster, Kelvin (1966), "A New Approach to Consumer Theory". *Journal of Political Economy*, vol. 74, nr 1, 132–157.
- Nabseth, Lars (2009), "Min tid på och med Industriens Utredningsinstitut". I denna volym.
- Nerlove, Marc (1965), *Estimation and Identification of Cobb-Douglas Production Functions*. Amsterdam: North-Holland.
- Skår, John (1971), *Produktion og produktivitet i detaljhandelen; en studie i teori, problem og metode*. Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Oeconomiae Negotiorum, nr 3. Uppsala. Även utgiven av IUI.
- Skår, John (1982), *Det kooperativa företaget och dess särart*. SOU 1982:54. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Skår, John och Peter V. Coveney (red.), (2003), "Self-organization: The Quest for the Origin and Evolution of Structure". *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 15 June 2003, vol. 361, nr 1807.
- Åberg, Yngve (1969), *Produktion och produktivitet i Sverige 1861–1965*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESENTATION

FOTO: MONTAGE/ANNE BINNE

John Skår, född 1933, tog studentexamen i Bergen, blev civilekonom vid Norges Handelshöyskole år 1959, licentiat NHH år 1965, bedrev doktorandstudier vid University of California, Berkeley, 1962–63, blev fil.lic. i Uppsala 1971, filosofie doktor och antagen som oavlönad docent i företagsekonomi i Uppsala 1971. Skår var forsknings-

assistent vid NHH 1959–60, högskolestipendiat och forskningsledare, Distribu-
sjonsökonomiske forskningsprojekt, NHH 1960–64. Han var forskare vid IUI
1964–1970. Anställd 1969 vid Stockholms universitet som universitetslektor,
docent, tf. professor och var studierektor för forskarutbildningen, examinator och
prefekt. En period 1979–81 arbetade Skår vid UNESCO i Paris. Från 1985 pro-
fessor i företagsekonomi och ansvarig (dekanus) för Sivilökonoutdanningen i
Bodö/Högskolesenteret/Handelshögskolen i Bodö. 1996–2004 professor och
föreståndare för Centrum för medicinska innovationer vid Karolinska Institutet i
Solna. Därefter professor emeritus och ämnesföreträdare samt vetenskaplig rådgiv-
vare, KI. Skår har utvecklat en rad projekt vid KI, bl.a. Centrum för medicinska
innovationer, Centrum för hörsel- och kommunikationsforskning, *Medical
management*-centrum, Enheten för beräkningsmedicin och flera samarbetspro-
jekt med KTH, SU, m.m.

År 1998 grundade han tillsammans med professor Bengt Stymne, HHS, och
professor Claes Gustafsson, KTH, Stockholm School of Entrepreneurship med
syfte att sammanföra kompetenser och studenter från biovetenskaper, teknik och
ekonomi.

Skår har deltagit i offentliga utredningar och ingått i styrelser inom och ut-
anför den akademiska sektorn. Han ingår i styrelsen för EU-projektet Virtual
Physiological Human-Network-of-Excellence.

Skår har fått Kong Olav V:s Amerikastipendium, Fulbright Fellowship, Folk-
sam-stipendiet och blev år 2007 tilldelad kong Haralds förtjänstmedalj i guld.

IUI I RETROSPEKTIV

GUNNAR TÖRNQVIST

Efter min disputation vid Stockholms universitet hösten 1963 tog Lars Kritz och Ragnar Bentzel kontakt med mig. Jag erbjöds möjligheter att bedriva fortsatt forskning vid IUI, parallellt med viss undervisning vid universitetet inom ramen för en docentur. För de möjligheter detta erbjudande öppnade har jag under de år som sedan gått varit mycket tacksam. Mitt arbete vid IUI kom inledningsvis att knyta an till ämnet för min avhandling, senare till ett helt annat ämnesområde. Jag stannade vid IUI fram till 1967 då jag tillträdde en professur i ekonomisk geografi vid universitetet i Lund.

TIDEN PÅ IUI – KORT MEN BETYDELSEFULL

Doktorsavhandlingen *Studier i industrilokalisering* publicerades både som meddelande från Geografiska institutionen vid Stockholms universitet och som bilaga till den s.k. Näslundska lokaliseringsutredningens betänkande *Aktiv lokaliseringspolitik* (SOU 1963:58). Avhandlingen utgick i stora stycken från klassisk och neoklassisk lokaliseringsteori, främst utvecklad inom tysk nationalekonomi, och behandlade huvudsakligen frågan om hur produktionskostnader påverkar olika industrigrenars lokalisering. Kvantitativa analyser och modellförsök – de första inom geografiämnet som utnyttjade stora datorer, s.k. matematikmaskiner – visade att kostnader för transport av råvaror och färdigvaror inte längre kunde anses spela den roll som äldre teorier förutsatte. Tillgång på arbetskraft och agglomerativa fördelar påverkade under tiden efter andra världskriget i hög grad den svenska industrins lokalisering.

Mitt första arbete vid IUI var en bearbetning av primärmaterial som legat till grund för ett av kapitlen i min avhandling, nu med en uppdelning av den industriella verksamheten i branscher. Resultatet blev en rent statistisk och kartografisk beskrivning, publicerad 1964 i en bok med titeln *Lokaliseringsförändringar inom svensk industri 1952–1960*.

Vid denna tid började jag känna behov av att ta upp nya frågor i min forsk-

ning. En fråga jag nu började fundera över var kontaktmönstrens och informationsspridningens roll i modern samhällsutveckling. Inspirationskälla fanns i den rumsliga innovationsteori (*spatial diffusion theory*) och den simuleringssteknik som lundaprofessorn Torsten Hägerstrand presenterat redan i början på 1950-talet. Till detta kom bekantskap med tillväxt- och spridningsmodeller som ekonomer utvecklade under 1960-talet. Det var dessutom den epidemiologi, läran om smittsamma sjukdomars utbredning, som brittiska medicinare och matematiker utvecklade vid denna tid som spädde på mitt intresse.

Jag fick förmånen att diskutera dessa för mig nya frågor med Ragnar Bentzel. Han uppmuntrade mitt nya intresse och såg genast utvecklingsmöjligheter. Han hänvisade till att studier av den privata konsumtionens hittillsvarande och framtida utveckling sedan länge utgjort en viktig del av forskningsarbetet vid IUI. Han föreslog att jag skulle försöka studera TV-ägandets utveckling i Sverige som ett geografiskt spridningsförlopp. Empiriskt material fanns att tillgå i telestyrelsens regelbundet återkommande uppgifter om lösta TV-licenser och registreringsbevis. Min forskning vid IUI kom nu att ägnas den snabba spridningen av televisionsapparater i Sverige allt sedan introduktionen 1956, på såväl nationell, regional som lokal nivå. Resultatet blev en omfattande forskningsrapport. Det färdiga manuskriptet kunde jag använda som specimen när jag sökte professur i Lund. När boken *TV-ägandets utveckling i Sverige 1956-65* gavs ut 1967 hade Lars Nabseth tagit över posten som chef för IUI.

Jag ser gärna tillbaks på min tid på IUI. Visserligen var jag en främmande fågel i miljön. Lars Kritz var vid sidan av mig den ende forskaren med forskarutbildning i geografi. Men jag kände mig hela tiden accepterad och lärde mig snabbt att umgås med företrädare för andra discipliner, en form av gemenskap som jag tidigare inte upplevt i den universitetsmiljö jag kom ifrån, men som jag senare skulle komma att utveckla i andra sammanhang.

Jag skall senare i min text återkomma utförligare till förhållanden på IUI som jag upplevde som positiva. Men jag vill redan nu i korthet nämna några. På IUI fanns ett väl fungerande sekretariat och kvalificerad arbetshjälp. Regelbundna seminarier bjöd på kritisk granskning av idéer och manusutkast, möten som jag i första början upplevde som omtumlande men efter hand lärde mig uppskatta och inse betydelsen av. I omgivningen fanns alltid folk som kunde ge råd och som var beredda att diskutera.

TIDEN DÄREFTER

Sedan jag kommit till Lund organiserades forskarutbildningen i ekonomisk geografi som ett lagarbete. I vad som kallades Forskargruppen i ekonomisk geografi

samlades doktorander, några hade följt med mig från Stockholm, tillsammans med seniora forskare.Handledningen blev kollektiv. Receptet till detta sätt att arbeta förde jag inte med mig från universitetsmiljön i Stockholm – utan från IUI.

Min egen forskning har efter hand ändrat inriktning. Det enda tema som fångat mitt intresse under längre tid, men som ständigt fått maka åt sig för andra frågor, är det som jag skall beröra när jag avslutningsvis blickar tillbaka på tiden vid IUI. Till en början kom regional utveckling och samhällsplanering att dominera bilden. Bland frågor som jag tillsammans med kollegor och elever lockades att ägna uppmärksamhet kan nämnas kommunala och regionala indelningar, urbaniseringsprocessen, förändrade lokaliseringmönster inom tillverkning, service och administration. Till detta kan läggas frågor om fasta förbindelser över Öresund, kontakt- och rese möjligheter mellan stadsregioner i Europa och de regionala effekterna av utbyggnad och spridning av högre utbildning och forskning.

Mina intresseområden under senare år framgår av några arbeten upptagna bland referenserna sist i denna text. Flera forskare inom den ekonomiska geografin har försökt förklara den anmärkningsvärda koncentrationen av ekonomiska aktiviteter till vissa regioner och vissa platser runt om i världen – en koncentration som är mycket större i dagens kunskapsbaserade ekonomi än i det traditionella industrisamhälle vi känner från äldre tid. I analyser av de agglomerativa fördelar (*localized benefits*) som uppträder ”fläckvis” inom olika stater finns tydliga paralleller mellan tankar som utvecklats av geografer och sådana som ekonomer blivit kända för. Som exempel på de senare kan nämnas Alfred Marshall redan vid förra sekelskiftet, Michael Porter och Paul Krugman i vår egen tid. Det låg nära till hands att inom geografiämnet tala om en ”renässans för regioner” och ”den nya ekonomiska geografin”.

Från att ha varit huvudsakligen nationellt orienterad blev jag med början på 1980-talet mer och mer intresserad av europeiska förhållanden. Det började på Institutet för framtidsstudier i Stockholm i samarbete med ekonomer, statsvetare och historiker. I Lund hade jag sedan förmånen att utveckla ett Europaprojekt tillsammans med statsvetaren Christer Jönsson och historikern Sven Tägil.

Kring det senaste millennieskiftet upptogs stor del av min tid av ett omfattande forskningsprojekt ”The Wealth of Knowledge”. En central fråga i detta projekt var forskningens och den högre utbildningens roll i modern samhällsutveckling. I projektet deltog ekonomer, historiker och geografer i USA, Storbritannien och Nederländerna. Från svensk sida deltog bl.a. idéhistorikern Sverker Sörlin och nuvarande chefen för IFN, Magnus Henrekson.

I en nyutkommen bok – *Kreativitet i tid och rum. Processer, personer och plat-*

ser – har jag sammanfattat egen och andras forskning om kreativitet och kreativa processer. I egenskap av geograf har jag ägnat särskild uppmärksamhet åt egenskaper som utmärker platser, sociala grupperingar och institutionella miljöer där uppmärksammade förnyelseprocesser ägt rum – inom musik, konst, litteratur, teknik och i särskilt hög grad vetenskap. Eller för att var mera exakt, har intresset ägnats förhållanden i miljöer som under olika tider lockat utpräglat kreativa individer till sig, alternativt stött bort dem. Det är i den boken som beläggen för det jag nu kommer att säga finns att söka.

I ett par av bokens kapitel redovisas studier av en rad *institutionella forskningsmiljöer* i Europa och USA som bedömts göra skäl för beteckningen ”den vetenskapliga förnyelsens brännpunkter”. Underlag har hämtats ur nobelpristagares biografier och uppgifter som funnits att tillgå i ämnesöversikter och forskningsrapporter. Av särskilt värde har varit undersökningar som bygger på hundratals djupintervjuer och samtal med nobelpristagare och andra erkänt framstående forskare. Vid sidan av institutionella miljöer har *nätverksmiljöer* varit föremål för analys. Nätverken har bestått av forskare – med olika institutionell hemvist, bakgrund och kompetens – och deras inbördes samarbeten. Sådana nätverk, vår tids ”osynliga universitet”, har kunnat kartläggas genom studier av ett mycket stort antal samverkansprojekt och samförfattarskap under i runt tal 50 år inom ämnesområden som socialpsykologi, ekonomi, ekologi och astronomi. Vittnesbörden från dem som vistats i och berättat om olika forskningsmiljöer stämmer mycket väl överens med varandra. Redogörelserna ger en förhållandevis *enhetlig och tydlig bild av vilka egenskaper i en miljö som gynnar kreativa processer och framgångsrik forskning*.

IUI SOM FORSKNINGSMILJÖ

När jag nu dristar mig till att jämföra egenskaper som utmärker i vida kretsar erkänt framgångsrika forskningsmiljöer med de förhållanden jag som nybörjare upplevde på IUI är jag medveten om att detta kan framstå som förmätet. Men jag har med åren blivit övertygad om att kvaliteter som gynnar förnyelse och utveckling är möjliga att identifiera inte bara i de för sin excellens mest välkända miljöerna utan också i sådana som är jämförelsevis mindre bemärkta.

KOMPETENS

I framgångsrika forskningsmiljöer finns tydliga elitistiska drag. Där kompetenta och idérika forskare samlas är betingelserna för förnyelse och utveckling goda. Forskare med gedigen *inomvetenskaplig kompetens* förmår ofta ställa de rätta frå-

gorna. De vet var gränserna mellan olika specialiteter går och kan under kontrollerade former överskrida dem och understundom ta steget ut i det okända.

Runt mig fanns under tiden på IUI en betydande kompetens, inte minst inom områden som nationalekonomi och statistik (se presentationer av andra författare i föreliggande bok). Ett inslag i verksamheten, som framträder tydligt om man följer den under några år, gäller omsättningen av forskare. Rörligheten in och ut på IUI har enligt min erfarenhet alltid varit betydligt större än vid de flesta institutioner vid svenska universitet. Jag tror att institutet med detta haft en viktig fördel.

Att individuell rörlighet kan stimulera den institutionella förnyelseförmågan finns det flera belägg för bland de forskningsmiljöer som studerats. Enheter inom University of Cambridge hör till de mest kända exemplen. Universitetet räknar mer än 70 nobelpristagare på sin meritlista och har under olika tider dessutom hyst en rad framstående forskare inom ämnesområden som inte omfattas av detta pris, såsom matematik, biologi och filosofi. Universitetets styrka har varit förmågan att locka till sig de bästa begåvningarna från skilda håll i världen. Väl på plats har dessa erbjudits möjligheter till kontakter och samarbete, men också stenhård konkurrens. Inte alla har trivts och förmått hålla sig kvar. Omsättningen av forskare har varit stor.

En tredjedel av alla pris i ekonomi till Alfred Nobels minne har sedan 1969 gått till forskare som vid tiden för prisutdelningen var verksamma vid University of Chicago. Alla har kommit från miljöer utanför och flertalet har varit verksamma i Chicago under förhållandevis korta perioder. Institut Pasteur i Paris har under olika tider också utmärkts av betydande omsättning av forskare. Det grundades i slutet av 1800-talet och utvecklades efter hand till ”de lysande forskarnas laboratorium”. Det kom att framstå som ett Mecka för forskare inom mikrobiologi, biokemi och experimentell medicin. Flera mycket framstående vetenskapsmän har från tid till annan varit verksamma vid Pasteurinstitutet som hade sin verkliga storhetstid efter andra världskriget. Andra exempel som ger en likartad bild är Basel Institut für Immunologi, Rockefeller Institute for Medical Research i New York och California Institute of Technology (Cal Tech).

Efter första världskriget byggdes ett speciellt institut för teoretisk fysik i Köpenhamn kring centralgestalten *Niels Bohr*. Hit vallfärdade under 1920- och 1930-talen många av den nya fysikens pionjärer, dessutom åtskilliga kemister och biologer. Bohr var ingen lysande föreläsare men hade en omvitnad förmåga att uppträcka begåvningar och sedan på olika sätt stödja dem. Samtal och diskussioner med kolleger och elever, enskilt eller i liten grupp, var hans starka sida. När jag i olika biografier läst om Niels Bohr har det slagit mig att Ragnar Bentzel som chef för IUI ägde några av Bohrs egenskaper: ingen bra föreläsare men en förträff-

lig seminarieledare, inspiratör och samtalspartner. Kanske låter det sig sägas att det har funnits en IUI-anda som i flera avseenden påminner om den berömda "Köpenhamnsandan" (*Der Kopenhagener Geist*), ett begrepp myntat av fysikern Erwin Schrödinger.

KOMMUNIKATION

När jag haft anledning att läsa litteratur inom andra ämnesområden än det egna, som behandlat samma frågor som dem jag själv har brottats med, har det slagit mig hur slutna olika tankevärldar kan vara i förhållande till varandra. Referenser över disciplinära gränser är inte särskilt vanliga. Det finns åtskilliga litterära belägg för betydande rundgång inom system slutna i förhållande till varandra. Naturligtvis finns det undantag, och självfallet är en betydande grad av specialisering nödvändig, inte bara i naturvetenskap utan också inom samhällsvetenskap och humaniora. Gränsöverskridanden kan dock leda till betydande synergieffekter. Min erfarenhet är att gränsöverskridanden ofta sker när forskare rent fysiskt konfronteras med varandra.

Utmärkande för framgångsrika miljöer är väl fungerande *kontakter* och livligt *informationsutbyte*, internt och externt. I en kreativ process konfronteras olika idéer och synsätt med varandra, ståndpunkter prövas och värderas. Även i vår tid – med alla till buds stående teletekniska hjälpmedel – spelar samtal och personliga kontakter en strategisk roll. En viktig orsak till detta förhållande torde vara att en förnyelseprocess, särskilt i sin början, rymmer väsentliga inslag av osäkerhet, oförutsägbarhet och överraskning. Därför är mötesplatser där dialoger kan föras viktiga. De kan finnas inom en institution eller utanför. De flesta framgångsrika forskare reser mycket.

Det finns gott om vittnesbörd om hur framgångsrik forskning bedrivits i miljöer med ständiga, täta kontakter mellan forskare med olika geografiska och disciplinära bakgrunder. Vid exempelvis det tidigare presenterade institutet i Basel lät den förste föreståndaren överbefolka institutet för att skapa trängsel och därmed tät kommunikation. Samtidigt såg han till att organisationen förblev egalitär, ibland kallad "platt", utan någon tydlig hierarkisk ordning. Forskare under en tid verksamma vid ekonomiska institutionen i Chicago berättar om hur de oftast satt i samma byggnad, vägg i vägg med varandra. Miljön bidrog till att "öppna nya världar", skapa en atmosfär som var "kosmopolitisk och vibrerande".

Som redan nämnts, spelar *mötesplatser* en viktig roll i lyckosamma miljöer. Rum för sammanträden och seminarier finns i de flesta miljöer. Men platserna för sammanträffanden kan också med fördel vara av det informella slaget. I Cambridge berättas om hur forskare och studenter dagligen äter tillsammans i mindre grupper i matsalar som finns vid universitetets olika colleges. Rocke-

fellerinstitutets framgångar tillskrivs inte minst den intensiva kommunikation som utvecklats innanför dess väggar. Den intellektuella och sociala integrationen har stimulerats av dagligt umgänge mellan olika konstellationer av forskare. Luncher av hög kvalitet har serverats *vid bord med plats för åtta*, inte fler. På liknande sätt främjade Cal Techs berömda matsal Atheneum integration och korsbefruktning. Även här var många av borden anpassade för samtal mellan högst åtta personer. Vid sidan av matsalar har kafeterior och bibliotek utgjort strategiska mötesplatser.

För mig utgör IUI i detta sammanhang ett gott exempel. Jag minns med saknad de seminarier som hölls, i stort sett varje vecka. Där förväntades redovisningar av hur det egna arbetet framskridit sedan sist. Forskare – äldre som yngre och med annan bakgrund än min egen – kritiserade och kom med råd. Ibland kunde man mötas av erkänsla. Dagligen samlades en mindre grupp till gemensam lunch. Gruppens sammansättning varierade. Ofta var munterheten stor. På eftermiddagarna serverades kaffe i biblioteket. Styrkan på kaffet avslöjade vem som den dagen stått i köket.

SMÅSKALIGHET

Internationella utblickar visar att kreativiteten utvecklas bäst i *små egalitära organisationer*. Hierarkiskt uppbyggda arbetsplatser kan vara produktiva och bedriva en omfattande och uppmärksammas verksamhet utan att därför svara för betydelsefulla vetenskapliga genombrott. Samtidigt är det en stor fördel för de små miljöerna att vara omgivna och stödda av en ekonomiskt resursstark omgivning. Den ideala storleken på en kreativ miljö varierar, men grupperingar om fyra till sju forskare är vanlig. Så små miljöer fungerar bäst om de är innefattade i en vidare gemenskap genom strategiska länkar till andra miljöer och vidare nätverk. Det är den sociala kommunikationens villkor som styr och sätter gränser för hur stora de väl fungerande forskningsmiljöerna kan bli.

När jag var verksam på IUI fanns där, som jag minns, totalt 20 à 30 personer. Men sällan var alla där samtidigt. Flera var periodvis verksamma på olika håll i den akademiska världen eller engagerade i externa utredningar av olika slag. På IUI var det vanligt med deltid. Själv upplevde jag att konstellationer om just fyra till sju personer fungerade bäst.

GENEROSITET, JÄMLIKHET OCH KONKURRENS

En god institution skall vara en stimulerande mötesplats för olika idéer och vetenskapliga diskussioner. En närmare granskning av sådana miljöer visar en till synes motsägelsefull kombination av samarbete och rivalitet. I lyckliga stunder och på välsignade platser tycks generositet, jämlikhet och konkurrens vara möjliga att

förena. De finns som menar att man redan efter en kort vistelse på en institution kan känna hur väl den fungerar i detta avseende. De som fungerar bäst utmärks av skratt, samtal fyllda av idéer, samförstånd och mänsklig värme. Institutioner som fungerar dåligt kännetecknas av konflikter, rivalitet och revirtänkande. Mötesplatserna gapar tomma.

I detta sammanhang finns det några förhållanden på IUI av betydelse att lyfta fram. IUI var, och är fortfarande efter vad jag förstår, en utpräglat platt organisation. Det finns en chef men därunder egentligen inte någon hierarkisk ordning. På min tid fanns det forskare som hade större inflytande än andra. Men deras dominans berodde inte på formella positioner utan på idérikeedom, kunskaper och förmåga att inspirera. IUI var *inte* en arena för konkurrens. De arenorna fanns för dem av oss som sneglade åt en akademisk karriär vid universitetens och högskolornas institutioner.

REFERENSER

- Jönsson, Christer, Sven Tägil och Gunnar Törnqvist (2000), *Organizing European Space*. London, Thousand Oaks och New Delhi: SAGE Publications.
- Jönsson, Christer, Sven Tägil och Gunnar Törnqvist (2007), *Europa, quo vadis? Integration och splittring i tid och rum*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sörlin, Sverker och Gunnar Törnqvist (2000), *Kunskap för välförstånd. Universiteten och omvandlingen av Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.
- Törnqvist, Gunnar (1963), *Studier i industrilokalisering*. Doktorsavhandling. Meddelande från geografiska institutionen vid Stockholms universitet. Finns också som SOU 1963:49.
- Törnqvist, Gunnar (1964), *Lokaliseringsförändringar inom svensk industri 1952–1960*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Törnqvist, Gunnar (1967), *TV-ägandets utveckling i Sverige 1956–65*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Törnqvist, Gunnar (1998), *Renässans för regioner – om tekniken och den sociala kommunikationens villkor*. Stockholm: SNS Förlag.
- Törnqvist, Gunnar (2002), *Science at the Cutting Edge. The Future of the Øresund Region*. Köpenhamn: Copenhagen Business School Press.
- Törnqvist, Gunnar (2009), *Kreativitet i tid och rum. Processer, personer och platser*. Stockholm: SNS Förlag.

FÖRFATTARPRESENTATION

Gunnar Törnqvist föddes i Ljungby 1933, tog studenten i Stockholm 1952 och började efter militärtjänstgöring studier vid Stockholms Högskola 1955. Efter fil.kand. och fil.mag. i ämnena historia, statskunskap, national-ekonomi och geografi samt lärarutbildning påbörjade han forskarutbildning i geografi 1960, tog fil.lic. 1962, disputerade för doktorsgraden 1963 och förordnades samma år som docent vid Stockholms universitet. Under åren 1964–67 var han vid sidan av lärartjänster vid universitetet knuten till IUI. Han utnämndes 1967 till professor i ekonomisk geografi vid Lunds universitet och invaldes 1990 i Kungliga Vetenskapsakademien.

Gunnar Törnqvist har deltagit i en rad offentliga utredningar. Uppdragsgivare har varit olika svenska statsdepartement och av dessa tillsatta delegationer, kommittéer, expertgrupper och parlamentariska utredningar. På europeisk nivå har han varit knuten till *European Strategy Forum on Research Infrastructures* och *European Science Foundation*. Sedan 1970-talet har han suttit i en rad olika forskningsråd, senast i Riksbankens Jubileumsfond bl.a. som ordförande i beredningsgrupp 1: Ekonomi och geografi.

TRANSPORTEKSPERT — MEN INTE BARA

LARS KRITZ

Minnet är kort. Naturligtvis minns jag många glädjeämnen, och kanske en och annan pinsamhet, från min tid på IUI, åren 1960–76. Men jag hade inte kunnat skriva denna uppsats om jag inte hade haft tillgång till det omfattande material från IUI-åren som jag sparat. Där finns kopior av mängder av korrespondens, manus till artiklar och föredrag och – inte minst – kalendrar för varje år. I de senare finns anteckningar om seminarier och andra aktiviteter på IUI, om externa engagemang, luncher och middagar, resor m.m. Min ekorrmentalitet har inte varit förgäves. Den har gett mig ett källmaterial som berättar om vad jag sysslade med. Men det klargör också varför IUI var en så unik forskningsmiljö och varför jag ofta brukar säga att vad jag lärt mig här i livet, det lärde jag mig på IUI. Om detta vill jag berätta, och jag börjar med mitt sista arbete där.

MIN DOKTORSAVHANDLING

Jag disputerade i maj 1976 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Transportpolitiken och lastbilarna. En studie av regleringar och deras effekter*. Undersökningen gjordes inom IUI som också publicerade avhandlingen. Manuskript till de olika kapitlen diskuterades även vid seminarier på Kulturgeografiska institutionen i Uppsala under ledning av professor Gunnar Arpi.

Huvudsyftet med studien var att analysera effekterna på godstransportmarknaderna till följd av 1963 års riksdagsbeslut om nya riktlinjer för transportpolitiken. Beslutet syftade bl.a. till att avveckla detaljregleringarna av den yrkesmässiga lastbilstrafiken ("åkarbilarna"). Tillståndsgivning med behovsprövning och kapacitetskontroll skulle inte längre vara medel att påverka konkurrensen inom åkerinäringen och mellan denna och järnvägarna.

Hur mäter man effekterna av ett politiskt beslut av denna typ? För det första var det viktigt att klarlägga hur tillståndsgivningen i praktiken fungerade fram till

1964, dvs. före avregleringen, samt under ett antal år därefter. För det andra var det angeläget att analysera i hur stor utsträckning faktorer i omvärlden, t.ex. konjunkturena, påverkade tillståndsgivningen och godstransporternas utveckling.

Avhandlingen hade också ett internationellt perspektiv. Det svenska regleringssystemet och dess utveckling jämfördes med motsvarande förhållanden i Nederländerna, Storbritannien och Västtyskland. Därigenom skapades ett bra underlag för att bedöma direkta regleringars effektivitet som styrmedel inom transportpolitiken.

Statens biltrafiknämnd (BTN) var den tillståndsgivande myndigheten och den behandlade årligen tusentals ärenden; år 1961 nåddes en topp med 10 600 ärenden. Den officiella statistiken över verksamheten var ytterst knapphändig. Det blev därför nödvändigt att bearbeta och analysera primärmaterial ur BTN:s arkiv. Detta skedde via stickprov av tillståndsärenden under perioden 1953–63. Urvalet omfattade för dessa år totalt ca 13 000 bilar, som fördelades efter bl.a. typ av tillståndsärende (ändring av tidigare tillstånd, övertagande av tillstånd, nya åkerier, avslag). En motsvarande undersökning gjordes för åren 1965–67. Eftersom BTN upphörde vid årsskiftet 1967/68, blev det nödvändigt att för åren därefter fram till 1972 falla tillbaka på annat källmaterial, vilket dock var mindre detaljerat. För de centrala delarna av min avhandling avsatte alltså institutet betydande resurser för insamling, bearbetning och analys av opublicerat källmaterial.

Vad kom jag då i all korthet fram till? Liberaliseringen av behovsprövningen ledde till att bilarna utnyttjades avsevärt effektivare än tidigare. Den restriktiva etablerings- och kapacitetskontrollen hade medfört att det fanns ett inofficiellt marknadspris på ett trafiktillstånd. I början av 1970-talet hade detta pris sjunkit till noll. I Västtyskland däremot, som hade hårda regleringar av lastbilstrafiken, kunde överlåtelsevärdet för ett trafiktillstånd uppgå till hundratusentals kronor. Inom fjärrtrafiken med lastbil betydde avregleringen att ASG och Bilspedition, som totalt dominerade marknaden, började utsättas för konkurrens. Konkurrensen lastbil–järnväg förändrades inte på något märkbart sätt av den nya transportpolitiken.

1963 års transportpolitik var unik, även i ett internationellt perspektiv. Beslutet ledde till den första större avregleringen av en betydande sektor i svensk ekonomi. Och min avhandling blev den första större avregleringsstudien. Resultaten fick stor uppmärksamhet i media, inom transportbranschen och i departement och myndigheter, inte minst därför att de vederlade påståenden om att 1963 års politik var ett misstag och att den hade lett till stora problem inom transportsektorn.

MIN FÖRSTA IUI-UTREDNING

Jag kommer aldrig att glömma hur det var när jag i februari 1960 anställdes på IUI, som då hade lokaler på Malm Morgsgatan 8. Jan Wallander var chef och vi satt på hans rum och diskuterade arbetsuppgifter och lönevillkor. Efter den löneförhandling hade jag senare inte svårt att förstå att Handelsbanken blev landets i särklass lönsammaste affärsbank.

År 1952 utgav IUI boken *Svenskt transportväsende* författad av C. W. Petri. Den boken blev under många år något av ett standardverk för studenter, utredare och folk inom transportbranschen. Under 1950-talet skedde stora förändringar inom hela transportsektorn. Institutet hade därför fått många propåer om att uppdatera Petris arbete och det blev min uppgift att försöka göra detta.

Det visade sig mycket snart att en enkel uppdatering av Petris arbete inte var möjlig. Endast för järnvägarna, flottningen och delar av sjöfarten fanns relativt utförlig och tillförlitlig statistik. För lastbilstransporterna var däremot statistiken mycket ofullständig. För den icke yrkesmässiga trafiken ("firmabilarna") saknades helt data om hur lastbilarna användes. Vi beslöt därför att göra en stor stickprovsundersökning av denna. Det slutgiltiga urvalet omfattade 1 504 lastbilar. De önskade uppgifterna inhämtades via två frågeformulär. Det första gällde uppgifter om bl.a. företagets storlek och branschtillhörighet, det utvalda fordonets typ och huvudsakliga användning. Det andra hade formen av en körjournal, som skulle medfölja fordonet och där varje körning dag för dag under en vecka skulle redovisas. Som undersökningsperiod valdes veckan 7–12 november 1960.

Detta var även med IUI-mått mätt en gigantisk empirisk undersökning. Vid uppläggningsen av denna hade jag ovärderlig hjälp av två kolleger vid institutet, nämligen Claes Lagerkvist och Bertil Olsson. Vi konsulterade även Tore Dalenius, då docent i statistik vid Stockholms universitet. Jag har fortfarande i livligt minne hur Dalenius ifrågasatte svarsfrekvensen i undersökningen. Den uppgick till 84,4 procent, vilket jag ansåg vara ett mycket bra resultat. Men Dalenius var bekymrad och rekommenderade en bortfallsundersökning, som vi givetvis genomförde. Efter mina diskussioner med Tore Dalenius har jag alltid varit skeptisk till resultat av opinionsmätningar, marknadsundersökningar, medicinska studier etc., där svarsfrekvensen inte redovisas och där bortfallsproblemet negligeras.

Min undersökning lade grunden till Statistiska centralbyråns (SCB) årliga urvalsundersökningar om "Varutransporter med lastbil" som påbörjades 1970. I fråga om uppläggning och uppgiftsinsamling är SCB:s undersökningar nästan identiska med min. SCB:s större resurser har dock gjort det möjligt att för ett större urval samla in data via körjournaler en vecka per kvartal varje eller vartannat år.

I boken ägnades ett särskilt kapitel åt fjärrtrafiken med lastbil, den s.k. lång-

tradartrafiken. Genom tillmötesgående från de fyra största transportförmedlingsföretagen, som tillsammans svarade för nära 90 procent av fjärtrafiken, kunde jag göra en specialundersökning. För perioden mars–april 1960 lämnade företagen uppgifter om alla transporter, räknat i ton gods, till och från samtliga av dem trafikerade orter. Detta var ett unikt källmaterial. Nu kunde för första gången trafikens geografiska fördelning belysas och analyseras. Detta skedde i form av fem kartor med kommentarer.

Den karta som kom att väcka mest uppmärksamhet visade trafikens omfattning på olika vägar i landet. De största trafikflödena fanns på europavägarna i triangeln Stockholm–Göteborg–Malmö samt sträckan Stockholm–Sundsvall. Denna kartbild fick många att peka på det märkliga i att långtradarna körde gods parallellt med de tunga järnvägslinjerna. Men tre andra kartor visade en mer komplicerad bild. Där redovisades nämligen trafiken till och från Stockholm respektive Göteborg och Malmö fördelad på olika orter i landet. Endast sju procent av godsmängden till och från dessa storstäder utgjordes av trafik dessa orter emellan. Även om trafiken till stor del strålade samman i eller utgick från dessa centra, hade trafikens ursprung eller destination en utomordentligt stor spridning över hela landet. Detta var fakta som dock många i den transportpolitiska debatten hade svårt att ta till sig.

Det som skulle ha varit en uppdatering av Petris pionjärarbete resulterade i stället i boken *Lastbilstransporter i Sverige 1950–61*, som publicerades i augusti 1963. Detta mitt första arbete på IUI blev också godkänt som licentiatavhandling i ekonomisk geografi vid Uppsala universitet.

STUDIER I LONDON

Hösten 1965 vistades jag sex veckor i London på ett resestipendium från Statens Järnvägar och Sveriges Industriförbund. Axel Iveroth skrev ett introduktionsbrev till sin vd-kollega på Federation of British Industries. Detta banade vägen för sammanträffanden med transportexperter och studiebesök på ett antal stora industriföretag. SJ ordnade sammanträden med en rad personer inom British Railways Board och studiebesök på de nya container-terminalerna. Jag hade vidare diskussioner med transportekonomer på National Institute for Economic and Social Research, på Ministry of Transport och Road Research Laboratory, och med D. L. Munby på Nuffield College i Oxford.

Det var framför allt två frågor som jag intresserade mig för. För det första hade de brittiska järnvägarna under många år haft ekonomiska problem. Flera moderniseringsplaner hade lagts fram, senast 1963 och 1965 i två mycket omdebatterade rapporter utarbetade av Lord Beeching. Skulle förslagen i dessa rap-

porter kunna sätta British Railways på fötter? Och fanns det något att lära för svensk del?

För det andra hade rapporten *Carriers' Licensing* publicerats i juni 1965 (Ministry of Transport 1965), i dagligt tal kallad Geddes' Report efter kommitténs ordförande, Lord Geddes. Rapporten analyserade hur det gällande tillståndsgivningssystemet för lastbilstrafiken fungerade och föreslog radikala förändringar. Förslagen hade stora likheter med 1963 års nya transportpolitik i Sverige.

Vad blev resultatet av min Londonvistelse? Det blev faktiskt inte en sedvanlig reserapport i syfte att övertyga stipendiegivarna om att deras frikostighet inte varit förgäves. Det blev i stället en skrift på 64 sidor med titeln *Godstransportutvecklingen i Storbritannien* som IUI publicerade 1966.

ETT FÖRSÖK ATT GÖRA PROGNOSE

År 1966 fick IUI i uppdrag av den statliga vägplaneutredningen att ge en översikt över godstransporternas utveckling under efterkrigstiden och att presentera kalkyler för den framtida utvecklingen. Det var underförstått att jag skulle svara för denna studie. Resultatet publicerades i maj 1968 i boken *Godstransporternas utveckling i Sverige 1950–66 med utblick mot 1980*.

När jag nu fyrtio år senare går igenom denna skrift, kan jag konstatera att den inte var ett mästerverk men ett gott hantverk. Jag slet med problemet att utifrån ett delvis bristfälligt källmaterial försöka skatta transportutvecklingen fram till år 1966. Kalkylerna över den framtida utvecklingen byggde på historiska data över transportarbetets elasticitet med avseende på BNP och industriproduktionen. Bedömningarna i 1965 års långtidsutredning av bruttonationalproduktens och industriproduktionens tillväxt blev sedan basen för kalkylerna över 1980 års transportarbete. Dessa följdes av en känslighetsanalys för att ge en uppfattning om vad som skulle hända om industriproduktionen inte ökade i den takt som långtidsutredningen hade antagit och om de historiska sambanden mellan industrins tillväxt och godstransporternas ökning förändrades. Hur kom verkligheten att stämma med prognoserna? Inte särskilt bra.

I USA 1967–68

Sedan början av 1960-talet delade IUI då och då ut ett resestipendium till "lovande" forskare för vistelse vid ett utländskt universitet. Jag tillhörde de lyckliga. Vart skulle jag resa? Till USA naturligtvis, men var där? Till mina kollegers förvåning blev det inte soliga Kalifornien utan Northwestern University i Evanston, en förstad till Chicago – "the windy city". Northwestern har ett Transporta-

tion Center, ett interdisciplinärt forskningsinstitut, som vid denna tid hade ett grundmurat gott rykte.

Jag anlände till Northwestern den 10 september 1967 och återvände till IUI den 29 november 1968. Det blev alltså nästan femton månader i USA. Jag var s.k. Visiting Scholar, vilket innebar att jag kunde syssla med egen forskning och följa de kurser och seminarier som jag fann intressanta utan att betala terminsavgifter och utan krav på examination.

Hur använde jag tiden vid Northwestern? För det första, studerade jag den långsiktiga efterfrågan på godstransporter och dess bestämningsfaktorer. För det andra, följde jag regelbundet sammanlagt åtta föreläsningsserier, med rubriker som "Transportation Problems", "Highway Planning and Economics" och "Urban Transportation Planning". Dessa föreläsningar och seminarier uppgick till 10 à 12 timmar per vecka. I anslutning till kurserna om urbana transporter ägnade jag en hel del tid åt "road pricing schemes and congestion tolls", det vi brukar kalla trängselavgifter. Northwestern hade vid denna tid förmodligen USA:s förnämsta transportbibliotek med otroligt kunnig personal. Jag sammanställde en bibliografi med cirka 30 böcker och artiklar i ämnet, publicerade huvudsakligen åren 1958–68. Det var frapperande att det helt dominerande antalet arbeten hade författats av brittiska transportekonomer.

För det tredje, fick jag tillfälle att besöka en hel rad andra universitet och forskningsinstitutioner i USA, bl.a. Brookings Institution i Washington, D.C., National Bureau of Economic Research i New York, de geografiska institutionerna i Berkeley, Minneapolis och Seattle och Center for Urban Studies vid University of Chicago. Bland de transportekonomer jag träffade vill jag särskilt nämna Ann F. Friedlaender, George W. Hilton, John R. Meyer, James R. Nelson och George W. Wilson.

För det fjärde – och det i efterhand viktigaste – började jag tidigt under 1968 att gå igenom den litteratur som fanns om regleringars roll inom transportpolitiken. Resultat blev cirka 60 sidor om "Mål och medel inom transportpolitiken". Detta var i själva verket starten för min doktorsavhandling.

Vistelsen i USA blev alltså av avgörande betydelse för mitt fortsatta arbete inom IUI. Men den gav också mycket annat. Jag lärde känna universitetsmiljön i USA. Vid Transportation Center fick jag vänner för livet och vill särskilt nämna dess chef, professor John A. Bailey och dess forskningschef, professor Duane F. Marble. Den senare var för övrigt Visiting Professor i kulturgeografi vid Uppsala universitet läsåret 1970–71.

Vid Northwestern fanns också Franklin D. Scott, professor i historia med skandinavisk historia som specialitet. Redan ett par veckor efter vår ankomst kontaktade han mig och bjöd på lunch på Faculty Club. Den kontakten resulterade

i regelbundna träffar med Franklin Scott och hans hustru Helen och med deras vänner under hela USA-vistelsen. Franklin Scott blev hedersdoktor vid Uppsala universitet år 1970. År 1975 publicerade han boken *Scandinavia* och år 1977 boken *Sweden: The Nation's History*. Franklin Scott blev mycket gammal. I samband med en USA-resa deltog vi i firandet av hans 90-årsdag den 4 juli 1991 vid Claremont College i Kalifornien. Han avled 1994.

År 1968 blev ett dramatiskt år i USA:s historia. Den 4 april mördades Martin Luther King. Skottet i Memphis ledde till våldsamma raskravaller i Chicago med brutala polisinsatser. Den 7 juni mördades Robert Kennedy och den 20 augusti invaderades Tjeckoslovakien av Sovjet. I augusti ägde det demokratiska partiets konvent rum i Chicago under stort tumult. Den 5 november valdes Richard Nixon till president.

EXTERNA UPPDRAG

I en TT-intervju i juli 1972 deklarerade kommunikationsminister Bengt Norling att ”1963 års trafikpolitiska beslut ... har överlevt sig självt. Nu gäller det att styra trafiken så att järnvägen får spela den roll som den gjorde tidigare.” Och vidare: ”Det finns inget motiv för att lastbilar skall köra kors och tvärs i landet, om det går att använda järnväg för dessa transporter.”

Kommunikationsministerns utspel drog i gång en häftig transportpolitisk debatt. Vad var egentligen syftet med de något svårtolkade uttalandena? Oklarheterna skingrades något genom att en ny statlig trafikpolitisk utredning tillsattes i december 1972. Huvudpunkterna i direktiven gällde SJ:s ekonomi, den s.k. kostnadsansvarsprincipen och dess tillämpning samt regleringarna av lastbilstrafiken.

Jag förordnades som expert till utredningen i juli 1973 och kom huvudsakligen att ägna mina krafter åt det framtida tillståndsgivningssystemet för lastbilstransporter. Detta ämne vållade hårda debatter, men ännu så sent som i december 1974 presenterade sekretariatet en PM som föreslog drastiska administrativa regleringar av de långväga lastbilstransporterna. Jag reagerade genom en utförlig PM som poängterade att de medel som föreslagits inte på något sätt skulle vara effektiva för att nå de mål som ställts upp för transportpolitiken. Jag och ytterligare en expert förutskickade att vi skulle lämna ett särskilt yttrande till utredningens betänkande om vi inte fick gehör för våra synpunkter.

Något hände under våren 1975. När utredningen presenterades på sommaren föreslogs att alla detaljregleringar såsom behovsprövning, kapacitetsbegränsningar och särskilda regler för transportförmedlingsföretag skulle slopas. Därmed skulle i dessa avseenden 1963 års transportpolitiska reformer genomföras helt – tvärt emot vad Bengt Norling hade proklamerat tre år tidigare.

Transportorganisationerna inom näringslivet reagerade snabbt på kommunikationsministerns utspel och redan i augusti 1972 tillsatte bilbranschen den s.k. transportpolitiska idégruppen med en utifrån hämtad ordförande, nämligen Daniel Tarschys. Jag kom att ingå i denna grupp. Högt på gruppens agenda stod kostnadsansvarsprincipen. Den statliga vägkostnadsutredningen sysslade med den frågan och dess slutbetänkande väntades komma före årsskiftet 1972/73. Den allmänna debatten präglades av en intellektuell förvirring kring begreppet kostnadsansvar. Jag föreslog att näringslivet borde uppdra åt en fristående ekonom att bringa reda i tankesörjan och rekommenderade att Dr Ralph Turvey vid London School of Economics, skulle anförtros uppgiften. Så blev också fallet.

Ralph Turvey var specialist på bl.a. prissättningen av offentliga tjänster. Han hade 1967–71 varit ställföreträdande chef för National Board for Prices and Incomes och var känd som författare till böckerna *Demand and Supply* (1971) och *Economic Analysis and Public Enterprises* (1971). Jag hade umgåtts med Turvey på ett transportseminarium i Stratford-upon-Avon i mars 1972. Han talade svenska nästan flytande efter en vistelse vid nationalekonomiska institutionen i Uppsala hos professor Erik Lindahl.

I juni 1973 presenterade Turvey sin rapport ”Cost Responsibility and Road Users”. Den gavs ut av Svenska Vägföreningen med titeln ”Vägtrafikanternas kostnadsansvar”. Turvey klarlade på ett mycket pedagogiskt sätt de två problem som finns när det gäller att definiera ”kostnadsansvaret”. Det första problemet gäller politik (hur mycket skatt skall olika vägtrafikanter betala för att det allmänna skall få de önskade totala intäkterna från vägtrafiken?). Det andra problemet är däremot tekniskt eller vetenskapligt och dess lösning syftar till en effektiv resursallokering. En meningsfull diskussion om skatter och avgifter är möjlig bara om dessa två problem hålls noga åtskilda.

Många transportekonomer har långt senare framhållit att Turveys analys, på endast 48 sidor, utgjorde ett av de mest väsentliga bidragen i diskussionen om kostnadsansvarsprincipen. Så här i efterhand – efter 35 år – är jag mycket stolt över att jag tog initiativet till Turveys utredning. Vad som dock grämer mig något är att hans rapport inte kom att publiceras av IUI.

Under slutet av 1960-talet hade det ibland gnisslat i relationerna mellan SAF och Industriförbundet. Vem skulle göra vad? Förekom inte ett omfattande dubbelarbete? De båda organisationerna beslöt därför att låta Sven Schwartz penetrera problemen. Schwartz var en av näringslivets *grand old men*. Han hade varit ordförande i SAF och ledamot av Industriförbundets styrelse och under åren 1947–49 var han styrelseordförande i IUI. Han var känd för sin analytiska skärpa och objektivitet. Men hänsyn till det delikata utredningsuppdraget ville varken SAF eller Industriförbundet att en sekreterare till Schwartz skulle tas från dessa

organisationer. De vände sig därför till IUI och Lars Nabseth frågade om jag ville ställa upp. Jag har aldrig ångrat att jag åtog mig uppdraget, trots att det avsevärt försenade mitt avhandlingsarbete.

Utredningen presenterades i mars 1973 med titeln *Näringslivets organisationsförhållanden*. Den konstaterade att något dubbelarbete mellan SAF och Industriförbundet knappast alls förekom. En sammanslagning av SAF och Industriförbundet avvisades, bl.a. av det skälet att en fusion skulle leda till att det inte längre fanns ett forum utifrån vilket industrins specifika intressen kunde tillgodoses. För att bevaka och agera inom områden av gemensamt intresse för hela det privata näringslivet borde man överväga att på längre sikt bilda ett nytt organ, Näringslivets Centralorganisation. Vid sidan om detta skulle dock i stort sett alla befintliga näringsgrensorganisationer finnas kvar, som t.ex. Industriförbundet, Bankföreningen och SHIO, med den traditionella uppgiften att slå vakt om respektive näringsgrens speciella intressen.

IUI:S SEKRETERARE

I samband med att IUI i mars 1961 flyttade från Malmtorgsgatan 8 till Artillerigatan 34 efterträdde jag Lars Lidén som IUI:s sekreterare, en post som jag hade till slutet av 1966. En uppgift som sekreteraren hade var att föra protokoll vid alla styrelsesammanträden, en ibland nog så knivig syssla. Men detta uppvägdes av att få sitta med och lyssna på diskussionen de stora emellan, som oftast handlade om annat än IUI. Sådant togs naturligtvis inte till protokollet.

En annan uppgift var att se till att det varje år kom ut en tryckt verksamhetsberättelse för IUI. Detta var tidsödande och ibland inte utan problem. Varje forskare lämnade ett manuskript, sällan i tid och ofta för långt. Jag blev knappast populär när jag föreslog ändringar och strykningar. När jag ansåg att hela utkastet till verksamhetsberättelse såg hyggligt ut, tog Naja Bentzel över. Hans reaktion blev då ofta: ”Det här måste kunna skrivas på ett enklare och klarare sätt!”

Vad som också hörde till sekreterarsysslan var att med Naja diskutera institutets verksamhet på kort och på lång sikt. När kan den och den utredningen tänkas bli klar? Vad skall han/hon göra sedan? Vilka nya projekt skall vi lägga fram inför styrelsen för beslut? Nya utredningar initierades oftast inom institutet, men näringslivsorganisationer och företag vände sig ibland till IUI och ”beställde” utredningar – dock inte alltid med framgång. Det fanns en gammal god regel som innebar att om chefen ville få beslut om tre nya bra projekt i styrelsen, skulle han också presentera ett fjärde, mindre genomarbetat, förslag så att styrelsen kunde visa sin beslutskapacitet genom att säga nej.

Sekreterarens tyngsta uppgift, i varje fall under min tid, var att läsa och granska

manuskript och delta i seminariebehandlingen av dessa. Ibland kunde det gälla ett eller ett par kapitel, i andra fall det slutgiltiga – trodde i varje fall författaren – manuskriptet till en hel bok. Ett återkommande problem var att utredningarna ofta drog ut på tiden. När jag var i London hösten 1965 fick jag ett brev från Naja där han bl.a. skrev följande: ”Här på IUI blir situationen alltmer bekymmersam. Ingen blir färdig med det han skall.”

DET SPECIELLA MED IUI

Det fanns en utpräglad ”vi-känsla” inom IUI. De böcker som publicerades skulle hålla en god vetenskaplig kvalitet och vara läsbara. Att det oftast blev så berodde på ”seminarieskärnselden”. Dispositionsutkast och manuskript granskades hårdhänt, men med en konstruktiv ansats, grundad på genuin hjälpsamhet från kollegers sida. Det fick ju inte komma ut en dålig IUI-bok! Författarna suckade över att behöva skriva om ett kapitel ytterligare en gång. Jag kommer ihåg några exempel på att publiceringen fördröjdes minst ett år till följd av seminariebehandlingen. Men med den färdiga boken i sin hand var författaren ytterst tacksam över den omilda behandling han tidigare fått utstå.

Hur kan man förklara denna solidaritet med IUI som institution? Ett viktigt skäl var att det *inom* institutet inte fanns någon konkurrens forskarna emellan. För den eventuella forskarkarriären konkurrerade man med kollegerna på den universitetsinstitution där man hörde hemma. Det fanns heller ingen karriärstege *inom* IUI. Vi hade inga avdelningschefsposter som kunde locka. IUI hade under chefen en helt platt organisation. I institutets verksamhetsberättelse stod under en lång följd av år under rubriken ”Personal” först chef, sekreterare, kamrer, och sedan i alfabetisk ordning ”Övrig ordinarie personal samt med särskilda utredningar sysselsatta”, sammanlagt ca 25 personer. Men i den skaran fanns självfallet några som genom kunskaper och erfarenheter var huvudet högre än andra och vars ord ofta vägde tungt.

Ett forskningsinstitut utan avdelningar och avdelningschefer hade också en annan konsekvens, nämligen det sätt på vilket budgeten för kommande år skulle fördelas. Det fanns inga underchefer som kämpade för att just deras fögderi skulle expandera eller åtminstone vidmakthållas. Detta skapade goda förutsättningar för IUI att förnya sig och ta upp förbisedda forskningsområden. Denna flexibilitet i valet av projekt var sannolikt av stor betydelse för den vitalitet som utmärkte IUI som forskningsinstitution.

IUI var formellt sett inte en akademisk institution, men miljön var ändå utpräglad akademisk. Institutet kallades ibland skämtsamt för ”The Dodde School of Economics” efter dess mångåriga ordförande, Marcus ”Dodde” Wallenberg. I

den miljön lärde jag mig hur viktigt det är med källkritik. Men också att ifrågasätta – utan att vara uppkäftig – och att argumentera utifrån fakta. Allt detta hade jag stor nytta av efter IUI-tiden, bl.a. på Industriförbundet och som ledamot av EU:s Ekonomiska och sociala kommitté. Men framför allt: det var IUI-tiden som gjorde mig till transportexpert.

IUI:s historia är i mångt och mycket dess chefers. De sätter sin prägel på tillvaron, både den vetenskapliga och den sociala. Jan Wallander hade en god förståelse att marknadsföra institutet och dess verksamhet. Jan insåg värdet av empiriskt förankrad forskning och förstod, utifrån personliga erfarenheter, de problem som kan uppstå då stora datamängder skall bearbetas och analyseras. Under Naja Bentzels tid satt den vetenskapliga kvaliteten i högsätet, men dessutom lärde Naja oss att skriva enkelt; tekniska avsnitt kunde med fördel placeras i appendix. Lars Nabseth utgjorde i viss mån en kombination av Jan och Naja. För Lars var det dessutom viktigt att IUI utvecklade de internationella kontakterna.

REFERENSER

- Kritz, Lars (1963), *Lastbilstransporter i Sverige 1950–61*. Stockholm: IUI.
- Kritz, Lars (1966), *Godstransportutvecklingen i Storbritannien*. Stockholm: IUI.
- Kritz, Lars (1968), *Godstransporternas utveckling i Sverige 1950–66 med utblick mot 1980*. Stockholm: IUI.
- Kritz, Lars (1976), *Transportpolitiken och lastbilarna. En studie av regleringar och deras effekter*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet och IUI.
- Ministry of Transport (1965), *Carriers' Licensing*. Report of the Geddes' Committee. London: H.M.S.O.
- Petri, Carl Wilhelm (1952), *Svenskt transportväsende. Några drag i dess uppbyggnad och utveckling*. Stockholm: IUI.
- Schwartz, Sven (1973), *Näringslivets organisationsförhållanden*. En undersökning utförd på uppdrag av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund. Stockholm: Svenska Arbetsgivareföreningen.
- Scott, Franklin D. (1975), *Scandinavia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Scott, Franklin D. (1977), *Sweden: The Nation's History*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Turvey, Ralph (1971a), *Demand and Supply*. London: George Allen and Unwin.
- Turvey, Ralph (1971b), *Economic Analysis and Public Enterprises*. London: George Allen and Unwin.
- Turvey, Ralph (1973), "Vägrafikanternas kostnadsansvar". Stockholm: Svenska vägföreningen.

FÖRFATTARPRESENTATION

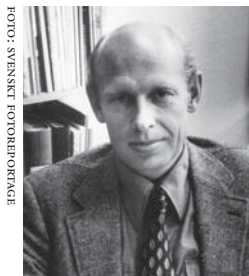

FOTO: SVENSKT FOTOFÖRFATTARFÖRETAG

Lars Kritz föddes i Vendel år 1934. Han studerade vid Uppsala universitet och blev fil.kand. 1957, fil.lic. 1964 och fil.dr år 1976. Han var anställd för utredningsarbete vid Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 1957–58, som assistent och biträdande lärare vid Handelshögskolan i Stockholm 1959–60. Han arbetade åren 1960–76 vid IUI. Därefter knöts han till Industridepartementet som huvudsekreterare i den statliga handelsstålsutredningen 1976–77. Åren 1977–99 arbetade han på Sveriges Industriförbund, först som chef för direktionskansliet och sedan som chef för den marknads- och transportpolitiska avdelningen. År 1986 utsågs han till vice vd i Industriförbundet.

Lars Kritz har haft flera offentliga uppdrag, bl.a. som expert i 1972 års trafikpolitiska utredning, som ledamot av styrelsen för Konsumentverket (1982–95), styrelsen för Statens pris- och konkurrensverk, tidigare Statens pris- och kartellnämnd (1981–92) och styrelsen för den statliga Transportforskningsberedningen (1981–92). När Sverige år 1995 blev medlem i EU utsågs Lars Kritz till ledamot av EU:s Ekonomiska och sociala kommitté fram till 1999 som en av representanterna för näringslivet.

Under åren 1972–73 var han utlånad från IUI för att vara sekreterare i utredningen Näringslivets organisationsförhållanden med Sven Schwartz som utredare. Den behandlade de framtida relationerna mellan SAF och Industriförbundet. Han vistades vid Northwestern University i USA under åren 1967–68. Ett stipendium från Eisenhower Exchange Fellowships möjliggjorde en ny vistelse i USA under tiden mars–maj 1984. Sedan 1988 är Lars Kritz ordförande i den Richertska forskningsstiftelsen, utsedd av Industriförbundet, senare av Svenskt Näringsliv.

INGEN SAMSTÄMMIGHET – SÅ BRA FÖR KREATIVITETEN!*

LARS VINELL

Jag kom till IUI i syfte att lära. Därför blev jag förvånad när jag fick uppdraget att vara den ende som skulle publicera sig minst tre gånger om året utan uppbackning av organisationen i övrigt. Född vid Klarälven var jag visserligen van vid att bada i kallt vatten, men det här borde ha känts som att simma hundra meter i en isvak. Det gjorde det inte. Tvärtom såg jag med glädje fram mot uppgiften. Fick jag lära mig något? Visst, men inte på det sätt jag tänkt mig. Det var inte så mycket djupdykning i vetenskapliga rapporter och avancerade läroböcker som blev inkörsporren till ett fascinerande liv som yrkesekonom. Att studera den typen av material är givetvis nödvändigt för en yrkesman inom alla intellektuella områden, men utvecklingen för både individerna och organisationerna i fråga skapas enligt min erfarenhet ofta i de oplanerade samtalen, som kan handla om allt utom det område där en problemlösning söks. Fokus är definitivt inte liktydigt med tunnelseende. Kafferaster kan alltså vara synnerligen produktiva – särskilt om samstämmigheten mellan kaffedrickarna lyser med sin frånvaro.

SNABBT UTSEDD TILL SPECIALIST PÅ KONJUNKTURANALYS

När Ragnar Bentzel, ”Naja”, anställde mig var avsikten att jag skulle arbeta med marknadsanalyser med John Ekström som handledare. Redan första dagen på jobbet föreslog Naja att jag i stället skulle ägna större delen av min tid åt institutets konjunkturanalyser; att IUI sysslade med sådana frågor var för mig en överraskning. Jag antog lydigt budet under förutsättning att jag skulle få hjälp av erfarna forskare. Så blev definitivt inte fallet. Jag fick liksom mina företrädare ensam svara för *Det ekonomiska läget*, som var namnet på den skrift som utkom tre gånger om året. Utgivare var Svenska Arbetsgivareföreningens sektion för före-

---

* Ett varmt tack till Lars Kritz och Bo Hagskog för synpunkter på en tidigare version av detta kapitel.

tagnämnder. Innehållet skulle dock IUI helt ansvara för. Styrkan i detta oberoende skulle jag två år senare komma att starkt ifrågasätta.

I mitt arbete ingick – förutom att analysera data och skriva rapporten – också att svara för layout, korrekturläsning och all kontakt med tryckeriet. Rapportens målgrupp var som framgått företagsnämnderna, vilka var en sorts diskussionsklubbar med deltagare från företagsledningen och facken.¹ Till uppgiften hörde också att två gånger om året lämna underlag till ett bildspel baserat på den senaste konjunkturrapporten. Den producerades av Kursverksamheten Vår Ekonomi (KVE), under överinseende av SAF-ekonomerna och mig. Jag måste erkänna att jag med glädje överlät större delen av detta ansvar till Karl-Olof Faxén, högt skattad nationalekonom, och hans medarbetare på SAF.

Rapporttiderna var mars, juni och september/oktober. Det första och tredje numret var allmänna konjunkturanalyser, medan nummer två fokuserades på de olika industribranscherna. Industrin fick även huvudutrymme i de övriga rapporterna. Få ord spilldes på den privata konsumtionens utveckling och sammansättning. Belysningen av de finansiella marknaderna var också nedtonad. Den inhemska obligationsmarknaden var nämligen starkt reglerad och likviditeten på aktiemarknaden var alldeles för låg för att göra effektiviteten i prisbildningen trovärdig. På valutaområdet rådde Bretton-Woods-avtalet. Det fanns bl.a. därför knappast någon koppling mellan finansmarknaderna och företagens interna avkastningskrav.

Rapporterna var med hänsyn till sin utformning aldrig en miniversion av Konjunkturinstitutets periodiska analyser. De var helt enkelt komponerade för att passa som diskussionsunderlag för *industrieföretagens* företagsnämnder, vilket i sin tur återspeglar den tyngd som industrin upplevdes ha och *de facto* hade för svenskt näringsliv.

Jag vet inte vilken bakgrund mina föregångare Åke Ortmark, Göran Ahrsjö, Jan Gillberg och Lars Wohlin hade när de skrev sina första konjunkturrapporter. Själv kände jag mig klart osäker på min förmåga, trots att jag inte utan framgång ägnat stort intresse åt studierna i nationalekonomi; jag fick bl.a. Heckscherstipendiet för bästa uppsats. På Handelshögskolan hade vi dock ingen lärobok som förmedlade grunderna i makroekonomisk analys, även om Erik Lundbergs *Konjukturer och ekonomisk politik*, som var obligatorisk även för ett betyg, förutsatte sådan kunskap. Däremot uppmuntrades vi på seminarier av både Bertil Ohlin och Erik Dahmén att följa den ekonomisk-politiska debatten. Av en ren tillfällighet kom jag dock att läsa Schneiders *Einführung in die Wirtschaftstheorie*,

¹ Företagsnämnderna härrörde från ett avtal mellan SAF och LO 1946. Nämndernas arbete skulle enligt avtalstexten fokuseras på frågor rörande produktionseffektivitet. Det skulle däremot inte behandla lönefrågor.

makrodelen (3:e volymen från 1957), som innehöll just sådant material som jag saknat i kurslitteraturen. Framför allt var boken ett perfekt komplement till Bertil Ohlins mycket intressanta och stundtals underhållande föreläsningar om Keynes makroansats. Jag hade också studerat Gottfried Haberlers *Prosperity and Depression*. Denna samlade bokkunskap tyckte jag var en ganska bräcklig grund för praktiska konjunkturbedömningar.

Jag fick dock inte mycket tid att tveka; den första rapporten skulle ut inom så kort tid att den borde ha varit klar i ett första utkast när jag anställdes. Min företrädare Lars Wohlin hjälpte mig att hitta bra datakällor för analyser av den internationella ekonomin. Aktuella kunskaper om den svenska konjunkturen fick jag från Konjunkturinstitutet och Statistiska centralbyrån. När jag efter någon månad presenterade manuset för Naja blev jag förvånad över att han knappast hade någon saksynpunkt men många bra förslag till formuleringar av budskapet; hans egna manus var språkligt alltid synnerligen väl genomarbetade. Snart blev det uppenbart att varken han eller någon annan av forskarna var särskilt intresserade av konjunkturrapporten. Med andra ord kunde jag sköta konjunkturanalysen helt efter eget behag.

Efter en tid efterträdde Naja professor Erik Lindahl i Uppsala som rådgivare till Göteborgsbanken. Det medförde att han kom att ha ett övergripande ansvar för bankens månatliga konjunkturöversikter, vilka utarbetades av Martin Josephson, som var chef för bankens ekonomiska sekretariat i Stockholm. I denna funktion skulle Naja i varje nummer skriva två sidor allmän sammanfattning. Denna uppgift delegerades till mig, vilket jag uppskattade då det gav mig en bra kassaförstärkning. Det ledde också till att mina kontakter med Naja ökade kraftigt då vi för varje rapport gick igenom Josephsons mycket utförliga analysunderlag. Därigenom fick jag också möjlighet att en gång i månaden diskutera konjunkturutvecklingen dels med en mycket kunnig, klok och tillika sällsynt trevlig nationalekonom, dels med en noggrann analytiker som hade gedigen praktisk kunskap om bankvärlden. Detta höjde definitivt kvaliteten på mina texter.

Redan efter tre IUI-rapporter blev jag allt mindre stimulerad av konjunkturanalysen. Orsaken var framför allt att ”så lite hände i vår ekonomi”. Som analytiker och skribent saknade jag de stora variationerna i produktion, sysselsättning och prisnivå. Med andra ord: något kul att skriva om. Den litteratur om konjunkturer jag hade läst var präglad av mellankrigstidens dramatiska skeenden. Om jag vore ung ekonomijournalist i dag skulle jag förmodligen med entusiasm ha tuggat i mig alla data om finanskrisen och om en real ekonomi i kraftig nedgång för att spotta ur mig ödesmättade analyser. – Nej förresten, jag är ju värm-länning och vet att ”allt ordner sej”.

Den svenska produktionsutvecklingen 1950–1969 framgår av följande tabell:

Årlig tillväxt i BNP, %	1950–69	1950–59	1960–69
Medelvärde	3,9	3,3	4,4
Standardavvikelse	1,4	1,4	1,4

Årlig tillväxt i industriproduktion, %	1950–69	1950–59	1960–69
Medelvärde	6,1	4,2	7,8
Standardavvikelse	2,9	3,0	1,2

Källa: SCB.

Tillväxten var under nämnda perioder extremt hög och obruten – bortsett från korta svackor 1951 och 1958. Inte ens vid fokusering på tillväxtcykler finner en hängiven konjunkturanalytiker några intressanta fluktuationer att belysa. Jag minns dock att många industriledare var mycket bekymrade för utvecklingen 1962. Visst hade de all anledning. BNP:s ökningstakt föll från 5,7 procent 1961 till 4,3 procent 1962. Sistnämnda år hamnade industriproduktionens ökning under sexprocentstrecket. Vilken svacka! Vissa branscher, bl.a. stålindustrin, drabbades dock av en klar nedgång i efterfrågan vid denna tid.² Vinsterna föll.

Andra stabilitetsindikatorer som arbetslöshet och inflation föreföll heller inte oroväckande. Antalet öppet arbetslösa som andel av arbetskraften låg stadigt mellan en och två procent. Inflationen var mycket debatterad under 1950-talet men efter ”engångsinflationen” som följde på Koreakriget hade ökningstakten i den allmänna prisnivån i genomsnitt legat under tre procent per år fram till den tid jag började på IUI. Inflationstakten höjdes 1961–69 till ca fyra procent per år. Risken för en skenande inflation upplevdes som låg.

OLÄMPLIG ANALYS

När jag skrev rapporterna för företagsnämnderna utgick jag från att de hade en stor läsekrets. Den inställningen var inte baserad på några marknadsundersökningar utan fungerade helt enkelt som ett inspirationsmedel. I själva verket fick jag ytterst få kommentarer från företagen. Det hörde till undantagen att rapporterna kom-

² Då lager och orderstockar i förhållande till produktionsnivån under de berörda decennierna var mycket högre än i dag blev kopplingen mellan ordergång och leveranser långt ifrån uppenbar. Produktionstiderna var också långa jämfört med i dag. Lagren av varor i arbete var alltså betydande. Ordergången kunde följaktligen gå ner rätt kraftigt inom t.ex. verkstadsindustrin utan att det kom att slå igenom på produktion och leveranser. Lagren och orderstockarna tog stöten. I min avhandling lyckades jag visa att det bristande cykliska sambandet mellan stålförbrukningen och produktionen hos stålkonsumenterna i det närmaste helt kunde hänföras till variationer i stål i arbete hos dessa företag.

menterades i tidningarna, så vitt jag vet endast en gång i Stockholmspressen. Det var det enda tillfälle en pressrelease hade skickats ut. SAF:s vd Bertil Kugelberg hade dock uppenbarligen läst höstrapporten 1963 eller ett referat av denna.

En morgon i oktober 1963 kom Lars Nabseth, som då var tillförordnad vd på IUI, in på mitt rum, kritvit i ansiktet, och frågade uppbragt: ”Vad sjutton har du skrivit?” Då jag förstod att det gällde konjunkturrapporten gav jag honom den. Några timmar senare kom Lars tillbaka betydligt lugnare och konstaterade att ”det här var ju inte så farligt”.

I ottan samma dag hade Kugelberg ringt Lars Nabseth och öst galla över den katastrofala konjunkturrapporten, som förebådade högkonjunktur under 1964. SAF och LO stod inför avtalsförhandlingar och LO:s egen rapport andades konjunkturpessimism. ”Rapporten stämmer inte överens med våra bedömningar” var enligt Kugelberg budskapet från många företagsledare. Jag måste medge att jag inte blev särdeles bekymrad utan snarare belåten över att *Det ekonomiska läget* kunde bli föremål för heta känslor. Samtidigt var jag förvånad över hur någon som tagit del av data över den ekonomiska situationen, som den kunde bedömas i oktober 1963, kunde komma till en annan bedömning än min, dvs. att industrin i varje fall i fråga om produktionsvolymerna hade en mycket stark period framför sig.

Orderingången till verkstadsindustrin som stod för den dominerande delen av den totala industriproduktionen, var mycket starkt uppåtgående. Därtill kom att massalagren på kontinenten föreföll vara tömda. En rejäl uppgång i efterfrågan på papper tycktes också vara på gång. Med ett sådant utgångsläge kunde det inte gå annat än bra för svensk ekonomi i sin helhet. Jag hade också från Jernkontoret och Uddeholmskoncernen fått klara indikationer på att orderingångskurvan för stålverken under hösten 1963 pekade mot skyn. Effekten av förändringar i de totala lagerinvesteringarna i handelsfärdigt stål var vid den tiden så kraftig att orderingången till stålverken från svenska företag tenderade att vända före orderingången till verkstadsindustrin; verkan föreföll komma före orsaken. Den s.k. acceleratoreffekten gjorde också att de milda variationerna i produktionsstegringsakten hos den stålförbrukande industrin, gav mycket kraftiga utslag på ståltillförseln. De här processerna kom jag senare att belysa i min avhandling *Business Cycles and Steel Markets*.

SAF:s reaktion fick mig att framföra två alternativa önskemål till IUI:s ledning: Antingen måste vårt oberoende markeras eller så får SAF helt enkelt ta över konjunkturrapporten. Med tiden kom både SAF och Industriförbundet att löpande producera konjunkturanalyser. Efter denna milda kontrovers hade dock mitt intresse för att fortsätta som IUI:s konjunkturskribent svalnat. När jag 1964 fick erbjudandet av den tidigare IUI-chefen Ragnar Sundén att starta ekonomisk forskning vid Jernkontoret, tvekade jag inte ett ögonblick att acceptera detta.

För mig hade perioden med konjunkturanalys varit mycket nyttig. Jag fick framför allt lära mig att få rapporter ur händerna. En viktig lärdom var också att dra slutsatser från de många utländska konjunkturrapporter – främst tyska, engelska och franska – jag använde mig av. När det gällde prognoserna tog somliga ut svängarna medan andra var mycket försiktiga. Konjunkturinstitutet sällade sig till de senare. Prognosen för industriproduktionens årliga ökningstakt slutade, som jag minns det, alltid på fem procent, oberoende av förutsättningarna. Som årsgenomsnitt för 1960-talet var de prognoserna i underkant.

I mina rapporter betydde prognosernas numeriska preciseringar inte särskilt mycket. Mitt mål var att ge en så relevant och välgrundad beskrivning av utgångsläge och tendenser som möjligt. Föreföll tendenser robusta lät jag dem leda till allmänna slutsatser om den närmaste framtiden. Det Kugelberg inte gillade i min rapport var förmodligen inte prognoserna utan redogörelsen för fakta. Jag fick aldrig tillfälle att känna glädje över att utvecklingen gick ”min väg”. När data för 1964 presenterades hade jag lämnat historien bakom mig. Jag hade dock lovat mig själv att aldrig mer skriva en konjunkturrapport, ett löfte jag hållit så gott som fullständigt. Min insats har inte heller behövts. Med tiden kom antalet konjunkturprognoser som kommenterades på pressens affärssidor att bli mycket stort. Det är förmodligen ingen entydigt bra utveckling. Intresset vid bevakningen av ekonomin riskerar att fokuseras så starkt på den nära framtiden, att problem som rör strukturförskjutningar kommer alltför mycket i bakgrunden. Om bankerna använt resurserna för konjunkturanalys till att i stället kritiskt granska den egna sektorns utveckling och problem kanske den på alltför många ställen ohållbara riskexponeringen hade upptäckts innan den dokumenterades i massiva räddningsaktioner från ägarna och staten. Jag tror inte att ett bortfall av bankernas konjunkturanalys skulle äventyra samhällsekonomin.

MIN RELATION TILL NÅGRA SENIORA FORSKARE

Trots att mitt intresse för konjunkturrapporterna sjönk med tiden var trivseln med arbetsplatsen och kollegorna oförändrat hög. I mina ögon var Naja och Erik Höök, som var biträdande chef, ett perfekt ledarpar. Naja var både ekonomisk teoretiker och statistiker. Eriks fokus lades, som jag uppfattade det, på institutionell ekonomi och empiri. Båda var utomordentligt goda analytiker och därtill mycket hjälpsamma mot yngre kollegor. Även i övrigt fann jag att attityden mot nya medarbetare hos de mer erfarna forskarna var mycket positiv, trots att de flesta var begåvade med den egocentricitet som krävs för att slå sig fram inom vetenskapen. Kamratskapet bland ”juniorforskarna” upplevde jag som mycket gott.

IUI:s ”affärssidé” gällde strukturfrågor. Konjunkturproblemen betraktades på

sina håll som lösta. Ekonomisk tillväxt och allmän jämvikt var högsta mode. Den internationella stjärnstatusen på området bars av Robert Solow, 1987 belönad med Riksbankens ekonomipris till Alfred Nobels minne. På IUI och – jag vågar gissa även bland svenska ekonomer i övrigt – var Karl Jungenfelt riktningens främste och ivrigast förespråkande proselyt. Kalle forskade om löneandelen i den svenska ekonomin. Studien var till sin ursprungliga uppläggning empirisk, men hans avhandling, som publicerades 1966, präglas av allmän jämvikt, här i dynamisk utformning. Kalle och jag var i fråga om inriktning varandras motsatser. Jag var när jag kom till IUI full av vilda idéer om att bygga in praktiska marknadsföringsaspekter i mikroteorin, en vidareutveckling av Abbots (1955) och Shubiks (1961) ansatser samt Arne Rasmussens (1955) och Gösta Mickwitz (1959) avhandlingar; en inte helt onaturlig syn med tanke på min bakgrund i företags- och nationalekonomi.³ Kalle hade en gedigen utbildning i nationalekonomi med Erik Lindahl, Tord Palander och Herman Wold som lärare. Han blev nog ganska trött på mina utläggningar. Jag flyttade säkerligen inte honom en millimeter, men han fick däremot mig att fördjupa mina kunskaper i ekonomisk teori, givetvis inklusive jämviktstillväxt, vilket jag är honom djupt tacksam för. Jag måste dock erkänna att jag än i dag närmast känner en pliktskyldig vördnad inför allmän jämviktsteori. Dess tillämpning på prisbildningen för risktillgångar – min inriktning de senaste tjugo åren – har bara ställt till trassel och lett till resultat som knappast har någon överensstämmelse med verkligheten.⁴ Självklart har jag emellertid, liksom förmodligen de flesta nationalekonomer, haft en bakomliggande föreställning om allmän jämvikt i mer eller mindre alla ekonomiska studier jag genomfört.

En annan av de erfarna forskarna jag hade mycket kontakt med var Bengt Höglund. Bengt var en lågmäld men mycket bildad ekonom med stor distans både till sig själv och ”storheterna” på det ekonomiska forskningsfältet. Tillsammans med Lars Werin, senare professor vid Stockholms universitet, gjorde han den första och den hittills i särklass mest utförliga input-outputstudien av svensk ekonomi. Tabellerna omfattar hela 127 produktionssektorer. Resultatet publicerades 1964 i IUI-boken *The Production System of the Swedish Economy*. Jag tror inte att någon utnyttjat deras arbete så mycket som jag. Dels hade deras tabeller en oerhört stor betydelse för den del av min doktorsavhandling som försökte förklara stålförbrukningens variationer, dels kom jag att använda dessa tabeller i marknadsundersökningar av skilda slag. Inom Uddeholms Stål, där jag senare kom att arbeta, byggde jag upp en förenklad bild av produktionsprocessen med utgångspunkt i input-outputmodellen. Det gällde att snabbt finna hyfsade svar på

³ Se även Vinell (1961).

⁴ Denna ståndpunkt motiveras i Vinell (2007).

frågor av typen: hur påverkas verksamheten av specificerade produktmixförskjutningar, prispförändringar på legeringsämnen och löneökningar? Om Höglund och Werins input-outputstudie var en gigantisk prestation i fråga om dataarbete, innehöll Bengts avhandling förmodligen inte en siffra förutom sidnumreringen. Den var i stället en filosofisk betraktelse om relationerna mellan hypoteser och datavärld. Boken, *Modell och observationer*, publicerades av IUI 1966.

I det här sammanhanget kan jag inte undgå att nämna Erik Dahmén, professor och tidigare IUI-chef. Jag hade redan på Handels fått mycket god kontakt med honom. Jämte Bertil Ohlin var det han som väckte mitt intresse för nationalekonomi. Eriks utpräglat historiska och institutionella ansats i den ekonomiska analysen gav honom en unik plattform i den ekonomisk-politiska debatten. Han kom att starkt påverka mitt eget tänkande. Själv hade jag utan att vara matematiker en tendens till att väl tidigt ta till formelapparaten i mitt analysarbete. Genom att se problem i ett utvecklingsperspektiv och ta hänsyn till institutionella restriktioner tvingades jag tänka igenom många aspekter på ett problem innan jag kunde göra en framställning som hade ”erkänt vetenskaplig prägel”. Erik kom över huvud taget aldrig fram till algebran. Det behövde han inte. De många alster han bidragit med var lysande inslag i den svenska ekonomiska analysen. Jag hade löpande kontakt med Erik under IUI-tiden och hade nöjet att få assistera honom vid några tillfällen bl.a. med data och analys till det föredrag Marcus Wallenberg höll vid sin avgång som ordförande för Industriförbundet 1964. När jag några år senare flyttade till Saltsjö-Duvnäs, där Erik bodde, kom vi allt närmare varandra – inte bara professionellt. Det skulle ha varit spännande att diskutera dagens problem med honom i termer av ”skapande förstörelse”, en av Schumpeters termer som Erik införde i den svenska debatten. Det speciella i dagens ekonomiska bild är att den pågående nedbrytningen av bilismen byggd på bensinmotorn, sker innan de nya innovationerna på området hunnit förverkligas; men de finns uppenbarligen i marknadens förväntningar. Köpen senareläggs av konsumenter och företag i väntan på nya produkter, som ”de vet” ska komma. Ett nytt ”utvecklingsblock” – en Dahmén-term – baserad på nya drivmedel finns alltså i framtidsförväntningarna.

Det är naturligt att författare oavsett inriktning är förtjusta i sina egna verk; de skriver ju för att de har något att säga. Erik Dahmén var inget undantag. Det var hans humoristiska fru, Margit, väl medveten om. När jag en kväll efter arbetet steg av Saltsjöbadståget, såg jag att Erik satt kvar djupt försjunken i en skrift. Väl hemkommen ringde jag därför Margit, det var före mobilåldern, och meddelade att Erik skulle komma för sent till middagen. Då jag nämnde orsaken kom svaret omedelbart på härlig skånska: ”Då läste han säkert något som han själv skrivit.”

IUI-ANDAN

IUI:s produktion var på min tid huvudsakligen monografier. Under arbetets gång behandlades versioner av dessa på seminarier, vilka jag i regel fann synnerligen givande. Genomgångarna kunde bli mycket tuffa. Ryggdunkningar tillhörde undantagen. Varken Naja eller Erik Höök fick mildare behandling än de övriga på grund av sitt chefskap. Snarare tvärtom. Naja själv lade ner stor möda på att få olika författare att kraftigt skära ner sina texter. I och för sig kunde han motivera sin ståndpunkt med sitt kostnadsansvar. Det helt avgörande skälet var emellertid att han ville att författarna skulle beskriva sin analys och sina resultat på ett enkelt och klart sätt. Protesterna från författarna i fråga var givetvis kraftiga, men Naja var förberedd med mycket klara argument.

Seminarierna visade tydligt olikheter i ansats och framställning hos olika forskare. Somliga föredrog att formulera och utveckla hypoteser matematiskt, andra höll sig till en ren verbal gestaltning. Att matematiken inom ekonomisk teori ibland kan bli svårförståelig accepterar de flesta, men acceptansen är långt lägre när det gäller en avancerad verbal framställning, hur korrekt den än är. Leif Mutén, IUI:s mycket begåvade expert i beskattningsteori, verkade ha varit född med en extremt välutvecklad meningsbyggnadsgenerator, som han använde i både tal och skrift. Vid en debatt om nationalbudgeten på 1960-talet där Leif deltog, hängde Gunnar Sträng i likhet med övriga närvarande inte med i svängarna, men fann ändå en tråd: ”i en av Muténs två meningar fann jag en bisats som jag begrep...”. När Leifs skrift om bruttovinstbeskattning skulle upp till seminarium, var deltagandet stort. Jag tror de flesta ville veta vad de hade missat i läsningen, dvs. det mesta. Här hade Leif lämnat Cicero bakom sig i fråga om satskonstruktion. Opponent var Östen Johansson, en mycket noggrann analytiker. Han hade steg för steg omvandlat Leifs framställning till algebra. Den begrep vi, men vi förstod också genom Östen att Leifs text faktiskt var både intressant och begriplig, förutsatt att man läst den med skrupulös behandling av varje mening.

De tuffa tagen på seminarierna kom också att karaktärisera många IUI:ares deltagande i offentliga debatter. Kalle Jungenfelts och Östen Johanssons recension av en kollegas avhandling i utrikeshandelsteori var fjärran från en lätt kindpust. När Göran Albinsson Bruhner 1963 skrev en rätt nedgörande recension av Åke Ortmarks bok *Sveket mot konsumenterna* fick det Willy Maria Lundberg att reagera och med förakt tala om IUI-andan.

Seminarier och debatter i all ära men i mitt minne skapades andan på IUI av kaffepauserna klockan 3. Här diskuterades allt från teorier, avhandlingar i ekonomi, skvaller om forskare utanför IUI och ekonomisk politik, till kärnfrågan om vem som var bäst i bordtennis. Den tvisten fick sin slutgiltiga lösning då vi samlades en kväll på Bosön för en utslagningsstävling. I förväg fanns åtminstone fem personer

som ansåg sig som givna vinnare, däribland Naja. Segern togs hem av Jan Beckeman. Bortförklaringarna från de övriga (inklusive mig själv) var mångfasetterade.

En av de livligaste deltagarna i övriga frågor var Göran Albinsson Bruhner – av de renläriga betraktad som en massproducent av böcker. Nog fick han fram många studier under sin tid på IUI, men ingen av dem jag har tagit del av har ens i detaljer hastverkets kännetecken. De håller en mycket hög kvalitet. Boken om populärpressen (Albinsson 1962) var dessutom härligt underhållande, en egenkap som verkar vara oförenlig med dagens krav på forskningsrapporter. När diskussionerna blev väl hetsiga brukade Erik Höök lägga sig i debatten. Han hade en stor förmåga att få upprörda känslor att svalna. Jag hade stor behållning av dessa diskussioner, genom vilka jag bl.a. fick kunskap om forskningsinriktningen på de olika universiteten och om de ekonomer som var verksamma där. Jag rekommenderar läsarna att ta del av Lars Kritz uppsats ”En helt vanlig dag på IUI” i en vänbok till Naja för att få en underhållande men realistisk bild av diskussionerna på kaffepausen. När jag skriver dessa rader slår det mig hur olika vi var och hur skilda intresseområden vi hade – vi som satt kring kaffebordet. Och hur starkt stred många inte för sina uppfattningar! I det spänningsfältet ligger förmodligen en betydande del av förklaringen till de många intressanta studier som presterades under de år jag kan överblicka.

NÄTVERK

Genom IUI:s mycket goda rykte både bland forskare och hos företagen fick institutet en stor betydelse som rekryteringsbas även långt utanför den akademiska världen. Långt ifrån alla medarbetare fortsatte på den akademiska banan utan fick olika positioner i näringslivet inklusive medieföretag. Många kom också att spela en viktig roll i offentlig förvaltning. De nätverk som skapades på IUI kom förmodligen de flesta som arbetade på IUI att ha nytta av. Jag kan endast illustrera IUI-nätverkets betydelse för mig. Här ska jag stanna vid hur jag själv fick jobb och rekryterade från IUI-nätet.

En gammal IUI:are kom att spela en stor roll för min konjunkturanalys utan att jag hade träffat honom. Det var Erik Ruist. Dels kom jag tidigt att läsa hans och Ingvar Svennilsons bok om den norrländska industriproduktionens konjunkturkänslighet, en riktig pärla bland IUI:s alla publikationer, dels stod han bakom Industriförbundets produktionsindex, som var en viktig datakälla. Han hade också inom Jernkontoret skapat en verksamhetsstatistik för stålindustrin som i relevans och tillförlitlighet inte hade några motsvarigheter i Sverige. I det arbetet hade han också utbildat personalen på bruken i statistikproduktion, vilket också fick till följd att ledningarna i dessa företag hade, enligt vad jag senare skulle

komma fram till, en mycket noggrannare datauppföljning i sina beslut än vad som var vanligt i svensk industri i övrigt.⁵ Det var därför lätt för mig att få bra information om det ekonomiska läget i stålindustrin genom direkta kontakter med bruken och givetvis med Jernkontoret.

När jag 1964 började på Jernkontoret kom jag att ha stor fördel av att få samarbeta med Erik, inte minst inom ECE:s (Economic Commission for Europe) och OECD:s stålkommissioner; han var under många år ordförande i den senare. Jag kom också att medverka med två *papers* i OECD-skriften ”Forecasting Steel Consumption”, för vilken Erik var redaktör. Vi var nog också de första svenskar som anlätades som konsulter av EEC, när vi 1970–71 skulle yttra oss om stålsektorn i deras femårsplaner. Efter en tid märkte jag att det fanns mängder med intressanta forskningsuppgifter för ekonomer på Jernkontoret. Jag fick tillåtelse att rekrytera ytterligare en forskare. Det kändes naturligt att vända mig till IUI, där jag lyckades övertyga min tidigare arbetskamrat Lennart Fridén att bryta upp från institutet för att forska om prisbildningen på de internationella stålmarknaderna, vilken hade starka institutionella inslag.

1966 blev Erik Ruist professor i statistik på Handelshögskolan. Lennart och jag kom överens om att föreslå Jan Beckeman som hans efterträdare. Jan var IUI:s statistiker men stod tack vare sin matematiska begåvning och utbildning i främsta hand bakom många tekniska appendix i institutets publikationer. Vi blev mycket goda vänner. Ett stort gemensamt intresse hade vi i problem av den typ Martin Gardner förnöjde sin läsekrets med i *American Science*. Det intresset, typ sällskapslek, gjorde mig uppmärksam på att lösningar inom min problemsfär påfallande ofta inte finns där de enligt den konventionella visdomen borde finnas. Jag är övertygad om att Gardners lättsamma problem, vars lösning inte kräver hög matematisk utbildning utan snarare förmågan att hitta en lucka i den tunnel som begränsar seendet, kan vara minst lika nyttiga för en forskare som att härleda konvergensvillkor för olika matematiska funktioner. En forskare i ekonomi står nästan aldrig inför färdigformulerade problem som bara väntar på en matematisk lösning, utan när hon eller han tillgriper matematiska lösningar har de själva fått formulera problemet. Ett bra exempel på sådant tänkande är ”upptäckten” av värdet på en europeisk option på exempelvis en aktie. Sedan förra sekelskiftet hade Bachelier och andra matematiker sökt lösningen på detta problem. När den till slut kunde presenteras var det visserligen i en skön matematisk formel, men Black, Scholes och Merton kom inte på lösningen via matematiskt tänkande utan just genom att finna luckan i den tunnel där forskare tidigare irrat omkring. Luckan fann de genom att bilda en portfölj av en option och x aktier (x är ett

⁵ Jag har berört detta i en artikel i *Marknadsvetande* (Vinell 1982).

tal mellan 0 och 1) som ger samma resultat vilket framtida värde aktien än får. Därefter kunde de komma fram till lösningen via andras bidrag till matematiken, i första hand Itos underbart kraftfulla sats, och sin egen kunskap i arbitrageanalys. Härledningen ter sig visserligen mycket imponerande, men det var ”luckan” som gav dem Nobelpriset.

I februari 1972 gick jag längs Sveavägen och funderade på om jag skulle acceptera ett jobbberjudande som var frestande sett till både utmaningen och lönevillkoren. Jag misstänkte dock att jag skulle få kraftigt skjuta fram mina planer på att färdigställa min doktorsavhandling, trots att analysarbetet var klart. Vid Sveavägen 65 stegade jag in på Handels studentkår för att ta en kopp kaffe. Där satt Kalle Jungenfelt. Han lyfte ena handen i vädret och sa: ”Nu har jag det!” Vadå, svarade jag och trodde att han tillfört Pontryagins maximumprincip en ny dimension. Problemet var något mer trivialt. Kalle var ordförande i grafiska kommittén, som behövde en ny huvudsekreterare.

– Du får två år på dig att avsluta jobbet.

– Låter kul.

Vi spillde inte alltför många ord på utredningen. Dagen därpå skrev jag på ett anställningsavtal hos Tony Hagström, som var statssekreterare på Industridepartementet. Jag fann då att en av kommitténs medlemmar var Lars Lidén, också han en gammal IUI:are.

Det gick utomordentligt lätt att arbeta med Kalle Jungenfelt. Det visade sig att Kalle, samtidigt som han som ekonom var jämviktsanalysen trogen, också var pragmatisk. När jag kom hade han strukturerat arbetet och han bidrog med att skriva kapitlet om framtidsperspektiven för den grafiska industrin. Vi var båda intresserade av att åstadkomma en bra utredning, men med villkoret att tiden för produktionen inte fick överskridas. Vår gemensamma tid på IUI spelade säkerligen stor roll för effektiviteten i arbetet. Vi lyckades tidsmässigt och jag tror också att kvaliteten var god. I varje fall berättade Gunnar Söder, statssekreterare i den borgerliga regering som tillträdde 1976, att han satt upp den som modell för Industridepartementets utredningar.

1978 anställdes jag av Industriförbundet som chef för den marknadspolitiska avdelningen. Några år senare blev jag förbundets chefsekonom. Lars Nabseth var vd. Han hade dessutom varit förste opponent på min avhandling. Andre opponent var Bo Carlsson, som senare hamnade på IUI. Det förtroende som byggdes upp på IUI gjorde samarbetet mellan Lars Nabseth och mig lätt (från min sida), vilket inte hindrade att vi stundtals hade starkt olika åsikter. Sådant tillhörde dock det normala på IUI. Det hade vi lärt oss att leva med. Vi var ju härdade av IUI-andan. Jag har en känsla av att styrelsen på Industriförbundet ibland inte riktigt insåg vilken fin företrädare industrin hade i Lars Nabseth. Jag kunde på nära håll

se hur ledigt han klarade debatterna, inte bara i ekonomisk politik, med ministrar från olika departement, och hur lätt han kunde gå djupt in i sakfrågor med experter av skilda slag. När det gäller den interna styrningen hade Lars förmodligen tagit intryck av sin tid som IUI-chef. Han gav i den andan avdelningarna nästan total frihet att utforma sin egen verksamhet. Resultatet skulle dock vara gott. Den ledningsfilosofin liknar åtminstone på ytan den som tidigare IUI-chefen Jan Walander tillämpade som vd på Handelsbanken.

Min uppgift på Industriförbundet var att granska den ekonomiska politiken från ett industriperspektiv. Det medförde stort deltagande i estraddebatter, många föredrag och debattartiklar. Trots att vi på avdelningen för ekonomisk politik producerade flera skrifter hade jag tidigt känt ett starkt behov att skapa en vetenskapligt grundad plattform för våra debattinlägg. När vi fick över Lennart Ohlsson, tidigare IUI-are, kände jag att det var dags att genomföra idén. Jag visste att Lennart i likhet med mig hade ett stort intresse för industriell ekonomi och till skillnad från de flesta ekonomer hade han både djupa och breda kunskaper om svensk industri; med andra ord var Lennart en självklar rekrytering. Han hade också en annan i sammanhanget lämplig egenskap: både som person och analytiker är han mycket olik mig. Det blev stundtals jobbigt men i sista hand riktigt bra. Efter närmare två års arbete där mycken fritid offrats av oss båda, kunde vi hösten 1987 presentera boken *Tillväxtens drivkrafter: en studie av industriens framtidsvillkor*. Med sina 260 tätskrivna sidor var den till både form och innehåll en studie av den gamla IUI-modellen. Jag tyckte väl att den borde ha gjorts på IUI, men den vetenskapliga konkurrensen hade fört in institutet på andra spår.

Med två analytiska grepp skilde sig vår studie från tidigare forskningsrapporter och utredningar om svensk industri. Dels hade vi en ny indelning av industrin, dels belyste vi risken i ett lands industristruktur med utgångspunkt i två dimensioner – kapitallåsning och prognososäkerhet. Industrisektorerna definierades med utgångspunkt i resursanvändning: forskare, välutbildade tekniker, övrig personal och kapital. Då prognososäkerheten i regel är låg måste företagen vara flexibla för att kunna parera oväntade händelser. Vi fann att politiken ofta straffade pareringsstrategier och obegripligt nog gynnade de industrier som hade motsatta egenskaper, dvs. sådana som kännetecknades av hög kapitallåsning. Som exempel kan nämnas att forskningsintensiv industri hade dubbelt så hög effektiv skatt som den kapitalintensiva industrin (huvudsakligen skogs- och stålindustri). Trots att boken inte hölls i en populär ton fick den stor genomslagskraft;⁶ vårt manus hade dock, trots god intern redaktionell insats, nog behövt utsättas för Najas sax. För

6 I en uppskattande ledare på DN skrev Nils-Eric Sandberg: "Det är ingen läsning för barn". Det var på gott och ont en träffande kommentar.

mig gav arbetet den angenäma känslan att jag tjugo år efter det att jag lämnat IUI fick vara med om att producera en bok i den anda som genomsyrade forskningen under den tid jag arbetade där. Än i dag tycker jag att flera strukturfrågor, inte minst energipolitiken, skulle må väl av att föras i våra termer.

FORMELL OCH REELL PROFESSIONALISM

Jag var bara tre år på IUI, men via IUI-nätverket kom ingen annan arbetsplats att få större betydelse för min professionella utveckling. Professionalism måste dock underhållas. En docenttitel må ge en expertstämpel, men den är ingen evig kunskapsgaranti. Jag blev väl medveten om detta när jag efter en femårig sejour på ett industriföretag skulle vikariera på Erik Ruists professur i statistik. Det var minst sagt besvärande att notera att jag glömt det mesta i ämnet, varför det bara var att ta skeden i vacker hand och börja med att repetera tvåbetygslitteraturen; högmod gynnar definitivt inte kunskapsutveckling. Av bara farten kom jag dock att ägna stor tid åt Harald Cramérs magnum opus *Mathematical Methods of Statistics*. Denna läxa fick mig att se till att fortsättningsvis upprätthålla baskunskaper i nationalekonomi och statistik, vilken min huvudsysselsättning än var. En bra metod var att undervisa i dessa ämnen. En annan var att åta sig utredningsuppdrag. IUI-tiden gav mig den yrkesstolthet som krävs för sådana – i regel inte särdeles inkomstbringande – insatser.

REFERENSER

- Abbot, Lawrence (1955), *Quality and Competition: An Essay in Economic Theory*. New York: Columbia University Press.
- Albinsson, Giron (1962), *Svensk populärpress 1931–61*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Cramér, Harald (1966), *Mathematical Methods of Statistics*. Princeton, NJ: Princeton Mathematical Series.
- Haberler, Gottfried (1941), *Prosperity and Depression: A Theoretical Analysis of Cyclical Movements*. Genève: Nationernas Förbund.
- Höglund, Bengt (1963), *Modell och observationer. En studie av empirisk anknytning och aggregation för en linjär produktionsmodell*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Höglund, Bengt och Lars Werin (1964), *The Production System of the Swedish Economy*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Jungenfelt, Karl G. (1966), *Löneandelen och den ekonomiska utvecklingen*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Kritz, Lars (1966), ”En helt vanlig dag på IUI”. I *19 Appendices in Honour of Ragnar Bentzel*. Begränsad stencilupplaga. Stockholm: IUI.
- Lundberg, Erik (1953), *Konjunkturer och ekonomisk politik: Utveckling och debatt i Sverige sedan första världskriget*. Stockholm: SNS.

- Mickwitz, Gösta (1959), *Marketing and Competition. The Various Forms of Competition at the Successive Stages of Production and Distribution*. Helsingfors: Commentationes humanorum litterarum.
- Ohlsson, Lennart och Lars Vinell (1987), *Tillväxtens drivkrafter: en studie av industriens framtidsvillkor*. Stockholm: Industriförbundets Förlag.
- Ortmark, Åke (1963), *Sveket mot konsumenterna*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Rasmussen, Arne (1955), *Pris- eller parameter teori*. Köpenhamn: Einar Harck.
- Ruist, Erik (red.), (1974), *Forecasting Steel Consumption: Cross-section and Time-series Approaches*. Paris: OECD.
- Ruist, Erik och Ingvar Svenilsson (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*. Stockholm: IUI.
- Schneider, Erich (1957) *Einführung in die Wirtschaftstheorie. T. 3, Geld, Kredit, Volkseinkommen und Beschäftigung*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Shubik, Martin (1961), "Objective Functions and Models of Corporate Optimization". *Quarterly Journal of Economics*, vol. 75, nr 3, 345–375.
- Vinell, Lars (1961), "Företagens marknadspolitik – några drag i nyare mikro teori". Examensuppsats, Handelshögskolan i Stockholm.
- Vinell, Lars (1973), *Business Cycles and Steel Markets: Studies in Demand Variations and Firms' Short-term Behaviour in the Swedish Steel Market*. Doktorsavhandling. Stockholm: Beckman.
- Vinell, Lars (1982), "Företaget och prognoserna". *Marknadsmedvetande*, årg. 13, nr 1, 9–22.
- Vinell, Lars, Jonas Fischerström och Martin Nilsson (2007), *Efficient Portfolio Management: Classical and Modern Approaches*. Stockholm: Norstedts Juridik.

FÖRFATTARPRESENTATION

Lars Vinell är född 1935 och fick sin grundutbildning i ekonomi på Handelshögskolan i Stockholm, där han också tog sin doktorsgrad (docent). Under sin studietid arbetade han extra på Sveriges Allmänna Exportförening. På IUI var han 1961–64. Hans arbetsgivare efter IUI har varit Jernkontoret 1964–71, Industridepartementet 1972–73, Uddeholm AB 1974–78 och Industriförbundet 1978–91. Därefter har han drivit ett eget konsultföretag med verksamhet huvudsakligen inom den finansiella sektorn. Lars Vinell har också verkat som lärare. Åren 1960–72 ansvarade han för en kurs i allmän företagsekonomi på sektionen för fastighetsekonomi vid KTH. Hösten 1978 och våren 1979 var han tf. professor i statistik respektive nationalekonomi. 1992–2001 var han adjungerad professor i finansiell ekonomi vid Stockholms universitet. Lars Vinell har och har haft ett flertal styrelseuppdrag. Han har vid tre tillfällen anlitats av regeringen som särskild utredare. Dessutom har han försökt återgälda förmånen att få de resurser av den akademiska världen som en disputation kräver genom att vid fyra tillfällen ställa upp som opponenter på doktorsavhandlingar.

IUI – MIN FORSKARSKOLA

BENGT RYDÉN

Tillfälligheter ledde till att jag i mitten av 1960-talet anställdes på IUI. Det är nog ingen överdrift att påstå att jag där var en ganska udda fågel, åtminstone sett så här i efterhand.

Jag tog ekonomexamen vid Handelshögskolan i Stockholm 1960 och fortsatte det arbetsliv som jag hade beträtt redan under studietiden. Professorerna Bertil Ohlin, Erik Lundberg, Torsten Gårdlund, Erik Dahmén och andra hade visserligen väckt mitt intresse för nationalekonomin, men inte tillräckligt för att jag då kunde tänka mig en framtid i den ekonomiska forskningens värld. 1965 anställdes jag vid Sveriges Industriförbund med Lars Nabseth som närmaste chef. Men redan på våren 1966 fick jag en intresseförfrågan från en av storbankerna om ett lockande arbete. Lars Nabseth hade blivit utnämnd till chef för IUI och erbjöd mig ett alternativ till bankkarriären – att arbeta på IUI med ett forskningsprojekt som i bästa fall skulle kunna leda till en doktorsavhandling.

Jag är glad att jag valde IUI framför banken, mina fyra år vid IUI, 1966–1970, kom att betyda mycket för min utveckling. Det var ett ganska djärvt val, kanske till och med dumdrigt, eftersom jag helt saknade erfarenhet av forskningsarbete och forskningsmiljöer. Någon forskarutbildning fanns på den tiden inte vid Handelshögskolan. Men jag litade på Lars Nabseths omdöme och hans löfte att vid behov stötta mig. Ämnesvalet var för min del enkelt och gillades av Lars: förvärv och fusioner i svensk industri. Det som sedermera blivit vardagsmat i näringslivet och i forskningen var för Sveriges del på den tiden helt outforskat och jag hade arbetat med olika frågeställningar inom detta område när jag tidigare som sekreterare i en arbetsgrupp vid SNS skrivit boken *Näringsliv i omvandling* (Rydén m.fl. 1964).

MIN FUSIONSFORSKNING

Forskningsprojektets mål blev att empiriskt pröva olika teorier om motiv och bestämningsfaktorer bakom fusioner. Teorierna hämtades till största delen från

amerikansk och brittisk forskning men jag utvecklade också några själv. Det empiriska materialet var framför allt uppgifter om genomförda förvärv och fusioner under åren 1946–69 i svensk industri som jag själv samlade in genom ett mödosamt studium av Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Affärsvärlden och Finanstidningen. Jag tillbringade också hundratals timmar på Patent- och registreringsverket på Valhallavägen för att skaffa fram finansiella data från de aktuella företagens årsredovisningar; elektroniska databanker fanns ju inte på den tiden. Metoderna var i första hand statistisk analys – korrelationsanalys och andra slags sambandsanalys.

För att öka min förståelse av processerna före, under och efter en förvärvstransaktion intervjuade jag ett antal företagsledare med gedigen erfarenhet. IUI:s styrelse, med ordföranden Marcus Wallenberg i spetsen, ställde sig generöst till förfogande. Jag hade flera intressanta samtal med Gränges vd Erland Waldenström. Jag minns också särskilt en intervju med Electrolux vd Hans Werthén, full av värdefulla synpunkter och av den korthuggna humor som var så typisk för Werthén. Den juridiska och finansiella rådgivning som i dag är ett måste förekom knappast på 1960-talet. Werthén ansåg att om man kände sitt eget företag väl räckte det med fem minuters promenad i konkurrentens fabrik för att göra en bra värdering. Med viss överdrift vågar jag påstå att det var så det gick till när Electrolux byggde upp sin globala ställning genom förvärv av vitvaruföretag runtom i världen.

IUI:s styrelse engagerade sig ganska djupt i forskningsprojekten trots att den befolkades av ett antal prominenta och strängt upptagna företagsledare. Självfallet beslutade styrelsen om forskningsstrategi och om vilka projekt som IUI skulle driva. Dessutom gjorde enskilda forskare vid det årliga internatsammanträdet föredragningar av projekt som ordförande Wallenberg tyckte var särskilt intressanta. Själv fick jag presentera mitt arbete vid två sådana styrelsemöten och gladdes åt en aktiv diskussion och många synpunkter.

Ordföranden var mycket mån om IUI:s integritet och anseende som ett självständigt forskningsinstitut trots att SAF och Industriförbundet var huvudmän och svarade för grundfinansieringen. Ett intressant exempel är när vd för Sockerbolaget, Sven Hammarskiöld, krävde att Assar Lindbecks och Odd Gulbrandsens bok om svensk jordbrukspolitik, med bland annat dess förslag om avveckling av det statliga stödet till sockerindustrin, skulle stoppas. Wallenberg vägrade och Hammarskiöld lämnade snart styrelsen.¹ Ett annat exempel är när jag själv som forskare vid IUI i en artikel i *Industriförbundets Tidskrift* argumenterade för en avveckling av importskydden av textil- och konfektionsvaror. Branschförbundens

¹ Gulbrandsen och Lindbeck (1965). Se även Assar Lindbecks bidrag i denna volym.

ordförande och verkställande direktörer krävde mitt huvud på ett fat. Förbundets vd Axel Iveroth, tillika ledamot av IUI:s styrelse, försvarade kraftfullt mig med forskarens frihet som självklar motivering.

Ordförande Wallenberg markerade vid ett annat tillfälle sin syn på betydelsen av IUI:s självständighet. Den statliga Koncentrationsutredningens ordförande, Lundaprofessorn Guy Arvidsson, ville att min kommande bok skulle publiceras som en bilaga till utredningens betänkande (SOU 1967:7). Svaret blev ett bestämt nej men jag förstod aldrig varför detta skulle ha kunnat inkräkta på IUI:s självständighet.

Boken *Fusioner i svensk industri* publicerades 1971 på svenska och 1972 på engelska. Avhandlingen försvarades vid Handelshögskolan med Alf Carling som opponent. Erik Dahmén, som varit min formella handledare, ledde disputationen. Under arbetets gång fick jag hjälp av flera IUI-kollegor, framför allt Göran Eriksson, Yngve Åberg, Lars Wohlin, Jan Bröms och – inte minst – Lars Nabseth. Alla större forskningsprojekt höll sig med en rådgivande grupp som i seminarieform diskuterade och lämnade synpunkter. Som otränad forskare hade jag stor glädje av dessa insatser, framför allt i metodfrågor inom den statistiska analysen. Betydligt mindre hjälp fick jag av diskussionerna vid Handelshögskolans högre seminarium i nationalekonomi. Det kan tyckas bakvänt att jag först efter mitt avhandlingsarbete läste in den litteratur som jag på våren 1972 tenderade av för Erik Dahmén och Erik Lundberg. Men det var den tågordning som tycktes bäst i skarven mellan den gamla och nya studieordningen och den fungerade.

I slutet av mitt arbete fick jag förmånen att få två assistenter för bearbetning av det empiriska materialet. De var Siv Gustafsson och Anita Lignell Du Rietz som båda så småningom doktorerade. Siv blev professor i Amsterdam.

Förvärv och fusioner kom under min tid vid IUI och åren därefter att bli allt vanligare företeelser och alltmer uppmärksammade. Som i praktiken ensam forskare och debattör på området blev jag mer eller mindre ett medieorakel som fick kommentera många av de ofta spektakulära affärer som gjordes. Särskilt minns jag Electrolux köp av Gränges – en gång Sveriges överlägset största börsbolag – och de spruckna Volvoaffärerna med först Saab-Scania och sedan norska staten och dess olja. Intresset för fusioner medförde en inte obetydlig medial exponering av IUI.

Efter tiden på IUI vistades jag ett halvår vid Stanforduniversitet, en härlig period av studier och studentliv vid ett campus som måste vara ett av USA:s mest attraktiva. Två andra IUI-forskare var där samtidigt, Gunnar Du Rietz och Johan Facht. Det hade blivit praxis att IUI hjälpte sina ”seniorforskare” att vistas vid något utländskt, oftast amerikanskt, universitet. Själv fick jag behålla min lön som drygades ut av ett stipendium från Sverige-Amerika Stiftelsen. Femton år senare återvände jag till Stanford för en kortare period, lika innehållsrik och givande.

FORSKNING OCH FORSKARE SOM JAG SÄRSKILT MINNS

Under min tid vid IUI, och både dessförinnan och senare, ägnades en hel del av IUI:s resurser åt industribranschutredningar, ofta utmynnande i försök till framtidsbedömningar. Det kunde gälla skogsindustrin, varvsindustrin, stålindustrin och byggnadsindustrin, för att bara nämna några. Ibland ingick dessa studier i de av IUI genomförda långtidsutredningarna för industrisektorn på uppdrag av Finansdepartementet. IUI:s chefer, framför allt Ragnar Bentzel och Lars Nabseth, engagerade sig särskilt djupt i dessa utredningar. Det var naturligtvis inte fråga om forskning i egentlig mening utan snarare ambitiösa utredningar och som sådana viktiga och av betydelse för IUI:s ställning.

Ett större forskningsprojekt som pågick under min tid var Lars Wohlins om skogsindustrin, som publicerades i hans avhandling *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter* (1970). Wohlin analyserade den svenska skogsindustrins investeringar i årgångsklasser enligt den australiensiske ekonomen Wilfred Salters (1960) modell. Jag minns också Yngve Åbergs arbete om produktions- och produktivetsfrågor (1969), Gunnar Eliassons om kreditmarknaden och industrins investeringar (1967), Gunnar Du Rietz om företagsetableringar (1975), Rolf Rundfelts om reklamens kostnader och Lars Kritz om transportekonomiska frågor (1973). Ragnar Bentzel, Assar Lindbeck och Ingemar Ståhl skrev den utmärkta boken *Bostadsbristen* (1963) och byggnadsproduktionens prisutveckling beforskades av Branko Salaj (1968). 1991 blev Branko informationsminister i den nya kroatiska regeringen och var därefter kroatisk ambassadör i Frankrike och Nederländerna.

Lars Kritz var under lång tid institutets sekreterare och därmed ett slags kanslichef, i det tysta en maktfaktor att räkna med. Men den dagliga makten utövades av en kvinna, nämligen kamreren Ruth Ellerstad. Hon vakade över de unga forskarna och höll hårt i penningpungen. Det gällde att sköta sig för att känna sig säker på att få sin månadslön. Självfallet visste alla att när det verkligen gällde hade vd Lars Nabseth makten. Han utövade den diskret och med lösa tyglar, förlitande sig på forskarnas ansvar att leva upp till ställda krav och förväntningar. Själv tyckte jag att tålamodet stundtals gick väl långt eftersom en del projekt inte på långa vägar följde sina tidsplaner.

VAD IUI BETYTT FÖR MIG

Min forskarskolning vid IUI kom att få stor betydelse för hela mitt fortsatta yrkesliv. Jag tränade mig att formulera problem, att göra relevansbedömningar, att se saker från olika perspektiv, att ifrågasätta och att vara systematisk och strukturerad i min ansats. ”Varför inte tvärtom?” representerade ett synsätt som jag då

tillägnade mig och som följt mig genom livet, inte sällan till min omgivnings irritation. Efter Stanfordvistelsen var jag i tre år chefredaktör för *Veckans Affärer*, i elva år vd för SNS och i femton år vd och ordförande i Stockholms Fondbörs. Jag tycker att jag i alla dessa arbetsuppgifter haft stor glädje av min forskarskola och av de egenskaper jag just nämnt.

Det gäller också ett antal uppdrag som jag haft vid sidan av eller efter mina anställningar – företagsstyrelser, statliga kommittéer, kommissioner och myndigheter (industripolitik, redovisning, Förtroendekommissionen, Historiska museet) samt internationella uppdrag (Lamfalussykommittén, ordförande i Internationella Börsfederationen).

IUI-träningen var kanske särskilt viktig för mitt arbete som vd för SNS. Jag startade där SNS Konjunkturråd och ledde dess arbete i tio år. Ett annat viktigt forskningsområde var *corporate governance* med studier av ägar-, styrelse-, lednings- och revisionsfunktionens roll. Jag deltog också i ett fusionsforskningsprojekt med sju deltagande länder under ledning av den amerikanske ekonomen Dennis C. Mueller, som då verkade vid Wissenschaftszentrum Berlin (Mueller 1980).

*

Det är med glädje och tacksamhet som jag tänker tillbaka på mina år vid IUI. De inträffade under en period i mitt liv då jag fortfarande var något så när formbar och öppen för påverkan. IUI var för mig en idealisk skola och arbetsplats. Det var lagom stort och befolkat av en rad duktiga och spännande personligheter under ledning av en kompetent och stimulerande chef – Lars Nabseth.

REFERENSER

- Bentzel, Ragnar, Assar Lindbeck, Ingemar Ståhl (1963), *Bostadsbristen – en studie av prisbildningen på bostadsmarknaden*. Stockholm: IUI.
- Du Rietz, Gunnar (1975), *Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige 1954–1970*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar (1967), *Kreditmarknaden och industriens investeringar*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1966), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Kritz, Lars (1968), *Godstransporternas utveckling i Sverige 1950–66 med utblick mot 1980*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Lindbeck, Assar (2009), ”Assar minns: mina tre perioder på IUI”. I denna volym.
- Mueller, Dennis C. (red.), (1980), *The Determinants and Effects of Mergers. An International Comparison*. Cambridge, MA: Oelgeschlager, Gunn & Hain.
- Rundfeldt, Rolf (1973), *Reklamens kostnader och bestämningsfaktorer*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

- Rydén, Bengt m.fl. (1964), *Näringsliv i omvandling*. Stockholm: SNS.
- Rydén, Bengt (1971), *Fusioner i svensk industri*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Rydén, Bengt (1972), *Mergers in Swedish Industry*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Salaj, Branko (1968), *Bostadsproduktionens prisutveckling*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Salter, Wilfred E. G. (1960), *Productivity and Technical Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SOU 1967:7, *Ågande och inflytande inom det privata näringslivet*. Koncentrationsutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustriens strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Åberg, Yngve (1969), *Produktion och produktivitet i Sverige 1861–1965*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESENTATION

Bengt Rydén föddes i Stockholm 1936. Han studerade vid Handelshögskolan i Stockholm, tog ekonomexamen 1960 och blev ekonomie doktor i nationalekonomi 1972.

Han forskade vid Stanford University 1970–71 och 1984 samt vid University of Virginia 1978. Han var anställd vid SNS 1961–64 och, som dess vd, 1974–84. 1965–66 arbetade han vid Sveriges Industriförbund och 1966–70 vid IUI. 1971–74 var han chefredaktör för *Veckans Affärer*. 1985–1998 var han chef för Stockholms Fondbörs och 1998–2000 dess styrelseordförande.

Bland hans andra styrelseuppdrag kan nämnas HSFR (1981–86), Utrikespolitiska Institutet (1986–99), Internationella Börsfederationen (1991–94, ordförande 1995–96), OM AB (1998–2003), Statens historiska museer (ordförande 1999–2005) och Sjunde AP-fonden (ordförande 1999–2008).

Han var ledamot av Lamfalussykommittén, tillsatt av EU:s ministerråd, 2000–2001 samt av Förtroendekommissionen (2002–2004).

Han har skrivit och medverkat i ett stort antal böcker, bl.a. avhandlingen *Fusioner i svensk industri* (IUI, 1971), *Svensk ekonomisk politik* (SNS, 1980), *Sweden: Choices for Social and Economic Policy in the 1980s* (Allen & Unwin, 1982), *Institutioner som aktieägare* (SNS, 1985), *Economics and Values* (SNS, 1986), *Regelverk på värdepappersmarknaden* (Liber, 2001) samt *Languedoc, viner och vinodlare i franska Södern* (Carlssons Bokförlag, 2007).

FORSKNINGSMILJÖN PÅ IUI FÖR 40 ÅR SEDAN UR ETT DOKTORANDPERSPEKTIV

LARS LUNDBERG

Följande anteckningar utgör ett försök att beskriva hur forskningsmiljön på Industriens Utredningsinstitut kunde upplevas av en ung forskare för snart 40 år sedan.

När jag började min anställning vid dåvarande IUI, på våren 1969, efter min licentiatexamen i Uppsala, hade jag redan haft kontakt med institutet under ett par år. IUI var svensk partner i ett stort internationellt forskningsprojekt om långsiktig ekonomisk tillväxt i de avancerade industriländerna, som finansierades av Ford Foundation och leddes av professorerna Simon Kuznets (Harvard) och Moses Abramowitz (Stanford). Den svenska delen leddes av dåvarande IUI-chefen Ragnar ”Naja” Bentzel. Han tog projektet med sig när han lämnade institutet för att efterträda Tord Palander på nationalekonomiprofessuren i Uppsala. Jag skrev min licentiatavhandling, en studie av kapitalbildningens roll för svensk ekonomisk tillväxt, inom ramen för detta projekt. Den forskargrupp som var knuten till projektet bestod, förutom Naja, av Villy Bergström, Per Silenstam och mig själv på nationalekonomiska institutionen i Uppsala, samt Lennart Ohlsson och Yngve Åberg på IUI.

Kontakterna – i samband med seminarier och annat – med IUI hade givit mig ett positivt intryck av forskningsmiljön vid institutet. Majoriteten av forskarstaben var yngre akademiker som skrev på en avhandling; utöver chefen Lars Nabseth var bara ett fåtal disputerade. Betoningen på empiriskt inriktad forskning tilltalade mig – forskningen i Uppsala höll utan tvivel hög internationell standard, men intresset för empiriska frågor var svagt eller obefintligt. Mitt intryck var att IUI inom sitt huvudområde – industriell ekonomi med empirisk inriktning – var ledande i Sverige vid denna tid. Möjligheten för mig att kunna ägna hela min tid åt forskning i stimulerande miljö var klart attraktivt.

Jag behövde därför inte lång betänketid när Lars Nabseth erbjöd mig att ingå i institutets forskarstab. På den tiden tog institutets styrelse beslut om enskilda forskningsprojekt. Såvitt jag förstått ville styrelsen vid denna tid inrikta en större del av institutets forskning mot området internationell ekonomi, och i synnerhet mot studier som behandlade frågor som hade att göra med ekonomisk integration och internationella direktinvesteringar. Dessa frågor hade blivit alltmer centrala i den ekonomisk-politiska debatten.

När jag kom till institutet blev jag därför erbjuden att välja mellan tre projekt: det s.k. Nordek, effekter av svenska företags utlandsinvesteringar och europeisk ekonomisk integration ur ett svenskt perspektiv. Det första projektet anknöt till ett nyligen framlagt förslag angående bildandet av en ekonomisk union med deltagande av samtliga nordiska länder. Avsikten var att skapa ett alternativ till medlemskap i EEC – ett slags mini-EEC – med betydligt mer långtgående mål än EFTA. Idén må synas absurd för en nutida läsare, men tilldrog sig vid denna tid stort intresse i debatten. Lyckligtvis kom jag inte att engagera mig i detta projekt. Inom mindre än ett år var tanken politiskt död, bl.a. beroende på att Finland förlorat intresset och att Danmark i stället valde att följa Storbritannien in i EEC.

Mitt forskningsområde, och ämnet för min doktorsavhandling, kom att bli den europeiska integrationen och dess effekter på den svenska ekonomin. Slutet av 1960-talet var en period då Europafrågan åter aktualiserades. Denna gång gällde det konsekvenserna av EEC:s utvidgning och vilka val som stod öppna för Sverige. En utgångspunkt för min studie var att undersöka vilka effekter som kunde beläggas av tullavvecklingen under den dittillsvarande integrationsfasen, den som omfattade tillkomsten av de båda handelsblocken EEC och EFTA.

Det var naturligtvis stimulerande att forska på ett område för vilket det uppenbarligen förelåg ett starkt intresse i den allmänna debatten. Dessvärre försvann frågorna om den europeiska integrationen helt ur debatten så snart det stod klart att något medlemskap inte var aktuellt för svensk del. Frågan om de befarade negativa effekterna av utanförskapet skulle till stor del komma att lösas genom det utvidgade frihandelsområde som bildades av ”rest-EFTA” och EEC. Frågan försvann således ur det mediala rampljuset medan jag ännu hade en stor del av min avhandling kvar att skriva.

Villkoren för att bedriva forskarutbildning var på den tiden ganska annorlunda mot vad som gäller i dag; en nutida doktorand skulle sannolikt ha svårt att känna igen sig. Någon motsvarighet till dagens doktorandtjänster existerade inte. Den unge forskaren var hänvisad till att försörja sig genom att undervisa på grundutbildningen som amanuens eller assistent, vilket givetvis tog avsevärd tid från forskningen. Dagens rikliga utbud av kurser på doktorandnivå fanns inte heller – den litteratur som ingick för licentiatexamen redovisades genom munt-

liga tentamina för professorn.Handledningen vid avhandlingsskrivandet var ofta – men inte alltid – ofullständig eller obefintlig. Det omfattande handledningsarbete som Bentzel lade ned på oss yngre forskare inom tillväxtprojektet framstår härvid som ett undantag.

Under arbetet med doktorsavhandlingen hade jag däremot ingen handledning av någon senior forskare på mitt område, som var internationell handel. Mitt intryck var att många av IUI-forskarna befann sig i samma situation. I stället handledde vi varandra. Vi som arbetade inom området internationell ekonomi – främst Birgitta Swedenborg, Hans-Fredrik Samuelsson, Lennart Ohlsson och jag – kände alltid ett starkt tryck att noggrant läsa och kommentera utkast som lades fram av andra medlemmar av gruppen vid ”mini-seminarier”, vilka åtminstone för mig var mycket givande.

Det ekonometriska arbetet i min licentiatavhandling om kapitalbildningen måste framstå som högeligen primitivt för en nutida läsare – ingen skulle väl numera komma på tanken att presentera enkla OLS-regressioner på tidsseriedata med enbart ett tiotal observationer. En ursäkt är att vi faktiskt var tvungna att beräkna regressionskoefficienterna ”*the hard way*”, genom att för hand summera x -kvadrat, y -kvadrat osv. med hjälp av en elektromekanisk räknemaskin. Beräkningen av koefficienterna i en enkel regression med 20 observationer var därför något av en prestation, för att inte tala om multivariata regressioner.

Övergången till IUI innebar en sensationell förbättring av möjligheterna till databehandling. Datamaterialet överfördes till hålkort av institutets skrivpersonal. IUI hade tillgång till enkel och lätthanterlig programvara för olika statistiska procedurer. Hålkorten transporterades sedan till SCB:s lokaler på Östermalm där datorerna fanns. Visserligen blev materialet oftast utdömt och returnerat följande dag därför att man glömt att sätta ut något tecken -), / eller * – men det hela gav ändå helt andra möjligheter att behandla empiriskt material än vad jag tidigare haft.

Nästan lika viktigt var att man som IUI-forskare hade möjlighet att diskutera sina ekonometriska problem med expertis ”i huset”. Denna rådgivande funktion sköttes under min tid på IUI av Anders Klevmarken. De flesta av oss hade visserligen läst statistik på universitetet, men ofta saknades kunskaperna om praktiska tillämpningar.

En iögonenfallande skillnad i jämförelse med nutida doktorsavhandlingar var att vi vid den tiden ännu skrev dem i form av tjocka böcker – monografier – i stället för artiklar avsedda för facktidsskrifter. På sin höjd kunde man försöka sammanfatta de viktigaste resultaten från avhandlingsarbetet i en tidskriftsartikel. Huvuddelen av IUI:s bokproduktion gavs därtill ut på svenska. Detta gällde också de skrifter som blev resultatet av vårt deltagande i det internationella tillväxt-

projektet. Såvitt jag förstod var anledningen till detta att institutets produktion skulle nå ut till en bredare svensk läsekrets än enbart fackekonomerna.

Innan ett IUI-manus sändes till tryckeriet skulle det granskas vid ett slutseminarium, en procedur som författaren inte sällan såg fram emot med en viss bävan. För ändamålet utsågs en grupp bestående av tre till fyra IUI-forskare, vid behov med förstärkning av någon utomstående expert i ämnet, som hade att noggrant plöja igenom manuskriptet från pärm till pärm och inte lämna någon oklarhet eller tveksamhet om metoder eller resultat opåtalad. För att det hela skulle fungera var gruppens deltagare naturligtvis tvungna att avsätta en avsevärd tid för läsning och förberedelser.

Denna grundliga genomgång medförde i de flesta fall en ganska betydande kvalitetsförbättring av produkterna; i varje fall gällde detta i hög grad min egen produktion. Diskussionen och förslagen kunde spänna över ett brett fält – från metodval och analytiska och teoretiska frågor till disposition av materialet och allmänna synpunkter på hur man skriver vetenskapliga rapporter.

En fråga som ofta återkom var hur matematiska och andra tekniska avsnitt skulle presenteras. Författarens ståndpunkt var vanligen att matematiken och modellerna borde ges en framträdande plats, eftersom de visade dennes förtrogenhet med litteraturen på området, medan seminariedeltagarna ofta intog en mera kallsinnig attityd, med argumentet att även en sofistikerad teori borde kunna uttryckas verbalt, och att ett övermått av ekvationer motverkade syftet att skriva för en bredare läsekrets. Kompromissen blev därvid ofta att lägga ekvationerna i appendix.

En av de viktiga lärdomar som jag tog med mig från IUI-tiden var den om forskningsmiljöns betydelse. Värdet av att ingå i en grupp forskare med likartade intressen som kan diskutera alla upptänkliga frågor inom området kan knappast överskattas. Men man måste också själv kunna bidra till skapandet av en utvecklande miljö genom att vid behov lägga sitt eget skrivande åt sidan för att ägna tid åt att tränga in i sina kollegors arbeten och efter bästa förmåga bidra till att lösa deras problem. Kanske kan denna lärdom vara relevant även för en nutida doktorand?

REFERENSER

- Lundberg, Lars (1969), *Kapitalbildningen i Sverige 1861–1965*. Licentiatavhandling. Stockholm: IUI.
- Lundberg, Lars (1976), *Handelshinder och handelspolitik. Studier av verkningar på svensk ekonomi*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

Lars Lundberg är född 1937, blev fil.lic. vid Uppsala universitet 1969. Han var forskare vid IUI 1969–72 och 1989–91. Han disputerade på en avhandling om svensk handel och den europeiska integrationen 1976, och tjänstgjorde senare som universitetslektor och docent vid Umeå universitet och SLU. Han har därefter varit verksam som forskare vid FIEF och IUI, adjungerad professor vid Umeå universitet och professor vid Örebro universitet, och som gästforskare bl.a. vid University of Reading och University of Wisconsin. Han har arbetat som konsult åt bl.a. Världsbanken och FAO, skrivit ett flertal expertrapporter för svenska offentliga utredningar, och författat läroböcker i internationell ekonomi. Hans forskningsområden omfattar handels- och näringspolitik, europeisk integration, teknisk utveckling och internationell konkurrenskraft, internationalisering och strukturomvandling samt utbildning och näringsstruktur.

MINA ÅR PÅ IUI: 1969–81 OCH 1986–90

BIRGITTA SWEDENBORG

Jag kom till IUI hösten 1969 efter tre års doktorandstudier i nationalekonomi vid University of California, Los Angeles. Jag kom att stanna i nästan tolv år, fram till 1981. Några år senare, 1986, återvände jag till fadershuset som biträdande chef i fyra år.

För studierna vid UCLA hade jag fått ett mycket generöst fyraårigt stipendium, faktiskt det finaste UCLA hade att erbjuda, Chancellor's Fellowship. Jag återvände till Sverige för att skriva min avhandling innan stipendietidens slut, eftersom min man var angelägen att återuppta sin svenska karriär som han fått avbryta för att kunna vara med mig i USA. Anledningen till att jag hamnade på IUI var att min handledare vid UCLA, Axel Leijonhufvud, rekommenderade mig att ta kontakt med Erik Lundberg, som i sin tur ansåg att IUI var ett förträffligt ställe att skriva avhandling på. Jag tog därför kontakt med Lars Nabseth, som anställde mig direkt.

Det var ett på många sätt annorlunda IUI än dagens. Kontrasten mot den akademiska miljö jag just lämnat var slående. Nationalekonomiska institutionen vid UCLA i slutet av 1960-talet var nydanande och besöktes under kortare eller längre perioder av flera blivande ekonomipristagare såsom Milton Friedman, George Stigler och James Buchanan. Monetarism, söketeori och public choice ingick på ett självklart sätt i undervisningen. Axel Leijonhufvuds forskning hade ställt keynesianismen på ända. Armen Alchians undervisning tvingade studenterna att tillämpa ekonomisk analys på det mest oväntade sätt och de mest skilda områden. Att komma till IUI var som att komma till en annan värld.

Det fanns två ledstjärnor för arbetet: vetenskaplig kvalitet och ett ämnesval som var näringslivsrelevant och helst handlade om aktuella problem. På IUI fanns ett drygt femtontal unga ekonomer av vilka flertalet arbetade med sina doktorsavhandlingar i nationalekonomi eller företagsekonomi. Deras avhandlingsämnen var jordnära, ofta av direkt intresse för näringslivet. Det handlade om frågor som

den privata konsumtionens utveckling, betydelsen av EG och EFTA, företagsfusioner, reklamens roll, tekoindustrins framtid, skogsindustriella frågor, jordbrukspolitik, bostadspolitik osv. De skrev på svenska för svenska beslutsfattare i politik och näringsliv.

Miljön var privilegierad – man fick betalt för att forska och meritera sig. Avhandlingar och andra studier publicerades på IUI:s eget förlag. Den vetenskapliga kvaliteten garanterades dels genom en mycket noggrann granskning inom institutet, dels genom att den höll måttet för doktorsavhandlingar. Ett exempel på den interna kvalitetskontrollen var att man inför färdigställandet av ett bokmanus lät en grupp kollegor tillsammans med författaren dra sig undan till annan ort för att gå igenom manuset sida för sida. Kollegorna engagerade sig osjälviskt och gav författaren värdefull kritik men också stöd.

Jag upplevde Lars Nabseth som en utomordentligt konstruktiv chef. Han såg det som en viktig uppgift att stödja forskarna och driva på avhandlingsarbetet så att det blev färdigt. Ovanligt många doktorsavhandlingar kom också fram på IUI under hans tid. Jag tror även att han var en bra ambassadör för IUI i näringslivet. Båda dessa uppgifter anser jag fortfarande är väsentliga för en IUI-chef, viktigare än att själv vara en aktiv ”superforskare”.

DIREKTINVESTERINGSSTUDIEN

Till en början hjälpte jag till med underlag till arbetet för långtidsutredningen, som pågick för fullt. Men ganska snart föreslog Lars Nabseth ett avhandlingsämne som han trodde skulle passa mig eftersom jag var intresserad av internationell ekonomi: effekterna av svenska företags direktinvesteringar i utlandet, speciellt effekterna på svensk export. Det var typiskt att frågan hade inspirerats av aktuella problem och överläggningar med näringslivet – inte av någon inomvetenskaplig diskussion. Direktinvesteringarna i utlandet hade ökat starkt under slutet av 1960-talet och en skärpt tillståndsgivning under valutaregleringen hotade. Det var ett nytt forskningsområde och rörde frågor som skulle väcka intresse under lång tid.

Det sågs inte som ett problem i sammanhanget att det saknades systematisk information om de svenska multinationella företagen och deras utlandsverksamhet. Det var bara att samla in data själv. Detta sågs som en del av forskningsuppgiften. Jag var inte heller ensam om att behöva bygga upp en egen databas. Gunnar Du Rietz skulle till exempel, i Dahménsk anda, samla in ett omfattande material om företagsetableringarna under efterkrigstiden.

Uppgiften var att bestämma vilka effekter svenska företags utlandsproduktion hade på svensk export. Bakgrunden var att det fanns en allmän oro för att

utlandsproduktionen konkurrerade med produktion och sysselsättning i Sverige, vilket återspeglades i den dåvarande valutaregleringens krav på tillstånd för investering i egna produktionsbolag i utlandet. Riksbanken beviljade tillstånd endast om företaget kunde göra gällande att utlandsproduktionen hade en positiv effekt på svensk export. I praktiken kunde Riksbanken inte bedöma detta men kravet skapade osäkerhet hos företagen som inte kunde räkna med att få tillstånd.

I princip är naturligtvis export och utlandsproduktion alternativa sätt för ett svenskt företag att förse utlandsmarknaden med företagets produkter (liksom import och hemmaproduktion är alternativa sätt att tillgodose hemmamarknaden). I den meningen är de substitut. Men det betyder inte att ”effekten” av utlandsproduktionen på svensk export är negativ. Effekten beror på vad som skulle ha hänt om företaget inte hade tillåtit producera utomlands. Det i sin tur beror på vad orsaken till utlandsproduktionen är (handelshinder, för höga transport- eller lönekostnader) och på vad konkurrenterna skulle göra om företaget inte tilläts flytta ut sin produktion. Något annat företag skulle sannolikt ha utnyttjat fördelarna med utlandsproduktion i stället.

Det var nödvändigt att tänka igenom teorin för utlandsinvesteringar och hur den empiriska undersökningen skulle läggas upp innan materialet började samlas in. Problemet var att det inte fanns mycket till teori på området att tillgå. Utrikes-handelsteorin pekade på att handel och faktorrörelser var substitut. Men direkta investeringar handlade inte primärt om faktorrörelser. Det handlade om företags lokaliseringsbeslut. Det gällde att gifta ihop olika teoriområden: internationell handelsteori, ekonomisk geografi och teorin för företagens storlek.

Därefter gällde det att utforma ett frågeformulär som gav nödvändig information och som dessutom kunde besvaras av företagen. Här hade jag hjälp av en tidigare enkätundersökning som genomförts vid Industriförbundet (Lund 1967) liksom av en brittisk studie (Reddaway 1967) av sambandet mellan engelska utlandsinvesteringar och export från England. Jag byggde vidare på deras upplägg.

Vid det här laget hade jag fått sällskap av Eva Thunholm, sedermera Eva Thiel. Hon hade samma bakgrund som jag. Eva hade avslutat doktorandstudier vid Princeton och skulle skriva sin avhandling. Hon dök upp på IUI och sade att hon ville skriva om svenska företags direktinvesteringar i utlandet. Vi bestämde oss för att samarbeta. Eva anställdes och vi delade upp arbetet så att jag skulle behandla den reala sidan (utlandsproduktion och export) och Eva den finansiella.

Vi formulerade vårt enkätformulär, som sedan nagelfors av IUI-kollegor som till skillnad från Eva och mig kunde redovisning, främst Rolf Rundfelt. Därefter skulle vi ut till företagen för att testa formulären. Med hjälp av IUI:s kontakter och backning i näringslivet reste vi runt i landet och träffade vd:ar och ekonomi-ansvariga på både stora och små multinationella företag, bl.a. SKF, Volvo, Alfa

Laval, Atlas Copco och Sandvik. På Atlas Copco bjöds vi på sherry av Peter Wallenberg, som underhöll oss med (inte helt politiskt korrekta) historier om hur det var att ha tillverkning i södra Afrika. Även på andra håll blev vi vänligt mottagna, men ekonomicheferna stönade över de uppgifter vi begärde av dem. Vi ville att de skulle dela upp redovisningen på en konsoliderad svensk koncernedel och på flöden mellan denna och de utländska produktionsbolagen. Denna uppdelning gjordes inte av företagen själva och i praktiken skulle de vara tvungna att göra om hela koncernredovisningen för vår undersökning.

Företagen insåg att de inte hade mycket val. IUI:s styrelse med Marcus Wallenberg i spetsen stod bakom vår studie. Dessutom: om inte IUI gjorde studien fanns det risk för att en statlig utredning i stället skulle ta tag i frågan.

Eva och jag ägnade kanske sammanlagt två år åt att samla in materialet. Vi satt i telefon med frustrerade ekonomichefer på företagen, övertygade dem om att avsätta de nödvändiga veckorna för att fylla i enkäten och diskuterade hur uppgifterna skulle lämnas i just deras fall. Vi lärde oss en hel del om varje företags internationella verksamhet. I slutändan fick vi en mycket hög svarsprocent (99 procent!) och vi visste vad siffrorna stod för. Men det var ett jättejobb som sannolikt få forskare i dag skulle ta på sig. Jag är glad att jag hade någon som Eva att dela det med.

Vi var unga och lite kaxiga och knäcktes därför inte helt av uppgiften. Ett uttryck för vår kaxighet var att vi skrev ett debattinlägg i DN (hörnartikel på ledarsidan på den tiden) i oktober 1971 där vi argumenterade för flytande växelkurser i stället för den åtstrammingspolitik som Sträng bedrev. Vår positiva syn på flytande växelkurser hade vi förstås fått från vår amerikanska utbildning men den delades av få i Sverige. Riksbankschefen Per Åsbrink lät hälsa genom Evas pappa, som då var chef för Skandinaviska Enskilda Banken, att vi inte borde skriva om saker vi inte förstod.

Lika självklart som att samla in egna data var det att dessa skulle presenteras i en väl genomarbetad bok på svenska, innan avhandlingsarbetet kunde börja. En sådan bok är inte meriterande för en forskare, men den är nyttig och når en bred läsekrets. Kanske borde sådant arbete vara meriterande. När jag försökte förklara för en av mina professorer vid UCLA (Armen Alchian) varför mitt avhandlingsarbete drog ut på tiden sade han att insamling av nya och relevanta data var en meriterande uppgift i sig och borde räcka som avhandlingsarbete. Han jämförde med Milton Friedmans och Anna Schwartz sammanställning av historiska penningmängdsdata för USA.

Den deskriptiva rapporten kom ut 1973 (*Den svenska industrins investeringar i utlandet*) och presenterades vid en välbesökt presskonferens. Den fick också ett bra genomslag i medierna. Vid det här laget hade Eva i praktiken lämnat projek-

tet, gift sig och flyttat till New York. Hennes stora arbete resulterade bara i ett appendix i boken som handlade om lönsamheten i de utländska bolagen. Hennes fortsatta karriär skedde i bankvärlden, först i New York och sedan i London, där-efter övergick hon till en post vid OECD i Paris. Vi är fortfarande goda vänner.

Det följande året var jag föräldraledig och passade på att följa med min man till University of Rochester, New York. Där deltog jag i de högre seminarierna i internationell ekonomi, som var livliga tillställningar ledda av Rudi Dornbusch och Ron Jones. När jag kom tillbaka i början av 1975 hade IUI bestämt att det skulle göras en uppdatering avseende 1974 av min enkätundersökning. Det var visserligen det sista jag hade lust att göra, men eftersom jag snart skulle vara föräldraledig igen tänkte jag att jag väl kunde sticka emellan med den. Det skulle ju vara lättare att göra undersökningen en andra gång.

Min doktorsavhandling, *The Multinational Operations of Swedish Firms – An Analysis of Determinants and Effects*, lades fram vid UCLA först hösten 1979. Jag hade skickat in vad jag trodde var en färdig avhandling ett år tidigare men hade fått ett brev tillbaka från en ny medlem i min avhandlingskommitté, Edward Leamer, utrikeshandelsteoretiker och framstående ekonometriker. Han undrade försynt hur jag kunde analysera effekten av en endogen variabel (utlandsproduktionen) på en annan endogen variabel (exporten). Ekonometriskt ansåg jag att jag hade gjort en korrekt analys genom att argumentera för att utlandsproduktionen i själva verket var en policyvariabel (p.g.a. tillståndsgivningen) och genom att använda en 2-stepsregression. Men hur såg det underliggande ekvationssystemet ut?

Nu ryckte Bo Axell ut till min hjälp och drog även in Jim Albrecht från Columbia University som periodvis vistades vid IUI. Tillsammans jobbade vi med frågan under några veckor. Resultatet blev ett modellappendix i min avhandling, som även imponerade på Ed Leamer. Jag är skyldig både Bo och Jim ett stort tack för denna insats.

BO AXELL OCH FRIEDMANDEBATTEN

Bo Axell hade kommit till IUI 1976, då han nyligen disputerat på en teoretisk avhandling om sökarbetslöshet. Den kom att bli flitigt citerad av de främsta internationella forskarna på området, bl.a. Peter Diamond. Bo rekryterades av Lars Wohlin och representerade den ändrade inriktning som IUI kom att få vid den tiden med fler disputerade forskare och färre forskare som skulle skriva sin avhandling vid IUI.

Bo och jag lärde känna varandra därför att vi båda upprördes över den overhäftiga debatt och medierapportering som förekom under hösten 1976 kring

Milton Friedmans ekonomipris. Bo hade fått en förfrågan från Erik Lundberg om att göra en analys för Vetenskapsakademiens räkning av den svenska pressrapporteringen. Erik Lundberg menade att svenska media antingen medvetet undertryckte de verkliga sakförhållandena när de skrev att Friedman varit ekonomisk rådgivare till Pinochets militärdiktatur i Chile eller också var de oförsvarligt okunniga. Sanningen, som stod att läsa i ledande utländska tidningar, var att Friedman bara vid ett enda tillfälle besökt Chile och då på inbjudan av en privat stiftelse för att hålla offentliga föredrag. Den som hade haft kontinuerlig kontakt med Chile och chilenska studenter var Friedmans kollega vid University of Chicago Arnold Harberger, som var gift med en chilenska. Jag övertalade Bo att tillsammans med mig säga ja till Lundbergs förslag.

Eftersom Friedmandebatten var en känslig fråga – praktiskt taget hela den svenska ekonomkåren stod antingen på barrikaderna tillsammans med Chilekommittén eller var skrämmd till tystnad – tog vi tjänstledigt under några månader för att arbeta med uppdraget. För mig var det ett välkommet avbrott från avhandlingsarbetet och vi hade roligt. Vi kontrasterade den svenska nyhetsrapporteringen med den i utländska tidningar. Vi avslöjade okunniga ledarskribenter. Vi pekade på att protestlistorna från landets nationalekonomiska institutioner främst hade undertecknats av yngre och odisputerade lärare. Vi mätte spaltcentimetrar på tidningarnas debattsidor för att visa att ett oproportionerligt stort utrymme hade vikts för ovederhäftiga angrepp på Friedman (med rubriker som ”Vetenskapsakademin belönar en mänsklighetens skadegörare” och ”Friedman bär själv skulden till den växande kritiken”). Vi gjorde också en kritisk granskning av de viktigaste sakfrågorna i Friedmandebatten.

Vi gav ut boken *Milton Friedman och ekonomipriset* på eget förlag i maj 1977. Omedelbart startade en ny intensiv debatt om Milton Friedman med utgångspunkt från vår bok. Många angrep oss som okunniga och ovetenskapliga, men några började ifrågasätta tidigare skrivelser. Det var roligt att kunna visa upp vår skrift för Milton Friedman när han kort därefter kom på återbesök för ekonomipristagarens traditionella seminarium på IUI – ett evenemang som Gunnar Eliasson hade initierat och tagit med sig till IUI från Industriförbundet.

Både Bo och jag var stolta över vår insats. I efterhand är det nog inte många på den andra sidan i debatten som kan säga detsamma. Många av de mest vildsinta yngre ekonomerna har sedan dess blivit etablerade i ledande samhällspositioner och hyllar numera Friedman som en av 1900-talets mest framstående nationalekonomiska forskare. Vad som lever kvar och ger en obehaglig eftersmak är hur skrämmande lätt en allmän hysteri riktad mot en person, som i Friedmandebatten, kan ta fäste i ett land som vårt.

Bo Axell var en mycket speciell person. Han gick bort i förtid, vid 61 års ålder.

Sedan han lämnat IUI omkring 1991 blev hans tillvaro alltmer kaotisk. Men så länge han var kvar på IUI var han en omistlig del av institutets intellektuella liv. Hans krav på vetenskaplighet och relevans var omutliga. Han bistod kollegor friskostigt med konstruktiv kritik och hjälp att lösa kniviga problem. Han älskade att diskutera aktuella ekonomiska frågor och kom oftast med en tänkvärd vinkling.

Hans forskning på IUI bestod av en utveckling av egna teoretiska arbeten om sökarbetslöshet och prisspridning som utmynnade i vetenskapliga artiklar i internationella tidskrifter och mer empiriskt inriktade studier om inflationens bestämningsfaktorer och effekter av priskontroller som gavs ut av IUI. Hans begåvning passade inte in i något IUI-fack men ett forskningsinstitut behöver en person som Bo Axell. Vännerna och kollegorna vid Stockholms universitet, Mats Persson och Claes-Henric Siven, avslutade sin nekrolog (SvD 4/2 2007) med att Bo Axell var ”en av svensk nationalekonomis riktigt stora begåvningar”.

ANDRA BETYDELSEFULLA PERSONER

Jag vill lyfta fram två andra forskare vid IUI som var betydelsefulla för mig: Göran Eriksson och Bengt-Charter Ysander. Också de gick bort i förtid. Göran Eriksson var samtida med mig på IUI under många år. Han var inte en person som drog uppmärksamhet till sig, men han hade en solid kunskap i mikroteori och ekonometri, som han gärna delade med sig av, och till detta kom en underfundig humor. Bengt-Charter Ysander anställdes senare. Han var en högt begåvad person, som blommade upp i den miljö på IUI som krävde handfasta och tydliga insatser. Hans produktivitet ökade markant och han drev en rad stora projekt, ofta med hela forskargrupper, inom olika områden men med betoning på offentlig ekonomi. Han lämnade IUI för en professur i Uppsala där han också gjorde viktiga insatser för institutionen. För mig var han framför allt en mycket god vän.

Personlistan kan göras längre. Jan Bröms spelade en viktig roll för att göra IUI-skrifterna läsliga. När han var färdig med mitt första bokmanus utbrast jag att jag inte kunde stå som ensam författare efter så omfattande ändringar. Struntprat, sade Jan, det här är ingenting jämfört med vad jag gör med de flesta andra manus. Numera är jag själv en drakonisk redigerare av andras manus.

Lars Wohlin var under sin korta chefstid intensivt upptagen med IUI:s egen långtidsutredning, som han tagit initiativet till. Jag var inte indragen i det arbetet men hade glädje av Lars av andra skäl. Inte minst var han en idéspruta. På ett seminarium sade han att hur länge ett företag varit verksamt utomlands måste vara avgörande för hur stort det hunnit bli. Det gav mig idén att använda åldern på företagets utlandsverksamhet som instrumentvariabel för utlandsproduktionen. Detta visade sig bli avgörande för att bestämma effekterna på svensk export.

Siv Gustafssons mycket personliga bidrag till den här skriften, som hon skickat till mig, berörde mig starkt. Det påminde mig om mycket som jag hade glömt, t.ex. den starka åtskillnaden mellan forskarna och (den kvinnliga) biträdespersonalen under Ruth Ellerstads ampra ledning. Tyvärr hade jag inte så mycket med Siv att göra eftersom vår forskning hade få beröringspunkter. Så här i efterhand kan jag tycka att jag borde ha haft det. Vi var ju de enda kvinnorna som skrev doktorsavhandling på IUI under alla de år jag var där (och ingen kvinna har heller senare skrivit en doktorsavhandling i nationalekonomi vid IUI/IFN). Jag beundrar Siv för vad hon har åstadkommit och för hur hon övervunnit den brist på uppskattning som hon kände. Samtidigt måste jag erkänna att jag själv inte upplevde något liknande på IUI. Kanske var jag bara mindre känslig, kanske var Siv särskilt utsatt. Sivs berättelse ger hur som helst en stark bild av tidsandan.

Självfallet tyckte jag liksom övriga forskare att det var spännande att få träffa de framstående företagsledarna i IUI:s styrelse i samband med styrelsens augustimöten, då några forskare fick presentera sina projekt. En incident har bitit sig fast i minnet. På kvällen efter att jag hade gjort en sådan presentation, under vilken jag antagligen varit nervös och alltför mekanisk, drog Marcus Wallenberg mig åt sidan och sade vänligt något i stil med: ”Det är viktigt att man tror på det man gör och driver sina teser med övertygelse.” I det ögonblicket uppfattade jag honom som en faderlig mentor – kanske inte vad de flesta associerar med Marcus Wallenberg.

MER OM DIREKTINVESTERINGARNA

Åter till direktinvesteringarna. Svaret på den fråga som hade motiverat min avhandling var, för det första, att man inte kan tala om ”utlandsproduktionens effekt på exporten”, eftersom båda bestäms simultant och av i huvudsak samma faktorer. Däremot kan man tala om effekten av att företagen *tillåts* producera utomlands (förändringen blir då exogen), vilket också är den för ekonomisk politik relevanta frågan. Denna effekt kan inte bestämmas på *a priori*-grunder. Det är en empirisk fråga och beror på om substitutionseffekten är starkare än komplementaritetseffekten. Min empiriska analys visade att komplementaritetseffekten var starkare och att nettoeffekten, om det gick att urskilja någon, var positiv. Jag argumenterade dock för att en ännu viktigare effekt sannolikt var att företagen kunde växa sig större och mer konkurrenskraftiga genom utlandsproduktionen och att detta, genom ökade satsningar på bl.a. forskning och utveckling, även kom den svenska verksamheten till del.

Avhandlingen innehöll mycket annat och det fanns sannolikt tillräckligt material i den för att motivera några vetenskapliga artiklar i internationella tidskrif-

ter. Forskningen på området var ännu i sin linda och mina analyser var vid denna tidpunkt unika. Men sådan publicering prioriterades inte. Inte av IUI och inte av mig.

Min avhandling var en av de IUI-studier som fick bra genomslag. Den uppskattades också av IUI:s huvudmän, eftersom den ryckte undan grunden för den svenska regleringspolitiken. Sannolikt påskyndade den avregleringen av direktinvesteringarna. Jag vet inte hur styrelsen hade reagerat om slutsatserna hade gått emot deras intressen, men några påtryckningar förekom aldrig.

I anslutning till avhandlingen kom jag också att medverka som expert i flera statliga utredningar (Bjurelkommittén, Valutakommittén, Direktinvesteringsskommittén och senare Produktivitetsdelegationen). Inom ramen för Direktinvesteringsskommittén gjordes dessutom en ny enkätundersökning för 1978 och en fördjupad analys presenterades i en ny IUI-bok på svenska. Det tunga avhandlingsarbetet gav genom de statliga utredningarna avkastning på det sätt som IUI eftersträvade. En glädjande detalj i sammanhanget är att det även belönades med ett pris 1982 (20 000 francs!) från en organisation i Paris (Institute for Research and Information on Multinationals) för bästa doktorsavhandling om multinationella företag. Pikant så här i efterhand är att en av ledamöterna i priskommittén var Romani Prodi, då ekonomiprofessor i Bologna.

1981 lämnade jag IUI för att arbeta inom den nystartade Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO), där min viktigaste insats var att organisera en större studie kring socialförsäkringarna. Sommaren 1982 vikarierade jag som ledarskribent på Dagens Nyheter, vilket var en nyttig erfarenhet. Att skriva korta och rappa ledare för leverans samma dag var inte något jag hade lärt mig på IUI. Jag fortsatte en tid därefter som fristående kolumnist. 1982 började jag på PK-bankens ekonomiska sekretariat, där jag arbetade med min gamle vän och kollega Nils Lundgren. Det kändes bra att lämna det specialistfack jag fastnat i på IUI och bli mer av en generalist.

Ändå lät jag mig 1986 övertalas av Gunnar Eliasson att komma tillbaka till IUI som biträdande chef. Kort därefter bestämdes att direktinvesteringsmaterialet skulle uppdateras, denna gång fram till 1986. Jag vägrade att befatta mig med ännu en datainsamling och två yngre nationalekonomer, Mats Kinnwall och Göran Johansson-Grahn, anställdes. I slutändan fick jag ändå leda arbetet och även ta huvudansvaret för en ny bok på svenska: *Den svenska industrins utlandsinvesteringar 1960–1986*.

Vid det laget var jag innerligt trött på allt som hade med svenska företags utlandsverksamhet att göra och lovade mig själv att aldrig mer ägna mig åt frågan. Det blev dock ännu en uppsats i en festskrift tillägnad min samarbetspartner vid National Bureau of Economic Research (NBER) sedan många år, Robert Lipsey.

I en paneldatanalys som täckte perioden 1974–1990 bekräftades mina tidigare resultat, som dessutom framstod mycket tydligare.

När jag lämnade IUI 1990 för att bli vice vd på SNS överlämnade jag med varm hand det mödosamt hopsamlade datamaterialet till nya generationer av IUI-forskare. Det gläder mig att ”multisdatabasen” har använts flitigt och till och med har blivit en viktig bas för rekrytering av såväl svenska som utländska forskare.

FRÅN IUI TILL SNS

Innan jag hann lämna IUI hamnade jag för andra gången i den mediala hetluften (Friedmandebatten var den första). Våren 1990 föreslog regeringen en liberalisering av svensk jordbrukspolitik och media fylldes med rapporter om hur orättfärdigt denna skulle drabba det svenska jordbruket. En sabbatstermin vid Stanford-universitetet året innan hade påmint mig om de enorma skillnaderna i pris och kvalitet på livsmedel som fanns mellan Sverige och USA. Jag bestämde mig för att med hjälp av vänner göra en snabbundersökning av matpriserna i några länder (västra och östra USA, England, Danmark och Sverige). Resultatet blev en debattartikel i DN, där jag hävdade att svenska matpriser skulle kunna halveras om Sverige införde frihandel på livsmedel. Budskapet fyllde hela DN:s löpsedel. ”Matprisdebatten” rasade sedan hela sommaren.

Mitt sista bidrag från forskarrummet på IUI knöt därmed, på ett något ovenskapligt sätt, an till den stolta tradition som inletts med Odd Gulbrandsens och Assar Lindbecks IUI-bok om jordbrukspolitik. För säkerhets skull ägnade jag dock min första tid på SNS åt att tillsammans med Robert Lipsey göra en mer vetenskaplig analys av vad som bestämmer skillnaderna i internationella matpriser samt sammanställa en debattbok på SNS om problemen i hela livsmedelskedjan.

Tjugo år hade gått sedan jag först kom till IUI och IUI hade under denna tid förändrats en hel del. Gunnar Eliasson var en dynamisk chef. Hans egen forskning var visserligen i mitt tycke något vildvuxen och den omfattande utgivningen på IUI:s förlag granskades inte alltid lika noggrant som tidigare, men Gunnar skapade en fantastisk forskningsmiljö. Flera goda forskare rekryterades, verksamheten byggde vidare på IUI:s komparativa fördelar i empirisk forskning och blev samtidigt alltmer internationell. Publicering på engelska blev allt vanligare, IUI fick allt oftare besök av internationella gästforskare och internationella symposier arrangerades. De årligen återkommande seminarierna med ekonomipristagarna var också spännande inslag. Till Gunnars bestående bidrag hör införande av IUI:s Midvintermiddag, där gamla och nya IUI:are kan träffas under trevliga former. Att så många av oss fortsätter att komma till denna årliga sammankomst visar vilken viktig roll IUI – nu IFN – har spelat i våra liv.

Till sist några ord om relationen mellan IUI/IFN och SNS. För mig var det naturligt att gå från IUI till SNS. De båda instituten kompletterar varandra. IFN är ett renodlat forskningsinstitut med viktiga komparativa fördelar när det gäller empirisk forskning och kapacitet att bygga upp och förvalta stora datamaterial. Få andra samhällsvetenskapliga forskningscentra i Sverige har denna kapacitet. SNS är genom sin konferens- och förlagsverksamhet bättre rustat att föra ut forskningsresultat i den allmänna debatten. Dessutom kan SNS lättare med hjälp av externa forskare snabbt organisera forskning kring aktuella ekonomisk-politiska problem. En hel del samarbete förekom också mellan instituten under min tid på SNS, till exempel när IUI-forskare medverkade i SNS Konjunkturrådsrapporter eller i de stora samarbetsprojekten med forskare från National Bureau of Economic Research i USA. Sådant samarbete berikade båda instituten. I takt med att IFN blir alltmer inriktat mot internationell tidskriftspublicering borde samarbetet bli allt viktigare.

REFERENSER

- Axell, Bo och Birgitta Swedenborg (1977), *Milton Friedman och ekonomipriset. En sammanställning och analys av pressrapporteringen och debatten om 1976 års ekonomipristagare*. Stockholm: Akademiförlaget.
- Bolin, Olof och Birgitta Swedenborg (1992), *Mat till EG-pris? Den svenska livsmedelskedjan i ett EG-perspektiv*. Stockholm: SNS Förlag.
- Gulbrandsen, Odd och Assar Lindbeck (1968), *Jordbrukspolitikens mål och medel*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Lipsey, Robert E. och Birgitta Swedenborg (1996), "The High Cost of Eating: Causes of International Differences in Consumer Food Prices". *Review of Income and Wealth*, vol. 42, nr 2, 181–194.
- Lund, Harald (1967), *Svenska företags investeringar i utlandet*. Stockholm: Industriförbundet.
- Reddaway, William B. (1967), *Effects of U.K. Direct Investment Overseas*. Cambridge: Department of Applied Economics, University of Cambridge.
- Swedenborg, Birgitta (1973), *Den svenska industrins investeringar i utlandet*. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1976), *Den svenska industrins investeringar i utlandet 1970–74: en preliminär rapport*. Forskningsrapport nr 5, IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979a), *The Multinational Operations of Swedish Firms. An Analysis of Determinants and Effects*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979b), "Industrins utlandsproduktion och export". I *Vägar till ökad välfärd*. Expertrapport till Näringspolitiska delegationen. Ds Ju 1979:2. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Swedenborg, Birgitta (1980), "Valutaregleringen och direkta investeringar". I *Valutareglering och ekonomisk politik. Expertrapporter från valutakommittén*. SOU 1980:51. Stockholm: Allmänna Förlaget.

- Swedenborg, Birgitta (1980), *Svensk industri i utlandet. En analys av drivkrafter och effekter*. SOU 1982:27. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Swedenborg, Birgitta, Göran Johansson-Grahn och Mats Kinnwall (1988), *Den svenska industrins utlandsinvesteringar 1960–86*. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1991), ”Svenska multinationella företag och produktiviteten”. I *Internationalisering och produktivitet*. Expertrapport nr 8 till Produktivitetsdelegationen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Swedenborg, Birgitta (1991), ”Determinants and Effects of Multinational Growth: The Swedish Case Revisited”. I Magnus Blomström och Linda S. Goldberg (red.), *Topics in Empirical International Research*. Chicago: University of Chicago Press.

FÖRFATTARPRESENTATION

Birgitta Swedenborg är född 1941. Hon blev fil.kand. vid Stockholms universitet 1966 och genomgick doktordutbildning vid UCLA 1966–69, där hon försvarade sin avhandling 1979. Hon var verksam som forskare vid IUI 1969–81, arbetade vid det då nyinrättade ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) 1981–82, var ledarskribent och kolumnist i DN 1982. Åren 1982–86 var Birgitta Swedenborg ekonom vid PKbankens ekonomiska sekretariat. Därefter återvände hon till IUI som biträdande chef för att 1990 övergå till SNS som vice vd och forskningsledare. Denna post innehade hon fram till sin pensionering 2006.

Birgitta Swedenborg har medverkat i flera statliga utredningar som expert på utlandsinvesteringar och som ledamot i den s.k. Lindbeckkommissionen (1993). För SNS räkning ledde hon det stora samarbetsprojektet mellan SNS och National Bureau of Economic Research (NBER) om den svenska välfärdsstaten, studier som i förkortad form ersatte SNS Konjunkturrådsrapporter 1995 och 2006. Tillsammans med övriga ledamöter i Lindbeckkommissionen utgjorde hon SNS Ekonomiråd 2000. Tillsammans med Olof Petersson ledde hon SNS stora författningsprojekt och medverkade i SNS Demokratirådsrapport 2004.

Hennes forskning har gällt svenska direktinvesteringar i utlandet, internationella prisskillnader, livsmedelspolitik, politisk ekonomi, konstitutionell ekonomi, offentlig ekonomi och välfärdsstatsfrågor.

DET BÖRJADE MED AVHANDLINGEN

RICHARD MURRAY

När jag 1980 kom till IUI första gången så var det för att få hjälp med att få ihop min avhandling. Min idé var att det behövdes en teori för kommuner jämbördig med nationalekonomins teorier för hushåll och företag. Jag hade redan skrivit det mesta, egentligen alldeles för mycket. Jag hade haft högre seminarium på nationalekonomiska institutionen i Stockholm. Men nu skulle alla manussidorna i pärmen jag hade med mig smältas ihop till något som liknade en bok. Jag vill inte påstå att vi lyckades – Bengt-Charter Ysander och jag – men det blev en avhandling och den godkändes av en välvillig betygsnämnd.

Min handledare var Lars Werin. Möjligen var det så att han trodde att jag aldrig skulle bli färdig och att han därför satte sitt hopp till att Bengt-Charter skulle få ordning på den ostyriga mängden av kapitel. Bengt-Charter kände jag sedan tiden i den statliga Budgetutredningen – en fortsättning på Programbudgetutredningen – som pågick 1970–73. Jag gjorde en paus i mina doktorandstudier och jobbade som sekreterare där. Det var på direkt uppmaning av Lars, som var ledamot av utredningen.

Bengt-Charter var den stora gurun på programbudgetering och skissade på ett grandios betänkande. Men han hade så många järn i elden att det aldrig blev något av – han jagades ständigt av telefoner som ringde på de många tjänsterum han hade för olika uppdrag. Jag kunde höra honom komma in genom dörren till huset vid Baggensgatan i Gamla Stan där vi satt med utsikt över S:t Görän och draken. Han försvann ned till de undre regionerna, där han hade sitt rum mot Österlånggatan, klockan kunde vara tio på förmiddagen. Om det då ringde i telefonen hos honom, hörde jag strax hur han tog spiraltrappan i några lätta steg, varefter dörren slog igen. Telefonen fortsatte att ringa ett tag och jag förmodade att han gått till något av sina andra tjänsterum. Mitt intresse fångade han med tanken på en stor systematisk överblick av de offentliga utgifterna, vad staten bidrog med och vad kommunerna bidrog

med, och hur alltsammans relaterade till riksdagens budgetbeslut. Jag kom en bit på detta i min avhandling, men där blev det en ofullbordad symfoni. Senare kunde jag plocka upp tråden, men då var Bengt-Christer borta. Han dog alldeles för tidigt, 1992.

IDÉSPRUTAN YSANDER

Bengt-Christer Ysander var otroligt uppslagsrik och hade den där fantastiska förmågan att väcka storartade tankar hos andra. Han fick helt enkelt andra att känna sig klipska – klipskare än vi var. Han sög på sin evinnerliga pipa och strödde generöst fascinerande och grandiosa idéer kring sig. Vi plockade medvetet eller omedvetet upp hans idéer om bostadslotteri, anbuds konkurrens i den offentliga sektorn, reallån, utgiftsskatt, vilka som är bäst på att prognostisera den framtida efterfrågan på utbildad arbetskraft: AMS eller studenterna? M.m., m.m.

De stora perspektiven och de många idéerna beredde honom sedan problem. Inte sällan fick han uppdrag – av Försvarets Forskningsanstalt (FOA), Finansdepartementet, energiutredningar, Förvarsdepartementet och andra – att utveckla idéerna och skriva en rapport, utredning eller PM. Som den gentleman han var och med ett visst mått av överskattning av sin förmåga sa han aldrig nej. Uppdragen hopade sig, liksom tjänsterummen på olika adresser. Och de många ringande telefonerna.

För en energikommission, jag kommer inte ihåg vilken, skulle han, någon gång i början av 1980-talet, utreda katastrofplanering för rikets energiförsörjning¹ – kort efter Harrisburg och folkomröstningen om kärnkraft. Det var det s.k. Kran-projektet. Luften var laddad av mistänksamhet. En dag kom Bengt-Christer och sa till mig, något blekare än vanligt under den yviga kaluften, att han var orolig för en sak. Han hade tappat manuset till rapporten i tunnelbanan. Han var inte ett dugg orolig för att behöva skriva om allt. Men han var orolig för att manuset kunde komma i händerna på några kärnkraftsmotståndare, som skulle kunna utmåla sårbarheten i det kärnkraftsbaserade energisystemet som katastrofal. Vilket liv det skulle kunna bli!

BUDGETUTREDNINGEN

I Budgetutredningen bidrog Bengt-Christer med det teoretiska tänkandet. När jag nu läser hans korta reservation inser jag hur starkt hans sätt att resonera har påverkat mig. Det är inget komplicerat, matematiskt resonemang utan ett princi-

---

¹ Ysander (1981).

piellt resonemang, i vilket han knyter ihop organisation, spelregler och ekonomiska principer. Och han ställer inledningsvis den fundamentala frågan om syftet med de principer för värdering av statliga tillgångar som utredningen skulle fastställa. Utan ett klart angivet syfte, skrev han, ”medför detta oundvikligen att det statliga bokhålleriet framstår som ett självändamål som gör förslagen godtyckliga och omöjliga att utvärdera.”²

Budgetutredningen gjorde ett allvarligt försök att få riksdag och regering att anamma ett programtänkande. Utredningen utformade ett förslag till ändamålsindelning av statsbudgeten, i sektorer och program. Inom sektorerna – t.ex. bostäder, energi, arbetsmarknadsåtgärder – skulle det finnas program. Riksdagen skulle besluta i termer av sektorer och program i stället för anslag till myndigheter. Detta var år 1973. Ett antal år av politisk hybris, svällande statsbudgetar och ekonomisk tillbakagång följde, under vilka dessa idéer låg för fåfot. Långt senare – 1990 – föreslog Budgetpropositionsutredningen en grov ändamålsindelning i s.k. utgiftsområden, vilka i stort sett motsvarade riksdagsutskottens ansvarsområden. Det var en administrativ indelning som inte skulle ha vunnit Bengt-Christers gillande. Jag fick tillfälle att slå ett slag för hans idéer när ytterligare några år gått och då som medlem i Finansdepartementets VESTA-projekt. Där lanserade vi förslaget att budgeten skulle indelas i program, med någorlunda ensartade samhällsmål. Så blev det – Bengt-Christers log nog i sin himmel – men rationaliteten blev kortvarig. 2001–2008 förekom i statsbudgeten en presentation i drygt fyrtio politikprogram. Men sedan slog statsvetarna och juristerna till igen. Sten Heckscher föreslog i sin utredning *Att styra staten* (SOU 2007:75) att denna programindelning skulle avskaffas. Vilket just skett i och med statsbudgeten för 2009. För finansministern, Anders Borg, tycks överblick av den offentliga sektorns utgifter vara fullkomligt ointressant. Det verkar ha gått både finansministern, statsvetarna och juristerna förbi, att det ligger en poäng i att riksdagen beslutar om programmen och att regeringen styr myndigheterna med anslag och uppdrag till dessa.

SKRIVAUTOMATER OCH BARNVAKT

1980 hade jag ingen tjänst på IUI, men fick vara där med mina manuskript och framför allt ha seminarier och få hjälp med utskrifter. Det var ett gäng fantastiska damer som skötte utskrifterna på något som kallades skrivautomater. Skrivautomaterna var föregångare till vår tids datorer. De var jättestora maskiner som var och en tog upp ett halvt rum. Med många konstfärdiga tryckningar på olika

² SOU 1973:43, s. 280.

knappar kunde man göra radbrytningar, understrykningar, sätta rubriker, börja på ny sida etc., allt sådant som vi tar för givet när vi sitter vid våra laptops i dag. Det var bara skrivdamen som behärskade tekniken och kunde bemästra dessa monster.

Främst bland damerna var Wera Nyrén. Hon var fullt medveten om sin egen betydelse ifråga om att manövrera skrivautomaterna samtidigt som hon nog betraktade forskare som opraktiska på grund av tillkortakommanden i just detta avseende. Wera inte bara skrev in mina manuskript på de väldiga automaterna utan tog också hand om min son.

Möjligen bevekades Wera av att jag försökte föreställa pappaledig samtidigt som jag höll seminarier och läste korrektur. Det gick till så att Robin, från början sex månader, kröp omkring på de ganska gräsliga, gröna heltäckningsmattorna på plan 6, Grevgatan 34, medan jag satt och läste. Med en rulle Örebro Mariekex höll jag honom lugn. När han tröttnade och började låta singlar jag ut ett nytt kex på mattan. Wera och flera andra av damerna förbarmade sig dock allt som oftast över det arma barnet. När det var seminariegenomgångar av manus var Wera och de övriga skrivdamerna oersättliga. Min svärmor var dock måttligt imponerad av mina insatser för att ta hand om hennes barnbarn.

Kate von Arnold tog inte hand om Robin men väl om mina diagram. Hon var alltid mycket välklädd och hade långa, målade naglar. Hon hade sin egen studio på vinden. Då och då steg hon ned till de undre regionerna och gjorde en svepande entré till fiket.

Förutom Bengt-Christer läste Siv Gustafsson och Erik Mellander mina alster. Siv hade möjligen ett intresse av avhandlingens delstudie om statsbidragens effekt på daghemsutbyggnaden. Hon kunde räkna ut att daghem var samhällsekonomiskt lönsamma. Lönsamheten byggde på att kvinnor som eljest inte skulle ha förvärvsarbetat kom att göra det genom att dagis tog hand om deras barn. Tyvärr för Siv visade min delstudie att utbyggnaden av den samhälleliga barnomsorgen inte hade haft någon effekt på förvärvsfrekvensen för kvinnor med barn 0-7 år men att förvärvsfrekvensen hade haft effekt på utbyggnaden.

Erik Mellander har jag hållit kontakten med under många år. Hade han godtagit en viss ekonometrisk skattningsmetod, då var även Bengt-Christer trygg.

LOGROLLING I STADSHUSET

Den stora dagen var inne och jag skulle just gå in i sal A1 i ett av de blå husen i Frescati när Bengt-Christer viskade till mig: "Vad Du än gör, reta honom inte!" Vilket fick mig att känna mig som om jag skulle in i en lejonbur. Lejonet, som inte skulle retas, var min opponent, Ingemar Ståhl, Bengt-Christers radarkompis

från FOA-tiden. Han såg farlig ut och frågade varför jag inte hade några referenser till public choice-litteraturen, när avhandlingen ju försökte modellera kommuners utgiftsbeslut. Jag tyckte då, fast jag inte sa det, att den teoribildningen inte verkade särskilt givande för min problemställning. Public choice var då ganska nytt i Sverige. Lars Werin hade visserligen redan börjat introducera teorin och jag hade fördröjt mitt avhandlande genom att länge, länge sitta och grubbla över om Buchanans *theory of clubs* kunde användas för mina kommuner. Många år senare fick jag växla några ord med Buchanan, på ett Lucia-kaffe på IUI. Jag försökte göra troligt att public choice-teorin inte kunde förklara varför svenska politiker, med Kjell-Olof Feldt i spetsen, skulle vilja eliminera ett stort budgetunderskott med en rad impopulära åtgärder – vilket de nyligen gjort.

Bengt-Christer ordnade tillsammans med den amerikanske ekonomen Edward Gramlich en trevlig IUI-konferens om styrningen av kommuner. Möjligen var vi denna gång, liksom vid så många andra tillfällen, på Saltsjöbadens Grand Hotel. Konferensen gav mig tillfälle att träffa en rad personer som jag hade i min referenslista i avhandlingen, bl.a. Wallace Oates och Peter Jackson.³

Mitt intresse för kommuner var inte bara teoretiskt. Jag och några likasinnade hade dragit i gång ett parti som hette Stockholmspartiet vilket hade kommit in i kommunfullmäktige 1979. Partiet fick en vågmästarställning. Stockholmspartiet gjorde upp än med höger, än med vänster. Våra uppgörelser syftade till mer pengar till cykelbanor och daghem. Och för att vi skulle få detta var vi tvungna att ställa upp på andra utgifter som vår tillfälliga koalitionspartner ville ha. Det blev dyra cykelbanor. Jag blev pinsamt medveten om att vi utgjorde en perfekt illustration av *logrolling*, ett centralt axiom i *public choice*-teorin. Genom att koppla ihop ett förslag med andra, helt ovidkommande förslag, kan man få en tillräckligt stor majoritet för att få igenom förslaget i en demokratisk församling. Det är vad som på engelska kallas *logrolling*.

1986 gick vi samman med moderaterna och accepterade deras skattesänkning på 14 öre plus de Electrolux-drivna Pysslingen-daghemmen. Det fick det socialdemokratiska finansborgarrådet John-Olle Persson att avgå. I min avhandling hade jag kommit fram till att politikens höger och vänster inte hade någon signifikant effekt på enskilda kommunala utgiftsområden, men väl på utdebiteringen och de totala utgifterna. Det var spännande att se att det var så det fungerade i praktiken.

³ Gramlich och Ysander (1985).

MÄT PRODUKTIVITETEN!

Vad skulle jag göra efter avhandlingen? Jag valde mellan Arbetslivscentrum och Statskontoret. Arbetslivscentrum lockade mig därför att jag länge varit intresserad av ekonomisk demokrati, enkannerligen arbetarstyrda företag. Jag hade varit i Jugoslavien och träffat Jaroslav Vanek och Branko Horvat.⁴ På nationalekonomiska institutionen fanns ett mycket starkt socialekonomiskt intresse. Vi hade seminarier med Rudolf Meidner och Alf Johansson.⁵ Min och många andras besvikelse var därför stor när institutionskollegiet sa nej till Ingvar Svennilsons förfrågan om institutionen ville ta på sig regeringens uppdrag att utreda den svenska inkomstfördelningen, det som sedan blev Låginkomstutredningen.⁶

Det blev Statskontoret. Där började jag 1981, ditlockad av verkets ende ekonom, Arne Granholm. Han slutade i samma stund som jag började. Jag hade en väldig ambition att omsätta mitt ekonomiska kunnande i utredningar om organisation och styrning av den statliga byråkratin – därtill inspirerad av Bengt-Christer, som då också ingick i verkets styrelse. Och visst rönt jag uppskattnings – som främmande fågel! Myndighetens verksamhetsidé var ”effektivitet i den statliga förvaltningen”. Jag fick leda en förvaltningsekonomisk kurs och kunde föreläsa om Musgraves finanspolitiska teori (1959) och Niskanens (1971) teori om byråkratins ekonomi byggd på byråkraternas egenintressen.⁷ Men när jag frågade mina kollegor hur de definierade den ”effektivitet” som de skulle eftersträva, fick jag inget riktigt svar. De sa att: ”Effektivitet, det är IT och datorer, det är moderna lokaler, personalutbildning och standardiserade blanketter”. De talade bara om medlen och kunde inte definiera målet.

4 Jaroslav Vanek var en allmänt erkänd ekonom med jugoslaviskt ursprung. Han var verksam i USA (som så många andra jugoslaviska intellektuella på den tiden). Han utvecklade en teori för det arbetarstyrda företaget. Branko Horvat är mindre känd utanför Jugoslavien, men mycket erkänd i Jugoslavien. Han var en marxistiskt inspirerad ekonom som ingick i den s.k. Praxis-gruppen. Det var en grupp av jugoslaviska kommunister, f.d. partisaner och intellektuella som förespråkade en kommunism med ett mänskligt ansikte och som befann sig i opposition till Jugoslaviens mångårige president Tito. Horvat förespråkade en socialistisk marknadsekonomi och ledde sedermera ett litet parti i Kroatien, det enda som motsatte sig en militär lösning av konflikten med Serbien. Bland svenska ekonomer var det framför allt Bo Södersten som pläderade för en sådan modell (t.ex. Södersten 1973).

5 Rudolf Meidner skapade tillsammans med Gösta Rehn – båda LO-ekonomer – en modell för arbetsmarknadspolitik som blev vägledande för ekonomisk politik i Sverige under många år. Den lanserades i en rapport till LO-kongressen 1951. Alf Johansson var nationalekonom, chef för Bostadsstyrelsen och ledde den Bostadssociala utredningen, SOU 1945:63.

6 SOU 1970:34.

7 Musgrave organiserade tänkandet rörande offentliga budgetar i tre kategorier: stabiliseringspolitik, allokeringspolitik och fördelningspolitik. Det var klagörande och effektivt. Sedermera har jag önskat lägga till den roll statsbudgeten har för styrningen av statliga myndigheter, en management- eller styrningsdimension. Niskanen lade med sitt arbete grunden för utvecklingen av *principal agent*-teorin. För frågan uppstod ju hur man skulle styra byråkrater, som inte bara hade statens utan också sina egna intressen för ögonen.

Inget ekonomiskt begrepp är mer missbrukat och använt i fler betydelser än ”effektivitet”. Det skulle i så fall vara ”samhällsekonomiskt lönsamt”. Jag tror aldrig jag lyckades förklara Pareto-effektivitet för mina kollegor på Statskontoret. Däremot att åstadkomma samma resultat till en lägre kostnad, det gick hem. Pareto-effektivitet var det enda effektivitetsbegrepp som Bo Axell rörde sig med och kunde acceptera. Så när jag var tillbaka på IUI några år senare och började tala om ”mer eller mindre effektivt” och Riksrevisionsverkets distinktioner mellan ”inre” och ”yttre” effektivitet, såg Bo mycket medlidsamt på mig.

1986–87 var jag tillbaka på IUI för att skriva en bilaga till långtidsutredningen. 1987 års LU leddes av Lars Heikensten och han ville ha en bilaga om effektiviteten i den offentliga sektorn. Jag hade sedan 1982 hållit på med studier av produktiviteten i den offentliga sektorn. Återigen var det Bengt-Charister som hade fått mig in på det spåret. Jag gick upp till honom på IUI och frågade vad han tyckte att jag skulle ta mig för med på Statskontoret. ”Mät produktiviteten”, var Bengt-Charisters råd. Det gick inte med en gång. Efter ett par år lyckades jag få till stånd ett samarbete med Ingvar Ohlsson, den f.d. chefen för Statistiska centralbyrån. Under alla år som mäktig chef för detta verk hade han drömt om att få mäta output och produktivitet i den offentliga sektorn, men motarbetats av sina statistiker. Efter sin pensionering ledde han en undergrupp till Expertgruppen för studier i den offentliga sektorns ekonomi (ESO) där vi kunde dra i gång studier kring produktivitet. 1985 hade vi kommit så långt att vi hade gjort grova mätningar för ca 75 procent av all offentlig förvaltning tillbaka till 1960. Och 1987 fick jag chansen att presentera resultaten i en långtidsutredning (Murray 1987a och 1987b).

BILTULLAR OCH EFFEKTIVITET

Jag fick ett fantastiskt fint rum på IUI. Jag tror att det var Bengt-Charisters, som han just lämnat för att flytta till Uppsala. Det var det största arbetsrum jag någonsin haft, med flera stora fönster och utsikt mot Oskarskyrkan. Om jag på Statskontoret var uppskattad för att vara just ekonom så var det på IUI det mest vardagliga man kunde vara. Och inte heller var jag någon superteoretiker som Pavel Pelikan eller något mattegeni som Erik Mellander. Jag var bara en av alla dessa tränga arbetare i vingården, en av dem som, likt Östen Johansson, Birgitta Swedenborg, Erik Höök, min barndomskamrat Carl Johan Dahlman och många andra IUI-forskare, lägger den empiriska grunden på vilka teoretikerna sedan kan bygga sina tinnar och torn. Men jag kom från den offentliga sektorn, var avdelningsdirektör och hade inblickar i byråkratien och politiken (åtminstone den kommunala). Det fick jag uppmärksamhet för på IUI. Särskilt när det var föredragningar för IUI:s styrelse.

Jag fortsatte att gnabbas med Bo Axell – vi gnabbades även om sättet att ta sig till jobbet från ungefär samma punkt på Kungsholmen: han alltid med bil, jag alltid med cykel. Stockholmspartiets lösning på trafik- och miljöproblemen i innerstaden var biltullar. Bo var rabiät motståndare till tullar, medan däremot Gunnar Eliasson omedelbart fattade vitsen för egen del: ”Då kommer jag ju for-
tare till IUI.” Han hade p-plats i källaren på Grevgatan.

Min effektivitetsdefinition var inte särskilt sofistikerad, det kan jag i efterhand hålla med Bo om: effektivitet är produkten av *att göra saker rätt* och *att göra rätt saker*. Definitionen hade jag tagit från Peter Drucker och omsatt på följande sätt för att förklara för mina kollegor i statsförvaltningen.

$$\text{Effektivitet} = \text{Produktivitet} \cdot \frac{\text{Värdet av output}}{\text{Värdet av input}}$$

Ett exempel:

$$\text{Arbetsmarknadsutbildningens effektivitet} = \frac{\text{Antal utexaminerade elever}}{\text{lärartimmar}} \cdot \frac{\text{lön för nyutexaminerad}}{\text{lärarlön}}$$

Att göra saker rätt, det var produktiviteten (antal utexaminerade elever per lärartimme). Att göra rätt saker det var nyttan av output i förhållande till priset på input (lön för utexaminerade i förhållande till lärarnas löner). På det viset kunde jag anknyta till Riksrevisionsverkets ”inre” och ”yttre” effektivitet, vilket något lugnade dess generaldirektör G. Rune Berggren, samtidigt som det banade vägen för att räkna ihop elevtimmar, uppklarade brott, värnpliktsdagar, sjukkasseärenden, lantmäteriförrättningar m.m., m.m.

Jag hade minst lika svårt att förklara och försvara produktivitet bland mina kollegor och våra styrande politiker som bland ekonomer. Särskilt bland politikerna, men även för G. Rune Berggren, hette det att jag mätte fel saker: ”Är uppklarade brott ett bra mått på polisens output när det är bättre ju färre brott som begås?” Ekonomerna tyckte att jag borde mäta teknikutvecklingen med en specificerad produktionsfunktion. Men eftersom myndigheterna inte var kostnadsminimerande så var det ett dödsdömt företag.

OVÄRDERLIG ELLER VÄRDELÖS?

Bland mina kollegor inom statsförvaltningen var det också många som ansåg att det inte gick att mäta produktiviteten: vad den offentliga sektorn producerar är undandraget marknaden just för att det är så subtilt och svårfångat och inte läm-

par sig för marknadsprissättning. En gång fick jag frågan apropå en biblioteksstudie: ”Kan Du mäta värdet av att jag som bibliotekarie sätter en bok i handen på en person och den boken fullständigt förändrar den personens liv?” Många av mina kritiska kollegor var nog av den uppfattningen att den offentliga sektorns värde var höjt över allt tvivel och därför inte behövde mätas.

Bland de mera råbarkade näringslivsföreträdarna i IUI:s styrelse hette det tvärtom att värdet av den offentliga sektorn var ringa och att det var bortkastad möda att mäta produktiviteten i något så kontraproduktivt som den offentliga sektorn. Alltså den rakt motsatta motiveringen.

Efter många år och många ESO-rapporter (t.ex. Murray 1996) och även en artikel i en NBER-rapport (Murray 1992) om produktivitetens utvecklingen i den offentliga sektorn har mätning av output och produktivitet i den offentliga sektorn äntligen accepterats. Eurostat har på EU-kommissionens uppdrag givit alla medlemsstater i uppdrag att mäta output och inte bara input i den offentliga sektorn. Det ska ske inom ramen för nationalräkenskaperna. Metoderna överensstämmer med dem som Ingvar Ohlsson och jag tog fram i början av 1980-talet. Inte för att jag tror på någon direkt påverkan av vårt arbete, men i framkanten av utvecklingen var vi.

Medan jag kämpade med att definiera, mäta och aggregera output för polis, domstolar, arbetsförmedlingar, daghem, sjukvård m.m. löste Bengt-Charter och Erik Mellander mätproblemet på ett mycket elegantare sätt: de mätte produktivitet utan att mäta output – istället mätte de input.⁸

Över allt och alla svävade Gunnar Eliassons vänliga ande. Han uppmuntrade och stöttade och finansierade oss. Färdiga rapporter firades med provning av viner ur en välsorterad källare. Gunnar tog de säkerligen tuffa diskussionerna med industriledarna i styrelsen, efter att esoteriska forskare presenterat uppsatser fulla med obegripliga formler. Gunnar hade också varit expert i Budgetutredningen, men hade en grundmurad skepsis till politik och den offentliga sektorn. Att jag trots min förvaltningsbakgrund fick vara på IUI ett par år sätter jag ett mycket stort värde på. Vid styrelsemöten, studiebesök och konferenser fick jag tampas med livs levande ledare för världskoncerner. Atmosfären var öppen och generös, mycket tack vare Gunnars avväpnande godmodighet. Men många raka puckar serverades också. En känd amerikansk forskare, Richard Day, råkade vid ett tillfälle haspla ur sig att ”Environmental problems may need some government regulation.” Varpå Curt Nicolin, som satt bredvid Day på lunchen, snäste: ”Are you a socialist!?”

⁸ Mellander och Ysander (1987).

REFERENSER

- Buchanan, James M. (1965), "An Economic Theory of Clubs". *Economica*, vol. 32, nr 1, 1–14.
- Gramlich, Edward M. och Bengt-Christer Ysander (1985), *Control of Local Government*. IUI Conference Reports 1985:1. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Horvat, Branko (1982), *The Political Economy of Socialism: A Marxist Social Theory*. London: M.E. Sharpe.
- Landsorganisationen i Sverige (1951), *Fackföreningsrörelsen och den fulla sysselsättningen*. Rapport till LO-kongressen 1951. Stockholm: LO.
- Mellander, Erik och Bengt-Christer Ysander (1987), "What Can Input Tell About Output? Analyzing Productivity and Efficiency in the Absence of Output Measures". IUI Working Paper nr 189.
- Murray, Richard (1973), "Samordning med kommunerna". Bilaga 11 i *Stabiliseringspolitiska bilagor*, SOU 1973:45. Stockholm: Finansdepartementet.
- Murray, Richard (1981), *Kommunernas roll i den offentliga sektorn*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Murray, Richard (1985), *Central Control of the Local Government Sector in Sweden*. I Edward M. Gramlich och Bengt-Christer Ysander (red.), *Control of Local Government*. IUI Conference Reports 1985:1. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Murray, Richard (1987a), *Den offentliga sektorn – effektivitet och produktivitet*. IUI Working Paper nr 175.
- Murray, Richard (1987b), *Den offentliga sektorn – produktivitet och effektivitet*. Bilaga 21 till långtidsutredningen 1987. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Murray, Richard (1992), "Measuring Public Sector Output: The Swedish Report". I Zvi Griliches (red.), *Output Measurement in the Service Sectors*. Studies in Income and Wealth, vol. 56, National Bureau of Economic Research. Chicago: University of Chicago Press.
- Murray, Richard (1996), *Productivity Trends in the Public Sector in Sweden*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO). Stockholm: Fritzes.
- Musgrave, Richard A. (1959), *The Theory of Public Finance, A Study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill.
- Niskanen, William A. (1971), *Bureaucracy and Representative Government*. Chicago: Aldine.
- SOU 1945:63, *Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitik: förslag till låne- och bidragsformer*. Bostadssociala utredningens slutbetänkande utgivet 1946. Stockholm.
- SOU 1967:11, *Programbudgetering*. Programbudgetutredningen. Stockholm: Statskontoret.
- SOU 1970:34, *Svenska folkets inkomster*. Låginkomstutredningen. Stockholm.
- SOU 1973:43, *Budgetreform*. Betänkande av Budgetutredningen. Stockholm: Finansdepartementet.
- SOU 1990:83, *Ny budgetproposition*. Betänkande av Budgetpropositionsutredningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 2007:75, *Att styra staten: regeringens styrning av sin förvaltning*. Betänkande av Styrtutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Södersten, Bo (1973), "Arbetsstyrning ekonomi". *Ekonomisk Debatt*, årg. 1, nr 8, 479–490.

Ysander, Bengt-Christer (1981), "Energi, stabilitet och tillväxt i svensk ekonomi: en arbetsrapport och resultsammanfattning från KRAN-projektet". IUI Working Paper nr 36.

Ysander, Bengt-Christer och Richard Murray (1983), "Kontrollen av kommunerna". Forskningsrapport nr 18, IUI.

Vanek, Jaroslav (1970), *The General Theory of Labor Managed Economies*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: JONAS KARLSSON

Richard Murray är född 1941 och erhö11 1965 examen som pol.mag. Han arbetade ett par år på Statistiska centralbyrån innan han fick en amanuensjänst på national-ekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. Där kom han att ingå i Lars Werins forskningsprojekt Budgetundersökningen. 1970–73 arbetade han som biträdande sekreterare i den statliga Budgetutredningen. 1981 disputerade han på avhandlingen *Kommunernas roll i den offentliga sektorn*, vilken färdigställdes vid IUI, och tog därefter anställning på Statskontoret. Där blev han 1987 chefsekonom och förblev det till sin pensionering 2008. Under åren 1981–87 samarbetade han i flera projekt med Bengt-Christer Ysander vid IUI. Förutom Budgetutredningen har han varit sekreterare i Förvaltningspolitiska kommissionen 1995–97, Försvarsstyrningsutredningen 2005 och i utredningen Kriminalvårdens effektivitet 2008–2009. Nu arbetar han som konsult. Han var ordförande i Liberala (student)förbundet 1970 och var en av grundarna av Stockholmspartiet 1978. Under åren 1979–1991 deltog han i kommunfullmäktige och var ledamot av Fritidsnämnden och Gatunämnden i Stockholm. Nu är han verksam som ordförande för Förbundet för Ekoparken i Stockholm.

FORSKARE PÅ IUI UNDER EN TID DÅ NYA METODER OCH DATA FÖRNYADE DEN EMPIRISKA FORSKNINGEN

ANDERS KLEVMARKEN

Någon gång i början av 1968 fick jag ett telefonsamtal från Lars Nabseth. Han hade troligen hört av Gunnar Eliasson att det fanns en ung statistiker med intresse för nationalekonomi, som kunde vara intresserad av en anställning på IUI. Lars var angelägen om att jag gjorde färdigt den licentiatavhandling i statistik som jag höll på med innan jag började på IUI. Min första arbetsdag blev därför den 1 juni 1968.

STUDIER AV DEN PRIVATA KONSUMTIONEN

Min första arbetsuppgift blev att föra Ragnar Bentzels och Göran Albinssons arbete med den privata konsumtionen vidare. På den tiden fanns inga goda nationalräkenskapsdata över den privata konsumtionen och dess prisutveckling. Mitt bidrag var, förutom att föra fram tidsserierna, att introducera de senaste analysmetoder med vars hjälp man kunde studera interaktionen mellan olika varor, s.k. system av efterfrågefunktioner.

På hösten 1968 frågade Lars Nabseth mig om jag var intresserad av att göra en liten utredning om pälsindustrin och redovisa resultaten på en branschkongress, som skulle äga rum i Tranås. Det var nog med tvekan Lars gav Carl Johan Dahlman och mig, två ganska gröna forskare, detta uppdrag. Det ingick visserligen inte i IUI:s ordinarie forskarprogram, men ett illa utfört uppdrag skulle ju skada

IUI:s goodwill. För mig var det lockande att pröva mina vingar i det som numera på universiteten kallas ”den tredje uppgiften”. Pälsindustrin var i stor utsträckning en hantverksmässig verksamhet bestående av små enheter, som hade svårt att konkurrera med andra länder där lönerna var lägre. Budskapet att branschen kanske stod inför en mörk framtid, att enheter borde slås samman och andra rationaliseringar göras, eftersom konsumenterna inte var villiga att betala vad hög svensk hantverkskvalitet kostade, var inte särskilt populärt. Rapporten (Dahlman och Klevmarken 1969) publicerades aldrig, men vi fick goda erfarenheter av att intervjua småföretagare, att analysera branschens problem och att presentera våra bedömningar. I efterhand kan man konstatera att bedömningarna inte var så tokiga. Vi gjorde också den nyttiga erfarenheten att man måste ha bra på fötterna när man går ut till en kritisk och kunnig publik.

Omkring ett år senare blev jag erbjuden att tillbringa ett halvår vid University of Georgia. Detta var ett tillfälle att komma till USA som jag inte ville gå miste om. Efter viss tvekan gav Lars Nabseth mig tjänstledigt, under förutsättning att jag återvände till IUI och fullföljde den då påbörjade ”Konsumtionsboken”. För att arbetet med den inte skulle ligga helt nere när jag var borta gick Carl Johan Dahlman in i projektet och boken publicerades senare med oss båda som författare (Dahlman och Klevmarken 1971).

Under några år medförde mitt arbete med den privata konsumtionen att jag blev betraktad som specialist på efterfrågeanalyser och fick skriva en del populärvetenskapliga artiklar i detta ämne och bidra till IUI:s s.k. långtidsbedömningar (Klevmarken 1976).¹ Arbetet med grunddata gav mig tillfälle att fundera över mätproblem och mätfel, hur man bör definiera och beräkna ett prisindex, och därvid särskilt det s.k. kvalitetsproblemet. Det är frågeställningar som sedan i olika skepnader följt mig under hela min tid som forskare. Mitt huvudsakliga vetenskapliga bidrag blev dock en jämförelse mellan olika typer av system av efterfrågefunktioner och hur valet av modell påverkade skattningarna av pris- och inkomstelasticiteter. Mina resultat publicerades dels i en artikel i *Journal of Econometrics* (Klevmarken 1979), dels i en liten engelskspråkig bok från IUI (Klevmarken 1981). Tyvärr visade det sig att valet av modell (de aprioristiska antagandena) till stor del styrde resultaten, och att det fanns flera modeller som inte kunde förkastas av data, men som resulterade i ganska olika elasticiteter. De tidsseriedata av nationalräkenskapstyp som vi använde var inte tillräckligt informationsrika för att vi skulle kunna uttala oss med någon säkerhet om pris- och inkomstelasticiteternas storlek.

¹ Se Åberg (2009) för en utförlig diskussion av IUI:s långtidsbedömningar.

LÖNEBILDNING OCH LÖNERELATIONER

Jag kom till slutsatsen att bristen på information i data var ett allmänt problem i empiriska analyser baserade på aggregerade tidsserier. Ville man ha skarpere empirisk kunskap skulle man vara tvungen att utnyttja mikrodata. Detta var före den moderna tidsserieanalysen, och innan dagens rika tidsseriedata från de finansiella marknaderna blev tillgängliga. Jag bytte därför forskningsinriktning och har sedan dess aldrig sysslat med analys av aggregerade makrodata eller tidsserier.

I stället återupptog jag mina studier från licentiatavhandlingen av tjänstemännens lönestruktur och lönebildning, vilket också blev ämnet för min doktorsavhandling. Det var Carl Johan Åberg, i mitten av 1960-talet chef för prognosinstitutet vid SCB, som först intresserade mig för problemen kring lönebildningen och lönestrukturen. Understödd av min handledare Sten Malmquist och tack vare Karl-Olof Faxén på SAF samt SCB:s och Civilingenjörsförbundets tillmötesgående fick jag tillgång till internationellt sett unika mikrodata över industritjänstemännens löner. De kom att utgöra grunden för min avhandling.

Lars Nabseth var välvillig till att jag genomförde mitt avhandlingsarbete på IUI och 1972 publicerades avhandlingen både av IUI och SCB (Klevmarken 1972). Det var en avhandling i statistik – den enda på IUI? – skriven på engelska och dessutom späckad med formler. Lars trodde därför inte att läsekretsen skulle bli särskilt stor utan gjorde upplagan mindre än vanligt för en IUI-bok. Boken publicerades emellertid vid en tid då det internationella intresset för *earnings functions* var mycket stort till följd av Gary Beckers och Jacob Mincers arbeten. Mincers bok publicerades två år senare. Detta och några hyggliga recensioner i internationella tidskrifter gjorde – om jag inte misstar mig – att IUI-upplagan såldes slut! Jag har dock full förståelse för Lars tvekan. När jag några år senare besökte Finis Welch vid RAND Corporation i Santa Monica tog han fram min avhandling ur bokhyllan och sa mycket uppriktigt, att detta är ett exempel på hur man inte ska skriva en avhandling! Förmodligen menade han att metoddiskussionen, med dess formelapparat, skymde de empiriska resultaten och slutsatserna.

Mitt arbete med industritjänstemännens lönebildning gav mig goda kontakter både med arbetsgivarsidan och den fackliga sidan, dock inte med Industritjänstemannaförbundet, som hela tiden betraktade min verksamhet med misstro och förmodligen såg mig som en representant för arbetsgivarintressen. Med arbetsledarna och med SACO-sidan, särskilt Civilingenjörsförbundet, hade jag däremot goda kontakter vid upprepade tillfällen. Några år efter att jag hade lämnat IUI fick jag genom Karl-Olof Faxén och Stig Nilsson (senare även Ulf Lundberg och Gösta Larsson) i uppdrag av SAF att studera de s.k. icke nivåhöjande tilläggen och deras effekter på lönestrukturen. Resultaten publicerades i en bok i en vetenskaplig skriftserie från Göteborgs universitet (Klevmarken 1980).

På IUI fortsatte Siv Gustafsson denna typ av forskning i sitt avhandlingsarbete om statstjänstemännens lönestruktur, och jag hade då nöjet att biträda Erik Dahmén med handledning (Gustafsson 1976). Jag minns bl.a. ett seminarium på IUI under Eriks ledning i vilket vi fastnat på ett problem som hade med relationerna mellan tidsserier och tvärsnitt att göra. In genom dörren kommer då Ragnar ("Naja") Bentzel, varvid en annan av deltagarna, Erik Ruist, säger att här kommer just den person som kan ge oss lösningen, och det gjorde han. Med ett enkelt diagram på svarta tavlan klargjorde "Naja" sammanhangen.²

EN GOD FORSKNINGSMILJÖ

Ett av IUI:s kännemärken var kravet att forskarna skulle kunna beskriva och förklara sin forskning och sina resultat på ett för lekmän begripligt sätt. Vid IUI-seminarierna fick man lära sig att inget annat dög än att ha torrt på fötterna, kunna fokusera på det väsentliga och uttrycka vad man ville säga på klar svenska. Annars blev kritiken hård. Speciellt minns jag den dåvarande vetenskaplige sekreteraren Jan Bröms hårdhänta men befogade genomgång av Carl Johan Dahlmans och mitt manus till "Konsumtionsboken". Varenda mening granskade han med argusögon och vi fick förklara vad vi menade, hur vi motiverade våra påståenden, och sedan var det bara att skriva om! Jag har senare, när jag kämpat mig igenom oläsliga avhandlingsmanuskript med pennan i hand, önskat att mina doktorander fått gå igenom Jan Bröms skola.

Styrelsemötena var tillfällen då man skulle prestera korta skriftliga och muntliga föredragningar med fokus på det väsentligaste (för styrelsens medlemmar). Det var en utmärkt övning inför de kontakter jag senare i karriären skulle komma att få med massmedia. Det var naturligtvis också mycket intressant för en ung forskare att på nära håll se näringslivets toppar i aktion. Under min tid på IUI deltog jag i ett par styrelsemöten med Marcus Wallenberg som ordförande. Det var påfallande vilken respekt han åtnjöt och vilken auktoritet han hade! Som föredragande märkte man dock bara ett genuint intresse för de frågor som togs upp och de resultat som presenterades.

Argumentationstekniken tränades inte bara vid IUI-seminarierna utan även vid lunchbordet. I regel var det chefen som tog upp ett ämne han funderade på och ville ha ventilerat, ofta något med aktuell policyanknytning. Detta var naturligtvis nyttigt därför att det övade det ekonomiska tänkandets användning i policysammanhang. För någon med min statistiska bakgrund som funderade över estimations- och testmetoder, mätproblem m.m., ämnen som inte var så

² Jfr Villy Bergströms (2009) beskrivning av Bentzels forskning om konsumtion och sparande!

lämpade för lunchdiskussioner, blev dessa diskussioner dock ibland lite prövande. Inte minst då deltagarna försökte finna argument för att stödja chefens tes i stället för att förkasta den!

En annan stor fördel med att arbeta på IUI var institutets många internationella kontakter. De kom till nytta vid våra egna utflykter utanför Sveriges gränser. Kända ekonomer kom på besök och presenterade sin forskning och gav i bästa fall även tillfälle till diskussion om de egna forskningsproblemen. Jag minns dock en gång då utfallet för min del inte blev så lyckat. Institutet besöktes av Harvardprofessorn Dale Jorgenson och Gunnar Eliasson hade planerat att ha ett möte med honom. Gunnar sa åt mig att komma till hans rum så jag skulle få träffa Jorgenson. Jag knackade på dörren vid utsatt tid och klev in. Där satt han och Gunnar med huvudena ihop över skrivbordet. Gunnar tittade upp och nickade, vilket jag tog som ett tecken att kliva på. Jag satte mig i besöksstolen och väntade. De fortsatte sitt samtal utan att ta notis om mig, men till slut frågade Dale Jorgenson vad jag önskade. Jag svarade att jag gärna ville ta del av den visdom han kunde förmedla. Hans svar blev att det vill många göra, varefter de återgick till Gunnars, eller mera troligt, Jorgensons problem. Denna gång dröjde jag inte längre vid visdomens bord. Mitt andra möte med Dale Jorgenson blev vid ett seminarium på Stockholms universitet. Efter postseminariet frågade han hur han skulle hitta till sitt hotell. Jag och några andra doktorander erbjöd oss att följa honom dit, vilket han tyckte var onödigt. Men vi ville ju inte att en prominent amerikansk ekonom skulle irra omkring på kvällen på Stockholms gator, så vi insisterade på att få visa honom vägen. I någon mån fick situationen karaktären av de hjälpsamma scouterna som lotsade den motsträviga damen över gatan.

1972 fick jag en forskartjänst i empirisk ekonometri vid dåvarande Statens råd för samhällsforskning. Det visade sig att forskningsrådet accepterade att jag satt kvar vid IUI, vilket jag gärna gjorde. Jag fick därför ytterligare fyra år på IUI även om rådet stod för min lön. IUI var en väl fungerande forskningsmiljö, både vetenskapligt och administrativt. På den tiden hade vi ännu inga persondatorer utan var i hög grad beroende av den kompetenta administrativa personalen. Datorberäkningar gjordes på FOA:s datacentral och åtskilliga lådor med hålkort gick med cykelbud mellan IUI och datacentralen. En enkel felstansning eller ett tappat kort kunde fördröja de efterlängtnade resultaten med ett dygn. IUI var ingen skyddad verkstad. Det krävdes vetenskapliga prestationer och skrivna böcker. Den sedvanliga akademiska konkurrensen och vetskapen om att IUI-anställningen inte var en livstidsanställning, kunde ha lett till friktioner. Jag minns dock inte några större kontroverser från min tid på IUI. Tvärtom har en del forskarkollegor förblivit goda vänner och utgjort ett nätverk av kompetenser, som jag kunnat utnyttja vid behov. Ett exempel är att när jag som byråchef vid Riksförsäkrings-

verket fick ansvaret för verkets första utvärdering av löntagarfonderna, så kunde jag vända mig till Rolf Rundfelt för att få experthjälp. Det var inte utan vemod jag lämnade mitt tjänsterum överst på Grevgatan med utsikt över Stockholms takåsar, när jag 1976 efterträdde Herman Wold som professor i statistik vid Göteborgs universitet.

FORTSATT SAMARBETE – HUS

Under många år, sedan jag formellt lämnat IUI, behöll jag kontakterna och samarbetet med institutet och särskilt med dess dåvarande chef Gunnar Eliasson. Vi har under årens lopp haft många mer eller mindre djupsinniga diskussioner om vetenskaplig metod. I slutet av 1970-talet kom vi tillsammans fram till att vi i Sverige saknade statistik som kunde användas för att studera hushållens ekonomiska beteende. Detta formaliserades senare i ett forskningsprogram (Eliasson och Klevmarken 1981) och ansökningar om forskningsmedel för en hushållspanelstudie liknande den amerikanska *Panel Study of Income Dynamics*. För att förbereda detta arbete gjorde IUI det möjligt för mig att tillbringa ett sabbatsår 1980/81 vid Institute of Social Research (ISR), University of Michigan i Ann Arbor. Jag hade två arbetsuppgifter. Den ena var att göra en jämförelse mellan principerna för lönesättning av tjänstemän i amerikansk och svensk industri. Karl-Olof Faxén hjälpte mig att få tillträde till nyckelpersoner på amerikanska företag för intervjuer och jag reste kors och tvärs över den amerikanska kontinenten för att genomföra dem. Resultaten från denna studie publicerades i en liten bok från IUI (Klevmarken 1983). Min andra uppgift var att lära mig så mycket som möjligt om den *survey*-forskning som bedrevs på ISR under ledning av Thomas Juster, James Morgan och Greg Duncan. Det blev en mycket inspirerande tid och jag fick mycket god hjälp från ISR att utforma den svenska panelstudie som kom att kallas *Hushållens Ekonomiska Levnadsförhållanden* (HUS). Greg Duncan besökte Sverige och IUI vid flera tillfällen för att hjälpa till med frågeformulär och *survey*-design. Med stöd av några forskningsfonder, bl. a. Riksbankens Jubileumsfond, genomförde vi en större provundersökning 1982 och den första huvudundersökningen 1984. Fältarbetet utfördes av Sifo under Hans Zetterbergs ledning. Kontakterna med Sifo var många, inte minst då vi medverkade i utbildningen av intervjuare. Med den Zetterbergska humorn döptes jag på Sifo till ”Husse”.

I alla intervjuundersökningar gäller det att övertyga de utvalda respondenterna att delta och att undvika ett stort selektivt bortfall. Gunnar Eliasson lyckades använda sina kontakter i svenskt näringsliv och få några företag att skänka produkter som vi kunde ge till dem som deltog i intervjuerna som tack för hjälpen. Ett av dessa företag var Marabou, som skänkte choklad. IUI fick således motta

ett berg av halvkiloskartonger med choklad. Detta var generöst av Marabou, men inte helt genomtänkt från vår sida, ty det visade sig vara ganska mycket arbete med att skicka ut chokladen, och några kartonger blev misshandlade i posten, vilket naturligtvis föregade mottagarna. Den första datainsamlingsomgången genomfördes dock framgångsrikt, och de första resultaten presenterades i en antologi från IUI (Klevmarken m.fl. 1990). Därefter genomfördes ny datainsamling vartannat eller vart tredje år till och med 1998, de senaste åren dock helt i Göteborgs universitets regi under ledning av Lennart Flood.

HUS-projektet är ännu ett exempel på att forskare knutna till IUI sett brister i den svenska forskningens infrastruktur och tagit initiativ till att ta fram de data, som behövs i forskningen. Andra exempel är produktionsvolymindex, dataunderlaget till studierna av den privata konsumtionen och data om företagsfusioner. I de båda första fallen har SCB tagit över verksamheten. Men SCB har aldrig gjort någon hushållspanelundersökning, och sedan HUS upphört finns det inte längre någon sådan i Sverige, medan många andra västländer satsat och fortfarande satsar stora resurser för att skapa panelunderlag. HUS var inte bara unik i Sverige utan även internationellt i den bemärkelsen att vi två gånger kombinerade panelundersökningen med tidsanvändningsundersökningar. Vanligen har tidsanvändningsundersökningarna varit separata undersökningar, med begränsad information om de individer och hushåll som deltagit. Vår första undersökning gjordes redan 1984, långt före SCB:s första tidsanvändningsundersökning (1990–91). HUS-undersökningarna har använts väl så mycket internationellt som av svenska forskare.

MIKROSIMULERING

Mitt samarbete med Gunnar Eliasson har även kommit att omfatta ett annat område, nämligen mikrosimulering. Det var i själva verket tack vare Gunnar och ett par IUI-symposier organiserade av honom, som jag stiftade bekantskap med Guy Orcutt's pionjärarbeten på detta område och även fick personlig kontakt med Orcutt. Under årens lopp har jag till och från arbetat både med metodologiska frågor på mikrosimuleringsområdet, modellbyggande och policysimuleringar. Nyligen har jag som projektledare avslutat ett projekt i vilket vi simulerat konsekvenserna av att Sverige har en åldrande befolkning (Klevmarken och Lindgren 2008). När vi i slutet av 1970-talet började fundera på mikrosimulering som ett användbart instrument för ekonomisk analys var intresset från akademiska ekonomer minst sagt svalt. I dag finns det en internationell vetenskaplig organisation för forskare som arbetar inom detta område och regelbundna vetenskapliga konferenser. I många länder har regeringskanslier och statliga myndigheter insett

värdet av mikrosimuleringsmetodikerna och skaffat sig sina egna modeller.³ Även på detta område fångade således forskare på IUI tidigt upp nya idéer som så småningom skulle visa sig fruktbara.

DET VAR EN GIVANDE TID

Med undantag för studierna av industritjänstemännens lönebildning och lönestruktur, forskningsproblem som jag huvudsakligen själv tog in på IUI, kom jag aldrig att arbeta med företagens och industrins kärnproblem såsom kapitalbildning, produktionsteknik, utrikeshandel och dylikt. I stället har det främst varit hushållens och den enskilda individens ekonomiska beteende som varit föremål för mitt forskningsintresse.

Man kan fråga sig varför det blev så. Ett skäl är förmodligen att jag i studierna av den privata konsumtionen redan från början fick sätta mig grundligt in i litteraturen om hushållens beteende, och fann att den ledde till många intressanta problem som lämpade sig väl för empiriska studier. Valhandlingsteorin tillhör den ekonomiska teorins kärna, men frågorna om konsumentbeteende ger naturliga ingångar till andra akademiska discipliner och tvärvetenskap, något som alltid tilltalat mig.

I forskningen gäller det att lösa problem med de verktyg som är ändamålsenliga. Även om forskarmiljön på IUI inte var helt befriad från ”nationalekonomiskt elittänkande” så var det tillräckligt högt i tak för att forskningsprogrammet kunde omfatta projekt som inte nödvändigtvis var av omedelbart intresse för svensk industri, och man var även öppen för att pröva alternativa ansatser, även om de inte var fast grundade i ekonomisk teori.

Med min bakgrund som statistiker var jag kanske en något udda fågel på IUI, men min tid där, såväl som det fortsatta samarbetet sedan jag formellt lämnat institutet, har varit av stor betydelse för min forskning. Till slut vill jag även nämna att jag hade glädjen att se en av mina doktorander, Roger Svensson, få anställning vid IFN bland annat för att forska om företagens direktinvesteringar.

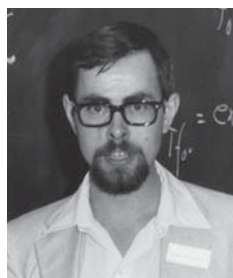
REFERENSER

- Bergström, Villy (2009), ”Ragnar Bentzel: Forskaren, handledaren, vännen”. I denna volym.
- Dahlman, Carl Johan och Anders Klevmarken (1969), ”Vad bestämmer konsumtionen av pälsvaror? Perspektiv på pälsbranschen inför 70-talet”. Stencil, IUI, Oktober.

³ I Sverige har Finansdepartementet en modell, SESIM, och på SCB finns en s.k. *tax-benefit*-modell, FASIT.

- Dahlman, Carl Johan och Anders Klevmarken (1971), *Den privata konsumtionen 1931–1975*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar och Anders Klevmarken (1981), "Household Market and Nonmarket Activities: Research Program and Proposal". Research Report No. 12, Industrial Institute for Economic and Social Research (IUI), Stockholm.
- Gustafsson, Siv (1976), *Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Klevmarken, Anders (1972), *Statistical Methods for the Analysis of Earnings Data*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Klevmarken, Anders (1976), "Den privata konsumtionens fördelning på varugrupper 1959–1980". Kapitel 5 i *IUI:s långtidsbedömning 1976. Utvecklingsvägar för svensk ekonomi fram till 1980*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Klevmarken, Anders (1979), "A Comparative Study of Complete Systems of Demand Functions". *Journal of Econometrics*, vol. 10, nr 1, 165–191.
- Klevmarken, Anders (1980), *Ålders- kvalifikations- och beföringstillägg. En studie av industritjänstemännens lönebildning*. Statistiska institutionen, Göteborgs universitet, Skriftserie nr 17. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Klevmarken, Anders (1981), *On the Complete Systems Approach to Demand Analysis*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Klevmarken, Anders (1983), *Lönebildning och lönestruktur. En jämförelse mellan Sverige och USA*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Klevmarken, Anders m.fl. (1990), *Tid och Råd. Om HUSHållens ekonomi*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Klevmarken, Anders och Björn Lindgren (red.), (2008), *Simulating an Ageing Population. A Microsimulation Approach Applied to Sweden*. Contributions to Economic Analysis No. 285. Bingley, UK: Emerald Group Publishing.
- Mincer, Jacob (1974), *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: Columbia University Press.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.

FÖRFATTARPRESANTATION

Anders Klevmarken, född 1941, disputerade för doktorsgraden i statistik 1972 vid Stockholms universitet, där han även blev docent samma år. 1983 utnämndes han till docent i nationalekonomi vid Göteborgs universitet.

Efter olika tjänster som lärare vid Stockholms universitet och Handelshögskolan, och som forskare vid Statistiska centralbyrån och Industriens Utredningsinstitut, utnämndes han 1976 till professor i statistik vid Göteborgs universitet, 1985 till professor i ekonometri vid Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) och 1995 till professor i ekonometri vid Uppsala universitet. 2007 blev han emeritus. Klevmarken har även tjänstgjort

som byråchef vid Riksförsäkringsverket, Visiting Assistant Professor vid University of Georgia samt varit gästforskare vid Institute for Social Research, University of Michigan.

Klevmarken har varit ledamot i forskningsråd, President of the European Society for Population Economics, och är för närvarande ledamot av SCB:s vetenskapliga råd, vetenskapliga rådet för Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW) i Berlin, samt medlem av International Statistical Institute och Fellow vid IZA i Bonn.

Han var ledamot i den s.k. Genomförandekommittén (en offentlig utredning för genomförande av en omstrukturering av det svenska statistiska systemet), deltog i en expertkommitté till sjuk- och arbetsskadeberedningen, samt var expert till den offentliga utredningen Översyn av den ekonomiska statistiken. Klevmarken är för närvarande vice ordförande i nämnden för konsumentprisindex.

Klevmarkens forskning har huvudsakligen varit empiriskt och metodologiskt inriktad mot mikroekonometri. Han har bl.a. sysslat med efterfrågeanalys, studier av lönebildningen, inkomst- och förmögenhetsfördelningen, *survey*-forskning och mikrosimulering. Klevmarken har även analyserat problem i teorin för prisindex och sysslat med befolkningsekonomisk forskning.

REFLEKTIONER OM MIN TID PÅ IUI

BO CARLSSON

MIN FORSKNING VID IUI

Min första kontakt med IUI var indirekt och etablerades 1969 när den IUI-anställde Lennart Ohlsson kom till Stanford University där jag höll på att doktorella. Jag var forskningsassistent till ekonomhistorikerna Moses Abramovitz och Paul David, och Lennart kom till Stanford för att arbeta på sin studie om utrikeshandeln och den ekonomiska tillväxten i Sverige. Projektet ingick som en del av ett stort internationellt forskningsprogram om ekonomisk tillväxt som finansierades av Social Science Research Council i USA och leddes av Moses Abramovitz. Något senare kom även Bengt Rydén och Gunnar Du Rietz till Stanford. På grund härav var det naturligt för mig att vända mig till IUI när jag var i Sverige för datainsamling till min doktorsavhandling sommaren 1971. Detta ledde till erbjudande om anställning vid IUI.

Tjänsten som forskare på IUI var mitt första (och näst sista!) ”riktiga” jobb efter avslutat avhandlingsarbete vid Stanford. När jag kom till IUI nyåret 1972 var Lars Nabseth chef men han efterträddes snart av Lars Wohlin. När denne sedan blev statssekreterare i Finansdepartementet 1976 utsågs Gunnar Eliasson till chef. I samband med detta blev jag sekreterare (dvs. biträdande chef) vid IUI. Jag behöll denna roll fram till årsskiftet 1981–82 då jag tog ett sabbatsår som spenderades som gästforskare vid MIT. Efter min återkomst till IUI fortsatte jag som forskare fram till halvårsskiftet 1984 då jag fick min andra reguljära anställning: en professur i nationalekonomi vid Case Western Reserve University i Cleveland, Ohio.

Min första uppgift vid IUI var att slutföra ett projekt som påbörjats av Åke Sundström och som gick under arbetsnamnet ”lågprisimporten”. Arbetet bestod huvudsakligen i att placera den snabbt ökande importen av industrivaror från låglöneländer under efterkrigstiden i sitt historiska och samhällsekonomiska sam-

manhang, särskilt vad gällde den ökande liberaliseringen och integreringen av världshandeln och de krav på en förändrad resursallokering som dessa ställde.

Efter detta första projekt kom min forskning vid institutet att i stort sett avse tre huvudområden: teknologi och industristruktur, industrins energiförbrukning samt industri- och teknikpolitik.

I samband med den första oljekrisen 1973–74 kom min forskning att under flera år fokuseras på energi- och teknikfrågor. På uppdrag av den statliga energiprognosutredningen gjorde jag (i samarbete med Märtha Josefsson) en analys av industrins energiförbrukning. Tonvikten låg på att försöka förstå varför industrins energiförbrukning såg ut som den gjorde, dvs. hur den bestämdes av den långsiktiga tekniska och strukturella utvecklingen inom industrin såväl i Sverige som i omvärlden samt hur industrins energianvändning påverkas av förändringar i yttre betingelser, t.ex. förändrade prisrelationer. Därför blev det naturligt för mig att fortsätta att studera framför allt de energitunga industribranscherna när IUI valde att göra en egen fristående långtidsbedömning 1976 i stället för att, som tidigare, skriva bilagor till den statliga långtidsutredningen (se Åbergs bidrag i denna volym). Detta krävde att en stor del av institutets verksamhet organiserades som ett lagarbete med stora insatser av flera av institutets medarbetare.

På hösten 1977 drog IVA (Ingenjörsvetenskapsakademien) i gång sitt s.k. Storprojekt i samarbete med STU (Styrelsen för teknisk utveckling). Projektet leddes av Erland Waldenström som då var både styrelseordförande i IUI och preses i IVA. Arbetet fördelades på fyra arbetsgrupper. Jag blev sekreterare i den grupp (Specialstudie 1) som fick i uppdrag att studera den historiska och teknologiska bakgrunden till 1970-talets ekonomiska kris. Erik Dahmén var ordförande i gruppen som bestod av flera industriledare samt en representant (Göran Friborg) för STU. De fungerade som styrgrupp för forskningsarbetet som utfördes av ett lag inom IUI bestående av Johan Örtengren, Märtha Josefsson och Anders Grufman under min ledning. Studien resulterade i en rapport (*Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*) som publicerades av både IUI och IVA 1979. Som jag skall återkomma till nedan påverkades arbetet i hög grad av Erik Dahmén insikter och synsätt.

I *Teknik och industristruktur* ingick en analys av den ekonomiska tillväxten och produktivitetsutvecklingen i internationellt och historiskt perspektiv, en jämförelse med tidigare kriser, industrins konkurrenskraft och specialisering under efterkrigstiden samt en nedbrytning av den s.k. restposten ("teknikfaktorn") i dess beståndsdelar (dvs. strukturella förändringar i företag och branscher samt "ren" teknisk förändring). I studien ingick även en undersökning av den teknologiska utvecklingen inom olika industriella områden under efterkrigstiden, den svenska

industrins internationella ställning i tekniskt avseende, samt djupintervjuer med svenska storföretag om deras strategier och sätt att hantera den ekonomiska krisen.

Samtidigt med denna studie fortgick arbetet med IUI:s långtidsbedömning, LB-79 (*Att välja 80-tal: IUI:s långtidsbedömning 1979*). Här blev min roll att över-sätta resultaten och insikterna från Storprojektet och tillämpa dem på det aktuella medellånga perspektivet. Jag minns särskilt att rubriken jag hade valt för ett av mina kapitel var "Är festen över?". Men den ansågs alltför provokativ och den publicerade versionen av kapitlet fick i stället den betydligt tamare rubriken "De framtida långsiktiga tillväxtpotentialerna".

Den ekonomiska krisen som hade drabbat Sverige vid mitten av 1970-talet krävde ytterligare analyser. Den nya borgerliga regeringen hade tillsatt en statlig industristödsutredning som i sin tur vände sig till IUI för att beställa en studie av de samhällsekonomiska konsekvenserna av industristödspolitiken. Jag blev huvudansvarig för detta projekt som publicerades under titeln *Industristödspolitiken och dess inverkan på samhällsekonomin* 1981. Med hjälp av simuleringar med den s.k. mikro-makromodellen (MOSES) som utfördes i samarbete med Fredrik Bergholm och Thomas Lindberg (1981) kunde vi visa på såväl de kortsiktigt positiva verkningarna av det selektiva industristödet i de krisdrabbade branscherna (varven, gruvorna, stålindustrin, tekoindustrin samt delar av skogsindustrin) som de långsiktigt negativa effekterna på samhällsekonomin i stort.

Men den svenska industrin bestod inte bara av krisbranscher. I syfte att bättre förstå industrins situation och utvecklingspotential i ett bredare perspektiv tillsatte IUI en arbetsgrupp bestående av Johan Örtengren (kapitalbildning), Petra Lantz (arbetsmarknad och industrirekrytering), Tomas Pousette (materialteknik och kemiindustri), Lars Jagrén (verkstads- och personbilsindustri) och Fredrik Bergholm (multinationella företag) under min ledning. Projektet resulterade i *Industrin inför 80-talet* (1981).

Efter att ha avslutat dessa projekt tog jag ett sabbatsår på MIT för att ägna mig åt att studera dels de gamla nationalekonomiska klassikerna (särskilt Alfred Marshall och Joseph Schumpeter), dels den tekniska utvecklingen på verktygsmaskinområdet i historiskt perspektiv samt en djupgående empirisk studie av verktygsmaskinindustrin i USA och Sverige vid 1980-talets början.

Efter återkomsten till IUI vid nyåret 1983 arbetade jag med ett antal mindre projekt, bl.a. *Den eltunga industrins långsiktiga utveckling* (1983), i samarbete med Enrico Deiac, till dess att jag lämnade institutet vid halvårsskiftet 1984.

BAKGRUND: DEN EKONOMISKA SITUATIONEN I SVERIGE

När jag nu reflekterar över min tid vid IUI och de erfarenheter och insikter jag fick där är min första tanke att jag råkade hamna där under en intressant brytningstid i svensk ekonomi och politik. Efter flera årtionden av relativt snabb och jämn ekonomisk tillväxt drabbades Sverige särskilt hårt av den internationella kris som inleddes i samband med oljeprishöjningarna 1973–74. Bland de huvudsakliga förklaringsfaktorerna fanns bl.a. det relativt starka oljeberoendet i Sverige, den internationella sjöfartskrisens återverkningar på de svenska rederierna och varven, den globala överkapaciteten i stålindustrin och dess återverkningar i Sverige samt gruvornas besvärliga konkurrenssituation gentemot billigare utländsk malm. Det tog tid för det svenska folkets förväntningar om den framtida konsumtionsutvecklingen att anpassas till försämrade förutsättningar för ekonomisk tillväxt. Den offentliga sektorns storlek och begränsade anpassningsförmåga bidrog till betydande underskott i den offentliga budgeten och stora underskott även i landets affärer med utlandet. Allt detta skapade såväl stor osäkerhet som stora omställningsbehov.

Liksom i flera andra länder höll tyngdpunkten i industrin på att förskjutas från traditionella branscher (i Sveriges fall skogsindustri, gruvor och tung metallbearbetande industri) mot branscher med högre förädlingsvärde (t.ex. elektronik och läkemedel). Samtidigt minskade industrins andel av samhällsekonomin under det att tjänstesektorn växte. Min egen forskning behandlade just de problem som uppstod i samband härmed. Politiskt avspeglades dessa omställningar i betydande omvälvningar som bl.a. resulterade i att Sverige för första gången i IUI:s historia fick en borgerlig regering. Institutets arbete och organisation påverkades också. De nya och bredare frågorna krävde mer lagarbete och kortare tid för att resultat skulle kunna nås. I takt med att finansieringen i högre grad blev extern och projektbaserad ökade också kraven på organisatorisk flexibilitet – det blev mer av forskningsgrupper och mindre av individuella projekt.

EXTERNA PERSONLIGA KONTAKTER

Både genom min egen forskning och genom min roll som sekreterare i IUI:s styrelse och sekreterare i Storprojektets Specialstudie 1 hade jag reguljära kontakter med flera av landets främsta industriledare. Det var både spännande och inspirerande att arbeta med ordföranden Marcus Wallenberg och hans efterträdare Erland Waldenström. Styrelsemötena var ett forum inte bara för diskussioner om institutets verksamhet utan även om den allmänna ekonomiska utvecklingen i världen.

Genom arbetet inom IVA:s Storprojekt kom jag också i kontakt med många

ledande tekniker inom svensk industri och via detta nätverk även utländska innovationsforskare som James Utterback vid MIT och Burton Klein vid Caltech. Det var via dessa kontakter som jag hamnade som Visiting Scientist vid MIT. Utterback var biträdande chef på Center for Policy Alternatives och chef för Industrial Liaison Program vid MIT, ett av de största nätverken i världen för kontakter mellan industrin och akademien.

Genom mina studier först vid Harvard och sedan Stanford fick jag goda kontakter med ledande ekonomer i USA. Dessa ledde bl.a. till att jag blev en av de grundande medlemmarna i den organisation som så småningom fick namnet European Association for Research in Industrial Economics (EARIE). Året innan jag lämnade IUI blev jag vald till dess andre president.

Min forskning vid IUI ledde således till att jag blev medlem i flera nätverk, såväl svenska som internationella. Dessa har i sin tur starkt påverkat min fortsatta forskarverksamhet. Det var genom min forskning om stålindustrin som jag etablerade kontakt med forskare vid Case Western Reserve University. Dessa kontakter medförde så småningom via både EARIE och IUI:s konferens till minne av Schumpeters 100-årsdag att jag flyttade till Cleveland och CWRU.

PERSONLIGA OCH PROFESSIONELLA ERFARENHETER

Utöver dessa länkar till världen utanför IUI har jag också påverkats starkt av de personer jag arbetade med vid institutet. Förutom de medarbetare jag redan nämnt i samband med de gemensamma forskningsprojekten vill jag särskilt lyfta fram Gunnar Eliasson och Erik Dahmén.

Mitt samarbete med Gunnar började snart efter det att han blev chef för IUI och jag blev sekreterare. Gunnars stora intresse vid den tiden var att utveckla och tillämpa den mikrobaserade makromodellen för den svenska ekonomin som gick under namnet MOSES (Model of the Swedish Economic System). Jag kom att delta i det arbetet genom bidrag till modelleringen av teknisk förändring och produktivitet samt tillämpningar av modellen (genom simulering) för analys av strukturella förändringar i ekonomin och särskilt industristödets inverkan på samhällsekonomin. Genom detta arbete lärde jag mig mycket om ekonomins komplexitet samt om samspelet mellan policyförändringar och andra institutionella förändringar och den ekonomiska utvecklingen. Mikro-makromodellen gav möjlighet att analysera riktningen och storleksordningen av de makroekonomiska verkningarna av såväl policyförändringar (t.ex. industristödspolitik) på makronivå som förändringar i incitament och beteende på mikronivå (i företag och branscher). Till skillnad från de flesta existerande statistiska makroekonomiska modeller var MOSES en dynamisk, evolutionär ojämviktsmodell. Den var dock

långt före sin tid och sågs därför med skepsis av många konventionella ekonomer. Men den gav möjligheter till djupa insikter om hur ekonomin fungerar, inte minst därför att modellen byggde på detaljerad information från företag. Min förståelse av dynamiska ekonomiska samband blev både djupare och bredare. Mitt samarbete med Gunnar har sedan fortsatt i över 30 år.

Det jag lärde mig av Erik Dahmén är svårare att sammanfatta. Vårt formella samarbete under min tid vid IUI började med IVA:s Storprojekt och varade sedan ungefär sex år, men fortsatte sedan mera informellt under ytterligare några år. Men Eriks anda och synsätt hade långt före min ankomst genomsytrat flera IUI-projekt, inte minst Gunnar Du Rietz (1975 och 1980) studier av företagsetableringar, Johan Fachts (1976) studie av miljöfrågor i svensk industri och Johan Örtengrens (1979, 1981; Josefsson och Örtengren 1979, 1980) studier av kapitalbildning och räntabilitet. För min del kulminerade min exponering för Eriks forskning först efter min IUI-tid när jag försökte få hans arbete mera uppmärksammat i den internationella litteraturen. Detta skedde dels genom att jag inbjöd honom till en konferens om industriell dynamik som jag arrangerade på Case Western Reserve University, dels genom att jag i samarbete med Rolf Henriks-son översatte och presenterade en stor del av Eriks arbete för en utländsk publik i boken *Development Blocks and Industrial Transformation: The Dahménian Approach to Economic Development* (1991).

På annat håll har jag sammanfattat Erik Dahmén's roll och inflytande i IVA:s Storprojekt (Carlsson 2007). Jag tror ingen av oss som arbetade i projektet insåg till fullo i vilken grad Eriks synsätt och angreppsmetod genomsytrade hela arbetet. Det har blivit uppenbart först långt senare.

Eriks främsta intellektuella bidrag låg i en teoretisk begreppsapparat vars värde blir uppenbart först vid empirisk tillämpning. Kausalanalys, drivkrafter, industriell omvandling och utvecklingsblock är några av nyckelbegreppen i Dahmén's analys. Med kausalanalys avsåg Erik en kombination av historisk makroanalys (empiriska studier av faktiska historiska förlopp i form av omvandling och omvandlingsprocesser inom olika verksamhetsområden) med systematisk analys på disaggregerad nivå. Kausalanalysen visade särskilt den ekonomiska tillväxtens beroende av strukturomvandlingen, och hur denna i sin tur påverkas såväl av teknologi och teknik som av andra drivkrafter – långsiktiga relativprisförändringar som t.ex. de höjda oljepriserna och deras återverkningar i olika branscher. Sådana förändringar krävde anpassningar av många slag utöver dem som hade att göra med det allmänna kostnadsläget. Inte minst behövdes industriell förnyelse och en breddning av den industriella basen, särskilt via byggande av nya utvecklingsblock.

Kausalanalysen gav också möjligheter att placera den aktuella situationen i ett

historiskt och internationellt perspektiv. Genom att t.ex. analysera tidigare kriser med avseende på både vilka drivkrafterna varit och vilka anpassningar som gjordes vid varje tillfälle kunde man dra viktiga lärdomar. Särskilt viktig var insikten att ekonomisk-politiska åtgärder som t.ex. industristöd bara skulle leda till en fördröjd och därmed ännu svårare anpassning.

Begreppet utvecklingsblock har fått ett stort genomslag i den ekonomiska litteraturen och har i hög grad påverkat min syn på den ekonomiska utvecklingen. Detta har i sin tur avspeglats i mycket av min forskning.

Andra nyckelbegrepp i den Dahméniska analysapparaten är korta tidshorisonter, felinvesteringar, incitament och industriell omvandling. Det skulle dock föra för långt att här närmare diskutera dem, även om de förblivit viktiga i min forskning.

Av Erik Dahmén lärde jag mig att drivkrafterna bakom den ekonomiska utvecklingen ligger mycket djupare än det som den ekonomiska politiken beaktar och att incitament samt historiska och institutionella förhållanden ofta spelar en avgörande roll. Genom insikten att applicering av teknik bara är en del, om än en viktig sådan, av företagarens verksamhet var det möjligt att visa att det inte fanns några enkla lösningar av makrokaraktär till Sveriges ekonomiska problem.

MIN FORSKNING EFTER IUI-TIDEN

Min forskning vid IUI bidrog till att jag tidigt insåg att trots att mitt avhandlingsarbete vid Stanford låg på forskningsfronten var den underliggande neoklassiska, komparativt statistiska ansatsen alltför begränsande för att förstå den ekonomiska och industriella utvecklingen. Ett mer dynamiskt synsätt krävdes. Därför var jag mottaglig för Gunnar Eliassons och Erik Dahmén's idéer.

Genom de erfarenheter, insikter och kontakter jag fick under IUI-tiden lades grunden till min fortsatta forskning. Särskilt i samarbetet med Erik Dahmén och Gunnar Eliasson lärde jag mig mycket om den industriella dynamiken, vilka dess drivkrafter är – inte minst den tekniska utvecklingen – samt dess historiska och institutionella rambetingelser. Detta ledde till etableringen av ett nytt forskningsområde – *industrial dynamics*. Medan *industrial organization* innefattar statistiska och komparativt statistiska analyser av marknadsstruktur, företagsbeteende och *performance* (t.ex. produktivitet och räntabilitet) fokuserar *industrial dynamics* på ekonomisk utveckling och industriell omvandling samt dess drivkrafter, särskilt företagarens verksamhet i form av kunskapsskapande, innovation och entreprenörskap. Jag lanserade termen *industrial dynamics* i mitt presidenttal till EARIE 1985 (Carlsson 1987). År 1987 organiserade jag en internationell konferens på samma

tema, vilket resulterade i en konferensvolym (Carlsson 1989). Det mesta av min egen fortsatta forskning ryms under den rubriken.

Mitt tidigare arbete inom IVA:s och STU:s s.k. Storprojekt ledde till att jag år 1987 tillfrågades av Göran Friberg på STU om jag var villig att leda ett projekt om Sveriges teknologiska system och framtida konkurrenskraft (det s.k. STS-projektet). I projektet deltog forskare från IUI (Gunnar Eliasson och Pontus Braunerhjem), Chalmers och Forskningspolitiska institutet vid Lunds universitet. Den teoretiska utgångspunkten var Dahmén's utvecklingsblock. Projektgruppen kom snart överens om att "system" borde tolkas i pluralis och att "utvecklingskraft" (i Dahmén'sk anda) passade bättre i ett dynamiskt sammanhang än "konkurrenskraft". Under den första fasen av projektet inriktades arbetet på automationsområdet. I den andra fasen studerade vi elektronik, läkemedelsindustri och pulverteknologi, och i den tredje gjorde vi en jämförelse av innovationssystemen inom bioindustrin (främst biomedicin) i Sverige och Ohio. Projektet pågick i närmare 15 år och resulterade i ett stort antal publikationer, de flesta i internationella tidskrifter. Några av dem finns samlade i tre böcker (Carlsson 1995, 1997, 2002).

Ett närliggande forskningsområde är framväxten av utvecklingsblock i form av industriella kluster – ett område där jag delvis arbetat tillsammans med Pontus Braunerhjem (främst efter dennes tid vid IUI).

Sammanfattningsvis står det klart att min karriär som forskare i hög grad har präglats av mina erfarenheter, insikter och kontakter från IUI-tiden. Under de första 15 åren efter det att jag lämnade IUI hade jag täta kontakter med institutet och flera av dess medarbetare, även om det blivit glesare de senaste åren.

Genom kombinationen av min akademiska bakgrund i USA, bredden av de forskningsprojekt jag deltog i samt de kontakter jag fick både inom och utanför institutet blev min IUI-tid en utmärkt plattform för den fortsatta forskarkarriären. Jag ser tillbaka på åren vid IUI med stor tacksamhet och tillfredsställelse.

REFERENSER

- Carlsson, Bo (1987), "Reflections on 'Industrial Dynamics': The Challenges Ahead". *International Journal of Industrial Organization*, vol. 5, nr 2, 135–148.
- Carlsson, Bo (red.), (1989), *Industrial Dynamics: Technological, Organizational, and Structural Changes in Industries and Firms*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Carlsson, Bo (red.), (1995), *Technological Systems and Economic Performance: The Case of Factory Automation*. Boston och Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Carlsson, Bo (red.), (1997), *Technological Systems and Industrial Dynamics*. Boston och Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Carlsson, Bo (red.), (2002), *Technological Systems in the Bio Industries – An International Study*. Boston och Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Carlsson, Bo (2007), "IVA:s Storprojekt: en tillämpning av den Dahmén'ska ansatsen". I

- Nils Karlson, Bengt Mölleryd och Dan Johansson (red.), *Dahmén och det industriella företaget*. Stockholm: Ratio och IVA.
- Carlsson, Bo, Fredrik Bergholm och Thomas Lindberg (1981), *Industristödspolitik och dess inverkan på samhällsekonomin*. Stockholm: IUI.
- Carlsson, Bo och Enrico Deiaco (1983), *Den eltunga industrins långsiktiga utveckling*. Stockholm: IUI.
- Carlsson, Bo och Rolf G. H. Henriksson (1991), *Development Blocks and Industrial Transformation: The Dahménian Approach to Economic Development*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Carlsson, Bo och Märtha Josefsson (1974), *Industrins energiförbrukning – analys och prognos fram till 1985*. Stockholm: IUI.
- Carlsson, Bo, Erik Dahmén, Anders Grufman, Märtha Josefsson och Johan Örtengren (1979), *Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. Stockholm: IUI och IVA.
- Carlsson, Bo, Johan Örtengren, Petra Lantz, Tomas Pousette, Lars Jagrén och Fredrik Bergholm (1981), *Industrin inför 80-talet*. Stockholm: IUI.
- Du Rietz, Gunnar (1975), *Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige 1954–1970*. Stockholm: IUI.
- Du Rietz, Gunnar (1980), *Företagsetableringarna i Sverige under efterkrigstiden*. Stockholm: IUI.
- Gunnar Eliasson, Bo Carlsson och Bengt-Christer Ysander (1979), *Att välja 80-tal: IUI:s långtidsbedömning 1979*. Stockholm: IUI.
- Facht, Johan (1976), *Emission Control Costs in Swedish Industry. An Empirical Study of the Iron & Steel and Pulp & Paper Industries*. Stockholm: IUI.
- Josefsson, Märtha och Johan Örtengren (1979), "Det långa perspektivet: svensk industris utveckling 1870–1976". I Bo Carlsson m.fl. (red.), *Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. Stockholm: IUI och IVA.
- Josefsson, Märtha och Johan Örtengren (1980), "Priser och omvandling i svensk industri". I Erik Dahmén och Gunnar Eliasson (red.), *Industriell utveckling i Sverige – Teori och verklighet under ett sekel*. Stockholm: IUI.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.
- Örtengren, Johan (1979), "Den nuvarande krisen i jämförelse med tidigare kriser". I Bo Carlsson m.fl. (red.), *Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. Stockholm: IUI.
- Örtengren, Johan (1981), "Kapitalbildning i svensk industri under efterkrigstiden". I Bo Carlsson m.fl. (red.), *Industrin inför 80-talet*. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESANTATION

Bo Carlsson är född 1942. Han doktorerade vid Stanford University år 1972 och var verksam vid IUI 1972–1984. Han är sedan 1984 professor på Case Western Reserve University, Cleveland, Ohio. Han är Frank Tracy Carlton Professor of Economics och Director of the Executive Doctor of Management (EDM) Program vid Weatherhead School of Management och var tidigare Associate Dean for Research and Graduate Programs och Director of Ph.D. Programs and Research.

Bo Carlsson har publicerat mer än 20 böcker och åtskilliga artiklar om industriell dynamik, teknologiska innovationssystem, småföretag och entreprenörskap. Hans nuvarande forskningsintressen inkluderar entreprenörskap och ekonomisk tillväxt, regionala industrikluster, innovationssystem och policyfrågor på dessa områden. Han har även haft forskningsuppdrag på Världsbanken, Nutek, Vinnova och olika policy-organ i de övriga nordiska länderna. Han är ordförande i det vetenskapliga rådet till Danish Research Unit for Industrial Dynamics (DRUID). Han var president i European Association for Research in Industrial Economics 1983–85 och har i flera omgångar varit medlem eller ordförande i priskommittén i International J. A. Schumpeter Society.

TILLVÄXTÅR VID IUI

GÖRAN NORMANN

Min forskarkarriär började i Lund under 1969. Professor Björn Thalberg ville starta upp ett projekt under rubriken ”Finanspolitikens effekter” och frågade mig och Bernt Elofsson, en annan assistent vid nationalekonomiska institutionen i Lund, om vi var intresserade att ta oss an detta. Vi accepterade men under planeringsfasen avled plötsligt Bernt. Ulf Jakobsson som tillbringat en tid vid Berkeley återvände under sommaren och erbjöds att ta vid. Ulf och jag, som kände varandra väl, startade med friskt mod det projekt som så småningom efter fullbordade licentiatexamina förde oss till IUI. Ulf hade under sin tid i USA lärt känna Gunnar Eliasson, som då var chef för ekonomisk-politiska avdelningen på Industrieförbundet. Gunnar etablerade senare en kontakt mellan Ulf och IUI:s dåvarande chef Lars Nabseth som ledde till Ulfs anställning 1970. Undertecknad anställdes 1972 och kom att stanna till 1981.

Under rubriken *Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken* publicerades våra doktorsavhandlingar 1974 av IUI men också som nr 7 i serien Lund Economic Studies. Detta hade föregåtts av traditionella IUI-seminarier på internat där manuskripten granskades noggrant av hjälpsamma kolleger. Särskilt kan här nämnas insatser av Göran Eriksson, Siv Gustafsson, Lars Nabseth och Lars Wohlin. Därutöver bistod oss professorerna Sven-Olof Lodin och Björn Thalberg med kloka synpunkter. Ruth Wiklund-Ellerstad, Alice Nilsson och Wera Nyrén bistod som vanligt vid IUI med fingranskningar av manus före tryckning.

Vår avhandling var uppdelad i tre delar, en del under gemensamt ansvar som redovisade arbetet med skattemodellen och underliggande data, en del som fokuserade på mikroanalys av systemets effekter och som utformades av Ulf och en tredje del under mitt ansvar som analyserade systemet från ett makroperspektiv. Vid disputationen var IUI:s tidigare chef Ragnar Bentzel, då professor i Uppsala, opponent på i huvudsak Ulfs delar och Lars Matthiessen, professor vid Odense universitet, hade särskilt fokus på mitt arbete.

Redan före våra disputationer hade vi haft tillfälle att presentera oss på det internationella planet genom en uppsats om vår skattemodell, som vid den tiden

var ovanlig i sitt upplägg. Det skedde vid en konferens arrangerad av Econometric Society i Barcelona 1971. Uppsatsen publicerades senare i *European Economic Review*. Under sommaren 1973 deltog vi med uppsatsen "Redistributive Effects of Discretionary and Automatic Tax Policies" i en workshop om offentlig ekonomi vid University of Essex med deltagande av dåtidens främsta ekonomer på området.

UTJÄMNING KONTRA UTBYTE

Under 1970-talet var den skattepolitiska aktiviteten mycket hög i Sverige. Ett centralt inslag var den s.k. Hagapolitiken som innebar en växling mellan höjda arbetsgivaravgifter och sänkta inkomstskatter i form av ett antal skattepaket. För att analysera detta byggde vi ut vår skattemodell från avhandlingen så att den också kom att omfatta arbetsgivaravgifter. Så utrustade tog vi oss an analyser av "vad som skedde i vad som syntes ske" i de olika Hagapaketen. Förutom skatteförändringarna omfattade paketen utfästelser från fackföreningarna om att avstå från löneökningar motsvarande de höjda arbetsgivaravgifterna. Baserat på ett antagande om att så också skedde visade Ulf och jag att paketen innebar betydande skattesänkningar trots att de i propositionerna presenterades som totalfinansierade. I presentationerna framstod paketen som närmast geniala genom att erbjuda hushållen skattesänkningar samtidigt som arbetskraftskostnader och totala skatteintäkter var oförändrade. Vad som inte nämndes var att en indirekt effekt av de höjda arbetsgivaravgifterna faktiskt innebar ett skattebortfall. Skälet till de årliga skatteomläggningarna var enligt vår analys att den höga progressiviteten i inkomstskatten lett till en konflikt mellan fördelningpolitiska ambitioner och utbyte av lönehöjningar, eller som vi skrev "utjämning kontra utbyte".

Effekterna av progressiviteten i inkomstskattesystemet var under denna tid föremål för omfattande debatt. Bland annat hade Erik Lundberg lanserat den s.k. lönemultiplikatorn som visade hur skattesystemet kunde verka inflationsdrivande. Ett mått som var betydelsefullt i multiplikatorn var inkomstskattens elasticitet med avseende på inkomsten efter skatt. Ju lägre denna elasticitet var desto högre löneökningar krävdes för att uppnå en önskad reallöneökning efter skatt. I vårt arbete visade vi att denna elasticitet också hade intressanta egenskaper som ett mått på inkomstskattens progressivitet och dess kapacitet att verka inkomstutjämnande. Av vårt material framgick bland annat att skattesystemet under 1970-talets första hälft hade en nära nog konstant progressivitet över hela inkomstskalan. Ulf använde sin stora analytiska och tekniska kapacitet, som genom åren verkligen imponerat på mig, till att både i avhandlingen och senare (Ja-

kobsson 1976) teoretiskt visa användbarheten av begreppet elasticitet i inkomst efter skatt och dess relation till andra progressivitetsmått via sociala nyttofunktioner och olika avancerade mått på inkomstolikhet. Det är intressant att notera att elasticitet i inkomst efter skatt numera används för att beskriva progressivitet i såväl OECD:s *Revenue Statistics* som *Riksskatteverkets årsbok*.

I vårt analysarbete baserat på TAX-modellen såg vi i huvudsak inkomstfördelningen som exogen, dvs. förändringar i olika skatteparametrar antogs inte påverka inkomsterna före skatt. Detta var naturligtvis en förenkling, men vi gjorde den i gott sällskap med andra som arbetade med liknande analyser eftersom underlaget för att göra andra antaganden var magert. Emellertid gjorde Ulf och jag en särskild analys i ”Welfare Effects of Changes in Income Tax Progression in Sweden” där vi utvidgade modellen i enlighet med teorin för optimal beskattning. Detta innebar att vi introducerade individuella nyttofunktioner, endogent arbetsutbud samt en social välfärdsfunktion. Det blev därmed möjligt att analysera pareto-sanktionerade förändringar i den statliga skatteskalen, dvs. förändringar som skulle göra att alla fick det bättre. Den centrala mekanismen var att skattesänkningar i breda inkomstskikt skulle leda till ökade skatteintäkter. En uppsats med nämnda rubrik presenterades vid konferensen *Simulation of Fiscal Systems* i Bryssel 1976 och skickades därefter till *Journal of Public Economics*. Uppsatsen togs väl emot av referees och redaktören Tony Atkinson meddelade i brev (december 1977) att den skulle publiceras efter viss lätt revidering. Emellertid hade Ulf och jag nu gått skilda vägar och vårt intresse för att avsätta tid för att avsluta detta arbete var begränsat. Uppsatsen blev alltså liggande, men presenterades ånyo vid ett internationellt IUI-symposium 1979 och publicerades i den följande konferensvolymen.

Under oktober 1980 deltog jag i konferensen *The Value-Added Tax – Lessons from Europe* i Washington D.C. anordnad av Brookings. Konferensen som leddes av Joseph Pechman hade ett mycket kvalificerat deltagande av ekonomer från USA och Europa. Bidragen, där jag svarade för ett landkapitel om erfarenheter från Sverige, publicerades 1981 i en Brookingsvolym med Henry Aaron som redaktör och under 1982 också av Kluwer med titeln *VAT Experiences of some European Countries*.

ARBETE MED IUI:S LÅNGTIDSBEDÖMNINGAR

IUI hade vid upprepade tillfällen under tidigare år medverkat i den statliga långtidsutredningen genom analyser av den industriella utvecklingen. Under Lars Wohlns ledning beslöts under 1975 att IUI skulle göra en egen komplett långtidsutredning som skulle fungera som en oberoende källa till jämförelser med den

statliga utredningen. Detta åtagande krävde att en analysmodell byggdes upp för att hålla ihop olika delsektorer i en konsistent makroanalys. Här åtog jag mig att svara för analysen av hushållssektorn vilket omfattade hela kedjan från arbetskraftskostnader till disponibel inkomst och konsumtion. Detta innebar ett modellerande av samtliga skatter och transfereringar som verkar mot hushållssektorn. Dessa kalkyler inordnades sedan i en makromodell för vilken Ulf tog huvudansvaret. Lars Dahlberg bidrog med analys av den offentliga sektorns konsumtion och investeringar. Lars disputerade vid denna tid med Mervyn King som opponent (Dahlberg 1977). King, som numera är riksbankschef i Storbritannien, var naturligtvis en mycket uppskattad bekantskap för flera av oss IUI:are. Långtidsbedömningen 1976 (LB 76) fick ett mycket gott mottagande av ekonomer och media men också från politiskt håll.

1976 segrade de borgerliga partierna i valet till riksdagen. Gösta Bohman som i regeringen Fälldin fick rollen som ekonomiminister anlidade Lars Wohlin som sin statssekreterare. Denne erbjöd i sin tur modellbyggarteamet att följa med till departementet, vilket också Ulf och Lars valde att göra. Själv avstod jag från att följa med nu liksom något tidigare när dåvarande planeringschefen Carl Johan Åberg erbjöd mig att börja ett arbete där.

Gunnar Eliasson hade nu utsetts till chef vid institutet. Under något år var jag engagerad som samordnare i förberedelserna för den nya långtidsbedömning (LB 79) som Gunnar ville satsa på. Som ett led i detta introducerade jag Tomas Nordström i arbetet med att bygga vidare på den modell för hushållssektorn som jag utvecklat för LB 76. Övriga som jag då hade ett nära samarbete med var Jim Albrecht (nu professor vid George Washington University i Washington D.C.), Bo Axell, Louise Ahlström, Leif Jansson och Eva Christina Horwitz. Jag drog mig sedermera av privata skäl ur detta krävande ledarskap för att ägna mig mer åt forskning på det skattepolitiska området. Jag avböjde flera i sig smickrande övertalningsförsök att stanna men är nöjd så här efteråt att jag stod fast i mitt beslut. Det glädjer mig också att Bengt-Christer Ysander som tog över mitt jobb lyckades mycket väl i uppgiften. Den nära vänskapen med de nämnda deltagarna i gruppen bestod och fördjupades inte minst genom att vi under stoj och glam nötte hårt på det pingisbord som förutom ett utmärkt seminarierum fanns uppe på toppvåningen i huset på Grevgatan 34. Ibland blev det emellertid också, som sig bör, ett sammanbitet allvar i matcherna.

Jag lämnade ändå ett bidrag till LB 79 i form av en analys av byggnadsindustri och bostadssektor med prognos för perioden 1980–1985. Särskilt fokus kom att läggas på bedömningar för produktivitetsutvecklingen inom byggsektorn samt för bostadsinvesteringarna under perioden 1980–1985. I arbetet med att bedöma bostadssektorn hade jag en mycket givande samverkan med Gunnar Du

Rietz som för Långtidsbedömningen 1976 utvecklat en modell för efterfrågan på bostäder. Jag uppfattade Gunnar som en klok och noggrann forskare och dessa första kontakter lade grunden till flera samarbeten senare runt millennieskiftet. Här var ämnet för vår samverkan dels analyser av medborgarkonton i ett projekt för SAF, dels beräkningar kring olika skatteförslag inte minst rörande effekterna av en platt skatt.

FÖRETAGSSKATTEBEREDNINGENS TID

Redan 1974 hade jag anlitats som expert i den statliga Företagsskatteberedningen. En huvuduppgift för denna utredning som tillsattes 1970 var att utreda hur produktionsfaktorskatter kunde användas för olika syften. Bakgrunden var en pågående debatt beträffande möjligheten att i ökande utsträckning lägga skattebördan direkt på produktionen. I direktiven formulerades en tydlig misstro mot extrema former av bruttobeskattning. Leif Mutén, forskare vid IUI 1959–1968, hade redan i anslutning till den tidigare allmänna skatteberedningen (SOU 1964:25) visat hur exempelvis en bruttoomsättningsskatt genererade s.k. kaskadeffekter som innebär att skatten i procent av en varas pris översteg den formella skattesatsen. Den nytillsatta utredningen arbetade inledningsvis under flera år med mycket specifika, tekniska frågor. Efter det att utredningen på initiativ av Dag Helmers, dåvarande Industriens Skattesakkunnige, startat tre särskilda expertutredningar kom arbetet igång med de viktiga övergripande frågorna. Dessa studier genomfördes av mig själv, Jan Södersten, också vid IUI, samt Lars Bertmar, då docent vid Handelshögskolan, och publicerades senare som bilagor till utredningens huvudbetänkande.

Tankarna på en ny, allmän produktionsfaktorskatt hade uppstått av i huvudsak två skäl. För det första, hävdades det ofta att man för att avlasta den personliga inkomstskatten med alla dess marginaleffekter och avdragsproblem borde lägga en ökad andel av skatteuttaget i företagssektorn eller, som det populärt kommit att heta ”direkt på produktionen”. För det andra, förekom en kritik mot de befintliga skatterna av bruttotyp, nämligen moms och arbetsgivaravgifter, som gick ut på att dessa undantar viktiga delar av folkhushållets samlade inkomster eller produktionsresultat ur underlaget. I momsfaller belastas ju inte investeringsvaror medan arbetsgivaravgifterna undantar kapitalinkomster. Dessa undantag ansågs vara uttryck för bristande neutralitet och antogs ge upphov till ogynnsamma fördelningseffekter.

En av mina första uppgifter blev att klargöra innebörden av begreppet skatt på produktionen. Greppet blev att med utgångspunkt från inkomsternas kretslopp i en ekonomi demonstrera sambandet mellan olika breda skattebaser. Under

förenklande antaganden påvisade jag ekvivalensen mellan en skatt på företag, en skatt på hushållens inkomster från källsidan och en skatt på hushållens inkomstanvändning som alla har det gemensamt att de belastar hela brutto- eller nettonationalprodukten. Därmed klargjordes att produktionen beskattades redan i rådande läge och att det därför inte fanns någon ny, outnyttjad skattekölla att tillgå.

Vad de mer initierade förespråkarna, som främst var representanter för arbetarrörelsen, ville uppnå med förslaget var en bredbasig skatt på företagen som skulle belasta arbete och kapital likvärdigt dvs. vara neutral, och som också var administrativt enkel och fördelningspolitiskt fördelaktig. Att den inte heller var så synlig för individerna sågs säkert också som en (politisk) fördel. Med dessa egenskaper ansågs en skatt på produktionen kunna ge stora intäkter till staten. Jag pekade på en rad komplikationer med det framförda synsättet. Särskilda analyser presenterades av skatter på arbetskraft, kapital, konsumtion, sparande och energi där som bedömningskriterier användes verkningar med avseende på resursallokering, tillväxt, intäktsskapande för offentlig sektor och inkomstomfördelning. Stora skillnader påvisades bland annat mellan effekterna av skatter på arbetskraft och kapital, på arbetsinkomster och konsumtion, på sparande och konsumtion och på arbetskraft och energi. Resultaten av mina analyser för företagsskatteberedningen publicerades i en bilaga till betänkandet SOU 1977:87 samt i kapitel 6 och 7 i huvudtexten SOU 1977:86. I arbetet för utredningen hade jag särskilt i ett initialt skede ett mycket stimulerande samarbete med Bo Carlsson, Ulf Jakobsson och Lars Wohlin. Samarbetet med Bo avsåg analyser av energipolitik och energibesättning. Anders Grufman bidrog också med intressanta synpunkter på energipolitiska frågeställningar.

Ett parallellt expertuppdrag för Företagsskatteberedningen utfördes som nämnts av Jan Södersten som också arbetade vid IUI. Jans fokusering var på nettovinstbeskattningen av företagen. Vi hade flera beröringspunkter och hade många intressanta och konstruktiva samtal inte minst kring incidensen av en skatt på företagsvinster under de internationella regleringar på kapitalmarknaderna som då var för handen. Vår slutsats var att det trots regleringarna och på grund av direktinvesteringarnas stora betydelse var rimligt att som tumregel räkna med ett avkastningskrav efter bolagsskatt som var internationellt bestämt. Därmed skulle bördan av en vinstskatt bäras av löntagarna. Vår analys vid denna tidpunkt gjorde en central skillnad i effekter mellan skatter på kapital som togs ut på företag respektive på hushåll. Valutaregleringen antogs starkt begränsa rörligheten i hushållsanknutna kapitalinkomster vilket bedömdes innebära att en skatt på kapitalinkomster i hushållssektorn skulle bäras av dessa inkomster även på längre sikt, dvs. sänka nettoavkastningen för ägarna. Här är synen i dag, med

fria kapitalmarknader rätt annorlunda! I skriften *Skattepolitisk resursstyrning och inkomstutjämnning* publicerade IUI 1978 våra två bilagor samt ett nyskrivet inledande avsnitt.

BRUTTOSKATTEKOMMITTÉNS OCH PROMSENS TID

Idén om en särskild skatt på produktionen levde vidare efter Företagsskatteberedningen, inte minst efter ett utspel av den socialdemokratiske partiledaren och nyss avgångne statsministern Olof Palme i början av 1977 där han förordade en ny skatt ”direkt på produktionen”. Detta utlöste politisk aktivitet och en debatt-runda på Svenska Dagbladets Brännpunktssida med bidrag av i tur och ordning Göran Normann 16/1, Dag Helmers 28/1, Carl Johan Åberg 6/2, Curt Nicolin 9/2, Göran Normann 11/2, Gunnar Myrdal 2/3 och Lars Calmfors 20/3. En särskild kommitté (Bruttoskattekommittén) tillsattes sedan 1979 med Sten Walberg, dåvarande generaldirektör för Bankinspektionen, som ordförande. Ledamöter var Karl Olov Andersson, Percy Bargholtz och Carl Johan Åberg och jag utnämndes till expert. Kommitténs uppgift var att efter analys utforma ett förslag till bruttoskatt på företagen eller med andra ord en allmän produktionsfaktor-skatt, förkortat proms. En tanke bakom promsen var att den skulle bäras av produktionen i Sverige och därför skulle den till skillnad från mervärdeskatten inte gränskorrigeras dvs. inte lyftas av vid export eller påföras vid import. Därmed hävdades att promsen skulle övervältras på arbetskraft och kapital i Sverige. Ett motiv var att man vid kraftig inflation borde utnyttja skatter som så litet som möjligt höjer prisnivån utan i stället verkar sänkande på ersättningarna till arbetskraft och kapital.

Mot detta anförde jag att med en icke gränskorrigerad skatt som promsen riskerade man, i såväl svaga som mer normala konjunkturlägen, att under en övergångsperiod skapa betydande problem särskilt för utlandskonkurrerande företag. Detta hade framgått av analyser av arbetsgivaravgifterna som var för sig utförts av mig själv och Bertil Holmlund (Normann 1983 och Holmlund 1983). Skatteövervältringen mot löner och priser kunde nämligen vara en process som drog ut över tiden. En höjd arbetsgivaravgift skulle då ge upphov till omfördelningar av kapital och arbetskraft mellan olika näringar, till dämpad investeringsvilja och, om inte andra åtgärder vidtas, till en övergående arbetslöshet.

Medvetna om dessa risker framhöll förespråkarna att de negativa effekterna skulle kunna reduceras om skattehöjningarna kopplades till avtalsrörelserna och kombinerades med nedjusteringar av den personliga inkomstskatten så som ansågs ha skett vid flera tillfällen under 1970-talet. Ett motargument var att den preciserade avräkning från ”utrymmet för löneökningar” som ingick som en for-

mell beståndsdel i Hagapaketen skulle kompliceras om uppgörelserna i stället skulle avse en skatt vars underlag i väsentliga avseenden skulle avvika från lönesumman.

På våren 1983 gick utvecklingen tydligt in i ett nytt skede vad gäller den socialdemokratiska regeringens syn på den allmänna produktionsfaktorskatten. I departementspromemorian *Breddat underlag för produktionsfaktorskatter* (Ds Fi 1983:21) gick man nämligen på linjen att önskemålen bakom promsen bättre kunde tillgodoses genom ändringar av befintliga skatteformer. Denna nyorientering hade föregåtts av en debattrunda i Stockholmstidningen under mars–april 1983 efter ett utspel av LO-sekreteraren Rune Molin, där denne krävde att en skatteomläggning 1984/85 skulle finansieras av en proms. Rundan inledes av mig, och följdes av inlägg av Carl Johan Åberg där denne i kritik mot mig pläderade för promsen. Nästa bidrag kom från Villy Bergström, verksam vid IUI 1965–1970, som i allt väsentligt gav mig rätt i min kritik. Under rubriken ”Proms inte rättvisare än arbetsgivaravgifter” avslutade jag debatten. Att promsen därefter förskaffades till kammaren för skattepolitiska kuriosas var också en logisk konsekvens av de resultat som presenterats av Bruttoskattekommittén som rekommenderat en additionsprincip i sitt slutbetänkande (Ds B 1981:15). I Ds Fi 1983:21 håller man emellertid fast vid det gamla målet att skapa neutralitet i beskattningen av arbete och kapital även om man ansåg att detta kunde uppnås först efter ytterligare utredningsarbete. Snart tillsattes också de utredningar som ledde fram till den stora skattereformen 1990/1991.

SKATTER, LÖNER OCH RÄNTOR

Under 1979 började jag ett forskningsprojekt vid IUI med finansiering från Bruttoskattekommittén kring centrala aspekter av en allmän produktionsfaktorskatt. Undersökningen kom efter hand att få ett bredare perspektiv än vad som ursprungligen avsågs. Breddningen stöddes ekonomiskt av Ekonomidepartementet och Riksbankens Jubileumsfond. Ett led i fördjupningen var att studera skatternas roll i inflationsprocessen. Bakgrunden var att skatternas roll i detta avseende blivit alltmer kontroversiell. Fram till mitten av 1970-talet vägledde den ekonomiska politiken i hög grad av uppfattningen att man i skatterna hade ett instrument med vars hjälp inflationen kunde kontrolleras vid växande offentlig sektor.

Redan före 1970 hade emellertid reservationer mot detta synsätt framförts. I skenet av senare inflationsprocesser växte denna kritik i styrka. En argumentationslinje betonade att skatter kan ha inflationsdrivande effekter från kostnadsidan. Man talade om *tax-push* inflation. En utgångspunkt för detta synsätt

var hypotesen att förändringar i real inkomst efter skatt eller real disponibel inkomst utgör bas för hushållens och deras organisationers agerande i lönefrågor. De inflationsdrivande effekterna kunde uppstå via anpassningar i arbetsutbudet eller via kompensationskrav i löneförhandlingar. En annan typ av synsätt framfördes av den monetaristiska skolan. Denna skola, vid IUI företrädd av Bo Axell, lade liten vikt vid *tax-push* argumentet. I stället betonades förändringar i penningmängden som förklaring till variationer i inflationstakten. Syftet med mitt projekt var att mot bakgrund av 1970-talets erfarenheter närmare analysera skatternas roll.

Resultaten av genomförda ekonometriska analyser visade att en ökning av inkomstskatten hade en drivande effekt på löneökningstakten. En ökning i inkomstskattens progressivitet verkade emellertid enligt skattningarna sänkande på löneökningstakten och därmed inflationsdämpande. Jag förklarade detta med att en hög progressivitet motverkade inflationsdrivande låglönesatsningar, vilket i sin tur ledde till lägre löneglidning. En annan bidragande effekt var att hög progressivitet motverkade efterfrågeinflation genom att verka som en inbyggd stabilisator. Dessa två effekter skulle alltså enligt undersökningen dominera över den ofta påtalade effekten att hög progressivitet kräver stora löneökningar för att ge en måttlig löneökning efter skatt. Resultatet blev huvudnyhet på Dagens Nyheters förstasida den 22/8 1984, den enda gång ett av mina vetenskapliga resultat fått sådan uppmärksamhet. DN drog till med rubriken ”Höjd skatt ger lägre priser”, vilket inte riktigt var vad jag hade visat. Hög progressivitet innebär hög kvot mellan marginalsatt och genomsnittlig skatt. Höjd marginalsatt vid oförändrad genomsnittlig skatt ger den påvisade effekten, som däremot inte behöver uppstå vid ökning av både marginalsatt och genomsnittlig skatt.

Ett annat uppmärksammat resultat i detta projekt var att hypotesen om att arbetsgivaravgifter i normalfallet redan på kort sikt övervältrades på löntagarna inte fick stöd i den ekonometriska analysen. Snarare kunde resultaten tolkas som att höjda arbetsgivaravgifter inte alls verkade sänkande på kontantlönetillväxten i ett tidsperspektiv av ett år.

EFTER IUI

Under mitt arbete för olika skatteutredningar hade jag upprepade kontakter med docenten Dag Helmers, vice vd vid Industriförbundet och ansvarig för verksamheten i Näringslivets Skattedelegation. Jag hade lärt känna Dag som en kunnig och drivande person med ett mycket behagligt sätt. När han under 1981 erbjöd mig att komma till Industriförbundet för att dela min tid mellan deras skattepolitiska och ekonomisk-politiska avdelningar behövdes inte lång betänketid för att

acceptera. Där kom jag sedan att stanna till 1992 som ekonom och chef, under de sista åren med ställning som direktör. Min uppgift var ofta att genomföra analyser av långtidsutredningskaraktär men under en period var jag också chef för den stabiliseringspolitiska enheten. Naturligtvis tog också skattepolitiska frågor ett betydande utrymme.

Under en period på Industriförbundet arbetade jag tillsammans med vice vd Jan Freese på idéer om hur den offentliga sektorn skulle kunna reformeras för att möjliggöra en sänkning av skattetrycket ned mot genomsnittlig EU-nivå. Det låg i sakens natur att med denna målsättning behövdes radikala förslag där några inslag väckte intern kritik för att vara alltför långtgående. Men Jan Freese hade, som även visat sig på andra områden, en speciell förkärlek för radikala idéer och förslag.

Mitt arbete med den offentliga sektorns effektivitet och rationalisering med marknadsliknande mekanismer uppmärksammades senare av Public Management Service (PUMA) vid OECD vilket ledde till att jag flyttade till Paris för att stanna där under i stort sett resten av 1990-talet. Efter hemflyttning till Stockholm vid millennieskiftet har jag verkat som konsult främst med samhällsekonomiska analyser av skatter och socialförsäkringar.

AVSLUTANDE REFLEKTION

IUI var en mycket nyttig förberedelse för kommande karriär. Den äldre Marcus Wallenberg (Dodde) brukade försvara sitt starka engagemang för IUI just med att det utbildade unga personer till kunskap om näringsliv och i marknadsekonomi. Även om dessa forskare sedermera hamnade i positioner utanför företag och entreprenörskap skulle deras kompetens komma näringslivet till godo. Förutom att erbjuda en utmärkt forskningsmiljö var det därför också angeläget för forskarna med studiebesök vid olika företag. Därigenom skulle de erbjudas inblickar i praktisk verksamhet. Särskilt populära bland forskarna var de styrelsemöten som under sommaren förlades vid olika storföretag och dit också utvalda forskare inbjöds att hålla föredrag. Kraven på föredragen var högt ställda vilket krävde noggranna förberedelser men det var ändå med glädje man såg fram emot deltagande i dessa evenemang när tillfälle bjöds. Själv lärde jag mig om Saab och oljelagringsanläggningen i Brofjorden på ett sådant möte som arrangerades av Saab i Trollhättan. En annan resa gick till Rönnskärsverken och gruvan i Kristineberg i arrangemang av Boliden och en tredje gick till Södra Skogsägarnas anläggning i Mönsterås och i samband med detta besöktes också kärnkraftverket utanför Oskarshamn.

Den stimulerande seminarieverksamheten vid IUI gav andra betydelsefulla

lärdomar för framtiden. Inte minst stimulerande var den oegennyttiga attityd som präglade deltagarna i denna verksamhet. Det ökande inslaget av internationella forskarbesök vid institutet som följde efter Gunnar Eliassons inträde som chef var också mycket utvecklande inför den fortsatta karriären. En av höjdpunkterna var den internationella konferens om företagsbeskattning som hölls 1978 med deltagande av bl.a. Martin Feldstein, Charles McLure och Gary Hufbauer. Den typen av kontakter har varit av stor betydelse när jag senare i livet haft anledning att besöka flera av dem.

REFERENSER

- Dahlberg, Lars (1977), *Empirical studies in Public Planning*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Dahlberg, Lars, Ulf Jakobsson och Göran Normann (1976), "Beskattningen i ett långsiktigt perspektiv". *Ekonomisk Debatt*, vol. 4, nr 5, 311–321.
- Ds B 1979:3, *Bruttoskatter*. Preliminär redovisning från bruttoskattekommittén. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Ds B 1981:15, *Allmän produktionsfaktorskatt*. Betänkande av bruttoskattekommittén. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Ds Fi 1983:21, *Skatter och inflation*. Expertrapport från bruttoskattekommittén. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Faxén, Karl-Olof och Göran Normann (1977), "The Effects of Payroll Taxes". I *Fiscal Policy and Labour Supply*. Conference Series No. 4, Institute for Fiscal Studies, London.
- Helmers, Dag (1979), "Proms – en skatt på investeringar". *Svensk Skattetidning*, årg. 46, häfte 4, 311–314.
- Holmlund, Bertil (1983), "Payroll Taxes and Wage Inflation: The Swedish Experience". *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 85, nr 1, 1–15.
- IUI (1976), *IUI:s Långtidsbedömning 1976*. Stockholm: IUI.
- Jakobsson, Ulf (1976), "On the Measurement of the Degree of Progression". *Journal of Public Economics*, vol. 5, nr 1–2, 161–168.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1972), "A Model of the Swedish System for Personal Income Taxation". *European Economic Review*, vol. 3, nr 4, 451–467.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1974a), *Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken*. Doktorsavhandling, Stockholm: IUI.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1974b), "Utvecklingen av hushållens inkomster efter skatt 1974–1975 – Effekter av Hagaupp görelse, kommunala skattehöjningar och löneökningar". *Industrikonjunkturen Hösten 1974*. Stockholm: Sveriges Industriförbund.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1975a), "En progressiv skatt i en inflationsekonomi". *Ekonomisk Debatt*, vol. 3, nr 8, 468–477.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1975b), "Skatteomläggningarna 1975 och 1976 och deras effekter på hushållens inkomstutveckling". *Industrikonjunkturen Hösten 1975*. Stockholm: Sveriges Industriförbund.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1976), "Hagapaketens innebörd – En analys av

- Haga III-uppgörelsen för 1977 och mittenpartiernas alternativ". *Svensk Skattetidning*, årg. 43, häfte 8, 551–566.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1979), "Welfare Effects of Changes in Income Tax Progression in Sweden". I Gunnar Eliasson, Bertil Holmlund och Frank P. Stafford (red.), *Studies in Labor Market Behaviour: Sweden and the United States*. Proceedings from a Symposium at IUI, Stockholm, July 10–11 1979. Stockholm: IUI.
- Normann, Göran (1977a), "Modeller för hushållssektorns inkomster, skatter och sparande". Bilaga 2 till *IUI:s Långtidsbedömning 1976*. Stockholm: IUI.
- Normann, Göran (1977b), "Bruttobeskattning och skatter av produktionsfaktorer". I SOU 1977:87.
- Normann, Göran (1979a), "Om behovet av en allmän produktionsfaktorskatt". *Skattenytt*, årg. 29, häfte 3, 90–99.
- Normann, Göran (1979b), "Om kvantitativa skattmodellens roll i skatteforskningen". I *Svensk skatteforskning*. Stockholm: Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.
- Normann, Göran (1979c), "Förtydliganden om promsen och några alternativ". *Ekonomisk Debatt*, vol. 7, nr 3, 226–229.
- Normann, Göran (1980), "Bygga och bo 1975–1985". Specialstudie för *IUI:s Långtidsbedömning 1979*. Stockholm: IUI.
- Normann, Göran (1981), "Sweden". I Henry J. Aaron (red.), *The Value-Added Tax: Lessons from Europe*. Washington D.C.: Brookings.
- Normann, Göran (1983), "Skatter, löner, räntor". Forskningsrapport nr 21, IUI.
- Normann, Göran och Jan Södersten (1978), *Skattepolitisk resursstyrning och inkomstutjämning – en analys av företagsbeskattning och indirekt beskattning*. Stockholm: IUI. SOU 1964:25, *Nytt skattesystem*. Betänkande från Allmänna skatteberedningen. Stockholm: Finansdepartementet.
- SOU 1977:86, *Beskattning av företag*. Betänkande från Företagsskatteberedningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- SOU 1977:87, *Beskattning av företag*. Bilagor till Företagsskatteberedningen. Stockholm: Allmänna Förlaget.

FÖRFATTARPRESANTATION

Göran Normann föddes 1942. Han tog sin fil.kand. och sin fil.lic. vid Nationalekonomiska institutionen i Lund, disputerade 1974 och utnämndes till docent 1980. Han arbetade vid IUI 1972–1981 men var tidvis tjänstledig för arbete i statliga utredningar.

Efter IUI arbetade Göran Normann under åren 1981–1992 som ekonom, avdelningschef och direktör vid Sveriges Industriförbund. Därefter följde verksamhet som *principal administrator* och divisionschef vid OECD, först under två år vid Public

Management Service följt av tre år vid Fiscal Affairs Division. Sedan 1998 verkar han som fristående forskare och konsult med uppdrag främst inom området offentlig ekonomi. I denna verksamhet har han ett nära samarbete med Grufman Reje Management. Sedan slutet av 1990-talet är han politiskt aktiv inom Moderaterna samt ideellt verksam i olika samfällighetsföreningar.

EN INGENJÖR BLAND EKONOMER: IUI 1967–1970

STAFFAN HÅKANSON

Efter fyra år på KTH och ett första år på Handelshögskolan fick jag 1966 sommarjobb på Industriförbundets samhällspolitiska avdelning med Stina Thyberg som chef och Britt-Marie Bystedt som kollega. Bland mina uppgifter ingick att följa och analysera svensk FoU-verksamhet i ett internationellt perspektiv. Under sommaren träffade jag Lars Nabseth, då chef för Industriförbundets ekonomiskpolitiska avdelning och från det kommande årsskiftet ny chef för IUI. Lars berättade att man beslutat delta i ett internationellt forskningsprojekt kring innovationsspridning och att han gärna ville ha en tekniker som medarbetare. Han erbjöd mig att komma till IUI.

Det passade bra att jag under hösten kunde avsluta studierna vid KTH. Efter examen i januari fortsatte jag några månader på Industriförbundet med forskningspolitiken. Under året fick jag representera förbundet och hålla ett anförande vid en internationell forskningskonferens i Turin och skrev artiklar om FoU-politik i SvD och DN. Jag skrev också tal till förbundets ordförande Sverre Sohlman vid invigningen av Tekniska Mässan. Jag orkade mycket och var tillräckligt ung och oerfaren för att våga.

Nyutexaminerad från KTH anställdes jag i början av mars 1967 på IUI på en halvtidstjänst som medarbetare till Lars Nabseth. Avsikten var att parallellt fortsätta studierna vid Handelshögskolan. Jag fann dock snart att jag arbetade minst 75 procent och kom överens med Lars att min tjänst skulle öka till 75 procent. Inom ytterligare någon månad var det en heltidstjänst. Studierna sköttes på kvällar och helger. Jag hade frihet att frånvara för att delta i nödvändiga kurser och tentamina. Det gick utmärkt att kombinera arbetet på IUI med handelstudier. Många frågeställningar och begrepp som jag stötte på i kurslitteraturen hade jag redan stiftat bekantskap med i arbetet.

INNOVATIONSSPRIDNING

Ekonomernas studier av den ekonomiska tillväxtprocessen hade vid denna tid visat att produktionsfaktorerna arbete och kapital endast kan förklara en del av tillväxten. En med tiden ökande del tillskrevs den s.k. teknikfaktorn, som omfattar teknisk utveckling, förbättrade managementmetoder m.m. På initiativ av National Institute of Economic and Social Research (NIESR) i London inbjöds ekonomiska forskningsinstitut i Frankrike, Tyskland, Italien, Österrike och Sverige att delta i ett forskningsprojekt avseende hur snabbt tekniska processinnovationer i industrin spreds i olika branscher. Några år senare inbjöds även National Bureau of Economic Research (NBER) i USA att delta. Avsikten var att på mikronivå studera och analysera hur snabbt ny teknik spreds i företag av olika storlek, i olika branscher och i olika länder. Tio olika produktionstekniska innovationer valdes ut. Bland dessa kan nämnas NC-maskiner i verkstadsindustrin, s.k. Z-pressar i pappersmaskiner, kontinuerliga tunnelugnar för tegeltillverkning, syrgasprocessen vid ståltillverkning, float glass-metoden för planglastillverkning och stränggjutning i stålindustrin. Alla instituten insamlade genom enkäter material från de egna ländernas industriföretag, bl.a. om processernas spridningsförlopp och faktorer som man bedömde kunna förklara skillnader i dessa mellan företag, branscher och länder.

Varje deltagande institut fick ansvaret för analys av allt insamlat material avseende en process. IUI erhöll uppgiften att studera och analysera spridningen och användningen av en ny typ av pressar i pappersmaskiner, s.k. Z-pressar, som väsentligt förbättrar avvattningen i pappersbanan och därmed ökar produktiviteten. Datorer fanns inte att tillgå, men jag fick använda en av institutet nyinköpt beräkningsmaskin från Olivetti som med hjälp av hålkort kunde göra snygga regressionsanalyser.

Jag fick sköta projektet med stor självständighet och med täta avstämningar med Lars Nabseth. Arbetet gav mig fantastiska möjligheter att lära känna svensk industri. Jag fick insikter i olika branscher, produktionstekniker, investerings- och beslutsprocesser och branschforskning och lärde känna många intressanta personer. Genom detta arbete grundlades ett intresse för industrin och näringslivet och också för forskningens betydelse för samhällets utveckling.

Projektet har redovisats i flera skrifter.¹ Bland resultaten kan nämnas att svensk industri var tidig men sällan först med att använda ny teknik. Ofta var vi tvåa eller trea. Däremot spreds den nya tekniken i allmänhet snabbare i Sverige än i övriga studerade länder. Jag tror det delvis har att göra med att Sverige är ett välorganiserat samhälle där man både i forskarvärlden och branschorganisationer

¹ Nabseth (1973), Nabseth och Ray (1974) och Håkanson (1974).

har en tradition av stor öppenhet och vana att utbyta erfarenheter också mellan konkurrenter.

ATT ARBETA PÅ IUI

Under mina tre år på IUI var jag den ende civilingenjören bland en lång rad national- och företagsekonomer. Jag märkte att många ekonomer hade en överdriven respekt för teknik. Ingen förväntade sig att jag skulle kunna mäta mig med ekonomerna i ekonomiska spörsmål, men man lyssnade gärna på mig när diskussionen kom in på teknik.

Som ung och nyutexaminerad tyckte jag att IUI var en spännande miljö. Tonen i samtalen var rak och öppen och på en annan intellektuell nivå än den jag tidigare vant mig vid. Jag lärde mig snabbt att inte på vanligt sätt vid lunchbordet kasta ur mig ogenomtänkta reflektioner, t.ex. om gårdagens TV-program. Direkt fick man då en motfråga eller ett motargument. Här gällde det att tänka först och tala sen. Umgänget var mycket kamratligt och kollegialt. Man gav sig alltid tid till en rådgivande diskussion. Forskningsarbetet blev därför alltid ordentligt genomlyst från olika infallsvinklar och med olika bakgrundskunskaper. Rapporterna blev ”tvättade” och resultatet av en kollegial insats, dock alltid med författarens personliga prägel. Därför uppfattade jag att IUI:s forskning tillmättes stor tyngd och relevans i näringslivet och samhället.

PERSONER OCH PROJEKT PÅ IUI

IUI samlade på slutet av 1960-talet en rad intressanta och senare framgångsrika ekonomer. Förutom Lars Nabseth kan nämnas Lars Wohlin, Gunnar Eliasson, Bengt Rydén, Lars Kritz, Jan Bröms, Anders Klevmarken, Lennart Ohlsson och Birgitta Swedenborg.

Av Lars Nabseth lärde jag mig hur en god chef kan utveckla sina medarbetare. Han tog med mig på alla resor och möten i det internationella projektet. Jag fick därigenom god språkträning och lärde mig mycket om andra länders umgängeskultur. Det var utomordentligt givande att i så unga år få göra frekventa besök i metropoler som London, Wien och Rom. Vi var båda musikintresserade och besökte ofta opera- och musikalföreställningar. Bland de största upplevelserna var *Cabaret* i London 1967.

Lars Wohlin som IUI:s sekreterare satte genom sin särpräglade humor och speciella diskussionsstil sin prägel på miljön. Man kunde bli provocerad, förvånad och road men aldrig förbannad. Lars arbetade med sin avhandling om skogsindustrins strukturomvandling (Wohlin 1970) och jag hade stor hjälp av

honom i mitt arbete om pappersindustrin. Lars har jag senare träffat bl.a. när han var ordförande i Svenskt Flyg och jag var vice ordförande i Järnvägsforum. Vi hade många diskussioner om trafikpolitik. Numera inser trafikslagens företrädare att de måste samverka kring hållbara och effektiva transportsystem och att alla transportslag behövs.

Bengt Rydén bedrev i sin avhandling en uppmärksam forskning kring företagsfusioner och den allt snabbare strukturomvandlingen av svensk industri (Rydén 1971). Bengt Rydén och Birgitta Swedenborg kom båda till SNS, en organisation som jag själv från 1970-talet kom att engagera mig i, bl.a. som lokalgruppsordförande i Växjö och Bryssel och som styrelseledamot 2004–2007. SNS-engagemanget blev för mig naturligt till följd av det breda samhällsekonomiska intresse som grundlades på IUI.

Gunnar Eliasson var en skicklig ekonom och ekonometriker som bland annat studerade kreditmarknaden och industrins investeringar (Eliasson 1967). Jag insåg att många ekonomer, inte bara ingenjörer, kunde vara duktiga matematiker. Gunnar var alltid öppen för samtal, intresserad och stödjande.

Lars Kritz specialitet var transporter, särskilt lastbilstransporter. Jag har själv sedan 1990 arbetat i transportmedelsindustrin och kommit att intressera mig för transportpolitik.

Det var intressant och lärorikt att få följa arbetet med industridelen av långtidsutredningarna som IUI fick ansvara för under många år.² Det gav inblick i och kunskap om industrins betydelse för samhällsutvecklingen.

IUI hade en mycket prominent styrelse med Marcus Wallenberg som ordförande. En gång varje år inbjöds några forskare att delta i ett förlängt styrelsesammanträde som i allmänhet hölls på ett större industriföretag. 1967 inbjöds jag att delta på sammanträdet i augusti som skedde på Oxelösunds Jernverk under Johan Åkermans värdskap. Mötet inleddes med lunch och som 25-årig nyanställd på institutet höll man sig i bakgrunden. När Marcus Wallenberg satt sig med institutets chef bredvid sig intog alla övriga sina platser. Ingen vågade ta stolen bredvid Marcus Wallenberg. Den blev till sist över för mig. Därigenom blev jag en stor erfarenhet rikare. Det var en upplevelse att få tillfälle till några korta samtal med en av Sveriges genom tiderna främsta industrimän.

VAD HÄNDE SEN?

Till skillnad från de flesta av mina kollegor på institutet, som såg sina arbeten och projekt som ett led i sin akademiska meritering, var jag inte intresserad av att

² Se vidare Åberg (2009).

skriva en avhandling. Min C-uppsats på Handelshögskolan handlade dock naturligtvis om mitt IUI-projekt. Med dubbla akademiska examina ville jag hellre ut i industrin. I juni 1970 anställdes jag på AGAs centrala marknadsstab på Lidingö med uppgift att bistå AGA Innovation med marknadsanalyser. Tre dagar innan jag började bytte koncernen chef. Sven Ågrup tillträdde och inledde ett omfattande åtgärdsprogram för att få bukt med koncernens lönsamhetsproblem. Ingen av de personer jag skulle samarbeta med fanns kvar efter sex månader. Denna kalla verklighet stod i bjärt kontrast till den något skyddade miljön på IUI. Ulf af Trolle, som var styrelseledamot i AGA, hade i uppdrag att strukturera om elektronik- och medicindivisionerna och engagerade mig som assistent. Arbetet med Ulf af Trolle var mycket lärorikt och utvecklande. Han var ju på en gång både professor och företagare. Kunskaper och erfarenheter från IUI var ovärderliga i detta arbete.

Därefter följde en lång karriär i näringslivet som avslutades med 15 år i järnvägsindustrin. Det är intressant att notera att av de åtta företag och koncerner jag arbetat för under 35 år finns i dag endast det senaste företaget kvar, Bombardier Transportation. Alla övriga sju har omstrukturerats nästan till oigenkännlighet eller sålts. Men i grunden lever alla respektive verksamheter vidare, dock i helt nya strukturer och ägarförhållanden. Detta illustrerar väl omfattningen av strukturomvandlingen i Sverige.

Mina tre år på IUI var en fantastisk skola, den bästa start jag kunnat få på min yrkeskarriär. Jag fick insikter om forskningsarbete och betydelsen av att utveckla och använda kunskap som grund för beslut och agerande. Jag tillägnade mig kunskaper om ekonomi, samhälle och näringsliv, analytisk och intellektuell träning, och fick uppleva en positiv och stödjande omgivning som vågade visa förtroende och uppmuntran. Allt detta har hjälpt mig i min fortsatta yrkesutveckling i näringslivet och förbättrat min förmåga till ledarskap. På IUI grundlades mitt breda samhälls- och näringslivsintresse, vilket jag senare kom att odla i SNS och nu under senare år som ledamot av IVA.

Under mina år som vd för Telub i Växjö i slutet av 1980-talet kom jag att engagera mig för att Växjö Högskola skulle få universitetsstatus. Jag insåg betydelsen för den regionala utvecklingen av en stark forskningsmiljö. Telub donerade vid sitt 25-årsjubileum 1988 pengar till en professur i underhållsteknik vid Växjö högskola. Under de två senaste åren har jag varit engagerad av landshövdingen i Västmanland, Västerås stad, Mälardalens högskola och ABB med att förbättra samarbetet i länet mellan samhälle, högskola och näringsliv och utveckla vad som numera brukar kallas ”det regionala innovationssystemet”. Även i det arbetet har erfarenheterna från IUI om samspelet mellan forskning, samhälle och näringsliv varit av stor nytta.

REFERENSER

- Eliasson, Gunnar (1967), *Kreditmarknaden och industrins investeringar*. Stockholm: IUI.
- Håkanson, Staffan (1974), *Spridning av ny teknik – ett exempel från pappersindustrin*. Stockholm: IUI.
- Nabseth, Lars (1973), *Innovationsspridning inom svensk industri. Studier av några konkreta fall*. Stockholm: IUI.
- Nabseth, Lars och George F. Ray (1974), *The Diffusion of New Industrial Processes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rydén, Bengt (1971), *Fusioner i svensk industri*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI.
- Åberg, Carl Johan (2009), "Långtidsutredningarna – en blandekonomins spegel". I denna volym.

FÖRFATTARPRESENTATION

Staffan Håkanson föddes i Stockholm 1942 och utexaminerades som civilingenjör vid Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm (Väg- och Vattenbyggnad) 1967 och som civilekonom vid Handelshögskolan i Stockholm 1971.

Efter anställning på IUI 1967–1970 kom han till AGA AB som marknadsanalytiker och senare assistent till professor Ulf af Trolle. 1971 utsågs han till vd för AGA Mobilradio AB i Gävle, som 1974 såldes till AB Sonab, ett dotterföretag till Statsföretag AB. Han blev samtidigt vd i Sonab. 1976 tillträdde han befattningen som försäljningsdirektör vid AB ASEA-SKANDIA i Sollentuna och 1979 som vd för Esselte Rotogravyr AB i Solna. 1982 återvände han till AGA-koncernen som chef för CTC-gruppen och medlem i koncernledningen. Åren 1986–1990 var han vd för Telub AB i Växjö och medlem i FFV:s koncernledning. Från 1990 blev han vd för SAB WABCO-gruppen och affärsområdet Cardo Railway med placering i Bryssel och medlem i Cardos koncernledning. 1996 tillträdde han som vd för Adtranz Sweden med ansvar för Norden och med placering i Västerås. Företaget köptes 2001 av Bombardier Transportation. 2001 till 2003 ingick han i affärsrådets koncernledning. Han slutade med avtalspension 2004.

Håkanson har varit ordförande i börsnoterade ProfilGruppen AB 1999–2009 och i Finnveden AB 2004–2005. Han är sedan 2000 ordförande i Tågia AB samt ordförande och ledamot av ett antal onoterade bolag. Han var vice ordförande i branschorganisationen Järnvägsforum 2002–2005 och ledamot av styrelsen i SNS 2004–2007. Håkanson är sedan 2005 ledamot av IVA, avd. VI.

DU ÄR EN AV OSS

PERSONLIGA IUI-MINNEN 1967–1980

SIV GUSTAFSSON

ETT JOBB FÖR EN NATIONALEKONOM

Den 1 november 1967 började jag på Industriens Utredningsinstitut, IUI. Jag var den enda kvinnliga forskaren och vid 24 års ålder den yngsta bland de anställda. Samma datum flyttade jag med man och tvåårig son till en villa i Jakobsberg, vilket krävde två inkomster.

När jag började på Handelshögskolan i Stockholm 1963 var det utifrån en allmän känsla att ekonomistudier kunde leda till god försörjning och jag hade tillräckligt bra gymnasiebetyg för att komma in. Av dem som tog civilekonomexamen under 1960-talet i Stockholm var 11,8 procent kvinnor (Handelshögskolan i Stockholm 1999).

När jag klarat tentan i pris- och allokerings teori tillräckligt bra för att få tentera muntligt för två betyg i detta ämne, numera 40 poäng, bestämde jag mig för att nationalekonomi var mer intressant än företagsekonomi. Den tentamensordning som gällde vid Handelshögskolan vid denna tid var gemensam skriftlig tentamen för aspiranter för ett och två betyg. De som hade bra betyg på den skriftliga tentamen inbjöds att tentera muntligt för att försöka erövra två betyg i ämnet. Jag hörde till dem som fick den chansen och det gick vägen. Min civilekonomexamen 1967 kom att innefatta tre betyg i nationalekonomi, två i företagsekonomi, ett i ekonomisk geografi och ett i rättskunskap.

Mitt första jobb på IUI var som assistent åt Bengt Rydén. Vid högre nationalekonomiska seminariet på Handelshögskolan anmälde han att han sökte en forskningsassistent för sitt avhandlingsarbete om företagsfusioner i svensk industri (Rydén 1971). Jag nappade och fick jobbet. Jag läste igenom en stor mängd årsredovisningar från svenska företag i syfte att få fram uppgifter om fusioner och nedläggningar inom svensk industri. Uppgifterna som jag skulle vaska fram var insmugna var som helst i texten och jag tvingades läsa redovisningarna från

början till slut. Arbetet var ren datainsamling och jag höll på med det ett helt år. I dag skulle man kunna få fram informationen jag då letade efter mycket snabbare, genom elektroniska sökningar på nyckelord i årsredovisningstexten som i dag utan undantag finns elektroniskt tillgänglig.

Mitt nästa IUI-projekt för Lars Nabseths långtidsutredning var betydligt mer stimulerande (Nabseth m.fl. 1971). Jag ansvarade för en företagsenkät och författade två kapitel och ett appendix. I Nabseths utredning sågs bristen på arbetskraft som det mest bekymmersamma för industrins expansionsmöjligheter. Det ansågs därför som önskvärt att fler gifta kvinnor och småbarnsmödrar kom ut på arbetsmarknaden.

Jag fick följa med Nabseth och Erik Höök till Finansdepartementet för en hearing med några viktiga industriledare, bland andra cheferna för Electrolux och SKF. Vi diskuterade slutsatsen att det framtida arbetskraftstillskottet skulle komma att utgöras av gifta kvinnor. En av de höga industriherrarna, jag tror det var SKF-chefen, fann då för gott att kommentera denna sak sålunda: ”Det vet man ju hur det är med kvinnor, man måste anställa tre för att få en arbetskraft för de har så hög frånvaro”. Jag satt där, lika ambitiös som mina manliga kollegor, gift kvinna med två småbarn. Jag hade inte ett dugg högre frånvaro än mina arbetskamrater av manligt kön. Att även sådana kvinnor kunde finnas var långt bort från de höga industriherrarnas tankevärld vid denna tid.

1971 gav mig Lars Nabseth tillfälle att börja driva ett eget projekt som kom att bli min doktorsavhandling, *Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn*. Den 29 mars 1976 kunde jag framgångsrikt försvara avhandlingen på Handelshögskolan. Det var den elfte doktorsavhandlingen från en IUI-anställd och den första som hade en kvinnlig författare (Gustafsson 1976).

Jag arbetade sedan med några mindre projekt, engagerade mig feministiskt i Fredrika Bremerförbundet, fick en tjänst på Arbetslivscentrum, arbetade nästan två år på demografiska avdelningen med Jan Hoem vid Stockholms universitet för att slutligen nå mitt karriärmål när jag den 1 september 1989 utnämndes till professor i nationalekonomi vid Amsterdams universitet. Där har jag verkat fram till min pensionering den 1 februari 2008.

SKRIVDAMER OCH FORSKARE

När jag kom till IUI 1967 bestod personalen av två kategorier, skrivdamer och forskare, och så Ruth Ellerstad. Hon var kamreren som tillägnades en vänskrift i samband med sin pensionering den 31 augusti 1974. I vänskriften beskrivs hon som IUI:s finansminister och egentliga chef (Wallander m.fl. 1974).

Det fanns två tepauser på eftermiddagen, en för skrivdamerna och en för fors-

karna en kvart senare. Eftersom jag betraktade mig som forskare, åtminstone en potentiell sådan, smög jag mig försiktigt in för att pausera med forskarna i det kombinerade konferens- och tepausrummet på min första IUI-dag. Det blev tyst i rummet. Cirka femton män betraktade mig nyfiket. Leif Mutén försökte låta upp stämningen: ”Vad ska vi göra nu då? Vi kan ju inte fortsätta med våra vanliga skämt”. Jag tyckte inte att det var roligt.

Jag hade redan erfarenhet av samma slag från ett sommarjobb på en revisionsbyrå 1965. Vi hade revisorsmiddag i Avesta. Där blev jag eskorterad tillbaka till hotellet direkt efter desserten och före kaffet eftersom herrarna inte kände sig bekväma med mitt sällskap och inte kunde skämta så som de brukade. Efteråt har jag förstått att deras skämt vanligen handlade om hur dumma kvinnor är. Om man läser *Blandaren*, Tekniska Högskolans studentkårs skämttidning, från denna tid kan man få exempel. Skämten är alltid på kvinnors bekostnad och därför inte roliga för oss kvinnor. Vid denna tid var åsikten att kvinnan inte har någon humor allmänt utbredd.

Jag har noterat att IUI anställde två kvinnliga forskare redan 1942, Elisabet Wiberg och Bitti von Vegesack (Henriksson 1990; Johnson 2007). Om det funnits några fler kvinnliga forskare på IUI efter dem och före mig vet jag inte. I skriften till Ruth Ellerstad (Wallander m.fl. 1974) finns en förteckning över samtliga de 194 personer som någon gång varit anställda vid IUI under de 30 år, 1944–74, som hon arbetade där. Det framgår inte av den listan vem som var forskare och vem som var skrivdam.

Kanske uppfattades det som suspekt att jag var mamma och måste gå hem klockan fem. Prick 17.00 småsprang jag till T-banan vid Östermalmstorg för att hinna med pendeltåget från Stockholms Central till Jakobsberg där min man Arne Gustafsson väntade med bil för att vi tillsammans skulle hämta barnen på dagis. De andra dagismammorna hade halvtidsjobb i kommunen. De hade hämtat sina barn långt innan vi kom. De hade också maten klar när deras män kom från sina viktiga jobb i sta'n. Jag hoppade ur min kontorsdress och i mina hemmakläder på vägen till spisen. Arne, min man, arbetade vid Philips i Jakobsberg och hade fem minuters bilresa till sitt kontor. Han fick nästan en timme på morgonen och en till på eftermiddagen innan han hämtade mig vid pendeltåget.

Mina kollegor på IUI jobbade över och suckade över sin stora arbetsbörda, medan jag skulle ha upplevt det som ett stort privilegium att i lugn och ro få göra klart en arbetsuppgift någon kväll. Kollegorna var inte föräldrar. Några hade visserligen barn men deras fruar tog hand om barnomsorg, hushållsarbete och vård av hemmet åt dem. Andra ville inte bilda familj innan de hade disputerat. Hur man skall hinna med att föda barn samtidigt som man utvecklar sig i yrkeslivet är en svår fråga. Frågan om tidpunkt för barnafödande är något som jag har fors-

kat om (Gustafsson 2001). Jag fick barn mitt i mina civilekonomstudier och jag upplevde det inte då som en optimal tidpunkt, men i efterhand kanske det var det i alla fall.

Sylvia Hewlett (2002) har intervjuat framgångsrika amerikanska yrkeskvinnor om barn och familj. Det visar sig att de intervjuade personer som har barn har fått dem i ung ålder, egentligen innan karriären började, precis som jag. Många av de intervjuade affärskvinnorna hade gjort mycket stora ansträngningar att få barn senare i livet genom provrörsbefruktning och annan medicinsk teknik som dock innebär mycket mindre chans till framgångsrik graviditet än naturlig metod före 30 års ålder. Andra beklagade sig över att de inte kunde hitta en man som var villig att leva med en framgångsrik yrkeskvinna. Barnlösheten var i så måtto ofrivillig. Hewlett kallar sin bok *Baby Hunger*. Bland oss som är födda på 1940-talet är motsatsen vanligare: barn men ingen karriär. Jag har träffat många som är bittra över att de inte fick någon chans. Den feministiska litteraturen är dessutom fylld av berättelser om kvinnors instängdhet i hemmet.

Jag hade en son, Magnus, när jag började på IUI och jag tyckte att det var viktigt att han fick ett syskon. Börje föddes den 23 juli 1969, mitt i arbetet med Lars Nabseths långtidsutredning. Jag hade projektanställning och jag hade räknat ut att om jag hade fött barn när projektet var avslutat skulle IUI-chefen säga: ”Tack ska du ha och lycka till med dina båda söner.”

Men så blev det inte. I stället ringde Nabseth, så som jag hade räknat ut, redan när Börje var tre och en halv månad och frågade om jag kunde komma tillbaka åtminstone på halvtid. Jag gjorde så och jag har inte ångrat det beslutet. Vid denna tid hade nyblivna mammor rätt till sex månaders föräldraledighet. Pappor fick rätt att ta föräldraledigt först 1974. Börje tog doktorsexamen 2001, men inte i ekonomi som kollegorna föreslog i sin lyckönskan när han var nyfödd, utan i teknologi, och Magnus är civilingenjör. Kanske kommer något av mina fem barnbarn att gå i mina fotspår och bli nationalekonom. Jag är redan faster till en ekonomie doktor, Emily Gustafsson-Wright, som disputerade i Amsterdam 2007 och som är dotter till min svåger Allan Gustafsson, också han ekonomie doktor.

Under Lars Nabseths chefstid knöts fler kvinnliga forskare till IUI, bland andra Birgitta Swedenborg, Margareta Holter, Märtha Josefsson, Anita Lignell, senare Du Rietz, Eva Thiel och Eva Christina Horwitz. Först kom Birgitta Swedenborg 1969. Hon tycktes genast smälta in i forskargruppen. Några skillnader mellan Birgitta och mig var att: 1) Birgitta rekryterades för att driva ett eget projekt medan jag rekryterats som datainsamlingsassistent och måste bevisa att jag kunde klara större uppgifter; 2) Birgitta var inte mamma när hon anställdes utan blev det först 1974; 3) Birgittas projekt om företagens utlandsinvesteringar var mer direkt industrirelevant än mitt avhandlingsprojekt om den statliga sektorns

lönestruktur; 4) Birgitta hade också tre års doktorandstudier i USA bakom sig när hon kom till IUI (Swedenborg 2009). Men kanske är skillnaden i våra personligheter det avgörande. Jag minns att Birgitta sade en gång: ”Om kvinnor vill vara hemmafruar måste de ju få det”. Så såg inte jag på saken. Jag tyckte att samhället måste ändras så att det skulle bli möjligt att kombinera yrke och familj genom nu införda åtgärder som särbeskattning, subventionerade daghem och betald föräldraledighet. Två TCO-utredare presenterar i Dagens Nyheter i augusti 2008 ett förslag att hushållsnära tjänster borde subventioneras för barnfamiljerna på ett liknande sätt som daghemssubventionerna. Detta är kanske nästa steg för större jämställdhet och omfördelning av bördorna över livscykelns via skattesystemet.

Jag kom att stanna i 12 år på IUI och Östermalm. Jag gick till en hårfrisör-ska på Linnégatan och fascinerades av hur en annan kund, en Östermalmsdam, kunde skapa en spännande berättelse utifrån frågan om vilken kappa hon skulle välja på morgonen när hon gick ut. Damerna på Östermalm hade gått i Franska Skolan och lärt sig att göra entré i ett rum i stället för att som de flesta av oss bara gå in. En som kunde göra en sådan elegant entré var Eva Thiel. Hon hade en mycket liten hund med sig och gjorde sin entré mycket långsamt. Detta ledde till att nationalekonomerna i vår omgivning också började sakta farten för att kunna böja sig ner och klappa den lilla hunden. Jag såg till och med Assar Lindbeck göra detta. Jag gjorde det inte. På ett forskarmöte föreslog Nabseth att Göran Eriksson skulle skriva vissa delar i Eva Thiels avhandling, eftersom Eva var gravid. Birgitta Swedenborg och jag tyckte båda att Eva Thiel skulle skriva sin avhandling själv. Det blev inga fler nationalekonomiska disputationer med kvinnliga författare efter min 1976 och Birgittas 1979 (Swedenborg 1979). Ytterligare en kvinnlig IUI-doktor blev Eva Meyersson i sociologi 1992 (Meyersson 1992).

IUI:S STYRELSEMÖTEN

Varje måndag morgon var det forskarmöte. Chefen berättade om kontakter med styrelsen och sedan gick ordet varvet runt. Varje forskare fick med några meningar berätta vad dennes arbete just då handlade om. Styrelsemötena var viktiga och refererades utförligt på forskarmötet. Till varje sådant inbjöds fyra forskare att berätta om sitt projekt.

Jag satt där och väntade på att jag skulle bli utvald, men det var alltid andra forskare som fick åka på styrelsesammanträde med Marcus Wallenberg, äta flott och visa vad de dög till. Birgitta inbjöds att åka med ganska snart. Jag träffade Wallenberg en enda gång. Det var på en sammankomst med kaffe med institutets forskare i en lokal i Industrihuset i samband med hans avgång som institutets styrelseordförande efter 25 år. Det måste ha varit 1975. Han vände sig till mig och

frågade. ”Har IUI många kvinnliga forskarbiträden nu för tiden?” För mig var det en stor skillnad mellan att vara forskare med eget projekt och att vara biträde. Jag såg förmodligen olycklig ut. Jag behövde inte själv svara för Erik Dahmén replikerade: ”IUI har också kvinnliga forskare med eget projekt nuförtiden. Siv är en forskare med eget projekt.”

Johnson (2007, s. 43) beskriver Marcus Wallenbergs roll i IUI:s styrelse: ”IUI:s styrelse fick också en speciell ställning i svenskt näringsliv under Wallenbergs ordförandetid. Här satt näringslivets ledande direktörer – i och utanför Wallenbergsfären – i ett organ som leddes av Marcus Wallenberg själv. Det var knappast tillrådligt att inte ta det styrelseuppdraget på allvar.” Vidare framgår vilken betydelsefull roll Erik Dahmén spelade för IUI. Han var förutom professor vid Handelshögskolan i Stockholm och min lärare också ekonomisk rådgivare åt Wallenberg i egenskap av ekonomisk expert på Stockholms Enskilda Bank. Johnson (2007, s. 44) berättar att Dahmén gav sammanfattningar av IUI-rapporter till Wallenberg som denne sedan refererade till på olika styrelsemöten inom industrin. Detta skapade ett stort intresse ute i näringslivet ”för detta fantastiska institut som furnerade Wallenberg med så viktiga analyser.”

Jag fick upprepa gånger på forskarmötet veta att ”industrin” inte var intresserad av mitt projekt. Detta var nog en av anledningarna till att jag senare engagerade mig i Fredrika Bremerförbundet. Industrin skulle minsann tvingas till att intressera sig för kvinnors löner och karriärmöjligheter. Rolf Henriksson (1990) berättar om IUI:s tillkomsthistoria. Många ansåg (s. 37) att institutets chef borde vara ”en man som förstod industrins åsikter och talade dess språk”. Detta var för många av industricheferna viktigare än att finna en person med nationalekonomisk kompetens sedan Eli Heckscher tackat nej. Näringslivet skulle ju via Svenska Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet finansiera IUI. En annan kontrovers i samband med IUI:s tillkomst var maktförhållandet mellan å ena sidan cheferna för ”*The Big Five*” – ASEA, SKF, Electrolux, Separator och L M Ericsson – och å andra sidan småföretagen och företagen som hade sina huvudkontor utanför Stockholm. Alla var ju med och betalade för institutet genom bidrag till dess huvudmän Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund. Lars Nabseth berättade om detta motsatsförhållande på forskarmötet.

Jag fick aldrig åka på styrelsemöte med Marcus Wallenberg och de stora, men jag fick åka med en gång på ett sammanträde med styrelsen i Skellefteå. Där var jag en av fyra forskare som skulle presentera sitt projekt. Platsen för detta möte hade valts för att tillgodose småföretagens intressen. Lars Nabseth ledde delegationen från institutet. Jag skulle berätta om min analys av löneskillnader mellan kvinnor och män. Jag hade inspirerats av den amerikanske ekonomen Jacob Mincer, som 1971 gästade Handelshögskolan i Stockholm för att ge en kurs. Han

analyserade statistiskt löneskillnader mellan män och kvinnor i termer av skillnader i utbildning och yrkeserfarenhet med begreppet *human capital*. Jag lanserade detta begrepp med uttrycket kunskapskapital på svenska. Anders Klevmarken som var min handledare på IUI var också inspirerad av denna teori.

I Skellefteå började jag min framställning så som jag brukade: ”Det finns ingen anledning att anta att kvinnor är födda med mindre intelligens än män”. Här blev jag omedelbart avbruten av Nabseth: ”Genomsnittet är nog detsamma men spridningen är annorlunda med färre toppbegåvningar bland kvinnor. Det finns ju inga kvinnliga kompositörer vilket visar att medfödda begåvningar är färre än bland männen.” En liknande formulering år 2005 av den framstående nationalekonomen och Harvardrektorn Larry Summers ledde till omfattande protester som bidrog till att Summers avgick som rektor. Det var en vanlig uppfattning att kvinnor var mindre intelligenta än män och att det var en naturlig ordning att de därför hade lägre befattningar och lägre löner. Senare kom jag att läsa feministisk litteratur och skulle lätt ha kunnat tillbakavisa att bristen på kompositörer skulle vara ett bevis på bristande kvinnlig intelligens. Felet med bristen på kvinnliga kompositörer, industrichefer och professorer är inte bristande intelligens eller medfödd talang utan brist på tid att investera i sin kunskapsutveckling. Kompositörer måste också öva och komponera ostört flera timmar om dagen innan de kan skriva ett mästerverk. Den som alltid betjänar man och barn får aldrig tidsutrymme nog för särskilt krävande prestationer. Min forskningsansats baserad på Jacob Mincers läror förklarade skillnader i befattningsnivåer och löner med skillnader i kunskapskapital.

Kanske Nabseth ville att styrelseledamoten, småföretagaren från Skellefteå, skulle hållas på gott humör. Denne Skellefteåföretagare var en ovanligt fördomsfull person, som inför oss beklagade sig såväl över att inte ens hans egna släktingar förstod vilken fantastisk insats han hade gjort genom att bygga upp sitt företag som över att arbetssökanden hade mage att anlända till anställningsintervjuer i taxi. Det fanns ingen arbetskraft god nog för Skellefteåföretagaren att få. På forskarmötet efteråt rapporterade Lars Nabseth att styrelsesammanträdet gick bra och var trevligt. Jag såg inte nöjd ut och Eva-Christina Horwitz, som också var med i Skellefteå, påpekade att det tyckte varken hon eller jag. Lars Nabseth var en glad och vänlig man som gav mig utvecklingsmöjligheter men detta uttalande i Skellefteå gjorde mig mycket olycklig.

Lars Nabseth föreslog vid tre tillfällen att jag skulle få ett resestipendium för ett halvår i USA. Vid det tredje tillfället hade han en intressant motivering: ”Passa på nu. Man vet inte om den nye chefen Lars Wohlin kommer att vara lika gynnsamt inställd.” Jag tackade nej också denna gång. Mina barn var för små. Det skulle vara för tungt för deras pappa att ensam sköta dem och han kunde inte tänka

sig att följa med ett halvår och ta hand om markjtjänsten, vilket mina manliga kollegors fruar gjorde. Att få vardagen att fungera för hela familjen i USA skulle ha upptagit hela stipendietiden. Jag ville inte heller då åka ensam eftersom jag tänkte att jag skulle sakna mina små pojkar alldeles för mycket. Detta var också mitt största bekymmer när jag 1979 åkte i väg till New York ensam. Jag hade fullt förtroende för att Arne och pojkarna skulle klara sig utan mig ett par månader, men skulle jag klara mig utan dem?

Senare, från det att barnen var 10 och 14 år gamla, under perioden 1979–1987, stannade familjen hemma och jag kom iväg på tvåmånadersperioder till Columbia University i New York, Wissenschaftszentrum i Berlin och University of Chicago som Visiting Scholar. Då var jag redan ekonomie doktor. Den första av dessa resor finansierades med stöd av IUI. I efterhand visade sig detta vara ett klokt val. Jag fick ut mycket mer av vistelser som gästforskare än vad jag skulle ha fått om jag rest medan jag fortfarande var doktorand. Jag fick presentera mina vetenskapliga uppsatser på Jacob Mincers och Gary Beckers forskarseminarier och ofta kunde det vara fem till tio andra professorer närvarande. Till Gary Beckers seminarium vid Chicagouniversitetet kom till exempel Sherwin Rosen, Theodore W. Schultz, Bob Willis, Mary Jean Bowman och Jim Heckman.

DOKTORSAVHANDLINGSMÖDOR

Förutom måndagsmorgonens forskarmöte deltog forskare i projektseminarier och slutseminarier. Detta betydde att man följde några andra forskares arbete under ett helt projekts gång. Jag läser i Johnson (2007, s. 49) att Lars Nabseth i huvudsak prioriterade att sköta institutet och stötta andra forskare, inte minst genom att se till att institutets doktorander fick god vägledning av mer erfarna kollegor. Projektgrupperna var Nabseths innovation, fast det visste jag inte då. Jag ingick i gruppen för Ulf Jakobssons och Göran Normanns projekt ”Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken”. Tre, fyra andra forskare läste och kommenterade kapitelutkast. Syftet med detta var dels att unga forskare skulle lära genom att läsa och delta i diskussioner, dels att författarna skulle få synpunkter för att förbättra sitt arbete. Vid ett sådant projektmöte stannade jag på mitt rum i protest mot följande yttrande: ”Nu när det blir en ny chef för IUI blir det nog inte så många kvinnliga forskare mer.” Jag blev hämtad från mitt rum och fick tillfälle att konfrontera projektgruppen. Jag tyckte att det var ett hemskt och sexistiskt uttalande och var mycket upprörd. Yngve Åberg, som också deltog i projektmötet sugande på sin eviga tobakspipa, räddade situationen med ett kärnfullt uttalande: ”Du är en av oss.” Det var en stor tröst för mig att han sade just så men det tog inte bort min känsla av utanförskap och att inte vara accepterad. Göran

Eriksson erkände inför gruppen att han yttrat sig på detta sätt. Anders Klevmarken (2009) skriver att han kände sig som en främmande fågel eftersom han var statistiker med gedigen formell träning och inte nationalekonom och Bengt Rydén (2009) använder samma formulering. Men han ansåg sig vara en främmande fågel eftersom han hade för liten formell träning i metoder. Det är intressant att just dessa båda personer var de som jag arbetade mycket med.

Mitt projekt hade utöver en projektgrupp försetts med en rådgivande grupp med representanter för Svenska Arbetsgivareföreningen, Statens avtalsverk, Statsanställdas förbund, Statstjänstemannaförbundet samt SACO/SR. Jag lärde mig mycket om institutionella förhållanden runt avtalsförhandlingar, lönegrader, löneklasser och lönetillägg. Kunskap om viktiga institutioner leder inte till en doktorsavhandling. I efterhand kan jag tycka att min avhandlingstext innehåller alltför mycket av institutionella beskrivningar. Dessa tillkom för att tillgodose den rådgivande gruppens önskemål men har ett mycket mer begränsat värde för att förstå lönebildningen än vad den rådgivande gruppen föreställde sig. I stället är det en marknad för kunskapskapital, efterfrågan och utbud som är avgörande.

Anders Klevmarken hade disputerat 1972 på en avhandling om privata sektorns tjänstemannalöner (Klevmarken 1972). Han var min handledare på IUI. Det var Anders som lärde mig att analysera lönestatistik med ekonometriska metoder. Det var han som hjälpte mig att få ut datamaterial från Statistiska centralbyrån på magnetband som i upprullat tillstånd var stort som ett bilhjul. Detta material lämnade vi in på Stockholms datamaskincentral på Linnégatan i dåvarande Försvarets Forskningsanstalts lokaler. Jag fick promenera dit och sitta vid en hålkortsstans för att stansa styrkort till en tidig version av det statistiska mjukvarupaketet SAS för att kunna utföra en enda regression. Sedan lämnade jag styrkortet till en operatör som kunde sköta datamaskinen. Den var stor som en skolsal och kunde hantera 0,9 megabyte, att jämföra med till exempel ett nutida minneskort på 2 gigabyte på en tunn liten platta för en digitalkamera.

Något resultat fanns vanligen inte att hämta nästa dag – jag hade gjort ett misstag av något slag, ett stansfel eller ett tankefel. Det normala var att det tog tre dagar innan jag hade något resultat från en enda regression. Jag tror inte ens att man kunde beställa mer än en regressionsanalys åt gången på grund av datorns låga kapacitet. Tiderna har emellertid förändrats. Nu får man med hjälp av STATA fram ett motsvarande resultat vid en dator på någon sekund. Teknikutvecklingen har lett till en enorm produktivitetshöjning i forskningsarbetet med statistiska analyser. Ett arbete som 1971 tog tre dagar kan nu ta tre sekunder. Det tar fortfarande fyra år eller mer att skriva en doktorsavhandling beroende på att den viktigaste ingrediensen i ett forskningsarbete är intellektuell fantasi, att kraven på kunskap om alternativa ekonometriska metoder har ökat och att

den kunskapsmassa man måste bemästra innan man levererat sitt eget bidrag är mycket större i dag.

När en bok var nästan färdig hölls ett slutseminarium. För mitt avhandlingsprojekt ”Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn” hölls slutseminariet under två hela dagar med övernattning på Grand Hotel i Saltsjöbaden. Det var ett flott hotell med fina konferenslokaler. Jag kände mig hedrad över att jag fick lika mycket utrymme som mina manliga kollegor. Formellt var Erik Dahmén min handledare i egenskap av professor vid Handelshögskolan. Han var väl påläst när han kom till Saltsjöbaden. Han började med att säga att min avhandling tillhörde de få som han fortfarande kunde begripa sig på. Det uppfattade jag som ett tveksamt beröm. Han fortsatte att kommentera kapitel för kapitel och framhöll olika förtjänster med mitt arbete. Dahmén fick hållas utan att bli avbruten. Jag har glömt vad min handledare tyckte var bra, utom just detta att den gick att förstå. Jag hade inte fått något beröm dittills under mina fem avhandlingsår och visste inte vart jag skulle titta eller vad jag skulle säga. Jag var van vid att aldrig få höra något positivt om det jag hade skrivit. Jag minns att jag kommenterade detta: ”Man får aldrig vara glad över något man har gjort, bara vara ledsen över det man inte har gjort.” Jag hade alltid fått vara ledsen över det som jag inte hade gjort. Denna erfarenhet från min egen tid som doktorand gjorde att jag senare som professor och handledare blev mycket noga med att framhålla förtjänsterna och försöka kritisera konstruktivt så att mina doktorander fick lust att omedelbart pröva mina förslag. Under hela avhandlingsprocessen på IUI var jag trots frånvaron av en positiv anda kring mitt arbete övertygad om att jag var minst lika bra som mina manliga kollegor. Mitt valspråk var: ”Det jag inte kan, det kan jag lära mig.”

Jag hade siktet inställt på vidareutveckling men många gånger reagerade omgivningen som om jag inte skulle vara utvecklingsbar. Jag hade tilltro till min egen förmåga men ingen tilltro till att omgivningen skulle se det så. Kanske hade mitt grundmurade självförtroende byggts upp av att jag nästan alltid var bäst i klassen genom hela min skoltid. Den enda som konkurrerade med mig var min tvillingsyster Ulla. Hur den konkurrensen såg ut är en annan historia.

Naturligtvis var det en del synpunkter vid slutseminariet som det fanns god anledning att ta till vara. Hösten 1975 lämnade jag in avhandlingen till Handelshögskolan. Då var Erik Dahmén i USA och jag fick i stället träffa Karl Jungenfelt. Han tyckte att det krävdes fler formler i teorikapitlet och att jag skulle kunna utföra denna bearbetning på en vecka. Jag hade hoppats att han skulle ha samma positiva inställning till min text som Erik Dahmén och blev besviken. Under tiden talade Jungenfelt med Sören Blomquist för att få veta vad *human capital*-teorin var för en slags teori. Detta kändes inte bra. Jag tyckte att Jungenfelt

borde ha förstått mina förklaringar. Han vände sig i stället till en manlig kollega, dessutom i min ålder, för att få förklarat det jag hade skrivit i min avhandling. Det kändes som ytterligare en slags omyndighetsförklaring av min skaparkraft på grund av att jag är kvinna. Men dessa tankar hade varken jag eller andra kvinnor vid 1970-talets början förmågan att omvandla till ord. Vid flera tillfällen i projektgruppen runt mitt arbete utspann sig diskussioner över mitt huvud av typen ”Siv menar inte så utan hon menar i stället så här”. Jag fick inte ens själv förklara vad jag menade.

Min ombearbetning tog en månad och när jag disputerade den 29 mars 1976 hade det gått nästan exakt fem år från det jag började med projektet 1971. Mina söner hade nu blivit 6 och 10 år och var med vid disputationen liksom min man. Det var cirka 100 personer där och Gösta Rehn var en av de närvarande. Han uttryckte förvåning över att jag hade familj. Han visste inte att jag hade barn. Det var något som jag aldrig framhöll i yrkeslivet eftersom en kvinna med barn inte betraktades som seriös arbetskraft. Man fick lov att räkna till, göra sitt jobb som om man inte hade familj och sköta om sin familj som om man inte hade något jobb. Gösta Rehn och Rudolf Meidner var på 1950-talet LO-ekonomer och deras gemensamma arbeten om aktiv arbetsmarknadspolitik och den svenska modellen kom att få en mycket stor betydelse.

JÄMSTÄLLDHETSFORSKNING

Mina relationer till Lars Wohlin, som var chef på IUI 1973–76, var ansträngda. Profetiorna från Lars Nabseth och Göran Eriksson att den nye chefen skulle vara mindre intresserad av att rekrytera kvinnliga forskare besannades. Flera av de kvinnor som börjat på IUI under Nabseths tid slutade under Wohlins chefsperiod.

Lars Wohlin ville att också jag skulle sluta, så fort som möjligt: ”Jag behöver de pengar som din lön kostar för att betala nya unga killar som ska disputera.” Mitt projekt hade startat med ett tvåårigt forskningsanslag som Rudolf Meidner hade fått från Riksbankens Jubileumsfond och som han generöst överlät till IUI, vilket Lars Wohlin bekräftar i sitt förord till min avhandling (Gustafsson 1976). Någon gång 1973 var detta anslag slut och mitt arbete måste finansieras över IUI:s budget. I efterhand kan jag tänka mig att det kan ha varit en styrelsefråga 1974 eller 1975 om varför detta projekt inte för länge sedan var avslutat. Wohlin förklarade ingenting för mig utan det var bara en allmän negativitet som förmedlades.

Det hade ju framskyntat att det i styrelsen inte fanns något intresse för att IUI skulle forska om kvinnolöner. En gång sade Lars Wohlin till mig: ”Du ska inte tro att det där som du håller på med är något som någon tycker är forskning.” Detta

glömmer jag aldrig, men jag förmodar att Wohlin själv glömt det för länge sedan. Strax efter att detta yttrande fällt råkade jag på Nybroplan möta Karin Wohlin, chefens hustru. Hon var verksam vid Sida, den svenska utvecklingshjälpmyndigheten. Utan någon inledande kommentar säger hon till mig: ”Jag tycker att din forskning om kvinnan på arbetsmarknaden är mycket viktig.”

Senare blev jag inbjuden att delta i ett seminarium lett av Riksbanksfondens chef Nils-Eric Svensson (Riksbankens Jubileumsfond 1980:1). Där väcktes tanken att fonden skulle inrätta en områdesgrupp för forskning om jämställdhet. På seminariet 1980 deltog två forskare som var mycket kritiska till den tanken. Det var rektorn vid Uppsala universitet och professorn i juridik Stig Strömholm och docenten i teologi Carl-Henrik Grenholm, också han från Uppsala. Dessa båda stödde varandra i argumentationen mot förslaget. ”Att jämställdhetsforskning är ett mycket viktigt ämne, tycker i alla fall de som håller på med det”, yttrade Nils-Eric Svensson när han sammanfattade. Vid detta tillfälle protesterade jag inför församlingen. Vi var nu många som ville förbättra kvinnors villkor i arbetslivet. Det hade tagits politiska initiativ såsom Olof Palmes jämställdhetsdelegation men bristen på fakta och kunskaper om varför kvinnor var i underläge var stor. Om man säger att det bara är de som håller på med denna typ av forskning som är intresserade indikerar man att det endast är en fråga om gruppintresset för ett visst slags forskares försörjning. Nils-Eric Svensson hade påverkats av de kvinnorädda etablerade manliga forskarnas argumentation. Det var bra att jag tog mod till mig och sade ifrån. Det tillkom en områdesgrupp för jämställdhetsforskning 1979 vid Riksbanksfonden och jag blev en av ledamöterna.

Dagen efter min disputation, den 30 mars 1976, lämnade jag mitt tjänsterum på UII för ett halvt års uppdrag åt Svenska Arbetsgivareföreningen. Jag skulle göra en jämförelse av statliga och privata sektorns löner, denna gång under ledning av Karl-Olof Faxén. På SAF hade man en känsla av att de statliga lönerna på grund av alla lönetillägg som fanns egentligen inte alls var så låga som de verkade. Vid lunchsamtal med anställda på SAF lärde jag mig att det fanns förbjudna multiplikationer. Man fick inte multiplicera privatanställda arbetares timlön med 40 timmar per vecka och 4 veckor för att jämföra den sålunda uppskattade månadslönen med statsanställda arbetares lön (”Vad skulle Aftonbladet säga?”). Denna erfarenhet diskuterade jag senare med Dagens Nyheters chefredaktör Svante Nycander, som sedan skrev en huvudledare bland annat på basis av mina SAF-erfarenheter, dock givetvis utan att röja källan.

Jag kom att fokusera allt mer på kvinnolöner, det vill säga det ämne som behandlas i kapitel 7 i avhandlingen. Mina avhandlingsresultat visade att kvinnor med samma ålder och utbildning och inom samma statliga sektor tjänade 11 procent mindre än motsvarande män 1971 och att det i den privata sektorn rörde sig

om en standardiserad löneskillnad på 26 procent (Gustafsson 1975). Detta väckte uppmärksamhet och blev citerat i dagspressen. En relevant och vanlig invändning mot resultaten var att jag inte hade standardiserat för antalet år i yrkesarbete. Det är ju inte så konstigt om en man på 40 år med 20 års yrkeserfarenhet tjänar mer än en kvinna på 40 år med 5 års yrkeserfarenhet.

Under SAF-tiden inledde jag diskussioner med företrädare för SAF, PTK, CF och HTF om att få matcha deras gemensamma lönestatistik med ATP-statistik. Jag ville ha ett datamaterial som visade enskilda kvinnors och mäns intjänade pensionspoäng tillsammans med deras lön för ett visst år. Genom att matcha lönestatistiken mot ATP-statistiken och definiera 1 år med minst en intjänad pensionspoäng som ett yrkesaktivt år kunde jag standardisera för antalet år i förvärsarbete. Jag fick ett tvåårigt forskningsanslag av Expertgruppen för utredningsverksamhet om arbetslivet, EFA, för att utföra detta arbete. Jag tyckte att detta motbevisade Lars Wohlins tes att ingen tycker att det jag gör är forskning. Jag hade skapat ett nytt datamaterial och fått finansiering för att analysera detta. Jag väntade mig beröm för denna insats. Det fick jag inte. Senare har jag lärt mig att man inte kan förvänta sig att människor erkänner att de haft fel. Wohlin hade vid detta tillfälle annat att tänka på eftersom han inom kort skulle bli statssekreterare till ekonomiminister Gösta Bohman i Fälldins regering. Jag besökte Kalle Jungenfelt med idén att jag skulle knytas till Handelshögskolan med mitt projekt, men han var inte särskilt intresserad av det.

Under tiden hade det uppstått ett stort medieintresse för jämställdhetsfrågor. Första gången jag medverkade i ett större sammanhang var vid Sparbankernas konferens *Vårt ekonomiska läge* den 10–12 mars 1976 i Folkets Hus i Stockholm. Det ryms tusen personer i den stora salen och den var fullsatt. Detta var knappt två veckor innan jag disputerade och jag var mycket nervös. Min inledning och debatten med Karin Ahrland, Fredrika Bremerförbundets ordförande, Cecilia Nettelbrant, riksdagsledamot för Folkpartiet, och Bengt K. Å. Johansson, statssekreterare (s), under ledning av journalisten Bo Sigheden finns återgiven i en skrift (Ahrland m.fl. 1976).

Jag var mycket försiktig i min inledning, betonade begreppet kunskapskapital och talade mycket litet om jämställdhet. Det var ett prestigefyllt sammanhang för mig. Gunnar Eliasson, Lars Wohlin och Bengt-Christer Ysander från IUI medverkade också men givetvis om andra ämnen än jämställdhet. Medieintresset för mig vid detta tillfälle rörde sig också om att det äntligen fanns en kvinnlig doktor i nationalekonomi. Lars Werin, professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet, hade berättat för mig att jag skulle bli den första kvinnliga doktorn i ämnet efter den välkända Karin Kock, som hade disputerat 1929 och som blev bland annat professor, minister hos Tage Erlander och chef för Statistiska centralbyrån.

Werin hade själv två kvinnliga doktorander – Irma Rosenberg, numera vice riksbankschef, och Kerstin Löfgren – som kom att disputeras två månader efter mig. Han berättade däremot inte för mig att det faktiskt fanns en kvinnlig doktor i nationalekonomi före Karin Kock, nämligen Margit Cassel, som blev gift Wohlin och mor till Lars Wohlin. Det stod i tidningen 1976 att jag var den andra svenska kvinnan som disputerat i nationalekonomi, vilket var fel.

Först 2006 försökte jag att i någon mån kompensera mitt misstag genom att läsa Margit Cassels avhandling, publicerad på tyska i Tyskland 1925, skriva om den och presentera hennes arbete på en konferens 2006 för nordiska forskare i doktrinhistoria. Det finns nu en text om Margit Cassel av Gustafsson och Hagemann (2007), som ska tryckas i en bok om kvinnliga ekonomer. Harald Hagemann är en tysk doktrinhistoriker och hans insats har varit att sätta in Margit Cassels forskning i sitt dåtida sammanhang. I ett e-brev till mig 2007 har Lars Wohlin till min glädje uttryckt uppskattning av mitt arbete om Margit Cassel.

Margit Cassel (1897–1994) disputerade 1924, gifte sig 1927 med Nils Wohlin, som var nationalekonom, statistiker, politiker och professor och som arbetat med Margits välkände far, nationalekonomiprofessorn Gustav Cassel. Margit var Nils Wohlins andra hustru. Margit fick fyra barn under fem års tid och blev sedan övergiven av Nils Wohlin, som därefter i fem år var gift med läkaren, feministen och fredsaktivisten Andrea Andréén. Det är inte underligt att karriären måste offras under sådana förhållanden. År 1976 blev detta aldrig sagt. Om jag hade haft en mamma som hade disputerat 1924 skulle jag ha varit synnerligen stolt över det och min omgivning hade säkerligen fått veta detta. I efterhand kan man förvåna sig över att IUI:s ledning inte lyfte fram det som en framgång att ha producerat den första kvinnliga nationalekonomidoktorn sedan 1929, då Karin Kock disputerade. Det är först nu i Johnson (2007) som IUI, numera IFN, uttrycker viss stolthet över att 1976 ha producerat en kvinnlig doktor i nationalekonomi (Johnson 2007, s. 9).

MÖTE MED DEN INTERNATIONELLA FORSKNINGSFRONTEN OCH JACOB MINCER

Jag upplevde att min status vid IUI var låg 1973–1976. Att jag inte gav upp och tog ett annat jobb beror nog mest på min medfödda envishet, min vilja att alltid avsluta vad jag påbörjat och ett brinnande intresse för forskning. När jag jämförde mitt arbete med vad som åstadkoms av ”gossarna”, mina manliga kollegor, fann jag att jag inte hade just något att skämmas för. Jag hade vid den tiden börjat kalla dem gossarna för att behålla mitt sinne för proportioner. I verkligheten hade väl olika individer olika grader av medvetenhet om kvinnofrågor och olika perso-

ner var säkert olika benägna till sexistiska yttranden. Jag fick till exempel höra att somliga ord inte var vetenskapliga. ”Arbetare”, ”producenter” och ”konsumenter” var vetenskapliga ord men inte ”män” och framför allt inte ”kvinnor”. Jag hade kommit i kontakt med Chicagoprofessorn Mary Jean Bowman; jag tror att det var genom förmedling av Bengt-Christer Ysander. Hon förmedlade en inbjudan att presentera mitt arbete vid London School of Economics på Richard Layards seminarium 1975. Det var min första utländska akademiska seminariepresentation och jag kände att jag där blev tagen på allvar som en seriös forskare.

Min doktorsavhandling på 260 sidor är skriven på svenska. I huvudtexten hade jag räknat om de naturliga logaritmerna till procenttal och uteslutit standardavvikelsena för skattningarna i resultattabellerna. Jag minns ett seminarium där Anders Klevmarkens avhandlingstext behandlades. Vid seminariet argumenterade Ragnar Bentzel för att alla teknikaliteter skulle redovisas i appendix. Bentzels inställning i denna fråga bekräftas av Villy Bergströms uppgifter om Ragnar Bentzel (Bergström 2009). Men Klevmarken fick igenom sin bok med teknikaliteterna i huvudtexten och på engelska (Klevmarken 1972).

I Johnson (2007, s. 68) sägs: ”Ännu på 1970-talet var det ofta möjligt att skriva en vetenskaplig text på ett sätt som gjorde den begriplig även för lekmän.” Den form min avhandling har var till ett högt pris. På 2000-talet talade jag med en svensk löneforskare per telefon och berättade att jag gjorde skattningar i min avhandling av samma slag som denne nu höll på med. Jo, sade han, men det går inte att referera till din avhandling eftersom du inte angivit standardavvikelsena. Min avhandling var på flera sätt ett pionjärbete, men den blir inte citerad eftersom viktig information ej redovisats därför att avhandlingen därigenom skulle bli mer lättläst för lekmän. Efter min seminariepresentation i London beslöt jag att skriva en 25 sidor lång ”Summary in English” där logaritmer och standardavvikelse finns med och där texten är så som jag hade uppfattat att en vetenskaplig text borde skrivas.

När jag hade disputerat 1976 sände jag ett brev till Jacob Mincer i New York och tackade för inspiration samt bifogade min doktorsavhandling. När jag stod där vid IUI:s postlåda och lade mitt brev till professor Mincer i den stod en av ”gossarna” bredvid och sade: ”Vem tror du att du är? Skicka ett brev till Jacob Mincer?” Brevet med min avhandling kom fram till Mincer och därmed ändrades mitt liv.

Jacob Mincer (1922–2006) utvecklade under 1960-talet i nära samarbete med Gary Becker (1930–), Nobelpristagaren i ekonomi 1992, teorin för *human capital* för att analysera arbetsmarknaden. Mincers viktigaste insats var att han skapade en empirisk relation mellan kunskapskapital och löner som avkastning på investeringar i utbildning och yrkeserfarenhet, det som brukar kallas Mincer's

löneekvation. Denna relation är standard i arbetsmarknadsanalyser och så ofta förekommande att man numera inte längre refererar till Mincer när tekniken används. När jag arbetade med min avhandling var Mincer's löneekvation ny. Hans bok (Mincer 1974) om den teoretiska bakgrunden och den empiriska tillämpningen på amerikanska data kom först när jag var halvvägs genom mitt avhandlingsarbete.

Jag fick ett handskrivet svar från Jacob Mincer med tre punkter: 1. Jag ordnar tillsammans med Cynthia Lloyd en konferens nästa vår. Du är inbjuden att presentera en uppsats på basis av din avhandling. 2. Jag arrangerar en session om *human capital* vid Econometric Society i Wien. Skicka ditt bidrag dit. 3. Du är välkommen som gästforskare till Columbia University.

Jag genomförde alla tre punkterna. Men jag klarade inte av att åstadkomma en forskningsuppsats till konferensen i New York. Jag hade inte lärt mig detta på IUI och det skulle komma att krävas många omarbetningar och bland annat samarbete med Frank Stafford innan jag lärde mig det. I efterhand kan jag se att jag i min "Summary in English" ägnade för litet utrymme åt (i) att sätta in mitt arbete i ett större sammanhang, (ii) att diskutera metoder och material och (iii) att diskutera teorin. Min sammanfattning på engelska har brister som forskningsuppsats betraktad även om den är bättre än huvudtexten på svenska.

Columbiakonferensen *Economics of Sex Differentials* var oerhört betydelsefull för mig. Omkring hälften av forskarna var kvinnor och ämnet behandlades seriöst av såväl manliga som kvinnliga forskare. Konferensbidragen samlades senare i en tryckt antologi redigerad av Cynthia Lloyd och Beth Niemi (1979). Där fanns uppsatser om löneskillnader, förvärvsavbrott, yrkeskarriärer och annat av stort intresse för mig. Det var ingen som betraktade ämnesvalen som icke forskningsbara eller forskningen som icke nationalekonomisk eller ordet "kvinna" som ovetenskapligt på det sätt som jag mött vid IUI. Jacob Mincer och Cynthia Lloyd visste hur de skulle hantera frånvaron av en forskningsuppsats från mig: "Det gör inget att du inte har någon uppsats. Vi ger dig en framträdande roll ändå. Du kan vara ordförande på en session."

När jag kom hem arbetade jag med mitt nya datamaterial med matchad ATP-statistik och lönestatistik. Resultatet blev uppsatsen "Rates of Depreciation of Human Capital Due to Nonuse" (publicerad med annan titel; Gustafsson 1981). Den blev accepterad till Econometric Society Meeting i Wien 1978. En av gossarna uttryckte oförblommerat sin förvåning: "Har *du* fått en uppsats antagen till Econometric Society?"

Hösten 1979 reste jag till Columbia University och sög i mig allt som där fanns att lära sig. Jacob Mincer var mycket generös mot mig. Han ordnade ett arbetsrum på samma våningsplan där hans arbetsrum fanns och kom ibland in till

mig och gav mig förslag hur jag kunde utveckla min forskning: ”Siv, I have been thinking ...”. När det kom gästande professorer fick jag och ytterligare någon yngre forskare följa honom på lunch på Faculty Club. På så sätt fick jag möjlighet att träffa bland andra Gary Becker, Richard Layard och Yoram Weiss. År 2002, fyra år innan Mincer dog, anordnades på initiativ av Shoshana Grossbard en konferens på Columbia i samband med hans åttiöårsdag. Då fick jag möjlighet att vid lunchen tacka honom för vad han betytt för mig inför alla stora arbetsmarknadsekonomer. År 2002 var alla där, de två nobelpristagarna i vårt ämne Jim Heckman och Gary Becker samt Ed Lazear, Bob Willis och Mark Rosenzweig, för att nämna några som jag hade lärt känna vid mina återkommande tvåmånaders forskningsvistelser vid Columbia och i Chicago under tidsperioden 1979–87.

Hemma på IUI 1976–79 ändrades inte så mycket. Jag blev emellertid alltmer engagerad i den offentliga debatten. Institutets nye chef Gunnar Eliasson tyckte att det var en bra idé att ge mig tjänstledigt sommaren 1979 för att skriva ledare i Dagens Nyheter. Mitt tvååriga forskningsanslag var nu slut och jag måste finna ny finansiering. Gunnar Eliasson föreslog att jag skulle göra en studie av fritidskonsumtion. Jag avvisade dock detta förslag förtrytsamt utifrån ett feministiskt perspektiv. Varför skulle jag studera när män tittade på fotboll på TV? I efterhand kan jag tycka att jag tog i för mycket, men det var ändå det rätta valet att fortsätta att utveckla och fördjupa mitt forskningsengagemang i kretsen kring Jacob Mincer och Gary Becker i stället för att börja på ett nytt ämne, även om det fanns finansiering till detta. Gunnar är endast sex år äldre än jag och även om han gjorde saker som jag inte gillade så var min kommunikation med denne nye chef mycket bättre än med de tidigare. Jag vågade nu säga vad jag tyckte, nästan åtminstone. De två äldre cheferna hade jag alltför mycket respekt för. Jag var tyst och blev olycklig snarare än att ta upp det som engagerade mig till öppen diskussion.

Jag kom att ägna allt mer tid åt Fredrika Bremerförbundet, reste till lokalavdelningar och höll föredrag. Tillsammans med Birgitta Wistrand, förbundets dåvarande ordförande, och Gisèle Asplund ordnade jag en konferens om *Kvinnor och ekonomi* i Trygg-Hansas lokaler med 300 deltagare (Asplund, Gustafsson och Wistrand, red., 1981). Gisèle hade disputerat 1974, dock inte i nationalekonomi utan i företagsekonomi, som den första kvinnliga doktorn någonsin vid Handelshögskolan i Stockholm. Jag uppträdde också i Lennart Hylands TV-soffa i ”Go’ Morron Sverige” och skrev en populärvetenskaplig bok, *Arbete och Löner* (Gustafsson och Lantz, 1985), som resulterade i drivor av pressklipp. Allt detta arbete med den tredje uppgiften visade sig efter hand inte alls leda närmare en professur i nationalekonomi.

Jag flyttade från IUI till Arbetslivscentrum 1980. Det visade sig vara ett misstag som jag förlorade tid på. Men under ALC-tiden hade jag dels fast jobb och

dels möjlighet att resa utomlands för att vara gästforskare vid Columbia University i New York, vid University of Chicago och vid Wissenschaftszentrum i Berlin. Vid Arbetslivscentrum var miljön föga akademisk men å andra sidan fick jag stor frihet att göra vad jag ville. Varken cheferna på Arbetslivscentrum eller flertalet av mina kollegor – de enda ekonomerna var Villy Bergström och Marianne Sundström – hade någonsin hört talas om Jacob Mincer och Gary Becker eller någon annan av mina förebilder. Allt populariserande och mediarelaterat arbete hade inget som helst vetenskapligt meriteringsvärde och var helt okänt för den professorskommitté i Amsterdam som värderade min forskning och rangordnade mig högst bland de sökande 1989. Jag blev bedömd uteslutande på grundval av de vetenskapliga publikationer som jag hade skrivit på engelska.

Jag kom att använda mitt anslag från Riksbanksfonden avsett för forskning vid Stockholms universitets demografiska institution under Jan Hoem till att författa den populärvetenskapliga boken (Gustafsson och Lantz 1985) i stället för att skriva forskningsrapporter. Detta bidrog säkerligen till att min ansökan om nytt forskningsanslag 1985 avslogs och jag såg framför mig att min fortsatta väg inom den nationalekonomiska forskningen skulle stängas. Det man i Sverige kallar forskarnas tredje uppgift – att presentera resultat för lekmän – tog under några år all min tid. Efter 1985 beslöt jag att det fick vara nog med populärvetenskapen. Detta var inte vad jag ville göra, tänkte jag. Men under tiden hade jag förstås fått bekräftelse på att gossarna vid IUI hade misstagit sig. Min forskning hade visat sig vara intressant och relevant för många och den var också akademiskt accepterad, dock inte i Sverige. Där fick jag inte något nytt forskningsanslag för att fortsätta att forska vid Stockholms universitet hos Jan Hoem, som jag hade önskat.

LÄRDOMAR FRÅN IUI

Det jag lärde mig på IUI har varit oerhört betydelsefullt i min senare verksamhet. Jag är tacksam för att jag fick slutföra mitt avhandlingsarbete och disputerat. Hade jag inte fått det så skulle jag inte ha kunnat göra en forskarkarriär. Jag har fått göra det som jag ville i livet och är därför mycket privilegierad. Jag kan direkt göra följande lista på vad jag lärde mig vid IUI och som har kommit att prägla min forskning:

- vara noga med statistik,
- jämföra egna resultat med annat publicerat material,
- arbeta med stora datamaterial,
- försvara forskningsresultat i en grupp,

- beakta att institutionella förhållanden skapar ekonomiska incitament,
- formulera frågorna först och sedan välja bästa möjliga metod i verktygslådan, samt
- att skilja på sak och person.

Min forskningsnisch omfattar bland annat att noggrant redogöra för och tänka igenom vilka ekonomiska incitament för kvinnors yrkesarbete som olika förhållanden i olika länder skapar, till exempel inkomstbeskattning (Gustafsson 1992), daghemstillgång, barn tillsynskostnader (Gustafsson och Stafford 1992), lagar om deltidsarbete, avtal om deltidsarbete samt regler gällande föräldraledighet (för exempel, se Gustafsson 2008). Därefter har jag gjort ekonometrisk skattningar och tolkat skillnaderna i kvinnors situation på arbetsmarknaden mellan olika länder utifrån skillnader i ekonomiska incitament. Ett annat forskningsområde gäller välfärdsstatens incitament för barnafödande och den optimala tidpunkten för att få barn (Gustafsson 2001).

Jag håller fullständigt med Gunnar Eliasson när han i Johnson (2007, s. 16) säger: ”Inom IUI valde vi problem och letade sedan efter lämplig metod.” Jag håller också med honom om att många forskare väljer metod först och sedan letar efter ett datamaterial som kan illustrera metodens användbarhet. Det är för mig en styggelse när jag stöter på forskningsuppsatser med formulering som säger att ”vi har använt ett svenskt datamaterial”. Om man använder ett svenskt datamaterial gör man enligt min uppfattning en studie om Sverige. Jag har kollegor i Amsterdam som menar att det försvårar publicering i vetenskapliga tidskrifter om man arbetar enbart med data från ett så litet land som Sverige eller Nederländerna. Ofta formulerar man sig om resultaten som om de vore allmängiltiga fastän man bara har svenska data. Efter 19 års erfarenhet av arbete i Amsterdam vet jag att institutionella förhållanden och ekonomiska incitament kan skilja sig avsevärt mellan olika länder. Att bortse från detta och låtsas som om det inte spelar någon roll tycker inte jag är seriöst (Gustafsson 2008).

Givetvis måste man starta utifrån en ekonomisk teori för att kunna se vilka incitament institutionella förhållanden skapar. Min mångåriga skolning som Gary Beckers och Jacob Mincers ”*overseas student*” gör att det inte skulle falla mig in att plädera för en återgång till den institutionella arbetsmarknadsekonomi som dominerade före Beckers och Mincers analytiska arbetsmarknadsekonomi.

Mina kollegor – ”gossarna” – på 1970-talet förstod inte att de uppträdde sexistiskt utom förhoppningsvis vid de få tillfällen då jag kunde formulera detta och konfrontera dem. Jag hoppas med denna uppsats förklara, förstå och förlåta. Kvinnor tar allt större plats på arbetsmarknaden och i det offentliga livet, men i nationalekonomisk forskning utgör kvinnorna ännu 2008 en liten minoritet,

även vid IFN. År 2006 fanns fem kvinnliga professorer utgörande sex procent av alla professorer i nationalekonomi i Sverige (Jonung och Ståhlberg 2008). Men det var värre förr. Åke Ortmark (2009) beskriver hur en kvinnlig forskare beräknade ett index för industriproduktionens utveckling utan att själv få diskutera resultatet med beställaren Industriförbundet. Skälet var att mottagaren vägrade att ha någon kontakt med en kvinna om en sådan sak. I stället överlämnade Ortmark materialet och fick ”ständigt upprepa att det på institutet fanns vetenskapsmän, alltså män, av betydande kvalitet ...”. Kvinnan är inte ens nämnd vid namn. Förmodligen betraktades hon inte som forskare utan som ”räkneflicka”, ett uttryck som förekommer i IUI:s historieskrivning (Johnson 2007, s. 39).

Under mina två decennier som professor i Amsterdam har jag varje år fått inbjudan till IUI:s Midvintermiddag men tyvärr inte kunnat delta en enda gång. Jag är glad över att jag som nybliven pensionär både får tillfälle att skriva denna uppsats och att 2009 för första gången få vara med på Midvintermiddagen.

REFERENSER

- Ahrland, Karin m.fl. (1976), *Vårt ekonomiska läge 1976*. Stockholm: Sparfrämjandet.
- Asplund, Gisèle, Siv Gustafsson och Birgitta Wistrand (red.), (1981), *Kvinnor och ekonomi. En rapport från en konferens i september 1980 arrangerad av Fredrika Bremerförbundet i samarbete med Dagens Industri och Trygg-Hansa*. Stockholm: Affärsförbundet.
- Bergström, Villy (2009), ”Ragnar Bentzel: Forskaren, handledaren, vännen”. I denna volym.
- Cassel, Margit (1925), *Die Gemeinwirtschaft: Ihre Stellung und Notwendigkeit in der Tauschwirtschaft*. Doktorsavhandling. Leipzig.
- Grossbard, Shoshana (red.), (2005), *Jacob Mincer*. New York och Berlin: Springer Verlag.
- Gustafsson, Siv (1975), ”Kvinnors låga löner”. *Ekonomisk Debatt*, årg. 3, nr 8, 440–447.
- Gustafsson, Siv (1976), *Lönebildning och lönestruktur inom den statliga sektorn*. Stockholm: IUI.
- Gustafsson, Siv (1981), ”Male-Female Lifetime Earnings Differentials and Labor Force History”. I Gunnar Eliasson, Bertil Holmlund och Frank P. Stafford (red.), *Studies in Labor Market Behavior: Sweden and the United States*. Stockholm: IUI.
- Gustafsson, Siv (1992), ”Separate Taxation and Married Women’s Labor Supply, A Comparison between West Germany and Sweden”. *Journal of Population Economics*, vol. 5, nr 1, 61–85.
- Gustafsson, Siv (2001), ”Optimal Age at Motherhood, Theoretical and Empirical Considerations on Postponement of Maternity in Europe”. Presidential Address, European Society for Population Economics. *Journal of Population Economics*, vol. 14, nr 2, 225–247.
- Gustafsson, Siv (2008), *Why is the Netherlands the Best Country? On Country Comparisons about Economics of the Family*. Lecture upon departure from the University of Amsterdam.

- dam as the Professor of Population and Gender Economics 1989–2008, Vossiuspers, Universiteit van Amsterdam.
- Gustafsson, Siv och Harald Hagemann (2009), "Margit Cassel Wohlin". I Robert W. Dimand och Evelyn L. Forget (red.), *A Biographical Dictionary of Women Economists*, second enlarged edition. Cheltenham, UK, och Northampton, MA: Edward Elgar.
- Gustafsson, Siv och Petra Lantz (1985), *Arbete och löner. Ekonomiska teorier och fakta kring skillnader mellan kvinnor och män*. Stockholm: IUI och Arbetslivscentrum.
- Gustafsson, Siv och Frank P. Stafford (1992), "Daycare Subsidies and Labor Supply in Sweden". *Journal of Human Resources*, vol. 27, nr 1, 204–230.
- Handelshögskolan i Stockholm (1999), *Ett urval av de 2086 kvinnor som under 1900-talet examinerats från Handelshögskolan som civilekonomer*. Stockholm.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till. En krönika och dokumentation kring bakgrunden av Industriens Utredningsinstitut 1939 och dess utveckling från utredningsbyrå till forskningsinstitut*. Stockholm: IUI.
- Hewlett, Sylvia Ann (2002), *Baby Hunger: The New Battle for Motherhood*. London: Atlantic Books.
- Jakobsson, Ulf och Göran Normann (1974), *Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken*. Stockholm: IUI.
- Johnson, Anders (2007), *Brobyggare & ifrågasättare, IUI från starten till namnbytet 1939–2006*. Stockholm: Institutet för Näringslivsforskning.
- Jonung, Christina och Ann-Charlotte Ståhlberg (2008), "Reaching the Top? On Gender Balance in the Economics Profession, Symposium: Gender and Economics". *Econ Journal Watch*, vol. 5, nr 2, 174–192.
- Klevmarken, N. Anders (1972), *Statistical Methods for the Analysis of Earnings Data – with Special Application to Salaries in Swedish Industry*. Stockholm: IUI.
- Klevmarken, N. Anders (2009), "Forskare på IUI under en tid då nya metoder och data förändrade empirisk forskning". I denna volym.
- Lloyd, Cynthia och Beth Niemi (red.), (1978), *Economics of Sex Differentials*. New York: NBER och Columbia University Press.
- Meyersson, Eva M. (1992), *The Impact of Ownership and Executive Team Composition on Firm Performance: The Resolution of a Leadership Paradox*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.
- Mincer, Jacob (1974), *Schooling, Experience and Earnings*. New York: NBER och Columbia University Press.
- Nabseth, Lars, m.fl. (1971), *Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet*. SOU 1971:5 och IUI, Stockholm.
- Ortmark, Åke (2009), "Att träna in en attityd". I denna volym.
- Riksbankens Jubileumsfond (1980:1), *Arbetets värde och mening*. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Rydén, Bengt (1971), *Fusioner i svensk industri: en kartläggning och orsaksanalys av svenska industriföretags fusionsverksamhet 1946–69*. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms. An Analysis of Determinants and Effects*. Doktorsavhandling. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (2009), "Mina år på IUI, 1969–81 och 1986–90". I denna volym.
- Wallander, Jan, Erik Höök, Lars Nabseth och Lars Wohlin (1974), *Till Ruth 31 augusti 1974*. Vänskrift. Stockholm: IUI.

FÖRFATTARPRESENTATION

Siv Gustafsson är född 1943 och blev civilekonom vid Handelshögskolan i Stockholm 1967 och ekonomie doktor i nationalekonomi 1976. Åren 1989–2008 var hon professor i nationalekonomi vid Amsterdams universitet.

Hon var forskare i Stockholm vid IUI 1967–80, Arbetslivscentrum 1980–83, Demografiska avdelningen vid Stockholms universitet 1984–85 och åter vid Arbetslivscentrum 1985–89. Hon var 1992–2000 verksam i European Society for Population Economics som ledamot i dess vetenskapliga råd och 1999 som President.

1979–86 var hon i perioder om vardera 2–3 månader gästforskare vid Columbia University i New York 1979 och 1982, vid University of Chicago 1985 och 1987 samt vid Wissenschaftszentrum i Berlin 1985 och 1986.

1979 var hon sommarvikarie som ledarskribent vid Dagens Nyheter, 1979–81 ledamot vid Riksbankens Jubileumsfond i områdesgruppen för jämställdhetsforskning och 1979–85 aktiv som föreläsare för Fredrika Bremerförbundet.

Siv Gustafsson har utgivit ett 90-tal publikationer. Forskningen behandlar välfärdsstatens incitament i ett internationellt perspektiv för kvinnors arbetskraftsutbud och barnafödande. Metoden har varit ekonometriska analyser av paneldatamaterial på individnivå från ett flertal länder. En sammanfattning av hennes forskning ges i avskedsföreläsningen vid Amsterdams universitet år 2008. Hennes skrifter har förutom på engelska publicerats även på japanska, nederländska, spanska, svenska och tyska.

Hon gifte sig 1965 med Arne Gustafsson (1937–88) och har två söner, Magnus född 1965 och Börje född 1969, samt fem barnbarn födda 1996, 1998, 2000, 2001 och 2003. Hon är sedan 2005 gift med Valentin Sevéus (1941–).

VAD IUI BETYTT FÖR MIG

OVE GRANSTRAND

EN STARTPUNKT

”Du borde tala med Gunnar Eliasson.” Orden var Erik Dahmén. Året var 1981. Bakgrunden till uppmaningen var följande. Efter min doktorsavhandling *Technology Management and Markets* på Chalmers 1979 rörande frågor hur FoU, ny teknik och innovationer hanterades i industriföretag, ville jag lyfta ögonen till nationsnivå och undersöka hur motsvarande frågor hanterades i marknadsekonomier och planekonomier. I avhandlingsarbetet hade jag inspirerats mycket av Oliver Williamsons teoriutveckling om transaktionskostnaders betydelse för industrins organisation (Williamson 1975). Williamson behandlade dock inte teknikfrågor särskilt ingående. Följaktligen tyckte jag möjlighet fanns att vidareutveckla denna teori genom att fördjupa analysen av hur ny teknik och innovationer påverkade transaktionskostnader och organisationsstrukturer.

Mina fallstudier omfattade hundratals intervjuer på olika ledningsnivåer i svensk industri (speciellt i företagen Alfa-Laval, Astra, Boliden, Iggesund, KemaNobel, Svenska Philips/Philips, SKF och Volvo). Dessa studier hade bland annat pekat på en utveckling från stora centrala och ofta inåtvända FoU-enheter mot mer öppna och ”halvintegrerade” organisationsformer för FoU och innovationsarbete. Denna utveckling var särskilt tydlig i allt mer multinationella företag med allt mer komplex och dyr teknik. Skulle möjligen paralleller finnas på nationsnivå? Fanns rent av intressanta hybridformer med marknadsekonomiska och planmässiga inslag? Var dessa hybrider framsprungna tillsammans med en allt mer globaliserad teknisk utveckling? Ledde en sådan utveckling i slutändan kanske till en i någon mening global ekonomi i ständigt samspel med en aldrig sinande ström av tekniska och andra innovationer och därmed sammanhängande vågor av strukturförändringar?

Sedan 1970-talets mitt hade jag också tagit starkt intryck av Schumpeters idéer och arbeten (Schumpeter 1912, 1942) om innovationer och entreprenörskap på

mikroplanet, och om dessa faktorerers samverkan med utvecklingen av kapitalism och socialism på makroplanet. I samband därmed hade jag på rekommendation av min handledare och examinator, Holger Bohlin, hämtat mycket inspiration och tankematerial från Erik Dahmén's avhandling (Dahmén 1950). Efter korrespondens med Erik Dahmén fick jag möjlighet att träffa honom. Han kom till och med till mitt eget lilla arbetsrum på Chalmers. Han fann en pinnstol för sin imponerande och gängliga gestalt, en gestalt som renderat honom en specialgjord soffa från Marcus Wallenberg i arbetsrummet på Handelshögskolan i Stockholm, berättade han. Hans intresserade uppmärksamhet, kommentarer och inte minst frågor inspirerade oerhört!

De följande åren höll jag glad i hågen fortsatt kontakt. Erik tipsade mig om mycket, inte minst om flera andra ekonomers arbeten om teknik, FoU och industriell utveckling, speciellt vad gällde svenska arbeten från IUI, bl.a. arbeten av Bo Carlsson (Carlsson m.fl. 1978, 1979), Lars Nabseth (Nabseth och Ray 1974), Anita Du Rietz (Du Rietz 1975), Birgitta Swedenborg (Swedenborg 1979), och Lars Wohlin (Wohlin 1970).

Efter disputationen 1979 i industriell organisation och ekonomi återkom jag till Erik Dahmén med idéer om fortsatt forskning. Bland de många idéerna rörande en eventuell utveckling mot en "kvasi-integrerad" blandning av marknadsmekanismer och företagsledning, fanns också idéer om en möjlig teknikdriven konvergens av marknadsekonomi och planekonomi, en konvergens som i sin tur kunde vara teknikdrivande och därmed skapa en positiv tillväxtspiral. Skulle man inte kunna tänka sig existensen av en dynamiskt optimal form av blandekonomi, inte minst med tanke på den allt större skalan på olika tekniska system, t.ex. inom telekom- och energiområdet? Erik Dahmén's för ovanlighetens skull avmätta reaktion fick mig att tänka efter. Mina formella studier i nationalekonomi var blygsamma. De hade stannat upp på B-nivå efter att jag i viss mån tappat respekt för undervisningen i ett ämne där en första termins studier visade sig kunna klaras av på två lediga påskveckor med hjälp av elementär gymnasimatematik. Ganska snart insåg jag att blandekonomi nog inte var en bra term och att tanken att staten skulle kunna korrigera marknadsmisslyckanden nog underskattade risken för politikmisslyckanden.

Hur som helst så hade jag 1980 tillsammans med professorn i forskningspolitik vid Lunds universitet, Jon Sigurdson, börjat organisera en konferensserie under rubriken *Technology and Industrial Policy in China and Europe*. Första konferensen skulle hållas på Lunds universitet och jag behövde kontakt med någon som kunde hjälpa till att tala och skriva om finansfrågor för den planerade konferensvolymen. Jag hade sett hur kostnaderna för utveckling av nya produktgenerationer i företag som Asea, Astra, Volvo och Ericsson skenade i

väg exponentiellt och ansträngde företagen till den grad att strukturförändringar kunde förväntas.¹

Detta var bakgrunden till Erik Dahméns uppmaning i början av 1981 att kontakta Gunnar Eliasson.

Gunnar Eliasson var vid kontakten genast glad och positiv. Han hade haft liknande tankar och funderat på en egen uppsats i ämnet. Tid att träffas hade han dock inte. Hade jag sett vad han skrivit? Nähä. Då fick jag det omgående per paketpost. Och så kunde vi sätta ihop något tillsammans till konferensen. Skicka utkast till varandra och talas vid per telefon. Bara inte före klockan 11 på morgonen.

Några månader gick. Vår gemensamma uppsats blev hyfsat klar i sista stund till konferensen i juni 1981 (se Eliasson och Granstrand 1981). På morgonen alldeles innan konferensen började träffade våra sökande blickar varandra i konferenslokalen och vi sågs därmed för första gången. Vårt IT-baserade samarbete på distans hade fungerat väl trots avsaknad av inledande direktkontakt och socialisering.

EN VÄNDPUNKT

Samarbetet med Gunnar fortsatte. Vi besökte varandras institutioner och träffade varandras medarbetare. Året därpå, dvs. 1982, var det dags för en andra ”Kina/Europa-konferens”, nu på SPRU (Science Policy Research Unit) i Brighton, England. En ny gemensam uppsats skrevs, denna gång om riskkapitalfinansiering och särskilda enheter i storföretag för teknikbaserad affärsutveckling (Eliasson och Granstrand 1982).²

År 1981 hade jag även fått möjlighet att arbeta med Edvin Mansfield vid University of Pennsylvania i två studier. Den ena var en jämförande studie av FoU-skatteavdragets effekter i Sverige och USA och den andra var en jämförande studie av hur snabbt teknisk information läckte ut till konkurrenter (Mansfield 1985, Granstrand 1998). Edvin Mansfield besökte Sverige och jag besökte USA ett flertal gånger för gemensamma intervjuer i svenska och amerikanska storföretag.³ Vid ett tillfälle var vi hembjudna till Gunnar Eliasson på middag. Anne Kreuger, Assar Lindbeck, Erik Lundberg och många andra var där, inte minst

1 Framtida utvecklingskostnader underskattades då som senare ofta i industrin. Av Ericssons dåvarande tekniske direktör fick jag t.ex. veta att jag var ute och cyklade med en överskattning av Ericssons framtida FoU-investeringar. Min egen skattning visade sig i sin tur senare vara ytterligare en i raden av underskattningar.

2 Denna organisationsform gick delvis tillbaka till dåvarande företaget Incentives ursprungliga idé. Trots många försök har denna organisationsform haft svårigheter att överleva 2–3 konjunkturcykler.

3 Bland annat ville vi korsvis stämma av vad företagen visste om vad konkurrenterna visste om deras FoU-projekt, ett upplägg som visade sig svårt att fullfölja.

forskare från IUI. De intressanta samtalen och spirituella kommentarerna var många. Jag började undra inombords om jag inte någonstans borde återuppta mina avbrutna formella studier i nationalekonomi. En vändpunkt kom vid en IUI-konferens 1983 på Grand Hotel i Saltsjöbaden. Många celebriteter var där, såsom Herbert Simon, Franco Modigliani, Richard Nelson, Sidney Winter och Robert Clower. Efter en nervöst sömnlös natt vågade jag mig på att ge ett kritiskt referat av en traditionellt mikroekonomisk uppsats om relationen mellan innovations- och imitationsprocesser (se Day och Eliasson 1986).

Jag hade mycket att säga till min ”kombattant”, inte minst vid bordet på den efterföljande middagen på Täckva Udden. Vi grälade oss igenom hela middagen, en middag med förmodligen utsökta maträtter och viner. Däremot hade jag inte mycket att säga i makroekonomiska frågor dagen därpå, t.ex. om sambanden mellan FoU, innovationer och tillväxt. Min egen presentation blev genant empirisk.⁴ I konferensen deltog också ett flertal industri-, bank- och företagsledare. Industriell ekonomi och nationalekonomi vävdes ihop med frågor om företagsstrategier i diskussionerna. Jag bestämde mig för att fördjupa mig ordentligt i grundläggande ekonomisk teori och inte bara förlita mig på en autodidakts encyklopediska kunskap. Kanske var den som en schweizerost med kunskapshål här och där utan att jag visste riktigt var.

ETT STEG UPP

Samarbetet med IUI fördjupades efter 1983. Jag knöts av Gunnar till IUI som nu skulle mer aktivt forska om *technology management*. Jag erbjöds vidare en docenttjänst på KTH i ”teknisk ekonomi” och något senare en professorstjänst på Chalmers 1985. Den senare tjänsten tillträdde jag 1986 och befann mig då som ensam disputerad i ett ämne (industriell organisation och ekonomi) med 18 doktorander, mängder av undervisning och, med något undantag, inga vetenskapligt publicerade artiklar. Kontakterna i industrin var dock fina, många skapade av min företrädare Holger Bohlin, som förblev aktiv. Mycket kunde och behövde göras. Men först skulle en ytterligare uppsats med Gunnar skrivas och presenteras, denna gång på en konferens i Venedig om innovationer och innovationsspridning. Diskutant var Kenneth Arrow, som började med att konstatera att det nog inte var en uppsats utan snarare två. Vars och ens idéer var det nog inget fel på, men Gunnar och jag hade behövt mer tid tillsammans. Tyvärr tog vi oss inte den tiden efteråt heller, så denna gång fick det till slut bli var sin separat uppsats.

⁴ Efter en grundlig bearbetning och fördjupning av underlaget publicerades detta sedan och innehöll då också ett embryo till en endogen tillväxtmodell på makroplanet som en tänkt modul till IUI:s s.k. MOSES-modell (se Granstrand 1986b).

Dessutom blev den utlovade konferenspublikationen med Giovanni Dosi och Paul David som redaktörer fördröjd i oändlighet.⁵ Tiden kom i stället att upptas av annat.

Själv behövde jag bestämma forsknings- och ämnesinriktning för en stor institution, och inte bara som dittills i stort sett för mig själv och några medarbetare. Denna institution hade dessutom tilldelats en nyckelroll av Chalmers dåvarande rektor Sven Olving, bl.a. för uppbyggnad och drift av en ny utbildningslinje i industriell ekonomi. Disputerade medarbetare behövdes och för detta krävdes handledning, rekrytering och finansiering med en empiriskt och teoretiskt bärkraftig inriktning som gemensam grund.

Empiriskt förstärkte jag nu inriktningen mot telekom- och elektronikindustri utöver den traditionella inriktningen mot fordonsindustri och maskinindustri. Teoretiskt satte jag min tilltro till nationalekonomi, och då speciellt mikroekonomi, snarare än företagsekonomi, trots att jag mer hade min bakgrund i det senare ämnet tillsammans med management science och organisationsteori. Den företagsekonomi som efter hand utvecklats i Sverige efter 1960-talets satsning på ämnet, saknade i hög grad teoretiska grunder och ambitioner och bland många av dess företrädare fanns heller inte den acceptans för matematiska metoder som passade för en teknisk högskola. Samtidigt sorterades i Sverige olyckligt nog mikroekonomi och *industrial organization* in under benämningen nationalekonomi, vars makroperspektiv i sin tur ansågs sekundärt vid en teknisk högskola. Visserligen hade MIT i Boston, som var en förebild i många avseenden för tekniska högskolor, såväl en management- som en ekonomiinstitution av absolut världsklass, men i detta avseende räckte inte förebilden till. Jag kunde i varje fall få till stånd en ändring av institutionsbenämningen från ”industriell organisation” till ”industriell organisation och ekonomi”.

Samarbetet med IUI breddades och fördjupades ytterligare under 1980-talets andra hälft. Nu var också Bo Carlsson involverad, inte minst inom ramen för ett nytt stort projekt i vilket IUI, Chalmers och Lunds universitet samarbetade med frågor om Sveriges teknologiska system (det s.k. STS-projektet, se Carlsson 2009). Projektet var initierat av Styrelsen för Teknisk Utveckling (STU), som var en föregångare till vad som senare blev Nutek och Vinnova. År 1988 arrangerade vidare IUI med Gunnar i spetsen ånyo en akademiskt och industriellt stjärnspäckad konferens, i vilken bl.a. Kenneth Arrow, Bengt Holmström och Joseph Stiglitz deltog. Återigen fokuserades FoU, teknik, innovationer och industriell

⁵ Konferensvolymen är fortfarande inte publicerad och den korrekta referensen torde numera vara David och Dosi (∞) (forthcoming?). Uppsatsen (Granstrand 1986a) blev heller aldrig publicerad, vilket var beklagligt då den innehöll en ny ansats till en endogen diffusionsteori på mikroplanet. Delar av denna publicerades sedan i Granstrand (1991, 1994).

utveckling med väsentligen Schumpeterska glasögon i ett empiriskt och teoretiskt mikro/makro-perspektiv. Mitt utbyte av konferensen och mitt eget bidrag till den blev denna gång mer tillfredsställande (se Granstrand och Sjölander 1990a).

LITEN TUVA VÄLTER STORT LASS

Idéerna från 1970-talet om att jämföra marknadsekonomiers och planekonomiers sätt att hantera innovationer levde vidare under 1980-talet. Dessa idéer resulterade i en serie besök och gästforskarvistelser såväl i Ungern, som var ett föregångsland i östblocket vad gällde införandet av marknadsekonomiska inslag, som i Sovjetunionen, samtliga inom ramen för Kungliga Vetenskapsakademiens (KVA:s) program för internationellt forskarutbyte. Många diskussioner och intervjuer genomfördes med allt från forskare, institutchefer, FoU-chefer och företagsledare i industrin till Gorbatsjovs ekonomiska rådgivare. 1990 var det dags för ett fjärde besök i Sovjetunionen. Denna gång åtföljdes jag av Gunnar Eliasson och Bo Carlsson och vi skulle speciellt intervju Petrakoff, som tidigare gästade IUI, och nu var den senaste i raden av Gorbatsjovs ekonomiska rådgivare. Under vår tvåtimmarsintervju ringde Gorbatsjov två gånger på en direktlinje och ville rådgöra med Petrakoff om den nu katastrofala finansiella situationen i Sovjet. I mjugg undrade jag om jag skulle be Petrakoff stänga av telefonen så att vi kunde få genomföra vår viktiga intervju ostörda av kortsiktiga frågor. Mina frågor om innovationer bemöttes med uppgivenhet. Svaren var ungefär att "Vi har inte tid att tänka på innovationer under en akut finansiell kris. Det kan ske en 'bank run' när som helst". Min rapport till KVA var uppgiven: rörande framtidsutsikterna både för perestroikan och min egen studie.

En kort tid därefter bröt perestroikan samman och jag gav upp planerna på en fortsatt jämförande studie. Verkligheten talade ett snabbare och tydligare språk än en vetenskaplig artikel. Det behövdes i slutändan inte några djupare studier för att konstatera att en sluten planekonomi hade en begränsad förmåga att generera ny teknik och innovationer, åtminstone vad gällde observerbara civila tekniska innovationer. Den sovjetiska militärens acceptans av Gorbatsjovs perestroika var dock förbryllande, en fråga som jag några år senare hade möjlighet att diskutera med den likaledes förbryllade Sovjetexperten Condoleezza Rice, som då var professor på Stanford.⁶ Förmodligen såg och insåg militärledarna sovjetsystemets brister även vad gällde militärtekniska innovationer, speciellt i en tid med en våg av genombrott inom elektronik-, dator- och telekomteknik och en ökad före-

⁶ Condoleezza Rice blev sedermera USA:s utrikesminister under George W. Bushs andra presidentperiod 2005–2008.

komst av allehanda multitekniska kombinationer samt *dual use* och *reverse lags* mellan civil och militär teknik. Att vara stark inom kärnteknik, rymdteknik och flygteknik och smal i övrigt i en sluten ekonomi räckte inte. Att brister i ”technology management” på mikro- och makronivå kunde ha sådana oerhörda (men i detta fallet välkomna) konsekvenser hade jag aldrig kunnat drömma om. Marx och Schumpeter såg ut att få fel (se Granstrand och Alänge 1995).

EN SLUTPUNKT

1991 var det min tur att arrangera en konferens kring samspelet teknik, ekonomi och management, ett samspel som i dubbel mening kommit att bli grunden för samarbetet med IUI under 1980-talet. IUI-arna Gunnar Eliasson, Bo Carlsson, Lennart Ohlsson och förstås Erik Dahmén var på plats och hade också hjälpt till med diverse råd och dåd. Konferensen, nu på Marstrand, förlöpte väl liksom den i tiden sammanfallande Moskva-revolutionen i augusti 1991. Vid beskedet om den senare händelsens lyckliga utgång gick vår ryske Kondratieff-teoretikers vodd-kaffaska laget runt på Marstrands sensommarsömniga huvudgata och bidrog därmed också till konferensens väl och ve. Konferensboken (Granstrand 1994) blev också väl mottagen. Förlaget Elsevier refuserade dock det bildmaterial som till slut publicerades i Granstrand (2007).

SKILDA VÄGAR

Uthållig tvärvetenskap är svårt samtidigt som det är lätt att underskatta svårigheterna. Samarbetet med IUI inom ramen för STS-projektet, vilket allt mer kommit att domineras av nationalekonomer, ebbade ut under 1990-talets första år. Min anknytning till IUI upphörde i praktiken i samband med att Gunnar Eliasson lämnade som instituttschef. IUI:s inriktning mot FoU, teknik och innovationer förändrades. Samtidigt förstärktes och förändrades min egen motsvarande inriktning, nu också i riktning mot de sedan 1980-talet allt viktigare frågorna kring patent och *intellectual property* (IP) i en ekonomi allt mer präglad av innovationer och intellektuell kapitalbildning. Bland annat genomfördes ett stort IVA-projekt för Patentverkets räkning (IVA 1993, Granstrand 1999). En stor jämförande studie av *technology management* i Europa, Japan och USA, vilken påbörjats under 1980-talets senare del, började också ge intressanta resultat om sambanden mellan FoU, diversifiering och tillväxt i s.k. multi-tekniska företag, resultat som i sin tur ledde vidare i nya riktningar (se t.ex. Granstrand och Sjölander 1990b, Granstrand m.fl. 1997). Mitt resande till Asien ökade, särskilt till Japan, ett resande som påbörjats i samband med konferenserna om Kina i början av 1980-

talet. Ökade gjorde också gästforskarvistelserna på Stanford-universitetets ekonomiinstitution. Vår forskning på Chalmers hade på 1990-talet växt till sig liksom mitt ämne i allmänhet, och dominerades nu av frågor kring teknikens ekonomi och management, innovationer och entreprenörskap, snarare än som tidigare av rena produktionsfrågor.

Kontakterna med Gunnar Eliasson och Erik Dahmén blev efter hand färre men alltid återkommande, hjärtliga och stimulerande. Under ett sista besök hos Erik på 2000-talet, denna gång i hans hem, lämnades vi efter ett tag ensamma av hans hustru Margit för att, som hon uttryckte det, ”ostört kunna tala om ädla ting”. Erik talade, frågade och lyssnade som vanligt men med större nyfikenhet än tidigare. Han orkade ju inte längre följa med som förr och hade slutat skriva. Historierna om det förgångna, om familjen Wallenberg och om ”banken” blev fler. Efterkrigstidens politiker, företagsledare och akademiker levandegjordes. Hjärtefrågorna levde kvar. Vissa hade jag lärt mig undvika, t.ex. frågan om varför så många av dagens ekonomer, med Eriks ord, låst in sig i redskapsboden med sina matematiska redskap. Jag var ju själv glad över de matematiska redskapen (även om de i mitt fall låg utspridda i trädgården och rostade här och där). För att i någon mån stilla hans oro över ekonomiämnets utveckling pekade jag på den centrala roll som ny teknik, innovationer och entreprenörskap efter hand fått inom ekonomiämnet, inte som förr enbart i ekonomin. – Jo, jo, det var ju sant. – I den utvecklingen hade ju Erik och många andra i och kring IUI betytt mycket, åtminstone i Sverige. – Jo, jo. – Oron för framtiden dröjde kvar.

EPILOG

Vad betydde då IUI för min egen personliga och professionella utveckling – för min egen ekonomiska idéhistoria om man så vill? Mitt enkla expertsvar är: ”Mycket”. Mer i detalj vill jag peka på följande.

Mitt ursprungliga underifrån-perspektiv fick en mycket värdefull och stimulerande komplettering i form av ett makroperspektiv och ett dynamiskt synsätt på samspelet mellan mikro- och makrofaktorer. Detta synsätt förmedlades och fördjupades i kontakterna med främst Erik Dahmén, Bo Carlsson och Gunnar Eliasson,⁷ men också i kontakterna med näringslivsledarna runt IUI och i kontakterna med framstående internationella forskare i IUI:s nätverk, inte minst i samband med IUI:s många konferenser.

I dessa avseenden var för mig IUI unikt i Sverige och jag tror också, med kan-

⁷ Gunnars och IUI:s s.k. MOSES-modell med sina möjligheter att utnyttja IUI:s rika tillgång på industridata var en innovation i flera avseenden samtidigt som modellen var pedagogisk, inte minst genom sin tillämpade matematik och sina simuleringsmöjligheter (se Eliasson 1985).

ske något undantag, unikt i Europa. I övrigt har jag funnit något liknande bara på Stanford, där i form av SIEPR (Stanford Institute of Economic Policy Research). SIEPR har emellertid också en stark koppling till utbildning, främst via Stanford Department of Economics (snarare än via Stanford Business School). Denna typ av koppling saknade tyvärr IUI trots närheten till Handelshögskolan och i viss mån också till KTH.

Vidare gav intressekonvergensen mellan mig och personer i och kring IUI många förstärkningseffekter och kombinationsmöjligheter, vilka efter hand kunde skalas upp efter det att jag tillträtt min professur på Chalmers. Insikten om och betoningen av vikten av en god förankring i ekonomisk teori i kombination med industriell realism och relevans kunde därmed utvecklas och frågor om praktisk nytta kunde besvaras med hänvisning till IUI:s traditioner. Doktorander och medarbetare på Chalmers fick möjlighet att delta i konferenser och därtill hörande sociala arrangemang, händelser som imponerade och stimulerade. En viktig socialisering skedde och kontaktnäten såväl akademiskt som industriellt stärktes och växte. En publiceringstradition kunde etableras på min institution mer eller mindre från ruta ett och eventuella ”pappersskeptiker” kunde hänvisas till IUI:s omfattande publikationsserie. Matematiken och statistiken spelade en naturlig roll på IUI, liksom på en teknisk högskola, utan att domineras av vare sig ”mattemaniker” eller ”mattefobiker”. De senare har i viss grad kommit att dominera inom företagsekonomi och organisationsteori och finns för all del också inom delar av nationalekonomin (t.ex. bland evolutionsekonomer). Egendomligt nog finns de också inom delar av industriell ekonomi och organisation vid tekniska högskolor (nästan likt ett slags ”flyktingläger” för teknik- och mattetrötta studenter och lärare). Samtidigt spelar användningen av matematiska metoder och datorhjälpmedel en allt större roll också inom samhällsvetenskaperna runt om i världen.

Den konsekventa fokuseringen på det komplexa samspelet mellan FoU, tekniska förändringar, innovationer, entreprenörskap, management, innovationsspridning, industriell dynamik och ekonomisk tillväxt gav sist men inte minst en skärpa och en stadga som starkt bidrog till en god långsiktig utveckling av fältet. Denna utveckling har i backspegeln visat sig mycket fruktbar och den ter sig framåt fortsatt mycket löftesrik. Det är en stor utmaning framöver att bidra till dynamiseringen av ekonomisk teori genom att inkorporera innovationer och entreprenörskap. Detta är en utmaning som kommer att påverka såväl min egen som många andras professionella utveckling under lång tid framöver. I ännu mer allmänna ordalag gäller det att på ett bra sätt empiriskt fånga och teoretiskt inkorporera det dynamiska och i hög grad oförutsägbara samspelet mellan tekniska och ekonomiska förändringar under inflytande av management, politik, juridik och psykologi.

REFERENSER

- Carlsson, Bo (2009), "Reflektioner om min tid på IUI". I denna volym.
- Carlsson, Bo, Gunnar Eliasson och M. Ishaq Nadiri (1978), *The Importance of Technology and the Permanence of Structure in Industrial Growth*. Proceedings of a Symposium at IUI, Stockholm, 1977. IUI Conference Reports 1978:2. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Carlsson, Bo, Erik Dahmén m.fl. (1979), *Teknik och industristruktur – 70-talets ekonomiska kris i historisk belysning*. Stockholm: IUI, IVA och Almqvist & Wiksell.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagsverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. Stockholm: IUI.
- Day, Richard H. och Gunnar Eliasson (red.), (1986), *The Dynamics of Market Economies*. Amsterdam: North-Holland.
- Du Rietz, Anita (1975), *Industriforskningens utveckling och avkastning*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar (1985), *The Firm and Financial Markets in the Swedish Micro-to-Macro Model – Theory, Model and Verification*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Eliasson, Gunnar och Ove Granstrand (1981), "The Financing of New Technological Investments". Uppsats presenterad vid konferensen *Technological and Industrial Policy in China and Europe*, Research Policy Institute, Lund, 1981. Booklet nr 121. Stockholm: IUI.
- Eliasson, Gunnar och Ove Granstrand (1982), "Venture Capital and Management". Uppsats presenterad vid *The Second TIPCE-conference at Science Policy Research Unit*, University of Sussex, Brighton, 1982. CIM Working Paper 1982:07, Institutionen för industriell organisation och ekonomi, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.
- Granstrand, Ove (1979), *Technology Management and Markets: An Investigation of R&D and Innovation in Industrial Organizations*. Doktorsavhandling. Institutionen för industriell organisation och ekonomi, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.
- Granstrand, Ove (1982), *Technology, Management and Markets*. London: Frances Pinter.
- Granstrand, Ove (1986a), "The Modelling of Buyer/Seller Diffusion Processes – A Novel Approach to Modelling Diffusion and Simple Evolution of Market Structure". Uppsats presenterad på konferensen *Innovation Diffusion* i Venedig, mars 1986.
- Granstrand, Ove (1986b), "Measuring and Modelling Innovative New Entry in Swedish Industry". I Richard H. Day och Gunnar Eliasson (red.), *The Dynamics of Market Economies*. Amsterdam: North-Holland.
- Granstrand, Ove (1991), "Temporal Diffusion and Population Dynamics: A Systems Model". I Arnulf Grübler och Nebojsa Nakicenovic (red.), *The Diffusion of Technologies and Social Behavior*. Heidelberg: Springer-Verlag.
- Granstrand, Ove (red.), (1994), *Economics of Technology*. Amsterdam: North-Holland.
- Granstrand, Ove (1998), "R&D Tax Credits – Why They Mostly Do not Work and How They Perhaps Could be Designed to Work". CIM Working Paper nr 1998:02, Institutionen för industriell organisation och ekonomi, Chalmers tekniska högskola, Göteborg.

- Granstrand, Ove (1999), *The Economics and Management of Intellectual Property – Towards Intellectual Capitalism*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Granstrand, Ove (red.), (2007), *Economists on Technology*. Göteborg: Svenska Kulturkompaniet.
- Granstrand, Ove och Sverker Alänge (1995), "The Evolution of Corporate Entrepreneurship in Swedish Industry – Was Schumpeter Wrong?". *Journal of Evolutionary Economics*, vol. 5, nr 1, 133–156.
- Granstrand, Ove, Pari Patel och Keith Pavitt (1997), "Multi-Technology Corporations: Why They Have 'Distributed' Rather than 'Distinctive Core' Competencies". *California Management Review*, vol. 39, nr 4, 8–25.
- Granstrand, Ove och Jon Sigurdson (red.), (1981), *Technological and Industrial Policy in China and Europe*. Proceedings from the First TIPCE Conference 1981. Lund: Research Policy Institute.
- Granstrand, Ove och Sören Sjölander (1990a), "The Acquisition of Technology and Small Firms by Large Firms". *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 13, nr 3, 367–386.
- Granstrand, Ove och Sören Sjölander (1990b), "Managing Innovation in Multi-Technology Corporations". *Research Policy*, vol. 19, nr 1, 35–60.
- IVA (1993), *Profit from Innovation*. Stockholm: IVA.
- Mansfield, Edvin (1985), "Public Policy Toward Industrial Innovation: An International Study of Direct Tax Incentives for Research and Development". I Kim B. Clark, Robert H. Hayes och Christopher Lorenz (red.), *The Uneasy Alliance: Managing the Productivity-Technology Dilemma*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Nabseth, Lars och George F. Ray (1974), *The Diffusion of New Industrial Processes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schumpeter, Joseph A. (1912), *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*. Leipzig: Duncker & Humblot. Reviderad engelsk översättning (1934), *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Boston, MA: Harvard University Press.
- Schumpeter, Joseph A. (1942), *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: George Allen & Unwin.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms – An Analysis of Determinants and Effects*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Williamson, Oliver E. (1975), *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications. A Study in the Economics of Internal Organization*. London: Free Press.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

FOTO: JONAS KARLSSON

Ove Granstrand föddes 1944 och växte upp i Jönköping. Efter inledande studier i teknisk fysik ledde intresset för matematiska tillämpningar också in på ekonomiska tillämpningar och *management science*, områden som slutligen fångade och fångslade honom på livstid. Han tog universitetsexamina från Chalmers tekniska högskola (civilingenjör, tekn.dr, docent), Göteborgs universitet (fil.kand. i matematik, civilekonom) och Stanford University (M.Sc., operationsanalys). Hans doktorsavhandling *Technology Management and Markets* 1979 i ämnet industriell organisation och ekonomi vid Chalmers var en av de första i världen inom området *technology management*. Han kom i kontakt med IUI år 1981 och samverkade sedan dess med IUI i olika former till ca 1993.

År 1986 tillträdde han en professur på Chalmers i industriell organisation och ekonomi som han sedan upprätthållit. Han har publicerat ett tjugotal böcker och ca 150 vetenskapliga artiklar och rapporter inom industriell ekonomi och organisation, speciellt rörande frågor om FoU, ny teknik, innovationer, diffusion, immaterialrätter, företagsstrategier och ekonomisk tillväxt. Han har varit expert och rådgivare i IP- och innovationsfrågor åt EU-kommissionen samt varit särskild utredare och författare till *Patent och innovationer för tillväxt och välfärd*, SOU 2006:80.

Granstrand har också haft diverse uppdrag i styrelser av olika slag samt varit med att grunda CIP – Center for Intellectual Property Studies vid Chalmers och EITIM, European Institute for Technology and Innovation Management.

IFN I DAG

VILKET VÄRDE KAN INSTITUTET FÖR NÄRINGSLIVSFORSKNING TILLFÖRA SVENSKT NÄRINGSLIV OCH ANDRA FINANSIÄRER?

MAGNUS HENREKSON OCH ULF JAKOBSSON

Industriens Utredningsinstitut (IUI) bildades 1939 och har nu bestått och utvecklats i 70 år. Under alla dessa år har grundanslaget till institutets verksamhet kommit från institutets grundare, dvs. Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF) och Sveriges Industriförbund till och med år 2000 och sedan 2001 Svenskt Näringsliv. Anslaget har, såvitt vi kunnat utröna, hela tiden kommit genom årliga avsättningar i huvudmännens budget.

Redan i institutets stadgar står att verksamheten på institutet skall ha en akademisk inriktning. För den som läser Rolf Henrikssons historik över IUI står det också klart, att i varje fall från och med Ingvar Svennilsons tid som chef,¹ så har institutet verkat som ett oberoende forskningsinstitut, där den forskning som produceras skall hålla en hög akademisk nivå och göras allmänt tillgänglig genom publicering. Huvudmännen har självfallet haft ett inflytande på den långsiktiga inriktningen på institutets verksamhet genom tillsättningen av chef och genom att institutet för att säkerställa fortsatt grundfinansiering måste arbeta med frågeställningar som av huvudmännen uppfattas som relevanta. Fram till början av 1990-talet godkändes alla projekt formellt av styrelsen, men denna ordning har sedan frångåtts.

---

¹ Se även Jan Wallanders bidrag och Mats Perssons och Claes-Henric Sivens porträtt av Svennilson i denna volym.

I praktiken har huvudmännen mycket sällan lagt sig i frågan om vilka specifika projekt som institutet har tagit upp, och de har aldrig försökt styra resultaten i den forskning som producerats vid institutet, vilket inte minst flera av bidragen i denna jubileumsskrift vittnar om. Under de 70 år som institutet funnits har därmed Svenskt Näringsliv och dess föregångare gjort en mycket viktig och omfattande insats för svensk nationalekonomisk forskning. Detta torde vara obestridligt.

En fråga som man som chef för institutet har anledning att ställa sig är emellertid vad huvudmännen och andra viktiga finansiärer av näringslivsforskning² får tillbaka för egen del för de insatser som görs. Denna fråga ligger mycket nära frågan om institutets framtida existens. Kommer det institut som i år firar sitt sjuttioårsjubileum också att få fira sitt hundraårsjubileum?

I detta kapitel skall vi diskutera just frågan om vad huvudmännen och andra finansiärer för sin del får ut av IFN:s forskning. För den som är chef för institutet är det mycket viktigt att ha detta klart för sig. Både därför att svaret på frågan ger en fingervisning om hur institutet skall drivas för att bestå och för att gentemot huvudmännen ha en god grund att stå på när värdet av institutet diskuteras. Denna framställning är i hög grad våra gemensamma funderingar i denna fråga i samband med stafettväxlingen mellan oss på chefsposten.

Institutet bytte namn i början av 2006. I det följande skriver vi IUI när det är uppenbart att det avser en tidigare period, IFN när det avser dagsläget och de allra senaste åren samt IFN/IUI när det är viktigt att framhäva att det vi skriver om gällde såväl före som efter namnbytet.

För en utomstående kan själva det faktum att IFN/IUI har existerat i 70 år göra att dess fortsatta existens ter sig självklar. För en ekonom kan det också ligga nära till hands att se den historiska viljan att finansiera institutet som en mycket stark *revealed preference* från huvudmännens sida. Denna blir desto starkare om man betänker att den hållit sig igenom de mycket stora omvärldsförändringar som skett under dessa 70 år. När det gäller den allra närmaste omvärlden kan vi konstatera att IUI:s grundare Industriförbundet och SAF inte längre finns som organisationer. I stället har Svenskt Näringsliv bildats. Av den formella struktur som fanns inom den sfär som omfattades av Industriförbundet och SAF är IFN/IUI sannolikt den enda del som finns kvar sedan 1939.

På ett mindre formellt plan, var den miljö IUI bildades i 1939 mycket korporativistisk. Saltsjöbadsavtalet skrevs under 1938. Saltsjöbadsandan präglade också 1950- och 60-talen, vilka kan sägas vara den svenska modellens guldålder.

² Under de senaste decennierna har framför allt Wallenbergstiftelserna och Handelsbankens Forskningsstiftelser finansierat stora forskningsprojekt vid IFN/IUI.

Perioden torde också ha varit en slags guldålder för SAF och Industriförbundet, vilkas ställning i det svenska samhället vid denna tid var mycket stark. Också den ekonomiska styrkan hos dessa organisationer växte och IUI var bara en av många öar i den arkipelag av verksamheter som omgav de båda näringslivsorganisationerna.³

Kontrasten är stor mot den slimmade organisation som Svenskt Näringsliv dag utgör. Också på den akademiska sidan har vi under perioden sett stora förändringar. En för institutet viktig förändring är den allt starkare specialisering som skett inom den nationalekonomiska forskningen, kombinerat med användning av allt mera avancerade matematiska och statistiska metoder som forskningsinstrument.

För institutets del har detta bland annat inneburit att forskningsproduktionen inte längre är tillgänglig för en intresserad allmänhet på det sätt som fortfarande var fallet under 1950- och 60-talen. De doktorsavhandlingar som då utgjorde institutets huvudsakliga forskningsproduktion, var vanligtvis monografier skrivna på svenska. Framställningen kunde i långa stycken vara verbal och i sina huvuddelar var den i regel tillgänglig för en intresserad allmänhet.

I dag är en typisk forskningsartikel högt specialiserad, och skriven på engelska med sikte på publicering i någon internationell vetenskaplig tidskrift. Artiklarna är vanligen mycket tekniska och svårtillgängliga redan för de forskare som ligger utanför det speciella forskningsområde som artikeln avser. För den intresserade allmänheten är de som regel helt obegripliga. Forskningen på IFN/IUI är kvalitetsmässigt fast förankrad i den akademiska världen. Kvalitetskravet upprätthålls bland annat genom att forskaren skall ha som mål att publicera sina resultat i vetenskapliga tidskrifter. En följd av detta krav på inomvetenskaplighet är att kraven på kommunikation med intressenter utanför den egna akademiska kretsen, inklusive institutets huvudmän, har ökat på ett dramatiskt sätt.

Att institutet bestått relativt oförändrat under denna period av mycket stora förändringar tyder på att det finns mycket starka skäl för huvudmannen och andra finansörer av näringslivsforskning att stödja och finansiera institutets verksamhet. Vi skall här peka på några av dessa.

A. IFN SÄKERSTÄLLER ATT FORSKNING GÖRS INOM OMRÅDEN SOM ÄR VIKTIGA FÖR NÄRINGSLIVET.

Statliga satsningar och prioriteringar spelar en stor roll för den inriktning som den nationalekonomiska forskningen får. IFN/IUI har genom åren säkerställt att det finns en företags- och näringslivsrelaterad ekonomisk forskning i Sverige.

³ Se vidare t.ex. de Geer (1992), Henriksson (1990), Blyth (2001) och Rojas (2001).

Under långa perioder av efterkrigstiden har IFN/IUI sålunda varit ensamt om att bedriva forskning om nyföretagande och entreprenörskap. Genom att forskaren ofta kommer till IFN tidigt i sin karriär, byggs också kompetens och intressen upp vid IFN. Detta innebär att IFN:s långsiktiga effekter på svensk forskningsinriktning och svensk forskningskompetens sträcker sig långt utöver vad som kan avläsas i IFN/IUI:s publiceringar.

B. IFN BIDRAR TILL ATT SKAPA PLURALISM I DEN SVENSKA EKONOMISKA FORSKNINGEN, SAMTIDIGT SOM DET SKAPAR ALTERNATIV TILL STATLIGT STYRD FORSKNING.

Som påpekades under föregående punkt sker det alltid en mer eller mindre medveten statlig styrning av forskningen genom statlig anslagstilldelning. Därtill kommer att utnämningar i statliga forskningsstiftelser kan bidra till att forskning som regeringen bedömer som politiskt korrekt får ett försteg vid anslagstilldelningen.⁴ Generellt sett har också IFN/IUI, trots hög forskningskompetens, endast i mindre utsträckning finansierats genom anslag från de statliga forskningsstiftelserna. Under vissa tider kan det statliga greppet vara starkare. 1970-talet var en sådan period. Då blev IUI ett mycket viktigt andningshål för centrala delar av den nationalekonomiska forskningen.

Vidare har IFN/IUI:s nära kontakt med olika aktörer i näringslivet inneburit att institutets forskare tidigt blivit uppmärksamma på viktiga framtida näringslivsrelevanta forskningsfrågor. Detta har inneburit att forskningsprojekt om viktiga näringslivsrelevanta frågor har startats i tid för att kunna användas som kunskapsunderlag vid olika policybeslut.

C. IFN ÄR EN VIKTIG PLANTSKOLA FÖR FORSKARE SOM SEDAN GÅR VIDARE TILL CENTRALA BEFATTNINGAR I NÄRINGSLIV, AKADEMI OCH OFFENTLIG FÖRVALTNING.

Det har visat sig att IFN/IUI genom åren har fungerat som en plantskola för forskare som sedan gått vidare till kvalificerade befattningar inom en rad olika områden. Sålunda har en lång rad professorer under ett tidigare skede av sin karriär varit forskare på IUI. Bland IUI:are som gjort karriär utanför forskningen kan nämnas Jan Wallander, Lars Nabseth, Lars Wohlin, Göran Albinsson Bruhner, Åke Ortmark, Bengt Rydén, Jan Bröms, Lars Lidén och Villy Bergström. Under senare tid kan man peka på Birgitta Swedenborg, Stefan Fölster, Pontus Braunerhjelm, Mattias Ganslandt och Karolina Ekholm. Verksamheten på insti-

⁴ Till exempel visar Lindberg (2007) att det statliga Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) under perioden 2001–2004 gav anslag till 1 166 projekt. Endast tre av dessa behandlade företagandets eller företagarens villkor.

tutet har bidragit till att ge dessa personer en kontakt med, och en känsla för, svenskt näringsliv och dess villkor. Den har också bidragit till att skapa ett betydelsefullt alumninätverk av ”gamla IFN/IUI:are”. För ytterligare exempel hänvisas till den kompletta alumniförteckningen i slutet av denna volym.

Denna aspekt av IUI var den som, enligt Åke Ortmark i boken *Maktspelet i Sverige*, underströks av Marcus Wallenberg (1899–1982) när han tillfrågades om värdet av IUI. Det var också föreställningen att IUI hade lyckats i detta avseende som i början av 1980-talet ledde LO till att sätta upp FIEF (Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning), efter skiftet till en borgerlig regering 1976. Ledande i den grupp som drog upp riktlinjerna för FIEF var, för övrigt, Bengt-Christer Ysander, en central medarbetare på IUI och sedermera professor i Uppsala.⁵

D. IFN UTGÖR EN KONTAKTYTA TILL VETENSKAPLIG EKONOMISK FORSKNING FÖR HUVUDMÄNNEN OCH ANDRA EXPERTER PÅ NÄRINGS- LIVSFRÅGOR.

I den ekonomiska debatt och opinionsbildning som det svenska näringslivet deltar i åberopas ofta forskning och forskningsresultat. Därför är det av värde för huvudmannen att på ett förtroendefullt sätt kunna diskutera dessa frågor med den vetenskapliga expertis som finns vid IFN. I många fall kan också den forskning som bedrivs vid IFN vara av betydelse i den ekonomisk-politiska debatten. Frågor kring tillväxt och offentlig sektor, de multinationella företagen och ”den nya ekonomin” är exempel på detta.

E. IFN BIDRAR TILL EN LIBERALT OCH MARKNADSEKONOMISKT INRIKTAD EKONOMISK DEBATT.

Med den stora ansamling av utrednings- och forskningsresurser som finns i anslutning till statsförvaltningen är risken stor att den kvalificerade ekonomiska debatten får en slagsida. Genom åren har IFN/IUI betytt mycket för att motverka detta. Medan man inte kan eller skall förvänta sig att forskarna med sina resultat skall förse huvudmannen med ammunition som är direkt användbar i den debatt som drivs just nu, har det visat sig att institutet i praktiken bidragit till att långsiktigt främja ett liberalt och marknadsekonomiskt tänkande just genom sitt val av forskningsfrågor och perspektiv.

⁵ Se vidare Gunnar Eliassons bidrag i denna volym.

F. SATSNINGEN PÅ IFN BIDRAR TILL EN POSITIV BILD AV NÄRINGS- LIVET OCH SVENSKT NÄRINGS- LIV I FORSKARSAMHÄLLET OCH BLAND VIKTIGA OPINIONS- BILDARE.

Svenskt Näringsliv är en intresseorganisation. Att man satsar på ett institut som bedriver högkvalitativ forskning kring viktiga näringslivsfrågor är en signal om att man i sitt arbete strävar efter att stå på saklig grund. Detta är särskilt viktigt för att stärka Svenskt Näringsliv i den för opinionsbildningen viktiga gruppen forskare och kvalificerade journalister. I detta avseende fungerar IFN som ett goodwill-projekt för såväl Svenskt Näringsliv som det svenska näringslivet.

Till de ovanstående punkterna, som kan sägas ha varit betydelsefulla under hela institutets verksamhet, kan läggas ett par punkter som har mera bäring på de senaste årens samhällsutveckling.

G. FLER AKTÖRER OCH ÖKAD PLURALISM.

I den allt mer kunskapsintensiva globala konkurrensen blir det viktigt för företag och organisationer att följa och påverka kunskapsutveckling och aktuella omvärldsförändringar. Samtidigt sker en nödvändig koncentration till kärnområden för att kunna vidmakthålla den egna spetskompetensen. Detta medför att mycket arbete sker i nätverk mellan många aktörer.

Den ökade specialiseringen ökar på samma gång behovet av breda samhällsliga perspektiv – av att kunna sätta in skeenden och problem i större sammanhang. Att skapa insikt och visioner om den mer långsiktiga samhälls- och teknikutvecklingen, om möjliga framtida scenarier och relatera dessa till den egna verksamhetens möjligheter och risker blir allt viktigare för företagens fortlevnad och tillväxt.

Den statliga och europeiska forskningspolitiken har stor betydelse för näringslivet. Under en lång period har den svenska politiken visat en tydlig tendens till tilltagande detaljstyrning av universitetsforskningen. Detta manifesteras bland annat i anslagspolitiken, genom valen av ledamöter i universitetsstyrelser, inrättande av forskarskolor och den ökande inblandningen i forskningsstiftelserna. Denna statliga centralisering har verkat emot den pluralism som är önskvärd på forskningsområdet. Framtiden får utvisa om den forskningsproposition som lades hösten 2008 kommer att innebära en vändpunkt i dessa avseenden.

Ovan beskrivna behov och insikter medför att nya strukturer för forskning och omvärldsanalys skapas. Nya, otraditionella tankesmedjor, forskningsinstitut och uppdragsorgan växer fram världen över. En parallell drivkraft för nyskapande är att aktuella företeelser och tendenser behöver betraktas och analyseras från olika utgångspunkter.

Detta gäller inte minst på det nationalekonomiska fältet i Sverige. Att i dag

helt överlåta denna kunskapsbildning till statliga universitetsinstitutioner skulle innebära att näringslivet avhänder sig möjligheten att initiera och utveckla angelägena forskningsområden. Tvärtom ökar behovet av fristående organ för forsknings-, utvecklings- och utredningsprojekt.

H. HÖG UTBILDNINGSNIVÅ ALLT VIKTIGARE I DEN KVALIFICERADE EKONOMISKA DEBATTEN.

Långt tillbaka i tiden dominerades statsförvaltningen av jurister och statsvetare. Från och med 1960-talet började nationalekonomer att spela en mer betydelsefull roll. Dock var det ovanligt att dessa var forskarutbildade; en universitetsexamen med två à tre betyg i nationalekonomi var mer typiskt. I fall där disputerade nationalekonomer innehade centrala poster i statsförvaltningen – t.ex. Erik Höök på Finansdepartementet och Erik Lundberg på Konjunkturinstitutet – så var det så pass anmärkningsvärt att alla kände till det.

I dag innehas viktiga nyckelposter i regeringskansli och myndigheter i mycket hög utsträckning av nationalekonomer. En nationalekonomisk grundutbildning förslår dock inte längre. På kort tid har antalet doktorer på centrala områden i departement och myndigheter formligen exploderat. I tabellen nedan anges det ungefärliga antalet disputerade nationalekonomer i viktiga departement och myndigheter:

Tabell 1 Antalet disputerade nationalekonomer inom centrala delar av statsförvaltningen (slutet av 2008).

Riksbanken	49	Institutet för tillväxtpolitiska studier, ITPS	8 (9)
Finansdepartementet	33 (47)	Konkurrensverket	8
Konjunkturinstitutet	20 (25)	Post- och telestyrelsen, PTS	2
Näringsdepartementet	i.u.	Institutet för arbetsmarknads- politisk utvärdering, IFAU*	22
Riksdagens utredningstjänst, RUT	2	Riksrevisionen	1 (2)

Anm.: I de fall uppgifter har kunnat erhållas om antalet anställda med en licentiatexamen i nationalekonomi anges inom parentes ett högre tal som utgör summan av antalet doktorer och licentiat. Personer med doktorsgrad i närliggande discipliner som internationell ekonomi och ekonometri har också räknats in. Uppgifterna har inhämtats direkt från respektive myndighet i mitten av november 2008.

*Enligt sin hemsida hade IFAU 44 disputerade anställda och affilierade forskare den 13 november 2008. Det är svårt att få fram en exakt siffra på antalet anställda, 22 får anses vara en försiktig skattning. ITPS, RUT och PTS har därutöver 13, 4 respektive 2 disputerade i andra ämnen. Trots flera försök har det inte varit möjligt att få uppgift från Näringsdepartementet om antalet disputerade. Troligen rör det sig inte om mer än ett fåtal, om ens någon disputerad bland departementets ca 400 anställda.

På för näringslivet centrala avdelningar som Finansdepartementets skattepolitiska avdelning är disputerade nationalekonomer helt tongivande. Av fem statssekreterare i Finansdepartementet är i dag alla utom en disputerade nationalekonomer. På den överstatliga nivån (EU, OECD, IMF, FN, Världsbanken, WTO) är denna tendens än starkare.

Dessa siffror illustrerar väl den kraftfulla intellektuella kapprustning som skett under det senaste decenniet – en kapprustning som många ännu inte har riktigt klar för sig. Sveriges nuvarande finansminister Anders Borg har även genomdrivit en akademisering av Sveriges ekonomiska politik, vilket förtjänar att lyftas fram i detta sammanhang. Budgetpropositionerna är numera tryfferade med en mängd akademiska referenser, vilket bidragit till att mer ideologiskt sinnade politiker har fått svårare att hävda sig.

Även om kampen om uppmärksamhet i samhällsdebatten ofta kräver betydande tillspetsning för att ett budskap skall nå ut så har inte behovet av analys minskat, snarare tvärtom. Bakom en kärnfull slutsats om komplicerade företeelser som företagsbeskattning, konkurrensbegränsningar och penningpolitik ligger ofta ett mycket omfattande, forskningsbaserat och svårgenomträngligt analysmaterial. För den som har ambitionen att trovärdigt ifrågasätta och utmana de styrande politikernas och myndigheternas beslut och bedömningar krävs trovärdig forskning att luta sig emot. Här kan IFN spela en viktig roll genom att bidra till pluralism i den nationalekonomiska forskningen och som rekryteringskälla av forskarutbildade till mer tillämpade uppgifter.

Om centrala chefspositioner i statsförvaltningen kräver en doktorsgrad så kommer det också i normalfallet att krävas att utredningar gjorda med syfte att försöka påverka politiken genomförs av utredare med forskarbakgrund. Om Svenskt Näringsliv har ambitionen att kunna påverka politikutformningen genom kontakter på expertnivå, så har organisationen också mycket att vinna på att bidra till en breddning av forskares möjligheter att välja utgångspunkter och karriärvägar.

*

IFN:s vision är att leverera forskning av högsta internationella kvalitet på områden som är centrala för näringslivets utveckling och att vara en röst med högt förtroende i samhällsdebatten kring näringslivets villkor. Under förutsättning att IFN lyckas leva upp till sin egen vision finns ett antal argument som talar för att det finns ett betydande värde för Svenskt Näringsliv och andra privata forskningsfinansiärer att stödja institutets verksamhet. Vi har här bl.a. pekat på IFN:s betydelse för att säkerställa att för näringslivet relevanta frågeställningar blir vetenskapligt belysta, att pluralismen blir större inom den samhällsvetenskapliga forskningen, att näringslivets företrädare får en egen kontaktyta till forskningen,

och att samhällsdebatten breddas. Dessutom har institutet varit och fortsätter att vara en viktig plantskola för forskare som sedan går vidare till centrala befattningar i näringsliv, akademi, intresseorganisationer och offentlig förvaltning.

Vi är övertygade om att IFN har alla möjligheter att leva vidare och frodas långt in i framtiden under förutsättning att verksamheten håller hög kvalitet, dvs. akademisk världsklass, och att näringslivsrelevans fortsätter att vara en viktig ledstjärna i valet av utgångspunkter och frågeställningar.

REFERENSER

- Blyth, Mark (2001), "The Transformation of the Swedish Model." *World Politics*, vol. 54, nr 1, 1–26.
- De Geer, Hans (1992), *Arbetsgivarna: SAF i tio decennier*. Stockholm: SAF.
- Eliasson, Gunnar (2009), "IUI – en privat akademi". I denna volym.
- Henriksson, Rolf G. H. (1990), *Som Edström ville – Hur IUI blev till*. Stockholm: IUI.
- Lindberg, Henrik (2007), "Företagarperspektivet i forskningen om arbetsmarknad och arbetsliv". I Nils Karlsson (red.), *Den fria akademien*. Stockholm: Ratio.
- Ortmark, Åke (1967), *Maktspelet i Sverige: Ett samällsreportage*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Persson, Mats och Claes-Henric Siven (2009), "Ingvar Svennilson 1908–1972". I denna volym.
- Rojas, Mauricio (2001), *Paradoxen SAF – och den svenska modellens uppgång och fall*. Stockholm: Timbro.
- Wallander, Jan (2009), "Mina år vid IUI". I denna volym.

FÖRFATTARPRESENTATION

Magnus Henrekson är professor och vd för IFN. För en presentation hänvisas till kapitel 1 i denna volym.

FOTO: INTERNATIONELLA HANDELSHÖRSKOLEN JONKÖPING

Ulf Jakobsson är född 1943. Han växte upp i Mönsterås och kom efter universitetsstudier i Lund och vid Berkeley till IUI 1970. Där skrev han tillsammans med Göran Normann *Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken* som lades fram som doktorsavhandling vid Lunds universitet. Han var forskare vid IUI t.o.m. 1976 där han främst forskade om skatter och deras effekt på ekonomin. Han var också ansvarig för utvecklingen av IUI:s ekonomiska modell över den svenska ekonomin som användes första gången i IUI:s Långtidsbedömning 1976. Forskningen publicerades förutom i en rad svenska

publikationer i *Journal of Public Economics*, *European Economic Review* och *Review of Income and Wealth*.

Större delen av läsåret 1976–77 tillbringade han som Research Fellow vid Harvard University. I början av 1977 rekryterades han av Lars Wohlin som planeringschef vid Ekonomidepartementet. Han innehade denna position till 1982. Han var då bl.a. huvudansvarig för 1978, 1980 och 1982 års långtidsutredningar.

Därefter var han chefsekonom på SAF (1983–87), Handelsbanken (1987–91) och Industriförbundet (1991–94) innan han återkom till IUI som vd under perioden 1994–2005. Under sin tid vid IUI var Ulf Jakobsson också adjungerad professor vid Umeå universitet. Han har medverkat i flera av SNS Konjunkturrådsrapporter, varav vid två tillfällen som rådets ordförande (1998 och 1999). Han var vidare under denna period kolumnist i Dagens Nyheter och senare i Svenska Dagbladet. Han har också varit vicepreses på IVA och ordförande i Nationalekonomiska Föreningen.

Sedan 2005 driver Ulf Jakobsson egen konsultverksamhet. Han var under åren 2005–08 adjungerad professor vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping där han bl.a. ledde ett forskningsprojekt kring globaliseringens effekter på svensk ekonomi.

FRÅN IUI TILL IFN: OMSTÄLLNINGEN, NULÄGET OCH FRAMTIDEN*

MAGNUS HENREKSON

När Industriens Utredningsinstitut etablerades 1939 sågs det som självklart att industrin var grunden för landets välstånd. Institutets namn beskrev alltså precis vad forsknings- och utredningsverksamheten skulle inrikta sig på. Logotypen lanserades 1942. Dess rykande fabrikkorstenar var vid denna tid en symbol som förebådade en rikare framtid buren framför allt av en snabb industriell tillväxt. En förutsättning för institutets bildande var Asea-chefen Sigfrid Edströms insikt att, om näringslivets egna synpunkter och problem skulle få tyngd i den ekonomisk-politiska diskussionen, då fordrades genomarbetade underlag byggande på objektivt klarläggande av fakta, dvs. egna kvalificerade utredningar.

Ingvar Svennilson tillträdde som chef i september 1941. Denne lyckades med styrelseordföranden Sigfrid Edströms stöd att på knappt två år omvandla ett ekonomisk-politiskt sekretariat för näringslivets huvudorganisationer till ett självständigt forskningsinstitut med inriktning mot tillämpad nationalekonomi. I skriften *Industriproblem 1943*, utgiven i samband med Sigfrid Edströms avgång som styrelseordförande, beskrev sig IUI som ett *forskningsinstitut*: ”det allmänna syftet för institutets verksamhet, att taga upp ekonomisk forskning, som främjar den industriella utvecklingen” (s. 115). Sedan dess har en viktig princip varit att institutet inte åtar sig konsultuppdrag från enskilda företag eller organisationer.¹ Tidigt vidgades forskningsuppdraget till att även inrymma studier av den privata tjänstesektorn, den offentliga sektorn, jordbruket och bostadssektorn (Eliasson 1979).

---

* Under arbetet med detta kapitel har jag erhållit värdefulla synpunkter från flera personer. Ett särskilt tack till Göran Albinsson Bruhner, Robin Douhan, Henrik Horn, Henrik Jordahl, Lars Persson och Fredrik Sjöholm.

¹ Se även Nabseth (1969, s. 10).

Institutets namn var således redan inom några år efter starten missvisande. Samtidigt blev förkortningen allt fastare etablerad och hela namnet uttalades allt mer sällan. I de fall förkortningen stavades ut var man tvungen att i samma andetag förklara att namnet egentligen var missvisande; institutet gör ju inte främst utredningar och "Industriens" är en upplysning om huvudmannskapet och inte om utredningsobjekten.² Och att hålla fast vid industriskorstenarna i logotypen var inte hållbart, även om de hade en viss "retro"-attraktion. Rykande skorstenar ger numera snarare associationer till miljöförstöring och icke hållbar utveckling än till framsteg. Skorstenarna fungerade heller inte längre som symbol för ett näringsliv som handlar mer om hjärnkraft än om järnkraft.

I början av 2006 skedde ett namnbyte till Institutet för Näringslivsforskning, ett namn som näst intill perfekt avspeglar vår verksamhet. Vi fick också en ny logotyp i form av ett bladverk. Ett knappt år senare lyckades vi köpa loss internetdomännamnet "IFN.se", vilket gjorde att vi kunde lansera en ny slagkraftig förkortning. Efter mindre än tre år är den väl inarbetad både i Sverige och internationellt.

I samband med vd-bytet i slutet av 2005 framförde huvudmannen starka krav på ökning av institutets relevans och synlighet med bevarad vetenskaplig kvalitet. Arbetet härmed påbörjades omgående. Det allra viktigaste var att tydligt definiera vårt uppdrag och förankra detta hos medarbetarna. Utgångspunkten var § 1 i Stiftelsens stadgar: "Stiftelsen Institutet för Näringslivsforskning har grundats av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund med uppgift att bedriva forskning rörande de ekonomiska och sociala förhållanden som är av betydelse för den industriella utvecklingen." Utifrån detta allmänna mål formulerades IFN:s uppdrag nu på följande sätt:

- Bedriva oberoende forskning på hög internationell akademisk nivå – baserad på nationalekonomiska metoder – inom områden som är av betydelse för näringslivet i Sverige och internationellt.
- Bidra med högkvalitativa analyser och policyrekommendationer till offentliga och privata beslutsfattare på områden av hög relevans för det svenska näringslivet.
- Sprida forskningsresultat genom publikationer och seminarier samt genom kommentarer och analyser i media.

För att vi på bästa möjliga sätt skall kunna fylla vårt uppdrag har – utöver vad som redan nämnts – en rad åtgärder vidtagits:

² Vid tiden för institutets bildande förefaller begreppet industri ha legat närmare det engelska begreppet *industry*, medan det numera får betraktas som synonymt med engelskans *manufacturing*.

- Utöver att utföra och publicera egen forskning ingår det nu explicit i forskares arbetsuppgifter att på lämpligt sätt bidra till att forskningsresultat kommuniceras även utanför forskarsamhället.
- Den forskning som bedrivs skall vara relevant för näringslivet. Därför har den dataintensiva empiriska forskningen stärkts, bl.a. genom några strategiska forskarrekruteringar och ökade resurser för dataassistans.
- Institutet rekryterade en kvalificerad kommunikationschef som byggde upp en kommunikationsstrategi.³
- En modell för policyseminarier har tagits fram och tillämpas i samband med lansering av nya skrifter och besök av intressanta gästforskare för att nå ut i frågor som har ett bredare intresse.
- Nya skriftserier som vänder sig till ledande experter, beslutsfattare, och journalister har lanserats i syfte att nå ut med forskningsresultat av relevans för näringslivet: (i) ett nyhetsbrev som utkommer tre gånger per år med korta beskrivningar av senaste nytt från forskningsfronten; (ii) mer omfattande översikter av specifika forskningsområden; och (iii) en Policy Paper-serie där vi ger ut forskningsrapporter med stor relevans för aktuella näringslivsrelaterade problem. För att synliggöra allt som produceras och publiceras vid institutet finns därutöver skriftserier för artiklar i dagspress, recensioner och populärvetenskapliga bidrag.
- I samband med namnbytet och moderniseringen av den grafiska profilen har vi byggt en helt ny webbplats. Även ett nytt intranät har byggts och ett omfattande arbete för att digitalisera institutets alla tidigare utgivna skrifter håller på att slutföras.
- Forskarna har genomgått utbildning i extern kommunikation.
- Ett omfattande addressregister över våra viktigaste målgrupper har byggts upp, vilket fortlöpande underhålls.
- Nya affilieringsformer har utvecklats.
- Ett gästforskarprogram med egen budget, som en av forskarna ansvarar för, har sjuöatts.
- En utökad intern karriärstege har skapats med fyra olika steg för disputerade forskare med explicita krav för vad som erfordras i form av meritering för varje

---

³ IFN:s första kommunikationschef var Sofia Strömberg, medgrundare till kommunikationsbyrån Springtime. Hon arbetade vid IFN i nästan två och ett halvt år från januari 2006 och hennes insatser för IFN i detta formativa skede var av utomordentligt stor betydelse.

nytt steg.⁴ Stegen är relaterade till forskarens absoluta meritering och är därför inte någon källa till formella hierarkier eller intern konkurrens om formella positioner eller resurser.

Den omställnings- och förnyelseprocess som påbörjades vid årsskiftet 2005/2006 är våren 2009 i stort sett genomförd. Vi betonar i mycket högre grad än tidigare vikten av att ställa politik-relevanta forskningsfrågor, och särskilt näringspolitiskt relevanta frågor. Detta kan låta som en truism; ingen forskning eller forskningsfält kan överleva långsiktigt utan att uppfattas som relevant utanför den egna kretsen. Det finns dock flera vägar att nå målet. Ett vanligt förekommande sätt är att utifrån inomvetenskapliga diskussioner identifiera forskningsfrågor och metod. Men utgångspunkten kan även tas i en fråga som allmänt uppfattas vara av stor betydelse för samhällets och det ekonomiska systemets förmåga att generera välbefinnande. Därefter består den vetenskapliga kompetensen i att välja de teoretiska verktyg och metoder som är mest lämpliga för att besvara frågan. Förmågan att ställa och svara på en politik-relevant fråga och inte den metodologiska färdigheten blir det viktigaste konkurrensmedlet.

Den ökade fokuseringen på politik-relevant forskning innebär på intet sätt att vi tummar på den vetenskapliga kvaliteten. De bästa tillgängliga analysverktygen ska användas för att identifiera nya och viktiga ekonomiska samband och effekter. Endast på så sätt kan vi vinna trovärdighet bland framstående forskare och av ledande experter och beslutsfattare, vilket är en förutsättning för att kunna utföra det som på universiteten kallas ”den tredje uppgiften”. Genom att ställa forskningsfrågor som är av hög relevans även utanför den snäva forskarkretsen har vi goda möjligheter att kommunicera våra resultat till det omgivande samhället. Utmaningen ligger i att kunna göra detta på ett intresseväckande, slagkraftigt och samtidigt trovärdigt sätt.

Det finns inte heller någon nödvändig motsättning mellan metodskicklighet och policy-relevans i forskningen. Forskningsmetoder utvecklas för att lösa faktiska problem som tillämpade forskare möter. Exempelvis utvecklas ständigt ekonometriska metoder för hantering av olika former av dataproblem. Ingen vill anlita en läkare som inte använder bästa möjliga metod för diagnos och behandling. Så varför förlita sig på ekonomisk-politiska debattörer som på motsvarande sätt inte utnyttjar den bästa verktygslådan som erbjuds?

---

4 De fyra stegen är: s.k. *tenure track*-anställning, fast forskartjänst, docenttjänst och Senior Research Fellow ("professors"-tjänst).

HUR VÄRDERA FORSKNING?

Den förre Asea/ABB-chefen Percy Barnevik brukade säga att ”vi gör det vi mäter”.⁵ Tendensen hos människor att krasst göra det som mäts kan tyckas indikera en uppgivenhet och cynism inför högre ideal och målsättningar. Många vill säkert tro att det inte gäller en verksamhet som akademisk forskning – borde inte åtminstone här det personliga intresset, nyfikenheten och vetenskapliga ideal vara avgörande för val av forskningsfrågor och metod? Verkligheten är tyvärr en annan. Det finns klara belegg för att valet av mått på forskningsproduktionen får en avgörande betydelse för incitamentsstrukturen och därmed också för hela forskningsmiljön (Holcombe 2004). Det eller de mått vi använder ger signaler om vilket slags forskning som anses viktig och värdefull. Måttet blir därmed styrande för valet av forskningsproblem och publiceringskanaler.⁶

Problemet kan inte undvikas genom att avstå från att mäta. Den snabba expansionen av det globala forskarsamhället och den ökade specialiseringen har gjort ”forskningsmarknaden” större men också mer svåröverskådlig. National ekonomin som ämne bygger visserligen till stor del på ett gemensamt idégodis av generella nationalekonomiska begrepp och teorier. Forskningsfronten är dock betydligt mer fragmenterad och utgörs av en rad underdiscipliner med långt driven specialisering. Med specialiseringen ökar kostnaden att ha personlig kännedom om personers och institutioners kvalitet. Samtidigt har det ökade informationsflödet inom forskningen som skett genom bl.a. Internets framväxt kraftigt ökat behovet av att jämföra institutioner och individer. Tillsammans har dessa två utvecklingstendenser lett till en ökad fokusering på kvalitetsmått. Problemet är att kvalitet inte kan mätas perfekt, och de mått som finns tillgängliga, såväl i nationalekonomi som i andra ämnen, är konstruerade av individer med egna syften och intressen, vilket riskerar att redan *a priori* gynna eller missgynna olika slags forskning.

Vad vill vi fånga i ett mått på nationalekonomisk forskningskvalitet? Citeringsbaserade mått är de i särklass vanligaste, men är god forskning nödvändigtvis den som citeras mest? Är tidskriftsartiklar det viktigaste sättet att föra ut forskningsresultat eller vill vi även ta med läroböcker, monografier och bokkapitel som mått på produktivitet och inflytande? Är det viktigaste vilken tidskrift en artikel blivit publicerad i eller hur många citeringar den får? Hur hanterar vi att vissa underdiscipliner publicerar många fler artiklar och därmed får fler citeringar? Hur värderar vi en forskare som publicerat en artikel med få citeringar i en högt

⁵ Även ledande forskare som Holmström och Milgrom (1991) har pekat på denna möjlighet.

⁶ Som visas av Henrekson och Waldenström (2007) påverkas rangordningen och fördelningen av forskningsprestationer kraftigt av vilket mått som används.

rankad tidskrift jämfört med en forskare med flera välciterade artiklar i en lägre rankad specialtidskrift? Bryr vi oss om forskningsresultatens inflytande utanför den akademiska världen? Varje institution som börjar mäta vad den åstadkommer måste ha ett eget genomtänkt svar på dessa frågor.

En hög forskningsproduktivitet är ett nödvändigt villkor för att IFN skall vara framgångsrikt. Med hög produktivitet avses kvalitetsjusterad forskningsproduktion per forskare. I princip skall all forskning vid IFN först göras tillgänglig i institutets egen Working Paper-serie. Kvaliteten på forskningen avgörs dock inte slutgiltigt förrän den publicerats och ett Working Paper som inte till slut blir publicerat i någon annan lämplig form får bedömas ha ett försumbart värde.

Att värdera ett forskningsarbete är inte enkelt. Det finns många olika typer av publiceringskanaler som måste värderas relativt varandra. I normalfallet är målet att forskningen ska publiceras i en *referee*-granskad tidskrift inom fältet nationalekonomi (*economics*). Strävan är att publicera i en så högt rankad tidskrift som möjligt. För att lyckas med detta krävs i regel en hög grad av originalitet, hantverksskicklighet och akribi, men också att uppsatsen presenterats på ledande internationella konferenser och dessutom via seminariepresentationer eller på annat sätt blivit väl känd bland de ledande forskarna på det aktuella området.

På IFN har vi utvecklat och förankrat ett poängsättningssystem för kvalitetsjustering av våra tidskriftspublikationer. I normalfallet publicerar IFN:s forskare i nationalekonomiska tidskrifter, men i vissa fall är det aktuellt att publicera i tidskrifter som sorterar under andra discipliner. Även dessa publiceringar poängsätts. Absoluta toppubliceringar åsätts tio poäng⁷ medan det stora flertalet tidskrifter ger tre poäng förutsatt att de är med i *Social Sciences Citation Index* (SSCI). Tidskrifter strax under den absoluta toppen ger i vårt system sex poäng och ambitionen är att försöka nå den nivån. Om arbeten blir refuserade av två à tre olika tidskrifter på högre nivå är det angeläget att prioritera att arbetet över huvud taget blir publicerat. Det är viktigt att få en rimlig avvägning mellan benägenheten att fortsätta putsa på en uppsats långt bortom den punkt då marginalintäkten i form av högre kvalitet är lika med marginalkostnaden, men samtidigt ge tillräckligt starka incitament att försöka nå den nivå som erfordras för publicering i de yppersta tidskrifterna.⁸

Kapitel i antologier åsätts i regel lägre poäng, men vilket förlaget är inverkar på

⁷ Bidrag i *American Economic Review*, *Journal of Political Economy*, *Quarterly Journal of Economics* och *Econometrica*.

⁸ Som framgår av Göran Albinsson Bruhner (2009) fanns denna problematik även på 1950-talets IUI. Han skriver: "Men eftersom IUI betalade lönerna och även efemärt vetande kunde ha meritvärde tenderade forskarna att i all oändlighet putsa på sina rapporter."

bedömningen. Publiceringar i tidskrifter utanför nationalekonomi har inlemmats i det interna poängsystemet. Poängsystemet är transparent och presenteras årligen i IFN:s *Årsbok*. Här finns även en totalsumma för samtliga forskare på institutet, och en jämförelse med tidigare år. I totalsumman görs nedjusteringar om arbeten är utförda av affilierade forskare eller skrivna tillsammans med författare utanför IFN.

Redogörelsen ovan torde göra det uppenbart att ett enskilt mått inte kan fånga den volym forskning som produceras vid institutet. Vi mäter därför årligen flera saker: antalet utgivna Working Papers, det totala antalet internationella publiceringar, antalet artiklar i *referee*-granskade tidskrifter och det totala antalet publiceringspoäng enligt IFN:s poängskala.

Det är vår övertygelse att resultatmätningen är en viktig bidragande orsak till den kraftiga ökningen både i antalet publiceringar och antalet publiceringspoäng på senare år. Den som vill fördjupa sig i detta hänvisas till kapitlet ”Forskningen i sammandrag” i IFN:s *Årsbok* fr.o.m. år 2006.

Fram till mitten av 1990-talet publicerades en stor del av IUI-forskningen endast i form av böcker och antologier, ofta på svenska. I dag redovisas forskning, med få undantag, i en form som är avsedd för publicering i en internationell vetenskaplig tidskrift. Dagens tidskriftsartiklar är i hög grad standardiserade och uppsatser som publiceras är specialiserade och frågeställningen är för det mesta starkt renodlad. Man kan fråga sig om det är rätt att IFN:s forskare ska tvingas in i denna mall. Finns det inte alternativa vägar? Svaret är ett definitivt nej. Förreställningen att forskningsresultat är kvalitetssäkrade och därmed beaktansvärda endast om de antagits för publicering i en *referee*-granskad publikation är numera så allmänt omfattad att det skulle vara omöjligt att välja en annan väg. Officiella dokument som Budgetpropositionen och Finanspolitiska rådets rapport innehåller numera mycket digra referenslistor till akademiska arbeten.⁹

I stället är vår strategi att med publicerade forskningsresultat i ryggen även skriva mer lättillgängligt för att nå en bredare publik. Eftersom denna s.k. tredje uppgift, dvs. att kommunicera sin forskning även utanför forskarsamhället, numera explicit ingår i IFN:s verksamhet, blir det även viktigt att publicera på svenska. Det vanligaste är bidrag till svenskspråkiga tidskrifter som *Ekonomisk Debatt*, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* och *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, medverkan i samlingsvolymmer, expertrapporter till utredningar och egna böcker. Det handlar ofta om popularisering av egen och andras forskning, men också om att på forskningsbasis göra analyser av frågor av hög ekonomisk-politisk relevans. Ambitionen är alltid att det ska finnas en avnämare som beställer och sedan pub-

⁹ Se t.ex. regeringens proposition 2008/09:1 (Budgetpropositionen för 2009) och *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2008*.

licerar rapporten (myndighet, departement, intresseorganisation osv.) eller är villig att ge ut den (tidskrift, förlag).

För att skapa en naturlig kanal för policyinriktade uppsatser med stor näringslivsrelevans – skrivna på svenska eller engelska – startade vi 2006 en ny skriftserie kallad IFN Policy Papers.

Med början våren 2007 startades en skriftserie under rubriken Forskningsöversikter. Där samlar vi kortare och längre rapporter som ger en översikt av forskningsläget inom områden som är centrala för IFN. Översikterna ska vara författade av IFN-forskare. De kortare översikterna har i regel tidigare publicerats i IFN:s nyhetsbrev. Övriga forskningsöversikter är ofta resultatet av de enskilda forskarnas samarbeten med myndigheter och andra uppdragsgivare.

För att ytterligare synliggöra insatser inom ramen för den tredje uppgiften listas numera också populärvetenskapliga artiklar i tidskrifter som *Axess*, *Magasinet Neo* och *Arena*. Slutligen finns en skriftserie där alla debattartiklar i dagspress och andra tidningar listas.

Sammantaget innebär dessa skriftserier att allt som publiceras av IFN:s medarbetare numera synliggörs och kvantifieras.

FINANSIERINGEN

IUI startade i blygsam skala och hade till en början inte mer än två forskare/utredare anställda utöver chefen. Inom några år följde en snabb utbyggnad och institutet hade i slutet av 1940-talet drygt 20 fast anställda. I slutet av 1960-talet hade institutet vuxit till ca 35 heltidsanställda, varav drygt 20 hade akademisk utbildning (Nabseth 1969)

Den tekniska utvecklingen har på senare år kraftigt minskat behovet av sekreterare och annan administrativ personal. Det totala antalet anställda forskare har länge legat på knappt 20 av en total personalstyrka på ca 25 personer. Därutöver har ett antal externa forskare varit knutna till IUI inom ramen för enskilda projekt. Under de allra senaste åren har en viss expansion skett och vintern 2009 hade IFN 23 anställda forskare och 15 forskare med en formell affiliering till IFN.

Från början täckte anslag från SAF och Industriförbundet hela budgeten, men den snabba expansionen av verksamheten efter Ingvar Svennilsons tillträde som chef förutsatte bidrag från andra håll. Staten blev under en tid en viktig finansör i samband med att IUI involverades i arbetet med långtidsutredningarna (Åberg 2009). I mitten av 1970-talet täckte basanslaget i regel ca två tredjedelar av budgeten. Basanslaget förblev högt fram till början av 1990-talet. Så sent som 1991 var bidraget från huvudmännen 10 miljoner kronor, vilket täckte ca 65 procent

av de totala kostnaderna. Under 90-talskrisen sänktes basanslaget till 9 miljoner kronor. Det höjdes sedan i ett par steg under andra hälften av 1990-talet och år 2000 höjdes insatsen från huvudmännen till 12 miljoner, vilket innebar att basanslaget detta år räckte till att täcka två tredjedelar av verksamheten.

Basanslaget har inte höjts sedan år 2000 medan verksamheten mätt i antal forskare expanderat något och kostnaderna av naturliga skäl stigit med lönekostnadsindex för framstående forskarutbildade nationalekonomer. Detta har gjort att basanslaget år 2009 endast motsvarar drygt 35 procent av de totala kostnaderna. Dessa 35 procent täcker i princip bara fasta kostnader och löner för administrativ personal och institutets ledning. Med andra ord är institutet i dag i ett läge där 100 procent av forskarnas löner finansieras via externa forskningsanslag, vilket gör verksamheten extremt konkurrensutsatt; det finns i princip inte utrymme för att ha en enda forskare anställd som inte har ett så starkt CV att denne kan erhålla externa anslag i konkurrens.

Den ökade graden av externfinansiering har också förändrat styrelsens roll vad gäller forskningens inriktning. Fram till mitten av 1990-talet godkändes alla projekt i styrelsen, men när de väl var beslutade förekom ingen vidare inblandning rörande problemformulering, metodval och genomförande. Principen att allt skulle publiceras var en viktig garant för att värna institutets och de enskilda forskarnas integritet (Wallerland 2009, Eliasson 2009). I dag när externfinansieringen blivit helt dominerande så beslutar inte längre styrelsen om enskilda projekt utan dessa bestäms av ledningen och enskilda forskare. Restriktionen ligger snarare i relevanskravet, dvs. att verksamheten totalt sett ligger i linje med uppdraget så som det i dag formuleras.

Det skulle vara helt orealistiskt att enbart på basis av individuella externa forskningsanslag driva en verksamhet med anställningstrygghet för enskilda forskare som arbetar långsiktigt. Lösningen ligger i att kraftsamla kring ett begränsat antal centrala forskningsområden och hitta långsiktiga grundfinansierare till vart och ett av dessa.

Hittills har vi fokuserat på fyra programområden:

- Globaliseringen och företagen
- Entreprenörskapets ekonomi
- Tjänstesektorns ekonomi
- Elmarknadens ekonomi

Varje programområde har en chef som ansvarar för projektledning, finansiering, konferenser, resultatredovisning osv.

Programmet *Globaliseringen och företagen* har erhållit ett femårigt anslag på 4 miljoner kronor per år av Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse. *Entrepre-*

nörsforskningsprogrammet har sedan den 1 januari 2007 ett sjuårigt anslag på 3 miljoner kronor per år från Gustaf Douglas med familj.

Programmet *Tjänstesektorns ekonomi* fick under de första åren ett anslag från Teknikföretagen och Almega, från 2009 endast från Almega. Sedan den 1 juli 2007 erhålls ett större flerårigt anslag från Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse.

Programmet *Elmarknadens ekonomi* finansieras av ett stort anslag från Fortum, Vattenfall, E.ON och Svenska Kraftnät via Elforsk (de svenska elföretagens forsknings- och utvecklingsbolag) samt från Energimyndigheten och SCA.

Till detta kommer att enskilda forskare söker individuella anslag för sina projekt, vilket då sker i konkurrens med forskare från universitetsvärlden. Forskare vid IFN har på senare år erhållit projektanslag från såväl de ledande statliga forskningsfinansiärerna Riksbankens Jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Forskningsrådet för arbetsliv och samhälle (FAS), som från privata forskningsstiftelser som Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse, Torsten och Ragnar Söderbergs Stiftelser och Catarina och Sven Hagströmers Stiftelse.

Härmed riktas ett varmt tack till samtliga finansiärer. I detta sammanhang vill jag även passa på att tacka Jacob Palmstierna. I maj 2006 åkte jag på en konferens för entreprenörsforskare i Amsterdam. I bokhandeln på Arlanda flygplats råkade jag få syn på och köpte Carl Ugglas (2006) då nyutkomna biografi över Staffan Burenstam Linder. I boken beskrevs Burenstam Linders och Palmstiernas framgångsrika samarbete med att hitta finansiärer till alla de projekt som sjösattes under Burenstam Linders rektorsperiod vid Handelshögskolan i Stockholm. Detta inspirerade mig att kontakta Jacob Palmstierna för att höra om hans intresse för att bli rådgivare i sökandet efter nya finansiärer och nya typer av finansieringsformer. Samarbetet har hittills varit både lyckosamt och utomordentligt inspirerande.

ÅTERSTÅENDE OCH EVIGA UTMANINGAR

IFN står i dag starkt forskningsmässigt, finansiellt och personellt. Vi kan visa på hög, och på senare tid kraftigt ökad, produktivitet i de för oss relevanta dimensionerna. Även om vi i stort sett genomfört den omställningsprocess som påbörjades i slutet av 2005 kan vi inte slå oss till ro. Forskning med syfte att sätta avtryck är en exceptionellt konkurrensutsatt verksamhet. Att komma tvåa med ett forskningsresultat har inget värde och det är ofta många kompetenta forskare inom ett område som strävar efter att komma först. Konkurrensen ökade betydligt under senare delen av 1900-talet. Exempelvis visar Goyal m.fl. (2006)

att antalet ekonomer som författat minst ett vetenskapligt verk som ingår i databasen *EconLit* ökade från 33 000 under 1970-talet till 81 000 under 1990-talet. Allt tyder på att antalet fortsatt att öka det senaste decenniet och att trenden kommer att bestå.¹⁰

Detta gör att verksamheten kan liknas vid ett s.k. *Red Queen Game* där aktörerna, i detta fall forskarna, är tvungna att, så länge konkurrensen är ökande, springa allt fortare bara för att stå still.¹¹

Att konsolidera dagens höga produktivitet och kvalitet i forskningen är därför en ständig utmaning som kräver fortlöpande ansträngningar och nysatsningar. Till följd av det stora antalet aktörer och den kraftiga specialiseringen räcker det inte att göra god forskning. Det krävs betydande ”marknadsföring” av den enskilde forskaren i form av konferenspresentationer, externa seminarier och nätverkande för att få fullt genomslag för det egna arbetet, oavsett om det i sig är av hög kvalitet.¹² Här finns fortfarande utrymme för förbättringar: bli än mer utåtriktade, resa mera, säkerställa att IFN:s forskare kommer in i de för var och en viktigaste internationella nätverken, ha fler ledande gästforskare inom våra områden och själva anordna välfokuserade konferenser där de bästa internationella forskarna medverkar. Vi måste också fortsätta att utveckla forskningsstrategier där interaktionen mellan politik-frågeställningar och teori/empiri står i centrum. Att IFN:s forskare möter ledande beslutsfattare och experter som arbetar med de frågor vi forskar om är ett viktigt sätt att skapa en konkurrensfördel.

I allians med entreprenören Rune Andersson och Mellby Gård AB gick IFN in som partner (tillsammans med Forum för småföretagsforskning och Tillväxtverket) i det prestigefyllda forskningspriset *Global Award for Entrepreneurship Research* (www.e-award.org).¹³ Vår förhoppning och ambition är att genom priset ytterligare stärka forskningen om entreprenörskapets betydelse för samhällsutvecklingen. Vi hoppas också att priset ska bli en viktig strategisk resurs för IFN och vårt entreprenörsforskningsprogram. Vårt huvudmannaskap för *Global*

¹⁰ Databasen Research Papers in Economics (RePEc; www.repec.org) innehöll vintern 2009 drygt 700 000 uppsatser skrivna av 20 000 forskare och bara från Europa finns 10 500 forskare från 2065 institutioner listade. Och denna databas är inte på något sätt heltäckande.

¹¹ Benämningen anspelar på en episod i Lewis Carrolls andra bok om Alice, *Alice i spegellandet* (1871). I en tävling för att försöka bli drottning visar det sig att Alice måste springa så fort hon kan för att förbli på samma ställe, och ”om man vill komma någonstans måste man springa minst dubbelt så fort.” Denna analogi används ofta i evolutionär biologi. Inom nationalekonomi har den framför allt använts av William Baumol (t.ex. 2002) för att förklara varför även stora företag med en dominerande marknadsposition måste fortsätta att innovera och investera i FoU för att överleva.

¹² Laband och Tollison (2003) har t.ex. visat att en uppsats som blivit toppublicerad i normalfallet inte alls hade presenterats utanför den egna institutionen år 1974 och i genomsnitt tackades fyra personer för synpunkter. Motsvarande siffror 1999 var nästan fem presentationer och tio avtackade personer.

¹³ Priset presenteras närmare i Braunherhjelm och Henrekson (2009).

Award ökar våra möjligheter till utbyten och medförfattarskap med de ledande forskarna och institutionerna i världen på detta för oss centrala område.

Det är också ett stort flöde av nya forskare till IFN – 14 av dagens 23 forskare har börjat på IFN år 2006 eller senare. Därmed krävs en fortlöpande utbildning och inskolning av nya forskare så att de når hög internationell klass och bidrar till den tredje uppgiften. Det är samtidigt viktigt för kreativiteten att det finns en rörlighet in och ut på IFN även i framtiden. Institutet ska knappast vara en arbetsplats där man börjar som nydisputerad och sedan stannar fram till pensionen. Gunnar Törnqvist (2009) beskriver denna rörlighet:

Ett inslag i verksamheten, som framträder tydligt om man följer den under några år, gäller omsättningen av forskare. Rörligheten in och ut på IUI har enligt min erfarenhet alltid varit betydligt större än vid de flesta institutioner vid svenska universitet.

En ständig utmaning är att klara finansieringen; i storleksordningen 18 miljoner kronor måste årligen anskaffas från externa finansörer. Detta är en krävande uppgift, men samtidigt bidrar kravet till att skapa en hög grad av relevans i forskningen. En förutsättning för att det höga externa finansieringskravet ska vara en tillgång är att det finns en långsiktighet hos våra finansörer. På universiteten betraktas i dag ett treårigt anslag i praktiken som mycket långsiktigt och i de flesta fall får forskaren nöja sig med betydligt kortare anslag. Under sådana förhållanden går det inte att initiera större forskningsprogram som först efter fyra till fem år kan ge hög avkastning. Ambitionen är att huvuddelen av IFN:s verksamhet ska bestå av långsiktiga program där vid varje enskild tidpunkt ett eller två av dessa befinner sig i en högproduktiv fas.

För institutets ledning är den stora och eviga utmaningen att värna miljön så att den fortsätter att vara en kreativ plats där produktiviteten är hög. Att åstadkomma detta är en ständig pågående läroprocess som förutsätter en kontinuerlig uppbyggnad av nytt strukturkapital och en organisationskultur inriktad på framgång i de för oss relevanta dimensionerna.

De många berättelserna i denna volym visar att institutet har spelat en stor och viktig roll i det svenska samhället. En viktig ingrediens i ett recept för fortsatt framgång är övertygelsen hos medarbetarna om att det som görs på IFN är viktigt inte bara för den egna meriteringen utan också i ett vidare perspektiv.

REFERENSER

- Albinsson Bruhner, Göran (2009), "Gyllene år". I denna volym.
 Baumol, William J. (2002), *The Free-Market Innovation Machine*. Princeton och Oxford: Princeton University Press.

- Braunerhjelm, Pontus och Magnus Henrekson (2009), "Global Award for Entrepreneurship Research: En presentation". *Ekonomisk Debatt*, årg. 37, nr 1, 19–30.
- Eliasson, Gunnar (1979), "Företagen i marknadsekonomin – IUI:s forskning under 40 år". I *IUI 40 år 1939–1979*. Stockholm: IUI.
- Goyal, Sanjeev, Marco J. van der Leij och José Luis González (2006), "Economics: An Emerging Small World". *Journal of Political Economy*, vol. 114, nr 2, 403–412.
- Henrekson, Magnus och Daniel Waldenström (2007), "How Should Research Performance Be Measured?". IFN Working Paper nr 712.
- Holcombe, Ronald G. (2004), "The National Research Council Ranking of Research Universities: Its Impact on Research in Economics". *Econ Journal Watch*, vol. 1, nr 3, 498–514.
- Holmström, Bengt och Paul M. Milgrom (1991), "Multitask Principal-Agent Analyses: Incentive Contracts, Asset Ownership, and Job Design". *Journal of Law, Economics and Organization*, vol. 7, nr 1, 24–52.
- Industriens Utredningsinstitut (1943), *Industriproblem 1943*. Stockholm: IUI.
- Laband, David N. och Robert D. Tollison (2003), "Dry Holes in Economic Research". *Kyklos*, vol. 56, nr 2, 161–174.
- Nabseth, Lars (1969), "Industriens Utredningsinstitut 1939–1969". I *Verksamhetsåret 1969. Institutets verksamhet under 30 år*. Stockholm: IUI.
- Törnqvist, Gunnar (2009), "IUI i retrospektiv". I denna volym.
- Uggla, Carl (2006), *Staffan Burenstam Linder: den visionära handlingsmänniskan*. Stockholm: Ekerlids.

FÖRFATTARPRESENTATION

Magnus Henrekson är professor och vd för IFN. För en presentation hänvisas till kapitel 1 i denna volym.

FORSKNINGSPROGRAMMET GLOBALISERINGEN OCH FÖRETAGEN

FREDRIK SJÖHOLM

Historien om svensk ekonomisk utveckling handlar i hög grad om internationell integration. Utländska entreprenörer och utländskt kapital bidrog till industrialismens genombrott i slutet av 1800-talet. Utländska marknader var av avgörande betydelse för svenska företag när en liten och fattig befolkning begränsade den inhemska marknadens storlek. Svenska företag var tidigt framgångsrika med att öppna utländska filialer och anläggningar.

Under efterkrigstiden har världens länder blivit allt mer ekonomiskt integrerade och i dag är graden av integration högre än någonsin. Allt fler länder deltar i internationell handel med industriprodukter (Baldwin och Martin 1999; Bordo m.fl. 1999). Länder exporterar allt mer av sin produktion, och importerar allt mer av sin konsumtion. Handel sker inte bara med varor utan även med tjänster. Samtidigt ökar internationella kapitalflöden och berör ett allt bredare spektrum av sektorer. I denna utveckling får de multinationella företagen en ökande betydelse. Dessa företag står för en stor del av världens produktion, sysselsättning, export, och forskning och utveckling.

Globalisering innebär att svenska företags verksamhet och svensk ekonomisk utveckling är intimt förknippad med den internationella utvecklingen. Exempelvis kan en kris på bostadsmarknaden i USA komma att paralysera svenska banker, medan tillväxt i Kina ger nytt liv åt svenska gruvor och avfolkningsbygder.

I en värld där finans- och varumarknader är sammanlänkade måste den internationella aspekten tas i beaktande vid genomförandet av olika typer av ekonomisk analys. Att studera svensk ekonomi i isolering ger en ofullständig bild av dess problem och möjligheter. Studier av globaliseringens orsaker och ekonomiska effekter har följaktligen varit av stor betydelse vid IFN. Detta kapitel

ger en kort beskrivning av globaliseringens utveckling och av forskningen kring ekonomisk globalisering vid IFN.

VARFÖR ÖKAR GLOBALISERINGEN?

Hur ska man förstå den ökade globaliseringen? Ekonomisk forskning betonar i huvudsak två faktorer: institutionella och tekniska förändringar.

Historiskt har länder och regeringar ofta fokuserat på hur man kan uppmuntra uppkomsten och utvecklandet av inhemska företag och skydda dem från utländsk konkurrens med hjälp av tullar och regleringar. I Sverige var denna strategi inte lika uttalad som i många andra länder då den var svårare att genomföra på en liten marknad som den svenska. Inte desto mindre fanns det även i Sverige hinder för exempelvis utländska företags verksamhet långt in på 1980-talet.

Denna syn på hur ekonomisk utveckling bäst gynnas har med tiden fått ge vika för en allt bredare konsensus kring vikten av integration med omvärlden. Företag som skyddas från utländsk konkurrens tenderar att stagnera, och skyddade ekonomier tenderar att utvecklas svagare än ekonomier som öppnar sig mot omvärlden. Insikten om detta har lett till att länder runt om i världen sedan 1950-talet har genomfört betydande liberaliseringar av sina handels- och kapitalregleringar.

Internationella handelsliberaliseringar under GATT och WTO samt regionala frihandelsområden som EU och NAFTA har påverkat den ekonomiska integrationen positivt. Genom sänkta tullar och borttagande av en mängd andra handelshinder har liberaliseringen ökat handeln och även möjliggjort för multinationella företag att dela upp produktionskedjan mellan länder, s.k. vertikal integration. Olika delar av en slutlig produkt produceras allt oftare i fler olika länder. Fenomenet kallas *offshoring* och tycks ha ökat under senare år (Grossman och Rossi-Hansberg 2008).

Uppdelning av produktionskedjan på enheter i olika länder förutsätter att företagen ingår i ett internationellt nätverk av företag som samarbetar. Det kräver i sin tur tekniska förändringar. För det första ställer det krav på att information kan spridas snabbt och effektivt mellan länder så att produktionen kan kontrolleras och samordnas. Sådan informationsspridning har underlättats betydligt genom framstegen i informations- och kommunikationsteknologi. Det förklarar förmodligen en stor del av de ökade direktinvesteringarna (Ekholm 2008, s. 7–8). Vidare krävs det att kostnaden för transport av insatsvaror och färdiga produkter är låg. Även här har den tekniska utvecklingen varit gynnsam och priset på transporter har minskat betydligt under de senaste decennierna.

EKONOMISKA EFFEKTER AV GLOBALISERING

Välståndet i världen har aldrig varit högre än i dag. Den genomsnittlige svensken har en levnadsstandard som var ytterst få förunnat för 100 år sedan. Konsumtion av mat, kläder, boende, resor och en mängd andra produkter är högre än någonsin tidigare. Även tillgången på offentliga tjänster som sjukvård, utbildning och olika trygghetssystem har ökat. Utvecklingen i övriga delar av världen är i stort sett lika positiv. Exempelvis har andelen fattiga minskat från ca två tredjedelar av världens befolkning i början av 1900-talet till under en femtedel i dag. Analfabetism och barnadödlighet har minskat medan livslängd och kaloriintag ökat (Harrison 2006). Den snabba tillväxten kan fullständigt förändra samhällen på förhållandevis kort tid. Invånarna i Sydkorea hade t.ex. en levnadsnivå i början av 1960-talet som i mångt och mycket påminde om nivån i Europa på 1600-talet. Knappt 50 år senare är nivån i stället jämförbar med dagens levnadsstandard i södra Europa.

Det är inte troligt att denna positiva utveckling skulle ha kommit till stånd utan en hög grad av globalisering. Så har exempelvis nästan all minskning av extrem fattigdom skett i länder som är integrerade med omvärlden i termer av handel och inflöde av multinationella företag (Sala-i-Martin 2006). Utvecklingen i länder som valt en mer isolationistisk ekonomisk politik har varit betydligt dystrare.

Internationell handel och internationella kapitalflöden bidrar genom ett antal olika mekanismer till länders välstånd. För det första leder det till en ökad produktion genom specialisering. Länder specialiserar sig på produktion av varor där de är relativt effektiva (har en komparativ fördel) och importerar varor som andra länder är relativt bättre på att producera. Denna specialisering ökar den totala produktionen och konsumtionen. En ökad specialisering skapar även stordriftsfördelar med ytterligare välståndsvinster som följd.

Ökad globalisering innebär också ökad konkurrens, vilket ger ökad ekonomisk tillväxt eftersom det tvingar företag till ständig utveckling och förbättringar för att trygga sin existens. Företag som inte klarar denna konkurrens tvingas ut från marknaden och frigör därmed resurser för mer konkurrenskraftiga och växande företag. Resultatet blir stigande produktivitet och ett större välstånd.

Slutligen innebär globalisering en ökad möjlighet till teknologispredning. De multinationella företagen står för den största delen av världens forskning och utveckling och därigenom även för den största delen av nya produkter och processer. Etablering av utländska företag ger värdlandet tillgång till ny teknik, vilket gynnar den ekonomiska tillväxten.

Det finns sålunda ett antal orsaker till att globaliseringen bidrar till ökat välstånd för såväl industrialiserade som utvecklingsländer. Det är dock inte säkert

att alla enskilda individer i varje land gynnas. Ofta finns både vinnare och förlorare. Vinnarna är individer som får jobb i branscher där produktion och export expanderar och individer i länder och regioner där utländska företag lokaliseras. För individer i tidigare skyddade näringar med bristande konkurrensförmåga är globaliseringen ett hot, åtminstone på kort sikt, och inte en möjlighet. Mer generellt tenderar vinnarna att vara individer med egenskaper som används i näringar där landet har en relativt fördelaktig position medan förlorarna är individer vars egenskaper gör dem lämpade i näringar där konkurrensen hårdnar vid ökad internationalisering. För ett land som Sverige är det framför allt högutbildad arbetskraft som gynnas medan effekten för lågutbildad arbetskraft är mer osäker. Den generella bilden är dock att vinnarna är fler än förlorarna.

FORSKNING KRING GLOBALISERING 1939–2005

Som framgår av diskussionen ovan kännetecknas Sverige av en hög grad av ekonomisk integration med omvärlden. När IUI skapades för 70 år sedan var situationen annorlunda. Första världskriget satte punkt för en första epok av ekonomisk liberalism och växande internationell integration. I stället blev det startpunkten för en tid av protektionism, depression och framväxten av totalitära regimer. Vid andra världskrigets utbrott 1939 var därför Sveriges integration med omvärlden relativt blygsam.

Följaktligen var internationell ekonomi inte något framträdande ämnesområde för IUI vars uppgift var, då som nu, att studera frågor av särskild vikt för näringsliv och samhälle. I stället dominerade studier om produktion och välfärd i avspärningstider. De få studier i internationell ekonomi som genomfördes under de första åren hade främst karaktären av omvärldsbevakning. Detta var inte minst viktigt under krigsåren då intresset från myndigheter och näringsliv var stort för utvecklingen i omvärlden men tillgången på relevant information var begränsad. Under kriget tillsattes därför en speciell enhet på IUI med syfte att bevaka den ekonomisk-politiska utvecklingen. Verksamheten levde kvar även några år efter krigsslutet (Dahmén 1950, s. 10). Under de sista krigsåren påbörjades även diskussioner kring hur handelspolitiken skulle kunna utformas efter kriget. I skriften *Svensk handelspolitik efter kriget* argumenterar Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering (1945), under ledning av Gunnar Myrdal och med deltagande av IUI-chefen Ingvar Svennilson, för att svensk utrikeshandel är en förutsättning för välstånd och sysselsättning och att den statliga reglering av utrikeshandeln som skett under kriget därför borde fasas ut.

I slutet av 1940-talet och under 1950-talet präglades IUI:s verksamhet av ett stort antal studier som undersökte konkurrenskraften i olika svenska branscher.

Textilier, skor, bryggerinäring och kemisk industri var alla föremål för detaljerade studier. Det var framför allt utvecklingen på den svenska marknaden som undersöktes även om viss jämförelse med utländsk produktion gjordes. Det fanns dock även studier som höjde blicken och studerade utvecklingen i omvärlden. Ett exempel är Ingvar Svennilsons (1959) rapport om den ekonomiska utvecklingen i Västeuropa.

Nämnda studier av omvärlden till trots, så ägnade IUI långt fram på 1960-talet endast sporadiskt intresse åt internationell ekonomi. Att detta forskningsfält skulle komma att bli viktigt var dock naturligt allt eftersom mellankrigstidens protektionism byttes mot globala handelsliberaliseringar.

Under slutet av 1960-talet börjar man kunna se hur den ökade internationella integrationen påverkar forskningsinriktningen på IUI. Ett antal yngre doktorander kom till IUI för att skriva sina doktorsavhandlingar i internationell ekonomi kring skiftet mellan 1960- och 1970-tal. Lars Lundberg, Birgitta Swedenborg, Lennart Ohlsson och Hans-Fredrik Samuelsson förtjänar att särskilt lyftas fram.

Lars Lundberg kom till IUI från Uppsala, först via ett internationellt projekt om kapitalbildning och ekonomisk tillväxt vars svenska del leddes av Ragnar Bentzel och sedan 1969 som anställd forskare, rekryterad av Lars Nabseth (Lundberg 2009). Efter att ha skrivit sin licentiatavhandling inom detta fält sadlade Lars Lundberg om och började studera frågeställningar kring handelspolitik och ekonomisk integration. Hans avhandling är en studie över svenska tullar och icke-tariffära handelshinder och av effekter av europeisk integration på svensk ekonomi (Lundberg 1976). Längre fram i karriären fortsatte han att studera ett stort antal andra frågeställningar inom internationell handel och internationella investeringar. Lundberg var aktiv vid ett antal akademiska institutioner i Sverige och återvände även till IUI under några år i slutet av 1980-talet.

Birgitta Swedenborg kom till IUI 1969 och var banbrytande för institutets forskning kring multinationella företag. Upprinnelsen till hennes studier var en i vissa kretsar stark oro för vad svenska företags allt snabbare utlandsexpansion skulle innebära för produktion och välfärd i Sverige. Swedenborgs forskning visade att svenska multinationella företags expansion av utländska dotterbolag inte var negativ för svensk produktion och svensk export. Däremot ändrades verksamheten i Sverige med mer export av insatsvaror och mindre av färdiga produkter. Dessutom möjliggjordes större satsningar på forskning och utveckling och på ett internationellt försäljningsnät, som även gynnade den svenska verksamheten (se t.ex. Swedenborg 1979).

Förutsättningen för analysen var ett idogt insamlade av data på svenska multinationella företags verksamhet i moderbolag och utländska dotterbolag. Därigenom lade Birgitta Swedenborg tillsammans med framförallt Eva Thiel grunden

till en databas som kom att utveckla sig till en guldgruva för ett stort antal svenska och internationella forskare (Swedenborg 2009). Birgitta Swedenborg hade också ett stort internationellt kontaktnät som gynnade institutet.

Hans-Fredrik Samuelsson kom också att intressera sig för utländska direktinvesteringar och multinationella företag och studerade inflödet av utländska direktinvesteringar, dvs. svenska utlandsägda företags verksamhet. Till skillnad från utgående direktinvesteringar var dessa av blygsam omfattning på 1960- och 70-talen. Frågan var emellertid på intet vis okontroversiell. I stora delar av det politiska etablissemangen och i vissa akademiska kretsar förfäktades ännu idéer om multinationella företag som ett redskap för utsugning och orättvisa (Berntsson och Persson 1968; Hermele och Larsson 1977). Följaktligen begränsade de flesta länder inflödet av utländska företag. Detta kan te sig något förvånande i dag när i princip alla länder, och många enskilda regioner och städer, i stället spenderar avsevärda resurser på att försöka attrahera utländska företag.

Mer specifikt studerade Hans-Fredrik Samuelsson bestämningsfaktorer för utländska direktinvesteringar i Sverige (Samuelsson 1977). Analysen genomfördes med hjälp av enkätundersökningar, i mångt och mycket ett arbete liknande det som i dag utförs på den statliga myndigheten Tillväxtanalys (tidigare ITPS).

Lennart Ohlsson forskade också inom internationell ekonomi men fokuserade på handelsmönster och industristruktur. Han undersökte bl.a. utrikeshandelns påverkan på svensk ekonomisk tillväxt sedan slutet av 1800-talet (Ohlsson 1969) men även hur efterkrigstidens handelsliberaliseringar påverkat svensk industristruktur (Ohlsson 1976).

Svensk ekonomi kom att drabbas av allvarliga problem under 1970-talet, något som också fick effekter på den forskning som bedrevs vid IUI. Fokus ligger under 1970-talets senare del på andra frågeställningar än på internationell ekonomi, även om studier av exempelvis utländska direktinvesteringar fortfarande förekom.

I början av 1980-talet lanserades ett flertal studier där förhållanden i Sverige jämförs med andra länder. Bo Carlsson, Bertil Holmlund, Eva Christina Horwitz och Lars Oxelheim, för att nämna några personer, var involverade i denna typ av projekt med frågeställningar såsom industristöd och arbetsmarknadspolitik. Dessa projekt genomfördes ibland tillsammans med IUI:s systerorganisationer i övriga nordiska länder.

Lars Oxelheim och även Clas Wihlborg skrev ett stort antal arbeten om internationella finansiella marknader och om multinationella företag. Lars Oxelheims arbete kombinerade forskning inom företagsekonomi och nationalökonomi och visade bl.a. hur svenska finansiella marknader integrerades med omvärlden och hur multinationella företag hanterar olika typer av risk (t.ex.

Oxelheim 1987 och 1990). Andra arbeten i internationell ekonomi vid denna tid inkluderar Per Lundborgs arbeten om migration i de nordiska länderna (Lundborg 1991).

Europas ekonomiska integration fördjupades stegvis med införandet av den gemensamma marknaden och Europeiska Unionen. I Sverige debatterades flitigt de ekonomiska implikationerna av det europeiska samarbetet och vad ett eventuellt deltagande skulle få för ekonomiska konsekvenser för Sverige. Det stora intresset för europafrågor märktes också i den strida ström av rapporter och artiklar som skrevs vid IUI om EG i slutet av 1980- och början av 1990-talet. Thomas Andersson och Pontus Braunerhjelm m.fl. belyste i ett stort antal studier hur Sverige skulle påverkas av den inre marknaden (t.ex. Braunerhjelm 1990; Andersson och Fredriksson 1993). Deras slutsatser tenderade att vara positiva till ett svenskt EG-medlemskap.

Pontus Braunerhjelm blev vice vd vid IUI 1994 och även programchef för ett mer formaliserat program i internationell ekonomi. Under hans ledning rekryterades ett flertal unga forskare i internationell ekonomi såsom Henrik Braconier, Karolina Ekholm, Gunnar Fors, Mattias Ganslandt, Pehr-Johan Norbäck och Lars Persson. Vidare utvecklades det internationella nätverket och ledande forskare som James Markusen vid University of Colorado och Anthony Venables vid London School of Economics var flitiga besökare vid IUI.

Forskningen i internationell ekonomi intensifierades således under Pontus Braunerhjelm's ledning och kom att till stor del kretsa kring frågeställningar rörande utländska direktinvesteringar, en forskning som knöt väl an till tidigare arbeten vid institutet. Exempelvis studerades bestämningsfaktorer till utländska direktinvesteringar och dessa investeringars effekter på sysselsättning, export och forskning och utveckling.

Lars Persson tog år 2000 över ansvaret för forskningen i internationell ekonomi. Rekryteringen av forskare i internationell ekonomi fortsatte med bl.a. Helena Svaleryd, Jonas Vlachos och ett par år senare Fredrik Heyman. Det kan vara speciellt intressant att lyfta fram forskningen kring internationella företagsuppköp som initierades som en reaktion på det stora antalet utländska uppköp av svenska företag under 1990-talet. Tongivande i denna forskning var Pehr-Johan Norbäck och Lars Persson (t.ex. Norbäck och Persson 2008). Vidare undersökte exempelvis Gunnar Fors och Roger Svensson i ett antal rapporter hur ekonomiska aktiviteter i svenska multinationella företags huvudkontor påverkar produktivitet och försäljning i de utländska dotterbolagen (Fors och Svensson 2002). Henrik Braconier och Karolina Ekholm studerade svenska multinationella företag, bl.a. hur allokering av arbetskraft sker inom multinationella koncerner (Braconier och Ekholm 2000), medan Mattias Ganslandt, Helena Svaleryd och Jonas Vlachos

undersökte olika handelsfrågor (Ganslandt och Markusen 2001; Svaleryd och Vlachos 2002).

NUTIDA FORSKNING OM GLOBALISERING

GLOBALISERINGEN FORTSÄTTER ATT ÖKA

Som redan framgått är svensk ekonomi sedan länge i hög grad internationellt integrerad. Mindre känt är kanske att graden av integration har ökat avsevärt sedan början av 1990-talet. Svensk export har ökat från ca 30 procent av BNP till över 50 procent. Importen har ökat på samma sätt. Handelsmönstret har också gradvis förändrats med exempelvis en ökad handel med de snabbväxande ekonomierna i Ostasien.

Vidare har svenska företag fortsatt att expandera sina verksamheter utomlands. I dag är det ca 50 procent fler som jobbar i svenska företags utländska verksamheter än i deras svenska anläggningar. Ett helt nytt fenomen är att Sverige i dag inte bara är en källa för utgående direktinvesteringar utan även mottagare av en stor mängd utländska multinationella företag. Många av dessa investeringar har skett genom företagsammanslagningar såsom ABB, AstraZeneca och StoraEnso, men även genom företagsköp som GMs köp av Saabs personbilstillverkning och Fords köp av Volvo Personvagnar. Svenska arbetstagare i den privata sektorn som är anställda i utländska företag har ökat från ca 9 procent 1990 till ca 27 procent i dag.¹

Man kan alltså utan att överdriva hävda att den globaliseringsprocess vi nu är mitt uppe i är av historiska proportioner. Processen drivs dels av den snabba framväxten av integrerade finansiella marknader där företag snabbt kan byta ägande över nationsgränserna, dels av framväxten av ekonomiskt starka och allt mer internationellt öppna länder som de före detta sovjetländerna, Kina och Indien.

Detta kan emellertid inte förklara varför ökningen i graden av globalisering har varit kraftigare i Sverige än i många jämförbara länder (Hakkala, Heyman och Sjöholm 2008). En kombination av specifika svenska förhållanden tycks vara viktiga. Ett sådant är att Sverige sedan början av 1990-talet liberaliserat ekonomin mer än de flesta andra i-länder (Hansson m.fl. 2007; Golub 2003). Hinder för utlänningar att äga företag och egendom har tagits bort, vilket i kombination med avregleringar på kapital- och valutamarknaderna gett förbättrade möjligheter för utländska ägare att investera i Sverige.²

¹ Henrekson och Jakobsson (2008) beräknar att hela 40 procent av alla privatanställda i företag med fler än 200 anställda nu arbetar i utlandsägda dotterbolag.

² Se även Bergh (2007).

Två andra orsaker som brukar framhävas är deprecieringen av den svenska kronan 1992 och det svenska inträdet i EU 1995. Deprecieringen gjorde det billigare att producera i Sverige i jämförelse med andra länder och eventuellt även billigare för utlänningar att förvärva svenska företag. EU-inträdet förbättrade Sveriges tillgång till den stora europeiska marknaden och mildrade därigenom nackdelen av att vara ett relativt litet land beläget i utkanten av Europa.

En annan orsak är att den svenska näringslivsstrukturen med många stora multinationella företag sannolikt har ökat inflödet av utländska direktinvesteringar. En stor andel av dessa investeringar sker som förvärv av eller fusioner med redan existerande företag. I Sverige har det funnits och finns fortfarande många potentiella uppköpskandidater.

FORSKNINGSPROJEKT

Med anledning av dessa för svenskt näringsliv viktiga förändringar har IFN intensifierat sin forskning om globaliseringens ekonomiska effekter. Forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen syftar primärt till att öka vår förståelse av vilka ekonomiska grundförutsättningar, bolagsägandeformer och allmänna institutioner som i ett internationellt perspektiv kan säkerställa en effektiv strukturomvandling och därmed tillvarata de tillväxtpotentialer som globaliseringsprocessen medför. Programmet leds sedan 2007 av Fredrik Sjöholm och huvudfinansiär är Marianne och Marcus Wallenbergs Stiftelse. Andra viktiga finansiärer är Torsten och Ragnar Söderbergs Stiftelse, och Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse.

I forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen ingår forskning som studerar en rad aspekter av globaliseringen. Vissa projekt, såsom internationaliseringen av tjänstesektorn, sker i samarbete med andra forskningsprogram på IFN. Huvuddelen av forskningen vid IFN kring globalisering kan delas in i tre breda delprojekt: multinationella företag och utländska direktinvesteringar, global och regional integration, och omvärldsbevakning. Nedan följer en något mer detaljerad beskrivning av de olika delprojekten i globaliseringsprogrammet.

MULTINATIONELLA FÖRETAG OCH UTLÄNDSKA DIREKTINVESTERINGAR

Det största forskningsfältet i globaliseringsprogrammet förblir multinationella företag och effekten av utländska direktinvesteringar. Den exceptionellt stora förekomsten av svenska multinationella företag är en viktig förklaring. En annan är en lång tradition av forskning på detta fält – IUI/IFN har sedan början av 1970-talet kontinuerligt bedrivit forskning av högsta internationella klass om multinationella företag.

En mycket stor andel av de utländska direktinvesteringarna sker i dag i form

av förvärv snarare än genom att utländska företag etablerar helt nya anläggningar. I den svenska debatten påstås det ibland att utländska företagsförvärv som sker i Sverige inte är till gagn för samhället, och att svenska uppköpta företag skulle ha klarat sig bättre på egen hand. Särskilt i samband med att Volvo Personvagnar och Saab haft stora ekonomiska problem under 2008 och 2009 har detta resonemang tagit fart.

På IFN bedrivs betydande forskning som dels syftar till att teoretiskt förklara internationella företagsförvärv (t.ex. Norbäck och Persson 2008), dels empirisk forskning som undersöker ekonomiska effekter av sådana förvärv (t.ex. Heyman, Sjöholm och Gustavsson Tingvall 2007).

Som exempel på teoretisk forskning kring företagsförvärv kan nämnas det projekt som analyserar om höga svenska ägarskatter eller andra oförmånliga betingelser för svenskt företagsägande riskerar att leda till ineffektiva utländska förvärv. Ineffektiva ägare i länder där ägandet är mer gynnat, exempelvis genom låga skatter, kan förvärva företag med effektiva svenska ägare eftersom de inte behöver betala lika höga skatter. Vilka typer av ägande och skattenackdelar som riskerar att leda till ineffektivt ägande är dock inte närmare studerat. Pehr-Johan Norbäck m.fl. (2008) visar i en rapport att sänkta utländska vinstskatter kan leda till ineffektiva företagsförvärv om de utländska ägarna kan föra ut obeskattade vinster till sitt hemland efter uppköpet. Detta följer av att värdet för de utländska ägarna av ett uppköp i sådana fall blir större ju lägre den utländska vinstskatten är.

Den empiriska forskningen studerar mestadels effekten av utländska direktinvesteringar i Sverige. I synnerhet har arbetsmarknadseffekter av utländska direktinvesteringar analyserats. Forskning vid IFN visar exempelvis att inflöde av utländska direktinvesteringar leder till högre löner, framför allt för högkvalificerad personal, och att efterfrågan på arbetskraft som utför icke-rutinartade arbetsuppgifter ökar medan efterfrågan på arbetskraft med rutinartade uppgifter minskar (Hakkala, Heyman och Sjöholm 2008). Vidare tycks utländska direktinvesteringar leda till något minskad lönediskriminering av kvinnor (Heyman, Svaleryd och Vlachos 2008).

INTERNATIONELLA INSTITUTIONER OCH HANDEL

De senaste årtiondenas internationella ekonomiska landskap kännetecknas av två viktiga förändringar. För det första har det skett stora globala handelsliberaliseringar inom ramen för GATT och WTO. För det andra har regional integration genomförts på många håll runt om i världen, exempelvis i Europa genom EU och i Nord- och Centralamerika genom NAFTA. Både global och regional integration påverkar svenska företag och svensk ekonomi. Under senare år har därför ett antal projekt genomförts som syftar till att mer i detalj undersöka dessa fenomen.

Internationella integrationsavtal som EU och WTO är primärt avsedda att reglera de negativa konsekvenser som nationellt ekonomisk-politiskt beslutsfattande kan medföra. För att åstadkomma detta räcker det inte med att avtalen reglerar användandet av direkta gränshinder för handel, som tullar. De måste även begränsa användandet av policyinstrument som åtminstone vid en första anblick är avsedda att reglera inhemska förhållanden, men som har internationella konsekvenser. Exempelvis kan skatter och subventioner av inhemsk produktion, miljöregleringar, arbetsmarknadspolitik, produktsäkerhetslagstiftning och konkurrenspolitik utformas så att de i praktiken är förtäckta handelshinder. Svårigheten vid utformandet av internationella integrationsavtal är att balansera önskemålet om internationell integration mot det om nationell suveränitet över inhemska policyinstrument.

Ett projekt som analyserar ovanstående konflikter och som är värt att lyftas fram fokuserar på varför handelsavtal ofta framstår som ofullständiga. Det finns enligt Henrik Horn m.fl. (2009) två grundläggande skäl till varför handelsavtal är ofullständiga. Dels finns ett mycket stort antal policyinstrument som direkt eller indirekt påverkar handeln. Avtalet bör tillåta att dessa används för legitima syften men inte för protektionism och detta kräver sofistikerade avtal. Dels råder avsevärd osäkerhet om de omständigheter under vilka avtalet kommer att gälla. Ju mer anpassat avtalet är till förändringar i omvärlden, desto bättre kommer det att vara, men detta är förknippat med kostnader. Handelsavtal återspeglar därför en avvägning mellan avtalens förmåga att ge bra ekonomiska utfall och kostnaderna för att utforma komplicerade kontrakt.

Anders Åkerman (2008) studerar tillväxteffekter av regional integration och internationell handel. Exempelvis studeras effekten av Öresundsbron på näringslivets sammansättning och produktivitet i Sydsverige. Han finner att handel och regional integration ökar tillväxten genom att högproduktiva företag växer medan svaga företag slås ut.

OMVÄRLDSKUNSKAP

I takt med att globaliseringen ökar blir svensk ekonomi allt mer påverkad av den ekonomiska utvecklingen i omvärlden. Detta har om inte förr blivit väldigt tydligt i samband med den globala kris som bröt ut hösten 2008 och som visade på intimt sammankopplade finansiella marknader. Det är också självklart att när exporten uppgår till ca 50 procent av BNP så kommer den utländska konjunkturen att snabbt påverka den reala sidan av svensk ekonomi. Det har följaktligen blivit viktigt att förstå den ekonomiska utvecklingen i omvärlden och ett antal sådana projekt har därför igångsatts under senare år.

En stor del av omvärldsforskningen vid IFN fokuserar i dag på Asien. Det

är naturligt eftersom Asien blir ekonomiskt allt starkare och står för en snabbt ökande andel av världens produktion, handel och investeringar. Detta leder i sin tur till att kopplingarna mellan svensk ekonomi och utvecklingen i Asien förstärks. I synnerhet har de svensk-kinesiska relationerna ökat dramatiskt; de flesta svenska multinationella företag har i dag verksamhet i Kina; Kina är den snabbast växande marknaden för ett stort antal svenska företag och Kina är Sveriges största handelspartner i Asien. Samtidigt gör stora skillnader i kultur, geografi och ekonomisk-politiska system att den generella kunskapen om Asien är förhållandevis låg i Sverige.

En stor del av studierna kretsar kring den ekonomiska utvecklingen i Kina (t.ex. Lindbeck 2007). Andra studier fokuserar på utländska direktinvesteringar i Kina. Dessa syftar ofta till att undersöka investeringars påverkan på teknisk utveckling och på den kinesiska arbetsmarknaden (t.ex. Karlsson m.fl. 2009). Exempelvis undersöks om utländska företag bedriver forskning och teknikutveckling i Kina och om närvaron av utländska företag påverkar samma aktiviteter i kinesiskt ägda företag.

Andra studier fokuserar mer på hur utvecklingen i Kina påverkar Europa. Kina har numera en tydlig ambition att förvandlas från ”världens fabriksgrund” till en kunskapsintensiv industrination, bl.a. genom att attrahera högteknologiska utländska företag. Detta ger bilden av en kommande hård konkurrens om ingående investeringar där både Kina och EU försöker göra sig så attraktiva som möjligt som värdland. Oxelheim och Ghauri (2008) analyserar konkurrensen om de ingående investeringarna i termer av en icke-transparent kapploppning.

Andra delar av Asien än Kina har också studerats i rapporter från IFN. Speciellt intressant är arbeten om Asiens andra gigant – Indien. Robin Douhan och Anders Nordberg (2008) studerar exempelvis IT-sektorns möjligheter att vara motor för den ekonomiska tillväxten i Indien. Deras studie visar att samtidigt som denna sektor expanderat har andra delar av ekonomin halkat efter. I uppsatsen utvecklas en teoretisk modell för att belysa betydelsen av kopplingar mellan olika branscher inom en ekonomi. Studien lyfter fram problemen med att knyta för stor tilltro till en IT-sektor som grundar sig på exportefterfrågan, men som endast i begränsad omfattning stimulerar andra delar av ekonomin.

AVSLUTNING

Svensk ekonomi blir allt mer integrerad med omvärlden. Det är ingen överdrift att hävda att dagens globalisering saknar historiskt motstycke. Svenska företag har en allt större del av sin försäljning och produktion i främmande länder och svensk ekonomi påverkas allt mer av den globala utvecklingen.

I ljuset av denna utveckling är det en självklarhet att forskning kring globaliseringens bestämningsfaktorer och ekonomiska effekter har haft och fortsätter att ha en central roll på IFN. Dagens forskning fortsätter en gammal forskningstradition, t.ex. forskningen kring multinationella företag, men är även en anpassning till förändringar i den verklighet där svenskt näringsliv verkar. Inte minst har det ökade antalet internationella företagsförvärv, betydelsen av regional och global handelsliberalisering och Asiens växande ekonomiska styrka kommit att präglade forskningen vid IFN.

Det är vår förhoppning att utnyttjandet av tradition och erfarenhet i kombination med fokus på relevans och verklighetsförankring ska borga för att IFN bibehåller sin position som en viktig aktör för analyser av globaliseringen och dess ekonomiska konsekvenser.

REFERENSER

- Andersson, Thomas och Torbjörn Fredriksson (1993), *Sveriges val, EG och direktinvesteringar*. Bilaga 7 till Rapport till EG-konsekvensutredningen, samhällsekonomi. Stockholm: Fritzes.
- Baldwin, Richard E. och Philippe Martin (1999), "Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences". NBER Working Paper nr 6904.
- Bergh, Andreas (2007), *Den kapitalistiska välfärdsstaten*. Stockholm: Norstedts.
- Berntsson, Lennart och Gunnar Persson (1968), *U-hjälp och imperialism*. Stockholm: Bonniers Förlag
- Bordo, Michael, D., Barry Eichengreen och Douglas A. Irwin (1999), "Is Globalization Today Really Different Than Globalization a Hundred Years Ago?". NBER Working Paper nr 7195.
- Braconier, Henrik och Karolina Ekholm (2000), "Swedish Multinationals and Competition from High- and Low-Wage Locations". *Review of International Economics*, vol. 8, nr 3, 448–461.
- Braunerhjelm, Pontus (1990), *Svenska industriföretag inför EG 1992 – förväntningar och planer*. Stockholm: IUI.
- Dahmén, Erik (1950), "Ekonomiska utredningar och ekonomisk forskning till industriens tjänst". I *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Douhan, Robin och Anders Nordberg (2008), "Is the Elephant Stepping on its Trunk? The Problem of India's Unbalanced Growth". IFN Working Paper nr 778.
- Ekholm, Karolina (2008), *Globaliseringens drivkrafter och samhällsekonomiska konsekvenser*. Underlagsrapport nr 9 till Globaliseringsrådet. Stockholm: Regeringskansliet och Utbildningsdepartementet.
- Fors, Gunnar och Roger Svensson (2002), "R&D and Foreign Sales in Swedish Multinationals: A Simultaneous Relationship?". *Research Policy*, vol. 31, nr 1, 97–107.
- Ganslandt, Mattias och James A. Markusen (2001), "Standards and Related Regulations in International Trade: A Modeling Approach". I Keith E. Maskus och John S. Wilson (red.), *Quantifying the Impact of Technical Barriers to Trade: Can It Be Done?* Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

- Golub, Stephen S. (2003), "Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries". *OECD Economic Studies*, vol. 36, 86–116.
- Grossman, Gene M. och Esteban Rossi-Hansberg (2008), "Trading Tasks: A Simple Theory of Offshoring". *American Economic Review*, vol. 98, nr 5, 1978–1997.
- Hakkala, Katariina, Fredrik Heyman och Fredrik Sjöholm (2008), *Arbetsmarknadseffekter av utländska direktinvesteringar*. Underlagsrapport nr 16 till Globaliseringsrådet. Stockholm: Regeringskansliet och Utbildningsdepartementet.
- Hansson, Pär, Patrik Karpaty, Markus Lindvert, Lars Lundberg, Andreas Poldahl och Lihong Yun (2007), *Svenskt näringsliv i en globaliserad värld: effekter av internationaliseringen på produktivitet och sysselsättning*. Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). Rapport A2007:004. Stockholm: ITPS.
- Harrison, Ann (2006), *Globalization and Poverty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Henrekson, Magnus och Ulf Jakobsson (2008), *Globaliseringen och den svenska ägarmodellerna*. Underlagsrapport nr 19 till Globaliseringsrådet. Stockholm: Regeringskansliet och Utbildningsdepartementet.
- Hermele, Kenneth och Karl-Anders Larsson (1977), *Solidaritet eller imperialism*. Stockholm: Liber Förlag.
- Heyman, Fredrik, Fredrik Sjöholm och Patrik Gustavsson Tingvall (2007), "Is There Really a Foreign Ownership Wage Premium? Evidence from Matched Employer-Employee Data". *Journal of International Economics*, vol. 73, nr 2, 355–376.
- Heyman, Fredrik, Helena Svaleryd och Jonas Vlachos (2008), "Competition, Takeovers and Gender Discrimination". IFN Working Paper nr 734.
- Horn, Henrik, Giovanni Maggi och Robert Staiger (2009), "Trade Agreements as Endogenously Incomplete Contracts". *American Economic Review*, under publicering.
- Karlsson, Sune, Nannan Lundin, Fredrik Sjöholm och He Ping (2009), "Foreign Firms and Chinese Employment". *The World Economy*, under publicering.
- Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering (1945), *Svensk handelspolitik efter kriget*. Stockholm: IUI.
- Lindbeck, Assar (2007), "China's Reformed Economy". *CESifo Forum*, vol. 8, nr 1, 8–14.
- Lundberg, Lars (1976), *Handelshinder och handelspolitik*. Stockholm: IUI.
- Lundberg, Lars (2009), "Forskningsmiljön på IUI för 40 år sedan ur ett doktorandperspektiv". I denna volym.
- Lundborg, Per (1991), "Determinants of Migration in the Nordic Labor Market". *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 93, nr 3, 363–375.
- Norbäck, Pehr-Johan och Lars Persson (2008), "Globalization and Profitability of Cross-border Mergers & Acquisitions". *Economic Theory*, vol. 35, nr 2, 241–266.
- Norbäck, Pehr-Johan, Lars Persson och Jonas Vlachos (2006), "Cross-Border Acquisitions and Corporate Taxes: Efficiency and Tax Revenues". IFN Working Paper nr 663.
- Ohlsson, Lennart (1969), *Utrikeshandeln och den ekonomiska tillväxten i Sverige 1871–1966*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ohlsson, Lennart (1976), *Svensk verkstadsindustris internationella specialisering*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Oxelheim, Lars (1987), *International Financial Market Fluctuations – Corporate Forecasting and Reporting Problems*. Chichester: John Wiley and Son.

- Oxelheim, Lars (1990), *International Financial Integration*. Berlin: Springer-Verlag.
- Oxelheim, Lars och Pervez Ghauri (2008), "EU – China and the Non-transparent Race for Inward FDI". *Journal of Asian Economics*, vol. 19, nr 4, 358–370.
- Sala-i-Martin, Xavier (2006), "Comment". I Ann Harrison (red.), *Globalization and Poverty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Samuelsson, Hans-Fredrik (1977), *Utländska direkta investeringar i Sverige: en ekonometrisk analys av bestämningsfaktorerna*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Svaleryd, Helena och Jonas Vlachos (2002), "Markets for Risk and Openness to Trade: How Are They Related?". *Journal of International Economics*, vol. 57, nr 2, 369–395.
- Svennilson, Ingvar (1959), *Perspektiv på Västeuropas utveckling 1955–1975*. Småtryck från IUI. Stockholm: IUI.
- Swedenborg, Birgitta (1979), *The Multinational Operations of Swedish Firms – An Analysis of Determinants and Effects*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell International.
- Swedenborg, Birgitta (2009), "Mina år på IUI: 1969–81 och 1986–90". I denna volym.
- Åkerman, Anders (2008), *Essays on International Trade, Productivity and Firm Heterogeneity*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.

FÖRFATTARPRESANTATION

Fredrik Sjöholm är född 1966. Han disputerade 1997 vid nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet på en avhandling om internationella teknologiflöden och ekonomisk tillväxt och blev docent vid samma institution 2002. År 1997 flyttade han till Japaninstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm och 1999 till nationalekonomiska institutionen vid Singapore National University. I slutet av 2001 var han tillbaka vid Handelshögskolan och 2007 rekryterades han till IFN. Samma år blev han adjungerad professor i nationalekonomi vid Örebro universitet.

Fredrik Sjöholms forskning fokuserar på två områden. Det första är ekonomiska effekter av utländska direktinvesteringar. Frågeställningar som analyseras inkluderar exempelvis om utländska företagsuppköp av svenska företag påverkar löner och sysselsättning. Hans andra huvudområde är ekonomisk utveckling i Ostasien. Han har bland annat undersökt hur utländska företag har bidragit till handel, sysselsättning och tillväxt i regionen.

Fredrik Sjöholm är chef för forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen. Han är External Fellow vid Leverhulme Centre for Research on Globalisation and Economic Policy (GEP) vid University of Nottingham och medlem av Asian Economic Panel och East Asian Economic Association's Council of Fellows.

FORSKNINGSPROGRAMMET ENTREPRENÖRSKAPETS EKONOMI

MAGNUS HENREKSON OCH LARS PERSSON

ENTREPRENÖRENS BETYDELSE FÖR NÄRINGS- LIVSUTVECKLINGEN

Det är omöjligt att ge en rättvisande bild av ett lands ekonomiska historia utan att komma in på de företag som spelat en central roll för utvecklingen. Bakom företagsnamnen finns alltid en grundare och starkt drivande kraft – en entreprenör. Den svenska industrialiseringen under decennierna kring sekelskiftet 1900 förknippas med specifika entreprenörer som Lars Magnus Ericsson, Göran Fredrik Göransson, Alfred Nobel, André Oscar Wallenberg, Sven Wingquist och Johan Petter Åhlén.

Under mellankrigstiden började emellertid synen på entreprenörens roll i utvecklingsprocessen att förändras i grunden. De stora företagen – inte entreprenörerna – började nu inte bara ses som effektivare i produktionen, utan även som ledande motor för innovation och teknisk utveckling. Till och med Joseph Schumpeter hävdade nu i stället att ”själva förnyelsefunktionen håller på att reduceras till rutin”.

Men en omsvängning skulle komma. Med 1970-talets oljekriser och stagflation uppstod tvivel om de stora företagens förmåga att vara förnyare och välståndsskapare. De första tecknen började dyka upp som visade att större inte nödvändigtvis var bättre. I allt högre grad kom storföretagen att ses som inflexibla, som oförmögna att anpassa sig till nya marknadsbetingelser och alltmer kvalitetsmedvetna konsumenter.

Bakom de nya företag som vuxit sig stora under efterkrigstiden finns också ofta en enskild person som bygger ett företag baserat på en vision och en stark affärsidé. Ingvar Kamprads IKEA, Ruben Rausing TetraPak och Erling Perssons

HM är kanske de mest kända. Men även bakom de flesta av de företag som gjort entré på börslistorna sedan Sverige kom ur den djupa krisen i början av 1990-talet finns en framgångsrik entreprenör.

Under 1990-talet började det bli vanligt att samhällsdebattörer, politiker och forskare talade om att vi kommit in i "entreprenörens tidsålder". Denna tendens var särskilt tydlig i slutet av 1990-talet då visionära entreprenörer både förkroppsligade tidsandan och lyckades dra till sig stora mängder kapital från externa investerare.

Nu har onekligen en tillnyktring skett och den enda rimliga slutsatsen är enligt vår uppfattning att det både behövs individuellt entreprenörskap *och* stora effektiva företag. Nationalekonomen William Baumol talar träffande om "symbiosen mellan David och Goliat". Entreprenörskapet har därmed en ny och viktig roll att fylla för näringslivets utveckling.

ENTREPRENÖRSKAP I FORSKNINGEN

Ordet entreprenör härrör från franskans *entreprendre* (*entre*, mellan/rum/; *prendre*, ta, använda) med betydelsen att använda eller skapa "mellanrum" för att uträtta eller företa sig något. Entreprenörskap i den allmänna debatten tycks i dag oftast syfta uteslutande på ny- eller egenföretagande. I den ekonomiska litteraturen är begreppet något annorlunda. Fokus har ofta legat på entreprenörens särart och unika roll i ekonomin och inte på verksamhetens organisatoriska form. Entreprenörens roll har diskuterats åtminstone sedan Richard Cantillons analyser från början av 1700-talet.

Även om entreprenörens funktion gestaltats på flera olika sätt kan man ändå särskilja vissa utmärkande drag som återkommer hos många författare. Få skulle bestrida att Joseph Schumpeter (1883–1950) är den största förgrundsgestalten inom entreprenörskapsforskningen. I sin bok *The Theory of Economic Development*, (Schumpeter 1934) ursprungligen publicerad på tyska 1912, lyfter Schumpeter fram den individuella entreprenören som *primus motor* i den ekonomiska tillväxt- och utvecklingsprocessen. Enligt Schumpeters definition är entreprenören i första hand en *innovatör* som identifierar och introducerar nya "kombinationer" av tillgängliga produktionsfaktorer. Dessa kombinationer behöver inte nödvändigtvis syfta på nya varor eller tjänster, utan kan också avse nya organisationer/organisationsformer.

Till skillnad från Schumpeter lyfter Israel M. Kirzner (1930–) fram entreprenören i första hand som en arbitragör (jämviktsskapare) som upptäcker och agerar på outnyttjade vinstmöjligheter i ekonomin (Kirzner 1997). Dessa kan existera på grund av obalanser på marknaden eller på grund av en ineffektiv an-

vändning av befintliga resurser. Dessa vinstmöjligheter behöver inte härröra från något genuint nytt såsom Schumpeter menar.

Frank Knight (1885–1972) – som ofta betraktas som den tredje av ”de tre stora” grundarna inom modern entreprenörskapsforskning – fokuserar i sin tur på entreprenörens roll som bärare av och beslutsfattare under *genuin osäkerhet* (Knight 1921). Genuin osäkerhet skiljer sig ifrån det som brukar kallas *risk* inom nationalekonomin genom att det under genuin osäkerhet inte finns någon bestämd, eller ens i princip kalkylerbar, sannolikhetsfördelning över möjliga utfall. Någon måste fatta beslut under osäkerhet och det är enligt Knight entreprenören som fyller denna uppgift.

En fjärde funktion som tillskrivits entreprenören genom historien är rollen som koordinator. Enligt Jean-Baptiste Say (1767–1832) måste det finnas någon som koordinerar, övervakar och fattar beslut om hur och till vad kunskap, arbetskraft och kapital ska organiseras och användas (Say 1845/1964). Utan denna funktion skulle ingen företagsaktivitet uppstå och det är just denna centrala uppgift som entreprenören utför.

Nyare bidrag – är ofta en variant eller analytisk förfining av dessa fyra funktioner eller har en mer eklektisk ansats som försöker sammanbinda eller kombinera de olika funktionerna. Viktiga är här bl.a. William J. Baumol (1993), Mark Casson (1982/2003) och Scott Shane (2003). Den nationalekonom som mest konsekvent har försökt integrera entreprenörskapsfunktionen i dagens neoklassiska huvudfåra inom nationalekonomin är nobelpristagaren Theodore W. Schultz (1980).

Trots dessa bidrag har modern nationalekonomisk forskning inte i någon större utsträckning studerat entreprenörskapets roll för näringslivets utveckling. Redan i slutet av 1960-talet lyftes denna brist i den traditionella analysen fram av William J. Baumol (1968, s. 66) i det numera klassiska konstaterandet att ”the theoretical firm is entrepreneurless – the Prince of Denmark has been expunged from the discussion of Hamlet”. Sedan dess har den företagsekonomiskt inriktade entreprenörskapsforskningen formligen exploderat, men inom nationalekonomin befinner sig denna forskning fortfarande i sin linda.

Den företagsekonomiska forskningsansatsen ger värdefull information om framför allt sakförhållanden inom enskilda företag och branscher. Genom sin fokusering på studier av enskilda företag och avsaknad av prediktiv analys har den dock svårt att studera hur olika institutioner och regelverk i allmänhet påverkar entreprenörskapet och dess effekt på näringslivets förnyelse och den ekonomiska tillväxten.

Genom att använda nationalekonomiska analysmetoder, vilka explicit belyser interaktionen mellan entreprenörer, andra aktörer, och institutionella förhållan-

den och regelverk, kan sådana effekter analyseras på ett systematiskt sätt. Exempelvis kan det studeras hur framväxten av en riskkapitalmarknad påverkar de allmänna drivkrafterna att starta nya företag. Vidare är det möjligt att genom att arbeta med data för många entreprenörsföretag och en rad viktiga bakgrundsfaktorer för entreprenörskapet, exempelvis skatteregler, erhålla mer generella insikter om hur institutionella faktorer påverkar entreprenörskapet. Därmed kan värdefull kunskap om hur olika institutioner och regelverk påverkar den entreprenörsdrivna ekonomiska tillväxten genereras, en kunskap som kan vara av avgörande betydelse för entreprenörskapets framtida utveckling i Sverige.

IUI/IFN har varit ett av få nationalekonomiska forskningsinstitut i Sverige där sådan nationalekonomisk forskning om entreprenörskapets ekonomi har bedrivits kontinuerligt under efterkrigstiden.

ENTREPRENÖRSFORSKNINGEN PÅ IUI 1939–2005

Entreprenörsforskningen på IUI har till största delen bedrivits av enskilda kreativa (entreprenöriella!) forskare och har inte samlat någon större forskargrupp, förutom under de senaste åren.

Den tidiga entreprenörsforskningen på IUI förknippas med Erik Dahmén som verkade på IUI åren 1942 till 1950 – se särskilt Dahmén (1950). Under denna tid var nationalekonomisk forskning till stor del fokuserad på utvecklingen av allmän jämvikts-modeller där företagen och entreprenören spelade en passiv roll. Dahmén's forskning tog i stället sin utgångspunkt i att ekonomisk utveckling och ekonomisk tillväxt bör ses som en evolutionär process, som drivs av entreprenörer och deras innovationer. Företagandets villkor får därmed en avgörande betydelse för den ekonomiska processens utfall.

Under 1970- och 80-talen forskade framför allt Bo Carlsson och Gunnar Eliasson om entreprenörskap och industriell utveckling på IUI. Den forskningen fokuserade dels på teknologiska innovationers betydelse för den industriella utvecklingen, dels på betydelsen av humankapitalet för att generera tillväxt. Se bl.a. Eliasson och Carlsson m.fl. (1986), Eliasson (1991), Day och Eliasson (red., 1986), Dahmén och Eliasson (red., 1980) och Carlsson (red., 1997). Det bör också lyftas fram att Gunnar Du Rietz under hela 1970-talet i Dahmén's efterföljd arbetade med att undersöka företagsetableringarnas orsaker och betydelse under efterkrigstiden i Sverige (Du Rietz 1975, 1980). Dessa studier gav också upphov till en publicering i topptidskriften *Journal of Political Economy* (Hause och Du Rietz 1984).

Entreprenörsforskningen på IUI under 1990-talet förknippas framför allt med Pontus Braunerhjelm (t.ex. 1993 och med Bo Carlsson 1999) och Magnus

Henrekson (t.ex. 1996). Denna forskning byggde framför allt på premissen att spelreglerna (det institutionella regelverket) för företagande har en avgörande betydelse för branschsammanställning, företagsstruktur, företagstillväxt, graden av entreprenöriellt nyföretagande osv.

IFN:S FORSKNINGSPROGRAM ENTREPRENÖRSKAPETS EKONOMI 2006–

I samband med att Magnus Henrekson tillträdde som vd för IFN/IUI år 2005 beslöts att institutet skulle kraftsamla sina resurser på ett fåtal viktiga forskningsområden av betydelse för näringslivets utveckling. Med anledning av entreprenörskapets centrala roll för svenskt näringslivs framtid beslöt IFN att bygga upp ett entreprenörsforskningsprogram. Då Magnus Henrekson själv länge bedrivit entreprenörsforskning och Lars Persson nyligen startat forskning inom entreprenörsområdet var det naturligt att tillsammans starta upp detta program.

Syftet med forskningsprogrammet, som fått namnet *Entreprenörskapets ekonomi*, är att belysa vilka ekonomiska grundförutsättningar såsom bolagsägandeformer, skattesystem och allmänna institutioner, som kan bidra till att skapa en entreprenörsdriven tillväxt. Programmets målsättning är hög: att göra Institutet för Näringslivsforskning till den viktigaste forskningsbaserade källan i den svenska näringslivsorienterade samhällsdebatten i denna mycket viktiga fråga. Programmet skall möjliggöra (i) att på institutet skapa en forskarkompetens inom dessa för svenskt näringsliv avgörande frågor; (ii) att utveckla en unik databas med information om hur entreprenörskap påverkas av olika institutionella faktorer; (iii) att skapa en naturlig mötesplats för experter, befattningshavare, journalister och forskare med intresse för entreprenörskapets betydelse för näringslivets dynamik och den allmänna välförhållandenutvecklingen.

Inom programmet väljer forskarna självständigt ämnesområden och metod, men utgångspunkten för forskningen tas i frågor av hög relevans för näringslivets utveckling. Såväl teoretisk som empirisk forskning skall bedrivas, där ett särskilt fokus ligger på interaktionen mellan teoretisk och empirisk forskning. Strävan är att publicera forskningen i högt rankade vetenskapliga tidskrifter och att kommunicera viktiga policy slutsatser till utomstående i olika fora.

Programmet möjliggjordes genom en donation från den svenske entreprenören och industrimannen Gustaf Douglas med familj. Utöver detta finns enskilda projekt och forskare som erhållit projektmedel från andra finansörer. Bland dessa märks Torsten och Ragnar Söderbergs stiftelser och Jan Wallanders och Tom Hedelius Forskningsstiftelse. En rad större forskningsprojekt har initierats inom programmet.

(i) Ägande, samverkan och konkurrens i innovationsindustrin. Utgångspunkten i projektet är att empiriska studier visar att etablerade företag ofta tillägnar sig nya teknologier genom uppköp av små entreprenörsföretag, vilka ofta är finansierade av riskkapital. Vidare observerar vi att nya företagsstrategier och nya teknologier ofta introduceras på marknaden av entreprenöriella nyinträdande företag, och att dessa nya strategier och teknologier sedan tas upp av etablerade företag. Projektets syfte är att öka vår förståelse av hur interaktionen mellan företag med olika typ av ägandeform sker på innovationsmarknaden och hur regelverk, såsom konkurrenslagar och företagsbeskattningssystem, påverkar denna process.

(ii) Entreprenörskapets politiska ekonomi. Utgångspunkten i detta projekt är att entreprenörer inte per automatik bidrar positivt till samhällsekonomin. I stället utgås ifrån premissen att huruvida bidraget är positivt beror på de institutionella betingelserna i ekonomin, vilka bestämmer vad som har kallats ”den samhälleliga belöningsstrukturen” vad gäller entreprenörskap. Entreprenörer analyseras som ekonomiska agenter vilka hela tiden söker efter en avkastning (*economic rent*) som överstiger den riskjusterade räntan i ekonomin. Huvudsyftet med projektet är att analysera hur graden av entreprenörsaktivitet, och till vilka verksamheter denna kanaliseras, bestäms av centrala institutioner i ekonomin.

(iii) Kommersialisering av svenska patent. Sverige är bland de absolut främsta i världen med avseende på satsningar på forskning och utveckling, beviljade patent och publikationer i forskningstidskrifter. Men kommersialiseringen av detta intellektuella kapital är relativt sett mindre framgångsrik i Sverige jämfört med andra länder. Syftet med detta projekt är att empiriskt analysera kommersialiseringprocessen av intellektuellt kapital i Sverige genom att följa patent. Fyra forskningsfrågor analyseras: 1) Vad avgör huruvida ett patent kommersialiseras? 2) Vad bestämmer valet av kommersialiseringssätt (försäljning, licensiering eller kommersialisering i existerande eller nytt företag)? 3) Vilka faktorer påverkar utfallet av kommersialiseringen? 4) Vilka är orsakerna till varför patent förnyas eller förfaller? En unik databas över svenska patent ägda av uppfinnare och småföretag används.

(iv) Globaliseringen och ägarpolitiken i efterkrigstidens Sverige. I detta projekt studeras den dramatiska omsvängningen i svensk ägarpolitik och ägarstruktur i det svenska näringslivet under efterkrigstiden. Efter andra världskriget präglades ägarpolitiken i hög grad av en socialistisk vision där det slutliga målet var ett *de facto* avskaffande av den privata äganderätten. Denna politik nådde vägs ände i början av 1980-talet. Sedan dess har ett stort antal svenska företag förvärvats av eller fusionerats med utländska företag. Samtidigt har också den utländska ägarandelen på den svenska börsen ökat kraftigt.

En annan viktig tendens är att det statliga ägandet ökat liksom den kontroll som utövas av statliga och eller korporatistiska fonder över svenska börsnoterade företag. Den gamla svenska kontrollmodellen som präglats av att enskilda familjer har ett kontrollerande inflytande över enskilda företag även när dessa är börsnoterade uppehålls huvudsakligen via systemet med rösträttsdifferentiering. Det ovan skisserade läget ger upphov till flera intressanta frågeställningar som kommer att analyseras i detta projekt: I hur stor utsträckning är en ägarmodell byggd på familjekontroll tillämplig även framdeles? Vilka effekter kan vi förvänta oss av en ökad ägarandel för staten och statliga eller korporatistiskt styrda fonder?

Kan den framväxande modellen med allt mer spritt ägande fungera utan det slag av kraftfulla belöningsinstrument för företagsledningarna som är så vanliga i de anglosaxiska länderna?

(v) Ägarstruktur och företagets verksamhet. Projektet tar sin utgångspunkt i den stora litteratur kring ägar- och bolagsstyrning som ursprungligen främst fokuserat på separationen mellan ägande och kontroll. Begränsningar i den rådande forskningen är att den dels varit fokuserad på amerikanska förhållanden, dels att data om företagens inre struktur sällan kunnat länkas till relevanta ägardata. I detta projekt skapas en unik databas där svenska data över individer och företag länkas samman med detaljerade ägardata. Projektet ämnar undersöka hur ägarstrukturen och de agentproblem som kan uppstå påverkar företagets beteende. Till exempel: Hur påverkar ägarstrukturen de anställdas lönenivåer? Vilka effekter har uppköp av företag på olika gruppers löner?

(vi) Svensk inkomst- och förmögenhetsfördelning. Det övergripande målet för projektet är att skapa homogena serier för inkomst- och förmögenhetsfördelningens utveckling i Sverige som sträcker sig från tiden för Sveriges industrialisering på 1800-talet fram till i dag. Dessa serier ska i huvudsak baseras på skattestatistik, nationalräkenskaper och befolkningsstatistik, men ska också jämföras med individdatabaser för överlappande år. Syftet är att bättre kunna förklara framväxten av den svenska inkomst- och förmögenhetsfördelningen, både i historiskt och internationellt perspektiv. Bland de frågor som projektet ämnar studera kan nämnas: Hur stor är rörligheten i den svenska förmögenhetsfördelningen? Vilken betydelse har arv för sannolikheten att bli egenföretagare? Vad har arvsskatten haft för effekter? Tidigare forskning har funnit att personer med eget kapital oftare startar företag. Men i avsaknad av tillförlitlig information om ärvda tillgångar har dessa studier inte förmått fastställa vilken betydelse arv och gåvor mellan generationer har i denna process.

(vii) Politik för snabbväxande företag. I detta projekt analyseras dels de snabbväxande företagens betydelse för sysselsättning och jobbskapande, dels hur det

institutionella ramverket påverkar de snabbväxande företagen. För att analysera hur det institutionella ramverket kan förväntas påverka de snabbväxande företagen används den s.k. kompetensblocksteorin. Enligt denna teori drivs tillväxten på företagsnivå av en ständigt fortgående process där ny kunskap upptäcks, skapas och appliceras. Kompetensblocket består av de nyckelaktörer med kompletterande kompetenser som erfordras för att generera och kommersialisera nya affärsidéer: uppfinnare, entreprenörer, industrialister, venturekapitalister, aktörer på andrahandsmarknaderna, utbildad/yrkeskunnig arbetskraft och kompetenta kunder.

NÅGRA RESULTAT

En viktig del av programmets verksamhet är att arrangera forskningskonferenser om entreprenörskap. År 2007 arrangerades IFN Stockholm Conference 2007 där internationellt ledande forskare, däribland ekonomiprofessorerna William Baumol och Marie Thursby från USA liksom Simon Parker från England deltog. Temat för konferensen var "Firms in the Innovation Process: The Effects of Ownership, Legislation and Taxation". Tillsammans med forskare från IFN diskuterades hur institutioner och regelverk påverkar den entreprenörsdrivna ekonomiska tillväxten. Ett särskilt intresse ägnades åt studier som berör hur skatteregler, patentlagstiftning och äganderätt påverkar entreprenörens villkor i ekonomin. Den allmänna bild som framkom i de preliminära studierna var att interaktionen mellan olika typer av ägandeformer, såsom entreprenörsföretag, småföretag och storföretag, är viktig för en väl fungerande innovationsmarknad, och att detta bör beaktas ur ett tillväxtpolitiskt perspektiv.

Redan efter två års verksamhet har programmet levererat både forskning av mycket hög internationell kvalitet och viktig input till den svenska samhällsdebatten. Forskning har publicerats i ledande internationella tidskrifter. Vidare har läroböcker, expertrapporter och debattartiklar om entreprenörskap publicerats på svenska.

I projektet Ägande, samverkan och konkurrens i innovationsindustrin, som är det största delprojektet, har en rad uppsatser skrivits av Robin Douhan, Erika Färnstrand, Pehr-Johan Norbäck, Lars Persson och Joacim Tåg om interaktionen mellan entreprenörer, riskkapitalister och etablerade företag. Bland dessa kan nämnas artikeln "The Organization of the Innovation Industry: Entrepreneurs, Venture Capitalists, and Oligopolists" av Pehr-Johan Norbäck och Lars Persson som är under publicering i *Journal of the European Economic Association*. Där visas att en kombination av konkurrens och samarbete mellan entreprenörer, riskkapitalister och etablerade företag tenderar att generera starkast incitament för framtagandet av innovationer.

Projektet Entreprenörskapets politiska ekonomi har genererat en rad uppsatser av Robin Douhan, Magnus Henrekson och Mikael Stenkula. Noterbar är publiceringen av läroboken *Entreprenörskap* av Magnus Henrekson och Mikael Stenkula (Stockholm: SNS Förlag, 2007). Boken beskriver vad entreprenörskap är och vilken roll det spelar för tillväxt och sysselsättning i en ekonomi. Boken beskriver också hur den ekonomiska politiken är kopplad till entreprenörskap. Både svenska och internationella förhållanden presenteras. Boken fyller en stor lucka i undervisningen på universiteten i Sverige.

I projektet Kommersialisering av svenska patent har en unik databas över svenska patent ägda av uppfinnare och småföretag utvecklats. Många viktiga studier har genomförts på dessa data. Bland dessa kan nämnas studien ”Commercialization of Patents and External Financing during the R&D-Phase” av Roger Svensson, publicerad i *Research Policy* 2007. Studien visar att finansieringsformen starkt påverkar möjligheten till kommersialisering av innovationer.

Inom projektet Svensk inkomst- och förmögenhetsfördelning har en unik databas om svensk inkomst- och förmögenhetsfördelning under de senaste hundra åren satts samman. En rad intressanta uppsatser har skrivits av Jesper Roine och Daniel Waldentröm inom detta område. Det kan också noteras att resultaten har rönt stort intresse i den svenska ekonomisk-politiska debatten.

GLOBAL AWARD FOR ENTREPRENEURSHIP RESEARCH

International Award for Entrepreneurship and Small Business Research instiftades 1996 av Närings- och teknikutvecklingsverket (Nutek) och Forum för Småföretagsforskning (FSF) i syfte att lyfta fram entreprenörskaps- och småföretagsforskningen. Detta pris har utvecklats till att bli allmänt erkänt som det ledande internationella forskarpriset inom området entreprenörskap och småföretagande. År 2008 skedde en betydande uppgradering av priset i samband med att IFN jämte FSF (Entreprenörskapsforum fr.o.m. juni 2009) och Nutek (Tillväxtverket fr.o.m. 1 april 2009) gick in som huvudman för priset, vilket samtidigt bytte namn till *Global Award för Entrepreneurship Research*. Prissumman fördubblades till 100 000 euro och processen för nominering, utvärdering och selektion av potentiella pristagare blev mer grundlig och transparent än tidigare.¹ IFN:s medverkan har möjliggjorts genom en donation av entreprenören och industrimannen Rune Andersson och dennes holdingbolag Mellby Gård AB. Det är vår övertygelse att IFN:s

¹ För en närmare beskrivning av priset och tidigare pristagare hänvisas till Braunerhjelm och Henrekson (2009).

medverkan i detta pris kan bidra till att profilera institutet internationellt och vara en viktig inspiration för det egna entreprenörsforskningsprogrammet.

AVSLUTNING

Syftet med forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi är att belysa vilka ekonomiska grundförutsättningar såsom bolagsäganheter, skattesystem och allmänna institutioner, som kan bidra till att skapa en entreprenörsdriven tillväxt. Programmet igångsattes genom att en stark och kreativ forskargrupp sattes samman där utgångspunkten för forskningen togs i frågor av hög relevans för näringslivets utveckling. Såväl teoretisk som empirisk forskning skulle bedrivas, med särskilt fokus på interaktionen mellan teoretisk och empirisk forskning.

Denna ansats har visat sig lyckosam. Redan efter två års verksamhet har programmet levererat både forskning av hög internationell kvalitet och viktiga bidrag till den svenska samhällsdebatten. Bland annat har forskning publicerats i ledande allmänna internationella tidskrifter såväl som i ledande specialtidsskrifter. Vidare har läroböcker, expertrapporter och debattartiklar om entreprenörskap publicerats på svenska.

Många delprojekt är fortfarande i sin linda, men det finns redan i dag en rad lovande uppsatser under bearbetning, vilket innebär att ett antal välgrundade resultat kan presenteras inom en snar framtid.

REFERENSER

- Baumol, William J. (1968), "Entrepreneurship in Economic Theory." *American Economic Review*, vol. 58, nr 2, 64–71.
- Baumol, William J. (1993), *Entrepreneurship, Management, and the Structure of Payoffs*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Braunerhjelm, Pontus (1997), "On the Role of Knowledge Capital in Firm Performance: Empirical Evidence from Swedish Firms in the Engineering Industry". *Revue D'Économie Industrielle*, nr 81, 9–22.
- Braunerhjelm, Pontus och Bo Carlsson (1999), "Industry Clusters in Ohio and Sweden, 1975–1995". *Small Business Economics*, vol. 12, nr 4, 182–213.
- Braunerhjelm, Pontus och Magnus Henrekson (2009), "Global Award för Entrepreneurship Research: en presentation". *Ekonomisk Debatt*, årg. 37, nr 1, 19–30
- Carlsson, Bo (1997), *Technological Systems and Industrial Dynamics*. Dordrecht: Kluwer.
- Casson, Mark (1982/2003), *The Entrepreneur – An Economic Theory*. Andra upplagan. Cheltenham: Edward Elgar.

- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarverksamhet. Kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919–1939*. Stockholm: UII och Almqvist & Wiksell.
- Dahmén, Erik och Gunnar Eliasson (red.), (1980) *Industriell utveckling i Sverige – Teori och verklighet under ett sekel*. Stockholm: UII.
- Day, Richard H. och Gunnar Eliasson (red.), (1986), *The Dynamics of Market Economies*. Amsterdam: North-Holland.
- Du Rietz, Gunnar (1975), *Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige 1954–1970*. Stockholm: UII och Almqvist & Wiksell.
- Du Rietz, Gunnar (1980), *Företagsetableringarna under efterkrigstiden*. Stockholm: UII och Almqvist & Wiksell.
- Eliasson, Gunnar (1991), "Modeling the Experimentally Organized Economy: Complex Dynamics in an Empirical Micro-Macro Model of Endogenous Economic Growth". *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 16, nr 1–2, 153–182.
- Eliasson, Gunnar, Bo Carlsson, Enrico Deiacco, Thomas Lindberg och Tomas Pousette (1986), *Kunskap, information och tjänster. En studie av svenska industriföretag*. Stockholm: UII, Liber och Statens Industriverk.
- Hause, John C. och Gunnar Du Rietz (1984), "Entry, Industry Growth, and the Microdynamics of Industry Supply". *Journal of Political Economy*, vol. 92, nr 4, 733–757.
- Henrekson, Magnus (1996), *Företagandets villkor. Spelregler för sysselsättning och tillväxt*. Stockholm: SNS Förlag.
- Henrekson, Magnus och Mikael Stenkula (2007), *Entreprenörskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Jakobsson, Ulf (red.), (1998), *Företagaren i välfärdssamhället*. Konjunkturrådets rapport 1998. Stockholm: SNS Förlag.
- Norbäck, Pehr-Johan och Lars Persson (2009), "The Organization of the Innovation Industry: Entrepreneurs, Venture Capitalists, and Oligopolists". *Journal of the European Economic Association*, under utgivning.
- Kirzner, Israel M. (1997), "Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: An Austrian Approach." *Journal of Economic Literature*, vol. 35, nr 1, 60–85.
- Knight, Frank H. (1921), *Risk, Uncertainty and Profit*. New York: Houghton Mifflin.
- Say, Jean-Baptiste (1845/1964), *A Treatise on Political Economy: Or, the Production, Distribution and Consumption of Wealth*. New York: A.M. Kelley.
- Shane, Scott S. (2003), *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Schultz, Theodore W. (1980), "Investment in Entrepreneurial Ability." *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 82, nr 4, 437–448.
- Schumpeter, Joseph A. (1912/1934), *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Svensson, Roger (2007), "Commercialization of Patents and External Financing during the R&D-Phase". *Research Policy*, vol. 36, nr 7, 1052–1069.

FÖRFATTARPRESANTATION

Magnus Henrekson är professor och vd för IFN. För en presentation hänvisas till kapitel 1 i denna volym.

Lars Persson är född 1966. Han disputerade 1998 vid Institutet för internationell ekonomi på Stockholms universitet på avhandlingen *Asset Ownership in Imperfectly Competitive Markets*, och utnämndes till docent vid samma institution 2004.

Han rekryterades till dåvarande IUI 1998. Under första halvåret 1999 var Persson gästprofessor vid Purdue University i USA. År 2000 utsågs han till vice vd vid IUI. Detta år blev han även affilierad forskare vid CEPR. Vid denna tid var hans forskning inriktad mot konkurrenspolitik, med fokus på drivkrafter för och välfärds-effekter av företagsförvärv.

Under mitten av 2000-talet kom hans forskning alltmer att inriktas mot entreprenörskapets ekonomi med fokus på samspelet mellan entreprenörer, riskkapital och etablerade företag. Tillsammans med Magnus Henrekson är han sedan år 2006 ansvarig för forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

FORSKNINGSPROGRAMMET TJÄNSTESEKTORNS EKONOMI

HENRIK JORDAHL

När Industriens Utredningsinstitut startade i februari 1939 skvallrade namnet om hur den tidens näringsliv såg ut. Initiativtagaren till institutet, Sigfrid Edström, var chef för ASEA och forskningen kom länge att ligga betydligt närmare Industriförbundets än Arbetsgivareföreningens intresseområden. Sedan dess har mycket hänt. Tjänstesektorn har vuxit kontinuerligt medan industrin har stagnerat. När detta skrivs illustrerar den inledda företagsrekonstruktionen av Saab Automobile tydligt den traditionella industrins tillbakagång. Det är inte längre stora industriföretag som skapar nya arbetstillfällen. Det har också blivit svårare att skilja på industri- och tjänsteföretag. Genom att baka in attraktiva tjänster i sina produkter försöker industriföretagen stärka sin konkurrensförmåga (Braunerhjelm 1992).

Breddningen av institutets forskning från snävare industriproblem har – i maklig takt – pågått i årtionden. I översiktsskriften *Industriproblem 1950* påtalar Erik Dahmén servicenäringarnas ökade betydelse i högt utvecklade *industriländer*. Samtidigt som Dahmén såg en särskilt stor anledning att uppmärksamma dessa näringar framträder även en styvmoderlig syn på tjänsteföretagen i formuleringen att ”dessa ’sekundära’ näringar givetvis är beroende av varuproduktionens storlek” (Dahmén 1950, s. 18). Notera också hur konserverande språkets makt är. I Sverige talar vi ännu om industriländer när vi syftar på rika länder, trots att många av dem snarast är i färd med att avindustrialiseras. På 1960-talet utmärkte sig Erik Höök på IUI genom att studera efterfrågan på de offentliga tjänsterna med traditionella ekonomiska metoder (Höök 1962). Detta arbete innebar att IUI för en tid var ledande i Sverige inom forskning om offentlig sektor. Höök fick en efterföljare i Richard Murray som i början av 1980-talet skrev sin doktorsavhandling om kommunernas roll i den offentliga sektorn på IUI (Murray 1981) och därefter blev den store pionjären i Sverige på produktivitetmätning i offentlig sektor (Murray 2009). Under 1980-talet blev även den privata tjänstesektorn

tillräckligt betydelsefull för att tillägnas egna IUI-rapporter. Till dessa tidiga studier hör Eliasson m.fl. (1986) som behandlar utbildning och arbetsmarknad samt produktion och användning av tjänster inom den svenska industrin.

Men det var först med namnbytet i april 2006 från Industriens Utredningsinstitut till Institutet för Näringslivsforskning som den nya ekonomiska kartan fick organisatoriska konsekvenser. Som en del av den omdaning som namnbytet markerade startades tre nya forskningsprogram kring frågeställningar av betydelse för näringslivets framtid. Ett av de nya programmen handlar om tjänstesektorns ekonomi. Inom detta program samlar IFN forskning som utgår från tjänstesektorns villkor och som belyser sektorns potential för sysselsättning och ekonomisk tillväxt. Mattias Ganslandt var programchef från starten 2006. Sedan 2007 leds programmet av Henrik Jordahl. Bland programmets huvudfinansierare finns *Almega*,¹ Jan Wallanders och Tom Hedelius Stiftelse, samt Europeiska kommissionen under dess sjunde ramprogram.

Sverige är i dag en tjänsteekonomi. Privata tjänsteproducenter svarar för hälften av landets BNP. Industrieföretagen lägger ut allt fler delar av produktionsprocessen på privata tjänsteföretag. Politiska reformer har gjort de hushållsnära tjänsterna allt viktigare. Den offentliga konsumtionen uppgår till en fjärdedel av BNP och består nästan helt av tjänster. Sverige är inte unikt i detta avseende; i OECD-länderna står tjänstesektorn för över 70 procent av sysselsättningen om även de offentligt finansierade tjänsterna räknas med.

Tjänstesektorns storlek innebär att forskningen på IFN med nödvändighet måste fokusera på vissa verksamheter. Generaliseringar som spänner över både IT-företag och hemhjälp löper stor risk att leda fel. Av samma anledning knyter forskningen om tjänstesektorn ibland an till IFN:s andra forskningsprogram – och genomförs i vissa fall i samarbete över programgränserna. Till exempel ligger så kallad *offshoring* av företagstjänster nära globaliseringsforskningen medan studier av utbildning, humankapital och arbetsmarknad har flera beröringspunkter med entreprenörsforskningen.

Det faktum att tjänster inte går att ta på har visat sig innebära en utmaning för de traditionella sätten att mäta investeringar, tillväxt och BNP. De nuvarande nationalräkenskaperna fick sin grundläggande struktur på 1940- och 50-talen – då materiella investeringar och tillverkningsindustri stod i zenit. IFN deltar i ett internationellt samarbetsprojekt som syftar till att förstå de immateriella investeringarnas bidrag till innovationer, konkurrenskraft, tillväxt och produktivitet i Europa. För att åstadkomma detta behöver nya begrepp och storheter definieras och kvantifieras.

¹ Teknikföretagen var också en huvudfinansierare t.o.m. 2008.

Bland de offentligt finansierade tjänsterna kan en stor effektiviseringspotential finnas. Dessa tjänster har en hög inkomstelasticitet men har inte expanderat nämnvärt i Sverige under de senaste 25 åren. Under flera decennier har produktivitetstillväxten för de offentliga tjänsterna varit långsam. Inom forskningsprogrammet studeras samspelet mellan väljare och politiker kring de offentliga tjänsterna. I fokus ligger valet mellan offentlig och privat drift och vilka konsekvenser det har för tjänsternas kostnader och kvalitet.

Minimilöner är särskilt relevanta för tjänstesektorn eftersom de är bindande i flera tjänsteyrken. Forskningsprogrammet rymmer en kartläggning av minimilönernas nivåer och grad av differentiering på ett antal avtalsområden och en undersökning av minimilönernas effekter på sysselsättning och andra utfall. Även effekterna av anställningsskydd uppvisar stora skillnader mellan branscher. För många ungdomar och invandrare fungerar tjänstesektorn som en inkörsport till arbetslivet samtidigt som ett restriktivt anställningsskydd har visat sig försvaga dessa ”marginalgruppers” ställning på arbetsmarknaden.

För forskningsprogrammet blev 2008 ett lyckat år. Tre av de aktiva forskarna (Harald Edquist, Henrik Jordahl och Erik Lindqvist) belönades med var sitt utländskt pris för sina arbeten. Per Skedinger gav ut en uppmärksammat bok om anställningsskydd på SNS Förlag. Dessutom utkom ett specialnummer av tidskriften *Journal of Industry, Competition and Trade* med fem artiklar från en av programmets konferenser. Att forskningen har praktisk relevans framgår av en intensiv dialog med omvärlden i form av policyinriktade rapporter, policyseminarier, rapportering i nyhetsbrev och regelbunden närvaro i media.

FORSKNINGSPROJEKT

Ett flertal forskningsprojekt ryms inom programmet. De presenteras kortfattat nedan. Som synes kan en stor del av tjänsteforskningen delas in i tre grupper: immateriella investeringar och företagstjänster (1–2 nedan), offentligt finansierade tjänster (3–6), och minimilöner och anställningsskydd (7–8).

1. COINVEST – Competitiveness, Innovation and Intangible Investment in Europe. För närvarande behandlas (nästan alla) immateriella investeringar som intermediära insatsfaktorer i produktionsprocessen. Detta innebär att de inte antas skapa några varaktiga tillgångar. Vissa kunskapsinvesteringar räknas som sådana i centrala ekonomiska storheter som BNP (t.ex. mjukvara). Men FoU och andra kunskapsinvesteringar (t.ex. investeringar i humankapital genom internutbildning, investeringar i anseende och investeringar i organisationskapital) behandlas som löpande utgifter, inte som investeringar. Enligt dagens konventio-

ner är därmed investeringar och BNP i en ekonomi som spenderar en krona mer på varje typ av kunskapsinvestering inte annorlunda än i en ekonomi där företagen ökar sina utgifter för luftkonditionering med lika mycket. Projektet kommer att samla in data för ett brett spektrum av kunskapsinvesteringar, på makro- och mikronivå, och inkorporera dessa i makro- och mikroekonomiska prestationsmått för att förbättra vår förståelse av de immateriella investeringarnas bidrag till innovationer, konkurrenskraft, tillväxt och produktivitet i Europa.

COINVEST är ett samarbetsprojekt mellan sju europeiska forskningsorganisationer (i Belgien, Bulgarien, Frankrike, Portugal, Storbritannien, Sverige och Tyskland). Projektet finansieras med stöd från Europeiska kommissionen under dess sjunde ramprogram. Harald Edquist står för datainsamling och analys i projektet. Edquist är specialiserad mot produktivetsforskning och erhöll 2008 J.V. Tallqvists pris för bästa artikel publicerad i *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* (Edquist och Henrekson 2007). I början av 2009 presenterades de första måtten på immateriella investeringar i Sverige (Edquist 2009).

2. Industrinära tjänster i den svenska ekonomin. I det här projektet studeras de industrinära tjänsternas betydelse för tillverkningsindustrin, tjänstesektorn och den svenska ekonomin. Speciellt fokus ligger på outsourcing av producenttjänster och vad detta har för effekter på produktivitet och arbetsmarknad. Relevanta frågeställningar för en liten öppen ekonomi är bland annat: Vilket inflytande har teknologi och komparativa fördelar på tjänsteproduktionens lokalisering och effektivitet? Vilka företag och sektorer kommer att lyckas i den nya konkurrensituationen? Vilka kommer att krympa och försvinna? Vilken roll spelar nationell politik? Vilken betydelse har bilaterala och multinationella avtal? Hur påverkar informationsteknologin globaliseringen av tjänster? Och vilka blir effekterna för tillväxt och välbefinnande?

3. Offentlig och privat produktion av offentligt finansierade tjänster. Allt fler offentligt finansierade tjänster utförs av privata producenter. Projektet studerar vilka konsekvenser valet mellan offentlig och privat drift har för tjänsternas kostnader och kvalitet. Internationella studier tyder på att offentliga upphandlingar av transporter och tekniska verksamheter kan leda till besparingar på upp till 30 procent jämfört med offentlig produktion. För mjukare verksamheter är besparingspotentialen betydligt lägre; för sjukvården högst osäker. Samtidigt innebär produktion i privat regi en kontrollförlust för den offentliga uppdragsgivaren med risk för att verksamhetens kvalitet blir lidande. Skillnader mellan offentlig och privat drift uppstår i ett samspel mellan driftsform, konkurrens och verksamhetens kontraktsförutsättningar. En omfattande datainsamling pågår i projektet.

Befintliga uppsatser innehåller teori (Lindqvist 2008a), empiri (Lindqvist 2008b) och en forskningsöversikt (Jordahl 2008).

4. Offentliga tjänster i väljarnas ögon. Projektet studerar samspelet mellan väljare och politiker kring de offentliga tjänsterna. Vilka kommuner lägger ut vilka tjänster på entreprenad? Hur reagerar väljarna när utbud av och priser på de offentliga tjänsterna förändras? Väljarnas efterfrågan på tjänster som vård, skola och omsorg tillgodoses på olika sätt i olika kommuner och landsting. Väljarnas uppfattningar fångas bland annat med hjälp av intervjuundersökningar, som de svenska valundersökningarna. En studie av barnomsorgstjänster (Elinder m.fl. 2008) visar att svenska föräldrar reagerade kraftigt på subventioner genom att i hög utsträckning rösta på den socialdemokratiska regeringen som i valrörelsen 1998 lanserade den så kallade maxtaxan som ett framträdande vallöfte. Vid den årliga konferens som ordnas av International Institute of Public Finance belönades uppsatsen i Maastricht 2008 med The Peggy and Richard Musgrave Prize.

5. Incitament i organisationer och på marknader. Projektet syftar till att fördjupa studiet av gränsen mellan marknad och hierarki/byråkrati. Projektet motiveras dels av att det finns en rad frågor kring den offentliga sektorns organisation som endast i mycket blygsam omfattning varit föremål för analys med denna utgångspunkt, dels av att man saknat ett enhetligt konceptuellt ramverk för att studera och analysera hur incitament bestäms på marknader, i hierarkier/byråkratier och i gränssytan mellan marknader och organisationer. Projektets syfte är att dels utveckla teorin för hur incitament inne i organisationer och på marknader bestäms, dels tillämpa denna teori på frågor kring organisationen av offentlig verksamhet med särskilt fokus på svensk sjukvård. Kvalitetsdimensionens betydelse för incitament och kontraktsformer betonas i Andersson (2009).

6. Barnomsorgens effekter på det långsiktiga arbetskraftsutbudet. Tillgång till barnomsorg kan ha betydelse för det långsiktiga arbetskraftsutbudet genom att påverka barnafödande, barnens utveckling och hälsa, samt barnens framtida humankapital. Kunskap om vad som påverkar barnafödandet är viktig i dagens Europa där låga födelsetal och åldrande befolkning ökar försörjningsbördan. I ett kunskapssamhälle är det också centralt att veta vad som påverkar förutsättningarna för humankapitalackumulation. Detta projekts syfte är att studera långsiktiga effekter av subventionerad barnomsorg på arbetskraftsutbud och tillgång till humankapital. Mörk m.fl. (2009) studerar de drastiska avgiftssänkningar som införandet av den så kallade maxtaxan i barnomsorgen ledde till, och visar att denna sänkning resulterade i att barnafödandet ökade med knappt fem procent.

7. Minimilöner i Sverige. Syftet med detta projekt är dels att kartlägga minimilönernas nivåer och grad av differentiering på ett antal avtalsområden i Sverige, dels att undersöka vilka effekter minimilönerna har på sysselsättning och andra utfall. På initiativ av ILO och EU-kommissionen studeras minimilöner i Europeiska Unionen. Detta har resulterat i samlingsvolymen *The Minimum Wage Revisited in the Enlarged EU*, som planeras att publiceras under 2010. Per Skedingers bidrag i samlingsvolymen redogör för de svenska minimilönernas utveckling och vilka effekter de har haft på arbetsmarknaden. Dessutom diskuteras konsekvenser av Laval-domen och det ökade inflödet av utstationerad arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden. Skedinger har även studerat minimilöner i den svenska hotell- och restaurangbranschen (Skedinger 2006a) och effekterna av att de svenska minimilönerna regleras i kollektivavtal (Skedinger 2007b, 2008b). Två forskningsöversikter på svenska har också getts ut (Skedinger 2006b, 2007a).

8. Effekter av anställningsskydd. Ett startskott för projektet kom i mars 2008 då en uppmärksammas forskningsöversikt (Skedinger 2008a) gavs ut på SNS Förlag. En internationell upplaga av boken planeras. Under 2008 har också två projekt initierats. Det ena berör effekter på sysselsättningsflöden och rörlighet av förändrade regler i LAS för uppsägningstider för olika grupper på den svenska arbetsmarknaden. Det andra handlar om effekter på sysselsättning i svenska multinationella företag verksamma utomlands. Frågeställningarna griper även över forskning i IFN:s program om entreprenörskap och globalisering.

9. Det kunskapsrika företags framväxt. I många länder, däribland Sverige, har lönespridningen ökat trendmässigt under en följd av år. En viktig fråga att besvara är i vilken grad detta fenomen beror på att arbetskraft med stort human kapital i allt högre grad koncentreras till vissa företag och i vilken grad det beror på att produktivitetsskillnaderna mellan företag ökat av andra skäl. Vår förhoppning är att projektet kan bidra till en ökad förståelse för drivkrafterna bakom de förändringar i lönefördelningen som kunnat observeras de senaste 20 åren. Dessa insikter kommer även att kunna leda till ökad förståelse för krafterna bakom produktivitetens utvecklingen mer generellt.

10. Personlighetens betydelse för utfall på arbetsmarknaden. I jobbannonser betonas ofta personliga egenskaper som stresstålighet, självdisciplin och social förmåga. De empiriska beläggen för att andra personliga egenskaper än intelligens påverkar utfallet på arbetsmarknaden är dock förvånansvärt svaga. En möjlig orsak till detta är att de flesta studier av personlighet och utfall på arbetsmarknaden använder personlighetsmått som bygger på enkätsvar. I det här projektet

utnyttjas ett mått på personlighet från den militära mönstringen i Sverige. Måttet avser att beskriva de mönstrandets förmåga att klara av de psykologiska påfrestningarna av militärtjänst och bedöms av en psykolog efter en personlig intervju. Tanken är att detta mått även fångar personliga egenskaper som är viktiga på den civila arbetsmarknaden.

KONFERENSER

För forskaren är internationella kontakter ovärderliga. Med ett internationellt kontaktnät följer kunskapsöverföring, dörrar som öppnas och en svårdefinierad känsla för ”vad som är på gång” inom ett område. Traditionen att regelbundet anordna internationella konferenser på hög akademisk nivå är därför en viktig fördel som IFN åtnjuter jämfört med universiteten och högskolorna. Inom forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi har IFN hittills anordnat tre internationella konferenser.

I november 2006 anordnade Mattias Ganslandt, som då var ansvarig för forskningsprogrammet, en konferens om globalisering och lokalisering av tjänsteproduktion. Bland deltagarna fanns handelsminister Sten Tolgfors och flera framstående forskare. Fem uppsatser från konferensen har sedermera publicerats i ett specialnummer av tidskriften *Journal of Industry, Competition and Trade*; bland annat reder Per-Johan Norbäck och Lars Persson (2008) i sin artikel ut varför utländska företagsförvärv är viktiga för strukturomvandlingen av tjänstesektorn.

I juni 2007 anordnade Johan Stennek och Thomas Tangerås en nordisk workshop om industriell organisation. Namnet Norio VI visade att konferensen ingick i en serie med syftet att uppmuntra och underlätta samarbeten mellan nordiska forskare. Två huvudteman på konferensen var telekomtjänster och valet mellan privat och offentlig tjänsteproduktion.

Privatiseringar i olika former stod i fokus när Henrik Jordahl och Erik Lindqvist i juni 2008 anordnade en internationell konferens i Vaxholm. Bland presentationerna fanns ämnen som kontraktsavtalad offentlig verksamhet, försäljning av statligt ägda företag och konkurrens mellan skolor. Väl hemkommen från Vaxholm ägnade Harvardprofessorn Steven Kelman sin kolumn i *Federal Computer Week* åt konferensen och refererade särskilt till sin ”favorituppsats av en ung svensk ekonom vid namn Erik Lindqvist”. Han blev inte ensam om detta omdöme. Kort därefter fick Lindqvist ta emot en Young Economist Award vid European Economic Associations årsmöte i Milano för sin uppsats om offentlig och privat institutionsvård av ungdomar med sociala problem.

AVSLUTNING

Så vitt vi i dag kan överblicka är tjänsteekonomin här för att stanna. Detta ställer flera krav på ett institut som ska bedriva näringslivsrelevant forskning. Begreppsapparater, måttstockar och datamängder måste anpassas efter tjänstesektorns förhållanden. Forskningsproblemen måste formuleras med närkontakt till marknaden, inte utifrån något inomvetenskapligt paradigmskifte från den industriella epokens storhetstid. IFN har en särskilt viktig roll att spela eftersom regeringen i sin forskningsproposition (Prop. 2008/09:50) varken tycks se några större utvecklingsmöjligheter i tjänstesektorn eller anse att några skattepengar bör kanaliseras från industri- till tjänsteforskning. Även för den som normalt är kritiskt inställd till politiskt styrd forskning blir kontrasterna tydliga i en proposition som utlovar ”den största satsningen någonsin på svensk forskning” genom att införa stora strategiska satsningar som en ny finansieringsform. Så småningom kommer politikerna säkert att ändra både sin världsbild och sina ekonomiska prioriteringar, men så länge invanda föreställningar och etablerade intressen får sitta kvar i orubbat behovs det alternativ. IFN har alla möjligheter att vara just ett sådant alternativ genom att ihärdigt leverera näringslivsrelevant tjänsteforskning av hög vetenskaplig kvalitet och genom att kommunicera resultaten i en kontinuerlig dialog med omvärlden.

REFERENSER

- Andersson, Fredrik (2009), ”A Trickle-down Theory of Incentives with Applications to Privatization and Outsourcing”. IFN Working Paper nr 784.
- Braunerhjelm, Pontus (1992), ”Industri- och branscbegreppets förändring”. IUI Working Paper nr 332.
- Dahmén, Erik (1950), ”Ekonomiska utredningar och ekonomisk forskning till industriens tjänst”. I *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Edquist, Harald (2009), ”How Much Does Sweden Invest in Intangible Assets?”. IFN Working Paper nr 785.
- Edquist, Harald och Magnus Henrekson (2007), ”Vad kan tidigare teknologiska genombrott lära oss om IKT-revolutionen?”. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, vol. 60, nr 2, 61–71.
- Eliasson, Gunnar, Bo Carlsson, Enrico Deiaci, Thomas Lindberg och Tomas Pousette (1986), *Kunskap, information och tjänster. En studie av svenska industriföretag*. Stockholm: IUI.
- Elinder, Mikael, Henrik Jordahl och Panu Poutvaara (2008), ”Selfish and Prospective: Theory and Evidence of Pocketbook Voting”. IFN Working Paper nr 770.
- Höök, Erik (1962), *Den offentliga sektorns expansion. En studie av de offentliga civila utgifternas utveckling åren 1913–1958*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Jordahl, Henrik (2008), ”Privat produktion av offentligt finansierade tjänster”. *Ekonomisk Debatt*, vol. 36, nr 3, 46–58.

- Lindqvist, Erik (2008a), "Will Privatization Reduce Costs?". IFN Working Paper nr 736.
- Lindqvist, Erik (2008b), "Privatization of Credence Goods: Theory and Evidence from Service Contracting". IFN Working Paper nr 750.
- Murray, Richard (1981), *Kommunernas roll i den offentliga sektorn*. Doktorsavhandling, nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Murray, Richard (2009), "Det började med avhandlingen". I denna volym.
- Mörk, Eva, Anna Sjögren och Helena Svaleryd (2009), "Cheaper Child Care, More Children". IFN Working Paper nr 782.
- Norbäck, Per-Johan och Lars Persson (2008), "Cross-border Mergers & Acquisitions Policy in Service Markets". *Journal of Industry, Competition and Trade*, vol. 8, nr 3–4, 269–293.
- Prop. 2008/09:50, *Ett lyft för forskning och innovation*. Utbildningsdepartementet.
- Skedinger, Per (2006a), "Minimum Wages and Employment in Swedish Hotels and Restaurants". *Labour Economics*, vol. 13, nr 2, 259–290.
- Skedinger, Per (2006b), "Svenska minimilöner i den globaliserade ekonomin". *Ekonomisk Debatt*, vol. 34, nr 4, 63–77.
- Skedinger, Per (2007a), "Minimilöners effekter på löner och sysselsättning – en översikt". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, vol. 13, nr 2, 41–56.
- Skedinger, Per (2007b), "The Design and Effects of Collectively Agreed Minimum Wages: Evidence from Sweden". IFN Working Paper nr 700.
- Skedinger, Per (2008a), *Effekter av anställningskydd: Vad säger forskningen?* Stockholm: SNS Förlag.
- Skedinger, Per (2008b), "Sweden: A Minimum Wage Model in Need of Modification?". IFN Working Paper nr 774.

FÖRFATTARPRESANTATION

Henrik Jordahl är docent i nationalekonomi och forskare vid IFN. För en fylligare presentation hänvisas till kapitel 2 i denna volym.

FORSKNINGSPROGRAMMET

ELMARKNADENS EKONOMI

THOMAS TANGERÅS

DEN LIBERALISERADE NORDISKA ELMARKNADEN

Som ett av de första länderna i världen etablerade Norge 1991 ett omfattande system för handel med elektricitet. Att öppna upp för handel med elektricitet var ett led i den pågående omstruktureringen av den norska elmarknaden. Med undantag av Island liberaliserade även de övriga nordiska länderna sina elmarknader under de påföljande åren och 1996 bildades den första multinationella konkurrensutsatta elmarknaden.

I Norden är handeln med el uppdelad på en grossistmarknad och en slutkundsmarknad. Grossistmarknaden *Nord Pool* är organiserad som en elbörs där producenterna lämnar in säljkurvor med de kvantiteter de är villiga att producera till olika priser. På motsvarande sätt lämnar återförsäljare och stora industriella elkonsumenter in köpkurvor som specificerar de kvantiteter de önskar köpa. Jämviktspriset på Nord Pool uppstår där utbudet är lika med efterfrågan. Återförsäljarna konkurrerar i sin tur på slutkundsmarknaden om att leverera el till hushållen och mindre industriella konsumenter. Elhandeln kompletteras av en finansiell marknad där man med hjälp av terminskontrakt kan prissäkra framtida leveranser.

En kostnadseffektiv och miljövänlig elförsörjning på en avreglerad elmarknad som den nordiska förutsätter en välfungerande marknad för elproduktion där även producenternas långsiktiga investeringsincitament beaktas. Att konkurrensutsatta produktionen är dock inte tillräckligt. Elnätet måste ha tillräcklig kapacitet för att frakta elen från producenterna till konsumenterna. El kan inte lagras. Konsumtionen och produktionen måste därför balanseras mycket noga för att undvika störningar i nätet och därmed elavbrott. Eftersom kostnaden för att bygga konkurrerande elnät i praktiken är prohibitiv, är denna del av marknaden reglerad. Den nordiska elmarknaden kan därför karakteriseras som en marknad med

reglerad konkurrens. Varje land har ålagt en statlig systemoperatör att försäkra att nätet har tillräcklig kapacitet och att elmarknaden balanseras. De nationella systemoperatörerna samarbetar för att den nordiska marknaden ska fungera.

Liberaliseringen har inte skett utan motstånd. Många har ifrågasatt om konkurrens på elmarknaden över huvud taget kan fungera. Ett problem är att ett fåtal företag står för den största delen av produktionen på den nordiska elmarknaden, och att det är svårt för utomstående att ta sig på marknaden.

ELMARKNADSFORSKNINGEN I SVERIGE

Debatten kring liberaliseringen av elmarknaden stimulerade ekonomisk forskning både om den tidigare regleringens för- och nackdelar och om förutsättningarna för en välfungerande nordisk elmarknad. I Sverige koncentrerades denna forskning under 1990-talet i hög grad kring Lars Bergman, professor och senare rektor vid Handelshögskolan i Stockholm, och Lennart Hjalmarsson, professor vid Göteborgs universitet. Lennart Hjalmarsson bidrog med flera studier om elindustrins funktionssätt innan avregleringen (Hjalmarsson 1996; Hjalmarsson och Kumbhakar 1998) och Lars Bergman och Bo Andersson (1995) undersökte risken för otillbörligt höga elpriser på en avreglerad nordisk marknad.

Forskningsmiljöerna i Stockholm och Göteborg var även viktiga för att säkerställa tillgången till framtida ekonomisk expertis om elmarknaden, inte minst genom att ett flertal yngre forskare disputerade på avhandlingar om elmarknadsfrågor. Under senare år har flera av dessa yngre forskare bidragit till att utvärdera hur den liberaliserade elmarknaden har fungerat i praktiken. Som exempel i detta sammanhang kan nämnas Niclas Damsgaard som tillsammans med Richard Green utvärderade avregleringen av den nordiska elmarknaden (Damsgaard och Green 2005).

I samband med Lars Bergmans förordnande till rektor och Lennart Hjalmarssons förestående pensionering har elmarknadsforskningen vid Handelshögskolan i Stockholm och vid Göteborgs universitet minskat i omfattning. De olika intressenterna på elmarknaden, producenter och större industrikonsumenter såväl som regleringsmyndigheter, har uppfattat denna utveckling som problematisk. Oro har uttryckts att avsaknaden av ett svenskt ekonomiskt kompetenscentrum för elmarknadsforskning på sikt kommer att urholka den allmänna ekonomiska kompetensen om elmarknadens villkor. Mot denna bakgrund tog Lars Bergman och Lennart Hjalmarsson initiativet till att undersöka förutsättningarna för att utveckla ett sådant kompetenscentrum på IFN. Som resultat av detta initiativ startades IFN:s nya forskningsprogram Elmarknadens ekonomi år 2007.

ELMARKNADSFORSKNINGEN VID IFN 2007–

Syftet med elprogrammet är att utifrån vedertagen nationalekonomisk teori och ur ett samhällsekonomiskt perspektiv studera elförsörjningens organisering, funktionssätt och reglering. Målsättningen är att IFN ska bli ett nordiskt kompetenscentrum för ekonomisk forskning om elmarknaden med en permanent kärna av tre till fyra forskare. Forskningsprojekten inom programmet ska hålla internationellt hög kvalitet och forskningsrönen ska spridas till allmänheten. IFN:s medarbetare ska ingå i internationella nätverk och samarbeta med internationellt ledande forskare. Som exempel kan nämnas att Pär Holmberg arbetar i flera projekt med professorerna David Newbery och Daniel Ralph vid Cambridge University. En viktig uppgift är även att öka intresset i Sverige för elmarknadsforskning och att bidra till att doktorander skriver avhandlingar på området.

IFN har med hjälp av Elforsk säkrat samfinansiering från en rad aktörer på elmarknaden.¹ Den största finansiären är Energimyndigheten. De tre stora producenterna på den svenska elmarknaden, Vattenfall, Fortum och E.ON, samt systemoperatören Svenska Kraftnät deltar på lika villkor. Konsumentvaru- och pappersföretaget SCA är med som representant för elkonsumenterna. Den breda sammansättningen av finansiärer bidrar till att säkerställa en objektiv och opartisk forskning. Finansiärerna har preliminärt bundit sig till att stödja programmet i tre år. Dessutom har enskilda forskare erhållit projektmedel från Jan Wallanders och Tom Hedelius Forskningsstiftelse. Nordisk Energiforskning, som delar ut medel inom ramen för Nordiska Ministerrådet, finansierar fr.o.m. hösten 2009 en doktorand knuten till IFN:s elforskningsprogram.

På den nordiska marknaden produceras elen under marknadsmässiga villkor och levereras under reglerade villkor. För att förstå elmarknaden är det viktigt att undersöka konkurrensförhållanden på marknaden för elproduktion och studera ändamålsenlig reglering av elmarknaden. Elmarknadsprogrammet bedriver forskning inom båda dessa områden. Forskarna vid IFN har startat fyra projekt som undersöker konkurrensen på elmarknaden och ett projekt som studerar regleringar av elnätet.

(i) Hur väl fungerar konkurrensen på den nordiska elmarknaden? Fåtalskonkurrensen på elmarknaden ger enligt ekonomisk teori företagen utrymme att påverka elpriserna och därigenom öka sin vinst. Sven-Olof Fridolfsson och Thomas Tangerås (2009) har gjort en kritisk utvärdering av forskningen om prisbildningen på Nord Pool. En viktig slutsats är att forskningen inte ger något stöd för

¹ Elforsk är en organisation som söker och samordnar forskningsfinansiärer för el- och energiprojekt. Elforsk ägs gemensamt av Svensk Energi och Svenska Kraftnät.

påståendet att elproducenterna systematiskt pressar upp elpriserna genom att utöva marknadsmakt. Emellanåt verkar dock företagen utnyttja marknadsmakt framgångsrikt på de regionala marknader som uppstår till följd av tillfälliga begränsningar i överföringskapaciteten mellan de olika regionerna.

(ii) Strategisk budgivning på grossistmarknaden för el. På grossistmarknaden för el säljer elproducenterna till återförsäljare och större elkonsumenter. För varje leveranstimme lämnar producenterna in var sin säljkurva som beskriver hur mycket de är villiga att producera till olika priser. På motsvarande sätt lämnar återförsäljare och större konsumenter in köpkurvor där de anger hur mycket de är villiga att köpa till olika priser. Marknadsjämvikten uppstår där utbudet är lika med efterfrågan. På de flesta elmarknader tillämpas marginalprissättning, det vill säga alla accepterade sälj- och köpbud handlas till samma pris.

En naturlig ansats är att producenterna konstruerar sin säljkurva i syfte att maximera vinsten (Klemperer och Meyer 1989; Green och Newbery 1992). Denna teoretiska ansats kan användas för att studera hur elpriset ändras vid olika scenarier. Pär Holmberg (2007, 2008a) beräknar till exempel hur jämviktspriset beror på antalet företag, pristaket och produktionskapaciteten på marknaden. Han har även använt företagsspecifik information för att numeriskt beräkna en marknadsjämvikt för elmarknaden i England (Holmberg 2009a).

Marginalprissättning innebär att elpriset på Nord Pool ofta bestäms av kostnaden för att producera den relativt dyra kolkraftselen och inte av den billigare vatten- och kärnkraften. Från den elintensiva industrin hörs därför ofta klagomål att elen är för dyr. Ett alternativ till marginalprissättning är principen om *betalning enligt bud*, som används på elmarknaden i Storbritannien och vid så kallade motköp i Sverige. En analys enligt ansatsen ovan visar dock att konsumenterna skulle tjäna förhållandevis lite på en omläggning från marginalprissättning till betalning enligt bud (Holmberg 2009b). Hur mycket kunderna kommer att betala för elen påverkas även av reglerna för budgivning på grossistmarknaden. Pär Holmberg, David Newbery och Daniel Ralph (2009) visar att svängningarna i elpriset beror mycket på hur säljkurvan får utformas. Pär Holmberg (2008b) studerar terminskontraktens inverkan på elpriset.

(iii) Används vattenkraften för att pressa upp elpriserna? Det typiska måttet på marknadsmakt är skillnaden mellan pris och skattad marginell produktionskostnad. Vattenkraften står för en stor del av utbudet på den nordiska marknaden. Problemet är att marginalkostnaden för vattenkraftproduktion inte är direkt observerbar. Kostnaden består endast i det förväntade värdet av att förskjuta produktionen framåt i tiden, det så kallade vattenvärdet. Eftersom terminspriserna på el beror

på det förväntade elpriset, innehåller terminspriserna information även om vattenvärdet. I detta projekt studeras sambandet mellan terminspriser, spotpriser och marknadsmakt på en marknad där vattenkraft är viktigt för elförsörjningen.

(iv) Hur påverkas elmarknader av teknologiska restriktioner? Tekniken för att framställa el varierar kraftigt beroende på energikällan. Vattenkraft är en relativt flexibel teknologi som kan användas för att snabbt anpassa produktionen. Kol- och kärnkraft är tröga teknologier – att ändra produktionsvolymen tar tid och är även förknippat med kostnader. Detta delprojekt avser att belysa hur dessa kostnader påverkar avreglerade elmarknaders funktionssätt. Hur påverkar dessa kostnader prisbildningen på elmarknaden och därigenom konsumenternas välfärd? Kan höga kostnader för att ändra elproduktionen vara strategiskt fördelaktigt?

Ett femte projekt handlar om den delen av marknaden som inte är utsatt för konkurrens, dvs. elnätet.

(v) Optimal kostnads- och kvalitetsreglering av elnätet. Elnätet består av en mängd regionala distributionsnät som är ihopkopplade med ett nationellt stamnät. Distributionsnäten är naturliga monopol och lämpar sig därför inte för avreglering. Dock kan man simulera marknadsvillkoren genom att fastställa ersättningen till varje enskilt nät i relation till hur det presterar jämfört med andra nät som opererar under jämförbara villkor. Thomas Tangerås (2009) analyserar hur sådan ”måttstockskonkurrens” optimalt bör se ut för att balansera kraven om kostnadseffektivitet, kvalitet och avkastning.

Som ett led i arbetet med att bygga upp internationella nätverk arrangerade IFN 2008 en internationell konferens om elmarknadsfrågor. Anföranden hölls av professorerna Frank A. Wolak vid Stanford University och Richard Green vid University of Birmingham. Ytterligare en internationell konferens kommer att genomföras hösten 2009.

En fungerande elmarknad är av stor betydelse för det svenska näringslivet. Vi är övertygade om att programmet kommer att leverera viktiga bidrag till förståelsen av elmarknaden och hur den kan effektiviseras.

REFERENSER

- Andersson, Bo och Lars Bergman (1995), ”Market Structure and the Price of Electricity: An *Ex Ante* Analysis of the Deregulated Swedish Electricity Market”. *Energy Journal*, vol. 16, nr 2, 97–109.
- Fridolfsson, Sven-Olof och Thomas Tangerås (2009), ”Market Power in the Nordic Electricity Wholesale Market: A Survey of the Empirical Evidence”. *Energy Policy*, under utgivning.

- Damsgaard, Niclas och Richard J. Green (2005), *Den nya elmarknaden – framgång eller misslyckande?* Stockholm: SNS Förlag.
- Green, Richard J. och David M. Newbery (1992), "Competition in the British Electricity Spot Market". *Journal of Political Economy*, vol. 100, nr 5, 929–953.
- Hjalmarsson, Lennart (1996), "From Club Regulation to Market Competition in the Scandinavian Electricity Supply Industry". I Richard J. Gilbert och Edward P. Kahn (red.), *International Comparisons of Electricity Regulations*. Cambridge: Cambridge University Press, 97–122.
- Hjalmarsson, Lennart och Subal C. Kumbhakar (1998), "Relative Performance of Public and Private Ownership under Yardstick Competition: Swedish Electricity Retail Distribution, 1970–1990". *European Economic Review*, vol. 42, nr 1, 97–122.
- Holmberg, Pär (2007), "Supply Function Equilibrium with Asymmetric Capacities and Constant Marginal Costs". *Energy Journal*, vol. 28, nr 2, 55–82.
- Holmberg, Pär (2008a), "Unique Supply Function Equilibrium with Capacity Constraints". *Energy Economics*, vol. 30, nr 1, 148–172.
- Holmberg, Pär (2008b), "Game-theoretical, Strategic Forward Contracting in the Electricity Market". IFN Working Paper nr 756.
- Holmberg, Pär (2009a), "Numerical Calculation of Asymmetric Supply Function Equilibrium with Capacity Constraints". *European Journal of Operational Research*, under utgivning.
- Holmberg, Pär (2009b), "Supply Function Equilibria of Pay-as-bid Auctions". *Journal of Regulatory Economics*, under utgivning.
- Holmberg, Pär, David Newbery och Daniel Ralph (2009), "Supply Function Equilibria: Step Functions and Continuous Representations". IFN Working Paper nr 788.
- Klemperer, Paul D. och Margaret A. Meyer (1989), "Supply Function Equilibria in Oligopoly under Uncertainty". *Econometrica*, vol. 57, nr 6, 1243–1277.
- Tangerås, Thomas (2009), "Yardstick Competition and Quality". *Journal of Economics and Management Strategy*, under utgivning.

FÖRFATTARPRESANTATION

Thomas Tangerås är född 1969. Han disputerade vid Institutet för internationell ekonomi 2000 på avhandlingen *Essays in Economics and Politics: Regulation, Elections and International Conflict*.

Han rekryterades till IFN 2001 efter ett år som gästforskare vid Universitetet i Toulouse. De senaste åren har Tangerås forskning på IFN främst rört konkurrensen på telekom-marknaden innan han riktade uppmärksamheten mot elmarknaden.

Thomas Tangerås är sedan 2007 chef för forskningsprogrammet Elmarknadens ekonomi.

SAMMAN- STÄLLNINGAR

IFN:S PERSONAL OCH AFFILIERADE FORSKARE DEN 1 FEBRUARI 2009

LEDNING

Magnus Henrekson är född 1958. Han disputerade vid Handelshögskolan i Göteborg 1990 på avhandlingen *An Economic Analysis of Swedish Government Expenditure*, utnämndes till docent vid samma institution 1993 och blev professor på nationalekonomiska institutionen vid Handelshögskolan i Stockholm 2001.

Henrekson var forskare vid FIEF 1990–94 där han främst arbetade med projekt kring förklaringar till varför den ekonomiska tillväxten varierar mellan länder. Han rekryterades till dåvarande IUI 1995 där han var resten av 1990-talet. Vid denna tid kom hans forskning alltmer att inriktas mot entreprenörskapets ekonomi och mot att förklara företagsklimatets institutionella bestämningsfaktorer. År 2000 fick Henrekson en tjänst vid Handelshögskolan i Stockholm där han 2001 blev innehavare av Jacob Wallenbergs forskningsprofessur i ekonomi med särskild inriktning på det svenska näringslivets utveckling och den ekonomiska politiken.

Magnus Henrekson återvände i november 2005 till IFN/IUI, nu som vd. Tillsammans med Lars Persson är han också ansvarig för forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

Lars Persson är född 1966. Han disputerade 1998 vid Institutet för internationell ekonomi på Stockholms universitet på avhandlingen *Asset Ownership in Imperfectly Competitive Markets*, och utnämndes till docent vid samma institution 2004.

Han rekryterades till dåvarande IUI 1998. Under första halvåret 1999 var Persson gästprofessor vid Purdue University i USA. År 2000 utsågs han till vice vd vid IUI. Samma år blev han även affilierad forskare vid CEPR. Vid denna tid var hans

forskning inriktad mot konkurrenspolitik, med fokus på drivkrafter för och välfärdseffekter av företagsförvärv.

Under mitten av 2000-talet kom hans forskning alltmer att inriktas mot entreprenörskapets ekonomi med fokus på samspelet mellan entreprenörer, riskkapital och etablerade företag. Tillsammans med Magnus Henrekson är han sedan år 2006 ansvarig för forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

ADMINISTRATION

Marta Benkestock är anställd vid IFN som ekonomiansvarig sedan november år 2000. Hon ansvarar för bokföring, betalningar, löner, projekt, budget, bokslut m.m.

Kristina Börjeson är tillträdande kommunikationschef från den 1 april 2009 i samband med att tjänstens omfattning utökats från en 40-procentig tjänst till motsvarande 70 procent av en heltidstjänst. Kristina Börjeson har en pol.mag. i nationalekonomi och statskunskap från Uppsala universitet. Hon kommer närmast från rollen som konsult vid PR- och kommunikationsbyrån Trimedia.

Elisabeth Gustafsson är sedan 1997 anställd som vd-sekreterare. Hon har efter internationell sekreterarutbildning tidigare arbetat som advokatsekreterare. Elisabeth Gustafsson ansvarar bl.a. för institutets styrelse-, gästforskar- och seminarieadministration. I arbetsuppgifterna ingår även uppdatering av intern och extern webbplats, i viss utsträckning information och kommunikation samt att ansvara för vissa av institutets publikationer.

Jörgen Nilson är född 1960. Han anställdes första gången på IUI 1980 på ett halvårsvikariat som räknebiträde. Efter något års studier och militärtjänstgöring återkom han till IUI för en kortare period. Arbetsuppgifterna övergick gradvis i mer avancerat assistentarbete med ansvar för programmering och databaser. Under större delen av 1980-talet höll han kontakt med IUI parallellt med sina studier på matematiklinjen med inriktning mot datalogi vid Stockholms universitet.

Under 1980-talet och i början av 1990-talet deltog Jörgen Nilson i många forskningsprojekt, t.ex. projektet om multinationella företags aktiviteter i utlandet, samt ett projekt kring prissättning av teletjänster i samarbete med dåvarande Televerket.

1990 fick Jörgen Nilson formellt den fasta anställning han fortfarande innehar. I övergången från stordatorer till persondatorer fick Nilson alltmer tekniskt ansvar på institutet och från mitten av 1990-talet har han varit huvudansvarig för all IT på IFN. I dagsläget innefattar detta ansvar för allt från inköp av hård- och mjukvara, service och support av nätverk och datorer, till hantering av intern och extern webbplats.

Joakim Thulin tillträdde som kommunikationschef den 1 februari 2008. I arbetet som kommunikationschef ingår att utveckla institutets kommunikationsstrategi liksom att ansvara för publika kanaler såsom policyseminarier, pressmöten, hemsida och nyhetsbrev. Vidare ingår bl.a. att ansvara för institutets grafiska profil samt utbilda institutets medarbetare i kommunikation.

Tidigare var Joakim Thulin utvecklingsansvarig och tf. vd på Förbundet Ung Företagsamhet. Joakim Thulin slutade på IFN våren 2009.

Marie Tilert är anställd på IFN sedan år 2000. Marie Tilert ansvarar för växel och reception, posthantering, tidskriftsbibliotek, särtrycksserien samt övrig service.

ORDINARIE FORSKARE

Robin Douhan är född 1978. Han är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och fil.mag. i filosofi och sociologi vid Uppsala universitet. Han är doktorand vid Uppsala universitet och är sedan 2007 anställd på IFN och knuten till forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi. I januari 2009 blev han ekonomie licentiat på uppsatsen ”Compulsory Education and Jack-of-all-trades Entrepreneurs”.

Robin Douhan forskar tillsammans med Magnus Henrekson kring entreprenörskapets politiska ekonomi. Andra forskningsintressen är politiska och institutionella bestämningsfaktorer för innovationer samt entreprenörskapets betydelse för allokering av humankapital.

Frédéric Delmar är född 1967. Han disputerade vid Handelshögskolan i Stockholm 1996 på avhandlingen *Entrepreneurial Behavior and Business Performance*, utnämndes till docent vid samma institution 2000 och blev professor vid EM LYON Business School, Frankrike, 2004.

Delmar var forskare vid ESBRI 1996–2000 där han främst arbetade med projekt kring de snabbväxande företagens roll för jobbskapande och med företagsskapande processer. Under sin tid som docent och professor har han främst arbetat med frågor om entreprenörskap i den kunskapsintensiva sektorn.

Frédéric Delmar delar sin tid mellan Sverige och Frankrike. Han började på IFN hösten 2008 där han deltar i forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

Harald Edquist är född 1976. Han disputerade vid Handelshögskolan i Stockholm i juni 2006 på avhandlingen *Technological Breakthroughs and Productivity Growth*, som bland annat behandlade vilken effekt teknologiska genombrott har haft på produktivitetsutvecklingen.

Edquist var forskningsledare vid SNS 2006–2008 där han medverkade i två av SNS konjunkturrådsrapporter. Han var också forskningsledare för SNS-projektet Transporter och klimat som analyserade vilka styrmedel som ur ekonomisk utgångspunkt är mest effektiva för att minska koldioxidutsläppen i transportsektorn.

Edquists forskning är huvudsakligen inriktad på empirisk produktivitets- och tillväxtforskning. År 2008 rekryterades han till IFN för att delta i det internationella forskningsprojektet COINVEST som ska kvantifiera investeringar i immateriella tillgångar och undersöka hur de påverkar produktivitet och tillväxt.

Sven-Olof Fridolfsson är född 1968. Han disputerade 2001 vid nationalekonomiska institutionen på Stockholms universitet med avhandlingen *Essays on Endogenous Mergers*.

Han rekryterades som doktorand till dåvarande IUI 1999 innan han anställdes år 2001 efter avslutad avhandling. Under 2002–2003 var Fridolfsson postdoktoral forskare vid Université des Sciences Sociales de Toulouse. Vid denna tid och de följande åren var hans forskning huvudsakligen inriktad mot konkurrenspolitik med särskilt fokus på drivkrafter för och välfärdseffekter av företagsförvärv.

Våren 2006 var Fridolfsson gästforskare vid University of California at Berkeley. Denna vistelse väckte hans fortsatta intresse för frågor om elmarknaders funktionssätt. Under senare år har Fridolfssons forskning även inriktats mot frågeställningar rörande utformningen av konkurrenspolitiska styrmedel i syfte att försvåra kartellbildningar. Han medverkar i forskningsprogrammet Elmarknadens ekonomi.

Erika Färnstrand Damsgaard är född 1978. Hon är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och disputerade 2008 vid Institutet för internationell ekonomi på Stockholms universitet. Hennes avhandling *Essays on Technology Choice and Spillovers* behandlade bland annat hur patentsystemet påverkar företags teknologival och därigenom innovationstakten i ekonomin, samt hur teknologiöverföring inom och mellan länder påverkar ländernas relativa produktivitetsnivåer. Färnstrand Damsgaard rekryterades till IFN 2008 och medverkar i forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi. Hennes huvudsakliga forskningsområden är innovationer, teknologiöverföring och ekonomisk tillväxt.

Fredrik Heyman är född 1969. Han disputerade 2002 vid Handelshögskolan i Stockholm på avhandlingen, *Empirical Studies on Wages, Firm Performance and Job Turnover* och blev docent vid samma lärosäte 2009. Han var 1998–99 affilierad till Konjunkturinstitutet där han inom ramen för ett avhandlingskapitel studerade sysselsättningsdynamiken i svenskt näringsliv. Efter disputationen var Heyman verksam som forskare vid FIEF till och med 2005. Hans forskning var vid denna period inriktad på lönesättningens bestämningsfaktorer. Heyman började på IFN 2006. På senare år har han huvudsakligen forskat kring den ökade internationaliseringens effekter på arbetsmarknaden. Frågor som har studerats är hur utländska uppköp, utlandsägande och multinationell verksamhet påverkar löner, lönespridning, sysselsättning och vilka typer av jobb som förläggs i Sverige. På IFN är Heyman verksam inom forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen där han bland annat är med och utvecklar en stor databas från SCB med detaljerade data avseende anställda, arbetsställen och företag.

Pär Holmberg är född 1969. Han disputerade år 2000 i elkraftteknik vid Uppsala universitet och år 2005 i nationalekonomi vid samma universitet. Den senare avhandlingen behandlade en teoretisk modell av elproducenters strategiska budgivning på elbörsen. Under 2005–2006 arbetade han med företagsbeskattning på Finansdepartementet och därefter som forskare vid Uppsala universitet. Holmberg blev affilierad till IFN 2008 och rekryterades senare samma år till forskningsprogrammet Elmarknadens ekonomi. Pär Holmbergs forskning fokuserar på elmarknadsauktioner.

Henrik Horn är född 1953. Han bedrev sitt avhandlingsarbete vid Institutet för internationell ekonomi (IIES) vid Stockholms universitet och disputerade 1983 vid Handelshögskolan i Stockholm på avhandlingen *Imperfect Competition in Models of Wage Formation and International Trade*. Han blev docent vid samma lärosäte 1986. Horn var forskare vid IIES till 2007 där han blev professor i internationell ekonomi 1992.

Horns avhandling och forskning åren efter disputationen berörde dels fackför-

eningars roll i lönebildningen, dels olika aspekter av handel och handelspolitik. Hans nuvarande forskning är huvudsakligen inriktad mot internationell ekonomi och industriell organisation och särskilt mot skärningsområdet mellan ekonomi och juridik inom dessa områden, som t.ex. hur WTO-avtalet och konkurrensregleringar bör utformas. Henrik Horn har varit ledamot av Marknadsdomstolen, har arbetat fyra år vid WTO:s forskningsavdelning och har undervisat på grund- och doktorandutbildningen vid bl.a. Stockholms universitet, Handelshögskolan i Stockholm, University of Michigan, Princeton University, Graduate Institute of International Studies i Genève och World Trade Institute i Bern. Han är Chief Reporter för ett långsiktigt projekt vid American Law Institute som syftar till att utarbeta förslag till om och hur WTO-avtalet ska omarbetas.

Horn var deltidсанställd vid dåvarande IUI 2002–2007 och har sin huvudsakliga verksamhet som Senior Research Fellow vid IFN sedan han 2007 lämnade professuren vid IIES.

Henrik Jordahl är född 1971. Han disputerade 2002 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Essays on Voting Behavior, Labor Market Policy, and Taxation*, som bland annat innehöll empiriska studier av ekonomisk röstning i svenska riksdagsval. Jordahl utnämndes till docent vid samma lärosäte 2008. Efter en post doc-period vid Uppsala universitet rekryterades han till IFN 2006. År 2008 blev han affilierad forskare vid Institute for the Study of Labor (IZA, Bonn).

Henrik Jordahls huvudsakliga forskningsområden är offentligt finansierade tjänster, väljarbeteende, och tillit. Sedan 2007 är han ansvarig för forskningsprogrammet Tjänstesektorns ekonomi.

Assar Lindbeck är född 1930. Han disputerade i Stockholm 1963 på avhandlingen *A Study in Monetary Analysis*. Efter några år som professor vid Handelshögskolan i Stockholm var han i över tjugo år (1971–1995) professor och chef vid Institutet för internationell ekonomi (IIES), Stockholms universitet. Lindbeck var 1969–1994 medlem av priskommittén för Riksbankens pris i ekonomi till Alfreds Nobels minne, åren 1980–1994 som ordförande. Han ledde den s.k. Lindbeck-kommissionen 1993 om möjligheterna att reformera den svenska ekonomin. Han delar sedan 1995 sin tid mellan IIES och IFN.

Assar Lindbeck har arbetat över ett brett område av ekonomisk analys. Inom IFN/IUI har han i första hand behandlat frågor kring hyresreglering, jordbruks-

reglering och socialförsäkringar. Under senare år har han framför allt forskat om arbetslöshet, välfärdsstatens utformning och utveckling samt samspelet mellan ekonomiska incitament och sociala normer. Hans nuvarande forskningsområden är främst inkomstförsäkring och sjukförsäkring. Under ett par år (2004–2006) forskade han om sambandet mellan den ekonomiska och sociala utvecklingen i Kina.

Assar Lindbeck har tilldelats ett antal priser, utmärkelser och hedersdoktorat. 2008 instiftades och utdelades för första gången Assar Lindbeck-medaljen som initierats av Nationalekonomiska Föreningen. Han arbetar också som konstnär (målning) och har haft ett antal separatutställningar.

cerat artiklar inom demografi.

Erik Lindqvist är född 1978. Han disputerade 2007 vid Handelshögskolan i Stockholm på avhandlingen *Essays on Privatization, Identity, and Political Polarization*. Han anställdes vid IFN i november 2007. Erik Lindqvists forskning fokuserar för närvarande på privatisering av offentligt finansierade tjänster, betydelsen av olika personliga egenskaper för utfall på arbetsmarknaden och effekterna av politisk polarisering. Han har även publicerat artiklar inom demografi.

retag. Sedan mitten av 2000-talet har han också börjat ägna sig åt forskning kring samspelet mellan entreprenörer, riskkapital och etablerade företag.

Pehr-Johan Norbäck är född 1960. Han disputerade 1998 vid nationalekonomiska institutionen på Stockholms universitet på avhandlingen *Multinational Firms, Technology and Location*, och utnämndes till docent vid samma lärosäte 2004.

Pehr-Johan Norbäck rekryterades till dåvarande IUI 1999. Till en början var hans forskning inriktad mot internationella direktinvesteringar och multinationella företag.

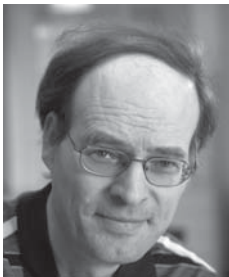

Fredrik Sjöholm är född 1966. Han disputerade 1997 vid nationalekonomiska institutionen vid Lunds universitet på en avhandling om internationella teknologiflöden och ekonomisk tillväxt och blev docent vid samma institution 2002. År 1997 anställdes han på Japaninstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm och 1999 på nationalekonomiska institutionen vid Singapore National University. I slutet av 2001 anställdes han på nytt vid Han-

delshögskolan och 2007 rekryterades han till IFN. Samma år blev han adjungerad professor i nationalekonomi vid Örebro universitet.

Fredrik Sjöholms forskning fokuserar på två områden. Det första är ekonomiska effekter av utländska direktinvesteringar. Frågeställningar som analyseras inkluderar exempelvis om utländska företagsuppköp av svenska företag påverkar löner och sysselsättning. Hans andra huvudområde är ekonomisk utveckling i Ostasien. Han har bland annat undersökt hur utländska företag har bidragit till handel, sysselsättning och tillväxt i regionen.

Fredrik Sjöholm är chef för forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen. Han är External Fellow vid Leverhulme Centre for Research on Globalisation and Economic Policy (GEP) vid University of Nottingham och medlem av Asian Economic Panel och East Asian Economic Association's Council of Fellows.

Per Skedinger är född 1956. Han disputerade 1991 vid Nationalekonomiska institutionen, Uppsala universitet, på avhandlingen *Essays on Wage Formation, Employment, and Unemployment* och utnämndes 1998 till docent vid nationalekonomiska institutionen, Stockholms universitet.

Efter disputationen och fram till 1993 arbetade han som forskare vid FIEF och har därefter varit verksam vid IFN/UII. Hans forskning har under hela denna period främst varit inriktad på empirisk arbetsmarknadsekonomi, men har även berört andra områden, såsom rörlighet på bostadsmarknaden och hälsoekonomi. Den arbetsmarknadsekonomiska forskningen har kretsat kring sysselsättning, lönebildning och effekter av aktiv arbetsmarknadspolitik.

Mikael Stenkula är född 1972. Han disputerade vid Lunds universitet 2004 på avhandlingen *Essays on Network Effects and Money* och kom att arbeta som lektor på Lunds universitet under samma år. Stenkula rekryterades till IFN/UII 2005 och återvände till IFN 2008 efter att ha arbetat vid forskningsinstitutet Ratio under 2007.

Mikael Stenkulas övergripande forskningsintresse handlar i dag främst om entreprenörskap och företagsdynamik samt det institutionella ramverkets betydelse för individuella incitament och ekonomisk utveckling. Han är också delaktig i det internationella entreprenörskapspriset (*Global Award for Entrepreneurship Research*) som IFN ansvarar för

tillsammans med Entreprenörskapsforum och Tillväxtverket. Han är bland annat redaktör för prisets webbplats (www.e-award.org).

Helena Svaleryd är född 1970. Hon disputerade 2002 vid Stockholms universitet på avhandlingen *Essays in Finance, Trade and Politics*. Hon rekryterades till dåvarande IUI 2004. Under en period 2004 var Svaleryd gästforskare vid London School of Economics. Hennes forskning har varit inriktad på tre olika områden: ansvarsutkrävande och styrning i politik och företag, vad som förklarar handel och utlandsinvesteringar, samt barn-

omsorgens påverkan på barnafödande och barns hälsa.

Sedan 2007 arbetar hon även halvtid på Globaliseringsrådets kansli med att studera globaliseringens inverkan på Sveriges ekonomi.

Roger Svensson är född 1967. Han disputerade 1996 vid nationalekonomiska institutionen på Uppsala universitet på avhandlingen *Foreign Activities of Swedish Multinational Corporations* och utnämndes till docent i innovations-teknik med inriktning mot internationell tekniköverföring vid Mälardalens högskola 2003.

Roger Svensson rekryterades till IUI som doktorand 1993. Doktorsavhandlingen handlade om multinationella företag och handel, men i slutet av 1990-talet ändrade hans forskning inriktning mot tjänster och upphandlingar. I början av 2000-talet startade han dessutom ett större projekt om patent, innovationer och entreprenörskap. Fokus har här varit att följa kommersialiseringsprocessen för svenska patent. Hans forskning är i första hand empirisk och han har gedigen erfarenhet av att bygga upp stora och unika databaser.

Thomas Tangerås är född 1969. Han disputerade vid Institutet för internationell ekonomi 2000 på avhandlingen *Essays in Economics and Politics: Regulation, Elections and International Conflict*.

Han rekryterades till IFN 2001 efter ett år som gästforskare vid Universitetet i Toulouse. De senaste åren har Tangerås forskning på IFN främst rört konkurrensen på telekommarknaden innan han riktade uppmärksamheten mot elmarknaden.

Thomas Tangerås är sedan 2007 chef för forskningsprogrammet Elmarknads ekonomi.

Joacim Tåg är född 1981 i Finland. Han disputerade i nationalekonomi vid Svenska Handelshögskolan i Helsingfors 2008 på avhandlingen *Essays on Platforms: Business Strategies, Regulation and Policy in Telecommunications, Media and Technology Industries*. Han besökte Leonard N. Stern School of Business vid New York University som Visiting Scholar 2006–07 och var affilierad forskare vid IFN 2008.

Tåg rekryterades till IFN i slutet av 2008 och har inlett forskning kring entreprenöriella innovationer och realekonomiska effekter av private equity-ägande.

Daniel Waldenström är född 1974. Han disputerade 2003 vid Handelshögskolan i Stockholm på avhandlingen *Essays in Historical Finance* och utnämndes till docent vid samma lärosäte 2009. Hösten 2009 disputerar han dessutom i ämnet ekonomisk historia vid Lunds universitet.

Waldenström var 2003–2004 Global Fellow och gästlärare vid University of California at Los Angeles och därefter post doc vid Handelshögskolan i Stockholm tills han 2006 anställdes vid IFN. Sedan 2007 koordinerar han ett projekt vid Sveriges Riksbank med syfte att dokumentera historisk monetär och finansiell statistik för Sverige. Waldenströms huvudsakliga forskningsområden berör fördelning och mobilitet i inkomst- och förmögenhetsfördelningen samt historisk finansiell utveckling.

Anders Åkerman är född 1977. Han disputerade 2008 vid nationalekonomiska institutionen på Stockholms universitet med avhandlingen *Essays on International Trade, Productivity and Firm Heterogeneity*. Han har innan dess studerat till B.Sc. och M.Sc. Economics vid London School of Economics and Political Science. Åkerman är främst intresserad av globaliseringens effekter på länders produktivitetsnivåer. Här arbetar han med både teori och

empiri om hur globaliseringen ökar konkurrensen mellan företag internationellt och hur detta leder dels till utslagning av mindre produktiva företag, dels till expansion av mer produktiva företag. Vid IFN kommer Anders Åkerman också

att studera Kinas ekonomi och dess förändring. Han talar kinesiska efter att ha bott i Kina och har ett stort intresse för landet.

FORSKNINGSASSISTENTER

Sara Fogelberg har en magisterexamen i nationalekonomi med inriktning mot kvantitativa metoder från Stockholms universitet. Hon arbetar sedan maj 2008 på IFN som forskningsassistent med ekonometrisk analys samt databearbetning och datainsamling.

Daniel Hedblom har en magisterexamen i nationalekonomi från Lunds universitet. Han arbetar sedan september 2008 som forskningsassistent på IFN. De främsta arbetsuppgifterna är ekonometrisk analys, databearbetning och datainsamling.

AFFILIERADE FORSKARE VID IFN

Utöver den ordinarie staben av disputerade forskare och doktorander finns ett antal forskare som är affilierade till IFN.

För att vara affilierad forskare krävs att forskaren sysslar med frågor som är centrala för IFN, att forskaren ifråga regelbundet besöker IFN och vistas på IFN åtminstone under några veckor varje år, att hon/han ger ut de aktuella forskningsrapporterna i institutets skriftserier och anger IFN som en av sina professionella affilieringar när den aktuella forskningen publiceras. En forskare blir aldrig affilierad för perioder kortare än ett år.

Vid IFN finns två kategorier av affilierade forskare:

- 1 **Institutsaffilierade forskare:** Detta är en starkare och mer långsiktig knytning och avser i första hand mer seniora forskare.
- 2 **Programaffilierade forskare:** I detta fall är forskaren i första hand knuten till något av IFN:s fyra forskningsprogram. De programaffilierade forskarna är i

regel mer juniora och kan i många fall vara forskarstuderande på ledande utländska universitet som spenderar sommaren på IFN.

INSTITUTSAFFILIERADE FORSKARE

Fredrik Andersson föddes 1968 i Kristianstad. Han disputerade 1995 vid nationalekonomiska institutionen i Lund på avhandlingen *Essays in the Economics of Asymmetric Information* efter att ha bedrivit en del av sina forskarstudier vid University of California i Berkeley. Han blev antagen som docent 1999 och är professor i nationalekonomi vid Lunds universitet sedan 1 juli 2003.

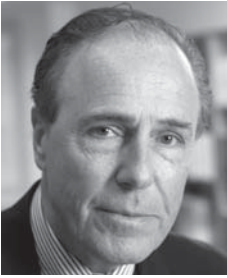
Efter disputationen har Andersson bl.a. varit gästforskare vid Harvard University och vid Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung men hela tiden haft sin bas vid Lunds universitet. Hans forskning har sedan disputationen rört sig via utvidgningar av avhandlingen med tillämpning på beskattning och utbildningspolitik mot frågor kring organisationer. Han har på senare år bland annat intresserat sig för gränsytan mellan privat och offentlig sektor, där han särskilt fokuserat på kontraktsrelationernas betydelse för faktisk och lämplig gränsdragning mellan offentligt och privat. Andersson har varit forskarutbildningsansvarig vid nationalekonomiska institutionen i Lund 2005–2008 och är prorektor för Ekonomihögskolan i Lund för en treårsperiod med början vid årsskiftet 2009.

Fredrik Andersson blev associerad forskare vid IFN vid halvårsskiftet 2006 och har varit knuten till programmet Tjänstesektorns ekonomi, främst via projektet Offentlig och privat produktion av offentligt finansierade tjänster.

Mikael Elinder är född 1976. Han disputerade 2008 vid Uppsala universitet på avhandlingen *Essays on Economic Voting, Cognitive Dissonance, and Trust*. Han anställdes på deltid vid IFN i februari 2009 och forskar inom programmet Tjänstesektorns ekonomi. Han är även verksam som forskare vid nationalekonomiska institutionen vid Uppsala universitet. Mikael Elinders forskning är inriktad mot empirisk offentlig och politisk ekonomi.

Lars Oxelheim är född 1944. Han disputerade vid Lunds universitet 1981 på avhandlingen *Företagens utlandslån* som i sin empiriska del handlade om vilka faktorer som bestämmer växelkursen och om möjligheten att framgångsrikt göra prognoser för densamma. Han utnämndes till docent 1985 och till professor och innehavare av South Sweden Industry Chair in International Business and Finance 1992. Alltsedan tillträdet till professuren i Lund

1992 har Oxelheim varit affilierad forskare vid IUI/IFN.

Oxelheim kom till dåvarande IUI efter disputationen 1981 och arbetade då på ett projekt kring företagets riskhantering för vilket han hade anslag från Riksbankens Jubileumsfond. Han ansvarade vid denna tidpunkt också för nordiska makroekonomiska prognoser inom ramen för det pannordiska samarbetsprojektet Nordic Perspective Group. Oxelheim blev anställd på IUI 1984. Vid denna tid hade hans forskning kommit att koncentreras till frågor kring samspelen mellan företaget och dess makroekonomiska omgivning – ett forskningsspår som han behållit – samt kring finansiell integration och penningpolitik. Mellan åren 1988 och 1992 var han adjungerad professor i finansiell ekonomi vid Handelshögskolan i Göteborg. Sedan 1997 är han ordförande i Svenska Nätverket för Europaforskning i ekonomi som han på dåvarande regeringens initiativ medverkade till att grunda. En stor del av hans senare forskning är inriktad på EU-frågor. Oxelheim är sedan 2003 knuten till Fudan-universitetet i Shanghai och år 2006 utnämnd till hedersprofessor vid detta lärosäte.

Anna Sjögren är född 1966. Hon disputerade vid Handelshögskolan i Stockholm 1998 på avhandlingen *Perspectives on Human Capital, Economic Growth, Occupational Choice and Intergenerational Mobility*.

Anna Sjögren har sin huvudanställning på Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU) i Uppsala, dit hon rekryterades från IFN våren 2008. Hon är dock fortsatt knuten till IFN via samarbetsprojekt bland annat om barnomsorg och långsiktigt arbetskraftsutbud. Anna Sjögren rekryterades till dåvarande IUI 2000. Under läsåret 2000–2001 var hon gästforskare vid University of Chicago i USA. Anna Sjögrens forskning handlar om utbildning, arbetsmarknad och familj och berör frågor som överföring av kultur och beteenden som påverkar individers framgång på arbetsmarknaden, mekanismer som leder till en könssegregerad arbetsmarknad, betydelsen av betyg i skolan och barnomsorgskostnaders påverkan på barnafödandet.

Jonas Vlachos är född 1970 och disputerade vid Handelshögskolan i Stockholm 2002. Avhandlingen *Risk Matters: Essays on Finance, Trade and Politics* behandlade frågor dels om hur de finansiella marknaderna påverkar internationell handel, dels om politiskt beslutsfattande.

Efter disputationen var Jonas Vlachos heltidsanställd vid IFN/IUI fram till 2006 då han flyttade till Stockholm Institute of Transition Economics på Handelshögskolan i Stockholm. Året därpå flyttade han till nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet och blev i samband med detta affilierad med IFN på 25 procent. Under 2003–2004 var han gästforskare vid University of Chicago.

Jonas Vlachos har haft uppdrag utanför det rent akademiska området och har varit sekreterare i Ekonomiska Rådet, redaktör för *Ekonomisk Debatt* och ledamot av SNS Valfärdsråd. I dagsläget är han även skribent på den nationalekonomiska bloggen *Ekonomistas*.

Under senare tid har Jonas Vlachos byggt upp en omfattande databas för att studera den svenska skolan, men är även engagerad i projekt om ägarstyrning och diskriminering i svenska företag. Dessutom håller han på att initiera ett projekt om utvecklingen av humankapital inom och mellan svenska företag.

Yves Zenou är född 1961. Han disputerade vid Université Pantheon-Assas i Paris 1991 på avhandlingen *Spatial Labor Markets*, utnämndes till docent vid samma institution 1995 och blev professor på nationalekonomiska institutionen vid Université du Maine i Le Mans, Frankrike 1998.

Zenou blev sedan professor på nationalekonomiska institutionen vid University of Southampton i England 2000 och rekryterades till dåvarande IUI 2003. Han blev Research Fellow vid CEPR 1998, vid IZA 2002 och biträdande redaktör för *Journal of Urban Economics* 2004. Vid denna tid var hans forskning inriktad mot integration av invandrare, med fokus på England och USA. År 2007 blev Zenou professor på nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet och redaktör för *Regional Science and Urban Economics*. Hans forskning är nu mer inriktad mot sociala interaktioner och nätverksteori, kriminalitet, identitet och assimilering av invandrare.

PROGRAMAFFILIERADE FORSKARE

Johan Almenberg är doktorand vid Handelshögskolan i Stockholm. Han var under 2006–2007 anställd vid IFN, men är sedan 2008 affilierad till forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

Coren Apicella är doktorand i biologisk antropologi vid Harvard University, Cambridge, USA. Hon är sedan sommaren 2008 affilierad forskare vid IFN. På IFN arbetar hon med ett projekt om ekonomiskt beslutsfattande och entreprenörskap.

Andrea Asoni är doktorand i nationalekonomi vid University of Chicago och affilierad till IFN sedan 2006. Tillsammans med Tino Sanandaji driver han bland annat ett projekt där de utvecklar en modell för entreprenöriellt beteende. Modellen kan sedan användas för att estimerar effekter av skatter och andra institutionella faktorer på utbudet av entreprenöriella ansträngningar och dessas inriktning.

David Cesarini är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och doktorand i nationalekonomi vid Massachusetts Institute of Technology (MIT), Cambridge, USA. Hans forskning rör beteendegenetik och mikroekonomi.

Jenny von Greiff är fil.dr i nationalekonomi från Uppsala universitet och anställd vid Konjunkturinstitutet. Avhandlingen studerar mekanismerna bakom beslutet att bli egenföretagare samt överlevnad inom egenföretagande på mikronivå. Hon är sedan 2007 affilierad till forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi.

Che-Yuan Liang är född 1981. Han disputerade vid Uppsala universitet 2008 med avhandlingen *Essays in Political Economics and Public Finance*. Han är forskare vid Uppsala Center for Fiscal Studies vid Uppsala universitet, och hans forskning är inriktad på skatter och politisk ekonomi. Han blev affilierad till IFN och dess forskningsprogram Tjänstesektorns ekonomi under 2008.

Johanna Rickne är ekonomie licentiat och doktorand vid Uppsala universitet. Sedan maj 2008 är hon affilierad till forskningsprogrammet Globaliseringen och företagen. Hon har bl.a. varit verksam vid Ratio, Svenska delegationen vid OECD och Finansdepartementet. Johannas forskningsintressen är internationell makroekonomi och ekonomisk utveckling med särskilt fokus på nordöstra Asien. Vid institutet forskar hon kring betydelsen av internationalisering och marknadsekonomiska reformer för produktivitetskonvergens och könsrelaterade inkomstskillnader inom kinesisk industri.

Tino Sanandaji är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och doktorand i public policy vid University of Chicago. Tillsammans med Andrea Asoni driver han bland annat ett projekt där de utvecklar en modell för entreprenöriellt beteende. Han studerar också beteendeffekter av beskattning på företag och entreprenörer.

Örjan Sandewall är civilekonom från Handelshögskolan i Stockholm och doktorand vid London School of Economics. Han är sedan 2007 affilierad till forskningsprogrammet Entreprenörskapets ekonomi. Hans forskning vid IFN handlar främst om beteendegenetik och entreprenörskap.

Kaj Thomsson är civilingenjör från KTH och doktorand i nationalekonomi vid Yale University. Hans forskning är inriktad mot att förstå vad som ligger bakom stora ekonomiska reformer. Särskilt fokus ligger på hur reformer drivs och formas av industristrukturer och ekonomiska intressegrupper, samt hur politiska institutioner bestämmer de ramar inom vilka intressegrupper verkar.

IUI/IFN:S VERKSTÄLLANDE DIREKTÖRER OCH BITRÄDANDE CHEFER

Nedan följer en sammanställning över samtliga vd:ar och sekreterare/biträdande chefer/vice vd:ar (titeln har över åren gått från sekreterare via biträdande chef till vice vd) vid IUI/IFN sedan starten 1939.

VERKSTÄLLANDE DIREKTÖRER

Namn	Kom från/gick till	Period
Ivar Andersson	Chefredaktör Östergötlands Dagblad, riksdagsman/ chefredaktör Svenska Dagbladet	1939–1940
Ragnar Sundén	Intern rekrytering/vd Jernkontoret	1940–1941
Ingvar Svennilson	Chef Industrikommissionens utredningsbyrå/ professor Stockholms Högskola	1941–1949
Erik Dahmén (tf. chef)	Intern rekrytering/ekonomisk expert Stockholms Enskilda Bank, professor HHS	1949–1950
Jonas Nordenson	Intern rekrytering/vd AB Malmexport (ingick i Grängeskongcernen)	1951–1953
Jan Wallander	Vd SNS/vd Sundsvallsbanken	1953–1961
Ragnar Bentzel	Professor Handelshögskolan i Stockholm/professor Uppsala universitet	1961–1966
Lars Nabseth	Chef Industriförbundets ekonomisk-politiska avdel- ning/vd Jernkontoret	1966–1973
Lars Wohlin	Chef SAF:s ekonomiska sekretariat/statssekreterare Ekonomidepartementet	1973–1976
Gunnar Eliasson	Chefsekonom Industriförbundet/professor KTH	1976–1994
Ulf Jakobsson	Chefsekonom Industriförbundet/adj. professor Inter- nationella Handelshögskolan i Jönköping och egen verksamhet	1994–2005
Magnus Henrekson	Professor Handelshögskolan i Stockholm	2005–

Anm.: Jonas Nordenson var tf. chef 1 januari – 30 september 1951. Ingvar Svennilsons tjänstledighet upphörde då i samband med att han blev kallad till Lars Hiertas professur vid Stockholms Högskola.

SEKRETERARE/BITRÄDANDE CHEF/VICE VD

Namn	Kom från/gick till	Period
Axel Iveroth	Programledare Radiotjänst/chefredaktör Industri m.m.	1939–1944
Tore Browaldh	Stockholms Högskola/Europarådets generalsekre- tariat i Strasbourg	1944–1945
Bengt Senneby	Bankdirektör Skandinaviska Banken	1946–1947
Herman Holm	Stockholms Enskilda Bank	1948–1950
Hans Söderlund	SAF, direktör Limhamns Träindustri AB	1951–1954
Göran Waldau	Förste kanslisekreterare Finansdepartementet	1954
Lars Nabseth	Chef Industriförbundets ekonomisk-politiska avdelning	1955–1958
Lars Lidén	Industriförbundet	1959–1961
Lars Kritz*	Handelshögskolan i Stockholm/Industri- departementet	1961–1966
Lars Wohlin	Chef SAF:s ekonomiska sekretariat	1967–1969
Jan Bröms	Chefsekonom Industriförbundet	1970–1973
Olle Renck	Universitetslektor i företagsekonomi Stockholms uni- versitet/utredare Kommunikationsdepartementet	1973–1977
Bo Carlsson	Professor Case Western Reserve University	1977–1981
Johan Örtengren	OECD, EFTA, EU:s Miljöbyrå i Köpenhamn, Sveriges Kommuner och Landsting	1982–1985
Tomas Pousette	Riksbanken, chefsekonom SBAB	1985–1986
Birgitta Swedenborg	PK-bankens ekonomiska sekretariat/vice vd SNS	1986–1990
Jeanette Åkerman	Folkhälsoinstitutet, egen företagare	1990–1993
Pontus Braunerhjelm	Vice vd SNS	1993–1999
Lars Persson	Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet	2000–

Anm.: De biträdande cheferna har med få undantag varit internrekryterade. Under rubriken "Kom från" anges därför, om något alls anges, i de flesta fall vad de gjorde innan de kom till institutet.

* Var kvar som forskare vid IUI till 1976.

IUI/IFN:S STYRELSE

1939–2009

Nedan följer en komplett sammanställning över samtliga styrelseordföranden och styrelseledamöter i IUI/IFN sedan starten 1939. Ledamöterna har ordnats efter det år de inträdde i styrelsen.

ORDFÖRANDEN

Namn	Position	Period
J. Sigfrid Edström	Styrelseordförande Asea	1939–43
Ernst Wehtje	Vd Skånska Cement	1943–45
Sven E. Lundberg	Vd Förenade Superfosfat	1946
Sven Schwartz	Ordförande SAF	1947–49
Marcus Wallenberg*	Vd Stockholms Enskilda Bank	1950–75
Erland Waldenström	Styrelseordförande Gränges	1975–84
Curt Nicolin	Styrelseordförande Asea (ABB från 1987)	1985–93
Håkan Mogren	Vd och koncernchef Astra (AstraZeneca från 1999)	1993–2003
Björn Häggglund	Vice vd Stora Enso	2003–

Anm.: Som position har i regel angivits den viktigaste position som personen ifråga innehade vid inträdet i institutets styrelse.

* Marcus Wallenberg var även IUI:s hedersordförande 1976–82.

STYRELSELEDAMÖTER EXKLUSIVE INSTITUTETS CHEFER

Namn	Position	Period
Karl Fredrik Göransson	Bruksdisponent Sandvik	1939–42
Vilhelm Lundvik	Vd Industriförbundet	1939–42
Wiking Johnsson	Vd Jernkontoret	1939–45
Gustaf Söderlund	Vd SAF	1939–45
Uno Forsberg	Vd och koncernchef SKF	1940
Fritiof Söderbäck	Vd SAF	1940–45
Gustaf Settergren	Vd Industriförbundet	1941–54
Torsten Hèrnod	Vd SCA	1942–44

Namn	Position	Period
Torsten Vinell	Vd Sveriges Allmänna Exportförening	1942–45
Sven E. Lundberg	Vd Förenade Superfosfat	1942–46
Rolf von Heidenstam	Vd AGA	1945
Nils Danielsen	Vd Uddeholmskoncernen	1945–48
Sven Schwartz	Vd Bolidens Gruv AB	1946–66
Bertil Kugelberg	Vd SAF	1947–65
Helge Ericson	Vd LM Ericsson	1948–50
Per Hemberg	Vd Surte Glasbruk	1948–60
Axel Enström	Vd SCA	1948–65
Carl August Jacobsson	Vd Svenska Metallverken	1951–52
Ernst Wehtje	Vd Skånska Cement	1952–62
Christian von Sydow	Vd Holmens Bruk	1954–56
Lars-Erik Thunholm	Vd Industriförbundet	1955–56
Håkan Abenius	Vd Stora Kopparberg	1957–58
Axel Iveroth	Vd Industriförbundet	1957–84
Bror Lagercrantz	Disponent Wirsbo Bruk	1959–61
Sven Dahlberg	Vd SIAB	1961–70
Erland Waldenström	Vd Gränges	1962–74
Inge Stenberg	Vd SKF	1963
Wilhelm Ekman	Vd Uddeholm	1963–65
Sven Hammarskiöld	Vd Svenska Sockerfabriks AB	1963–65
Sverre Sohlman	Vd Bofors	1963–73
Curt-Steffan Giesecke	Vice vd SAF (vd 1966–78)	1963–76
Nils Holmström	Vd Kockums Mekaniska Verkstad	1964–69
Lars Wirström	Styrelseordförande Gullhögens Bruk	1966–70
Christer Höglund	Vd Borås Wärfveri	1966–72
Tryggve Holm	Vd Saab	1966–76
Ingmar Eidem	Vd Kema Nord	1966–82
Eije Mossberg	Vd SCA	1967–72
Bengt Lyberg	Vd Mo och Domsjö	1970
Sven-Olof Träff	Vd Bilkompaniet AB Eskilstuna	1972–84
Stig Svensson	Vd ICA Förbundet	1973–75
K. Arne Wegerfelt	Vd Astra	1973–79
Nils Holgersson	Styrelseordförande Pribo (Prippbolagen) AB	1973–81

Namn	Position	Period
Alde Nilsson	Vd Asea	1973–84
Lars Nabseth	Vd Jernkontoret (vd Industriförbundet 1977–89)	1973–92
Åke Palm	Vd Boliden	1974–78
Rune Höglund	Vd Åhlén & Holm	1975–80
Curt Nicolin	Styrelseordförande Asea	1976–84
Hans Stahle	Styrelseordförande Alfa-Laval	1976–89
Olof Ljunggren	Vd SAF	1978–85
Björn Lundvall	Styrelseordförande LM Ericsson	1980
Nils Landqvist	Vd Korsnäs Marma	1980–82
Hans Werthén	Styrelseordförande Electrolux	1981–82
Sven H. Salén	Styrelseordförande Salénia	1981–88
Ove Sundberg	Vd Kema Nobel	1982–85
Bo Rydin	Vd SCA	1982–87
Peter Wallenberg	Styrelseordförande Atlas Copco och Investor	1982–91
Sven Wallgren	Vd Esselte	1982–92
Claes-Ulrik Winberg	Bruksdisponent Bofors och ordförande SAF	1984–85
Christer Zetterberg	Vd Holmens Bruk	1985–87
John Dahlfors	Vd och koncernchef Boliden	1985–88
Anders Carlberg	Vd Nobel Industrier	1986–88
Karl Erik Önnesjö	Styrelseordförande Holmens Bruk	1986–88
Lennart Johansson	Styrelseordförande SKF	1986–92
Gösta Bystedt	Vice styrelseordförande Axel Johnson AB	1986–2000
Per-Olof Eriksson	Vd Sandvik	1988–92
Torbjörn Ek	Vd Hexagon	1988–95
Karl-Erik Sahlberg	Vd och koncernchef Perstorp	1989–91
Marcus Storch	Vd AGA	1989–91
Ulf Laurin	Styrelseordförande SAF	1989–92
Magnus Lemmel	Vd Industriförbundet	1989–95
Göran Tunhammar	Vd SAF (Svenskt Näringsliv från 2001)	1990–2004
Rune Andersson	Styrelseordförande Trelleborg	1992
Björn Svedberg	Styrelseordförande Ericsson	1992
Gunnar L. Johansson	Ordförande Industriförbundet	1992–98
Ulf Jakobsson	Chefsekonom Industriförbundet	1993–94
Jan Herin	Chefsekonom SAF	1993–94

Namn	Position	Period
Lennart Ahlgren	Vd AssiDomän	1993–95
H. G. Wessberg	Tillförordnad vd Industriförbundet	1995–96
Martin Leimdörfer	Vd Industri-Matematik	1995–2004
Lars-Åke Helgesson	Vd Stora (Stora Enso från 1998)	1995–2004
Per Olofsson	Vd Industriförbundet	1996–2007
Carl Wilhelm Ros	Finanschef Ericsson	1998–2008
Lars-Eric Petersson	Vd Försäkrings AB Skandia	2000–03
Lars H. Thunell	Vd SEB	2004–05
Ebba Lindsö	Vd Svenskt Näringsliv	2004–05
Sigrun Hjelmquist	Partner och Investment Manager BrainHeart Capital	2004–
Urban Bäckström	Vd Svenskt Näringsliv	2005–
Signhild Arnegård Hansen	Styrelseordförande Svenska Lantchips	2005–
Sverker Martin-Löf	Styrelseordförande SCA	2006–
Robert af Jochnick	Styrelseordförande Oriflame	2007–
Tomas Nicolin	Vd Alecta	2008–

Anm: Som position har i regel angivits den viktigaste position som personen ifråga innehade vid inträdet i institutets styrelse.

KRONOLOGISK ALUMNIFÖRTECKNING ÖVER FORSKARE VID IUI/IFN 1939–2009

Uppställningen är kronologisk, baserad på det år då personen slutade vid institutet.

I några fall har forskare varit anställda vid IUI/IFN under mer än en period, vilket gör att en person kan förekomma i listan mer än en gång. Den information som finns om en tidigare anställds fortsatta karriär är i vissa fall knapphändig eller saknas på grund av att det inte varit möjligt att få fram några uppgifter.

Längre fram i boken finns samma förteckning, men sorterad i alfabetisk ordning. I denna förekommer varje person endast en gång.

Uppställningen upptar i första hand forskare. Många forskare har genom åren varit korttidsanställda och i de fall anställningen varit kortare än ett år har personen bara tagits med i alumniförteckningen i det fall denne står som (med)författare till någon skrift som utgivits av IUI/IFN. Fr.o.m. 1995 har institutet i regel rekryterat forskningsassistenter med en gedigen nationalekonomisk-statistisk skolning på magisternivå. Dessa assistenter har efter en tid vid IUI/IFN antingen gått vidare till forskarutbildning eller kvalificerade tjänster som nationalekonomer i statsförvaltning och näringsliv. De har därför tagits med i alumniförteckningen. Ett A inom parentes markerar att de varit assistenter.

En reservation måste också göras angående förteckningen nedan. Det är fråga om ett stort antal personer och en mycket lång tidsperiod. Vi har inte haft tillgång till någon tidigare kvalitetssäkrad matrikel utan listan har upprättats på basis av tidigare årsböcker och inte heller dessa har kunnat återfinnas för samtliga år. Därutöver har vi använt en sammanställning i skriften *Industriproblem 1960* och i den lilla festskriften *Till Ruth 31 aug 1974* (gåva till IUI:s kamrer Ruth Wiklund-Elsestam när hon gick i pension 1974 efter att ha arbetat på IUI i 30 år) samt uppgifter från bl.a. olika årgångar av *Vem är det?* och IVA:s medlemsmatrikel liksom uppgifter inhämtade direkt från berörda personer.

De inhämtade uppgifterna om anställningsperiod är inte alltid helt samstämmiga och en bedömning har då gjorts. Detta gör att det svårligen kan undvikas att ett och annat fel insmugit sig, liksom att det är oundvikligt att uppgif-

terna om karriären efter IUI-tiden i många fall är summariska eller i något fall helt saknas.

Använda förkortningar

i.u. = ingen uppgift

FIEF = Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning

HHS = Handelshögskolan i Stockholm

IFAU = Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering

IIES = Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet

IVA = Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien

KTH = Kungliga Tekniska högskolan

SAF = Svenska Arbetsgivareföreningen

SU = Stockholms universitet

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Ivar Andersson	1891–1980	1939	1940	Chefredaktör Svenska Dagbladet, riksdagsman
Ragnar Sundén	1907–1985	1939	1941	Vd Jernkontoret
Jöran Curman	1907–1972	1941	1944	Arkitekt, Curman och Gunnartz Arkitektkontor
Eric Heinertz	1908–1965	1939	1945	Egen verksamhet som konstnär
Tore Browaldh	1917–2007	1944	1945	Europarådets generalsekretariat i Strasbourg, vice vd SAF, vd Handelsbanken
Axel Iveroth	1914–1993	1939	1946	Industriattaché i Washington D.C., direktör Cementa, vd Industriförbundet
Gösta Ahlberg	1907–1973	1942	1946	Docent Stockholms Högskola, därefter anställd i Stockholms stad
Folke Kristensson	1914–1993	1942	1946	Direktörsassistent vid MAB & MYA, professor HHS
Bitti (Inga Brita) von Vegesack	1913–2005	1942	1947	Redaktionssekreterare <i>Plan</i> , direktör Industriens Bostadsförening
Bengt Senneby	1920–2007	1946	1947	Direktör Skandinaviska Banken, rådgivare SE-Bankgruppen
Richard Elinder	1917–2006	1944	1948	Auktoriserad revisor, Elinder & Nyström Revisionsbyrå AB
Bertil J. Lundell	1922–2007	1944	1948	Höganäs-Billesholm, försäljningsdirektör AB Rörstrands Porslinsfabriker, Gullfiber
Ingvar Svennilson	1908–1972	1941	1949	Professor Stockholms Högskola

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Rune Hellberg	1919–2003	1942	1949	Research & Planning Division, Economic Commission for Europe, Genève
Jan Wallander	1920–	1945	1949	Forskningschef och vd SNS
Erik Dahmén	1916–2005	1942	1950	Professor HHS, rådgivare Stock- holms Enskilda Bank
Erik Ruist	1921–	1944	1950	Chef för statistikavdelningen Jern- kontoret, professor HHS
Hans B. Thorelli	1921–	1945	1950	Vd SNS, Marketing Services Re- search, General Electric, New York, professor University of Chicago och Indiana University
Harald Nurk	1918–	1947	1950	Kalkylchef, internrevisor Lindberg & Co, internrevisor AGA
Bertil Wallin	1917–	1949	1950	Direktör Göteborgs Bank, Göta- banken, Nordea
Herman Holm	1919–1997	1946	1952	Chef business development, råd- givare i atomfrågor, Stockholms Enskilda Bank, Exportföreningen, biträdande direktör General Ato- mic Europe, Zürich
Torsten Carlsson	1920–2002	1947	1952	Vd SNS, direktörsassistent Cemen- ta, direktör Skandinaviska Banken
Ragnar Bentzel	1919–2005	1948	1952	Docent Uppsala universitet, profes- sor HHS
Jonas Nordenson	1920–1976	1948	1953	Vd Malmexport, vd Export- föreningen, vd Svenska Bank- föreningen
Einar Hardin	1923–2007	1950	1953	Assistant Professor, Department of Economics, Michigan State Uni- versity
Willem Peppler	1923–	1951	1953	Grängeskongern, chef för bola- gets tyska försäljningsverksamhet, sedan vidare till flera ledande be- fattningar inom framförallt svenskt näringsliv, sedan 1975 verksam inom i huvudsak icke svenska skogsindustriföretag
Hans Söderlund	1922–2002	1950	1954	SAF, direktör Limhamns Träindustri AB
Per Hilding	1923–	1952	1954	Politiker inom Folkpartiet, chefre- daktör och ansvarig utgivare Gefle Dagblad

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Lars O. Andersson	1926–	1952	1955	Aktuarie, ekonomibyrån Statens Järnvägar, universitetslektor i företagsekonomi Lunds universitet
Stig Rydorff	1922–1991	1952	1955	Lärare HHS
Nils Henrik Paulsson	i.u.	1953	1955	Lärare Grafiska Institutet, Institutet för högre reklamutbildning och Journalistinstitutet
Lars Lantz	1928–2008	1954	1955	Försäljningsdirektör Scania-Vabis
Göran Waldau	1925–	1954	1955	Förste kanslisekreterare Finansdepartementet, ekonomidirektör Sveriges Radio
Alv Elshult	1923–	1949	1956	Ställföreträdare för ekonomidirektören, sedermera vice vd Saab i Linköping
Karl-Olov Samuelsson	1923–1994	1950	1956	Aktuarie SAF
Kurt Eklöf	1925–1995	1951	1956	Bankokommissarie Sveriges Riksbank, vice riksbankschef
Hans Wagner	i.u.	1953	1956	Exportchef Stenberg Corporation AB
Albert Danielsson	1930–	1954	1956	Lärare HHS, professor Handelshögskolan i Göteborg, professor industriell ekonomi KTH
Odd Gulbrandsen	1921–	1952	1957	Bitr. professor Lantbrukshögskolan Ultuna
Carl Gustaf Dahlerus	1929–	1955	1957	Sekreterare SAF, vd Bankernas Arbetsgivarorganisation
Åke Sanell	1930–	1956	1957	Amanuens Finansdepartementet, statistikavdelningen FN, budgetavdelningen Finansdepartementet, avdelningschef Riksrevisionsverket, konsult Världsbanken
Per-Jonas Eliässon	1934–	1957	1957	Doktorand, forskare, sedermera rektor och professor HHS
Åke Ortmark	1929–	1954	1958	Ekonomisk kommentator Sveriges Radio, ekonomijournalist, chefredaktör Veckans Affärer, författare
Sven Fajersson	1922–1997	1956	1958	Assistent Jordbrukstekniska forskningsinstitutet, Svenska Sockerfabriks AB
Wilhelm Paues	1912–1985	1958	1958	Direktör Samarbetskommittén för integrationsfrågor
Lars Nabseth	1928–	1952	1959	Chef Industriförbundets ekonomisk-politiska avdelning

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Bertil Nilsson	1928–	1957	1959	Högre studier, Lunds universitet
Göran Ahrsjö	1931–1994	1957	1960	Rejmersholms Gamla Industri AB, överingenjör Boliden, direktör Supra/Norsk Hydro
Per-Olov Boman	1933–	1957	1960	Nordstjernen, Salén, vice vd Salénia
Jan Wallander	1920–	1953	1961	Vd Sundsvallsbanken, vd Handelsbanken
Claes Lagerkvist	1930–	1957	1961	Byråchef/statistikchef Statistiska centralbyrån (planering och samordning)
Lars Lidén	1930–	1957	1961	Industriförbundet, vice vd Esselte
Bertil Eneroth	1933–	1959	1961	Stockholms Enskilda Bank
Erwin Mildner	1935–2001	1960	1961	Byggforskningsinstitutet i Gävle
Erik Höök	1920–1997	1948	1962	Planeringschef Finansdepartementet, vd Jernkontoret
John Ekström	1916–	1955	1962	Svenska EEC-delegationen i Bryssel
Hans Eisler	1937–	1961	1962	Konjunkturanalytiker Finansdepartementet, sekreterare två statliga utredningar, forskare SNS, managementkonsult, vd Sevensco
Bengt G. Rundblad	1925–	1954	1963	Professor i sociologi Göteborgs universitet
Jan Gillberg	1935–	1956	1963	Hessnergruppen, vd Sveriges Marknadsförbund, redaktör och utgivare Den Svenska Marknaden (DSM)
Åke Sundström	1934–	1959	1963	Biträdande expert FN
Tage Berglund	1933–	1961	1963	Chef FoU-statistiken SCB, enhetschef konjunkturenheten SCB
Lars Vinell	1935–	1961	1963	Jernkontoret, Uddeholm, chefsekonom Industriförbundet, adj. professor i finansiell ekonomi SU
Assar Lindbeck	1930–	1962	1963	Professor HHS
Ingemar Ståhl	1938–	1962	1963	Professor Lunds universitet
Lennart Fridén	1935–	1960	1964	Jernkontoret, IIES, Stockholms stad, Stockholms läns landsting, konsult INREGIA och WSP
Östen Johansson	1926–	1962	1964	Forskningssekreterare IIES, direktör Riksbankens Jubileumsfond, utredningschef Statens Industriverk, avdelningschef Energiverket

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Carl Johan Åberg	1930–	1963	1964	Planeringschef Finansdepartementet, statssekreterare UD, landshövding, vd första-tredje AP-fonden
Karl G. Jungenfelt	1931–	1961	1965	Docent SU, professor HHS
Göran Albinsson Bruhner	1927–	1955	1966	Vd SNS, redaktör Svenska Dagbladet, chefredaktör Dagens Industri, kolumnist Svenska Dagbladet
Bertil Olsson	1930–	1955	1966	Statistiska centralbyrån, chef för utveckling av hushållsundersökningarna
Bengt Höglund	1921–2006	1957	1966	Professor Lunds universitet
Ragnar Bentzel	1919–2005	1961	1966	Professor Uppsala universitet
Bengt-Göran Löwenthal	1939–	1963	1966	Utredare åt direktionen Dagens Nyheter AB, utredningschef Svenska Bankföreningen
Gunnar Törnqvist	1933–	1963	1966	Professor i ekonomisk geografi, Lunds universitet
Jan Beckeman	1934–	1961	1967	Chef utrednings- och statistikavdelningen Jernkontoret
Gustav Endrédi	1928–	1961	1967	Chef företagsplanering och sedan chef bränslexport Nynäs Petroleum
Per Gullström	1937–	1963	1967	Stockholms utrednings- och statistikkontor
Bernt Johansson	1933–	1963	1967	i.u.
Branko Salaj	1932–	1965	1967	Chef utredningsavdelningen Svenska byggnadsindustriförbundet, managementkonsult, vd revisionskedjan BDO, informationsminister i Kroatien, kroatisk ambassadör, vd kroatiska nyhetsbyrån Hina
Lars Borgnäs	1947–	1966	1967	Journalist, författare, producent SVT
Leif Mutén*	1928–	1959	1968	Professor Uppsala universitet, Internationella valutafonden, professor HHS
Assar Lindbeck	1930–	1966	1968	Professor SU, chef IIES
Åke Sundström	1934–	1967	1968	Finans-, Industri- och Näringsdepartementet, huvudsekreterare i den mineralpolitiska utredningen (1974–78)
Yngve Åberg	1924–	1964	1969	Lektor SU

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Villy Bergström	1938–	1965	1969	Lektor Uppsala universitet, chef FIEF, chefredaktör Dala-Demokraten, vice riksbankschef
Gunnar Eliasson	1937–	1965	1969	Chefsekonom Industriförbundet
Per Silenstam	1936–	1965	1969	Institutet för arbetsmarknadsfrågor, överdirektör AMS, gd Civilepartementet
Odd Gulbrandsen	1921–	1967	1969	FAO Rom, forskningschef UNCTAD, professor i marknadslära Lantbrukshögskolan i Ultuna
John Skår	1933–	1964	1970	Lektor SU, UNESCO, professor Handelshögskolan i Bodö, professor Karolinska Institutet
Bengt Rydén	1936–	1966	1970	Chefredaktör Veckans Affärer, vd SNS, vd Stockholms Fondbörs
Carl Johan Dahlman	1942–	1967	1970	Forskarstudier UCLA, RAND Corporation, statsekreterare US Government
John Ekström	1916–	1967	1970	Sakkunnig Industridepartementet
Margareta Holter	1937–	1967	1970	Utredare Statens råd för byggnadsforskning, tekn.dr KTH, finanskontoret Stockholms läns landsting, forskare företagsekonomi SU, konstnär/grafiker
Staffan Håkanson	1942–	1967	1970	Vd Aga Mobilradio, vd Esselte Rotogravyr, vd Telub, vd SAB WABCO, vd Bombardier Transportation Sweden
Leif Aronsson	1942–2008	1968	1970	i.u.
Margit Lidén (nu Wallstén)	1942–	1969	1970	Konsult SIAR, SAF, Svenska OECD-delegationen i Paris och EU-delegationen i Bryssel
Torsten Löfgren	1939–	1966	1971	Kansliråd Industridepartementet, stabschef Preem Petroleum
Sune Davidsson	1940–	1969	1971	Finansdepartementet, Ekonomifakta, planeringschef Finansdepartementet, chefsekonom Folkpartiet
Alf Carling	1937–2008	1969	1971	Docent SU, Kommunikationsdepartementet, gd Konjunkturinstitutet
Lars Wohlin	1933–	1960	1972	Chef SAF:s ekonomiska sekretariat
Lars Nabseth	1928–	1966	1972	Vd Jernkontoret, vd Industriförbundet, adj. professor HHS
Ulf Granérus	1942–1980	1969	1972	i.u.

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Lars Lundberg	1937–	1969	1972	Lektor Umeå universitet, forskare FIEF
Jan Bröms	1940–	1967	1973	Chefsekonom Industriförbundet, chefsekonom SACO
Fredrik Henell	1949–	1970	1973	Forskare Huddinge universitets-sjukhus, ledande befattningar Pharmacia, vice vd ZymoGenetics Inc., Seattle
Eva Thiel	1945–	1970	1973	Internationell banking, Europeiska Utvecklingsbanken, Senior Economist OECD
Lennart Ohlsson	1942–	1967	1974	Industridepartementet, Industriförbundet, chefsekonom Företagarna, docent och forskare KTH
Johan Facht	1941–	1969	1974	FN:s livsmedelsorganisation i Rom
Anita Lignell Du Rietz	1947–	1970	1974	Nordbanken, chefsekonom Föreningsbanken, doktorandstudier HHS och Mälardalens högskola, Näringsdepartementet
Harry Lütjohann	1935–2008	1970	1975	Statistiker SCB
Lars Kritz	1934–	1960	1976	Utredare Industridepartementet, vice vd Industriförbundet
Anders Klevmarken	1941–	1968	1976	Professor Göteborgs universitet (statistik och ekonometri) och Uppsala universitet (ekonometri)
Gunnar Du Rietz	1940–	1969	1976	Skattesakkunnig SAF, forskare Ratio
Ulf Jakobsson	1943–	1970	1976	Planeringschef Ekonomidepartementet, chefsekonom SAF, Handelsbanken och Industriförbundet
Hans-Fredrik Samuelsson	1941–	1971	1976	Avdelningsdirektör Statens Industriverk, chef inom FN:s Globala och Regionala Högkvarter, adj. professor Handelshögskolan i Göteborg, docent och projektdirektör Renässansmuseum
Lars Wohlin	1933–	1973	1976	Statssekreterare Ekonomidepartementet, riksbankschef, vd Stads-hypotek, europaparlamentariker
Lars Dahlberg	1945–2003	1975	1976	Ekonomidepartementet, förhandlingschef SACO, vd Företagarnas riksorganisation

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Olle Renck	1933–2006	1968	1977	Sekreterare Sjöfartspolitiska utredningen och Industristödsutredningen, Riksgälden, Fartygskreditnämnden
Rolf Rundfelt	1939–	1968	1978	Industriförbundets skattepolitiska avdelning, konsult KPMG, adjungerad professor i redovisning SU och Linköpings universitet
Bo Lindörn	1945–	1972	1978	Avdelningschef, överdirektör Statens pris- och kartellnämnd, direktör Konkurrensverket, direktör och chef Nätverksmyndigheten, vd Bergen Energi AB
Anders Grufman	1947–	1972	1979	S-E-Banken, grundare konsultfirman Grufman Reje Management
Siv Gustafsson	1943–	1967	1980	Forskare Arbetslivscentrum och SU, professor Universiteit van Amsterdam
Märtha Josefsson	1947–	1971	1980	Analyschef Aktiv Placering, investeringskonsult, styrelseproffs
Anders Rydeman	1954–2008	1979	1980	S-E-Banken, egen konsultverksamhet, chefsekonom Livsmedelsindustrierna
Birgitta Swedenborg	1941–	1969	1981	Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO), PK-Bankens ekonomiska sekretariat
Bertil Lindström	1940–	1972	1981	Lektor Mitthögskolan i Sundsvall
Göran Normann	1942–	1972	1981	Industriförbundet, divisionschef OECD, egen konsultverksamhet
Louise Ahlström	1948–	1977	1981	Samhällsekonomen SAF, konsult, egen företagare
Richard Murray	1941–	1980	1981	Utredare Statskontoret
Leif Jansson	1942–1983	1976	1983	Avled under anställningen
Joyce Dargay	1948–	1979	1983	Doktorand Uppsala universitet, transportforskare University of Oxford
Staffan Ivarsson	1957–	1981	1983	Konjunkturinstitutet, Moderaternas riksdagskansli, revisionsdirektör Riksrevisionen, samhällsanalytiker WSP
Mark Sharefkin	i.u.	1982	1983	Forskare New York University, Resources for the Future, Washington D.C., näringsidkare i IT- och musikbranschen
Yngve Åberg	1924–	1982	1983	Lektor SU

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Göran Eriksson	1938–1995	1966	1984	Lektor SU
Bo Carlsson	1942–	1972	1984	Professor Case Western Reserve University, Cleveland
Eva Christina Horwitz	1943–	1977	1984	Handelsbankens ekonomiska sekretariat
Petra Lantz	1955–	1979	1984	SIDA, biståndsarbete i Afrika
Harald Fries	1956–	1981	1984	Utrikesdepartementet, minister svenska representationen FN
David Brownstone	1953–	1982	1984	Professor University of California at Irvine
Johan Örtengren	1947–	1975	1985	OECD, EFTA, EU:s Miljöbyrå i Köpenhamn, Sveriges Kommuner och Landsting
Bertil Holmlund	1947–	1976	1985	Docent Umeå universitet, forskare FIEF, professor Uppsala universitet
Lotta Björklund	1960–	1985	1986	Konsult Devon Systems och Drexel Burnham Lambert i USA, forskarstudier i antropologi SU
Tomas Pousette	1950–	1975	1987	Avdelningsdirektör Riksbankens ekonomiska sekretariat, chefsekonom SBAB
Thomas Lindberg	1952–	1976	1987	Chefsekonom Öhman Fondkommission
Tomas Nordström	1947–	1976	1987	Finansdepartementet
Fredrik Bergholm	1955–	1977	1987	Forskare KTH
Bengt-Christer Ysander	1931–1992	1978	1987	Professor Uppsala universitet
Lars Jagrén	1957–	1980	1987	Ekonom Industriförbundet, chefsekonom Sveriges Byggindustrier, chefsekonom Företagarna
James W. Albrecht	1948–	1982	1987	Professor University of California at Irvine, senare Georgetown
Magnus Blomström	1952–	1985	1987	Professor HHS
Per-Olov Bjuggren	1948–	1986	1987	Professor Internationella Handelshögskolan i Jönköping
Kenneth A. Hanson	i.u.	1986	1987	US Department of Agriculture
Richard Murray	1941–	1986	1987	Chefsekonom Statskontoret, sekreterare i flera statliga utredningar
Clas Wihlborg	1947–	1986	1987	Professor University of Southern California, Handelshögskolan i Göteborg och Copenhagen Business School

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Enrico Deiacò	1957–	1982	1988	IVA, vd SISTER, Institutet för studier av utbildning och forskning
Göran Johansson-Grahn	1960–	1986	1988	FöreningsSparbanken, Nordbanken, Sveriges Byggindustrier, Svenskt Näringsliv
Stephen Turner	1956–	1986	1988	SU
Mats Kinnwall	1958–	1987	1988	Doktorand SU, ekonom Handelsbanken, chefsekonom Sveriges Kommuner och Landsting
Jan Södersten	1943–	1975	1989	Professor Uppsala universitet, prodekan och därefter dekan samhällsvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet
Anders Björklund	1950–	1983	1989	Professor SU
Harald Lang	1946–	1984	1989	IIES, SU, lektor KTH
Stefan Lundgren	1952–	1987	1989	IIES, SU, HHS, chef ekonomiska avdelningen Finansdepartementet, vd SNS
Nils Henrik Schager	1944–	1979	1990	Chefsekonom och senare förhandlingschef Statens Arbetsgivarverk
Birgitta Swedenborg	1941–	1986	1990	Vice vd och forskningsledare SNS
Bo Axell	1945–2007	1976	1991	Förtidspensionerad
Christina Hartler	1964–	1986	1991	SIDA
Lars Lundberg	1937–	1989	1991	Forskare FIEF, professor Örebro universitet
Erol Taymaz	1960–	1989	1991	Professor Middle East Technical University, Ankara
Kent-Rune Sjöholm	1947–	1990	1991	Post- och telestyrelsen, Statens institut för kommunikationsanalys, avdelningsdirektör Försäkringskassans utvärderingsavdelning
Lars Oxelheim	1944–	1984	1992	Professor i internationellt företagande Lunds universitet
Ove Granstrand*	1944–	1981	1993	Professor i industriell organisation och ekonomi Chalmers tekniska högskola
Jeannette Åkerman	1959–	1988	1993	Folkhälsoinstitutet, egen företagare
Gunnar Eliasson	1937–	1975	1994	Professor KTH, forskare Ratio

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Thomas Andersson	1959–	1990	1994	OECD Paris, utredningschef Näringsdepartementet, grundare och chef International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise (IKED), rektor Internationella Handelshögskolan i Jönköping
Thomas Lindh	1952–	1991	1994	Forskare och sedermera professor Uppsala universitet
Torbjörn Fredriksson	1966–	1992	1994	Näringsdepartementet, UNCTAD, FN
Per-Martin Meyerson	1927–	1992	1995	Arbetade på IUI efter pensionering från Industriförbundet, författare
Björn Segendorff	1967–	1994	1995	(A) Doktorand HHS, forskare HHS, Princeton, avdelningen för finansiell stabilitet Riksbanken
Sten Nyberg	1962–	1988	1996	Forskare och sedermera professor i nationalekonomi SU, chefsekonom Konkurrensverket
Jonas Häckner	1962–	1989	1996	Forskare och professor i nationalekonomi SU
Per Lundborg	1950–	1989	1996	FIEF, professor SOFI, SU
David Sundén	1967–	1995	1996	(A) Doktorand SU, Riksförsäkringsverket
Pontus Engström	1971–	1996	1996	(A) Boston Consulting Group
Lennart Grundberg	1967–	1995	1997	(A) Europeiska kommissionen
Patrik Karpaty	1967–	1995	1997	(A) Boston Consulting Group, doktorand och forskare Örebro universitet
Johan Lindén	1962–	1996	1997	Lektor Södertörns högskola
Pavlos Petroulas	1972–	1996	1997	(A) Doktorand SU, Bank of Greece
Stefan Fölster	1959–	1987	1998	Vd Handels Utredningsinstitut (HUI), chefsekonom Svenskt Näringsliv
Eva Meyersson	1952–	1991	1998	Forskare SU och Stanford University
Gunnar Fors	1961–	1991	1998	Finansdepartementet, Kommerskollegium, chef Riksdagens Utredningstjänst
Karl-Markus Modén	1958–	1992	1998	Lektor Södertörns högskola, lektor Karlstads universitet
Dan Johansson	1966–	1995	1998	Doktorand KTH, docent och vice vd Ratio
Petter Lundvik	1954–	1995	1998	Konjunkturinstitutet, analytiker Handelsbanken

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Markus Asplund	1966–	1997	1998	Forskare HHS, professor Handels- högskolan i Göteborg, London Business School och KTH
Mickael Salabasis (nu Bäckman)	1969–	1997	1998	(A) Doktorand HHS, Ratio, Upp- lysningscentralen
John Ekberg	1970–	1997	1998	(A) Doktorand HHS, Konjunktur- institutet, Medlingsinstitutet
Ola Ghatnekar	1968–	1998	1998	(A) Doktorand Lunds universitet, forskare Institutet för hälso- och sjukvårdsekonomi Lunds univer- sitet
Eugenia Kazamaki Ottersten	1958–	1991	1999	Europeiska Investeringsbanken, Luxemburg
Pontus Braunerhjelm	1953–	1994	1999	Vice vd SNS, professor KTH, kanslichef Globaliseringsrådet och vd Entreprenörskapsforum
Magnus Henrekson	1958–	1995	1999	Professor HHS, vd IFN
Erika Ekström	1968–	1997	1999	Doktorand Göteborgs och Upp- sala universitet, forskare IFAU, Närings-, Arbetsmarknads- och Utbildningsdepartementet
Per Thulin	1963–	1997	1999	(A) SNS, doktorand KTH
Marie Hesselman	1971–	1998	1999	(A) Finansdepartementet
Pavel Pelikan	1935–	1988	2000	Forskare Ratio, professor Prags universitet
Karolina Ekholm	1964–	1996	2001	Doktorstjänst HHS, forskningslek- torat SU, vice riksbankschef
Henrik Braconier	1968–	1998	2001	Konjunkturinstitutet, chef prognosenheten Finansdeparte- mentet
Malin Hübner (nu Alpen)	1973–	2000	2001	(A) Riksbanken, chef enheten för finansiell infrastruktur
Eleni Savvidou	1974–	2000	2001	(A) Doktorand Uppsala universitet, Riksbanken
Jörgen Weibull	1948–	1992	2002	Professor HHS
David Sundén	1967–	2001	2002	Statisticon, konsultföretag inom statistik
Magnus Wiberg	1971–	2001	2002	(A) Doktorand SU
Erik Mellander	1956–	1978	2003	Ställföreträdande chef IFAU
Mikael Sandström	1967–	2001	2003	Moderaternas riksdagsgrupp, stats- sekreterare Regeringskansliet
Gulay Özcan	1973–	2002	2004	(A) Doktorand SU

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Jakob Eliasson	1975–	2003	2004	(A) Ledarskribent Dagens Industri, ekonom Folkpartiets riksdagsgrupp
Ulf Jakobsson	1943–	1994	2005	Egen konsultverksamhet och adjungerad professor Internationella Handelshögskolan i Jönköping
Tobias Lindqvist	1974–	1999	2005	Konsult Econ Analys, Finansinspektionen
Christina Håkanson	1975–	2001	2005	(A) Doktorand IIES, SU
Jonas Vlachos	1970–	2002	2005	Forskare SITE, HHS, därefter lektor SU, från 2006 åter knuten till IFN på deltid
Mattias Ganslandt	1970–	1995	2006	Egen verksamhet, Center for European Law and Economics (CELEC)
Maria Saez-Marti	1965–	1998	2006	Professor University of Zürich
Jonas Björnerstedt	1956–	1999	2006	Utredare Konkurrensverket
David Zimmermann	1971–	2004	2006	(A) Konsultbolag i Tyskland
Stefan Westerberg	1979–	2005	2006	(A) Konsult Econ Analys, sedan Kommerskollegium
Yves Zenou	1961–	2003	2007	Professor SU
Fredrik Hesseborn	1968–	2006	2007	(A) Doktorand SU, finansanalytiker Handelsbanken
Martin Olsson	1978–	2006	2007	(A) Doktorand SU
Nannan Lundin	1972–	2007	2007	Chefstjänst Institutet för Miljöteknik (IVL), KTH
Johan Stennek	1961–	1999	2007	Professor Handelshögskolan i Göteborg
Anna Sjögren	1966–	2000	2008	Forskare IFAU
Katariina Nilsson Hakkala	1971–	2003	2008	Forskartjänst Svenska Handelshögskolan i Helsingfors
Johan Almenberg	1977–	2006	2008	Doktorand HHS, skatteekonomiska enheten Finansdepartementet
Sofia Strömberg	1968–	2006	2008	Rektor Berghs School of Communication
Johan Egebark	1980–	2007	2008	(A) Doktorand SU
Niklas Kaunitz	1977–	2007	2008	(A) Doktorand SU
Mathias Gustavsson	1982–	2008	2008	(A) Doktorand SU

*Inte formellt anställd vid IUI, men samarbetade nära med IUI under perioden.

ALFABETISK ALUMNIFÖRTECKNING ÖVER FORSKARE VID IUI/IFN 1939–2009

I några fall har forskare varit anställda vid IUI/IFN under mer än en period, då anges båda perioderna separat. Hur mycket information som finns om en tidigare anställds fortsatta karriär är i vissa fall knapphändig eller saknas på grund av att det inte varit möjligt att få fram några uppgifter.

Uppställningen upptar i första hand forskare. Många forskare har genom åren varit korttidsanställda och i de fall anställningen varit kortare än ett år har personen bara tagits med i alumniförteckningen i det fall denne står som (med)författare till någon skrift som utgivits av IUI/IFN. Fr.o.m. 1995 har institutet i regel rekryterat forskningsassistenter med en gedigen nationalekonomisk-statistisk skolning på magisternivå. Dessa assistenter har efter en tid vid IUI/IFN antingen gått vidare till forskarutbildning eller kvalificerade tjänster som nationalekonomer i statsförvaltning och näringsliv. De har därför tagits med i alumniförteckningen. Ett A inom parentes markerar att de varit assistenter.

Vad gäller källor och övriga reservationer, se introduktionstexten till den kronologiskt sorterade förteckningen på s. 524.

Använda förkortningar

i.u. = ingen uppgift

FIEF = Fackföreningsrörelsens Institut för Ekonomisk Forskning

HHS = Handelshögskolan i Stockholm

IFAU = Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering

IIES = Institutet för internationell ekonomi vid Stockholms universitet

IVA = Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien

KTH = Kungliga Tekniska högskolan

SAF = Svenska Arbetsgivareföreningen

SU = Stockholms universitet

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Gösta Ahlberg	1907–1973	1942	1946	Docent Stockholms Högskola, där- efter anställd i Stockholms stad
Louise Ahlström	1948–	1977	1981	Samhällsekonom SAF, konsult, egen företagare
Göran Ahrsjö	1931–1994	1957	1960	Rejmersholms Gamla Industri AB, överingenjör Boliden, direktör Supra/Norsk Hydro
Göran Albinsson Bruhner	1927–	1955	1966	Vd SNS, redaktör Svenska Dagbla- det, chefredaktör Dagens Industri, kolumnist Svenska Dagbladet
James W. Albrecht	1948–	1982	1987	Professor University of California at Irvine, senare Georgetown
Johan Almenberg	1977–	2006	2008	Doktorand HHS, skatteekono- miska enheten Finansdeparte- mentet
Ivar Andersson	1891–1980	1939	1940	Chefredaktör Svenska Dagbladet, riksdagsman
Lars O. Andersson	1926–	1952	1955	Aktuarie, ekonomibyrå Statens Järnvägar, universitetslektor i före- tagsekonomi Lunds universitet
Thomas Andersson	1959–	1990	1994	OECD Paris, utredningschef Nä- ringsdepartementet, grundare och chef International Organisation for Knowledge Economy and Enter- prise (IKED), rektor Internationel- la Handelshögskolan i Jönköping
Leif Aronsson	1942–2008	1968	1970	i.u.
Markus Asplund	1966–	1997	1998	Forskare HHS, professor Handels- högskolan i Göteborg, London Business School och KTH
Bo Axell	1945–2007	1976	1991	Förtidspensionerad
Jan Beckeman	1934–	1961	1967	Chef utrednings- och statistik- avdelningen Jernkontoret
Ragnar Bentzel	1919–2005	1948	1952	Docent Uppsala universitet, profes- sor HHS
		1961	1966	Professor Uppsala universitet
Fredrik Bergholm	1955–	1977	1987	Forskare KTH
Tage Berglund	1933–	1961	1963	Chef FoU-statistiken SCB, enhets- chef konjunkturenheten SCB
Villy Bergström	1938–	1965	1969	Lektor Uppsala universitet, chef FIEF, chefredaktör Dala-Demokra- ten, vice riksbankschef

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Per-Olov Bjuggren	1948–	1986	1987	Professor Internationella Handels- högskolan i Jönköping
Anders Björklund	1950–	1983	1989	Professor SU
Lotta Björklund	1960–	1985	1986	Konsult Devon Systems och Drexel Burnham Lambert i USA, forskar- studier i antropologi SU
Jonas Björnerstedt	1956–	1999	2006	Utredare Konkurrensverket
Magnus Blomström	1952–	1985	1987	Professor HHS
Per-Olov Boman	1933–	1957	1960	Nordstjernen, Salén, vice vd Salénia
Lars Borgnäs	1947–	1966	1967	Journalist, författare, producent SVT
Henrik Braconier	1968–	1998	2001	Konjunkturinstitutet, chef prognosenheten Finansdeparte- mentet
Pontus Braunerhjelm	1953–	1994	1999	Vice vd SNS, professor KTH, kanslichef Globaliseringsrådet och vd Entreprenörskapsforum
Tore Browaldh	1917–2007	1944	1945	Europarådets generalsekretariat i Strasbourg, vice vd SAF, vd Han- delsbanken
David Brownstone	1953–	1982	1984	Professor University of California at Irvine
Jan Bröms	1940–	1967	1973	Chefsekonom Industriförbundet, chefsekonom SACO
Alf Carling	1937–2008	1969	1971	Docent SU, Kommunikationsdepar- tementet, gd Konjunkturinstitutet
Bo Carlsson	1942–	1972	1984	Professor Case Western Reserve University, Cleveland
Torsten Carlsson	1920–2002	1947	1952	Vd SNS, direktörsassistent Cemen- ta, direktör Skandinaviska Banken
Jöran Curman	1907–1972	1941	1944	Arkitekt, Curman och Gunnartz Arkitektkontor
Lars Dahlberg	1945–2003	1975	1976	Ekonomidepartementet, förhand- lingschef SACO, vd Företagarnas riksorganisation
Carl Gustaf Dahlerus	1929–	1955	1957	Sekreterare SAF, vd Bankernas Ar- betsgivarorganisation
Carl Johan Dahlman	1942–	1967	1970	Forskarstudier UCLA, RAND Corporation, statsekreterare US Government
Erik Dahmén	1916–2005	1942	1950	Professor HHS, rådgivare Stock- holms Enskilda Bank

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter	
Albert Danielsson	1930–	1954	1956	Lärare HHS, professor Handels- högskolan i Göteborg, professor industriell ekonomi KTH	
Joyce Dargay	1948–	1979	1983	Doktorand Uppsala universitet, transportforskare University of Oxford	
Sune Davidsson	1940–	1969	1971	Finansdepartementet, Ekonomi- fakta, planeringschef Finansdepar- tementet, chefsekonom Folkpartiet	
Enrico Deiacò	1957–	1982	1988	IVA, vd SISTER, Institutet för studier av utbildning och forskning	
Gunnar Du Rietz	1940–	1969	1976	Skattesakkunnig SAE, forskare Ratio	
Johan Egebark	1980–	2007	2008	(A) Doktorand SU	
Hans Eisler	1937–	1961	1962	Konjunkturanalytiker Finansde- partementet, sekreterare två statliga utredningar, forskare SNS, mana- gementkonsult, vd Sevensco	
John Ekberg	1970–	1997	1998	(A) Doktorand HHS, Konjunktur- institutet, Medlingsinstitutet	
Karolina Ekholm	1964–	1996	2001	Doktorstjänst HHS, forskningslek- torat SU, vice riksbankschef	
Kurt Eklöf	1925–1995	1951	1956	Bankokommissarie Sveriges Riks- bank, vice riksbankschef	
Erika Ekström	1968–	1997	1999	Doktorand Göteborgs och Upp- sala universitet, forskare IFAU, Närings-, Arbetsmarknads- och Utbildningsdepartementet	
John Ekström	1916–	1955	1962	Svenska EEC-delegationen i Bryssel	
			1967	1970	Sakkunnig Industridepartementet
Per-Jonas Eliässon	1934–	1957	1957	Doktorand, forskare, sedermera rektor och professor HHS	
Gunnar Eliasson	1937–	1965	1969	Chefsekonom Industriförbundet	
		1975	1994	Professor KTH, forskare Ratio	
Jakob Eliasson	1975–	2003	2004	(A) Ledarskribent Dagens Industri, ekonom Folkpartiets riksdagsgrupp	
Richard Elinder	1917–2006	1944	1948	Auktoriserad revisor, Elinder & Nyström Revisionsbyrå AB	
Alv Elshult	1923–	1949	1956	Ställföreträdare för ekonomidi- rektören, sedermera vice vd Saab i Linköping	

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Gustav Endrédi	1928–	1961	1967	Chef företagsplanering och sedan chef bränslexport Nynäs Petroleum
Bertil Eneroth	1933–	1959	1961	Stockholms Enskilda Bank
Pontus Engström	1971–	1996	1996	(A) Boston Consulting Group
Göran Eriksson	1938–1995	1966	1984	Lektor SU
Johan Facht	1941–	1969	1974	FN:s livsmedelsorganisation i Rom
Sven Fajersson	1922–1997	1956	1958	Assistent Jordbrukstekniska forskningsinstitutet, Svenska Sockerfabriks AB
Gunnar Fors	1961–	1991	1998	Finansdepartementet, Kommerskollegium, chef Riksdagens Utredningstjänst
Torbjörn Fredriksson	1966–	1992	1994	Näringsdepartementet, UNCTAD, FN
Lennart Fridén	1935–	1960	1964	Jernkontoret, IIES, Stockholms stad, Stockholms läns landsting, konsult INREGIA och WSP
Harald Fries	1956–	1981	1984	Utrikesdepartementet, minister svenska representationen FN
Stefan Fölster	1959–	1987	1998	Vd Handels Utredningsinstitut (HUI), chefsekonom Svenskt Näringsliv
Mattias Ganslandt	1970–	1995	2006	Egen verksamhet, Center for European Law and Economics (CELEC)
Ola Ghatnekar	1968–	1998	1998	(A) Doktorand Lunds universitet, forskare Institutet för hälso- och sjukvårdsekonomi Lunds universitet
Jan Gillberg	1935–	1956	1963	Hessnergruppen, vd Sveriges Marknadsförbund, redaktör och utgivare Den Svenska Marknaden (DSM)
Ulf Granérus	1942–1980	1969	1972	i.u.
Ove Granstrand*	1944–	1981	1993	Professor i industriell organisation och ekonomi Chalmers tekniska högskola
Anders Grufman	1947–	1972	1979	S-E-Banken, grundare konsultfirman Grufman Reje Management
Lennart Grundberg	1967–	1995	1997	(A) Europeiska kommissionen

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Odd Gulbrandsen	1921–	1952	1957	Bitr. professor Lantbrukshögskolan Ultuna
		1967	1969	FAO Rom, forskningschef UNCTAD, professor i marknads- lära Lantbrukshögskolan i Ultuna
Per Gullström	1937–	1963	1967	Stockholms utrednings- och statistikkontor
Mathias Gustavsson	1982–	2008	2008	(A) Doktorand SU
Siv Gustafsson	1943–	1967	1980	Forskare Arbetslivscentrum och SU, professor Universiteit van Amsterdam
Kenneth A. Hanson	i.u.	1986	1987	US Department of Agriculture
Einar Hardin	1923–2007	1950	1953	Assistant Professor, Department of Economics, Michigan State University
Christina Hartler	1964–	1986	1991	SIDA
Eric Heinertz	1908–1965	1939	1945	Egen verksamhet som konstnär
Rune Hellberg	1919–2003	1942	1949	Research & Planning Division, Economic Commission for Europe, Genève
Fredrik Henell	1949–	1970	1973	Forskare Huddinge universitets- sjukhus, ledande befattningar Pharmacia, vice vd ZymoGenetics Inc., Seattle
Magnus Henrekson	1958–	1995	1999	Professor HHS, vd IFN
Fredrik Hesseborn	1968–	2006	2007	(A) Doktorand SU, finansanalyti- ker Handelsbanken
Marie Hesselman	1971–	1998	1999	(A) Finansdepartementet
Per Hilding	1923–	1952	1954	Politiker inom Folkpartiet, chefre- daktör och ansvarig utgivare Gefle Dagblad
Herman Holm	1919–1997	1946	1952	Chef business development, råd- givare i atomfrågor, Stockholms Enskilda Bank, Exportföreningen, biträdande direktör General Ato- mic Europe, Zürich
Bertil Holmlund	1947–	1976	1985	Docent Umeå universitet, forskare FIEF, professor Uppsala universitet
Margareta Holter	1937–	1967	1970	Utredare Statens råd för bygg- nadsforskning, tekn.dr KTH, finanskontoret Stockholms läns landsting, forskare företagsekonomi SU, konstnär/grafiker

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Eva Christina Horwitz	1943–	1977	1984	Handelsbankens ekonomiska sekretariat
Malin Hübner (nu Alpen)	1973–	2000	2001	(A) Riksbanken, chef enheten för finansiell infrastruktur
Christina Håkanson	1975–	2001	2005	(A) Doktorand IIES, SU
Staffan Håkanson	1942–	1967	1970	Vd Aga Mobilradio, vd Esselte Rotogravyr, vd Telub, vd SAB WABCO, vd Bombardier Transportation Sweden
Jonas Häckner	1962–	1989	1996	Forskare och professor i national-ekonomi SU
Bengt Höglund	1921–2006	1957	1966	Professor Lunds universitet
Erik Höök	1920–1997	1948	1962	Planeringschef Finansdepartementet, vd Jernkontoret
Staffan Ivarsson	1957–	1981	1983	Konjunkturinstitutet, Moderaternas riksdagskansli, revisionsdirektör Riksrevisionen, samhällsanalytiker WSP
Axel Iveroth	1914–1993	1939	1946	Industriattaché i Washington D.C., direktör CEMENTA, vd Industriförbundet
Lars Jagrén	1957–	1980	1987	Ekonom Industriförbundet, chefs-ekonom Sveriges Byggindustrier, chefsekonom Företagarna
Ulf Jakobsson	1943–	1970	1976	Planeringschef Ekonomidepartementet, chefsekonom SAF, Handelsbanken och Industriförbundet
		1994	2005	Egen konsultverksamhet och adjungerad professor Internationella Handelshögskolan i Jönköping
Leif Jansson	1942–1983	1976	1983	Avled under anställningen
Bernt Johansson	1933–	1963	1967	i.u.
Dan Johansson	1966–	1995	1998	Doktorand KTH, docent och vice vd Ratio
Göran Johansson-Grahn	1960–	1986	1988	FöreningsSparbanken, Nordbanken, Sveriges Byggindustrier, Svenskt Näringsliv
Östen Johansson	1926–	1962	1964	Forskningssekreterare IIES, direktör Riksbankens Jubileumsfond, utredningschef Statens Industriverk, avdelningschef Energiverket
Märtha Josefsson	1947–	1971	1980	Analyschef Aktiv Placering, investeringskonsult, styrelseproffs

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Karl G. Jungenfelt	1931–	1961	1965	Docent SU, professor HHS
Patrik Karpaty	1967–	1995	1997	(A) Boston Consulting Group, doktorand och forskare Örebro universitet
Niklas Kaunitz	1977–	2007	2008	(A) Doktorand SU
Eugenia Kazamaki Ottersten	1958–	1991	1999	Europeiska Investeringsbanken, Luxemburg
Mats Kinnwall	1958–	1987	1988	Doktorand SU, ekonom Handelsbanken, chefsekonom Sveriges Kommuner och Landsting
Anders Klevmarken	1941–	1968	1976	Professor Göteborgs universitet (statistik och ekonometri) och Uppsala universitet (ekonometri)
Folke Kristensson	1914–1993	1942	1946	Direktörsassistent vid MAB & MYA, professor HHS
Lars Kritz	1934–	1960	1976	Utredare Industridepartementet, vice vd Industriförbundet
Claes Lagerkvist	1930–	1957	1961	Byråchef/statistikchef Statistiska centralbyrån (planering och samordning)
Harald Lang	1946–	1984	1989	IIES, SU, lektor KTH
Lars Lantz	1928–2008	1954	1955	Försäljningsdirektör Scania-Vabis
Petra Lantz	1955–	1979	1984	SIDA, biståndsarbete i Afrika
Lars Lidén	1930–	1957	1961	Industriförbundet, vice vd Esselte
Margit Lidén (nu Wallstén)	1942–	1969	1970	Konsult SIAR, SAF, Svenska OECD-delegationen i Paris och EU-delegationen i Bryssel
Anita Lignell Du Rietz	1947–	1970	1974	Nordbanken, chefsekonom Föreningsbanken, doktorandstudier HHS och Mälardalens högskola, Näringsdepartementet
Assar Lindbeck	1930–	1962	1963	Professor HHS
		1966	1968	Professor SU, chef IIES
Thomas Lindberg	1952–	1976	1987	Chefsekonom Öhman Fondkommission
Johan Lindén	1962–	1996	1997	Lektor Södertörns högskola
Thomas Lindh	1952–	1991	1994	Forskare och sedermera professor Uppsala universitet
Tobias Lindqvist	1974–	1999	2005	Konsult Econ Analys, Finansinspektionen
Bertil Lindström	1940–	1972	1981	Lektor Mitthögskolan i Sundsvall

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Bo Lindörn	1945–	1972	1978	Avdelningschef, överdirektör Statens pris- och kartellnämnd, direktör Konkurrensverket, direktör och chef Nätverksmyndigheten, vd Bergen Energi AB
Lars Lundberg	1937–	1969	1972	Lektor Umeå universitet, forskare FIEF
		1989	1991	Forskare FIEF, professor Örebro universitet
Per Lundborg	1950–	1989	1996	FIEF, professor SOFI, SU
Bertil J. Lundell	1922–2007	1944	1948	Höganäs-Billesholm, försäljningsdirektör AB Rörstrands Porslinsfabriker, Gullfiber
Stefan Lundgren	1952–	1987	1989	IIES, SU, HHS, chef ekonomiska avdelningen Finansdepartementet, vd SNS
Nannan Lundin	1972–	2007	2007	Chefstjänst Institutet för Miljöteknik (IVL), KTH
Petter Lundvik	1954–	1995	1998	Konjunkturinstitutet, analytiker Handelsbanken
Harry Lütjohann	1935–2008	1970	1975	Statistiker SCB
Torsten Löfgren	1939–	1966	1971	Kansliråd Industridepartementet, stabschef Preem Petroleum
Bengt-Göran Löwenthal	1939–	1963	1966	Utredare åt direktionen Dagens Nyheter AB, utredningschef Svenska Bankföreningen
Erik Mellander	1956–	1978	2003	Ställföreträdande chef IFAU
Per-Martin Meyerson	1927–	1992	1995	Arbetade på IUI efter pensionering från Industriförbundet, författare
Eva Meyersson	1952–	1991	1998	Forskare SU och Stanford University
Erwin Mildner	1935– 2001	1960	1961	Byggforskningsinstitutet i Gävle
Karl-Markus Modén	1958–	1992	1998	Lektor Södertörns högskola, lektor Karlstads universitet
Richard Murray	1941–	1980	1981	Utredare Statskontoret
		1986	1987	Chefsekonom Statskontoret, sekreterare i flera statliga utredningar
Leif Mutén*	1928–	1959	1968	Professor Uppsala universitet, Internationella valutafonden, professor HHS

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Lars Nabseth	1928–	1952	1959	Chef Industriförbundets ekonomisk-politiska avdelning
		1966	1972	Vd Jernkontoret, vd Industriförbundet, adj. professor HHS
Bertil Nilsson	1928–	1957	1959	Högre studier, Lunds universitet
Katariina Nilsson Hakkala	1971–	2003	2008	Forskartjänst Svenska Handelshögskolan i Helsingfors
Jonas Nordenson	1920–1976	1948	1953	Vd Malmexport, vd Exportföreningen, vd Svenska Bankföreningen
Tomas Nordström	1947–	1976	1987	Finansdepartementet
Göran Normann	1942–	1972	1981	Industriförbundet, divisionschef OECD, egen konsultverksamhet
Harald Nurk	1918–	1947	1950	Kalkylchef, internrevisor Lindberg & Co, internrevisor AGA
Sten Nyberg	1962–	1988	1996	Forskare och sedermera professor i nationalekonomi SU, chefsekonom Konkurrensverket
Lennart Ohlsson	1942–	1967	1974	Industridepartementet, Industriförbundet, chefsekonom Företagarna, docent och forskare KTH
Bertil Olsson	1930–	1955	1966	Statistiska centralbyrån, chef för utveckling av hushållsundersökningarna
Martin Olsson	1978–	2006	2007	(A) Doktorand SU
Åke Ortmark	1929–	1954	1958	Ekonomisk kommentator Sveriges Radio, ekonomijournalist, chefredaktör Veckans Affärer, författare
Lars Oxelheim	1944–	1984	1992	Professor i internationellt företagande Lunds universitet
Wilhelm Paues	1912–1985	1958	1958	Direktör Samarbetskommittén för integrationsfrågor
Nils Henrik Paulsson	i.u.	1953	1955	Lärare Grafiska Institutet, Institutet för högre reklamutbildning och Journalistinstitutet
Pavel Pelikan	1935–	1988	2000	Forskare Ratio, professor Prags universitet
Willem Peppler	1923–	1951	1953	Grängeskongcernen, chef för bolagets tyska försäljningsverksamhet, sedan vidare till flera ledande befattningar inom framförallt svenskt näringsliv, sedan 1975 verksam inom i huvudsak icke svenska skogsindustriföretag

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Pavlos Petroulas	1972–	1996	1997	(A) Doktorand SU, Bank of Greece
Tomas Pousette	1950–	1975	1987	Avdelningsdirektör Riksbankens ekonomiska sekretariat, chefsekonom SBAB
Olle Renck	1933–2006	1968	1977	Sekreterare Sjöfartspolitiska utredningen och Industristödsutredningen, Riksgälden, Fartygskreditnämnden
Erik Ruist	1921–	1944	1950	Chef för statistikavdelningen Jernkontoret, professor HHS
Bengt G. Rundblad	1925–	1954	1963	Professor i sociologi Göteborgs universitet
Rolf Rundfelt	1939–	1968	1978	Industriförbundets skattepolitiska avdelning, konsult KPMG, adjungerad professor i redovisning SU och Linköpings universitet
Anders Rydeman	1954–2008	1979	1980	S-E-Banken, egen konsultverksamhet, chefsekonom Livsmedelsindustrierna
Bengt Rydén	1936–	1966	1970	Chefredaktör Veckans Affärer, vd SNS, vd Stockholms Fondbörs
Stig Rydorff	1922–1991	1952	1955	Lärare HHS
Maria Saez-Marti	1965–	1998	2006	Professor University of Zürich
Mickael Salabasis (nu Bäckman)	1969–	1997	1998	(A) Doktorand HHS, Ratio, Upplysningscentralen
Branko Salaj	1932–	1965	1967	Chef utredningsavdelningen Svenska byggnadsindustriförbundet, managementkonsult, vd revisionskedjan BDO, informationsminister i Kroatien, kroatisk ambassadör, vd kroatiska nyhetsbyrån Hina
Hans-Fredrik Samuelsson	1941–	1971	1976	Avdelningsdirektör Statens Industriverk, chef inom FN:s Globala och Regionala Högkvarter, adj. professor Handelshögskolan i Göteborg, docent och projektdirektör Renässansmuseum
Karl-Olov Samuelsson	1923–1994	1950	1956	Aktuarie SAF
Mikael Sandström	1967–	2001	2003	Moderaternas riksdagsgrupp, statssekreterare Regeringskansliet

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Åke Sanell	1930–	1956	1957	Amanuens Finansdepartementet, statistikavdelningen FN, budgetavdelningen Finansdepartementet, avdelningschef Riksrevisionsverket, konsult Världsbanken
Eleni Savvidou	1974–	2000	2001	(A) Doktorand Uppsala universitet, Riksbanken
Nils Henrik Schager	1944–	1979	1990	Chefsekonom och senare förhandlingschef Statens Arbetsgivarverk
Björn Segendorff	1967–	1994	1995	(A) Doktorand HHS, forskare HHS, Princeton, avdelningen för finansiell stabilitet Riksbanken
Bengt Senneby	1920–2007	1946	1947	Direktör Skandinaviska Banken, rådgivare SE-Bankgruppen
Mark Sharefkin	i.u.	1982	1983	Forskare New York University, Resources for the Future, Washington D.C., näringsidkare i IT- och musikbranschen
Per Silenstam	1936–	1965	1969	Institutet för arbetsmarknadsfrågor, överdirektör AMS, gd Civildepartementet
Anna Sjögren	1966–	2000	2008	Forskare IFAU
Kent-Rune Sjöholm	1947–	1990	1991	Post- och telestyrelsen, Statens institut för kommunikationsanalys, avdelningsdirektör Försäkringskassans utvärderingsavdelning
John Skår	1933–	1964	1970	Lektor SU, UNESCO, professor Handelshögskolan i Bodö, professor Karolinska Institutet
Johan Stennek	1961–	1999	2007	Professor Handelshögskolan i Göteborg
Sofia Strömberg	1968–	2006	2008	Rektor Berghs School of Communication
Ingemar Ståhl	1938–	1962	1963	Professor Lunds universitet
David Sundén	1967–	1995	1996	(A) Doktorand SU, Riksförsäkringsverket
		2001	2002	Statisticon, konsultföretag inom statistik
Ragnar Sundén	1907–1985	1939	1941	Vd Jernkontoret
Åke Sundström	1934–	1959	1963	Biträdande expert FN
		1967	1968	Finans-, Industri- och Näringsdepartementet, huvudsekreterare i den mineralpolitiska utredningen (1974–78)

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Birgitta Swedenborg	1941–	1969	1981	Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO), PK-Bankens ekonomiska sekretariat
		1986	1990	Vice vd och forskningsledare SNS
Ingvar Svennilson	1908–1972	1941	1949	Professor Stockholms Högskola
Hans Söderlund	1922–2002	1950	1954	SAF, direktör Limhamns Träindustri AB
Jan Södersten	1943–	1975	1989	Professor Uppsala universitet, prodekan och därefter dekan samhällsvetenskapliga fakulteten, Uppsala universitet
Erol Taymaz	1960–	1989	1991	Professor Middle East Technical University, Ankara
Eva Thiel	1945–	1970	1973	Internationell banking, Europeiska Utvecklingsbanken, Senior Economist OECD
Hans B. Thorelli	1921–	1945	1950	Vd SNS, Marketing Services Research, General Electric, New York, professor University of Chicago och Indiana University
Per Thulin	1963–	1997	1999	(A) SNS, doktorand KTH
Stephen Turner	1956–	1986	1988	SU
Gunnar Törnqvist	1933–	1963	1966	Professor i ekonomisk geografi, Lunds universitet
Bitti (Inga Brita) von Vegesack	1913–2005	1942	1947	Redaktionssekreterare <i>Plan</i> , direktör Industriens Bostadsförening
Lars Vinell	1935–	1961	1963	Jernkontoret, Uddeholm, chefsekonom Industriförbundet, adj. professor i finansiell ekonomi SU
Jonas Vlachos	1970–	2002	2005	Forskare SITE, HHS, därefter lektor SU, från 2006 åter knuten till IFN på deltid
Hans Wagner	i.u.	1953	1956	Exportchef Stenberg Corporation AB
Göran Waldau	1925–	1954	1955	Förste kanslisekreterare Finansdepartementet, ekonomidirektör Sveriges Radio
Jan Wallander	1920–	1945	1949	Forskningschef och vd SNS
		1953	1961	Vd Sundsvallsbanken, vd Handelsbanken
Bertil Wallin	1917–	1949	1950	Direktör Göteborgs Bank, Göta-banken, Nordea

Namn	Födelseår– dödsår	Började år	Slutade år	Karriär därefter
Jörgen Weibull	1948–	1992	2002	Professor HHS
Stefan Westerberg	1979–	2005	2006	(A) Konsult Econ Analys, sedan Kommerskollegium
Magnus Wiberg	1971–	2001	2002	(A) Doktorand SU
Clas Wihlborg	1947–	1986	1987	Professor University of Southern California, Handelshögskolan i Göteborg och Copenhagen Busi- ness School
Lars Wohlin	1933–	1960	1972	Chef SAF:s ekonomiska sekretariat
		1973	1976	Statssekreterare Ekonomideparte- mentet, riksbankschef, vd Stads- hypotek, europaparlamentariker
Bengt-Christer Ysander	1931–1992	1978	1987	Professor Uppsala universitet
Yves Zenou	1961–	2003	2007	Professor SU
David Zimmermann	1971–	2004	2006	(A) Konsultbolag i Tyskland
Carl Johan Åberg	1930–	1963	1964	Planeringschef Finansdepartemen- tet, statssekreterare UD, landshöv- ding, vd första-tredje AP-fonden
Yngve Åberg	1924–	1964	1969	Lektor SU
		1982	1983	Lektor SU
Jeannette Åkerman	1959–	1988	1993	Folkhälsoinstitutet, egen företagare
Johan Örtengren	1947–	1975	1985	OECD, EFTA, EU:s Miljöbyrå i Köpenhamn, Sveriges Kommuner och Landsting
Gulay Özcan	1973–	2002	2004	(A) Doktorand SU

Från vänster till höger: Sven-Olof Fridolfsson, Erika Färnstrand Damsgaard, Marra Benkestock, Pehr-Johan Norbäck, Per Skedinger, Henrik Horn, Thomas Tangerås, Mikael Stenkula, Harald Edquist, Helena Svaleryd, Lars Persson, Mikael Elinder, Henrik Jordahl, Sara Fogelberg, Lars Oxelheim, Jörgen Nilson, Assar Lindbeck och Daniel Waldenström. Några av de affilierade forskarna var ej närvarande vid fotograferingstillfället.

Från höger till vänster: Erik Lindqvist, Elisabeth Gustafsson, Robin Douhan, Fredrik Sjöholm, Fredrik Heyman, Pär Holmberg, Roger Svensson, Joacim Tåg, Kristina Börjeson, Frédéric Delmar, Anders Åkerman, Magnus Henrekson, Yves Zenou, Marie Tillet och Daniel Hedblom.

PERSONREGISTER

A

Abramowitz, Moses 211, 332, 370
 Ahlberg, Gösta 194
 Ahlström, Louise 383
 Ahrland, Karin 411
 Ahrsjö, Göran 258, 312
 Albinsson Bruhner, Göran 16, 21, 26, 70,
 129, 197ff, 252, 259, 274, 277, 319, 320,
 360, 437, 449
 Albrecht, James 341
 Alchian, Armen 337, 340
 Allen, Roy G. 230
 Allison, Graham T. 236
 Almenberg, Johan 515
 Anderson, Ivar 34ff, 148, 182
 Andersson, Auga 40
 Andersson, Bo 494
 Andersson, Fredrik 512
 Andersson, Karl Olov 386
 Andersson, Lars, O. 267
 Andersson, Rune 454, 480
 Andersson, Thomas 463
 Ando, Albert 107
 Apicella, Coren 515
 von Arnold, Kate 352
 Arpi, Gunnar 299
 Arrow, Kenneth 221, 424, 425
 Arthur, Brian 282
 Artle, Roland 70, 117, 277, 278
 Arvidsson, Guy 198, 328
 Asoni, Andrea 515
 Asplund, Gisèle 415
 Atkinson, Tony 382
 Axell, Bo 143, 341, 342, 343, 355, 356,
 383

B

Bagge, Gösta 35, 37, 42, 49
 Bailey, John A. 304
 Bain, Joe 280
 Bargholtz, Percy 386
 Barnevik, Percy 448
 Baumol, William 210, 454, 473, 474, 479
 Beckeman, Jan 104, 128, 171, 321
 Becker, Gary 362, 406, 413, 415, 416
 Benkestock, Marta 501

Bentzel, Bibbi 113
 Bentzel, Hjalmar 97
 Bentzel, Ragnar 18, 21, 49, 70, 73, 97ff,
 117, 118, 120, 125, 128, 141, 168, 171,
 174, 176, 192, 198, 200, 205, 211, 226,
 227, 229, 231f, 237, 240, 245, 252, 264,
 271, 281, 290, 291, 294, 307, 334, 360,
 363, 380, 413, 461
 Berg, Lennart 107
 Berggren, G. Rune 356
 Bergholm, Fredrik 372
 Bergman, Ingmar 41
 Bergman, Lars 494
 Bertmar, Lars 384
 Bergström, Villy 18, 115, 123, 332, 387,
 413, 416, 437
 Blomdahl, Karl-Birger 253
 Blomquist, Sören 246, 408
 Boalt, Gunnar 129
 Bohlin, Holger 422, 424
 Bohman, Gösta 125, 126, 383, 411
 Bohr, Niels 21, 294
 Bonnier, Lukas 207, 208
 Borg, Anders 441
 Bowman, Mary Jean 406, 413
 Braconier, Henrik 463
 Bratt, Ivan 255
 Braunerhielm, Erik 203
 Braunerhjelm, Pontus 17, 141, 377, 437,
 463, 475
 Browaldh, Ernfrid 186
 Browaldh, Tore 16, 71, 155, 183, 185f, 194
 Bröms, Jan 120, 226, 328, 343, 363, 395,
 437
 Buchanan, James 213, 337, 353
 Burenstam Linder, Staffan 453
 Bystedt, Britt-Marie 393
 Börjeson, Kristina 501

C

Calmfors, Lars 386
 Cantillon, Richard 473
 Carling, Alf 328
 Carlsson, Bo 21, 27, 61, 141, 222, 322,
 370ff, 385, 422, 425, 427, 462, 475
 Carlsson, Sune 282

Carlsson, Torsten 16, 49, 71
 Carroll, Lewis 454
 Cassel, Gustav 53, 412
 Cassel, Margit 412
 Casson, Mark 474
 Cederwall, Gustav 45
 Cesarini, David 515
 Chrusjtjov, Nikita 203
 Churchill, Winston 234
 Clower, Robert 221, 424
 Coase, Ronald 281
 Cobb, Charles 282
 Coward, Dag 277
 Cramér, Harald 324
 Cronvall, Margit 41
 Curman, Jöran 55

D

Dahlberg, Sven 270
 Dahlerus, Carl-Gustaf 71
 Dahlman, Carl Johan 355, 360, 363
 Dalenius, Tore 301
 Danielsson, Albert 27, 70, 261ff
 von Dardel, Nils 89
 David, Paul 370, 425
 Davidson, David 52, 102
 Day, Richard 357
 Dahlberg, Lars 383
 Dahmén, Erik 20, 49, 51, 59ff, 65f, 70,
 90, 93, 94, 116, 122, 129, 141, 185, 188,
 192, 208, 210, 225, 230, 312, 318, 326,
 328, 363, 371, 374, 375, 404, 408, 421,
 422, 427, 428, 475, 484
 Damsgaard, Niclas 494
 Danielsen, Nils 20
 Davis, Steven 32
 Deiacco, Enrico 372
 Delmar, Frédéric 503
 Diamond, Peter 341
 Dickson, Harald 116
 Douglas, Gustaf 453, 476
 Douglas, Paul 282
 Douhan, Robin 162, 468, 479, 480,
 503
 Dosi, Giovanni 425
 Drucker, Peter 356
 Duncan, Greg 365
 Duesenberry, James 106
 Du Rietz, Anita 328, 402, 422
 Du Rietz, Gunnar 27, 60, 328, 329, 338,
 370, 383, 475

E

Edquist, Harald 486, 487, 503
 Edström, J. Sigfrid 11, 19, 67, 126, 127,
 140, 141, 147f, 444, 484
 Ekelund, Bo 270
 Ekholm, Karolina 17, 437, 463
 Eklund, Klas 60
 Eklöf, Kurt 71, 204
 Ekström, John 121, 128, 252, 255, 256,
 311
 Ekström, Per 218
 Elfverson, Märta 35
 Eliasson, Gunnar 26, 27, 60, 120, 132,
 137ff, 157, 216, 218, 221, 222, 329, 346,
 356, 357, 360, 364, 365, 374, 376, 380,
 383, 390, 395, 396, 411, 415, 417, 421f,
 427, 475
 Elinder, Mikael 512
 Eliäson, Per-Jonas 267
 Elofsson, Bernt 380
 Elshult, Alv 71, 167
 Elvander, Nils 35
 Endrédi, Gustav 208, 209
 Engellau, Gunnar 78f, 218
 Engström, Albert 232
 Ericsson, Gunnar 273
 Ericsson, Lars Magnus 472
 Eriksson, Göran 328, 343, 380, 403, 407,
 409
 Erlander, Tage 204, 206, 246

F

Facht, Johan 328, 375
 Faxén, Karl Olof 52, 125, 217, 263, 269,
 312, 362, 365, 410
 Fajersson, Sven 191
 Feldstein, Martin 390
 Feldt, Kjell-Olof 27, 219, 353
 Fogelberg, Sara 511
 Fors, Gunnar 463
 Fostvedt, Arne 276
 Fredborg, Arvid 55
 Freese, Jan 389
 Frenckner, Paulsson 277
 Friborg, Göran 377
 Fridén, Lennart 321
 Fridolfsson, Sven-Olof 495, 504
 Friedlander, Ann F. 304
 Friedman, Milton 106, 221, 337, 340,
 342
 Frisch, Ragnar 193, 282, 284
 Fullerton, Don 226

Färnstrand Damsgaard, Erika 479, 504
Fölster, Stefan 222, 437

G

Gardner, Martin 321
Ganslandt, Mattias 437, 463, 485, 490
Gerschenkron, Alexander 59
Gillberg, Jan 312
Gillberg, Karl Erik 252
Gorbatjov, Michail 426
Gramlich, Edward 353
Granholm, Arne 354
Granstrand, Ove 18, 27, 421ff
Green, Richard 494, 497
von Greiff, Jenny 516
Grenholm, Carl-Henrik 410
Grufman, Anders 371, 385
Gulbrandsen, Odd 21, 70, 120, 212, 222,
247, 252, 255, 267, 283, 327, 346
Gustafsson, Allan 402
Gustafsson, Arne 401, 420
Gustafsson, Elisabeth 501
Gustafsson, Siv 18, 27, 328, 344, 352, 363,
380, 399ff
Gustafsson-Wright, Emily 402
Gårdlund, Torsten 37, 117, 185, 230, 235f,
326
Göransson, Göran Fredrik 472

H

Haavelmo, Tryggve 98f
Haberler, Gottfried 313
Hagemann, Harald 412
Hagström, Tony 322
Hagströmer, Catarina 453
Hagströmer, Sven 453
Hakkala, Katariina 466
Hammarskiöld, Sven 21, 120, 248, 327
Hammarskjöld, Dag 41, 55f, 71, 103, 165,
166
Hansen, Bent 52, 98f
Hansson, Lars 199
Hansson, Per-Albin 49, 140
Harberger, Arnold 342
Heckman, James 406, 415
Heckscher, Eli 140, 404
Heckscher, Sten 351
Hedblom, Daniel 511
Hedborg, Anna 220
Hedelius, Tom 96
Hedenius, Ingemar 41, 231
Heikensten, Lars 355

Heinertz, Eric 49
Helmers, Dag 384, 386, 388
Henrekson, Magnus 32, 223, 249, 265,
292, 475, 476, 480, 500
Henriksson, Rolf 61, 183, 375, 404, 434
Hewlett, Sylvia 402
Heyman, Fredrik 15, 463, 505
Hicks, John R. 43, 211
Hilton, George W. 304
Hjalmarsson, Harry 206
Hjalmarsson, Lennart 494
Hoem, Jan 400, 416
Holbæk-Hansen, Leif 278
Holmberg, Per 205
Holmberg, Pär 496, 505
Holmlund, Bertil 27, 386, 462
Holmqvist, Erik 248
Holmström, Bengt 425
Holter, Margareta 402
Horn, Henrik 467, 505
Horvat, Branko 354
Horwitz, Eva Christina 383, 402, 405, 462
Hotelling, Harold 193
Hufbauer, Gary 390
Hyland, Lennart 415
Håkanson, Staffan 28, 393ff
Hägerstrand, Torsten 291
Hägglund, Björn 10, 159f
Högbom, Ivar 183
Höglund, Bengt 70, 207, 317
Höijer, Benjamin 21
Höök, Erik 22, 25, 49, 71, 85f, 89, 92,
123, 129, 130, 141, 167, 169, 172, 174,
176, 200, 229, 231f, 240, 252, 254f, 264,
267, 319, 355, 400, 440, 484

I

Iveroth, Axel 16, 34, 49, 67, 70, 90, 182ff,
186, 194, 216, 259, 302, 328
Ivres, Ivar 206

J

Jackson, Peter 353
Jakobsson, Ulf 27, 131, 176, 249, 265,
382, 385, 406, 442
Jansson, Leif 383
Jansson, Sven B. F. 54
Jensen, Olav Harald 277, 278, 284
Johannessen, Kjell 264
Johansson, Alf 71, 354
Johansson, Bengt K. Å. 411
Johansson, Dan 61

Johansson, Rune 246
 Johansson, Sven-Erik 120
 Johansson, Östen 130, 319, 355
 Johansson-Grahn, Göran 345
 Jordahl, Henrik 39, 485, 486, 490, 506
 Jorgenson, Dale 364
 Josefsson, Märta 371, 402
 Jungenfelt, Karl 70, 317, 319, 322, 408,
 411
 Juster, Thomas 365
 Jönsson, Christer 292

K

Kamprad, Ingvar 252, 472
 Karlson, Nils 61
 Kelman, Steven 490
 Kennedy, Robert 305
 Keynes, John Maynard 71, 106, 216, 231,
 239
 Kihlstedt, Curt 281
 King, Martin Luther 305
 King, Mervyn 226, 383
 Kinnwall, Mats 345
 Kirzner, Israel M. 473
 Klein, Burton 374
 Klevmarken, Anders 18, 132, 141, 334,
 360ff, 395, 405, 407, 413
 Knight, Frank 474
 Kock, Karin 37, 45, 185, 235, 237, 412
 Koopmans, Tjalling 98, 193
 Kragh, Börje 169, 173
 Kreuger, Anne 423
 Kristensson, Folke 49, 70, 116, 186, 192,
 278
 Kritz, Lars 92, 123, 202, 290, 291, 299ff,
 320, 329, 395, 396
 Krugman, Paul 283, 284, 292
 Kugelberg, Bertil 119, 315
 Kuznets, Simon 332

L

Lagerkvist, Claes 258, 301
 Lancaster, Kelvin 281
 Lange, Gunnar 78
 Lantz, Lars 267
 Lantz, Petra 372
 Larsmo, Ola 54
 Larsson, Gösta 362
 Larsson, Lena 74
 Layard, Richard 413, 415
 Lazarsfeld, Paul 210
 Lazear, Edward 415

Leamer, Edward 341
 Leijonhufvud, Axel 337
 Liang, Che Yuan 516
 Liddbom, Carl 218
 Lidén, Lars 22f, 71, 203, 251ff, 307, 322,
 437
 Lindahl, Erik 42, 43, 99, 100, 103, 112,
 225, 306, 313, 317
 Lindbeck, Assar 15, 21, 103, 112, 120,
 185, 198, 222, 241, 245ff, 255, 283, 327,
 329, 403, 423, 506
 Lindberg, Thomas 372
 Lindman, Arvid 35
 Lindqvist, Erik 486, 490, 507
 Linnér, Sture 225
 Lipsey, Robert 345, 346
 Lloyd, Cynthia 414
 Lundberg, Arne S. 45, 166
 Lundberg, Erik 17, 37, 42, 50, 52, 62, 67,
 71, 103, 111, 120, 128, 185f, 198, 202,
 205, 210, 215, 241, 269, 326, 328, 337,
 342, 381, 423, 440
 Lundberg, Lars 27, 332ff, 461
 Lundberg, Sven 149f
 Lundberg, Ulf 362
 Lundberg, Willy Maria 74, 319
 Lundborg, Per 463
 Lundell, Bertil 71
 Lundgren, Nils 345
 Lundqvist, Nils 207
 Löfgren, Kerstin 412

M

Malm, Stig 27
 Mansfield, Edvin 423
 Marble, Duane F. 304
 Markusen, James 463
 Marshall, Alfred 198, 292, 372
 Marx, Karl 427
 Matthiessen, Lars 380
 McLure, Charles 390
 Meade, James 212
 Meidner, Rudolf 354, 409
 Mellander, Erik 352, 355, 357
 Meyer, John R. 304
 Meyerson, Per-Martin 215ff
 Meyersson, Eva 403
 Mill, John Stuart 198
 Mincer, Jacob 18, 362, 404, 406, 413, 414,
 416
 Modigliani, Franco 106, 107, 193, 221, 424
 Mogren, Håkan 141, 158f

Molin, Rune 387
 Morgan, James 365
 Mueller, Dennis C. 330
 Mundebo, Ingemar 126
 Munthe, Preben 276, 277, 278
 Murray, Richard 349ff, 484
 Musgrave, Richard 354
 Mutén, Leif 70, 120, 225ff, 279, 319, 384, 401
 Myrdal, Gunnar 42, 3, 103, 116, 10, 165, 186, 194, 386, 460
 Myrvoll, Ole 277
 Mårtensson, Thure 277

N

Nabseth, Lars 16, 60, 71, 92, 116ff, 125, 141, 174, 202, 215, 221, 222, 226, 230, 240, 252, 261, 263, 272, 274, 277, 278, 291, 307, 315, 322, 326, 328, 329, 330, 332, 333, 338, 360, 362, 370, 380, 393, 400, 404, 405, 409, 422, 437, 461
 Nelson, James R. 304
 Nelson, Richard 424
 Nettelbrant, Cecilia 411
 Neustadt, Richard E. 236
 Newbery, David 495
 Nicolin, Curt 21, 141, 156f, 220, 222, 357, 386
 Niemi, Beth 414
 Nilson, Jörgen 502
 Nilson, Sven 40, 198
 Nilsson, Alice 380
 Nilsson, Stig 362
 Niskanen, William 354
 Nixon, Richard 305
 Nobel, Alfred 472
 Norbäck, Pehr-Johan 463, 466, 479, 490, 507
 Nordberg, Anders 468
 Nordenson, Clare 62
 Nordenson, Harald 62, 87, 93
 Nordenson, Jonas 62f, 71, 72, 90, 92, 94, 116, 253, 264
 Norling, Bengt 305
 Normann, Göran 27, 380ff, 406
 Nyberg, Sten 17
 Nycander, Svante 410
 Nyrén, Wera 352, 380

O

Oates, Wallace 353
 Ohlin, Bertil 42, 53, 103, 120, 212, 231,

247, 257, 312, 313, 318, 326
 Ohlsson, Ingvar 355, 357
 Ohlsson, Lennart 323, 332, 334, 370, 395, 427, 461, 462
 Okun, Arthur M. 223
 Olivecrona, Gustaf 233
 Olofgörs, Gunnar 271
 Olson, Mancur 221
 Olsson, Bertil 208, 258, 267, 301
 Olsson, Ulf 152
 Olsson-Hagalund, Olle 41
 Olving, Sven 425
 Orcutt, Guy 366
 Ortmark, Åke 28, 70, 202, 229ff, 258, 267, 312, 319, 418, 437, 438
 Orup, Lars 233
 Oxelheim, Lars 462, 513

P

Palander, Tord 97, 317, 332
 Palme, Olof 200, 219, 246, 248, 386, 410
 Palme, Sven Ulric 236
 Palmstierna, Jacob 152, 453
 Papandreou, Andreas 277
 Pareto, Vilfredo 282
 Parker, Simon 479
 Paues, Wilhelm 203, 257, 258
 Pelikan, Pavel 355
 Persson, Erling 472
 Persson, Göran 234
 Persson, John-Olle 353
 Persson, Lars 463, 476, 479, 490, 500
 Persson, Mats 58, 343
 Petersson, Olof 348
 Petri, Carl Wilhelm 301
 Philip, Kjeld 116
 Popper, Karl 239
 Porter, Michael 292
 Pousette, Tomas 372
 Prodi, Romani 345
 Proust, Marcel 240

R

Ramel, Povel 55
 Ramel, Stig 155
 Rainer, Ove 246
 Ralph, Daniel 495
 Rausing, Ruben 472
 Rehn, Gösta 199, 269, 409
 Rice, Condoleezza 426
 Rickne, Johanna 516
 Roine, Jesper 480

Rosen, Sherwin 406
 Rosenberg, Irma 412
 Rosenzweig, Mark 415
 Ruist, Erik 37, 49, 70, 91, 129, 141, 168,
 188ff, 320, 321, 324, 363
 Rundblad, Bengt 70, 78, 129, 256, 267
 Rundfelt, Rolf 329, 339, 365
 Russell, Bertrand 231
 Rydén, Bengt 16, 28, 120, 326ff, 370, 395,
 396, 399, 407, 437

S

Sachs, Ragnar 66
 Salaj, Branko 26, 227, 269ff, 329
 Salter, Wilfred E. G. 216
 Sampson, Anthony 237
 Samuelsson, Hans-Fredrik 334, 461, 462
 Samuelsson, Karl-Olov 78
 Sanandaji, Tino 516
 Sandberg, Nils-Eric 323
 Sandewall, Örjan 517
 Savosnick, Kurt Martin 198
 Say, Jean-Baptiste 474
 Schrödinger, Erwin 295
 Schultz, Theodore W. 406
 Schumpeter, Joseph A. 60, 137, 138, 186,
 372, 427, 472, 473
 Schwartz, Anna 340
 Schwartz, Sven 69, 150f, 306
 Schön, Lennart 261
 Scott, Franklin D. 304, 305
 Segerstedt, Torgny 107
 Sen, Amartya 284
 Senneby, Bengt 71
 Settergren, Gustaf 190
 Sevéus, Valentin 420
 Shane, Scott 474
 Sigheden, Bo 411
 Sigurdson, Jon 422
 Silenstam, Per 332
 Simon, Herbert 221, 424
 Siven, Claes-Henric 58, 343
 Sjögren, Anna 15, 513
 Sjöholm, Fredrik 471, 507
 Sjöström, Olof 218
 Skedinger, Per 489, 508
 Skår, John 18, 276ff
 Sköldin, Arthur 206
 Smith, Adam 197, 282
 Stenbeck, Hugo 38
 Stenkula, Mikael 223, 480, 508
 Stigler, George 337

Stiglitz, Joseph 425
 Sträng, Gunnar 61, 168, 175, 200, 234,
 241, 247, 319
 Strömberg, Sofia 446
 Strömholm, Stig 410
 Ståhl, Ingemar 103, 222, 245, 329
 Summers, Lawrence 405
 Sundberg, Halvar 105
 Sundén, Ragnar 36ff, 182, 315
 Sundström, Marianne 416
 Sundström, Åke 21, 153, 256, 370
 Svaleryd, Helena 15, 463, 509
 Svennilson, Ingvar 17, 19, 25, 37, 40ff,
 62, 67, 71f, 80, 90, 116, 127, 128, 129,
 140, 154, 165, 166, 167, 172, 185, 188,
 198, 201, 205, 209, 269, 271, 434, 444,
 460, 461
 Svensson, Nils-Eric 410
 Svensson, Roger 26, 367, 463, 509
 Swedenborg, Birgitta 16f, 18, 26, 132, 219,
 334, 337ff, 355, 395, 396, 402, 403, 422,
 437, 460, 461
 Söder, Gunnar 322
 Södersten, Jan 27, 384, 385
 Söderström, Herbert 28, 233
 Sörlin, Sverker 292

T

Tangerås, Thomas 495, 498, 509
 Tarschys, Daniel 306
 Tati, Jacques 55
 Tengelin, Sten 210
 Thiel, Eva 339, 402, 403, 461
 Thomsson, Kaj 517
 Thorelli, Hans B. 16, 66, 70, 204
 Thorild, Thomas 123
 Thulin, Joakim 502
 Thunholm, Lars-Erik 183, 186
 Thursby, Marie 479
 Thyberg, Stina 393
 Tingsten, Herbert 231, 257
 Tilert, Marie 502
 Tilert, Reidar 246
 Tinbergen, Jan 98, 284
 Tito [Josip Broz] 274
 af Trolle, Ulf 252, 397
 Tudjman, Franjo 274
 Turvey, Ralph 306
 Tåg, Joacim 479, 510
 Tägil, Sven 292
 Törnqvist, Gerhard 277
 Törnqvist, Gunnar 21, 23, 290ff, 455

U

Ugglå, Carl 453
 Utterback, James 374

V

Vanek, Jaroslav 354
 von Vegesack, Bitti 401
 Venables, Anthony 463
 Vinell, Lars 37, 119, 311ff
 Vlachos, Jonas 15, 463, 514
 Vrethem, Åke 122
 Västhagen, Nils 204, 264

W

Waldenström, Daniel 480, 510
 Waldenström, Erland 62, 125, 141, 154f,
 220, 327, 371, 373
 Wallander, Jan 19, 26, 28, 49, 50, 62, 65ff,
 117, 118, 129, 141, 154, 169, 186, 191,
 192, 199, 200, 213, 225, 230, 240, 241,
 252, 253, 259, 301, 309, 323, 437
 Wallenberg, André Oscar 472
 Wallenberg, Jacob 152
 Wallenberg, Marc 236
 Wallenberg, Marcus 9, 17, 20, 60, 65, 68,
 69f, 85, 93, 118, 122, 129, 132f, 139,
 141, 151ff, 156, 174, 208, 222, 225, 241,
 248, 273, 308, 318, 344, 363, 373, 389,
 396, 404, 438
 Wallenberg, Marcus Sr 235
 Wallenberg, Peter 340
 Wallin, Johan Olof 40
 Wehtje, Ernst 69, 141, 149
 Weiss, Yoram 415
 Welch, Finis 18, 362
 Wellander, Erik 186
 Werin, Lars 215, 317, 349, 353, 411
 Werthén, Hans 79, 327
 Wiberg, Elisabet 401
 Wicksell, Knut 42, 102, 282
 Wigzell, Hans 286
 Wahlborg, Claes 462

Wiklund-Ellerstad, Ruth 92, 200, 252,
 329, 344, 380, 400, 401
 Williamson, Oliver 281, 421
 Willis, Robert 406, 415
 Wilson, George W. 304
 Wingquist, Sven 472
 Winter, Sidney 424
 Wistrand, Birgitta 415
 Wohlin, Karin 410
 Wohlin, Lars 120, 125ff, 141, 175, 193,
 272, 312, 313, 328, 329, 343, 370, 380,
 382, 383, 385, 395, 405, 409, 422, 437
 Wohlin, Nils 412
 Wolak, Frank A. 497
 Wold, Herman 98f, 317, 365
 Wärneryd, Karl-Erik 209

Y

Ysander, Bengt-Christer 27, 141, 143, 144,
 220, 343, 349, 351, 353, 357, 383, 411,
 413, 438

Z

Zenou, Yves 15, 514
 Zetterberg, Hans 365

Å

Åberg, Carl Johan 104, 164, 179, 362,
 386, 387
 Åberg, Sven Ture 122
 Åberg, Yngve 281, 328, 332, 406
 Ågrup, Sven 397
 Åhlén, Johan Petter 472
 Åkerman, Anders 510
 Åkerman, Johan 59f, 186, 396, 467
 Åsbrink, Per 175, 205, 340
 Åsbrink, Sven H. 257, 267
 Åsling, Nils G. 177, 283

Ö

Örtengren, Johan 371, 372, 375
 Östlind, Anders 51, 205, 221